

कर्त्तव्य-कौमुदी

[५३ १-२ अपूर्ण]

शतावधानी पंडित मुनिराम
श्री रत्नचन्द्रजी.

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

शुनीप्राप्त वर्धमान गाढ

म. म. प. त. २. १. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०.

॥ मङ्गलार्क ॥ वि ॥ १५८७ ॥ १५८७ ॥

இந்தியாவில் : சூரியம் மிகவும் வலிமை வாய்ந்தது.

५५ ३१ २८

[illegible]

મોરબી—લખધીરવાસમા
 આવેલા થી ગણાતાવ
 મકનછ બવેરીના થી કુબેર
 ભુવનના શુભવાસ્તુ-અસમે
 સ્વસ્થાતિલધુઓને સ્થાતિ
 લોભન આપવા પાછળ
 મોટું ખર્ચ કરવું અનુચિત
 માની આ પુસ્તકની આ
 આવૃત્તિના કાપા પુસ્તકો
 તેમની તરફથી લેટ
 આપવામા આવ્યા છે

સ ૧૯૮૭ના માહા મુદ્દ ૫

શ્રી ડાહ્યાલાલ મકનજી ઝવેરી
(મોરબી)

પ્રસ્તાવના

વિદ્વાનોએ મનુષ્યજીવનના ચાર વિભાગે આં છે જોઈએ
મૃદચાત્રમ, વાનપ્રચાત્રમ અને સન્યાસાત્રમ, એ ત્રણ પછી
આત્રમેમાના પ્રથમ બે આત્રમમાં આદર્શ કર્મ કરવું
“ કર્તવ્ય-મૌમુદી ” ના પ્રથમ અયમા આવી ગયો છે, એ
અયમા ખાખીના બે આત્રમેના કર્તવ્ય કર્મનો લોક જાણે છે.
આથી છે દ્વિતીય અયમા પુનઃ બે બે ૫૩૪૬ અને ૭૮ જે
તેમા બેઉ આત્રમના કર્તવ્ય કર્મ આવે છે સહેલક માટે ૨૩૪૬
અથ જીવનના પ્રવૃત્તિ વિભાગને વિશુદ્ધ કરવા માટે ૧૨૩૪ ૫
ખીજે અથ તેના નિવૃત્તિવિભાગને વિશુદ્ધ કરવા માટે ૨૩૪૬

જીવન પોતે જ પ્રવૃત્તિ છે અને પ્રવૃત્તિને જ નિર્ધારિત કરે છે મનુષ્ય જો પ્રવૃત્તિનો અતઃસ્વયમેવ લાભી નિર્ધારક હોય તો પ્રવૃત્તિ માટેની શક્તિનો લાભ કે અપેક્ષા નથી હોતી તે નિવૃત્ત કરે છે આ ગિચ્છિતિમા સુચ મનુષ્ય પ્રવૃત્તિના જ પ્રવૃત્તિને એટલી વિશુદ્ધ તથા નિષ્કામ કરી કે જેથી તે પ્રવૃત્તિના લાભમાં પાત્રો આત્માને યાય આ માટે જીવનની રીત નિયમ અનુસાર વાનપ્રમથાશ્રમ અને સન્યાસાશ્રમો સંપૂર્ણ રીતે અનુસરવા જોઈએ છાદીને વનમા જઈ નિવાસ કરવો અને આશ્રમની જોડે રહેવું. શ્રમ સંસ્કરણપ્રયોગનું તાત્પર્ય છે, પણ એ પ્રવૃત્તિને જીવનના ઉપયોગ છે કાળનો એ પ્રભાવ છે એ રીતે જીવનના વ્યવસ્થા રહીને પણ વાનપ્રમથ જીવન ફરી રીતે જીવનના વ્યવસ્થા પ્રદાન આશ્રમ પ્રયોગે આપ્યો છે પ્રવૃત્તિને નિર્ધારિત કરી નિર્ધારિત આશ્રમ તિમક સાધનાના માર્ગો એ આશ્રમના જીવનના વ્યવસ્થા આપ્યા છે તેની જ રીતે પ્રવૃત્તિને નિર્ધારિત કરી નિર્ધારિત આશ્રમ પ્રવેશ કરી સર્વથા ત્યાગને અનુસરવું આશ્રમના મુક્તિમુખને વરણી સીનીમાં પ્રવેશ કરી નિર્ધારિત આશ્રમના વ્યવસ્થા દર્શાવ્યા છે.

અથમા વાપરવામાં આવેલી પરિભાષા જૈન છે છતાં જેવી રીતે એક જ ગિરિશિખરપર ચઢવાને જૂઠા જૂઠા માર્ગો દેખ છે, તેવી રીતે નિરૂત્તિની આધ્યાત્મિક સાધનાના પણ જુદા જુદા માર્ગો છે આ માર્ગો અથકારે જૈન પરિભાષામાં દર્શાવ્યા હોવા છતાં અથ ધર્મોના માર્ગોમાં અને આ અથમા દર્શાવવામાં આવેલા માર્ગોમાં કેવું મામ્ય છે અને અથમા દર્શાવેલું તત્ત્વ કેવું મોટા પ્રમાણમાં જૈનોને તેમ જ જોનરોને મમાન્ય થાય તેવું છે તે દર્શાવવાનો યત્ન મે વિવેચનમાં કર્યો છે અથ કારે બહુધા સૂચરૂપે પોતાનું વક્તવ્ય દર્શાવ્યા પછી તો સ્વજ તથા જનતાને ખબરે તેવા સ્વરૂપમાં મુકવાનું કાર્ય વિવેચનકારને શિરે રહે છે એ કાવ્ય મે જેવી રીતે અથમ અથમા યથાશક્તિ જાળવ્યું હતું તેવી જ રીતે આ અથમા યથાશક્તિ જાળવ્યું છે, અને તેમ કરતા જૂઠા જુદા માર્ગોના, જૂઠા જુદા ધર્મોના અભ્યાસનો અને સાધુઓ તથા પંડિતોને આશ્રય લીધો છે આથી વિવેચન સુગમ થશે અને અથનું વક્તવ્ય આપ્રદાયિક ન જનના સર્વમાં ય જનને એવી મને આશા છે બીજે અથ પ્રમિદ્ધ થએલો જોવાની આશા ગંભીર રહેતા વાચકોને મળેતો અથ પહેલી વાર બજાર પયા પડી ઘણે લાભે વખતે આ અથ બજાર પ તો જોઈને આશ્ચર્ય થશે પ મુ મી રત્નચક્ર ‘ અધમામધી કોશ ’ ની રચનાના કાર્યમાં મુલાઈ મહેવાથી બીજો અથ પ્રમાણમાં મોટો લખાયો હતો ખરો પગલું એ અથનો મૂળ વિભાગ તૈયાર થયા પછી ૬ વર્ષ જેટલો મમય વિવેચન તૈયાર કરવામાં વીતાવવા માટેની જવાબદારી વિવેચનમંત્રી છે અને વ્યવ સાયની તથા બીજી ઉપાધિઓને અંગે તે કાર્ય વહેતું નહિ કરી શકવા માટે તે વાચકોની ક્ષમાનો આર્થો છે

આ દ્વિતીય અથનું પ્રમીટીકરણ દેશના હાલના વાતાવરણમાં એક મગજ પ્રમગને અંગે થાય છે મોરબીનિવાસી શ્રી હાજીતાલ મન્નજી ઝવેરી મોગળીના રચનાકવાસી જૈન સઘના એક સભ્ય છે અને પોને શૈવ મતાનુયાયી હોવા છતાં જૈન ધર્મનો મધર્મ રાખી જૈન જીવનના અસર વ્યવજનમાં તેમજ વ્યવહારમાં ઉતાવળના પ્રેમી તથા પક્ષપાતી છે લખ

ધીંગવામમાં તેમણે સારી રકમ ખરી એક મકાન બંધાવેલું છે અને દેશના ફાલ્સના વાતાવરણમાં તે મકાનના શુભ વાસ્તુપ્રસંગે જન્મજીવાર કરવા પાળા મોડું ખર્ચ કરવું તે અનુચિત માની, તેમણે આમ થતી આ આશ્ચર્યની બધી નકલો તેમ જ પ્રથમ થયતી તેટલી જ નકલો મોરબીના પોતાના જાનિત્રધુતે ઘેર ઘેર વહેલી આપવાનું ઉચિત માન્યું છે એક જૈન મુનિના થયેલા આવેા ઉદાર પ્રચાર જૈનત્વના ગ્રેમી એક રૌવ ગૃહસ્થ તરફથી થાય, તે મને પણ વધારે જમ્યું છે “કર્તવ્ય-કૌમુદી” પ્રથ કેવળ જોઈ માટે નથી લખાયેા તે દરેક મનુષ્યને પોતાના કર્તવ્યનો બોધ આપવા માટે લખાયેા છે અને ઈતર ધર્મોના મદ્-અશોરે મદ્ભૂ કરતા તેના લેખનમાં ઉદાર દષ્ટિથી કામ લીધું છે આ ઉદાર દષ્ટિનું મૂલ્ય શ્રી કાશ્યાપાલ મકનજી ગવેરી જેવા એક તટસ્થ વૃત્તિના કેળવાયેલા ગૃહસ્થ તરફથી અકામ તે કેમ સંતોષજનક ન થાય ?

ઉપા મગજ પ્રમંજે પુનઃક તથા કરવા માટે અમાધાગ્ય ઉતાવળમાં છાપવાનું તથા પુનઃક આપવાનું કાચું પૂરું કર્યું છે શુદ્ધિ માટે પૂરી કાગળ રાખવામાં આવી છે છતાં ઉતાવળને કા જે કોઈ દોષ ગદી ગયેા દોષ તો વાચકો તેને માટે ક્ષમા કરમે એટલી આશા સાથે વિરમુ પુ

મારગપુર, તળીવાની પોળ }
અમદાવાદ તા ૧-૧-૩૧ } સુનીલાવ વર્ધમાન ગાહ

અનુક્રમણિકા

મર્જનાચરણુમ્ (શ્લોક ૧)	૫૪	૨
પૂવોત્તરમન્થમમ્બન્ધ (શ્લોક ૨)	"	૩
નૃતીયચતુર્થવયસો કર્તાવ્યતાગતમ્બમ્ (શ્લોક ૩)	"	૫

પ્રથમ સ્વર્ણ

પ્રથમ પરિચ્છે	સમ્યગ્દષ્ટિ (શ્લોક ૪ થી ૭)	"	૭
વિતીય	" સમ્યક્ ચારિત્ર (શ્લોક ૮ થી ૨૭)	"	૧૭
તૃતીય	" સેવાધર્મ (શ્લોક ૨૮ થી ૩૪)	"	૭૦
ચતુર્થ	" સેનાધર્મ મની ભાવના (શ્લોક ૩૫ થી ૪૨)	"	૮૪
પચમ	" સેવાધર્મ પ્રમોદ ભાવના (શ્લોક ૪૩ થી ૪૫)		૧૦૬
૫૪	" સેવાધર્મ દરેલા ભાવના (શ્લોક ૪૬ થી ૫૦)	"	૧૧૨
મમમ	" સેવાધર્મ માધ્યમ્ય ભાવના (શ્લોક ૫૧ થી ૫૫)	"	૧૨૧
અષ્ટમ	" સેવાધર્મ બાળકોની સેવા (શ્લોક ૫૬ થી ૬૦)	"	૧૩૪
નવમ	" સેવાધર્મ રિવાઈઝીની સેવા (શ્લોક ૬૧ થી ૭૦)	"	૧૪૩
દશમ	" સેવાધર્મ રોગી જનોની સેવા (શ્લોક ૭૪ થી ૭૮)	"	૧૭૧
એકાદશ	સેનાધર્મ નિરૂપી જનોની સેવા (શ્લોક ૭૯ થી ૮૪)		
દ્વાદશ	" સેવાધર્મ વિધવાઓની સેવા (શ્લોક ૮૫ થી ૮૯)		

ત્રયોદશ ,	સેવાધર્મ વૃદ્ધ જનોની સેવા (શ્લો ૮૮ થી ૯૦)	પૃષ્ઠ ૨૦૨
ચતુર્દશ ,	સેવાધર્મ પશુસેવા (શ્લો ૯૪ થી ૯૯)	૨૧૧
પચ્ચશ ,	સેવાધર્મ ગર્ભિણી સેવા (શ્લો ૧૦૦ થી ૧૦૪)	૨૨૪
ષોડશ ,	સેવાધર્મ સ્વપ્નસેવા (શ્લો ૧૦૫ થી ૧૧૦)	૨૩૮

દ્વિતીય સ્કન્ધ.

પ્રથમ પરિચ્છે	આત્મચરિત્ર (શ્લો ૧૧૩ થી ૧૧૭)	, ૨૫૭
દ્વિતીય ,	વરાચ્ચ પ્રકરણ (શ્લો ૧૧૮ થી ૧૨૮)	, ૨૭૦
તૃતીય ,	મસારત્યાગ (શ્લો ૧૨૮ થી ૧૩૩)	, ૨૯૪
ચતુર્થ	મહાનનો અને પાપચાનનો પરિહાર (શ્લો ૧૩૪ થી ૧૪૦)	, ૩૦૩
પચ્ચમ ,	સમિતિ પ્રકરણ (શ્લો ૧૪૧ થી ૧૬૩)	, ૩૨૧
ષ	પરિણ્ન-વિજય (શ્લો ૧૬૪ થી ૧૬૭)	, ૩૬૭
સપ્તમ	સાધુની નિનયધી (શ્લો ૧૬૮ થી ૧૭૨)	, ૩૭૬
અષ્ટમ ,	સાધુસમાજની મનાઈ (શ્લો ૧૭૩ થી ૧૭૭)	૩૮૫
નવમ ,	તપશ્ચર્યા (શ્લો ૧૭૮ થી ૧૮૫)	, ૩૮૫
દશમ	તપશ્ચર્યા સ્વાધ્યાય (શ્લો ૧૮૬ થી ૧૮૮)	, ૪૨૨
એકાદશ	તપશ્ચર્યા ધ્યાન (શ્લો ૧૮૦ થી ૨૧૮)	, ૪૩૦
દ્વાદશ	તપશ્ચર્યા મુલ્યર્ગ (શ્લો ૨૨૦ થી ૨૩૪)	, ૪૮૪
ત્રયત્રિંશત્તિ	(શ્લો ૨૩૫-૨૨૬)	, ૫૦૩

ૐ નમો ધીતરાગાય ॥

કર્તવ્ય-કૌમુદી.

દ્વિતીય ગ્રન્થ.

"કર્તવ્ય-કૌમુદી" ના પ્રથમ અથના પ્રારભમાં પ્રથમરે જેવી રીતે ઈદિદેવનું નાવન-મગનાવરણ કર્યું હતું, તેવી રીતે આ દ્વિતીય અથના પ્રારભમાં પણ તે મગનાવરણમાં સ્તવન કરે છે. ઈતિગોમ્ના અને પરગોમ્ના અથને આગે મનુષ્યે જે કર્તવ્ય કર્મ કરવાના હોય છે તે કર્તવ્ય કર્મનો ઉપદેશ આ બેઉ અથોમાં કરવામાં આવેલો છે તે ઉપદેશનો આધાર સર્વાશ સર્વદેશી માનવ ધર્મના ઉપદેશ ઉપદેશ ગટે છે. પ્રથમ અથમાં પ્રથમરે એક જૈન મુનિ તરીકે પોતાના ઈદિદેવનું-પ્રથમ ઝાળના વાસનપતિ શ્રી મહાશિવ સ્વામીનું નાવન કર્યું હતું. અથના દેવની અને પોતાના દદિદિદેવની વિશાળતાનું દર્શન કરાવતાં આ દ્વિતીય અથના પ્રારભમાં તે સર્વ ધર્મને મામાન્ય અભીષ્ટ તત્ત્વનું સ્તવન કરે છે. જેઓ વિશાળ દદિદેવ, કેવળ મુમુક્ષુ ભાવે જન્મભ્રમ સત્યને શોધનારા અને સ્વાનુભૂત મત્યને જન્મભ્રમ કન્યાણાર્થે ઉપદેશનારા છે તેઓને તો વહુધેવ કુટુમ્બસ્તુ એ જ એક ભાવના હોય છે.

મયરીજાકુરજલદા રાગાયા અયમુપાગતા ચસ્ય ।

અદ્વા યા ધિણુષા હરો જિનો વા નમમ્તમ્મે ॥

અત્-જન્મભ્રમની યોગદી લાખ યોનિમાં જન્મે અમલું કરાવનારા જન્મને પોષનારા જે ગગાદિ ગોપા છે તે દોષો જેના કષય પામ્યા છે તે જન્મ દોષ, અથના વિધિ હોય અથવા શકર હોય, અથવા જિન હોય-અમે તે દેવ હોય તોપણ તેને નમસ્કાર હો. એ જ પ્રકારની વિશાળ દદિદેવ

શાર્દૂલવિકીરિતમ્ ॥

—મદ્ગ્લાચરણમ્ । ૧ ॥

યસ્માદ્દોતમશઙ્કરપ્રભૃતય પ્રાપ્તાં વિભૂતિ પરાં ।
નામેયાદિજિનાસ્તુ શાશ્વતપદ લોકોત્તર લેભિરે ॥
સ્પષ્ટ યન્ન વિભાતિ વિશ્વમશ્ચિલ દેહો યથા દર્પણે ।
તજ્જ્યોતિ પ્રણમામ્યહ ત્રિકરણે સ્વામીષ્ઠસિદ્ધયે ॥

મગલાચરણ,

ભાનાથ—જે જ્યોતિમાથી શ્રી જોનમણુદ આ હો આપિ મંગાપુરો ।
પરમ વિભૂતિને પામ્યા અને પ્રથમ લીધેકર શ્રી ઋષભેવ સ્વામી આદિ
જિનેશ્વરે તેા સેમિત્તર સાશ્વતપદ—સિદ્ધપ ને પ્રાપ્તયથા, જે જ્યોતિમા આપિન
વિશ્વમળ દર્પણમા દેહના ત્રિભિન્નવત્ સ્પષ્ટ રીતે ભાસમાન થય છે
તે જ્યોતિ ને " મન, વચન અને કાયાએ વરી રે મારી અનાદ્ય વગુની
સમિદ્ધિને અર્થે નમ્ર ૧૦ કરે હુ (૧)

નિવેશન—આત્મા અને પરમાત્માના સ્વરૂપવિશે જૂ. ૧ જૂ. ૧ વિદ્યોતોએ,
ધોમીઓએ અને મદ્ગ્લાપુરોએ જૂ. ૧ જૂ. ૧ કલ્પનાઓ કરી બતાવી છે,
પરંતુ એ કલ્પનાઓમા જે વસ્તુસ્વરૂપની ધ્વના ઘટાવવામા આવી છે તે
સામાન્ય જનમમાજને બુદ્ધિમય ચર્ચ પડે એ રીતે ધ્વનવામા આવી છે
વસ્તુત મર રાના ૧૧ માર રૂપ એ પદમ તિગુદ કેવલજ્ઞાનરૂપ અનન્યગ્ત્યાનિ
આ આપિન વિશ્વમા આપી ગ્હેના ૦ એમ તેઓ માને છે એ જ્યોતિ
કેવા છે? ભવદ્વરિ ના છે કે—

દિક્કાલાયનવલ્લિભ્રાનતવિભાગમૂર્તયે ।

સ્થાનુમૂલ્યેકસારાય નમ શાતાય તેજસે ॥

અર્થાત—જેની મર્તિ, દિશા અને ૧૧ વગેરેથી અમર્યાદિત છે, એવા જ

મોટે અનંત અને ચૈતન્યરૂપ છે, જે આત્મ અનુભવના એક સ્તરરૂપ છે, તે શાન્ત પ્રમથને ન નમકાર કરે છું છાર્દકગિએ પોતાના 'ત્રીતિગતક'ના પ્રાગભા એ પરમ જ્યોતિને નમ ન કરતા તેનું સ્વરૂપ ઉપર પ્રમાણે વહા-મુ છે આ અથમરે પણ એ 'એકસા'નું જાનન કરી રવાબીદની મસિદિને અર્થે તેના આશીર્વાદની યાચના કરી છે આ જાનનના મોકમા એ પરમ જ્યોતિના જે શુભો શાવવામા મા વા છે તેમા કેટલીક સ્વચક્તા રહેલી છે, એ પરમ જ્યોતિમાથી પ્રાતમશુદ્ધ, સકર જ્વાલિ મહાપુરુષો જનમમાગે આમ્યવાની પરમ વિભુનિ પામ્યા, એ પરમ જ્યોતિમાથી શ્રી નમભને આદિ મોતીમે જિજી-નીર્ધકે પશ્ચિમી રામવત-નિર્વાણવત્ને પામ્યા, એટલું જ નહિ પણ એ પરમ જ્યોતિમા અખિય વિશ્વ રચણામરે ભાસે છે, એટલું ચૈતન્ય-મામર્થ જે જ્યોતિમા એટલું કે તે જ્યોતિમે, એટલું જાણ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય તે તેનું જાણ દેના વિના કેમ રહે? તેટલા માટે એ પરમ વત વ સ્વરૂપ જ્યોતિને જાનના અથમર ઉપરે છું મા અથમેખન જે પોતાનું અનોદ છે તેની મસિદિ-પુનિને માટે તેને 'માશીરા' પોતાને પ્રાપ્ત થાય અને ત થે પ્રમાણ્યદ પ્રિકરને નમ, વળન તથા લાયાથી નમ-જા છે છું જ્યોતિના પરમ મામર્થના દર્શન વે તેના આડીના પ્રાપ્તેના પોતાના વિશ્વામનું અપૂણ્ય પ્રથમને પ્રદર્શિત કર્યું છે (૧)

['કર્તવ્ય કામુગેના પ્રથમ મ થનો અને આ દ્વિતીય મ થનો પૂર્વપર સુખ વ ક્ષેપ મકરનો છે તે કહે પોના આજમા દરવર મ આનુ છે]

પૂર્વાતરપ્રગ્દમમ્દન્ય । ૨ ॥

પૂર્વાર્હે વયસોર્ધયો પ્રથમયાં-ત્રીતિ. સમાલોચિતા ।

સયોઽય સમયસ્તુર્તાયવ્રતમ કૃત્તવ્યસદર્શને ॥

વિદ્યા યેન સમર્જિના યનમપિ પ્રાપ્ત કુટુમ્બોચિત ।

તેનાવચ્ચતયા પરાર્થનિરત કાર્ય નિજં જીવનમ્ ॥

પ્રથમ અથનો આ અથ સાથેનો સંબંધ,

લાવાર્થ તથા વિવેચન—પ્રથમ અથમાં પહેલી બે વચમાં આદરવા યોગ્ય નીતિ રીતિ અર્થાત્ કર્તવ્ય કર્મનું આલોચન કરવામાં આવ્યું હતું હવે ત્રીજી અવસ્થાના કર્તવ્ય કર્મનું ઈર્ણ કરવાને માટે આ સમય ઉપગ્રિય થયો છે, અર્થાત્ આ દ્વિતીય અથ સખવામાં આવ્યો છે કર્તવ્યના બોધને અર્થે મનુષ્યજીવનની ચાર જૂની જૂની અવસ્થાઓ વિગતોએ કહી છે અને પ્રત્યેક અવસ્થાના વિશિષ્ટ કર્ત વ કર્મોનો ઉપર કર્યો છે એ ચાર અવસ્થાના કર્તવ્ય કર્મ આ અથમાં પ્રથમ અથમાં અનુક્રમે (૧) શિશુ, (૨) નીનિ (૩) પગર્થ, (૪) ત્યાગ, એ પ્રમાણે દર્શાવેલા છે પ્રથમ અથના પ્રથમ ખંડમાં સામાન્ય કર્તવ્યનો બોધ કરવામાં આવ્યો છે અને બીજા ખંડમાં અવસ્થા પરત્વે વિશિષ્ટ કર્તવ્યનો બોધ પ્રારંભવામાં આ યો છે એ પ્રમાણે બીજા ખંડમાં બાલ્યાવસ્થાના શિક્ષણ વિગતો બોધ તથા ત્રીજા ખંડમાં યુવાવસ્થામાં નીતિપુરસ્કર ઉદ્યોગપ્રવૃત્તિ વિગતો બોધ કરવામાં આવ્યો છે હવે અનુક્રમે ત્રીજી અવસ્થાના કર્તવ્યબોધનો વિષય ઉપગ્રિય થાય છે, અને તે દ્વિતીય અથના પ્રથમ ખંડમાં તથા ચોથી અવસ્થાના કર્તવ્યબોધનો વિષય બીજા ખંડમાં આવશે. પ્રથમ આ દ્વિતીય અવસ્થામાં જેણે અનુક્રમે વિદ્યોપાજ્ઞન તથા ધર્મોપાજ્ઞન કર્યું છે અને જ્ઞાનમાં પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું અદિક દિન સાધ્યું છે તેણે હવે આગળ વધીને પગથ પોતાના જીવનનો સ્વયં કરવામાં ઉત્તર થવું આવશ્યક છે (૨)

[કાર્ત્ત અથ, પ્રકરણ દિના વાક્યોના અર્થનિષ્ઠ થના અર્થમાં કુટુંબ મોમાંસોએ સાત વસ્તુઓના વિચારને આવશ્યક મન્ય છે ઉપનયોગપૂર્વક અભ્યાસોડપૂર્વકા વલ્મ્. અથવાતપવલ્મ્ ના સ્થિત તાત્પર્યનિર્ણયે ॥ અર્થાત્-પહેલા અથનો પ્રારંભ તથા છેવટ બે બાબતોનો નિર્ણય કરેલા બધી અનુક્રમે અભ્યાસ અપૂર્વકા ફળ અથવાત અને ઉપવસિ અર્થે ઉપપાદન એ તપાસવા એ પ્રકારે મથના તાત્પર્યનો ને નિર્ણય થાય છે તેમ એ જ પ્રકારના તાત્પર્ય નિર્ણયની દ્રષ્ટિથી મથકારો અ લેખનમાં ઉત્તર થાય છે ઉપરુકા શ્લોકમાં સામાન્ય પ્રસાર કરવામાં આવ્યા પા નીચેના શ્લોકમાં અથા ઉપક્રમે તથા ઉપસ હારનું વારવચ્ચ આપવામાં આવે છે

*જુઓ શ્લોક ૪ (પ્રથમ અથ-ખંડ ૨-અરિષ્ટેદ ૨)

તૃતીયચતુર્થવયસો કર્તવ્યતારતમ્યમ્ । ૩ ॥

અભ્યાસાર્થમિદં 'ચતુર્થવયસો' નૂનં તૃતીય વયો ।
 યયત્તત્ર ચ સર્વથા ભવતિ તદ્દેશેન ભાવ્ય ત્વિહ ॥
 પ્રાયસ્તત્ર મહાવ્રતાનિ વિષયત્યાગ કુટુમ્બ જગત્ ।
 સાધ્યાન્યત્ર લઘુવ્રતાનિ વિરતિઃ સ્થૂલા સમાજઃ કુલમ્ ॥

ભાવાર્થ—ત્રીજી અવસ્થા ખાસ કરીને ચોથી અવસ્થાના કર્તવ્યનો અભ્યાસ કરવા માટે છે એટલે કે ચોથી અવસ્થામાં જે કામો સર્વથા—પરિપૂર્ણ કરવાના છે તે કામો ત્રીજી અવસ્થામાં પરિમીત સ્વરૂપમાં આદરવાના છે ચોથી અવસ્થામાં ત્યારે વિષયોનો સર્વથા ત્યાગ કરી, આખા જગતને કુટુંબવત્ માની, મહામનો આદરવાના હોય છે ત્યારે ત્રીજી અવસ્થામાં સ્થૂળ પાપોથી નિવૃત્ત થઈ, સમાજને કુટુંબવત્ માની, લઘુવ્રતો—અધુવ્રતો આદરવાના હોય છે (૩)

વિવેચન—મનુષ્યના જીવનની ચતુર્થ અવસ્થા એ મનુષ્યાવતારની સર્વશ્રેષ્ઠ અવસ્થા છે પૂર્વ દર્શના શુભ યોગથી કોઈ તેજસ્વી આત્મા પ્રથમ અવસ્થામાંથી જ ચતુર્થ અવસ્થામાં ફેરી પડે છે અને ચતુર્થ અવસ્થાને યથાથોગ્ય રીતે પાર ઉતારે છે પરંતુ જેઓ ક્રમે ક્રમે આગળ વધવાની પરિમીત શક્તિનાળા મનુષ્યો છે તેઓને માટે ઉત્તરોત્તર અવસ્થાની સંજ્ઞતા માટે પૂર્વ પૂર્વ અવસ્થા અભ્યાસનો કાળ પૂરો પાડે છે એ નિયમે ચતુર્થ અવસ્થા માટેનો અભ્યાસનો કાળ એ ત્રીજી અવસ્થા છે પહેલી—ત્રીજી અવસ્થામાં દેહ તમા કુટુંબ પ્રત્યેના કેનપ્ય કર્મો જન્મ-યા પછી મનુષ્યનું કર્તવ્યક્ષેત્ર ૭ નિવૃત્તિધર્મ પ્રત્યેક પ્રાણી પ્રાપ્ત કરવા માટે જ જાન કરે. આ પરમ યોગ્ય

આ મનથી પાળાવિત્ત યોગ્ય

જોઇએ વિષય-કલાયતો સર્વથા ત્યાગ કરવો, આખા જગતમા સમાન
લાવનો અનુભવ કરવો, યોગની સાધના કરી અને એ રીતે ૫૦મ યોગી-
પદની પ્રાપ્તિ કરવી એ ચોથી અવસ્થાના મુખ્ય ફર્કબ્યા છે ત્રીજી અવ-
સ્થામા એ કનપ્પો અશન ખાજી ધીમે ધીમે આગળ વધતુ જોઇએ, એમલે
કે સ્થૂળ પાપોનો ત્યાગ કરવો કે જોયી આગળ જતા વિષય-કલાયતો સર્વથા
ત્યાગ કરવાનુ બની શકે દેશ અને સમાજની સેવા બજાવવી કે જોયી
દૃષ્ટિની વિશાળતા વધે અને એ રીતે સમગ્ર જગત ઝિવા વિશ્વ ઉપર કંટુળ-
ભાવ જગૃત થાય પૃથક્ પૃથક્ નતો, નિયમો ત્યાદિ ગ્રંથો કે વા કે
જોયી આગળ જતા સખમાદિ ધારણ કરીને યોગસાધનાને માર્ગે સંતનાથી
ચલી મકામ ત્રીજી અને ચોથી અવસ્થાનું આ તાત્કાલિક છે અને એ જ આ
પ્રથમા બે ખડેનો ઉપક્રમ તથા ઉપસહાર છે (૩)

પ્રથમ खण्ड.

પ્રથમ પરિચ્છેદ

સમ્યગ્દષ્ટિ

સમ્યગ્દષ્ટિઃ । ૪ ॥

સમ્યગ્દષ્ટિવિલોકિતં હિ સકલ સદ્ધર્મકૃત્યં ભવેત્ ।

સમ્યગ્દષ્ટિરુદાહતા જિનવરેસ્તત્ત્વાર્થરુચ્યાત્મિકા ॥

સદેવ. સુગુરુ સુધર્મ ઇતિ સત્તત્ત્વત્રય કથ્યતે ।

જ્ઞાત્વા તત્પરમાર્થતઃ કુરુ રુચિ તત્ત્વત્રયે નિર્મલે ॥

સમ્યગ્દષ્ટિ.

ભાવાર્થ—ધર્મનું દરેક અનુજ્ઞાન સમ્યગ્ દષ્ટિપૂર્વક જ હોવું જોઈએ તીર્થંદરાએ મમ્યગ્ દષ્ટિનું સ્વરૂપ તત્ત્વાર્થની રચિત રીતે જોગખાવેલું છે સત્ય દેવ, સત્ય ગુરુ અને સત્ય ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વો કહેવાય છે, એ ત્રણ તત્ત્વોનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ સમજીને, હે માનવ ! તેના નિર્ભંગ સ્વરૂપમાં તું રચિત—શ્રદ્ધા રાખ (૪)

વિવેચન—સમ્યગ્ દષ્ટિ અથવા સમ્યક્ત્વ અથવા સમકિત ઉપર જૈન ધર્મમાં બહુ બાર મૂકવામાં આવ્યો છે અને તેથી ઉત્પન્ન મિથ્યાત્વ ધારવા ઉપર પણ બાર મૂકવામાં આવ્યો છે આ સમ્યગ્ દષ્ટિ એટલે શું ? ર્થમાં સમકિતી અને મિથ્યાત્વનો અર્થ કરવામાં આવે છે કે જેઓ જૈન ધર્માનુયાયી હોય તેઓ સમકિતી કહેવાય અને જેઓ અન્ય ધર્માનુયાયી હોય તેઓ મિથ્યાત્વ પામી રહે છે તે દષ્ટિમાર્ગી

૩૫ એર નિકળા જતા તત્ત્વાર્થની રચિ ચાલ તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે અને એવી રચિ ધરાનનાર તે મમત્તિ છે આચાર્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ત જાણતું જિદ્દે ન ચિચિત્તવણ જાણિતું ધમ્મ જાણતું ॥ અર્થાત્ ધર્મને યથાર્થપણે જાણીને (શ્રદ્ધા કર્યા પછી) આજસુ થવું નહિ કે તેનો નિગધ કરવો નહિ મન 'ધર્મ' શબ્દનો વિશાળ અર્થ કરેલો છે અન્ય ધર્મોના ઉપદેશો અને શાસ્ત્રોનો પણ જે ધર્મશ્રદ્ધાની આવશ્યકતા દર્શાવે છે તે પણ સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા સમસ્તિતી જ આવશ્યકતાનું સૂચન છે ભગવત્ ગીતા (અ ૪, શ્લો ૩૬) માં કહ્યું છે કે—

અદ્યામાન લભતે જ્ઞાન તત્પર સયતેન્દ્રિય ।

જ્ઞાન લક્ષ્ણા પરા ચાર્તિ અચિરેણાભિગચ્છતિ ॥

અર્થાત્—શ્રદ્ધાવાળું ઈન્દ્રિયનિગ્રહવડે જ્ઞાનની પાટળ લાગીને જ્ઞાનનો અપરોક્ષાનુભવ પ્રાપ્ત કરી તે જ્ઞાનવડે આગળ વધતા સત્વર પૂર્ણ જ્ઞાનિત પ્રાપ્ત કરે છે વળી અધે શ્રદ્ધા એ જેમ શ્રદ્ધા નથી તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ પણ નથી કારણકે તેમાં તત્ત્વાર્થરચિનું દર્શન થતું નથી અનુગીનામાં હરિનિમ્ન સવા માં અદિસા ધર્મ, સત્ય ધર્મ, વ્રતો ઉપવાસ જ્ઞાન, મરુમાગ, લાન, કર્મ, સન્યાસ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના ઉપાયો અનેક લોક પ્રતિપાન કરે છે તો તેમાંથી ખરો ઉપાય કયો તે મને કહો એવો પ્રશ્ન નાપિએએ મક્કા દેવને કરેલો છે જ્ઞાનિત પર્વમાં ગાદસ્થ ધર્મ વાનપ્રસ્થ ધર્મ, ગૃહ ધર્મ, માતૃપિતૃસેવન ધર્મ, કુસ્ત્રિયોને રક્ષાગ્રણે મળ્યું બ્રાહ્મણને વ્યાખ્યાય, ઇત્યાદિ અનેક ધર્મો ક્રિયા સ્વર્ગપ્રાપ્તિનાં દારો માત્રમાં કહેના દોષાથી તેમાંનાં બ્રાહ્મ ધર્મ કયો એવો પ્રશ્ન ઉચ્છેદ્યત્વપાખ્યાનમાં આવ્યો છે એ બિન્નભિન્ન ધર્મમાર્ગ ક્રિયા ધર્મ દેખાવમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ હોય એમ લાગે છે, પરંતુ માત્ર સુદ્ધિથી શાસ્ત્રોનો તો ન્યા ન્યા આત્મહિતપ્રાપ્તિનું સત્ય સાધન મનુષ્ય પડે ત્યા ત્યા ચોતાની ચિત્તરચિત્તને આકર્ષીત્વા દવામાં કરેલો વાધો જ્ઞેના નથી કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ વિના તત્ત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી એવું જૈન ધર્મમાં જ નહિ પણ અન્ય ધર્મોમાં પણ કહેતું છે તે પ્રમાણે આ જૈન મથકાર જિનવરના શબ્દોને અનુસરીને કહે છે કે સમ્યગ્દષ્ટિસ્વાદતા

જિનવૈસ્તત્ત્વાર્થદ્વ્યાત્મિકા-ગિનવૈરોએ 'સમ્યગ્દષ્ટિ'ને 'તત્ત્વાર્થ' રૂચિ'ના નામથી ઓળખાવી છે હવે તત્ત્વ તે કયા? તત્ત્વો ત્રણ છે (૧) સત્ય દેવ, (૨) મન્ય ગુરુ, (૩) સત્ય ધર્મ. આ ત્રણ તત્ત્વો ઉપર મનુષ્યના ધાર્મિક જીવનનો પાયો બંધાય છે સત્ય દેવ કયો? મન્ય ગુરુ કયો? અને મન્ય ધર્મ કયો? તેને જાણીને-નહિ, તેને વર્ગચર્ચત જાણીને, તેનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ સમજીને પડી, હે મનુષ્ય! તેના નિર્મળ સ્વરૂપમાં તું રૂચિ ગળ દારણ્યે નદીમૂળમાં કલા મુજબ મિષ્ટ દિપ્ત મિષ્ટત્ત્વ પરિગ્રહ્યાઈ મિષ્ટમુલ્ય, અદ્વૈત સમ્પદિત્ત સમ્પત્તપરિગ્રહ્યાઈ સમ્પત્તિ ॥ અર્થાત્ મિથ્યાશ્રુતના જે જે શાસ્ત્રો છે તે મિથ્યા-દષ્ટિએ મદ્દણ કયા મટે મિથ્યાશ્રુત હોય અને એ જ શાસ્ત્રને સમ્યગ્દષ્ટિએ-મમભાવે મદ્દણ કરવામાં આવે તો તે સમ્યુત્ત હોય તાત્પર્ય એ છે કે-સમ્યગ્દષ્ટિને જ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિને મિથ્યાપે પગિપ્ત છે, તેથી જો તું સમ્યગ્દષ્ટિને ધારણ કરીશ નહિ તો ગમે તેવું જ્ઞાન પણ તને મિથ્યા જ પરિણમશે, એમ દર્શિ સજ્જારા અથકાર પ્રભેદિ છે, અને એ રીતે પ્રત્યેક મનુષ્યને સમ્યગ્દષ્ટિની અવશ્યકતા દેવાનું સૂચવે છે

જેન ધર્મને અનુસરનાગ સૂત્રો તથા અયોમા સમ્યક્ત્વના અનેક બેદો તથા ઉપબેદો દર્શાવેલા છે અને તેથી સ્વલગ મિથ્યાત્વ વિશે પણ વિવૃત્ત વિવેચનો કરેલા છે જેને સમ્યક્ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ નથી તે દર્શેલા મિથ્યાત્વમાં જ અટકાયા કરે છે જેને તત્ત્વરૂચિ હોય નહિ, જેને ચોક્કસ દેવ ગુરુ કે ધર્મ પ્રત્યે થઈ જ હોય નહિ તેનામાં માત્ર જ્ઞાન, કે સ-ચરિત્રનો સભવ હોતો નથી આ જ કાણુથી જી. જી. ધર્મના આચાર્યો મનુષ્યોને મિથ્યાત્વમાંથી બચાવવા સાર કોઈ એક જ રૂપ, ગુરુ કે ધર્મને અવનવીને જીવનનો નિવાહ કરવાનું સૂચન કરી રહેના છે 'ધર્મમગ્ધ' મા શ્રી આનવિજય અણિ 'સમ્યક્ત્વ' ની વ્યાખ્યા આપના રહે છે—

મ્યાપ્યસ્ય સત્તિ સમ્યક્ત્વેડણુત્તમમુષ્મદ્ધ ।

જિનોક્તતાયેપુ દષ્ટિ અસ્યા સમ્યક્ત્વમુચ્યતે ॥

અર્થાત્—સમ્યક્ત્વ હોય તો અણુત્તમ પ્રમુખનો સ્વીકાર કરવો.

છે તેથી જિન બચવતે કહેના તત્ત્વ ઉપર રૂચિ તથા શ્રદ્ધા તે સમ્યક્
કહેવાય છે તે જ પ્રમાણે પિતામા શ્રી, ત્વ કહે છે કે—

સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેક શરણ ઘજ ।

અહ ત્વા સવપાપેભ્યો મોઘચિધ્યામિ મા શુભ ॥૧૮૧૨૬॥

અર્થાત્—સર્વ ધર્મો છોડીને એક મારે શરણે જ તું આવ, કે તો
સર્વ પાપોથી મુક્ત કરી, મારે જમણે નહિ તેની આમજ વધીને
માથીની પ્રિયતા ધર્મની વાનામાંથી હડે પોતાના ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારોને
ની અને મુને શરણે જનાર એક ચોગની પદ્મ મુક્તિ થઈ હતી આ પ્રમાણે પ્રત્યેક
ધર્મ સમ્યક્ત્વનો ઉપદેશ કરવાની માથે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવા પડ્યું કહે
આત્મજીની નિર્માણના, સમજાવવાની શ્રદ્ધા અને તત્ત્વની અભિરૂચિ એ
શુભોથી મુક્ત જે સમ્યક્ દિ તેના વિના મનુષ્યમાં અને પ્રાણના વચ્ચે
અશ્રદ્ધા તથા મરણોના જૂન બગાય છે અહ મન કોઈ જાનનું સાર
પણ પરિપૂર્યત કરી વસ્તુ નથી અને તેથી જ સગયામાં વિનયથી
ગીતામાં કહ્યું છે જૈન ધર્મમાં મિથ્યાત્વ ને પ્રકાર ૩ કહ્યું છે (૧) જૈન
અને (૨) ભૈષજ્ય મોક્ષવજારની ખાતર પાપથીના વિરોધી આચર
કરવા એ લોકો મિથ્યાત્વ છે તેમ સ્વધર્મના વિરોધી આચરણો
તે લોકોતર મિથ્યાત્વ છે દિમાનો સર્વથા ત્યાગ કરવાના જૈન
વૈશ્યવ ધર્મના સિદ્ધાન્ત પર શ્રદ્ધા ધરાવનાર તરીકે આજખાતો મનુષ્ય
માનવાને ખાતર જકળો ભોગ આપે ને લોકિક મિથ્યાત્વ છે, કારણ
માનવા નયેની તેની રૂચિ શ્રદ્ધા પણ તેની સ્વમન પ્રત્યેની પૂર્વ
ખાતર કરીને તેને મિથ્યાત્વની ખાતરીમાં જમાવો પાડે છે એવા મન
સમ્યક્દષ્ટિ હોવાનો સંભવ જ નથી અને સમ્યક્દષ્ટિની પ્રાપ્તિ કર્યા પૂર્વે
આત્માનું જિન સાધવાને કદાપિ સમર્થ નીવડતો નથી (૪)

[સમ્યક દિની આપવડકાનું રસન કર્યા બાદ સુદેવ, સુશર અને કુ
મનુ વાવોની આજખાતે આવામાં જ વજર પ્રાપ્ત થાય છે]

દેવગુરુચર્મલક્ષણમ્ । ૬ ॥

દેવ કર્મચતુષ્ટયક્ષયકર સદ્ધર્મસસ્થાપકો ।
રાગદ્વેષવિઘાતકચ્છિજગતા ચેતશ્ચમત્કારક ॥
નિર્ગન્થ સમદૃગ્ મહાવ્રતધરશ્ચિત્તેકનિષ્ઠો ગુરુ-
ધર્મ ક્ષાન્તિદયાદિસદ્ગુણમયો રત્નત્રયદ્યોતક ॥

દેવગુરુચર્મના લક્ષણો

સાનાર્થ—ગંગેનો મર્યાદા કય કરીને, યાનાવરણીયાદિ ચાર ક્રમેનો નાશ કરીને, મદમનુ સ્થાપન કરે અને માત્રમાના અનૈકિક પ્રભાવથી તથા જગતના પ્રાણીઓના ચિત્તને ચમત્કાર ઉપજાવે તેવા અદ્ભુત મામર્યા વાળાને મત્ય દેવ, ચિત્તની એ નિષ્ઠા ગાળનાર, મમદદિવાળા, મદ્રાત ધા છા કરનાર નિર્ગન્થને સુગુર અને મધ્યાદ્યાન, સમ્યક્ દર્શન તથા મધ્યકાલિત્રય નામ રત્નને પ્રમશ આપનાર ક્ષમા, દયા આદિ સદ્ગુણમયને સત્ય ધર્મ દેવામાં આવે છે (૫)

નિવેચન—આ શ્લોકમાં પ્રથમ દેવ, ગુરુ અને ધર્મરૂપ તથા તત્ત્વોનું નિરૂપણ કરી બતાવ્યું છે ‘ધર્મ’ એ મનુષ્યને ધર્મોક્તિપ્રાપ્તિ તારીને મુક્તિનું ૫ મનુષ્ય અપાનનાર છે અને તેથી જ ‘ધર્મ’ એ મનુષ્યનો હમેશનો ‘સખા’ મિત્ર મનાય છે કૃષ્ણે મનુષ્યે ના તૈત્તિરીયારખ્યમ્માં કહ્યું છે—
ધર્મો વિશ્વસ્ય જગત્ પ્રતિષ્ઠા । શક ધર્મિષ્ઠ પ્રજા ઉપવસન્તિ । ધર્મગ પાપમપ-
નુદતિ । ધર્મે સર્વ પ્રતિષ્ઠિત । તસ્માદર્મ પરમ વદન્તિ ॥ અર્થાત્—ધર્મ જગત્નું સર્વ પ્રાણીઓને આશરૂપ છે, જગત્માં લોકો ધર્મ શુ અને અધર્મ શુ તે ગણવા માટે ધર્મિષ્ઠ મનુષ્યો પાસે જ જાય છે, ધર્મથી પાપ દૂર છે અને ધર્મમાં મર્વ કાર્તિક્યુ છે, માટે જ ધર્મને સર્વશ્રેષ્ઠ મ આવે છે ધર્મ આવી રીતે વળુ ■ અને પ્રત્યેક મનુષ્યે તે કંઈ નોંધે
ધર્મ તે સત્ય ધર્મ અથવા

જોઈએ જગતમાં અનેક ધર્મો પ્રવર્તે છે અને અનેક પ્રતિપક્ષો વિદ્યમાન છે. આ કાળમાં ઠાઈ પણ દુગચ્છળ એકું નથી કે જેને મન-પચના ચાલ-કાએ ધર્મને નામે પ્રવના યુ ન દોષ. નસિયામાં જામપુત્રીન નાખતો એક ધર્મપ્રચારક થઈ ગયો તે જળરો જીવર દત્તો તેના ધર્મો સિદ્ધાન્ત એ હતો કે “ જેમ અને તેમ વધુ પાપ કરો એટલે પ્રભુ મારો ”. આ વિનક્ષણ સિદ્ધાન્તને માટે પણ તેની પામે ‘ આયનન ’ નો આધાર હતો. આયનનમાં એવું કથન છે કે પાપી મનુષ્યો ઉપર પ્રભુની ચામુના અત્યંત ઉતરે છે એ ઉપરથી રામપુત્રીને એવો સિદ્ધાન્ત ચલાવ્યો કે પ્રભુની દયા પામી રોય અને પ્રભુની દણ્ડમાં જલ્દી જવું દોષ તો મનુષ્યે વધારે પાપી બનવું જોઈએ જેમ અને તેમ વધારે પાપ કર્યા જોઈએ. રામપુત્રીન પોતાના મતાનુયાયી રત્નો પુત્રાને પાપ કરવાની વધારા અનુદાનના મળે તેટલા માટે રાત્રિને સમયે મોટા મેળા જરતો આ પાપ ત્યા અનેક પ્રકારના પાપાયજો ચાલના. રામપુત્રીન નખ્યામધ બાળા પ્રીપુત્રને પોતાના મનમાં લઈને એક મોટો પથ ચલાવી વડો દત્તો આ વિદ્યાળ જગતમાં ત્યારે પાપ કરવું એ જ ધર્મના મિદ્ધાન તરીકે ચાલી રહે છે અને જોળા મનુષ્યો તેના પથમાં મપાય છે, ત્યારે પ્રભુએ પોને પ્રદણ કરવાના ‘ ધર્મ ’ ની પમંગી કરતી વેળાએ ‘ અત્ય ધર્મ ’ જ પ્રદણ કરના જેવી નાવધાનના રાખવી શુ આવશ્યક નથી. આગતા માટે ‘ ધર્મ ’ ની વ્યાખ્યા પ્રથમ સંક્ષેપમાં આપે છે કે સ્તવ્ય કહેના સમ્યક્ જ્ઞાન, મમ્યક રાત અને સમ્યક ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નને પ્રમસ આપનાર ક્રમાત્મા આત્મિક મદ્યુલસમૂહ એ જ ધર્મ છે વૈદોષિક દશનમાં કહ્યું છે કે ચતોષ્વદ્યનિયામનિષ્ઠિ રા ધર્મ અથાત્ જેનાથી અજ્યુય અને આતમકત્યાણ ચાલ તે જ ધર્મ ‘ ધર્મસંપ્રદ ’ મા કહ્યું છે કે—

વચનાદવિરુદ્ધાપનુષ્ઠાન યથોક્તિત્તમ્ ।

મેઝ્યાદિમાવનમિથ તદ્વચ્ચ હતિ વીત્યતે ॥

• અથેલમાં એક કહેવત છે કે સેવાને પણ એ જોઈએ તો પોતાના પાપ ન દેખ માટે જોડતા સંજોગાવધમાંથી મળી આવે છે

અર્થાત્—શાસ્ત્રના અવિરોધી વચનને અનુમતીને યથાર્થ મૈત્રી વગેરેના ભાવ સહિત જે આચર્ય તે ‘ધર્મ’ કહેવાય છે. આ ઉપરથી મમ ન્વય છે કે ‘ધર્મ’ અર્થ કરવાનો હેતુ અબુદ્ધ, આત્મ-ચાલુ સંભાવના આદિ સાધવાનો હેતુ જેને અર્થે અચર્ય એ જ હેતુને દર્શાવવાને ‘ત્રિસન-સમ્યક્ જ્ઞાન ધર્મ’ તથા ચાગ્રિકી પ્રાપ્તિ કરાવવાને જ ‘સત્ય ધર્મ’ રૂપ બંદી ધરના હેતુ મમજ્ઞવવાની સાથે ધર્મની પચંગી કરવાનું પણ સૂચન કરે છે.

સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ જેવી રીતે થઈ શકે? એ બાજુવાનું અવસિદ્ધ રહે છે સૂચર વિના સદર્મની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. આ જગત્તમા પોતાને સૂચર બોલાવનાર તો અનેક છે પરંતુ મૂચર તો ઓછા જ હોય છે. અચર્ય એ મૂચરને શોધી કાઢ્યા માટે તેના શુભોનું નિરૂપણ કરના સમજાવે છે કે મહાનતોને ધારણ કરનાર નિર્ગુણ હોય કે જે પોતાના મનચાલુની બાપ પોતાના શિષ્ય ઉપર પાડી શકે, સમર્થિવાળો હોય કે જે આ ધર્મ સારો ને આ ધર્મ ખોટો એવી બદ માન્યતાઓ ન હોય પરંતુ ન્યા ન્યા સાગ્રભૂત વસ્તુ હોય ત્યા ત્યાથી તે અદ્વૈત કરીને તે જ માર્ગે શિષ્યને દોગવામાં તેનું જિન માનવો હોય, અને જે ચિત્તને એકનિષ્ઠાવાળું રાખનાર હોય—ઓહોનાયમાન ચિત્તવાળો કે શકાલીન વૃત્તિવાળો ન હોય કે જેથી શિષ્યને પણ તે દૃઢ રીતે મ-માર્ગે દોરી શકે. આવા શુભોથી યુક્ત સૂચરે મૂચર માનવો એ આચર્ય છે જેવી રીતે ધર્મ એ મનુષ્યના જીવનનું આદ્યન છે, તેવી રીતે ઓછ વિચિત્ર ધર્મની સ્થાપના દ્વારા તેના સિદ્ધાન્તોનો પ્રવર્તક દેવ તે પણ મનુષ્યનું નિર્માણ છે. આ દેવ સત્ય વેદોનો જેને જેનામાં વિન્યા હોય તે દેવ કહેવાય પરંતુ દિવતા મારી અને મારી એવી એ પ્રમાણી હોય છે અને મારી-મારી વિભૂતિનાળા અને દેવો જગત્તમા મનાય. ■ મનુષ્યે જેવા દેવને પોતાના આનંદનરૂપ માનવો તેના સબધર્મો અચર્ય કરે છે કે જેનો ચક્રવર્તી હોય કયો હોય, ચાર કરોડો નાશ કર્યો હોય, સદર્મનું સ્થાપન કર્યું હોય અને ઔદ્યોગિક આત્મપ્રભાવથી-ધર્મ વિભૂતિથી પ્રાણીઓના ચિત્તને ચમત્કાર ઉપજાવવા વડે પોતાનું

અનાવ્યુ હોય તે જ 'મુવે' નામને યોગ્ય ગણાય મુવેનું આ નામ
વ્યાપક છે પુણ્યમા કર્મા પ્રમાણે—

નિમમો નિરદક્ષારા નિસ્સમા નિ પરિગ્રહ ॥

રાગદ્વેષવિનિમુક્ત ત દેવ વ્રાહ્મણા વિદુ ॥

અર્થાત્—જે મમતા અદક્ષર મમ અને પરિગ્રહથી ગરિત દોષ
અને જે રાગદ્વેષથી મુક્ત હોય તેને વ્રાહ્મણો દેવ પદે છે આ ગુણો તે
સ્વેજ પ્રાપ્ત કરેલા દોષ કે જેણે કર્યો અને રાગદ્વેષનો દાષ નો હોય નથી
જેણે તપશ્વપાદિ વડે પગમ વિજૂનિને પ્રાપ્ત કરી પ્રાણ માનના ચિત્તને
અમત્કૃત કર્યું હોય એ પ્રમાણે મત્ય દેવ, મત્ય ગુરુ અને મત્ય ધર્મની
પ્રાપ્તિવડે મનુષ્ય મમગદ્દિની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે અને એ માગ તે આત્મ-
દિનચિન્તનમા આગળ વધી શકે છે (૫)

[હવે અમારે સાચા ધર્મને ધર્મનું માદાત્મ્ય અને ધર્મનું ફળ જે શ્રેષ્ઠતા
દર્શાવે છે]

ધમમાદામ્યમ્ । ૬ ॥

ધર્મ કલ્પતર્મણિર્વિપહરો રત્ન ચ ચિન્તામણિ—
ધર્મ કામદુધા સદા સુરસકરી સજીવની ચોપધિ. ॥
ધર્મ કામઘટશ્ચ કલ્પલતિકા ત્રિયાકલાના સ્થાનિ
પ્રેક્ષ્યૈન પરમેણ પાલય હૃદો નો ચેદ્ વૃથા જીવનમ્

ધમપદમ્ । ૭ ॥

ધર્મ કૃન્તતિ દુ સમુન્નતસુખ દત્તે સમાધ્યુન્નવ ।
દુષ્કર્માણિ રુણદ્ધિ શક્તિમતુલા પ્રાદુષ્કરોત્યાત્મન
જ્ઞાનજ્યોતિરપૂર્નમર્પયતિ સ સ્વર્ગાપવર્ગપ્રદ—
સ્તન્નાસ્તીહ મહત્સમુન્નતિપદ યન્નૈવ દદ્યાદયમ્ ॥

ધર્મનું માહાત્મ્ય

સાવાર્ધ—ધર્મ એ તરબોમા કલ્પતર સમાન છે, રત્નોમા વિધને કરનાર મણિ તથા ચિન્તામણિ મમાન છે, ધનુઓમા કામદુર્ગા ધનુ સમાન છે, ઔષધીઓમા સજીવની ઔષધી સમાન સુખદારક છે પાત્રોમા કામ ધટ સમાન છે, સતાઓમા કંપનના મમાન છે, અને વિદ્યાકળાની ખાપ મમાન છે માટે તેનું પાલન પરમ પ્રેમથી કરવું, નહિતો આખું જીવન અર્થ છે (૬)

ધર્મનું રૂળ

આધુનિક સમયમા ધર્મ દુખને ઉચ્ચ મુખના કપમા ટેરી નાખે છે, ધર્મ પરમ શાન્તિ-અમાધિને ઉત્પન્ન કરે છે, ધર્મ દુષ્ટોનો નાશ કરી આત્માની અતુલ શમિને ઉત્પન્ન કરે છે, ધર્મ એ સ્વર્ગ અને ઉત્તર દશાને પ્રાપ્ત કરાવનાર ગાનજ્યોતિને પમાડે છે, બી કહિયોઆ ઉત્તરિતુ એ પણ ઉચ્ચ શિખર એવું નથી કે જેને ધર્મ ન પ્રાપ્ત કરાવે (૭)

નિવેચન—ધર્મનું ધ્યાન કેટલું ઉચ્ચ છે? ધર્મપાનન મનુષ્યને શી પ્રાપ્તિ કરાવે છે? એ બે પ્રશ્નોના ઉત્તરમા આ મે તોડે. કાપીને મથકાર ધર્મના સનો-ચ પન્તુ ઉપમાનડે શન દગવે છે અને ધર્મના ફળની વિશાળ વ્યાપ્તિનો ધ્યાન આપે છે જગત્પત્તી નૈનર્ગિક વિમૂતિ અનેક વિધ છે જ્ઞે, પશ્ચીઓ, ધનુઓ, રત્નો, પવતો ઈત્યાદિ વિમૂતિ વડ જગત્ દોષિમાન છે એ પ્રત્યેક વિમૂતિમાં પણ જે વસ્તુ સર્વથી ઉચ્ચ હોય અને તે ઉચ્ચ વસ્તુ પત્તીની ઉચ્ચ વસ્તુ દલ્પનાતીત વિષય કાપાય તેવું સર્વોચ્ચ પદ ધર્મનું છે જ્ઞે અને જાતના છે અને જગત્મા પ્રત્યેક જાતિનું દક્ષ સાધ્ય તથા ઉપયોગિતામા પોતાનો ભાગ ભજવી ગેતુ છે, એને તેમાનું કોઈ જ્ઞ નિરર્થક નથી જા જ્યોતા મનમા ન્યનાધિ ના તો રજી છે જ્ઞેમા સર્વથી મત્તત મૂલ્યવાન કંપદક્ષ મનાય છે મીત્ત જ્ઞે તો તે ઉપર જે દગ પાકતા હોય તેજ દગ આપીને મનુષ્યને આત્મ તાર્મથી મુક્ત કરે છે પન્તુ કંપદક્ષ એવું છે કે જેની છાયામા જઠને જિલા ગેતાર મનુષ્યને તેની ઈન્દ્રિયા આપે તેવું દગ પ્રાપ્ત થાય છે આપુ મદત્તવનુ રથાન જ્ઞેમા કંપદક્ષનું છે અને તેજ ધ્યાન 'ધર્મ'નું પપુ છે એજ પ્રમાણે

ત્રોમાં વિધને દરના મણિ અને ચિંતામણિનું સવેચ્ય સ્થાન 'ધર્મ'નું છે જે રત્ન વિપરૂપ વ્યાધિઓનું સમન કરીને ચિંતિત મુખોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. પરંતુ આમાં કામદુઃખા ગ્રામ્યનું મનોપરિગ્રહાનું ધ્યાન ધર્મનું છે કે જે ગ્રામ્ય મનુષ્યની ઈચ્છામાં આવે તે મમ્મે અમૃત જેવું દૂધ આપે છે. આ વ્યાધિઓમાં સજીવની આપધિ જેવો ધર્મ છે કે જે આપધિની માત્રા મૃત્યુ સમીપવર્તી હોવને પુનઃ જીવતો કરવાનો અજુન મુલ્ય ધરાવે છે. પાત્રોમાં કામદુઃખનું સ્થાન ધર્મનું છે. કામદુઃખમાં હાથ નાખીને બહાર કાઢના જેવી રીતે ઇષ્ટ વસ્તુ જ હાથ આવે છે તે જ પ્રમાણે ધર્મ ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. એ જ પ્રમાણે નતાઓમાં ધર્મને કલ્પવૃક્ષનું ધ્યાન તથા વિદ્યાકળાની ખાણનું ધ્યાન આપનામાં આ પુ છે તે પાલ ઉચિત છે. ધર્મનું આવું માનવત્વ જરા પણ અતિશયોક્તિભરેલું નથી. શીમાન દેવેન્દ્રિયો પલ કંચુ છે —

સહ ચિંતામણિરચણ સુહૃદ મહુ હોઈ તુષ્ટચિહ્વાણ ।

ગુણવિહયવક્ત્રિજયાણ જિયાણ સહ ધર્મચરણપિ ॥

અર્થાત્—જેમ ધનહીન જનોને ચિંતામણિરત્ન મળવું મુશ્કેલ નથી, તેમ ગુણરૂપી ધર્મે કરીને રહિત હોવાને ધર્મરત્ન પણ મળી શકે નથી. શ્રી દશવિમ્ભલિ સૂત્રમાં કંચુ છે કે—

ધર્મો મંગલમુક્તિઃ અદિસા સંજમો તથો ।

દેવાયિ ત નમસતિ જસ્ટ ધર્મે સયામજો ॥

અર્થાત્—ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. અદિમા, સર્વમ અને તપરૂપી ધર્મને સેવનાગ્રહોને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. ધર્મનું આવું ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ, ઉત્કૃષ્ટ વક્ત્ર રૂપ કે ઉત્કૃષ્ટ રત્નરૂપ પદ છે તે ગામાર છે ! કારણકે તેનું સેવન કરનારને ધર્મ અનેકવિધ મીઠા ફળોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. પૂર્વે જણાવ્યું છે તેમ જે વડે મનુષ્યનો અગ્ર્ય ર થાય તથા આત્મકથાલા થાય તે ધર્મ કહેવાય છે. ધર્મ નો ધાતવ્યમારી અર્થ યોગ્ય છે. તે—

દુર્ગતિમૃતાન જતૂન યસ્માદ્ધારયસે સત ।

ધસે ચૈતાન શુભસ્થાને તસ્માદ્ધર્મં ઇતિ સ્મૃતા ॥*

અર્થાત્—દુર્ગતિમા પનાર પ્રાપ્તિએને પડતા ધરી રાખે અને શુભ ગતિમા પડેવાડે તે ધર્મ કહેવાય છે આપત્તળ ધર્મસૂત્રમા પણ કહ્યું છે કે ધર્મચલાવડે મનુષ્ય ઉત્તમ વલ્લુપણાને પામે છે ધર્મના ફળ તે બધા સોફા ક્ષણિક—અસાચ્યત ફળ નથી કે જે ફળનો ઉપભોગ નશ્વર મુખની પ્રાપ્તિ કંગાવે છે, પરંતુ ધર્મ એ મનુષ્યને ઉચ્ચ વર્ણના શુભોથી યુક્ત બનાવે છે તેનો અભ્યુત્થ કરે છે, તેને દુર્ગતિમા પડે એ અગાવે છે, તેને શાન્તિ-સમાધિ આપી તેના આત્માનુ કલ્યાણ કરે છે અને છેવટે શાન્તિ-સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ પણ કરાવી રાખના અખ-લ્યોતિમા લીન કરાવે છે આવા શાશ્વત મોદા ફળો આપનાર ધર્મનું માતાત્મ્ય કે પરદેશ ચિનામણિરત્ન, કામદુધા ગાય, કામરૂટ, સંતવની આપધિ કે પતના કે વિદ્યામંગાની ખાણ જેવા ઉપમાનથી ગાણુ તે પણ ધર્મની ઉચ્ચતાની યથાર્થ દર્શના માટે પૂરતું નથી પરંતુ મનુષ્યની વૈખરી વાણીથી ધર્મનું માહાત્મ્ય વિશેષ મેળા ઉપમાનોથી ગાઇ શકાય તેમ નથી તેથી જ ગ્રંથકારને ધર્મની મદતના આદના શુભગાન કરીને વિગમવું પડે છે આવા ઉચ્ચ ધર્મના સેવનનો બોધ બહુમોખે તરી ગએના માતાત્માએ મનુષ્યના દિનને અર્થ આપી મરા છે આ એ અત્યાગે પણ આપી ગયા છે, પરંતુ જેમ મુવજના પાત્ર વિના સિંદુરનું કંધ મૂકી શકતું નથી શુભકીન મનુષ્ય રત્નને જાગવી નખી શકેતા નથી, તેવી જ રીતે હુપાતતા વિના સુધર્મની પ્રાપ્તિ હુષ્કર છે (૬-૭)

द्वितीय परिच्छेद

सम्यक् चारित्र

व्रतपालनम् । ८ ॥

વિજ્ઞાય વ્રતલક્ષણાનિ નિકટે શાસ્ત્રાર્થવેત્તુર્મુને—

‘‘રાનન્દો નિસિલવ્રતાનિ જગૃહે મો સ્વીકૃત્વ તથા ॥

* ધનન્દ

પાલક વ. ધીમહાવીરમુસમીપે દ્વદશવ્રતાનિ જગૃહ

શક્તિનોં યદિ તામતૌ પ્રથમત સોત્સાહમઙ્ગીકુરુ ।
પશ્ચાણુવ્રતકાનિ ધર્મવિધિના સમ્યક્ સમીપે ગુરો ॥

નવનુ પાલન

જી સાર્થ—એ મનસા જા ! જા ! નવોના વનજોને નાસ્તગાનન
પામેના મુનિ પામેની પદના જાગીત આપન નામના તારો બધા નતોને
મમજી લકને જેવી રીત ને ધરણ કર્યા તેવી રીતે ન થા । એ નવો નામ
મરી લે તે એ બધા નવો પ્રાણ કરવાની મર્મિ તાગમા ન મેર તો
હિમા મારી પાત નવુનવોનો બીનાગુ તી મમીરે સમ્યક્ ધર્મગિધિ
વરે કરી ન (૧)

નિરેનન—નમમા નીનિયુક્ત આચરો આચરના તે અનુબદ્ધ
ચાગિય નુવાય ન ગાગિયનુ બધા ખ માય પારી જ વાય ને, પગનુ
સાચ ખ માત સાક શ બને માત શુ તેન નાત પાવુ જોએ બને એ
જ્ઞાનપૂર્વક મા । આગળાગો નામ । જરી જોગ આચરણો ત્યાગ કરો
જોએ મા નિધિને જેનો સમ્યક્ ચાગિયનુ પ્રાપ્ત હું છે એ નામના
અથવા સમ્યક્ ચાગિય માત આગળારોઅ શુ મને ત્યજવારોઅ શુ ?
યાતર ય મુનિના અચાર નામના અધ્યાયમા કહ્યું કે—

અદિસા સ યમસ્તેય શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહ ।

દામ દયા દમ શ્વાતિ સર્વપા ધમસાધનમ્ ॥

અર્થાત—મિમા માત મનન—વારી ન કરી તે પરિ ૧૧,
દિનિનિમર, પગપમગ ના અનનુ મન તવા હમા એ નવ વાના મારી
દોષી ધમન ન નન કે એજ પ્રમાણે જેન ધર્મમા બાર નવો જાતે ૧૧
કે બન એ બાર નવોને ધામ્મા ગારી મનુષ્ય સાચ રીત બની ન ન
પગનુ મ ધર્મના સાવન ના નવો ધાલ રતા પોના તથા એક
મરુત્તી ગન કરી નો છે નિમા નરિ ન નિમા ન મન્ય
બોરીશ એવી પ્રનિમા ગી દિમા નત બા તુ એ જેટલુ નુ છે
તેટલુ દીન તેનુ પરિપાનન ન નિમાએ અનેક પ્રમાની છ બને બને

પ્રકારે નામ ઠ અમલ્યા અને પ્રકાર ના ઠ અન અને પ્રકારે મોલાય
 હે પ્રતિના કુનારે પદેના એ નર્મ પ્રકારે મમલ્યા જોડે અને પગ
 જ પ્રતિના કે પી જોડે એ મનથી દિઆ થાય ક મમલી જિમ થાય છ
 અને રીગથી દિઆ થાય ઠ મનથી દિ ૧ અન્ય પામે કુનાર મ છ વગ
 નરી વગવાય હે અને નરીગથી દ ૧ાય છ એ જ રીતે મન અન - યાથી
 દિઆ કુનાર પ્રત્યે અનુમતિ ન્યાયનામા પણ પાતલ નામે છ પ્રત્યે
 પાપ માવી અને રીતે થાય ઠ અને નરવા એ પ પો દિવા દુઃશરો
 લ અને મલક જો આ રીતે તે મહર્ષિ મચ્ચાગ્નિ છ પ્રત્યે નન કે પ્રતિના
 થા ૧ કુનાર પના મા રિ ૧ પદે નાન પ્રતિના દ નારે મેગવતુ જોડે
 અને પગી યથાશક્તિ પ્રતિના અદ્વરી જોડે તેટલા મા પ્રથ ૧ એવી
 રા ન દ મા મારો કે કે નતોના સમજો નાનનાન ધગનારો મુનિ પાસેથી
 મમલો જ પગી પોનાના મગીર શક્તિ મા મિથિલિની અનુ ગતાઓ
 રિ રારી એ નતો રા જ ૧ ના કે જોથી મે નતોને કાઠ રા અમ કુનારો
 મમય ઉપનિવત ન થય નન થા ૧ ક નાર નન થા ૧ ની રેગાએ જે
 ઉવામિનાર વગાનો હેય છે તે ઉવામિનારાકુ પાતલ કુવારો તે મમય
 રામે જોડે એ અને જ્યારે તેજે થા ૧ કુનાર નતોને ન યથાશક્તિ રીતે
 પાળા કુદે લાજ જ ઉત્તરોત્તર મેરાગિ અમ આત્રા પધી રાદ અને ધીમે
 ધીમે મ થી મનના તેનામા આત્રી નય પ નુ દુનુ નન થ ૧ દરીને
 પગી આપ્યને અનારે ને ને નુ એ મુનની દત્તિને રીત મનાવના
 હે મી તેની ઉવામિનારાએનો દય કે નાર છ મેરી રીતે એક વાર
 થા ૧ પનિત થએના નામો પોતાની રિતિ ઉપર એવા અનિશ્ચય આરી
 ના ૧ તે અવામિની પિમગપ એય નાની પના નાની પા
 રિમન ધરી રડના નરી તેનાજ મે નતો મમની રી માલિની
 મગીરી યથાશક્તિ મલા વગલ કુવાનુ ત્વ રે સુચન દુનુ ઠ વે ધમમા
 ના વમર વગે ૧ છ અને જોન ધમમા મા નના ના કે એ મ
 નતો ધાગલ દયા વિના સુચનિ થવાનું ૧ ની પનુ મિથિતિ અને
 એ જુ એમી ૧ ૧ ક રાની પગા રી ન આપની દુ

હુંએ ચડવાની ઇચ્છા રાખનારે નિગત થવાની જરૂર નથી ધીમે ધીમે આગમ વધવું અને જેમ જેમ સમિત ખીનતી જાય, ગિથિતિ અનુકૂળ થાય, તેમ તેમ નરી નવી પ્રતિજ્ઞાઓને અગીકૃત કરી એ જ દ્વાપર કાવ હ જન ધમમા કંઈના બાગ મનમા પહેના પાત્ર બાહ્યનત અર્થ નાના મતો દહેના છે તે સચારિ થવાન થાના વિચારોએ માટે જ મથકો એ પાત્ર બાહ્યનતો મનુષ્ય કે ના સ્વયં હું અને તે સાથે આ નામના નાવડ મનુષ્ય જેવી રીતિને અનુભવવાનું હશે છે

દ્વાપર—વાલિભ્ય નામના નજરમા આનંદ નામનો ગાથાપતિ મળે હતો ખેતી અને વેપાર એ બેઉ તેના વ્યવસાય હતા તે અત્યંત ધનવાન તેમજ અશ્વધવાન હતો તેની પાસે ૧૨ કરોડ મોનામહોરોના મુદ્રા ૬૦૦ હજુ ૪૦ માનામહોરો તે જમીનમા દાગી ગણતો, ૪ કરોડ મોનામહોરો તે વેપારમા રાતો અને ૪ કરોડ મોનામહોરોની તેની વખરી હતી તેની પાસે ૪૦ હજાર ગાયો હતી એક વાગ મહાવીર ગાય ઉપરેલ નજીબને તેને નતો અગીમગ કવાની ઇચ્છા થતા મનાવીર નવ પામેથી તમે નતો ભવધી સપુષ્પ પ્રાદિતી મેળવી આ પડી તો આ રીતે કયા આ નતો આ પ્રમાર કરતા તેણે સર્વ પ્રમારના પાપના બધ કયા નહિ, કામગીર તેની રાખિ એને સુધી ખાલી નહોતી કાપ નરી તેણે સાચ જ મોનવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી પન્નુ કેની રીતે ? આ બોલુ નહિ મોનની પાસ આવાનુ નહિ અને તેમા મન વચન તથા કામ પ્રમારનુ નહિ પન્નુ કોઈ અમલ્ય બોને અને તે મસલને પોતાના મ વચનથી માર માનવાનુ—જાનુનહિ અનાવવાનુ બની જાય એવો સ મસાર—ચવડાને આ મહેનો દોષને તેણે એ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા લીધી એ દિશ એ પોતાની રાખિ હજુ મનવાની તેને જરૂર હતી તેથી એની જ રાખી ધનની ગે—ગણ ની, જમીન દત્તાવિની તેણે મ બધી પાત્ર એ મનાત પોતાની રાખિ અને નયોગોનો વિ કરીને જ બાધી તે સમજતો હતો કે આ મુક્તિમાત્ર ધનના આ મોઈ અપમાની આસપાસ રીટજાના પાપના બળા તોડી શ

નથી, હતા એ તમા ત્યજી એમ્મ ૨ નામી જીની તેની નાનસિક
 શમિ નતેતી એને તેજે વિરેધુર મર તેની મપાલ બાધી અને એ રીતે
 તુ બાની અપગિમીતનાની આડે બધ બાધ્યો એજ રીત તેજે મરે નતો
 મથ શમિ અગીમર કયો એ નતે-પ્રતિનાને અનુમગી નેતો એ વધ
 મામ્ય એ વખતમા તેજે પોતાની પ્રતિજ્ઞા અળીમુદ્ધ ગીતે પાળા અને
 એથી વવારે આગળ રધરાત્રે મરે પોતાની રાકિની-ઉપ દહે તેને શદ્દા
 હિત્ય ૧ થઈ ત્યે તેજે ર ત્યજી ધમધાનકમા જમી પડિમાધ ની શાવ-થા
 અથવા પાનપ્રથા-સ્થા માગરાનો નિશ્ચય ત્યો તેજે નાદાગની જાગને
 હોડી દીધી ભોગવિનામ છાડી દીધા અને ધમધાનના વની નવનપાતો
 આગલ કયો પરન્તુ પોતાની રાકિની અપૂર્ણતાએ નો નિચાર કરી મપૂણ
 મુનિત્વ અગીમર કયુ નાદિ એ અજ્ઞથામા જ તેનું મત્સુ થયુ પરન્તુ
 મમ્યક્યારિનવાન શાવ નરીકે તેને અવધિગાનની પ્રાપ્તિ થઈ

એવુ જ બીજુ દષ્ટાત શુગળાતના રાજ કુમારપાળનું કે કુમારપાળ
 એ ગામ હતો અને તેને નાન્ય જાગરા, રાગનુ મપાલ કરના તમા શનુ
 એના મ નુ મર્ન કરના માટે અનેક પ્રમાના લાય કરવા પડે એ સ્વાભા-
 વિં હતું આ કારણથી તજે હિમચાચાર્ય પામે આ જેના નતોમા પાતાની
 રામિ તથા ગિથિનો નપાનુ નિચાર કયો દતો, હતા એ પ્રતોમા તેજે
 જેના ત્યાગ તથા છત્રિયનુ કરેન દમન પ્રતીત મતુ હતુ (૮)

[પ્રતો અગીમર કરવાના સવધમા ગેહલી પ્રતાવના કર્યા પછી હવે
 અનુક્રમે બાર પ્રતો વિરેનુ વિચન પ્રારબ્ધ છે, તેમા ત્રયમ અદિત્રા નની
 બાધ્યા આપવામા અરે છે]

અદિસાવતમ્ । ૧ ॥

રક્ષ્યા યદ્યપિ સર્વજીવનિવહાસ્તત્રાપિ જીવાલ્લસા -
 વૈશિષ્ટ્યેન હિ તદ્વધેઽતિદુરિત તસ્માન્નિહન્યાન્ન તાન્ ॥

નાપ્યન્યેન વિદ્યાતયેત્કથમપિ વ્યર્થ ન ચ સ્થાવરાન્ ।
 હિંસાત્યાગ વિધાયક વ્રતમિદ ધર્મેચ્છયા પાલયેત્ ॥

અહિંસા નન

ભાનાર્થ—જો આ મમા મના આદ્ય-જગમ મર્તિ હવો ।

સ્વર્ણ દરુ એ જ ખડ મહિસા નન હ તોપણ પગાડા યોગે રીતે
 રવાન હવોના દિના મનિસાઈ લાઈ । મ જોન મના તો અવગમ

હુ જ જોઈએ આન રીતે જમ ડોનો વધ મ પાપનુ ઉપાજા કરા
 વનારો હોઈને તેઓની જિમ્મા । છ પાડુ રીતે રી નહિ, ખીજની પામે
 કરાવની નહિ મન ધાવડ હાની જિમ પા નિ પ્રયાજન કરી નહિ
 હિંસાનો ત્યાગ । નનાર જ નત ધમની ધનજાનન પ્રભે પાગતુ (૮)

વિવેચન—આ નનારમા હવો એ ઇદ્રિયથી મીટીને પાવ ઇદ્રિય
 મુધીના હોય છે તેમા એ ઇદ્રિયગણા હવે મ્થ ર નેનાય કે વાગ્યુ
 એવા હવો એ મ્થગી ખીજે મ્થગે પોતાની મેગે જન-અન રી
 રા તા નની તેથી ઉપર એ ઇદ્રિયથી મીટી પમ ઇદ્રિય મુધીના હવો
 જમ જો હેનાય કે નેમને । છ પ પાગતુ મ્થગ થના મુમ-અખો
 અનુભવ થ ર છે અને એ અનુભવને મનુષ્ય પોતાની આમોનક જોઈ મે
 છ વનમ્પતિ, ખનિજ પાવ ઇત્યાદિ હવો એ ઇદ્રિયગણા કે અ
 હાની વચાનિ-પદ્ધતિને અનુસરીને એ પાયામા મેટુ હવનત્વ સિદ્ધ
 મવામા આવેલુ છે જ્યાં એ પાયામા પળ હવ કે ત્યાં તે હવો
 હવનરતિન દરવા ને દિમા છે એટલે એ સ્થાન જોને તેમજ જ
 જોને હવન જિ ન મરવાની પ્રતિજ્ઞા એ જ મપૂર્ણ અર્થિમા નત કઈ
 વાય પર તુ આતુ અર્થિમા નત પાગતુ એ રી રોને માટે કમ નથી
 તેમજ તૃતીય વાનપ્રથ્ય અસ્થા કિવા પગથિવનો માત્ર એ પ્રકારને
 અદિમ ની પ્રતિજ્ઞા દુઃખ કે નેમ્યા માટે સ્મ હવોનુ મ્થગ કે તુ અ
 તેમની હિંસા કરવી નહિ તેને વડેવાર રીતે અહિંસાની પ્રતિજ્ઞાપે ચવા
 નેવાનું દેહવામા માત્ર હ પર તુ થૂન અર્થિમા નતની મનાદા એટલે

પૂર્ણ થતી નથી દિસા પોતાની જાતે ન રહી એની પ્રતિજ્ઞાથી પણ અનિવાર્ય પડાવુ દોષ તો પડી કમાડ્યો. પણ એ નત પાળી રહે દાના? જાનવ ના માથેનો વેપાર ગુનાગર્યો જાનવ ને વાપરાન કામ તો જાતે કરના નથી પણ ગરદાઓ પામે એવું કામ પમા આપીને કરાને છે બો એ જાતે કરવામાં આવતી નિમ પા. જેનીથી દિમાની બગમા જ હ તેથી મથ ૧૦ ગપથી મથ ૬૦ જે જેમ જોતી નિમા પોતે કવી નહિ તેમ બીજા પામે ૮૧૫૨ નહિ, મો ગ્યા-એ નિ પોતે નિમ્નો ૧૦ માગવા-મગરવા નિ વ્યાપુધી મનુષ્યને દેહનુ મધન ગહેલુ છે ત્યાપુધી જાવા જીવમ્ જીવમ્ મો ન્યાતે તો ન્યાતર જોતી નિમા કરી પડે છે પન્નુ તેમાએ જો વિવેક ગાખવામાં આવે તો તેથી મનુષ્ય અને પ્રાણી સુદમ દિમાની પા. મચ્છી ૪ ૬ મો ગાન બારી ૬૧૧ નાના નો ની પાછા પાછા તેને પડવાને પોતના માપમે આવે થો । પગ બેલી જોતો દોષ અને મગમા ૬૬ નવાડુ ફૂટેના થપના ખેનનો આવે ખેન ની મે માણુએ થઈ ગમે જોતો દોષ તે ગમે ગમે નહિ જતા તે પોતાની દુહીને ખોરમા દાખર કરી તેમાના જોનાં ખુની-બગી દોડાની જાય, તો તે નનપતિની નિત્રોજન દિમા જ તેજો કરી લેખાર તેના થોડા બખ્યા થયાહોડા મને નકમા મીંગે ૬૫૫ ધામ । દોષ તો એ ખેનમાથી થોડાને ધામ ખરાગવાની તો જરૂર પડે તો તેથી થતી એકેન્દ્રિય જોતી નિમા નિત્રોજન કરેનાય નહિ પન્નુ જોનાં નાવવા માટે માણુતો ગમે મટેજ લામો દોષ મને ખેન ગમાથી જતા મટેજ દુગે ગમે મગનો હાડ, તો તેના ખાતર સુખ નિમા કરવા માટે તે પાળી ફૂટે છે

૧૬ કા—દિમા કરી નહિ અને ૮૧૨ની ના એવે કે જો તેના દગ પ્રાણથી દીન જોગે જાવવો નહિ એટલામા જ જો અદિમ ના નતની પૂર્તિ થતી દોષ તો સુ મન કે વચન વડે દિમા મદિના મનસાગો કરી રાંડ ?

મમાત્રાન—ના મન, વચન બો દાયા એ જો વડે જવની દિસા કરી—૧૫૨ નહિ એવું અનિમા નન પાળારાન વાનપ્રથાવમીને સુચન

કે વાનો અથ તનો હેતુ અત્ર સ્તેયો ડ, અને તેટલા માટે ઉપગના પ્રોક્તમા
 કયમપિ અર્થાત્ એક પણ રીતે એ સગ્ગનો પ્રયોગ કરવામા આવેતો છે

મનવડે વળી મ્થળ દિમા ગરી રીતે થતી તરીકે આ વાત પ્રત્યક્ષ
 સમજી શકતા નથી જ્ઞાનપર્યાયે ગુણને અર્પ માનીને તેના ઉપર નવાગનો
 થા કરવાની ઇચ્છા કરવી તે માનસિક દિમા છે અને તેથી મન ઉપર
 દિમાના જેવી જ અમર થાય છે એ થા કરતી વખતે મનનો જે ક્ષણિક
 દિમક ભાન થાય છે તે ભાન ઉપર દૃષ્ટિથી જોવાગને મુખ્ય તો છે,
 પરંતુ વગર એ ભારે અમર કરે છે અને એવા અને ક્ષણિક ભાવોનું
 મ્થળ પરિણામ ત્યારે મનુષ્યના જીવનમા આવે છે, ત્યારે તેને જ્ઞાન થાય
 છે કે પોતે જે વાતો મુન માની હતી તે વાતે જ પોતાનું અનિર્ણય
 છે કૃત્રિમ ક્રોધ બતાવવાની જેવના અતિયોગથી સાચા ક્રોધી અમાનના
 બની ગએલા મનુષ્યો જગતમા ધણી વાર જોવામા આવે છે તે મા ઉપર
 કૃત્રિમ ક્રોધી પણ થતી આધ્યાત્મિક અમરનું રૂળ છે જ્યારે એ સગ્ગનો અર્થ
 અર્થરહિતપણે અર્થાત્ નિપ્રયોગને એવો થાય છે મુન અને ગૃહસ્થને
 જીવનવ્યવહારમા જરૂરીઆત પૂરતો આગનો આરભ કરવો પડે તેથી તેઓ
 ત્યાગ ન થઈ શકે તોપણ કેટલીક સારીની જરૂરીઆત નીતેનો મોજગાખની
 ખાતર ઉપયોગ કરવામા આવતા આગની દિમા થાય છે તે દિમા અર્થ છે
 તેના નિના પોતાના જીવને કેમ તાલિ થતી થતી તેથી આગ દિમાની પણ
 મયાદા બાધની પ્રયોજન નિના આગની પણ દિમા ન કરી (૮)

[હવે પ્રથમ દિસા વિના થતી દિસા અને તે વાસ અદિસા પ્રતર્ન ખડન
 રીતે થાય છે તેના થા । દરેકની આપવામા આવે છે]

અદિસાવતપાલનમ્ । ૧૦ ॥

પરિ પલ્લાશન ચ મદિરાપાન નિપિદ્ધ હ્યતો-
 હિસાતલ્લસદેહિના નિયમતસ્તત્ર વ્રતભ્રશનાત્ ॥

यद्वस्तु व्रतहिसया समजनि त्याज्य च तत्सर्वथा ।
स्याद्वन्धाद्यतिचारदोषरहित सेव्य तथाऽऽद्य व्रतम् ॥

અહિમા નતનુ પાલન

સારાર્થ—મામખણ એ પાપધુત્તને પ્રાપ્ત કરવાના છે તથા મધપાન પણ નિષિદ્ધ છે ત્રમજીવોની દિમાવડ તે નીપજો છે અને તેથી અદિમાનતનુ ખડન થાય છે જે વસ્તુ ત્રમજીવોની નિમા કરવાથી નીપજો તે સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે માટે મધ-વધ છત્યાદિ અતિયાગના યોથી ગદિતપને એ પ્રથમ નતનુ પાન કરવું (૧૦)

નિવેચન—મામખોજન કરનારા ધણાએ પોતાને હાથે જીવોનો ધાત કરતા નથી તેમજ મધપાન કરનારાઓ ત્યાગ કે મુને કેદવી તેમજ ટપન થતા જીવોનો ઉઠાણો તેનો અંક વાળતા નથી પરંતુ તેમને નાજીખીઓ છોડેને મારી માન નીપજતવ છે અને મરિગે માલે છે તેટલા માટે મામખણીઓ અને મધપીઓ દિમાના વાળેને ઉત્તેજન માપી દિસાના જ ભાગી છે અને છે એ મમજી વાલ્ય તેવું છે કેલ મુદ્દથ પોતાના અનુચરને કહે કે—મને કરતુરીમગનો કુટો વાની આપ, તે વખતે તે જાણતો હોય છે જ કે એ માખુમ કરતુરીમગને મારીને જ તેનો કુટો વાની લાવવાનો છે અને તેથી તેણે વચનવડ કરતુરીમગની નિસાજ વગી લેખાય આ પ્રમાણે દેશમ વાપનાર હાથીપાતની વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરનાર દિવા પીળવાળી ટોપીઓ પકેનાર અપ્રત્યક્ષ રીતે દિમા કરનારા જ તમાય છે જેઓએ અદિમાનુ મન પ્રજા કર્યું તેાય તેઓએ આવા દિમાજનિત પનારો ઉપયોગ પૂર્વ કહેના રીતે—અથ કરવો જોઇએ નહિ

पचैन्द्रियाणि त्रिविधं यत्तु च । उच्छ्वासनिश्वासमयान्प्रदायु ॥
प्राणा द्यौते मगधद्भिस्तस्तेषां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥

અર્થાત—પાચ ઇન્દ્રિયો, મન વચન બો મયા એ સ્ખબન સ્વામો-
ન્દ્રીસ બો આયુષ્ય - અસ્તુ કહેવાય છે અને તે પ્રાણનો વિયોગ

મેં ને જિંમી દેવાય છે જિંમી તનિન । ચો છોના એ મ પ્રાણોનો
 વિયોગ કે વાધી જ નીપજે છે અને તેના માટે મે વસ્તુઓનો ત્યાગ
 આપુરન જે અર્થિમાની પ્રતિજ્ઞા લના પછ કડમ સુકન છે તે મે
 એટલું મમત્સની જગ્ગ હ ઈ મે મ પ્રાપ્તિથી એ । પ્રાણનો પા
 વિયોગ કરવા ~ । નસામાં ઉપન વડુ એ પમ જિંમી મારો જવા જેવું છે
 ધાણના જમ ની આપ અધારીયુ ચાવી નેને અધને જગે તે સુ તેની
 નેર્તરી વા । માન માટે પદ લૂની નેરા જામર । રી જીવના પોપટને
 પ ડીને પાજરામાં પડ્યો તે શુ તેની । પાનું મગ લગે નરા તુલ્ય નથી ।
 સાપને હાલીમાં પરીને ગમી મર્યા ન નેનું માનપા । કે ઉત્તમ-નિશ્ચય
 અપ । નસા મમ નની ? અ રીત નાવનિ જિંમી થાય તેવા કાયે પછ
 અપ જ અર્થિમા નતગરો ઈરી । નરિ આ માટે જન ધમમાં પાવ અનિ
 આ નો ત્યાગ મનાનું પ્રભાવેતુ છે

પ્રાધાદ્ ગ્ધયિચ્છદાઽધિકમારાધિરાપણમ્ ।

પ્રદારાત્રાદિરાધઘ્નાઽદ્વિસાયા પરિકીર્તિતા ॥

અનુવ્રત—(૧) કોરની માત્ર મધન બાધવુ (૨) બાધિનો

~ વો (૩) અરિ ભાર ભગે, (૪) જાન કરેવો મ । (૫) અન-જગને
 નિગેધ ~ મે પ્રમાણે એ પામ મનિયા છે જીવ પુરુષુદ્ધ દશ પ્રાણ
 મુખ્ય માન ત્યારે ~ તેની દિવ્યા થઈ હેરાય જો અર્થિમ વનનો ભગ કયે
 કહેરાન પગ ઉપર મટેના પાવ મનિયા રૂપ નામ જિંમીના જ હેતુ
 અનમત નેરી જીવ મૃત્યુવગ તો મનો નથી એ મ મા હાનનાર ગા
 જોડના મગ ને કાલકુર્વક જ્યાં પ્રા જે છે ત્યાં તેની અતદ્વૃત્તિ
 જિંમીનો ગૈર મરી ચૂક ~, પન્તુ એ જાવી બળદ મગતો નથી તે
 અર્થિત્તિથો તેનું અર્થિમાનુ નત પગાયુ જ્યાન છે જાનની મગમરે મ
 પ્રાણીઓ દુષ્ટી નરિ ~ મા માટે પ્રેના કાય જ્યા કયા છે તેમા
 પામ અતિશય દાર પિર લક્ષ રાજેસુ છ પીજ માટે પરીઓ ન
 માગના ઓ જા છે ગાએ મા અમુ પ્રમાણથી વધારે લાગ
 બગાનો કાનગ કરો છે જ્યા તેમા પ્રાણી આનીઓ છે ગાનુ કમા

અમારો યોગ્યતા કમી ત્યાં તેણે આવા અતિ મારો પ્રશ્નને દાઢે તેમજ
પોતાના દાઢે ન થાય તેના કામ । કયા ના (૧૦)

[હવે બીજા સત્યવ્રત વિષ કહેવામાં આવે છે]

સત્યવ્રતમ્ । ૧૧ ॥

હાસ્યક્રોધભયપ્રલોભનમવ ઘ્ર્યાત્ કચિન્નાનૃત ।
નાપ્યન્યેન ચ માપયેત્ ત્રિકરણૈરેતચ સત્યવ્રતમ્ ॥
અભ્યાસ્યાનપરાપવાદલપન વિશ્વાસઘાતસ્તયા ।
મિથ્યાસાક્ષ્યપરપ્રતારણમિહાન્તર્ભાવ્યમેતદ્વિધમ્ ॥

સત્ય વ્રત

ભાગ્યાર્થ—જાણી-મજરી કાંઈ મીઠું કે તેજ એમના ગાંધ પણ
કાંઈ નાંધ પણ અમત્ય મોતવુ નહિ તેમજ બીજાની પાસે અમત્ય
બોલાવવુ નહિ મન વચન અને કાયા એ ત્રણ પ્રણયી અમત્યનુ
મેવન ન કરુ તે જ અત્ય નત કહેવાય છે મજરી ઉપર બોલુ આગ
ચાલવુ પગની નિ । ગરી વિશ્વાસઘાતનુ કામ કરુ એમી
માણી પૂગી, બીજાને છેતરવ એ બધા કુચ્છો અમત્યના જે ભાદ ૭
મો સત્ય વ્રત રીત નાં એ બધા દોરોતો ત્યાં મો જોઈએ (૧૧)

નિરૂપણ—પચાસ વસ્તુના ૪ સ્તુતી વિષરીત ના । બીજી
તે મામા ૪ રીતે અમત્ય કહેવાય કે પગનુ અસત્યતા અને એ છે
તપ્તવચન સ્વ સૂચ્ય દસ્વાસમયમ અચાન જે તીન મદપ વે અમત્ય
વત્ય તે મ્યુન અત્ય છે અંતે દાખ્યાન કાંઈ અસત્ય વચન તે સૂચ્ય
અમત્ય ૭ મ્યુન અમત્યના પુન ચા બે છે (૧) અવતા ભાનન અમત્ય
એટલે કે મામે નાનુ બાધાન્ય નાખા જેવુ છે એમ કહેવુ તે (૨)
મન નિન્દન એમ આતમા નથી પુણ્યપાપ નથી એન જેવુ તે (૩)
અનન્તર અત્યુચ્ય એમ બોલે તે. અન (૪) મદ

એને નિમના બચથી અમય હેલુ તે આ મર્ પ્રકારના અસત્યો વ્યવ
 હારમા અને રીતે ઉપોગમા તેવાય છે અમુક ન્યાયે અમુક વર માગ
 આચરણવાળા હોય જા નેને જોઈ આવ્ય હુનાળા હેવા નોકાની મોજને
 સોને ઘેગે વહી વધાર પેમા મેજનના ઠાગવાળી જુમિને રૂળુપ જુમિ
 કરી તેનુ વધરે નૂત્ય ઉપજવવા ચલન ગ્વો, મ જપામેના પિતાએ પોતાને
 તા મૂકેરી થાપાઁ ઓગવવા માગે તેના પુત્રને ને રિરે કાઠ હેલુ નહિ
 દિના '૧ માહ નજતો નથી એમ જેન, મોગી માફી પૂરી સત્યતા
 દિનમા અમાયના નિમિત્તનુ ઘવુ, મામપરિ અગ્રિય વચન મોનવ,
 ગાધનુ હમ્ય જનમમુદમા ઉપાક કરી તો દાનિ નીપજનવા ચલન હગે
 કાઠ પાઁ નિચાગપૂનક આગ ચાવવુ, કાઠની રૂમવાત બેજારી જાણી નહિને
 નકાશરી મનાવગી તેમ ગ્વો હત્યા અવ અમત્યના જ જૂ. જૂ. જૂ.
 પ્રયોગો છે આ પ્રયોગો પણ જુન મન વચન અને કયા એ નગે ચોગનકે
 થય છે એને અમયના ના અનેકે ઉપમેગે પડે છે આ મધા મકપ
 જનિત નીન અમત્યો છે તે ઉપગાન કાઠવા દાસીની ખાતર અમત્ય મોનના
 અનુચ મેગય છે રૂર્વ સકપ નદિ દોવા જતા મેધના ઉનરામા જૂર
 મોની જયય છે, ગજના અપખાતિના, મૃત્યુના હત્યા અવવડે પણ
 અનુચ અસત્ય મેના તૈયાર થાય છે દિવાકોષ મોગ લાભના પ્રેમાભનથી
 પાગ તે જૂ મોનવા વનવાય છે આ બધા પ્રાણના અમત્યોને સત્ય નતો
 મળા કરનારે ત્યજવા બેધએ એ ઉપમેગ આ મોમા મમાનવામા આવેતો
 હુકનીતિમા પણ વાચિક પાપ તરીકે એના અમત્યવા નેજ નહિ પણ
 આ કોર બનુ હત્યાને વાચિક પાપો હેના છે

દ્વિસાસ્તેયાન્યથા કામ વૈશમ્ય પરુવાનૃતે ।

મમિત્ત્રાણપઘ્યાપાદમમિત્ત્રા દુગ્વિપયયમ્ ॥

અચાત-દિમ, મોગી તથા અમમમન એ રૂળુ કાચિક પાપ છે
 નાકી કોર માણુ અમય ચન મી મયે હ નવનાદ એ ચાર વાચિક
 પાપ છે અને પારકા કોદનુ ચિત્તન પંચનની ઇચ્છા તથા વર્મમા દદિનો
 નિયમ એ માનચિક પાપ છે

ગાકા—અત્યથી વિદ્ એ તો અમલ્ય છે જ, પરંતુ પગઈ સત્ય વાતને પ્રમાણરી તેમા 'અમલ્યવા' ટેવી રીતે આવી શકે ?

અમાધાન—અત્ય શબ્દનો શાસ્ત્રીય અર્થ સદ્વર્ણ હિત સત્યમ્ અથાત 'જે સન્નતને દિનમાં હાથ તે સત્ય એવો થાય છે, અને તેટલા માટે જ સત્યમ્ વિ ભાવત વરણાકર વચ અથાત ખીજને પીડા થાય તેવુ વચન સત્ય હોય તોપણ બોનલુ નદિ એમ કહેવામા આ લુ છે મન્ય પાડ પીડા કાન વચન કેવુ અનુકૂળ નીવડે છે તેનુ દષ્ટાન આપવામા આવે છે

પ્રાન્ત—પુખ્તમા નામનો એક વલિક એક વાગ પેતાની સ્ત્રીનુ આઈ વાળવા અમગને ા ગયો તેની સ્ત્રી પગપાનુગમી થઈ હોવાથી પતિની સાથે જવાને આનામની કતી હતી નેપણુ પુખ્તમા દર દીને તેને પેતાની અથે લીરી સ્તામા પુખ્તમાને ત્યાં પાડી તેથી તે પાળી જવાને એક કુવારી બરિ ગયો તે કુવામાથી પાળી બેસતો હતો એવામા તેની સ્ત્રીએ તેને ધાડ મારીને કુવામા નાખી દીધો, અને પોતે પાળી પિતાને ઘેર આરી પિતાએ છુ નમા જ પાઠા કુવાનુ કારણુ પુત્રીને પૂછ્યું તો તેણે કહ્યું કે 'માર્ગમા માગ પનિને લુટાગએ લૂચી લીરો અને તેને માયો હરો ટે થુ થયુ દસી તેની મને ખમ નથી હુ તો નાસીને અડી આરી હુ એમ કહીને તે પિતેમા ની એકાએ નર્વાલા પી આબાલુએ પુખ્તમા કુવામા ધોડ પાળી હોવાથી કુઓ નદિ તેને માછ મુસાફરાએ બેસીને બડા કાન્યા તે પુન અસુરગૃહે ગયો બો વાકાએ તેને ગ્તામા બનેરા બનાવની વાત પડી ત્યાં તેણે કહ્યું કે "મને ચોરોએ લૂચી લીરો પણ હવેનો મુઝા, અને માગી સ્ત્રી અડી આવતી હી તે આર થયુ" એ પ્રમાણે તેણે પેતાની સ્ત્રીનુ હમ્મ છુપારીને લામને વાત કહી, તેથી તેની સ્ત્રીને પેતાના વર્ના માટે પગાવો થયો અને પતિના માન્ય પ્રત્ય પ્રેમ છિત્પન્ન થયો પડી સ્ત્રીને લાદને પુખ્તમાર ઘેર આ યો દપની દને પ્રેમપૂર્વક કહેવા લાગ્યા તેમને એક પુન પાડ થયો. એક વખત પુખ્તમાર જોજન કનો દનો એવામા પરતનો વગાળ્યો આવવાની તેના લાભામા રજ પડવા માટી એટલે

અત્યેય ના

ભાનાથ—એ જી પલ કઈ વસ્તુ માર્ગમા પડી ચડી હાય - ધ મા પડી હોય તે ધાળીની ગ્ન નિનાય ચોરી કરવાના કાગળી મન વન અને કાયા એ ના કરએ કરી ઉપાડની નહિ, તેમજ મીઠાની પામે ઉપાડની નહિ એટલુજ નહિ પણ ચોરીનું ધન જ ચોરાયની ન્નુ ધારી પણ રીતે જાણવામા આવે તો તે અપ પલ નું નહિ તેમજ ચો ને ચાગીના દામમા ધારી પણ રીતે મદાય । કર્વ, તેનું નામ તનન—અત્યેયનત તે નત મુન મામાએ મગમગ પામવું જોઈએ (૧૭)

નિરેચન—અથમ અથમા વિચારીએ ॥ ધર્મ ગામના નવ રે 'અથાર્થ' વિદ્યુતુ એ બો અન પગાર્થ—ન ગામનારો અત્યેયનત અપુ કરવાનો ઉપર । કનના ને રી એટલુજ નિહાટ થયન ગામા આનુ કે વિચારીએ મો અર્થ ની આપ્યા જે ઇ હતી, ને ગા ધાળી આગળ રેવી આપ્યા વાનઅધ્યાત્મમા મનુ રે અપા કરના અત્યેય નનની આપવામા આની કે ધાર્મની કાઈ પણ વસ્તુ તેના ધ મા કે માગમા પડી હોય તો તે ચોરી કરનાના હાથવી કાયાએ કી ન રી એટલુજ નહિ, પણ મન અને જ્યનરડે એરી ધારી કરી નહિ નિના કરામરી નહિ એ અત્યેય નન અપા કરનાની પ્રતિના ધારી જોઈએ જન ધર્મમા ન । 'મ તા ન કહે કે 'મ ત એટલે 'હમે નહિ ગાપેલું તેવું અને 'આ ન' એને અપા કર નું 'હમે આપેનું ન હોય એવું ના અપા નવુ ને જ નતની દષ્ટિએ ચારી છ એવી સિત્તુન આપ્યા અન્ય નનની ધાર કે

આદૃત મ્યાપિત નષ્ટ વિન્મૃત પતિત સ્થિતમ્ ।

માદ્દોતાઽસ્વકીય સ્વમિત્યસ્તેયમણુતમ્ ॥

અપાત—એ ! જુ હમા જી લવેલું મધુ મેનાએનું, વિન્મૃત એનું પડી એનું કે રી મએનું । જી ધીનું ધન અપુ કરવું તે અત્યેય નામનું અત્યેયન છ મનુ આ નત અપા કરના ઉપર ને સુમધી મીઠા

કુમારો શાસ્ત્રજારે કરેના છે કાંઈ અન્નેય નત મદલ્ય કરનાર હૃદયે કૃ
કાંઈ ચોરી કરતો નથી પરંતુ ચોરાઈ આવેલી સ્ત્રીનો વેપાર કરી દુઃ, કિવા
ચોરને તેના ધધામા મળાડ કરી આપુ દુઃ કિવા વેપારમા વધારે લાભ
મેળવવા માટે ઝોણુ આપુ દુઃ અને વધારે રકમ દુઃ તો જરા મધ્ય પ્રા
રોને શાસ્ત્રજારે જ નહિ પણ ગત્તીતિમરે ચોગી કરી છે અને તેને મા
નાસ્ત્રમા શાસન કુમારેણ છે દાનની સકાર પણ એવા કાર્યોને શાસ્ત્રનો
અપરાધ લેખે છે એ જાણીતી વાત હૃદયે છે કે —

ચૌરઘૌરાપકો મગ્ગો મેદજો કવાળવગ્ગી ।

અમ્મદગ્ગ્યાનદેએતિ ચૌર મત્તવિધ સ્મૃત ॥

અર્થાત્—ચોર પોતે, ચો ને માધનો આપનાર ચોર સાથે મંત્રણા
કરનાર ચોરનો એ જાણનાર ચોની વસ્તુ ખરી નાર, ચોરને અન્ન આપ
નાર અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ માને પ્રમાણે ચોર કરેવાય છે
આટલા જ માટ મન, વચન અને કાપાએ ચોરી નહિ કરવા—રાવવા ઉપ
રાત્ર મધ્યકાલ ચોરાએની વસ્તુ નહિ રાખનારો અને ચોગીના નામમા ચોરો
મદાય નહિ કરવાનો મોઢા આપે છે જેનું ધર્મમા તેના પાપ અતિચારો
કહેના છે એ અતિચાર ટાળવાની સાથે અન્નેયન મદલ્ય કરવું એવું કહે
વાનો મધ્યકાલનો આશય છે એ અતિચારો નીચે પ્રમાણે કહેના છે —

સ્તેનામુક્તા તદામીતાદાન વૈદુગ્ગામુજ્જમ ।

મતિરૂપક્રિયામાનાયત્વ યા સ્તેયસચ્ચિતા ॥

અર્થાત્—ચોરને આશા કરવી, ચોગીનું દ્રવ્ય તેનું, રાત્રને નિરો
કરેના વ્યાપારાદિ આચરવું એ વસ્તુમા બીજી વસ્તુ બેગસેગ કરીને વેચવું
અને ખોટા તોડ-માપ રાખવા એ બધા અન્નેય નતના ગણો છે

દષ્ટાન્ત—જે ગણા ઉપર જણાવેના છે તે જોતો કુમાર ચોગી C
દાવમા બધા જોમા કાયદાની નેના છે સિદ્ધાન્તમા અમીણુ જે
પાપ ઉપર મમ્મત જાત નાખવામા આવેલી છે તેથી કેટલાક માગ
થી કૃપી ગીતે અપ્રીય લાવી વેચે છે અને કમાણી કરે છે પરંતુ

ચોરીનો અપરાધ શિક્ષાને પાત્ર હોય છે હાનમાં અમેરિકા દેશે પોતાને ત્યાં પીવાના દારૂનો વેપાર બંધ કર્યો છે અને તેની પેાજ તેમજ પરદેશથી થતી આવક મધ્ય કરી છે જ્યાં કેટલાંયે ગભ્યમતાની વિરૂદ્ધ પડી ચોરી-છુપીથી દર બનાવે છે, ચોરી છુપીથી વેરે છે અને પીએ છે એટલું જ નહિ પણ પરદેશથી દારૂનો પીપના પીપ મટીમૌઆ આવે છે અને રાત્ર્યમતાને તેની ખમર મળતા એવી સ્ત્રીમરોમાનો માન જામ કરી દરિયામાં ટોમી દેવામાં આવે છે, અને માન આપાત દગનાગએને શિક્ષા કરામાં આવે છે (૧૨)

[હવે ચોથા અભ્યવર્તિ વ્રત અથવા સીતવ્રત વિશે વિસ્તૃત વ્યાખ્યાન કરવામાં અમારે કુડાન થાય છે]

ब्रह्मचर्यव्रतम् । १३ ॥

स्याद्वाढ्यं यदि सर्वथा स्वमनसो ब्रह्मव्रत गृह्यता ।
 नोचेदेकनिजस्त्रियेत्र सतत सन्तोषवृत्तिर्वरा ॥
 सपत्न्योऽपि परस्त्रिया न कुपिया कार्यं सदाचारिणा ।
 स्त्रीपुंसोभयशीलरक्षकमिदं प्रोक्तं चतुर्थं व્રतम् ॥

अष्टम्यर्थ ११

ભાનાર્થ—જે પોતાના મનની પૂરેપૂરી દહતા હોય તે મવયા અષ્ટમ્યર્થ ૧૧ નાં છુ કરવું જો તેટલી દ' શક્તિ ન હોય તે સ્વદારામતોય શક્તિ ખપી અથાત્ પોતાની સ્ત્રીથી જ સતોત રાખવો સ આચારી માણમે કુશુદિથી પગમીતો ગ્વથ મગ્ગો પણ ન કરવો સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના સીતવ્રત ગ્રહણ કરનાર એ નોથુ નત-અષ્ટમ્યથ નત શાસ્ત્રગરોએ કલ્પુ છે (૧૩)

નિરેચન—આમાં થીને વિદ્યાર્થી અવગ્યા અને મુખ્યાતમ પૂજા દ' પત્રી ત્રીજી મરુથા એતે વાનપ્રથાશ્રમ નિવા સત્તાશ્રમમાં અનુષ્ઠ પે છે અને એ બા ચામાં જો અનુષ્ઠની મનસિ- દ'તા હોય તે તેણે ચાવગતવન યજ્ઞચર્ચા ધાગ્ય કરી રેવું જોઈએ બોગોપઓમનો યુવાવરયાનો કાગ વ્યતીત થઈ ગયા પત્રી પ્રાગ્વથામાં જો અનુષ્ઠ ૬૬ વિચાર કરે તે

તેને માટે એ નતનું અપાન યુક્તિયો એટલું મુશ્કેલ થઈ પડતું નથી
 આદાર, નિર્મા, લય અને ઐશ્વર્ય એ ચાર વધાર્યા વધે છે અને ધર્મમાં
 ઘટે છે જે વખતે વિષયદર્શિ વડા રાનો મુગ્ધ કાળ આવે તે વખતે તે
 ધર્મપાત્રની તક જ્યાં દેનાર પોતાના જીવનો અપૂર્વ કાળ ગુમાવે છે વિચાર
 બિલાયા ત્યાંમુડી હોય ત્યાંમુડીમાં જ તેનું દમન કરવું એ દિનાર
 છે-સચુ નત છે કદાચ આમાં જે જગતિ થાય આગોપાગ શિથિન થઈ
 જાય અને ભોગશક્તિ નાગ પામે ત્યાં જે વજા નારી પતિવ્રતા ની પેઠે મહાનર્ય
 નત અપાન કરવું તે એ નતપાનનો ખરો આધ્યાત્મિક લાભ ગુમવવા
 બાદ છે તેટલા માટે અચાર સૂચવે છે કે જે મનની દલ્તા હોય તે
 આ અવસ્થામાં સ્ત્રી-પુરો મહાનર્ય વ્રત અગીકાર કરવું જ પણ જે
 મન નિર્મળ હોય તે પત્રી પુરો જ્ઞાન મતોન નત અને સ્ત્રીએ અપતિ
 સતોય નત અગીકાર કરવું એ માર્યારી સ્ત્રીપુરુષનો પગમ ધમ છે
 સ્ત્રીનો આ અવસ્થામાં ત્યાગ એવો એ મહાનર્યનત છે સ્ત્રીને મા
 છૂટ રાખી પરસ્ત્રી મહાનર્ય નદિ કરવામાં પણ મહાનર્યનત રહેવું ૭ પરન્તુ
 એ વ્રત અગીકાર નદિ કરતા પાપના દારને મોટું ગમ્ભીર અને પત્રી
 બને એ પાપ ન કરવું એથી વ્રતમદનો આધ્યાત્મિક લાભ મનુષ્યને બો
 નથી કવું છે કે—

ય સ્વદારવુ મતુષ્ઠ પરદારપરાદ્મુલ્લ ૧

સ ગૃહી વ્રજચારિત્વાપતિવ્રત્ય પ્રવરપતે ॥

અર્થાત્—જે મનુષ્ય પોતાની વિનાશિત સ્ત્રીમાં મતુષ્ઠ થઈ પડે તો
 વિમુખ ગટે છે તે અદ્ય જા પણ મહાનર્યપણાથી યતિ મમાન કદવ
 છે આ ઉપરથી એટલું મમત્વાનુ છે કે અન્ય મનવાગાએ પણ અ
 સનોન નત મહાનર્ય કરવામાં પડાત એવું જોઈએ નદિ

શિક્ષા—જે સ્ત્રી કે પુરો પોતાની પહેલી જે અવસ્થામાં કદાપિ કુમર
 ગમન કર્યું ન હોય તે સ્ત્રી કે પુરો આ ત્રીજી અવસ્થામાં એ નત મહા
 કરવું તેનો અર્થ સુ એવો ન થાય કે તે વખત સુધી તેમણે યોગ્ય

બોગવી હોવી જોઈએ અને હવે જ તેઓ નતથી જાધારા માગે છે ? તેથી રોકાયા શુ તેમની અપકીર્તિ ન થાય ?

મમાદાન—ના જોએ જઈ અપવિત્ર આનરજી કહ્યું જ નથી તેણે પણ ત્રત તો અદણ કરેલું જ જોઈએ, કાગ્યુકે અનતી તરીકેની અસરથામા તેમણે ભરે પરપુરગમન કે પરગ્રીગમન કહ્યું ન હોય, પરંતુ તેમણે વાણી અને મનથી ધારી વાગ અસહાયર્થ મે શુ હોય એ મનનાજેગ છે ત્રત અદણ કરવાથી મન આરો વાણીતો એ માર્ગ પણ મધ થાય છે આરો જ્યારે એ મેહિ માગે જ મધ થાય છે ત્યારે જ સહાયર્થ ત્રતનો આધ્યાત્મિક લાભ—દ્વિયત્મનનો પરમ લાભ મગે છે કાયાથી અસહાયર્થ નહિ સેનનાર એ નન અદણ કરવાથી મન અને વાણી ઉપર પણ અકુન મૂ વાને તૈયાગ થાય છે અને તેથી સમાજમા તેના જીવનકાગના કુવન મારે અપકીર્તિ થવાનો નશન નથી અથવા કહે છે કે—સ્મરણોડિ પરશ્વિયા ન કુશિળ વાય સદા શરિણા એટલે કે કુષ્ટ શુદ્ધિથી પરગ્રીનો નપરી પણ મમાદારી મનુષ્યે ન કરવો જોઈએ તેમા કાયા ઉપગત મનને પણ મધમમા મમાનો જ હવું રેતો છે

પુન શકી—જે પુરુષ એક કન્યા વધરે આંમેને પાળ્યો હોય તે પોતાની જાણી આંમેને અવગમનોય ત્રત અદા કરવાથી મોગરી રહે કે કેમ ?

મમાદાન—મોારી એકે દાર ૧૫૬ ન ફૂન ૯ મો ને હમેલ અકુનયનમા જ વધગાય છે, આન એક કન્યા વધારે જીઓ પરગનાર મગીઓ પણ નર ગમનોય ત્રત અદા કરી રહે

પુન શકી—મોહ પુન પરગ્રીને અદણ કરવા ત્રત લે, પરંતુ વેરવા જેવી મામાન્ય જી કે જે પરજા-પાગી પળી નરી તો અમુક દાણ ગુધી અસ્ત્રી કગીને રાખે તો તેના અવગમનો નનનું અ ન થાય કે નહિ ?

સમાધાન—અવરય ખન થાય, જેવી જી દાર ન કરવાય કારણકે તે પરપત્ની હાળી નથી—વર્મોવિધિપૂર્ક તેનું પાત્રિઅદગ કન્યામાં આરેલું રોલું નથી રાવના મમયમ—અંગેજ મગ ગાલમના પામ, તત્કાર, ૧૫૬

વારસો ધર્યાદિને તથા ચિત્ર-વિચિત્ર કાવચ થયા છે અને તેમાંના કોઈ કાવચાની રૂએ એવી રખાનને કદાચ મૂળ પતિનો વારસો મળે કિંવા એવી ખાતનો પુત્ર મેદમાં લઈને જનની નીનમ્તમાથી તાજ પશુ મેળવે, છતાં એવી ધર્મવિવિધી નદિ પગેલી સ્ત્રી તેલ્યા તુલ જ ગાળાય કે માત્રી આવી અને સકાએ કુલનીઓ થયા કે તી તેવાથી શાસ્ત્રકો આ પ્રતના પામ્ય અતિચારોનો પલ જલાયા છે અને એ દોરી એ પ્રત મહત્ત્વ ઠગારે ત્યજવા આવશ્યક દર્શાયા છે

इत्थरात्तागमाऽऽत्तागति परविवाहम् ।

मदनात्प्राप्तदोऽनगवीढा च सप्तणि समृता ॥

અર્થાત્—યોના કાળ માટે મેદમાં રાખલી સ્ત્રીનો મમાગમ, કોઈ એ નિ મહત્ત્વ કરેલી એવી સ્ત્રી (યોનાની માથ વેરીયાળ મુદ્દા થયેલી કુમારિકા અથવા વિવાદિન પછ અ પ વચની માળાના) મમાગમ પાગકા વિવાદની ગોઠવણ ભોગવિનામમાં તીન અનુગમ અને આ રહીના એ સ્ત્રીયર્થ નનના પામ્ય દોરા છે માત્ર પ્રતમા કેલા વિધાનો સ ર વગળી નીને અના-આર સેવવાની છૂ નત ધાગલ ના ને ન મળે અને ઉપર જાણી તેરી રામઓને ઉપગ્રિયન કે વાનું મ પુ ન દે તેના માટે આ ગેગીનું કથન કરરામમાં અ વેલ છે સ્ત્રીયર્થ નત કિંવા વલગસતોપ નતનો સાબ મનુષ્યને ત્યારે જ મળે કે જ્યાં તે આ દોરોથી દૂર ગદે થો । કાળ માટે રાખેલી વેશ્યા કે અપગ્રિમિલિન બાળા સાથે મમાગમ અદિનજ ઉ એ તો રપટ જ કે રાજગર જેમ તેની મનાઈ કરે છે તેમ સમાજ પશુ તેની અપગ્રિતિ કરે છે અપગ્રિમિલિન માળા માથેના સમાગમની તો રાજ્યનો કાવચે પલ મનાઈ કરે છે યોનાના મનાલ મિવાલ બીજા એના આગકોના સિવાદે તોડવી આપના ને મહત્ત્વાશ્રમમાં ચલાવે માટે કે ત્ય કે હ આવશ્યક માનવ હોત તોપલ પાનપ્રસ્થાપ્તિયામ તો એથી મિગલ થવુ જ મુક્ય છે પરત્રીના સવનથી જેવા સારીગિક અને આર્થિક ગેરવાબો થાય છે જ ગેરવાબો અતિ સ્ત્રીએકનથી અને વિચકી થી થાય છે ‘લાવ’ હા નામ વેલકના ગ્રંથમાં કુલ છે કે—

શૂલભાસઞ્જરશ્વામકોદયપાદધામયયયા ।

અતિપ્યવાયાઙ્ગાયન્તે રાગાઙ્ગાક્ષેપકાદય ॥

અર્થાત્—સ્ત્રીએન ઘણું દુઃખથી થતી, કામ, જાત્રા, શ્રમ, દુશ્મની, ખાતરોગ, કષય અને આયુષી વગેરે વાતરોગ થાય છે તેવી જ રીતે ગામ નાદિ વડે થતી અનનદીજા પણ વિચરતિતી રાગાઙ્ગારી અને દેદ તેમજ આત્માનું અહિત દુઃખારી છે જેણે જીવનમાં પરસ્વીગમન કરું ન કાંચ જતા નત ધર્મી ક્ષુ ન હોય તે આરા દેશ દુઃખની છૂટ બોલવવા તપાગ મ્હી રાકે છે, પરંતુ મત ધા જા કયા પડી આ દોરો તેને ત્યજવા પડે છે, એટલે નત ધારણુ દુઃખાર અને નત ધારણુ ન કયા જતા પોતાના મનથી પરસ્વી ત્યજવાનો નિયમ દુઃખાર નવ્યે ધાડ અતર મ્હે છ પૂરે આપવાના આવેતી શક્તિનું નિશેષ નીગસન એ રીતે ધાર છે (૧૩)

[હવે ૫૧ એ શ્લોકોમાં અચક્રર શીલવ્રતની આવરવકતા દર્શાવતા તેને મદિમાં ગાય છે]

શીલવ્રતતત્ત્વાવશ્યકતા । ૧૪ । ૧૫ ॥

વ્યર્થે માનવજીવન સપિભવ શીલ વિના શોભનં ।

વ્યર્થા શીલગુણ વિના નિપુણતા શાસ્ત્રે કલાયા તથા ॥

વ્યર્થ સાધુપદ ચ નાયકપદ શીલ યદા સપિન્ડત ।

સેવાધર્મસમાદરો ન સુલભ. શીલવ્રત ચાન્તરા ॥

પૃથ્વી સત્પુરુષ વિના ન રુચિરા ચન્દ્ર વિના શર્ચરી ।

લક્ષ્મીર્દાનગુણ વિના વનલતા પુષ્પ ફલ વા વિના ॥

આદિત્યેન વિના દિન મસકર પુત્ર વિના સત્કુલ

ધર્મો નૈવ તથા શીલ વિના શો

શીલવ્રતની આનંદશક્તિ

લાનાર્થ—જનને ગોલાવનાર શીલગુણ વિના વૈભવની માથે મનુ-
જીનન મળ્યું હોય પણ તે વ્યર્થ છે. શીલ-અહમ્યર્થના ગુણ વિના
અર્થમાં અને વગામાં નિપૂણતા મેળવી દોય તોપણ તે વ્યર્થ છે. જે
ન ખનિ કર્યું તો સાધુની પદવી કે નાયક પદવી મેળવી હોય તો તે
વ્યર્થ છે. શીલનત ન દોષ તો મેવાધર્મનો આદર જ થઈ શકે નહીં
મ સત્પુરુષ વિના પૃથ્વી, ચન્દ્ર વિના ગતિ દાનગુણ વિના લક્ષ્મી
અને ફળ વિના વનનતા, સૂર્ય વિના દિવસ મુખમરી પુત્ર વિના
ન-વશ ગોળનો નથી તેમ શાસ્ત્રવેદાંતો પણ ધારાદૈવધર્મ શીલ વિના
ભરતો નથી (૧૪-૧૫)

વિવેચન—શીલનત-અહમ્યર્થ નત નહિ ધા હા કરનારનું ચિત્ત ભાવ
એ વશ રહેતું દોવાવી તેનામાં અનેક દોષોનો આદુર્ભાવ થાય છે, એ
ન સશય છે. શીલનત એ અહમ્યર્થમાં નહિ પડે તે માટે પણ આવશ્યક
છે અને બધા દાગની અગ્રણીની મગજ સારે છે એ નત વિના અનેક ચતુર
પુરુષો પણ વિચારની અધારી ખાલીમાં પડ્યા છે અને ખગળ મન થયા
છે અને તેમાં કાંઈ આનંદ નથી.

વિષયાર્તમનુષ્યાણા હુ સાવસ્થા દશ સ્મૃતા ।

પાપાન્યપિ વદ્વ-યત્ર સાર કિં મૂઢ પદ્યસિ ॥

અર્થાત—વિચારીત મનુષ્યની દશ દુખદ અવસ્થા થાય છે અને
તેમાં અનત પાપ રહેતું છે. આ દશ અવસ્થા કઈ? (૧) અમુક સ્ત્રીનો
અભિલાષ (૨) તે મળતો કે નહિ મળે તેની ચિંતા, (૩) તેનું પુન પુન
રટણ (૪) તેનું ગુણકીર્તન (૫) ઉદ્વેગ (૬) વિલાપ, (૭) ઉ માદ, (૮)
રોગોત્પત્તિ (૯) જ્વરતા (૧૦) મૃત્યુ ત્યાં વિષયવિકાર અનુક્રમે મનુષ્યની
આવી દુર્દશા કરે છે ત્યારે જો તેવો ચતુર પુરુષ હોય નાયક હોય,
સાધુપુરુષ હોય, વિના અંશકાર કહે છે તેમ કુતવર હોય અથવા જેણે અને
શાસ્ત્રપ્રથો વાચીને મુક્તિના યાનલકાર પોતાના મગજથી સદ્ધર્મ ભરી

ગાખ્યો હોય તોપણ તે અવનતિની ખાલીમા પરે તેમા શુ આશ્ચર્ય છે ? એવા મનુષ્યની જીવિની કે જ્ઞાનની કશી કીમત નથી, તો તેની ઈદિ લોકની પદવીની તેના પ્રેમવિનાસની, તેની કષ્ટિની શી કિંમત હોઈ શકે ? વિનયવિકાસને વશ થએના મોટા મોટા રાજાઓના રાજ્યો ભાગીને ભૂકા થઈ ગયા છે અને તેમના રાજ્યમુકુટો ધૂળમા રખેાળાયા છે વિપથી વિદ્વાનોની વિદ્યા તૂણવત્ મનાઈ છે અને ઈદિયોગમા તેમને સૂવાને સાથરો પણ મળ્યો નથી વિનયી વનવાનોના ધનને વિવતુચ સમગ્ર રખેાળો પણ તેની સમીપે દૂકતા નથી, અને વિપથી સાધુઓ કે ધર્મીઓ સાક્ષાત્ સ્વર્ગે જનાર વિમાન મનાવના હોય તોપણ કાલા જનો તેજુ મ્હો જોવા ઈચ્છતા નથી એક જીવનત નિના મનુષ્યના સર્વ ગુણો અને વિશિષ્ટતાઓ તૂણવત્ મનાય છે વિપરી મનુષ્યો આનખા ખારના કવિ બ્રહ્માનદે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે—

પદપદ બેઠે પન ખોવતા હે મુખ જોવા હે પનિધારિયા ।,
 રીન રેન માયા જીય ભૂલ ગયા, ખુશી ખ્યાલ વિના નિત્ય ખવારિયાકા
 ચિત્ત કાઠ ગયા બદલેલ અરે બાર દેલતા હે ધરખારિયાકા,
 બ્રહ્માનદ કહે તોકુ કુખ લગે પણ મુખ તો માત્ર પેભવિયાન

પ્રાત—અમુદત્ત નામનો એક વણિ પોતાની શીલવતી નામની સ્ત્રીને મુકીને સોમભૂતિ નામના એક વિદ્વાન શ્રાહણની સાથે પરેશ ગયે, બ્રાહ્મણ પરેશમા થોડો વખત રહીને પાછો પોતાને નગર આવ્યો અને સમુદ્ધતનો પોતાની સ્ત્રી ઉપજનો પત્ર લેતો આવ્યો આ ખપર થતા શીલવતી પોતાના પતિએ મોતને મદેશનો પત્ર લેવા સોમભૂતિને ઘેર ગઈ, પણ સોમભૂતિની જીવિ શીલવતીની સુસ્તતા જોઈને અળી ગઈ અને તેની વિદ્વતા જળી ગઈ, એટલે તેણે પોતાની કુટ્ટ ઈચ્છા પૂરી કરવાની રાગે પત્ર આપવાની દા કહી ચતુર શીલવતી વિચારીને બોલી કે ‘પહેને પહેલે તમારે માટે ત્યા આવવું’ પત્રી તે નગરના સેનાપતિ પામે ગઈ, અને તેણે જીવિ કે સોમભૂતિ માગ પત્રનો સદેશપત્ર લાવ્યો છે પણ મને આપનો નથી સેનાપતિની જીવિ પણ બગરી અને તેણે પણ કહ્યું કે ‘મારું ઈચ્છા પૂરી કરે’ સોમભૂતિ પામેથી પત્ર આપાવુ તેને જીવે

આવવાનું આમંત્રણ આપીને શીનવતી મંત્રી પાસે ગઈ મંત્રીએ પણ એવી જ માગણી કરી એટલે તેને ત્રીજે પડોડે આ રાત્રું કહી તે રાત્ર પામે ગઈ રાત્રએ પણ ગેરી પ્રાથના કરી એટલે શીનવતી તેને સાથે પહોરે આવવા કહી ઘેર આવી તેણે પોતાની માનુ સાથે સમ્ન કર્યો કે તમારે મોં એા પહોરે બોનાવની પહેલે પહોરે યાદાણુ આ ચો તેની સાથે આન પાનમા જ પહોરે પ્રત્ન નિગમન કર્યા, એટલામા સેનાપતિ આ ચો તેના નામ આજ્ઞાના જ આજ્ઞા કરવા તા ચો શીનવતીએ તેને એક મોગી પેગીના ખાનામા પૂરા એ જ પ્રમાણે સેનાપતિ, મંત્રી અને રાજા બનુક્રમે આ આ અને શીનવતીએ તેમને પણ પેગીના વૃદ્ધા જૂના ખાનામા પૂરા આ પ્રમાણે હારેને પ્રરી રવારે તે રાત્ર કઠવા લાગી, એટલે તેના કુટુંબીઓ એમ્હા થયા શીનવતીએ તેમને કહ્યું કે મારા ગ્વામીનું મરણ થયું છે એવા અને ખમર મળ્યા છે એ પ્રમાણે સમુદ્રદત્ત અયુત્ર મળજ પામ્યાની ખમર જાળી કુટુંબીઓ મનુક્રમે સેનાપતિ, મંત્રી અને રાજા પામે ગયા પણ તે કાષ્ઠે મળ્યા નહિ એટલે તે રાજકુમાર પાસે ગયા અને કહેવા તામ્યા કે સમુદ્રદત્ત શેષ પ દેગમા મનુન મળજ પામ્યા છે મને તેમની મીલ ન આપ આજ્ઞા કરો કુમાર શીનવતીએ થો આ-ઓ અને શીનવતીએ તેને પેગી પેગી એપીદીરી પેગીને ગળવનમા લઈ જઈને ઉપગાની તો માટેથી રાજા, મંત્રી, સેનાપતિ અને યાદાણ નીમ્યા રાજા એટલે રાગમણે કે તે રાત્ર એગીને વનનાસી લઈ ત્યા પડી કુમારે મંત્રી, સેનાપતિ મો યાદાણો હડ હેઈ દેગપાઠ થયા તથા શીનવતીની પ્રશ્ના કરી નત નહિ ધારણ કરનાથી મોહ કે પ્રેમનથી મનુચની સુદ્ધિ જગડતા વાર લાગતી નથી અને તે વખતે યાદાણના જની નિહાતા, સેનાપતિના જેવું તોચ, મંત્રીના જેવી દક્ષતા અને રાજાના જેવો અધિકાર એ કલુ કામ લાગતું નથી તેમજ અપખતિ થયા પડી નં ૧૫ કોઠીની કીમતનુ લેખાય છે તેથી એ નત ધારણ નહિ જગના મેવાધમમા પ્રેસ પણ કરી શકે નહિ એમ કહવાનો આ મોમ્નો તેમ જ મા દષ્ટાતો હેતુ છે (૧૪-૧૫)

[હિંદુની પરવશતામાં કેવું દુઃખ રહેતું કે તેનો ખ્યાલ આપવા માટે નીચેનો શ્લોક નિર્માવશે છે]

इन्द्रियपारवश्यदु खम् । १६ ॥

एकैकेन्द्रियपारवश्यनिहता मत्स्याः पतङ्गा मृगाः ।

दृश्यन्ते त्रिल दुर्दशामुपगता भृङ्गाश्च हस्त्यादयः ॥

ये पञ्चेन्द्रियकामभोगविवशा नक्तदिव लम्पटा-

स्तेपा स्याद्विह का दशा परमवे स्थानं च लभ्य किमु ॥

इन्द्रियના પરવશપાણીનું દુઃખ

ભાનાર્થ-માન એક ઇન્દ્રિયની પરાધીનતાથી દલાયેલ મત્સ્ય, પતંગ, મગ, ભમગ અને હાથી જાદિ પ્રાણીઓ દુઃખામાં પડેલા જોનામાં આવે છે ત્યારે જે મનુષ્યો પાંચે ઇન્દ્રિયના કામભોગને વશ થયાં ન હોઈને ગત વિવશ વિચારપટ મદ છે તેમની આ સવમા દુઃશ થશે અને પરાવશમાં કયું સ્થાન પ્રાપ્ત થશે ? (૧)

નિરોચન-જિજ્ઞાસાના મ્વાદને વશ થએલુ માનવ ધીનગ્ની જાગમા ખાના જાય છે એનામાં તે તેમાં પડ્યાં જાણ ખુએ છે દીપખને તેજના અભારરૂપ નેષ્ટ આનંદ અનુભવતુ પતંગીયુ તેને મળવા નહ છે અને તેમાં જ પાંચે ભગ્નીમત થા જાય છે મનુષ્ય વાસ્તવર માનગીને મુગ્ધ થએલ કચ્છુગીમૃગ પારાવિની નજીકને નજીક જઈ કેવળે તેના કામામાં ફરતી પડી જાય પુમાવે છે મધ ચૂમનાનો તેની શ્રમ મ્વાદેન્દ્રિયની પ વશતામાં ફરતી કમગમાં પડ્યો રહે છે અને માનવ પડતા કમગ બીજાય છે એમણે તેમાં કે પુગઈ રહે છે અને આખી ગત કે મા રચા પડી મદવારે કમગ દિયે તે પડેલા તો દાની મૌવગમાં પાલી પીવા આવે છે ત્યારે તે કમગ ખાઈ જાય છે અને તે માથે કે થએલો શ્રમ પછ દાથીનો ભોગદ અને છે પુન હાથી પછ લીધુ ઘાસ ચાનાના લોભથી શિકારીઓની ખાડમાં ફરતી પડી મૃત્યુના મુખમાં હોમય છે આ મધ્ય નાના મોટા પ્રાણીઓ કોઈ જીવના કોઈ માખના કોઈ જાનના કોઈ ત્વચાના ઇત્યાદિ એક એક ઇન્દ્રિયના પરવશપણને લીધે દુખી થાન ત્યારે વિચારપટ

મનુષ્ય તો પાચે ઇંદ્રિયની પરવશતાને અનુભવે છે સ્ત્રીનું સૌંદર્ય જોઈને તેની સ્ત્રીના સગ્ગે જાય કરીને તેના માધુર્ય પાછળ કાનની, તેના અર્શસુખ-આનિગનાદિથી ત્વચાની, તેના ગદ્ગદમાથી નીકળતા તથા તેના સુવાસિન કેશમાથી નીકળતા અને અગ્નિવન કરે તેવા ગંધથી નાસિકાની અને તેના હસ્તથી મદલજુ કરેના આસન-તાણુ-પાલ્લી ગિદ્વાની પ નશાના અનુભવના કામી જનો પોતાની સર્વ ઇંદ્રિયોની શક્તિઓને વિવચના અગ્નિમા આનિ બનાવે છે એ સ્પષ્ટ જ છે એવા જનોની ઇદ્દલોકમા અને પગલોકમા દુર્દશા થાય તેમા ગુ આશ્ચર્ય છે ?

દુદ્યાન-ઇદ્દલોકની દુ શા દાખવનાર મુજરાજનનુ કથાનક અહી ઉપયોગી થશે મુજ માગવનો રાજા હતો મગ્ગસનીનો પગમ સેવક દોષ વિવિધશૈ મળિ બનાતો હતો તે એવો વીર હતો કે કંઈજાનના રાજા તેનપને તેણે સોગ વાગ દરા થો હતો તે એવો અવરપવાન હતો કે તેને લોકો 'પૃથિવીવ-હમ હેતા' તે પીત-વાદાનિ કળાઓમા નિપુણ હતો આવા શુભો આવો અધિકાર અને આવી નિદ્ધતા છતા તે વિનામગ્રિય અને વિવચી હતો મુજે તેનપને મોગ વાર હંગાળ્યા હતા અભિમાનને ધોડે ચડેના મુજને તેનપે સતતમી રારના યુદ્ધમા હા થો અને ? પકડયો તેનપે તેને એક એકાત મકાનમા કે મા ગયો મનુષ્ય ચિંતામણિ મા જપ્તાવ્યા નમાણે તેન પની રિધવા બહેન મૃણાનવતી મુજની તપામ દરવાને તેના કેદખાનામા અવાર નવાર જતી એવામા મેહિ વચ્ચે પ્રેમ જોડાયો અને કેદખાનામા રહ્યો રહ્યો પણ મુજ વિવચ બોગવવા લાગ્યો આ બાલુએ મગ્ગવાના મની રૂદ્રામે ગામ બદારથી મુજના કે ખાના સુધી સુરમ ખોદી અને મુજને તે દારા નાસે જવાની મગ્ગ કરી આપી પગનુ કામવથી જે પરવશ થએનો છે એવ મુજે મૃણાનવતીને માથે લેરાને આ વાત તેને કહી અને મૃણાનવતીએ દોષ કરી પોતાના લાઘવો મુજના મગ્ગની વાત કહી દીધી તેથી નાસી જત મુજ પગાયો તેને જાદીને વેગે આખા ગામમા ફેરતી શૂળીએ ચડાની માર નાખવામા આગ્યો ફા તુ વિધિની ગતિ કેવી અકનિત છે ? ઇદ્દલોકમાય તેનો નાશ થયો તોપણ તેની દુદશા તો આજુ જરહી ! એવી વાતો છે

મુજને યજ્ઞોએ ચડાવ્યા પછી તેનું મુઠકું કાઢ્યા-ફૂતરા ખાઈ ગયા અને હા-કા ગજળના પડ્યા એક વાર એક વણિક લાગા પ્રવાસેથી આવતા એ બાણુએથી નીકળ્યો અને તેણે મુજની ખોપરી જોઈ એ ખોપરી પર 'શુ વીતી શુ વીનમે?' એવી પેશાઓ તેણે જોઈ વણિકને વિચાર થયો કે ગજ મુજ ઉપર ધણુ રીત્યુ અને હેવો તે મુજો તથા તેની ખોપરી ગજળી થઈ, હતા ૬૭ રીતરાનું શુ માછી મ્હુ દશે? આથી તેણે કુતૂહલની ખાતર એ ખોપરી ઉઘડી લીધી અને પોનાના ઘરમા એક પેગીમા તે મૂખ વણિક રેજ ના ચાર વાગ પેગી ઉઘાડીને ખોપરી જોતો, એના દેવથી કે-વળા તેના પાછ નવું વીનક વીત્યુ કાં વણિકની આ આગવંથી વિચારતી કે પોતાનો સ્વામી પરદગથી એવું શુ કમાઈને લા-ઓ છે કે જેના જાજ સ્થા-ચાર વાગ દર્શન કરે છે અને માગથી શુભ ગમે છે? એક વાગ સ્વામીને ખજાર ગએનો જોઈને આજે પેગી ઉઘાડી અને ખોપરી જોઈ હાડમા જેવી અપવિત્ર વસ્તુને આ રીતે ગખા તેના દર્શન કરવાની સ્વામીની એ ઉપર શુભે થએલી સ્ત્રીએ એ ખોપરી તેમાથી કાઢી લીધી અને ખાંડીને તેના ખારીક બૂકો કર્યો પછી તેને કુધમા ઉઠાણાને તેની બામુગી મનાવી પોતાના સ્વામીના મોજનમમરે તે ખીચી વણિક સ્વાગે સ્વાગે તે ખાઈ ગયો ખાઈ થા પછી તેણે પેગી ઉઘાડી અને જોયું તો ખોપરી ન મજે તેણે જાને તે સંખરે પૂજ્યુ કે 'પેગી ખોપરી ક્યા મજે? સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે 'તમારી પામે જ ૭' વણિક સમજ્યો નહિ એટલે પુનઃ પૂજતા સ્ત્રીએ પોતાના શુભસાતી અને પોને મનાવેલી માસુગીની વાત કરી તથા જગા-ન્યુ કે બામુગી તમે ખા રી છ માટે ખોપરી તમારી પાસે છે એમ હું હતું છુ આ સામગતા જ વણિકને સુખ ઉત્પન્ન થઈ અને તેને જોરથી ઉતરી થતા બામુગી મુખવાટે બહાર નીકળી ગઈ ' ' અહો વિપવિવાસી મુજ ' હુ શનુને હાથે કેદ પડ્યો, કેદમા પુગયો ત્થા વિનામમા ફૂળી બીને વેરો ભીખ માગતો રેર ઘેર રખાયા યજ્ઞોએ ચડ્યો, અને તાગ હાડમાનો બૂકો થઈ, તે પછુ વણિકના પેટમાથી ઉઘાળાને બજાર નીકળ્યા પડ્યો ' ' આથી વધારે મોગી છ નોકની કુશા બીજી કંઈ હોઈ શકે? (૧૬)

[૬૪ પછીના એ સ્થાનમાં મચકાર ગીલમલ પાલવાનો બાહોષ્વરે ૬

મહાચર્યવ્રતપાલનમર્યાદા । ૧૭ । ૧૮ ॥

નૈવ કાપિ દુશાઽન્યયોપિતમહો પચ્ચેદયોગ્યેચ્છયા
 દૃષ્ટા ચેદ્ગિનીયમસ્તિ જનનીત્યેવ દ્રુત ભાવ્યતામ્
 નો હાસ્ય સસમેતયા ન ચ કદાઽપ્યેકાન્તસભાષણ
 ન ક્રીડા ન સહાસન ન ચલન કાર્યં વ્રતારોહણે
 સેવ્ય માદકવસ્તુ નો રસમૃત મોઙ્ય ન વા નિત્યશો
 દઘ્યાન્મોહકવલ્લભૂષણભર નો વાહ્નશુશ્રૂષણમ્ ॥
 કુર્યાદિન્દ્રિયનિગ્રહાર્થમુચિત પર્વાનુસાર તપો ।
 યયત્ કિં વહુનાઽસ્ય શુદ્ધિજનક તત્તદ્વિધેય પુન

બ્રહ્મચર્ય ના પાળનાની મર્યાદા

ભાનાર્થ—એને બ્રહ્મચર્ય ના પાળતું હોય તેવું ૧૭ પછી ૨૪મે મને
 ૪૫ થી ૫૫ સુધી ત ૫ નજી ન કરી લેઈએ ૧૫ નજર ગઈ તે
 મારી માતા છે ૨ મેલ છે ૩ એમ ભાવના ૪ ની લેઈએ વગી પગ
 માથે ૫૦૫-મરમી ન કરી, એમન મનાવણ ન કરવું ગમન કી ।
 કરી એક આમને તેની સાથે મેમનું નરિ તેમજ માર્ગમા તેની મ
 એના ચાતુ નહિ, મા ક વગુડુ મેનન ન કરવું જોઈ મગ્ગ સ
 જો ૧૫ ન કરવું મેલક વસ્ત્રા અને મેલ આશ્રુતો ધારણ ન કરવી કરી
 નિમૂના ન કરી, દિવસોના નિયમે મટે પર્વો નિમે પોગ્ય તપ કર
 નધાઈ સુ કરવું ૧૭ ને જગણથી જીવત ત મગમગ ૫૭ ને તે લેલ
 ૪૫ કરવું લેઈએ (૧૭-૧૮)

નિવેચન—એક રમજે મહાનારીની વ્યાખ્યા કરતા કહેવામા અ
 છે ૨ મહાનારી સ વિશેષો ન પુનર્લઘોટક ॥ અર્થાત્—માદગથી વા

ધોડાની ખેં જે શ્રદ્ધાચર્ય પાળે છે તે યજ્ઞચારી કહેવાતો નથી, પરંતુ જે ઇચ્છાપૂર્વક શ્રદ્ધાચર્ય પાળે છે તે જ યજ્ઞચારી કહેવાય છે આ ઉચ્ચિત્ત સત્ય છે, પરંતુ જેઓ માનસિક શક્તિમાં દુર્બળતા ધરાવતા હોય તેઓના હાથ આમપામના વાતાવરણથી રિપરીન જતી જતા પાર લાગતી નથી અને તેટલા માટે કૃત્રિમ પણ નિર્ણય ઉપાયો દ્વારા શ્રદ્ધાચર્ય જનનવી રાખવું એ કોઈ પણ રીતે અશક્ય નથી એક વેશ્યાના મૃદમખીએ વસીને ચાતું મામ માગી શ્રદ્ધાચર્ય પાળવું એ માનસિક શક્તિની પરમાવધિ છે એ ખરૂં છે, પરંતુ સ્વામીનાગણે સમ્રાજ્યના આદિપુરો હરમાન્ય છે કે સ્ત્રી જનનિ લગી દષ્ટિ કે તા મેળવવું અશક્ય થવાનો મહત્ત્વ દેરાયો તેની લાગી દષ્ટિપાત જ ન હોય અને એ રીતે માનસિક, વાચિક અને દામિક શ્રદ્ધાચર્ય પાળવું, એ ઉત્તમ પદ્ધતિની માનસિક શક્તિથી પણ પગાએતુ શુદ્ધ શ્રદ્ધાચર્ય છે એ નિસરણ છે એ સમ્રાજ્યની શિશાપત્રીમાં કશું છે કે—

નેષ્ટિકદ્રવતતો ચે ષર્ણિમોમદુપાશ્ચયા ।

સં સ્પૃશ્યા ન સ્વિયો માષ્યા ન ન લોશ્યાશ્ચ તા ધિયા ॥

અર્થાત્—નષ્ટિક યજ્ઞચારીઓએ જીમાન્તો સ્પર્શ ન કરવો અને જીઓ માથે મોનવું નહિ અને જાણી જોઈને તે જીઓ સન્મુખ જોવું નહિ

તાસા ચાર્તા ન કત્તશ્યા ન શ્વશ્યાશ્ચ કદાચન ।

નતપાદચારસ્થાનેષુ ન ચ સ્નાનાદિકા ક્રિયા ॥

અર્થાત્—તે જીઓની વાતા કયાં પહોંચે તેની નહિ તથા સાત્તમજી નહિ અને જે સ્નાન-મા જીઓ આવજા કે તી હોય તે સ્નાનક્રમા સ્નાનાદિક ક્રિયા કરના જવું નહિ

ન છોપ્રતિકૃતિ કાર્યા ન સ્પૃશ્ય ચોષિતો શુક્રમ્ ।

ન લોશ્ય મૈથુનપર પ્રાણિમાત્ર ચ તૈધિયા ॥

અર્થાત્—તેમણે જીની પ્રતિમા ન કરવી અને જીએ પોતાના શરીર ઉપર ધાણું કેવું વસ્ત્ર તેને અડકવું નહિ ને મૈથુનાસક્ત પત્ન-પક્ષી આગ્નિ-શુદ્ધીને જોવા નહિ

આ હેતુપૂર્વક અથગારે યજ્ઞચર્ચા નત પાગનના રૂપમાં આપાત
 દેશાવેના છે જેવા કે વિગતી દરિયો પગ્ગી તરફ જોતું
 પરસ્વી સાથે દાસ્ય-વિગતે જગ્યા નદિ કામન ઉદીપ
 તેવા માલકે પદાર્થોતુ એન કરતુ નહિ એમનમા પગ્ગી
 સભાસજ કરતુ નહિ ગમન-ગમન કરી નહિ પગ્ગી
 એક આમો મેમત નહિ કે મર્ગમ મધે માર મ
 નહિ શરીર પર મેદકે આજૂપો ધર ૧ કર નહિ છે
 દમન વ્યવે યોગ્ય નપશ્વપા કરી, રોજ મગમ એજી
 છદ્મિનો મેમવરી નદિ ઇત્યાદિ જ્વાર આપાત પાગ
 ગિયિને કાષ આપેના થોના જેરી હોતી નથી એ મમજ ગમત તે
 જાહેરો થોડો તો પાગકને નય છે પરન્તુ એવા મ લાપચાગી થ
 પાગના પેતાના નત કે પ્રતિગો વશ હોમ છે અને નત કે પ્રતિ
 મોનિયનના જ દગરૂપે તેમ વગુત તેનુ અલ્પચર્ય એવરાનાને
 વળમેતુ ગભામ છે, થોના જેરી પગગતા લીધે નહિ આ
 વાતગથ થરા ઈચ્છના પુરુષને પગ્ગી માથેના વર્ગનત સમધમા જે
 પચાગે સ્વચરામા આ-આ છે તેના જેવા ગાલોપચાગે એક સસા
 મુનિને મરે સીએના મગધમા ઉત્તગમ્યપન મુનમા સ્વચરામા
 છે-દ જાતુ થરદિ મગંતદિ દમ મમપેર સમાગિણા પત્રતા ૧ જ મિમ્મ
 નિસમ્મ સમગગ્ગુલ સ્વરવન્તે સમાદિવદુલ ગુણગુણિદિણ ગુણવસર્વ
 અવમતે વિહરેગ્યા ॥ અનાવન્નન ધમમા શ્રી અધિગ ભગવાને
 રા મમાકિચાન પ્રગ્યા છે જેનુ શ્રવણ કે ર થી આ મમગવાય
 મયમ અને સરગે વિષે મુલ ગી શકે છે, પોતાનું ચિત વિષ
 શકે છે, તજા મિએ મુગક્ષિત ગર્હ શકે છે, પાચ ઇન્દ્રિયોને
 રાખી શકે તે અલ્પચર્ચ પાગી શકે છે આ મદામર્ચ ૧ અપ્રમત
 શકે કે મા ૧ મમાધિચન ની મુગ્ગા વળગાવેત છે (૧)
 આમ જો માટે સી પશુ તથા નપુમચી વ્યામ પ્રાતના ઉપયો
 નહિ (૨) સી વિષેની સુગારી વાતગીન કરી નદિ, (૩) સી

એક જ આમને મેમતુ નહિ, (૪) સ્ત્રીના મૌલ્ય તન્નુ નજર કરી નહિ કે
 મૌલ્યનું ચિત્તન કરતુ નહિ, (૫) ધર્મને અથવા દિવાલને આતરે રહીને
 સ્ત્રીના કલ્પ, રૂદન, નીન, હાથ, વિવાપ આદિ સમ્મ માનજરા નહિ
 () પોતાના ગૃહધાત્રમમા પૂવે સ્ત્રી મગાથે જે ભોગ ભોગ-આ હોય તે
 મભાગવા નહિ (૭) ધીથી વ્યયમતો આજાર કરવો નહિ, (૮) અનિ
 ખાનપાન મેવતુ નહિ, (૯) પોતાના શરીરને વિમૃષિત કરતુ નહિ બો
 (૧૦) શમ, રૂપ, રસ મધ તથા મર્ગની છકાર કરવી નહિ આ દશ
 મમાધિધાનો એવા છે કે જે જેનું ધર્મને કિવા અન્ય કોઈ ધર્મનો માધુ
 મુનિ યથાગ્રિહિત પામે, તો તેના અભિચાર જાતો ખડિત થવાનો મમય
 આપવા પામે જ નહિ માધુએને માટે ઉપરોગી એવા કિન દ બધો આ
 મથમરે વાનમરથ થવા ઈચ્છામાં મેવાધર્મીએને માટે નહિ યોજતા તેઓ
 પાળી શકે તેવા ઉપચારોનું જ દર્શન કરાવવાનો નિવેદન-આ-એ ૭ (૧૭-૧૮)

[હવે પરિમલકની મર્યાદા બાધવા માટેના પાચમા મત વિષે કલવામા
 આવે છે]

परिमलमर्षादायतम् । ૧૯ ॥

वस्तूना धनधान्यभूमिनिलयादीनां जगद्वर्तिना ।
 मर्षादाकरण मतं वतमिदं तृष्णाजये पञ्चमम् ॥
 निर्वाहाय कुटुम्बिना सुखतया यावन्मितावश्यक ।
 तस्माच्चाधिकसचये किमु फलं व्यर्थं ह्युपाधिर्भवेत् ॥

પરિમલપરિમાણ મત.

ભાનાર્થ-વન, ધાન્ય જમીન, ઘર, પગ નોકરચાકર વગેરે અને
 વસ્તુઓ જગતમા વિદ્યમાન છે તેની મર્યાદા કરી-જઈ બાધરી તે પાચમુ
 પરિમલ પરિમાણ મત કહેવાય છે વસ્તુને જીવતામા આ મત ઉપરોગી
 થઈ પડે છે અદાત, કુટુંબી ગૃહસ્થને અમુક આપવચકના મહે ૭ તેથી
 કુટુંબનો મુખે મુખે નિવાસ થાય તેના માટે જેટલી જરૂરીઆત હોય તેટલું

મેળવવું કે તેમની દૃઢ રાખવી તે કીક, જનુ તેથી વધારે સચય ટનવાનું
શુ કી છે ? તે તો ફેકટની ઉપાધિ જ મળે (૧૯)

વિવેચન-તુલના છિન્નિ મજ સમાં જદિ મદમ્ કત્યાલિ બોધવ્યનેમા
ઉપદેશનો બહાર ભરેલો છે પરંતુ તે ઉપદેશને અનુસરવાના માર્ગો જનુ
હાય છે તુલ્યાને કાપી નાખ, રામા ધમ્મ ૭૦ મેં ત્યાગ કરે એવા
ઉપદેશો મામાન્ય મનુષ્યોને માગદશક થતા થી અને તેટલા માં
ધમાનાયોએ તેના કમનુસાર માર્ગો નક્કી કર્યા છે તુલ્યાને કાપી નાખવા
માં પરિગ્રહની મર્યાદાનુ પ્રત ઉપધા િ છે પરિત પાન પ્રગરનો છે
ધનધાન્ય, મામાન્ય ધાતુના વાસાનો વો, પરુઓ વમીન તથા ખેતરો
તથા ઘરા વો અને સોનુરુપ તથા જવાહીર ના વસ્તુઓને પરિગ્રહ રૂપે
એળખાવી છે તેનું કારણ એ છે કે સમાગ્રમાં એ વસ્તુઓ મામારવ્યે
લવચાવનારી છે અને જેમ જેમ તે માધાને વધારે સેવવામાં આવે છે,
તેમ તેમ મનુષ્ય તેમાં વધારે ને વધારે બળતો જાય છે પ્રવૃત્તિ અને
મનુષ્યે નિવૃત્ત વન ગાળનું જોઈએ પરંતુ ના પરિગ્રહ એવા પ્રકારનો
છ કે તેથી મનુષ્યને નિવૃત્તિ મળતી નથી અને અત્યુધી તેમમાગના કામ
કોઈ કોઈ મોહ, મં તથા મમર રૂપ રૂપિયા સડોવાએનો જ ગહે છે
આ પામ્યમુ નન આ બધાનો એળસાથે ત્યાગ કરી દેવાનું ફરમાવનું નથી
પરંતુ એ પ્રત્યેક વસ્તુની મર્યાદા માધરાનુ રહે છે આવી મર્યાદા બાંધી
દેવાથી એક બોલી મનુષ્યની લોભવૃત્તિની પણ દૃઢ બધાઈ જાય છે અને
તેથી તેની તુલ્યા આગળ વધવાને બદલે તે સંતોષનો આધ્યાત્મિક
અનુભવ થતા લાગે છે જેટલાકોની તુલ્યા જેવી વિનક્ષણુ હોય છે કે પોતાના
જીવનનો ૨૫ ષ કાગ સેર છે તેપણુ એ ૨૨૫ કાળમાંએ પોતાને
કાવ્યાધિપતિન ૮ ગાળનું ૫૬ એકામેક પ્રાપ્ત થઈ જવાની આશા રચ્યા
કરે છે અને તેથી તેઓ માને છે કે પોતે એ ૫ ની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી જ
પરિગ્રહની મર્યાદા બાંધશે પરંતુ કાળનો બાઈ લોસો દોતો નથી તેઓ
નથી એ ૫૦ પ્રાપ્ત કરી શકેલા કે નથી મતવડે પરિગ્રહની મર્યાદા બાંધી
તુલ્યાનો નિરોધ કરતા અને તુલ્યાવડે ધેરાએના જ મરણને શરણુ થાય છે

તેમ મારે જ કહેવું છે. માવર્ગ માં નુકસાન માટે એન માવર્ગનું કારણ ૧૫
 તેમજ ૬૩ કોડી મરજ એના મરજ નેત્રી થી ક એન મરજ છે ક નથી
 કુમ્બ આના નથી મરજાએ મરજ નુ લેતે એ કે પતના કુમ્બાનિવાર
 વોરે। મરજે જલદુ નવ વળીત ય રખરી વોરે વતએ તેન માવ માગી
 તેની મરાદા ગધી દીધી તાય ના। ત્યા પતી રૂપિ વિચાર ન મ
 તો તે નવના નુમાર્ગે નવ ૬ રાધી ન કુમ્બોપાજન યાય મને મરજ
 નિની નેવા થા રા સાની મરજના મરજાથી નવના ગમર વિના પ
 પમ થા રાકતા નથી તેથી મરજના મરજાનિના ૧૧૧ નવ નાગે। ત્યા
 માવનાએ કામ મ માવ મરજો યાય નવ તેના નુકસાન ૫૫ પમિ ન
 મરજા ગમરી પુન છે

નુકસાન-મરજે ની નુકસાન ગમમ પિય નામના એ ગમગરા
 વગર કુનો દનો તે મરજ નિ નો તેને મરજોર ગમના પમ નવ
 ૫મે પમિનની મરાદા ગધી ના પાય તામ રૂપિયા કુલીની ક
 ખી ના દો ને થનિ ક મરજા નાગા કે જલ આદા મર મરજુ નય
 તે પમ ના મ રૂપિ ૧૧ મેનાના થતની મરા। મરજ ૧૧ મરજમે પિય
 પતના ગમમ મરજુ ખી થરા પાયા એન તે ગમગરા ન ક મરજા
 નિનિની નમગીઆ તે મરજના મરજાન મરજ થતે ગયા એ ના
 રજાએ રજા થો। વચાતા મરજા અને મ રીકે તેના ગામ મરજી એ પરા
 કુ મરજી કા મરજી વામે નાખા નથી। મરજે તેન કમ મા નના ના
 એને પિય મરજીના માવએ પામ કાયા દિ ૧૫ ઉપ થો ગુગ ૫ કે
 દિમ ન તવા કગવીને ૧૫ થી ૫મે ૧૫ કમે આથી ગમત નુ ૫ થા
 નો નવ પિય ની મરજાઈ પગથી તેને મરજ ખના થો પિર ને એ ૫
 વાખો રૂપિયા મરજા ૫ નુ તેજુ પાર ૧૫ રૂપિયાથી વધારે નવ પેનાની
 પાન ૧૫ નુ તદિ એ સામે રૂપિયા ને મરજ નવ નવ ૧૫ રૂપિયાના
 મરજા અને બીજા મરજ કમેમા ખરયા (૧૮)

[૧૫] ૧૫ અવિમોલ છે તેનું દર ન નિમ મરજમા નવર કારવે છે]

મુષ્ણનિરાય । ૨૦ ।

નો સૌર્યેન વિના પરાર્થકરણે વૃત્તિર્દઢા જાયતે ।
સન્તોષેણ વિના સુખ ન લભતે રાજા ધનાઢ્યોઽથવા ॥
સન્તોષો ન ધનેન સમ્ભવતિ યહ્યામે ચ લોભોદય-
સ્વત્તૃષ્ણામવરુદ્ધ પશ્ચમસિદ્ધ શીઘ્ર ગૃહાણ વ્રતમ્ ॥

ન્યાના નિર્ગેહ

આનાર્થ-ત્યાગી સનાતનુ કુળે ૧ નામ ત્યાગી પૈ (૫) ૧
૨ રાત્રી ૧ મતિ થતી નથી ગતિ નેમ - ધનાઢ્ય રોમ પામ ત્યાગી
મનાર ન પિત્રન થાય ત્યાગી કુળ મગતુ નવાં પેનાતી પ્રાપ્તિ થય
તથી ૨૦ નવાર થમ ત્યાગી કમઃ કમઃ કમઃ નામ મને નેમ નેમ
નોન વવતા ગતિ આ મતોર આ કુળ મેળવનાતો એ ૧ માત્ર છે કે
ત્યાગી એ છે ૮૫ જ્યાગેન પામ ૧૧ ૧૧૧ નીકા વૃ (૨૦)

નિરેચન-ન્યાનો નિર્ગેહ એ ૧ નિર્ગેહપ્રાપ્તિ ૨૫ જે છે મને
મનાનામિતિ મિ આ પ્રવૃત્તિ ૧૧ પાત્ર આધના ગવાતી ના
ના મનુષ્યમા પાવે ૨ કાંઈ કાંઈ ૧ નેમ-

It is content of heart

Give Nature power to please

The mind that feels no smart

Enlivens all it sees

મયાત-૧ હવે મનુષ્ય ૧ ત પ્રાપ્તિમા આન હુમે ૧ આ
મન મનના અમનુષ્યથી મનિ ૧ નો ત્યા ત્યા આન નો ૧
૧ જ્યાગ ૧ મા આન ના પ્રાપ્તિ ન્યાગોર માયનેતો ૧ ન્યાગ
જ્યાતો નથી મત્રા તની ત્યાગના મન ૧ દોના નથી આને સતો
તેન ૧ ન્યાગ પામ મનનો નથી ૧ ન્યાગ માન ૧ કે જેમ રધાઈ ધન

તેમ નુપયોગમાં ધન રધે રાષ્ટ્રાની મનર મને પાતુ એ માન્યતા
 બૂનભરી એ પિરાની મરીસતો માગતો ને મનાવી દોષ તા ન
 તેમથી પાન્ય રપિરા પણ પાચમા-પૌષ ૧ મ રાપગી રહે ૬ પાતુ
 નવાડ દળ ની મરીવાગો એક દળ રધે એ ૧ ગી રે ૨ ના ૨
 પૃ ૧ નાના સોભ ચાચ છ, નાજ ચયા પડી ૧ નાખની રે ૨ ચાચ
 છ ૨ નામ ચરા પડી રાજાધિપતિ મર ધિપતિ મને કરો અમે
 નિના કોનછ ચરાની સોતુપના ચાર ૧ ૧૫ નાના પાન ૨ દોનો નથી
 એ ૫ ૮ આમી સંજ્ઞાન કહું છ -

એક મીરે રંગ જીતકુ ઈન્છા ચીરા મીરે ગન મ સ ૧ ૨
 મદમ મીરે લખ કોરી અરભ પુ, જોમિ સત્રે અજ રાજ રિ પે હે,
 જોપિ મિરે સુરેક વિધિ લગી, રૂનવા મનમે નહિ લે હે
 એ સતોષ વિના સજ્જાન હ તેરી મુરા કળકુ નહિ લે હે
 જોતિન પુન કીરે અતિ સમ ૮ કચન ૨ સુખવામ હવેશી
 ૧૨ નર વન જોર વસખિત ગેષ રટી રા પ્રસીમે દિ મેલી
 યુ લુણા કરીકે કમ બાધત, નાદિ રે રેનશે એક સેલી
 સસમુનિ કહે કહુ વિલગત તે હ રાક રોર અનાજ મે મેલી

મો પૌપમો - વાળી હન ગરાગા મે મન પોતાન અનિમ દુન સુખ-
 મનોઆ ન્ય તથા રિત્તી નિત્તી માખ્યાતિ નાજ મને એરી
 મમનારાગા મનુ થ પાતાના મર્વ મયોગો રિરારીને જોડ પ્રકાગના પતિ
 રોગની મરા ૧ માધરી ઈચિન ૭ મ નપિ ભનુરિ તુરા મમને થયા
 રિત ૧ ૨ -

ઉત્તરાત નિધિશકયા ક્ષિતિતલ ધ્યાતા ગિરેર્ધાતયો ।

નિસ્તીર્ણ સમિતા પતિર્નૃપતયા યનેન સત્તોષિતા ॥

મન્થારાધનતત્પરેણ મનસા નીતા ર્મશ્ચાને નિશા ।

પ્રાપ્ત કાળયરાટકોડપિ ન મયા લુણેડધુના મુચ્ચ મામ ॥

અયાત-પેમાની તુલાએ રૂપી મોની પવનોની વાનુએને
 નીમોના રિત ૧ એજો, મનારને ગળજોને મનોખ્યા,

વડને માટે મંગલના શિશ્નો માટે તાપણ કૃત્રી નામ મળી નહીં
 ૫) હું તૃપ્તિ ! હવે તો તું મને દેહ (૨૦)

[સયમ સયમ વ્યવસ્થા કરીને પશુઓની સંચાલના પરિચય ની અધિકારી રીતે
 ૩) દિશાઓની અને આજ્ય વસ્તુઓની મર્યાદા બાધવા રૂપી છટકા અને સંકોચ
 ૪) વિરલ દેવ કહેવાના આવે છે]

દિશ્માનમોગાપમાનમત ૧૨૬ ॥

દેહમાનેન ભવેદ્ વત સુલ્લકર પદ તથા સતમ ૧

મોગાદ્ગાશુકભૂષણાશનજલોપધ્યાદિમાને ભવેત્ ૧

યદ્વાણિજ્યમપારપાપજનક ચાક્ષારકર્માદિક ૧

કર્માદાનતથા મત તદસિલ હાતવ્યમસ્મિન્ વ્રતે ॥

શિશ્નો અને બોય નસ્ટની મર્યાદા બાધવાના પ્રત્યે

આનાર્થ—પૂર પત્રિકા આદિ દિશાઓના માન કરાવી સુખ
 આપનાર કૃત્રી ના નિર્ધાર થાય અને મોગના માવન રૂપ—પાપ
 ખન પાન દેશરૂઢિ આની મર્યાદા અધિકારી સ્થાનમાં નીપજે ૩ ૫
 આગી માનમાં ના વન કથાવાદાત્મા અન્ય પાપજનક, મત ના રૂપે
 મળાતા જે પદ પ્રાપ્તિ આપા તેને ત્યાગ પણ માનમાં નામો - વામો
 આવે ૮ (૨૧)

વિરેચન—દિશાઓ ના ૩ ના ૩ શિશ્નો, ના ૩ ઉપશિશ્નો
 આમ ૧ નાન પાનામ ના ૩ શિશ્નો આ મમતામમન કરાવી નો રૂપે
 શિશ્નો માથી કૃત્રી કૃત્રી બોધ સ્તુતો મંગલવાની મયા ૧ કૃત્રી તે આ
 નવનો નવુ ૩ એવ રીતે આવે-પેર બાગ ન્યાદિ વસ્તુઓની મર્યાદા
 આવરી તે માનમાં મોગોપમાન નવનો તેનુ ૩ આ એક નવો અન્યના
 ગ્રેષ્ઠ પ્રકારની નવવ્યવસ્થા પ્રાપ્તિ ૩ કૃત્રી તેમ જીવે ૩ તેવી મમતા
 મમતાની પ્રતિષ્ઠા અને મો ૧ વસ્તુને નો ઉપનામ કરવાની માનમાં અસર
 નિરોધ થાય કે મમતામમનની પ્રતિષ્ઠા જેમ વધારે વિદ્યાર્થી થાય ૩ તેમ

જૂ. ૧ જૂ. ૧ પ્રમત્તા પાપો વધારે થાય છે અને જમ જેમ બોધ્ય નવુંજો
 રધારે મોગરાની ન છે તેમ ઈશ્વરો વધારે મોગરાની જલ છે બી રીત
 અવધાને માટે આ જર્ણ થો ઉપેન્નવ મા આ થા જ, એટલે એ મન થામા
 આવેના મનથે તો આની મયાના માધરી નેજા હિમિત હ કલ્યુ ૬૬—

જગદાક્રમપ્રમાણસ્ય પ્રસંગ્લોમચારિધે ।

સ્વસ્થજન પિદ્ધે સેન ચેન વિનિવર્ગતિ કૃતા ॥

મથાત્—જ મનથ મા વિનિવર્તિત થ નન મદલ કો , ને આ
 જગત્ત્વ આક્રમ્મા ક્રમ્માત્રે મોગરાની મ મમુદની અવરતા હરે છે આ
 કથન મત્ય છે જગતો માદ દુનાજ નદિ પલ નામો અને ક્રમ્માત્રે ગાઉ
 દુના— ચિપાગના અને મોગરા મામ્તો નવ જગતો પ્રવા માગના તેન
 તેમજ આ વિગાનતને અવરથ મદલ ગુવ્તે રિએ, એટલું જ નદિ પલ જે
 મુનિગ્તોએ આપા ભાગનાના ગિયામિનાગ મુરીનુજ ચિયામાન મદલ
 કય તેવ, તેમજે વિગાપ ની બોધ્ય નવુંજોનો ઉપમોગ હતા પા
 મમ્તુ તે રિએ વિગા નાપ એ ચિપાગથી માવે છે મો મયા । એકી
 ચિયાની અવરન હાપા ધાવ્ય નુ મે મુખ નથી

પગિમદની મયા । ક્રમ્માથી લુનાનો નિગેધ થાય છે પરન્તુ ત્યામુરી
 બોધપનામના પાથોની મયા । હતામા આ નદિ ત્યામુધી મન નયા
 ઈશ્વરોનો નિગેધ પો થતો નરી

સજ્જ-સેવોચિતો માર્ગો ક્ષેવોઽસક્રસુમાદિક ।

મુદ્ધુ સેવાચિત્તસ્તૃપભાગ સ્વર્ગાગનાદિક ॥

મથાત્—એક રખત મેવવાયોગ મન પુષ રમે નાગ દેવાય છે
 અને ના ના મનવાયોગ મુર્જ, બી વોટે ઉપમોગ હતાવ છે બોગ
 મો ઉપમોગની જગુઓ નિયામા મેવો અને દ્વજો ૭, અને તેમાની
 નિ ૧ નીજેને તે માટે પમ કી મેવ નીજેનો ત્યાગ ક્રમ્મા એ નિમ્મના
 મલિનાથી મનુથને માટે મુખ જે વૃત્તિય અવ થાના મેવધર્મને મદલુ ગના
 મનુથે જૂ. ૧ જૂ. ૧ આદ્ય-સેવના પાથો, પટે વાના મેવ

વિવેચન-જેવું જાણિયા નનના વિવેચનમાં દેવામાં માન્ય ,
 ન્યામુધી આ માને તેનું જાણેનું તેનું છ -ન ત્યામુધી નના નવ
 ના ના ભાગ દેદની માથે મળાએતો મળે ત્યામુધી અન- પ્રમાની મૂ મ
 ન્ય નુવોની દિમા મનખને માન્યાનિરાય નગર એ ન કે કેવા- પ્રમાની
 માનમિ રમિકે નથા દાથિ દિમા ન્યા વિના વારી શત્રુ નથા એ
 નાની અનિરાય દિમા ને અચદ-નપુ મ મ મ જાન આવામાં
 આવેના ન દેવરાય ક પગ્નુ થી વાર મનયા અનવ ન્યાન્યે
 મનુષ્ય પાપા ના એ ક મે પ્રકા ના અનથ મ દટી- ના તમે
 જાણીએ ને પ્રાને ક અન કુ રી વા મવાથી-મકનરી રને ,
 એવા પ્રા ના મહેનુ-નિ પ્રયોગન પાપાયના ન ચાર તેવા માન મ
 નન નિમળ એવું ક અપધ્યાન-દુષ્ ધ્યાન પ્રમા , નિન ના નના
 મ રા અન તેનું ના નથા પાપકમના ઉપ ર એ માન પ્રગતના મનથ
 ના ના દાએમાં આપના અન ગ-ધ્યાન એવું ને પ્રમાન અપધ્યાન
 મનુ ક ના કુ માનિ રીધે મોગ શત્રુથી આક દેવા નામ દેના
 આશુ પાવા, નીનાપૂરક વા વાર મિનટ ભારમ દવુ અન માનુ
 કે રાની રીધે મગોપગ કદરા એ આનધ્યાનના જાત્ય ચિદના ,
 ધ્યાન એવું કે કાષયવ- જુા જુદા પ્રમા ના મનિ ધ્યાન ગ્વા
 ન પ્રાણીએા દથીવાથી જિવા મનાદિ પ્રસામેથી મારી નાખવાનું વિનન
 ના, કાદન અનિષ્ટ - રાને આટી કદરાની શાગમ લા પ્રા કે રાની
 દેવા રી નીન રોષથી ધનિકાના મ જુવ પદ-ન્ય દેવા દેવની
 ચા નાએનું વિનન કે ન પોતાના દેવના નેશા માન ના ન મમ
 પામી શત્રુ વોટે દાસના રિયાએ વ્યા દે રા એ ના ધ્યાનના પ્રાર ક
 દુ ખના રિવાન માને નુખના મનાગ માન મનુષ્ય ના રિમ મથન
 દા હો , પ નુ એ મથન મનમારે દેવાને મ ન વ્યાને ને મન્ય
 પ્રાણીએ ના અનિષ્ટ ના જાતાનું દિન નેરાની મિ-યા ન પનાએ
 ન ત્યાએ ન પોતાની ચિત્તમત્તિને પાપના પદથી અનર્થ-અન
 ચાનન રીને ન તેથી ના મેલે જાનના અપધ્યાન

૮૦ ૮ અનર્થ ૮ ના મી ન ન પાપમના ઉપશ ક વો એ ૮ મ
 કાઈ પોતપોતાન દિન અન અવ ને અથે જે કાઈ કયા ક વા પડે ન
 ના રે ૮ તેમોને પાપ મો ૮ વાન અ ર મનુ થે ઉપશ અ પને ને તે
 અ ય મનુ રો મો મહેતુડ એમને ૮ નિર્થક ન ક, અન તેથી તરી
 મનના મનર્થ મા થાર ક નેના નાને બ દિમ ૮ અનુએ નાનાના
 મના ૮ વો કિવા તેવી સ્તુઓન ૮ ન ગ તો કે ત વાગ, મદુ, લી
 ૫૧, એ આપુરા અન રહી માનન માન દાન ૮ મરનો તલકિ
 સ્તમ કવોન ર ન થના ૮ અનાના મમદ ક વો નથા તે અન્યને આપવા
 મ પા ૮ અનર્થ ૮ એ સુના ના ર ના કનાગ અનુબને પોત ૮
 ઉપશાગના મનો ૮ મવા પો કિ ના એ ૮ તલ અનાવના રાગને પોતાના
 ભ ભમા નિધનિય અનાના ખસા પ ન અનિવાય ૮, પગુ મન
 જના મેવો મમદ ભ ૮ ન અનુ- હાઈન અનથ ૮ કનાગ
 નપાર ૮ પ્રમા અ અનથ ના સાથા પ્રકાર છે પ્રમાની મનુઅ મન
 પ્રકા ના અનુ- પાપ કો ૮ મન તેવા તેના તેના લાસ અનથ ૮ ન
 લેખાય ૮ જેમ મથપાન એ ન મનુઅ ૮ ન પ્રમાના કુષ્ટ નવન મોને
 ૮ મો માગમારી ૮ ૮ ૮ વિચી મનુઅ નિનાદિતનુ ચિત્ત
 ૮ ના નિના અનનિય કાના કો ૮ કામ કામ, રોમ મેજાનિ વથ
 થએનો મનુઅ મને કુષ્ટ મા ૮ અમા પ્રમ સાય ૮ નિ ભા તે અને
 કુષ્ટ રિતનાઓ રે ૮ અને ૮ ન સ અી ઇત્યાનિ રગની વથા
 રાનામા પા ૮ ના કુષ્ટ પ્રમગો આવે ૮ એ અથા પ્રા ૮ પ્રમા ૮ પી
 અનથ ના ૮ પ્રમા ના મામાન્ય અર્થ આનન્ય થાય ૮ પગુ
 મનની સ્વવગનાના અવારે ત્યાગે ત્યાગ ૮ રામા આવે ત્યાગે ત્યાગે મનુઅ
 પ્રમા મેવનાગે મને ૮ અને ને અને પ્રમાના અનર્થ ૮ કો ૮
 આગમ થાય, મુન્ય થાય વાના મમા પુમી જવાથી ભાન મુની વથાય
 પ્રમા રિત કુષ્ટ મની અથ ઇત્યાનિ મથા પ્રમગો પ્રમા ના જ કે તે
 તે પ્રમામા મનની સ્વવગના માગેનિય થાય છ અને નેના તે અનર્થ
 ૮ ના લા ૮ મુન મને ૮ ના ૮ અથો અર્થ ૮ ના પ્રમા ૮ માગ

એ એ પ્રમાણે મનમિત્ત નિષ્કામ છે પ્રમાણરૂપી અર્થ, નહિ પણ
અનર્થ કે નો દાનના ચાતના કે કે એ બાબના કે નિવ ને કે
ગુણ તેની માથે સનચીત્ત કળા કાઠી જાતી નુદનના પ્રત્યક્ષ કે જે
ગરિ પાણીના તોડા કે નહિ મળત આગતને કે જે વાલ કે જે નહિ
તેનું બો પડી નહિ નેમા ફેલે મેડેશ કે જે વાલ કે જે વાલ
જાણ્ય ત્યાં પ નાનો મેવો, એ આ ઉત્તર મુજબની કળા નહિ
બાળ કે દાતી નપેરીમા જાતુ પો ન નહિ રતુ બો બો કે જે
ખાણ પાઈ કેરી માથે બળ નેનું નહિ પાણિ - બો બો કે જે
દીવાલિ બોને રીત મનુષ્ય અનર્થ કે બો બો કે જે કે જે
મનુષ્ય બોવા નિગ્રહ પાપામયા કે નહિ ને કે જે કે જે
બળ કે (૨૨)

[હવે ત્રમશ સામાયિક મત વિષે કંદકથા આ બો]

સામાયિકકથન ૧૨૩ :

રાગદ્વેષકવાયતો વિપમતા યા જાયતે સ્વાસ્થ્ય-
સ્તહૂરીકરણાય સામ્યજનક સામાયિકામ્યં કથન :
કાષોત્સર્ગસમાવિશાજ્ઞમનન સ્વાસ્થ્યજાપશુકો-
સયક્તવા ન ક્રિયતાં ચ કાર્યમપઘણ્ટામિત્રેન્નિનુક્રંતી

નવમુ સામાયિક મત

જ્ઞાનાર્થ - બો પ્રતિમા ૧૨૩ - ૧૨૩ ને ને ને ને ને ને ને
કે વિષય પાણિ મારી કે ને ને ને ને ને ને ને ને ને
સામાયિક ન મનુ પ્રતિ રીતનું ને ને બો ને ને ને ને ને
પરો સામાયિક પ્રતિમા પ્રતિમા કે ને ને ને ને ને ને
૧૦ એ વડીલા દાર કે તે રખત કે સ્થાન દાર ને ને ને ને
વાળનું મન ૮૩ સામાયિક કે ને, બો ને ને ને ને ને
ને મિત્ર ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને

પ્રેરેચન—એ ઘટિકા પર્વત નામ ધ્યાનરૂપ - એ ન્યારે એમી દીને
 નન ધમસિયાઁ નન મસિન ઉ-ન બનાવે તેરા અધ્યાત્મમા સમય
 તેને આમારિઁ ૧ ૩ મમાની જ્ઞાન આગી આગુડી
 પ્રાના નાના-માદા ન્યારા મા મમર ગાગેવો ૪૦ / મન મન
 મદી મસિએ ઉમન-નીગેમન થય ૭ મ- જો કાધિના પ્રમત
 ૩ ના મીજે નજે મેજના પ્રમત ગાવેછ એ લાજ જૂ મોતવાન
 ૪ / ના મી- જાના બ સાન મન ચાન ૩ જે- વમન રા
 ૧ થાય / ના મીજે રખને જોવાન અતિન ધના ન નિ-ન રાન
 ૧ મારે ૩ ને મનથ્ય મારી ચિત્તવિચિત્ર પ્રાની મસિએમા
 ૧ મોગયા ૩ નો પડી તેના મનમુતી બોરા શાજ આગની
 ૩ આરા ન્યારા પી મા ૧ મનની ર-ન મીવી રીઝી ૫ મમત
 ૧૩=મનર ૧ નાન મવનાઁ આમારિ ની આવરે ના એ ના જન
 ૧૭ મુડી / એમ નથી બ ૧ ધમાચારાગે પાજ ચિત્તન મમનાના
 ૫ ૧૧૧ મા/ નધ્યાપામના નિમાજ, પ્રેયઃ જિવાની આગરખના
 ૧ / મન એજ મધ મન મોતન લાજ ૩ એમ શ્રી, પેજી ગીતામા
 ૩ ના મનની મરમ ૧ ન થાય તેજના આગે તેન મમનામા ૧
 ૩ રાના રન મરો આવ ૧ / એ- ન્યારે કપુ / ૬—

તાવદ્વપશતેર્ધષ્ટ પદ્મપાદસ્થિતા મર ।

પદન દયાનયાગેન કલા નાર્દતિ વાદશીમ ॥

મથાન— ૧ મનજ મા વા સુરી અપ જો નાના કાને તપ કરે
 ૧ ન એમ ધ્યાનસગતી મોગની ધ્યાન યાત્ર પાઠ થાય નહિ ૧ મન
 ત્યામુખી મના મન ન થય ત્યામુખી એ ૧ મનન મન ૧૫૭
 ૩ તેથી ધ્યાનસગત્પ સામારિનુ ૭ ન્ય ઉપ ના તોઆ દે મન ૧ ના
 ૧૧ ન્ય સામા અનુ ૩ જન શાન્તરથમા તો એનસુરી કપ ૩ —

દિવસે દિવસે લક્ષ્ય દેહ સુવગ્રસ્મ સ્વદિય યગા ।

દિયરા પુણ સામાદ્ય કરદ ન વધુપત તમ્મ ॥

અર્થાત્—એ- પુ ૧ રિમે રિમે ના મ મુદ્ધાન ના - મને બાંને
મામાયિ- કે તો નુસાન દાન મામાયિની મગન ન થાય રિત્તરિત્તન
ચિય-અમ -ગ્ની એ એક માનનિદ યાગના પ્રદાન , હુદ વિચારે - ના
એ ગ્યક મે રહી સુધી મેગી મેવાથી મામાયિકના હંતુ મ તો નથી અમ
-દનાં મમ ૭ ૭ મને નેચો મામાયિક ક રાની પના ક ના નથી પ નુ
રિત્તને હુદ રિવા મા ન રન રા દેના માદ વામિક રિચારેથી બેના અમન
વાચન હ નુ નોનપા મો કિંવા માળા દરરી એરા ઉપવા વ
રિત્તરિત્તને બવમ માગે જતી મમવી મનાય , રિત્તને પનિત થતી
અન યા પડી તેને ચિય કરાન પા અભ્યામથી મન , પિનામા
નીકાએ હંતુ , —

अथ चित्त समाधानं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।

अभ्यासयागम ततो मामिच्छाप्नु धनप्रय ॥

અર્થાત્—હવે માગમા માગી રીને ચિત્તન ચિય ગળાના નાગથી
ની મ તું ન હાય, તો હે રનજ્ય અભ્યામની મનાયથી એન પૂન
કુન અવલ દર્શને માગી પ્રાપ્તિ -ગી રેરલી ઉમે રા મામાયિના
-ચિત્તને ચિય ગળાના નામ પા અભ્યામરકે પ્રાપ્ત કરી મનાય ,
તેના માટે મામાયિ ના મો નામ તત્વાળમા પ્રાપ્ત ન થાય તો નેથી નિગરા
ચરિને રાના ત્યાગ કે મો નેઈએ નહિ (૭)

[હવે સામાયિક કરવાના ક્રમથી અને તે અભ્યમા રનજ્યના દોષાની
સનજ્ય માપવામા આવે છે]

સામાયિકસ્વાવશ્યકતા । ૨૪ ॥

પ્રાત પ્રાગશનાત્ પ્રસન્નમનસાઽવડય મિદધ્યાદલ ।

સ્વચ્છ શાન્તનિકેતને પ્રતિદિન સામાયિક ભાવત ॥

ત્યક્તવ્યા વિકથા મનસ્તનુવચોદોષા સમગ્રા સ્નતો-

નૈર્મલ્યં ચ ના પરિણતે સ્થિર્ય ચ કાર્યં

મામાયિક નાની આરસકતા.

ભાનાર્થ—નાનાના મમયમા જમ્યા પોતા લોજ નવ ખેલ
 નાન-પિપાવિધ ન્યાનમા લટને રમન મનથી આરપૂરવ એ નામા
 પે પિ ગર્જ રિધિમદિન અવસ્ય મ વુ લે, એ મ માયિકના મમયમા
 રિધ્યા નાની મનના ને રમનના ને, મન કાયાના ને, મના
 મને ને ને રમને આત્માના પાંચામની નિમનના અને ગિયના થાય
 ની ગીને મનુ માન નવુ લેદ મે (૨૮)

ત્રિવેચન—મતિ ૧૧૧ એમ પ્રમાણમ ને રપૂતન કે અધોપામના
 માં ને, યોગીઓ નાનામા જ ચામ પ્રક્રિયા ને તેમ ચિત્તન
 મમાનગ્યાના નામ દરી આપનાર મામાયિક પા પ્રાત કાગમા જ કંટુ
 નોર ને ને નિની નિ ન પડી મન નાનુ નવ નિમળ થએતુ ને
 તવે રમને આરી પ્રક્રિયા મન ઉપર આરી અમર કટી નેરાથી અથકોરે
 પ્રાત પ્રાગનાજ એમ પ્રમાતે બોલન કયા પૂર્વે-અખ્યે પે મામાયિક
 મ વુ એક મચન લડ ૩ ઉમા આદાર પ ચા પડી માદા ના જુદા
 જુદા મો ગીગમા અજ્ઞા નો કે અને તેથી મન ઉપ ન્તેજા નથા
 તમોજાની મમ થના નાગે કે મા ન પુથી મૂખ્યે પે જ મામાયિક
 કે વુ એ રિધેર દિનાજ કે ક્વિનના ખીજત લાગોમા નામાયિક - વામા
 કાષ્ટ જ દાનિ નરી ઉપનિરોમા અદવા, મયોગ અને મ ન એમ ત્રો
 કાગમા અધ્યા અગ્યાન હેતુ કે અને ચિત્તનુદ્ધિને મથે એ ઉપયોગી કે
 પ ન્તુ પ્રાત નામા મનની મમના મોની કિરા મા લેદરી નાનમ નીવડ
 કે નેની મીજત નાગમા નીવ ની નરી, નેના જ મા પ્રથકોરે પ્રમાતના
 મામાયિકન તો અવસ્થ વિદ્યાત એમ કથુ કે ઉપચારકે મન તથા
 તનના નેરાન મનાવાની ચિમ્તિમા મના ને મેટન મિમ્ને અને ને
 મેદેન પપુ જુખ્યે પે માન થના નાધ્યાત્મિક નાબોનુ રિગને વાર્ત
 ની મનાવે કે અને નેના મા પ્રમાતના મામાયિકને માવસ્ય નખ-
 વામા મુગિનના નેરી ન મામાયિકના ના માની મમનાને અથ
 નાગવાના નેવાથી મે ધરીનું મન ને મે ન પડી મન રચન અને કાયાને

દુષ્પ્રતિભા વડવા નવા યુગ નથી અને તેના માટે તથા તેને
 ગેરે થના નિષેધના ત્યાગ કરવા સુચ્યુ છે. સામાયિક કરી. મનમાં
 ન્યાયાગદિના, ઘટ-લગના અગત્ય, પેનાના તાબાવર્તી ને અને
 નના અને મવા બીજા નિવારે ના સામાયિક કરીના વાણીના
 દુષ્પ્રતિભા નથી, જેમ બીજાઓ માથે ન્યાયાગની નાનો કરીને તેમાં
 નિષ્ટ મનાદ માપની ચલાવે. મોનયુ હાલ કરી આપશે નાગી ની
 અને સામાયિક કરીના ન્યાયાગ અને ન્યાયાગ વેળા, એ મવા મામ
 મિત્તના નાનોને પ્રમાણના. જ વચન અને ન્યાયાગ દુષ્પ્રતિભા ન્યાયાગી
 મન તા તેની મોજ દુષ્પ્રતિભા ચોક્કસ ચૂક્યુ હાલ ન મન સામાયિક
 ન માનમિ મમતાના માટે દાલ અ તો વા થના અને નાનો ધરવા
 ન યુગ ન મન માતિ-સામાયિક કુલ નિવારે માયી જાણ ન વાય માટે
 નાના સામાયિક કરીને અને સામાયિક પ્રમાણ વચન ન વચ દેદ
 છે મનમ અથ માટે નવા લગ શરી વે સામાયિક કરી મેમરાવી
 ના નેવની પૂજન નાના મિત્ત માટે વાનાનાપ નવા મેમરાવી ન માનમિ
 નામ થશે નેત્રે ને તે વનો નથી જે નામ ન્યાયાગ માલ ના ને નામ
 કિયા ની ન્યાયાગ માલ ને નથી મન, વાણી અને ન્યાયાગ ન્યાયાગ ના
 જેન શાસ્ત્રામાં કરેલ છે અને ન્યાયાગ નાગવાન પાન ન્યાયાગ ના ના -

વાયવાદમનસા દુષ્પ્રતિધાનમનાદર ।

સ્મૃત્યનુપર્યાપન ચ સ્મૃતા સામાયિકવત્ ॥

ન્યાયાગ-મન નવા અને નાનાથી દુષ્ટ ન્યાયાગ કરે તે નામ સામા
 યિક ન માર-સામાયિક ના નાદિ તે ન્યાયાગ અને નવાના નામ વગેરે ને મેમરાવી
 કરે નાદિ તે પાચ નેવા સામાયિક ના ન્યાયાગ ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
 સામાયિક ન્યાયાગી ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
 ન્યાયાગ ના
 ન્યાયાગ ના
 ન્યાયાગ ના
 ન્યાયાગ ના

૧ દેવે દેવમાં ના

તી હોય કે, તે જના પત્રે ॥ વગર નવમા નક્કર કે તે તરી
 તેતરી આ નવ ચાત્રામા અથુ કે મરી પાપમરતિમા મનવ્ય નયમ
 ગમના ડીમ કે અને જેમ જેમ તે પોતાના ગમનાગમન માં જાગી
 આનાં મનની ॥ આ દેખી તે દેખી જોનાં નવ , તમ તમતરી
 અત્મખતા નિમવની તલ મળી તલ કે જન ॥ અમા મા નવન
 માટે પાર અનિયા દેસામા આરેના , —

પ્રથમયોગાનયન પુદ્ગલરૂપણ તથા ।

નન્દરૂપાનુષાનો ચ પ્રતે દેશાવકાશિરે ॥

અથાત્—આગને મો રવો મળી રી નહ મ ॥ નવ પુરુષન—ના પે
 દિના લાઇ પાથ કેવા, રાત્રી મળા મલગારવા અને કાતાન
 રૂપ મનાવતુ, એ પાથ અનિરા કે મરતિન કૌરી ગમ્યામા જ લ્યા
 તા ઉપના ॥ આ ની કામર કે સે ને નામગિન નવના તુ
 અનુ—જગ્યામા કાળા ॥ કાધા ॥ એસ ની એસે જ લેન તો આ પાથ
 નેાથી એ નવનો ભજ વથો રખાન નરિ પગ્નુ મન રતન મન
 રાના મયમને અનન્યને આ નવ આ વાન રીરાવી ઉપ રનાવના
 રીરા જગા રે ન નરિ નયાનુ મન તો માતમ પા માતમા પના
 પ ॥ આ લે તો નથી કે તે તા પ ના પ ના નામા પિયાના રૂપા કે
 કે નલ ના કેપદ માતના પ્રોતો મા કે કે આવા—જૂ માન , મા
 માન માન અપે , તો કાલન માતો ભા કે , ૧ એરો માતમ આર
 કાનિ—નવ ધા ॥ જનાર રખા ૧ નદિ જ મન કાયા મન રાગીને
 સયમમા ગમના માટે જ એ નવ , અતે તેતના માટે મથ ૧ રાનાના
 નો—મા અનિવારેનુ મન રાવવાની આવડના નદિ જોના નક્ષપમા
 જ કો કે કે વચ્ચા પ્રતિષ્ઠાન્યમ્ અથાન મા નવ કે વારી મ
 પાગતુ , વારી અનુ મુ કે મન વચન અને વાચારી ના કેય કેનુ
 કે કોના નદિ ત એકદે નવ વારિ કે મન મા ૧ વારિમા મન
 વચન અને કાયા નક અનમોદુ અ કે કારિ ઉમેગથી નવ વારિ થાય
 કે નવ કોટિ મે પ્રતે ૧૦૦ એ અત્યત દિ ૧ રેન મુનિમાને

મવા ના નવ દિન ૪ - સાના રાત્ર / તમા મન રથ । મન નાપને
 વધુ, ગવતુ બન અનુભોતુ એ તા હોઈ મધ ગીત નયમમા
 ગમવા મદ્યપ્રતિગ થએના રોડ / ૧૨ તુ મૂલ્ય જનોઈ માટે મન
 મતિના યાપાગના તમા કુલ્ય ૭ ૧૧૨ આ ન્ય ૭ મન એ મનુષ્યન
 બધ બને મોલન ના બ છે, પ ન્તુ મન મટ જેલુ છે એ મનના મટન
 બુદ્ધિની મા મીઠી મારી ગાન / ૬૪ યાપા મા પૌવાએલુ મન સાગી મન
 હાય । ૬૪૫ આ વડે ૭ ૫ તુ મનો-યાપા મા હુલ ૧૧૨ - વા
 નો તેજ લોને ને તેને બુદ્ધિ મા મન ૧૨ માગા મા-ચા નાય ત
 નના એ મના-યાપ અમી જલય / બન મમી ન જલય તાપા
 નતી દલિ વાળી છે । ૧૨ને કુટલામા પ્રત્યાવરાની થતી નથી આ રીતે
 મન સાગી મન કમને બુદ્ધિના ચોરીન મૂલ્યથો નયમમા । ખી રા ૭
 ૫ ન્તુ મન વચન બન નયાવડ અનુભો ના હવાના ૪ યાપા / ૭
 તા બુદ્ધિના મમ આરી ગમના નથી મન રચન બન । યાની ત્રિવિ
 પ્રતિત અપકાવતી એ આનંદ ૭ ૫ ન્તુ એ આનંદ ના પૂર્ણ રીતે
 મન્યાનીઆ મનિઆ જ પ્રાપ્ત કરી મ ગાગથો । મે એ રામ્ય નવ
 જે ન્યાપા - અનુભો નાના યાપા બુદ્ધિ રક થયો હાના નથી તેથી પ
 જન ધમના નિ ૧૨ નાની દષ્ટિ ૫ તા -મ-મધન યાપ / ૭ ૫ ન્તુ ૭
 ન્યામમ જે । ૧૧૨ નિ ૧૨ તેમ એ મનુભો ના ન્યાપા એટ
 ૨૧ નાનિ ૭ તેને તરજને ચાનતુ ૭ મમ ૪ ના માટે માન પ્રત
 મેના મનુષ્યને નવ ૧૨ નાની નિષ્ટિ મે મન નરી । ને એને ત્યજા
 રાના ન પનિ પાત્રક મનવાના મન્ય ૭ તા ત માન રાના ૭
 / જેઓ માન મનથી અનુભો ના થ જન તેન લતન્ય મા રી ચનારી
 ૩ તેમો મૂની જન ૩ કે મન રી અનુભો નાની આવે વાગી બન ડાયા
 અનુભો ના થયા નિના ૧૧૨ નથી મનમા મનુભો ન વ પ્રમન
 દિત્ય ન થ ૧૧૨ બો વ ન ૫ પ્રમનનાની નેજા-યાઆ તરી અ
 નાનિ અ ૪ બો વિમગેન બાનિત અનુભવાન દવાએના મૂલ્યથો મ
 ૪ ૧ કે મનનિ છે ૧ પ્રામીનાથ । આપ લ્યા ૭ નામાયિક કરી ૨

ત્યાં જાપને ત્યાં લાગી દે એ જો માનીને આ પાળીનો લોટો અડી મૂળીને
 હું ઉપાસીને આપ્યાન શ્રવણ કર્યા 'જેં છુ' એમ કહીને પાળીનો લોટો
 મૂળી જતા પાળી પ્રત્યે 'હું' કહતો એટલે ઉપવાસ પતિના મુખમાથી
 ની ગી પડનાનો શું મનર નથી ? એ મનરને પણ ત્યજીને ચાનવાનું શૂદ્ધ
 એ જો માટે આ ક્ષય પોષને આ નતના સમર્થમાં અથગર ૭ કાગીએ નત
 આપવાનું મુચન કેવું છે (૨૫)

[જે અમીઆરમાં પૌષધ વ્રતની આવશ્યકતા સૂચવી તે આદરવાનો પ્રાધ
 કરવામાં આવે છે]

પૌષધવ્રતમ્ । ૨૬ ।

ત્યક્ત્વા ભૂષણમાલ્યમેકદિવસ કૃત્વોપવાસ પર ।

હિત્વા પાપકૃતિ ગૃહીતનિયમસ્તિષ્ઠેચ ધર્મસ્થલે ॥

ધર્મધ્યાનપરાયણ. શુભમતિસ્તત્પૌષધાખ્ય વ્રત ।

ગ્રાહ્ય પર્વદિનેષુ દોષરહિત પાલ્ય વિશુદ્ધયાઽઽત્મન ॥

પૌષધ વ્રત

૧ લાવાર્થ—એ મતારથી બીજી સવાર મુધી ચોરીનામે ઉપવાસ
 કરીને માનાગિક વસ્ત્રો જૂરણો માતા વગેરે લઈને પાપના બધા આપાર
 પગિરીને નિરમ નર્મ ધર્મધ્યાનમાં એક આત્મા ન પર્યન ધર્મધ્યાન પરાયણ
 થઈને ગાંઠિયા પામ્યા જેવું તેને પૌષધ નત કહેવામાં આવે છે મુમુક્ષુ ગુરૂરે
 આરમ, અલેશ, પાળી વગેરે પર્વણી તિથિઓમાં તે વ્રત અદલ ૬ વુ બને
 ૧૫ગ્નિપણે આત્માની વિનુદિથી પાળતું જોઈએ (૨૬)

નિવેચન—મન અને ઈચ્છાના નિમ્નપૂર્વક તથા મમતાવપૂર્વક
 આત્માનિમુખ થવાના જે ઉપચારો પૂર્વે દર્શાવ્યા છે-જી । શૂ । નતોનું
 અદલ, મામાયિ, દેશવકાસિક વ્રતને પગી એક વિલિપ્ત નત પૌષધવ્રત
 આવે છે મામાયિ અને દેશવકાસિકથી આગળ વધનાર તે વ્રત છે પોષ
 ધર્મસ્ય વને યતદ મલેત્સૌખ્યમ્ અથાત જેથી ધર્મની પુષ્ટિ થાય તે પૌષધ

મત કરવાય છે આ નત જૂઠા જૂઠા મત્ર યના જનો જૂઠી જૂઠી રીતે કરે છે પણ આ ઈ અચકાર એ મત એક દિવસનું પાળવાનું હતું છે પવને દિવસે મધ્યાહન મામાયિમે કે દેનાન્યાસિક નત કરના કરના પાંધમા નિશિષ્ટતા રહેતી છે તો એ વિશિષ્ટતા જાળવાય એ રીતે એ મતનું પાળન કરવું જોઈએ અને તેટલા માટે તે વિષે ઉપવાસ કરીને પાંધમા મા એક અપેક્ષાનું સુધી ધર્મધ્યાનપરાયણ તથા મિત્રાગ્રમા મશગુલ રહેવું એ રિતે નિનમર કે પવનિષેષુ અથાત્ આત્મ ચાત્મ, પાંખી વગેરે પવને વિષે આ નત કરવાનો ઉપેક્ષ કરામા આત્મો છે પવને વિષે તપસ્યા કરવા માતાત્મ જાન તેમજ જોનર ચાત્મપ્રયોમા કરુ છે ઉત્તરધ્યયન સૂત્રની વૃત્તિમા હતું છે કે—

સર્વેષ્વપિ તપો યોગ પ્રશસ્ત વાત્પર્વસુ ।

અપ્રમ્યા પચક્ષયા ચ નિયત પૌષ્ઠ યસૈત્ ॥

અથાત્—મર્વ પર્વકાગમા તપ્ત્યા યોગ શ્રેષ્ઠ છે, પણ આત્મ અને પુનમે તો મવર્ય પૌષ્ઠ પ્રશ્ન કરવે

પવના વિમોનુ આતુ માદાત્મ ૩ તેથી આત્માભિમુખ થવની નિશિષ્ટ યોગિ ક્રિયાઓ—પાંધમા એ વિમોએ કરી જોઈએ, અને તે માટેની પ્રતિજ્ઞાતાઓન કૃતી માનમિક સિધિનતાને ત્યજવી જોઈએ (૨૬)

[હવે હજી અનિધિ ન મત વિરે નિવેચન કરવામા આ રે છે]

અતિથિદાનવ્રતમ્ । ૫૭ ॥

યે સન્તોઽતિથયો ગહાઙ્ગણગતાસ્તેષા પુરસ્કારતો—

યોગ્યાન્નોદકવસ્ત્રપાત્રનિલય યદોયતે શ્રેયસે ॥

एतद् द्वादशक व्रत समुदित निष्कामदानात्मक ।

सेव्य भावनयाऽशनादिसमये योगे तु दानेन वा ॥

અતિવિસત્કાન—નનત

ભાનાઈ—એ મતુ તે અતિથિ તરીકે અગાઉથી કહેવગાના નિના

ધરને આગલે આ યા હોય તેમનો પૂરનો મલકા કરીને ઉચિત અન્ન પાણી વસ્ત્ર પાન ગ્રાહન વગેરે નિઃશ્વામ શુદ્ધિથી કેવળ શ્રેયને માટે આપવામાં આવે તેને નિઃશ્વામ દનરૂપ આરમ્ભ નત કહેવામાં આવે છે ગૃહસ્થોએ ભોજન વખતે ભાવના ભારીને ન અતિથિનો યોગ મળે તો દાન આપીને આ નત કહેવાય પાપાનુ નેષ્ટએ (૨૭)

નિવેશન—અતિથિ=અતિથિ=એઓ પ્રાપ્ત થઈ તિથિનો નિષ્ક્રમ કથા વિના-કહેવામાં વિના આપણે ઘરે આગળે આવી મટેએ તે અતિથિ કહેવાય છે અતિથિ મન્ત્રો જીમ્ને અર્થ વિજ્ઞાનો એવાં પણ કરે છે કે—

નિયિપર્જિતસર્વા સર્વે ત્યક્તા ચેન મહાત્મના ।

અતિથિ ત વિજ્ઞાનોયાઽપમમ્યાગતં ચિદુ ॥

અર્થાત—જે મહાત્માએ તિથિ, પર્વ, ઉત્સવ, વગેરે સર્વનો ત્યાગ કરે તો માન તે અતિથિ કહેવાય છે બાળીના અભ્યાગત કહેવાય છે આવા જે અતિથિઓ આપણે આગળે આવી નહીં તેમને આગપૂર્વક અન્નવસ્ત્રાદિનુ દાન કરવું તે નતો અતિથિ સવિભાગ નત કહે છે

અતિથિભ્યોઽશ્વનાશ્વસવસ્ત્રપાદિવસ્તુન ।

તદ્દમદાન તદ્દતિથિસવિભાગવ્રત મયત્ ॥

અર્થાત—અતિથિો અન્ન, નિવાસ, વસ્ત્ર અને પાન વગેરે વસ્તુઓનું પ્રાપ્ત કરવું તે અતિથિ સવિભાગ નામે પ્રત કહેવાય છે અતિથિને આવી શ્રદ્ધાથી ઉપચારી વસ્તુઓ આપવામાં પણ અથવા જે મુખ્ય વસ્તુઓ ઉપર ધ્યાન મેલે તે દાન આપના યાજ્ય અતિથિ દેશ ? નુ તિથિનો નિષ્ક્રમ આ નિઃશ્વામ યેર યેર બાળ્ય માગનાગઓ ફરે છે તેઓ આ અતિથિઓ છે ? અથવા કહે છે કે માત્રા અનિથિ એ જ કહેવાય કે જે અતિથિ તોના ઉપાત સન્ન હોય

દાતશ્યમિતિ યદાન દીયતેઽનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદાન સાત્ત્વિક ચિદુ ॥

અર્થાત—જેઓ ન પછા ઉપ દાન ઉપાત ક્યો હોય તેટલા

નહિ પણ અનુપકારી મનુષ્યને જે દાન દેશ, હાથ અને પાન લેખને આપવામા આવે તે જ માત્તિ-દાન કહવાય છે. આવું સાત્ત્વ દાન સત્ અતિથિને જ ઘરે શરીરે ગના-માતા વેતધારી માવાઓ જેઓ પેટ ભરવાને નામ કળવાની આગમને લીધે મિમા રહિ કરી જેર જે ભટકે છે, ત્રાગા કરે છે, લોકોને મતાવે હ તેઓ કાંઈ સુપાત્ર અતિથિઓ હોઈ શકતા નથી ખીજી વાત એ કે સુપાત્ર અતિથિને દાન આપવું તો ખરૂં, પરંતુ તે કેવી કેવી વસ્તુઓનું ? અથમર રહે છે કે ચામચપોદકવસ્ત્રપાત્રનિઝ્ય-અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, પાન અને નિનામ જે 'યોગ્ય' રોગ-અયોગ્ય ન હોય તે આપવું. ૧૦૦ની વસ્તુમા યોગ્યતા જેવી ગીને તપાસી ? એ- વસ્તુ મત્રે ઉધાડી પડી ગઈ હોય અને ગૃહપતિને નમ્ર હોય કે કલમ તેમા મોઢાં એરી જતુની લાળ પડી હોય તેવી અમળે તે ખાવી યોગ્ય નથી, તો તે અતિથિને આપી દો. જો પ્રમાની વસ્તુઓ દાનને માટે અયોગ્ય છે તે જ રીતે કોઈ વામી રોવાથી બચે ની વસ્તુ રોય મોઢાં રસ્તુ બીજી કુદ વસ્તુના સ્પર્શથી નતધારી અતિથિને અમાલ્ય હોય, એ પ્રમાની વસ્તુઓ દાનને માટે અયોગ્ય છે, બો તે અતિથિને આપવી એ નિમિત્ત ને અવુ ૧૦૫૫ ૧૧ શ્રેયસ્ માટે આપવું એટલે કે કાંઈ બંધાની અપેક્ષા વિના નિષ્કામશુદ્ધિથી આપવું જોઈએ યોગ્ય વસ્તુનું ૧૦ યોગ્ય પાનને કરામા આવે પરંતુ નિષ્કામ શુદ્ધિ ન હોય અને કટાંગાવી કે મત્તર ભાવથી ૧૦ કરામા આવે તો તે દાન પણ નિષ્ફળ છે. ૧૦૦ના પાચ જેવો વિનાનોએ નેના છે

અનાદરો વિચ્છેદ્ય વેમુલ્ય વિપ્રિય યથા ।

પથાન્નાપદ્મ દાતુ સ્યાત્ દાનદૂષણપદ્મકમ્ ॥

અર્થાત્—અનાદર, વિનય મેલી બ્રાહ્મણુ અગ્રિય વચન મોનનું અને પદ્માવો ક વો એ પાચ લતાના દાનના પદ્મા હ આ દૂષણો ત્યજને અને આદરની નિભાવ વસ્તુને નિ કામશુદ્ધિથી સુપાત્ર અતિથિને આપવી તે જ ખરૂં અતિથિ સવિભાગ નત છે. અતિથિને દાન આપવાનું માહાત્મ્ય જૈન ઉપગત જૈનના કર્મક્રિયામા પણ કહવામા આવેનું છે. કર્મકાર્ક ગૃહ્ય જે વાનપ્રસ્થ હોય અને વેતમા દશાવેના વિધિ અનુમાર નિત્ય યજ્ઞ-

યાગાદિ બો મધ્યાત્મપર્યાદિ કર્મો દોષ, પરંતુ ઇતિયિયસ્વ મમ્મરા તત્ત્વ
 દોષો નિરવક —અથાત્—જે આગતે આવેલો અતિથિ નિગમ થઈ પાગે
 નય છે તેના હોમ-દાનનું નિર્ઘર્ત નય હ એમ કહ્યામા આ યુ છે
 અતિથિ નનું આવુ માદ્વાત્મ્ય જેઓ સમગ્રે હ તેઓ તો માનુ, મન્યામી
 દિવસ અન્ય કોઈ નતો બોજન આપ્યા પછી પોને બોજન રેતુ એનું નત
 પાગે હ પરંતુ આરા નને બાદાચા પાગવા કૃતા મુપાન અતિથિનો
 યોગ મને અને દૃ તેમને દાન આપુ એવી ભાવનાપૂર્વક નિઃકામશુદ્ધિને
 કેશવરી નથા ખરી યોગ મળી જતા હિમગમે દાન આપતુ એથી પશુ
 અતિથિમનિનામ નતનું મપૂજા પાન થાય હ

ગાકા—અન, હિ , વમ, પાન અને યથા એ પાચ વસ્તુઓ
 નિઃકા હોય તો તેનું મુપાગે દાન કરવું એમ કહ્યું અતિથિ કોઈ દ્રવ્ય
 જોઈતું હોય અને તે આપનામા આવે તો ?

સમાધાન—દ્રવ્ય એ નિર્લેપ વસ્તુ નથી બો જો મમ્મનો મારો
 અનિથિને દ્રવ્ય જોઈતું હોય તો તે સાચો અનિથિ નથી અતિથિ એવો
 મત દોરો જોઈએ કે જો મમ્મદવાની અભિચાપા ન દાન પરંતુ માન
 દેહના નિભાવને અર્થ શુભીની વર્ણીયાન એક દિવસમા એક દિવસ
 પુગી જ દોષ જન માનુઓ ? માયા મન્યામીઓ દ્રવ્ય કે ધાતુનું પાત્ર
 અદ્યુ કરના નથી પરંતુ જે ખીજાઓ દ્રવ્ય અદ્યુ કરે છે તે દ્રવ્યનો
 ઉપયોગ તેમજ શોધાય ? જો નિનામ કવને મોરાકી ખરી વાની જરૂર તેમને
 હોય અને જો બોગાનું જ દાન તેમજ કરનામા આવે તો પછી તેમજ દ્રવ્ય
 શા મારે જોઈએ ? હવે જોઈએ દ્રવ્યની જ વાચનાથી પોતાને અતિથિ
 તરીકે ઓળખાવના દોષ નેઓ સાચા અતિથિ હોતા નથી પરંતુ મમ્મદ
 વાની દક્ષિનામા, બાલન માધુ બો અતરમા પૂર્ણ અમ્મદુ હોય છે
 તેઓને મુપાત્રમા ગણવા તે યોગ્ય લેખાય નહિ (૨૭)

તૃતીય પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ

[સ્વધર્મમાં શુદ્ધિને સ્થિર કરીને અને સ્વધર્મ પાલન મટિના બાબતે નિયમોના-પ્રતોના પાલનવડે આત્માશિશુષ્ય થઈને તૃતીય અવસ્થાના કર્તવ્યો રવાન કરાણે જે મદદતપતા મર્યાદા એ અવસ્થામાં મનુષ્યે કરવાના છે તે એટલી વિદ્યાથી જ નહિ પરંતુ સચ્ચારિ યશીજ થઈ ગઈ છે પણ કરવો સમાજની સેવા કરતી પદોપકાર અર્થે જીવન આગળ પોતાના મર્યાદિત કુટુંબની સેવા જુદાજુદાશ્રમમાં પછી સેવાનુ વટુલ વિસ્તારીને સમાજને-જનતાને પોતાના કુટુંબપ્રમાણની સેવામાં જીવત થઈ એવો કર્તવ્યનો અશુદ્ધિનિર્દેશ કરતા મર્યાદા સેવાધર્મની મહત્તા ગણ છે સેવાના બહુ બહુ ધોરણો હોય છે સેવા કરવાની પદો વિનું સૂચન કર છે અને એ રીતે સેવા પાલનના મનુષ્યનું આધ્યાત્મિક દિવ કું સવાય છે તે પણ દર્શાવે છે તમા પહેલા આ પરિચ્છેદમાં સેવાધર્મની પ્રસ્થાવના કરે છે]

સેવાધર્મ । ૨૮ ॥

યદેશીયજલાનિર્લેવપુરિદ સવારિત પોપિત ।

યચ્ચિઠક્ષાવ્યવહારતો નિપુણતા વુદ્ધે સમાસાદિતા ।

યસ્માજ્જીવનસાધનાનિ વસનાઽન્નાદીનિ લબ્ધાનિ વા

તેષા પ્રત્યુપકારિણી સુમનુજા સેવા સમાશ્રીયતામ્

સેવાધર્મ

હાનાર્થ-જે જીવના રાગપાપાથી આ તરીકે પોપાયુ હોય કે પાપ થયુ તેણે જે સમાજના જિતનની ચક્રાગ્રથી શુદ્ધિમાં નિપુણતા આવી હોય, જે જોગની પામેથી જીવનના માધનો આ અને વસ્તુ પ્રાપ્ત થતા તેમના ઉપમાનો બધો વાગવાનો સારો માણુઓ પોતાય જનતા રીતે તેમની સેવા જાગવની બેધએ (૨૮)

વિવેચન-મહાભા નના શાન્તિપર્વમા ણ્ધુ છે કે -“ દુઃખાદુદ્ધતત્ત
 સવ સવસ્ય સુલ્લક્ષિતમ્ । અર્થાત્-દુઃખનો સર્વને કટાગ્રે આવે છે અને
 સુખને મર્દ દોઈ વાગ્યે છે આપણે સુખને માટે યત્ન કરીએ તોએ તેમ
 બીજાએ પણ પોતાના સુખને માટે યત્ન કરે છે એ પ્રમાણે માત્રે
 પોતપોતાના સુખને માટે યત્ન કરના હોય તો તે એક પ્રકારનો સ્વાર્થસાધ
 થયે! ત્યાં સ્વાર્થસાધ પ્રત્યક્ષિત હોય, ત્યાં પરાર્થસા નો વિચાર સેવાધર્મનો
 મભવ મે? મૃદા પરીક ઉપનિષદમા ચાતુર ય મનેતેની સ્ત્રી મૈત્રેયીના
 સવાભા મૈત્રેયીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપના ચાતુર ય કહે છે કે ‘મૈત્રેયી
 સ્ત્રી પતિ પ્રિય હોય છે તે પતિને ખાતર નહિ પરંતુ પોતાના માતમાની
 પ્રીતિને અર્થ જ તે પ્રિય હોય છે તે જ પ્રમાણે માતા-પિતાને પુત્ર પુત્રને
 માટે પ્રિય હોતો નથી પરંતુ પોતાના સ્વાર્થને માટે જ નેના ઉપર માતા
 પિતા પ્રેમ કરે છે ” અમનસ્ય કમાય સર્વ પ્રિય મલતિ-આ મપ્રીતિ અર્થ
 જ મવ વસ્તુઓ આપણને પ્રિય હોય છે આ પ્રમાણે ત્યાં પરાર્થસાધના
 પ્રમટ્ત હોય છે ત્યાં પણ નિદાનો સ્વાર્થની વડતા સ્પર્શિત છે હોવાનું નામનો
 એક અગ્રેજ નિદાન પણ લેરેક રૂતિમા મનુષ્યનો નિવૃત્તનો કે દુઃખનો સ્વાર્થ
 પ્રતિપાન કરે છે મી હુમ પોતાના એક નિમધ Of the Dignity or Meanness of Human Nature માં પ્રેરે છે
 " What say you of natural affection? Is that also a species of self-love? Yes Al! is self-love Your children are loved only because they are yours Your friend for a like reason And your country engages you only so far as it has a connection with your self ”
 મી હુમના ધ્યનનું તાત્પર્ય એ છે કે કુ તી પ્રેમને વળ ચર્ચિત દોઈ પ્રેમ
 કેવું નથી પરંતુ આત્મપ્રીત્યર્થે જ પ્રેમ કરે છે તમે તમારા નાગકો કે
 મિત્રો કે દેશને ચાહો છો, તેવું કાગલ એ છે કે તમે તમારી જાનને
 તમારા આત્મલોચાહો છો, અને એ રીતે સ્વાર્થ પૂરેને જ તમારા
 પ્રેમનો ”

સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાન કરનારાઓ તો એટલે સુધી

કહે છે તમે કોઈ કુખી જાતો કુખમાથી મુક્ત કરો છા અને તેને તમે
 ધન આપો છો કે તમારા રાષ્ટ્ર વડે તેનું કુખ કાપે છા તેમા જન તમ રા
 સ્વાર્થ છે તમે એક મનુષ્યન કુખી જોઈને કુખ પામેા જા અને તમારું
 હૃદયબળે કે એક યોગ દાદ દુર કરવાના આશયથી તમે કુખીને દ માર્ક
 પ્રકાશની મ દ કરો છા અને તમારો આશય સાધી તે જા આ પ્રમ જે દો અ દુમ
 વગેરે વિકાસો મેરાધમ મા પા માર્ક થતિ જુમે છે વધતીઓ સ્વોા નાર્ય
 'આત્મા' કરી અખ્યાતમદિષ્ટીથી પોતાના એક આત્મામા મર જૂતાનો અને
 સર્વ જૂતાનો પોતાના આત્મામા સામાવેશ કરી આર્થ અને પગથમા રા ના
 દૈતમાવનો નાત કરી જતાવે છે અને કહે કે કે પગપકાર એ
 સ્વાર્થ હાય તોપણ આખા જગત્તા પ્રત્યે પરમાણુના દિનમ મધે
 તેની સાથે ગદનો છે આશય' શબ્દનો આવો મૂલ્ય અર્થ દ ના એ જામે
 સમુક્તિ હાય પગ્ગુ તેથી સનાજો તેના દિનમાર્ગનું દર્શન કરાવી શકાય
 તેમ નથા જે પોતાના આત્મામા મર જૂતાને અને મર જૂતામા પાતાનો
 જોનો દોષ, જલુષ જુદ્ધકમૂના તત્ત્વને દ નામનકલ જોનારો તેમ જ
 અનુભવનારો હોય, તેના મનુષ્યને તો પાર્થ કે પગપકાર કરવાના ઉપદેશની
 પણ જરૂર ગદેની નથી તેના જ્ઞાનમયુઓ એના જુરેના નાય છે કે તે
 પોતે જ ઉપદેશ થઈ જોઈને જગત્તા કલ્યાણને માર્ગે અકારના મમર્થ દાય
 છે અને અથમરો તૃતીય અવધામા વિદગતા મનુષ્યને તેના મન યો
 ધમ મમજવરાના નાસથી તે મનુષ્યો પોતાનું જગત્ પ્રત્યે ના અને
 કરી નામમુક્ત થવાનું કહે છે જે દેશના દવાપાત્રીથી પોતાના દે નુ યોગ
 થયુ હાય જે મમાજા સિદ્ધાંત કે વડેનારથી શુદ્ધ ખીલીનેય અને જેઓની
 પામેથી નિવાતના માધનો પ્રાપ્ત થયા દોષ તેઓની પ્રત્યે નાન કરવા કર જ
 મનુષ્યે મેની વીતે કેકુ ? અથમર કહે છે કે ત્યાં પ્રયુષકારિણી સેવા સમા-
 થીલનામ્ને તે ઉપકારીઓ પ્રત્યે પ્રત્યુપકારશ્ચ સેના મનાવરી નેદાએ
 તેના માટે કદુ ૭ કે

ધનાનિ જીવિત ચૈવ પરાયે પ્રાક્ષ ઠસ્સુજેત ।

તન્નિમિત્તો પરં ત્યાગો વિનાયો નિયતે સતિ ॥

અર્થાત્—ડાઘા મનુષ્યે ધન-અનાભિ પગથે તલ્લભ્યા ભોષ્યે એ વિનાશ આવી પડેલે તે પહેલાં પાપે તેનો ત્યાગ કરવો એ જ યુક્ત છે. પગથાં ડિવા સેનાધર્મને નીતિમાં સ્થાન મળ્યું છે તેનું ઠાણુ એ છે કે કેવળ પોતાના મૃત્યુનું મ્વાર્થથી પ્રેમરૂઢ મનુષ્યો બને પશ્ચિત્તનો વિચાર કરતા નથી તો તેઓ પોતાનું કળ નદિ દેવાને લીધે છેવટે દેવાનું કાનવાની નિયતિમાં જ આવી પડે છે જે દેશના મનુષ્યો આવી મ્વાર્થ વૃત્તિથી પ્રેમરૂઢ પોતાના મનથીઓડુ, મમાજનું કે દેશનું હિત કરનામાં તત્પર મહેતા નથી તેઓ વિનાશની નજી ખેંચાઈ ભષ છે તેનું ઠાણુ એ છે કે તેઓ પોતાનું કુળી કળ નદિ દેલી સમ્વાથી દેવાનું કાનવાની અનીપર દોષ છે. પગથાંધના નીતિમાં મ્વાન પામી ક અને જન સમાજને કર્મ-વિપાકનમાં ઉછેર કરવા માટે એ મ્વાન વાજીની રીતે આપવામાં આવ્યું છે (૨૮)

[પરિવર્તિ જનનમાં ભરે કેવી રીતે વ્યાપી રહી છે અને તેથી થતી-દેતી ના વહેવાર મુજબ જનનના સર્વ જીવોનો વહેવાર કેવી રીતે ચાલે છે તે નીચેના શ્લોકમાં ઉદાહરણે વડે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.]

મત્યુપકારવૃત્તેઽવ્યાપયતા । ૨૯ ॥

વૃક્ષા પોષણકારકાય દદતિ સ્વાદ્ય સુપન્નવ ફલ ।

જગ્ન્ના શુષ્કતૃણાનિ દુગ્ધમમલ ગાવોઽર્પયન્ત્યન્વહમ્ ॥

રે શ્વાનોઽપ્યુપકારકસ્ય નિલય નો વિસ્મરન્તિ ક્ષણ ।

હન્યાત્પ્રત્યુપકારસિદ્ધિનિયમ ધીમાન્મનુષ્ય કથમ્ ॥

મત્યુપકારવૃત્તિનું વ્યાપકપણું

સાનાર્થ—વૃક્ષો પોતાનું જ્વલારને પરિષકવ મ્વાઈ કુન આપે છે ગાયો સક્ર ધામ ખાધને દરોજ નિર્મલ દૂધ > ડ અંગે ફૂલગઓ પણુ ઉપજારી માણુમનુ ધર એક ક્ષણ પણ ખૂલી જતા નથી અર્થાત્ તેના

કહે છે તમે ઈર્ષ દુષ્ટી જાને દુષ્ટમાથી મુક્ત કરો જો અરે તેને
 ધન આપો છો ? તમારા ગરીબ વરે તેનું દુષ્ટ કાપો જો તેમા પપુ ના
 સ્વાર્થ છે તમે એ મનુષ્યને દુષ્ટી બોધને દુષ્ટ પામે જો અને ત
 હૃદયબળે છે એક યોગી ૧૮ કરવાના સ્વાધથી તમે દુષ્ટીને ૧
 પ્રકારની મદદ છે જાઓ તમારે સ્વાર્થ સાધી તે છો આ નમાજે હોમ્ય,
 વગેરે વિદ્યાનો મેવાધર્મમા પણ સ્વાર્થવૃત્તિ જુએ છે વેતીએ સ્વો
 આત્મા કરી અખ્યાતમદિયી પોતાના એક આત્મામા મર્વ જૂતોનો
 સર્વ જૂતોનો પોતાના આત્મામા આમાવેડ કરી સ્વાર્થ અને પગર્થમા
 દૈતમાનનો નાશ કરી મતાવે છે અને કહે છે કે પગેપકાર
 સ્વાર્થ હોય તોપણ આખા જગતના પ્રત્યેક માણસનો દિનમ
 તેની સાથે રહે છે સ્વાર્થ શબ્દનો આવે સૂત્રમ અર્થ કરવો એ
 સુખમિત્ર હોય પગનું તથી મમાજને તેના દિતમાર્ગનું દર્શન કરાવી
 તેમ નથી જે પોતાના આત્મામા મર્વ જૂતોને અને મર્વ જૂતોમા પે
 જોનો હોય સુખવ કુટુંબકમ્ના તરવને દામામ સ્વત્ જોનોગે તે
 મનુષ્યનાગે હોય તેના મનુષ્યને તો પરાર્થ કે પગેપકાર કરવાના ઉપ
 પામ જરૂર રહેતી નથી તેના જ્ઞાનચક્ષુએ એકલા જુનેના હોય /
 પોતે જ ઉપેષ્ટા થઈ લાગને જગતના કમ્યાજુને માર્ગે ચલાવવા નમર્થ
 છે આર્ટી અથમારને તૃતીય અવધામા નિદરતા મનુષ્યને તેના ન
 ધર્મ સમગ્રવસો હોવાથી તે મનુષ્યને પોતાનું જગત નાનેનું નાજુ
 કરી સપ્તમુખ થવાનું કહે ૭ જે જાણે હવાપાણીથી પોતાના નેદનું
 થયુ હોય, જે સમાજના ગિનાયુ કે વાવરથી જુદી ખીલી હોય અને જે
 પામેથી નિવાદના માધોળ પ્રાપ્ત થયા હોય તેઓની પ્રત્યે મદા કરવાનું
 મનુષ્યે કેરી પીત ફડવુ ? અથકાર મ્હે છે કે સર્વા પ્રત્યુપકારિણી સેવા
 ધીરતામ્ને તે ઉપધારીએ પ્રત્યે પ્રત્યુપકારક સેવા મમવની જે
 તેદના માટે કહું છે કે

ધનાનિ જીવિત ધિય વરાયં પ્રાજ્ઞ ઉત્સુજેત ।

લગ્નિમિત્તો ઘર ત્યાગો ધિનાશે નિયતે સતિ ॥

ધનું ગદાણ કરે છે આમ જ્યારે અગત્ય હોય ત્યારે પ્રત્યુપકાર વૃત્તિ જોવામાં આવે છે, ત્યારે જુદામાન મનુષ્ય પ્રત્યુપકારના વ્યાપક નિયમનો ભગ કયો ? નહિ જ (૨૬)

નિવેચન—પોતા ઉપર ઉપર કરનાર ઉપર માત્ર ઉપકાર કરવો એ પ્રત્યુપકાર વૃત્તિ કહેવાય છે કેનારે તેને પરોપકાર કહે છે, પરંતુ વસ્તુ તો તેને પ્રત્યુપકાર કહેવો તે વધારે યુક્ત છે કેનારી આશા વિના ઉપકાર કરવો એ પરોપકાર છે પરંતુ એના પ્રમાણો નિષ્કામ ઉપકાર કરનારુ શિમખ મમાજમાં ત્યારેજ પ્રમો કે જ્યારે એ પરોપકાર મા વસ્તુ પોતાનું નહીં આ । કરવા જેવો પ્રત્યુપકાર કરવો જ એવું જોવાના ધ્યાનમાં ઉતારવામાં આવે કોઈ આપના પ્રત્યે ઉપકાર કરે તોપણ તે ઉપકાર કરનારે તો એમજ મમજતુ જોઈએ કે પોતે પ્રત્યુપકાર કરે છે અથવા પોતાનું નહીં જાણે છે એ નહીં પોતાની દૃષ્ટિ મમો નહિ હોવા જા કુદરતે જાળવવાની મોપેરી ફરજ એ અત્યે મનુષ્યનું નહીં જ એમ સમજીનેજ તેણે એ નહીં જાણે । તેથીજ તે જરીને પ્રત્યુપકારનો જ નો વાળના—સામે ઉપકાર કરનાર પણ પ્રત્યુપકારકાર નહીં જા । કરે છે આવો પ્રત્યુપકાર દુનિયાનો અત્યેક પદાર્થ અને પ્રાણી જે છે તેથી જ દુનિયાનો અવજ મારી રીતે આવે છે એ પ્રત્યુપકાર વૃત્તિ કેટલી વ્યાપક છે—પ્રત્યેક વસ્તુ કે પ્રાણીમાં પોતાનું । જાળવવાનો ધ્યાન કેનારે મજવતો છે તે પ્રથમ જાણે છે કેનારે પોતાનું પોતાનું જાળવવાને પા । જા આપે છે, આના પોતાના પાત્રને દૂધ આપે છે અને ફૂલગળો પાત્ર પોતાના પાત્રના રંગુ રંગ કરે છે તે એ જ રીતે બીજી જાણુએમાં વિચારીએ તો પોતાને દૂધ આપનાર દેશને લોકો પાત્ર પાત્ર છે અને આજ પૂરે જ દૂધ આપના આપો લોકો જોગક આવે જ અને ધરનું નહીં કરનાર ફૂલગળોને ગેટલો ખવાડે છે આ પ્રમાણે જનારો અને મનુષ્યો પરમ્પર પ્રત્યુપકાર કરે છે

૨૬ કા—એક ફૂલગળે આપના નરનું ગદાણ ન કરનાર હોય તો આપણે તેને ગેટલો ખવાડીએ તો તે પણ શું પ્રત્યુપકાર કહેવાય ?

વિના જ અનુપદ્ય છે છે સ્વાર્થે સ્વ પદ્ય એવ મ પુમાનેક. સતામગ્રણી-
એટલે કે પગથ એ જ જોનો અર્થ છે એ મનુષ્ય જ અપુરુષામા હમેચા
અગ્રણી કહેવાય છે વૃક્ષનો અર્થ એ જ પગથ ડ, અને તેથી તેને ધન્યવાદ
આપના અર્થમાં પૂઠ છે ડ, જે જમ' આવુ પગથ નત તું કે ની પામેથી
નીપ્યુ ? (૩૦-૩૧)

[૩ મી વિશ્વવિષય સુધારિની પરોપકારિતા હવે વર્ણવે છે]

પરોપકારાર્થમેવ સદ્રસ્તુનામસ્તિ-યમ્ । ૩૨ ॥

સૂર્યો ભ્રામ્યતિ નાશનાય તમસો લોકોપકારાય ચ ।
મેઘો વર્ષતિ વાતિ વાયુરમલ કાલાદિમર્યાદિત ॥
નથો ભૂમિતલે વહન્તિ નિતરાં નૃણા હરન્ત્યો મલ ।
સદ્ભાવોદ્ભવન પરાર્થમવનો પ્રાર્થેણ વિજ્ઞાયતે ॥

ઉચ્ચ અનુઓની હયાતી પરોપકારને માટે જ છે

ભાવાર્થ તથા નિવેચન—અધાનો નાથ હવાને અને ગોમને
ગમી આપી હવન નભાવવાને મૂલ્ય પશ્ચિમમલ્ય હરે કે, વગ્માદ વ મે છે,
નિર્મળ વાયુ ઝડપની મયાદ પ્રમાણે વાગે કે, મનુષ્યોના મેનને દૂર ન તી
નીઓ પૃથ્વીના પટ ઉપર હમેજ વહે કે આ બધુ જોના પૃથ્વી ઉપર
માગી વનુઓનું મિતિતલ ધણે ભાગે પોપના અથે જ દોષ એમ જણાય છે
એ તેા ડ ની જા વિનુનિતી નાત અધ પનુ ચૈતન્યવત મનુષ્યોમ
મદનુશ્ચ મનુજનો દોષ છે આ સૂર્ય, વગ્માદ, વૃક્ષો, ની, ગાયો તેમ જ સજનોને
હુનનામા મજીનો અમિતલ પપુ પરોપકારને જ ને સુધારિતા તેા
એને મુવી કદ છે કે

રવિધન્દ્રો ધના વૃક્ષા નદી ગાયશ્ચ સજ્જના ।

પતે પરોપકારાય યુમે દયેન નિર્મિતા ॥

અર્થાત્—સૂર્ય, ચંદ્ર, વગ્માદ, વૃક્ષો, ની, ગાયો તેમ જ સજનોને

વૃક્ષનું પનર્થ જીવન

ભાનાર્થ—નર નર 'તુ પન, મૃગ, જન, વગેરે તાગ મર્તિ
અવપોથી આવધરૂપે બની મનુષ્યોના મોગને દરે દુઃખ જેવા વખતમા
મનુષ્યોને અને પશુઓને પાલવી પોરાનુ આપે છે, તાગ ફૂલો મનુ રોનો
મર ૧ કરવામા મને પૂજનીચિધિમા દરેજ રૂપગય છે, તારા લામ્બા
મેતીના મમમા, જાલ જનવવામા, ઘર માધવામા, અને ગ્યો પકાવ
વામા વપરાય ૭ તારી જન વ ન ચીર જનાવરામા કામ આવે છે
જે માલમો ના ૧ કે પથારી તારો અપમાર કૈ છે તેો પશુ તું મીઠા
ફળ આપે છે તારી રીનગ ઝાવાવડ મુઆગેના પધના રમને તું ૨
કરે ૭, વૃદ્ધિનુ આકર્ષણ છે ૬, વાયુને શુદ્ધ મનાવે છે, રીન તાપમદન
કરીને પા જનસમાજ ઉપર આગ્યો ઉપમાર કૈ ૭ આ પગમાર્થ ૧ત
તને મણે રીપ મુ ? (૭૦-૩૧)

નિવેચન—આ મન્યોનિરડે વૃક્ષની ઉપરોચિતાનુ મુચન કરવા
ઉપાત તેના પગર્થ જીવનો ખ્યાન આપવામા આ પો છે વૃક્ષના પાન,
મગીયા, જાન ના-૧ ફળ-ફૂલ તેમાથી ઝરતો રમ-૩૬-તાપ વગેરે મધ્યુ
મનુષ્યોના તેમજ રીત પ્રાણીઓના ઉપરોગમા આવે છે જ કહુ છે કે-

અહો ષષા ઘર જન્મ સવશ્રાણયુવજીવનમ્ ।

ઘયા મહીરુદ્ધા ચેમ્પો નિરાશા યાતિ નાર્થિન ॥

અર્થાત—વૃક્ષો મધ્ય પ્રામાઓના જીવનનિરાહ માટે ઉપરોચી થાય
૭ અને તેની પામે આશા થા લ રીને જનાર દાર્ પા પ્રાણી નિરાશ
થતુ નધા ૫૦ તુ તેની મા ઉપરોચિતા ઉગાન તેનુ પાથ જીવનનુ મત
હતુ કરે છે ? તેને પથ માગારનેનો મપમાર ક નાગને પણ તે તે
ફળ આપાને મામો ઉપાર જ છે પોતાના પગર્થ જીવનની પ્રતિ
માટે તે રીન કાગમા કે ઉપા કાગમા રીન-તાપ મદન કરીને તપશ્ચ
આ છે અને જીવનપર્ણ પગર્થ જ કરે છે જે મનુષ્યો પણ ખર
પ્રત્યુપકાર વૃત્તિવાળા કે તેઓ તામા માણસના અપમારની કે ઉપમા
કરવામા વેઠવી પડી રરકતો તમા મેવરી પ ની તપશ્ચર્માની ધરવા કમ

વિના ૪ પ્રત્યુપકર કહે છે સ્વાર્થાદ્ય પરાય એવં સં પુમાનેક સતામગ્રણી-
એટલે ૭ પાથ એજ જોનો સ્વાર્થ ૬ એ મનુષ્ય જ મ પુરાણા હમેશા
આગ્રાની કહેવાય છે વૃક્ષનો સ્વાર્થ એજ પગર્થ છે અને તેથી તો ધન્યવા
આપના અથ-૧૦ પૂઠે છે કે હે વૃક્ષ! આતુ પરાય નત તું મેની પામેથી
સીખ્યુ ? (૧૦-૧૧)

[૬ મી વિભૂતિષ સર્ગાદિની પદોપકારના હવે વર્ણવે છે]

પરોપકારાયંત્રેષ સદ્રસ્તુનામસ્તિથ્યમ્ । ૩૨ ॥

સૂર્યો ભ્રામ્યતિ નાશનાય તમસો લોકોપકારાય ચ ।
મેઘો વર્ષતિ વાતિ વાયુરમલ કાલાદિમર્યાદિત ॥
નથો ભૂમિતલે વહન્તિ નિતરા નૃણા હરન્ત્યો મલ ।
સન્નાવોદ્ભવન પરાર્થમવનો પ્રાયેણ વિજ્ઞાયતે ॥

ઉચ્ચ ૧૨મુઓની હયાતી પદોપકારને માટે ૪ છે

ભાનાર્થ તથા નિવેચન—અવ રતો નાશ કે વાને અને તોફાને
ગરમી આપી જીવન નમાવવાને સુખ પશ્ચિમમણુ દરે છે, વ માદ વગમે છે,
નિર્મળ વાયુ નગુની મથાલ પ્રમાણે વાત છે, મનુષ્યોના મેરને દૂર કઠતી
નગીઓ પૃથ્વીના પદ ઉપર હમેશ વડ છે આ બધુ જોના પૃથ્વી ઉપર
માગી વસ્તુઓનું જાગિતલ ધણે ભાગે પદોપ । અર્થે ૪ દોષ એમ જણાય છે
એ તો કુ ગતી જ ન વિભૂતિની વાત થઈ પ ન્તુ સ્વન-પરત મનુઓમ
સદ્વસ્તુષ મજાનો દોષ છે અને સૂર્ય, વગમા, સગુઓ વગેરેની
ગુવનામા મજાનોનું જાગિતલ પણ પદોપકારાર્થે જ ધો સુખાપિનમગ તો
એને ગુપી દે છે ૬

રયિશ્ચ દ્રો ઘના વૃક્ષા નદી ગાવશ સજ્જના ।

પતે પરોપકારાય યુગે દેવેન નિર્મિતા ॥

અર્થાત્—મુથ, અદ, વગમા, વૃક્ષો, નદી, ગાયો તેમ જ સજ્જનોને

વિધિએ આ દાગમા પૌપકા માટે જનિમાણુ કર્ય છે આ ઉપમાનથી
મગ શમરો કે જે સ્થાન આ વિશ્વમા મૂર્ધ યદાદિ દેવી સ્તુત્યોનું છે,
તુ જ મહત્વનું ધ્યાન મજ્જતોન ઇ મજ્જતોનો તિરે જગત્તે બધા ઉપ
ઉપકાર કરવાનો જ-ઉપકાર પાછા પાનાનું નમસ્તે હવેન ખગાનશી
માર ગદેતો છે અન તો માત્ર હવેનની તૃતીય અગ્રથાનો જ પૌપકાર-
પ્રત્યુપકાર-મેવાધર્મમા અર્પણ કરવાનો હતું ગયેનો ' એ અવધામા પશુ
એની મુજ્જનના જે ન આવી શકે તેવાઓની ઉપ પ્રાપ્તિ કરતા કરવામા
આનું છે ' —

તુળ વાહ ચર મય મરાદ્નુપકારોળ ।

ઘાસા મૂત્વા પશુન્પાતિ મોક્ષપાતિ રણાદ્ગુળ ॥

અર્થાત્—નાગ અનુપકારી મનુષ્ય ગ્રસ્તો તો એક તણખનું પશુ
સાર જે દાગાકે તે મિત્રાર ધામ કરેલાં પશુએનું ગમણ કરે છે અને
મમ ગણમા બીજ જતોનું પશુ ગણા કરે છે—પ્રાર્થા કે બીજો ગણમેત્રમા
સ્તુત ' ઘાસ ' ખાતા રહેવાન છે તે મે તા મનારૂપ કરેવાતા ઘાસનો જ
ઉપકાર છે ' (૩૨)

[નવવરોમા પશુ નૈસર્ગિક પદોપકાર થતિ રહેલી છે તેના શાખા દ્વે
આ રવાના આવે છે]

પ્રાણિનામપિ પરાપકારવૃત્તિ । ૩૩ ॥

કૌશેય રચયન્તિ સૂક્ષ્મકૃમયો નક્તદિવ યત્નત ।

સ્વાદિષ્ઠ મધુમક્ષિકા મધુમર સચિન્વતે સન્તતમ્ ॥

મુક્તા વિભ્રતિ શુક્તયોઽપિ જઠરે કસ્તૂરિકા સન્મૃગા ।

પતેપામસુધારિણામપિ જનુર્લોકોપકારાર્થકમ્ ॥

પ્રાણીઓમા પણ પદોપકારવૃત્તિ

સાનાર્થ—જોડાના સૂક્ષ્મ જીવો ગત દિવમ થત કરીને રેશમ

ત્યાર કહે છે, મધમાખી મનન ઉદ્ધોગ કરીને વ્યવહાર મધનો સચ્ચ રે
 છે, છીપે પોતાના પેટમાં મોતી ધાગ્ય કરે છે, કંતુરીમૂળો કંતુરી ઉત્પન્ન
 કહે છે આ બધા પ્રાણીઓનું જીવન શુ વ્યર્થ મરે છે નહિ જ એવો
 લોકોના ઉપદગને માટે જ (૩૩)

નિવેચન—આ લોકમાં પરોપકાર કરતા પ્રાણીઓના જે દાખલા
 આપવામાં આવેલા છે, તે દાખલામાં પ્રત્યેક પ્રાણી પરોપ ૧૨ કરતા પોતાના
 જીવનનો ભોગ આપે છે રેશમના કીડાઓ રેશમનો ઢગો બનાવે છે અં
 ત્યારે તેમાંના કીડાને ઝરમ પાણીમાં નાખી જીવનની અંતિ આપવામાં
 આવે છે ત્યારે જ કોરોટાનું રેશમ ઉપયોગમાં આવી શકે છે મધમાખીઓ
 મત્તિષિમ શ્રમ બધને મવ એમ કહે છે, તેનો તેને કાર્થ ઉપયોગ
 દોનો નથી, પગ્નુ મનુષ્યો તે મધ બધને તેનો બોજનાદિમાં ઉપયોગ કરે છે,
 એ પણ માખીઓનો પરોપ કરે છે જ્યારે મધ પાવવામાં આવે છે ત્યારે બને
 માખીઓનો સદાગ્ર ધાય છે બનેક માખીઓ મૃતિ ધાય એ મને
 બનેક ઉદીને નાસી જાય છે છીપેના ઉગ્યા મોતી પાકે છે પગ્નુ
 જ્યારે તેને ચીરીને તેમાંની માખીને મારી નાખવામાં આવે છે ત્યારે જ
 તે મોતી મનુષ્યને મળે છે એમને લોખને મારે ગ્લ જેવું કરનારી માખી
 નીના પરોપકાર પણ તેના જીવનને ભોગે જ મિદ્ધ ધાય છે કંતુરીમૂળની
 ફૂટીમાં કંતુરી દોષ છે, અને તે લોકોના ઉપયોગમાં આવે તે પહેલાં તે
 પગ્નુ પોતાના જીવનની આ તિ આપવી પડે છે મૃતને માયા વિના કંતુરી
 મેળવી શકતી નથી માયા કૃમિ, પગ્નુ, પ્રાણી પરોપ ૧૨ કરતા કરતા
 મૃતુજ થાય છે આ દૃષ્ટાન્તોમાં અપા કરવામાં આવેલા પ્રાણીઓના
 જીવનમાં બોધ બીજા દૃષ્ટિગિદ્ધો પણ મળેલા છે દાખલા તરીકે
 મધમાખીઓને ઉવમની અર્તિરૂપે બો પોને મવ નહિ ખાતી દોષ જતા
 તે તેના જતા ને મરકો બગ્યા તે મરે એ તેથી તેની છાયાથી ભરેલી લોખી
 મમ્બા જલિની પ્રતિકૃતિરૂપે જનમવામાં તેમજ વિદ્યામાં આવે છે
 કંતુરીમૂળનો જીવ લેનાર પાણિઓ તેને સગીનથી લોખીનીને વાસમાં
 પાકી મારી નાખે છે, તેથી કાનની લોખી કૃતિરૂપે મરે થતી તેની

પન્વશતાના દક્ષિણ વડે ઈશ્વિનિગ્રહનો બોધ પણ કરવામાં આવે છે. પાનુ પ્રત્યે- પ્રાણીના જનની અને જૂની જૂની દિશાઓ હોય છે અને જૂની જૂની દિશાઓના જૂદા જૂદા દર્શિનિદુઓ હોય છે તેથી અત્ર અથમરે ખીલ દર્શિનિદુઓને ગણુ ગણી માત્ર તેમના જનનમ રહેલી પરોપારિતાને પ્રધાન સ્વરૂપ આપેતુ છે. આવા પ્રાણીઓના સમસ્ત જનન પગેપકારમાં પસાર થાય છે, અને મૃત્યુ પણ પગેપકારમાં જ થાય છે, ત્યારે મનુષ્યને તો વિદ્યાર્થીકાગ તથા ગૃહસ્થાશ્રમમાં અર્ધુ જનન ગાળ્યા પછી ત્રીજી અવસ્થામાં પગથે જનન ગાળવાનું વિદ્વાનેઃ તથા શાસ્ત્રકારો કહે છે એવો સેવાધર્મ પણ નદિ ભગવતના જે મનુષ્યો પગેપકાર અન્ન જનન ગાળે તથા બાધી મૂળીએ આન્યા ને ખાતી દાશે ગયા સગળુ જનન પૂરૂં કરે, તેમને માટે તો યા પ કરવામાં આવ્યું છે કે, પરોપકારાનુવસ્ય ધિન્મનુષ્યસ્ય જીવનમ્ પરોપકારાનુવસ્ય જનન ગાળનાર મનુષ્યને ધિક્કાર છે । (૫૩)

[એ પ્રમાણે સેવાધર્મની મહત્તા તથા આવશ્યકતાનું કથન કરવામાં આવ્યું બાદ અથ ૧૨ એ ધર્મમાં પ્રવેશ કરવા માટેના દ્વારોનું નિર્ધાર કરે છે]

સેવાધર્મપ્રવેશદ્વારાણિ । ૩૪ ॥

સેવાધર્મપુરપ્રવેશકરણે દ્વારાણિ ચત્વારિ વૈ ।

મૈત્રી સર્વજનેર્ન કેનચિદપિ હેશસ્તદાદ્ય વ્રતમ્ ॥

મોદોઽન્યસ્ય સુત્રેન યસ્તદ્વપર દ્વાર તૃતીય દયા ।

દુઃખાઽઽપેષુ ચતુર્થમુગ્રકલુષે યોપેક્ષણાઽઽશ્રીયતે ॥

સેવાધર્મમાં પ્રવેશ કરવાના દ્વાર

સાનાર્થ-સેવાધર્મરૂપ નજમમાં પ્રવેશ કરવાના ચાર દ્વાર છે ક્રોધ પલ્લ સાથે ક્રોધ ન કરતા સર્વ જનોની સાથે મત્રી ગામત્રી તે પ્રથમ દ્વાર ખીલને સુખી દેખી ખુશી થવું તેથીજ દ્વાર દુખી જવો ઉપર દયા ગામ

તે ત્રીજી દ્વાર અને પાપો એ સ્વયં જાણુ એ ન કરના તેમની ઉપેક્ષા કરવી અથાત્ સમજાવના ન મમજો તો તેનાથી તટસ્થ રહેવું તે ચોથું બાર છે (૫)

નિવેચન-સેવાધર્મ પરમગદના વાગ્દાનમયગમ્ય-અથાત્-સેવાધર્મ પરમ ગદન છે અને તે યોગીઓને પણ અગમ્ય છે એવા પરમ ગદન ધર્મમા યોગી નહિ એવા મનુષ્યોને દાખા થવા માટેનો માર્ગ મુગમ્ય કયાથી હોઈ શકે? તથાપિ મમ્યામ અને આયામ રહે પ્રત્યેક કાલ સિદ્ધ થઈ શકે છે સેવાધર્મ પણ એક પ્રમાણેના પરમ યોગ છે, ને માટેનું આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર છે અને શાસ્ત્રે 'શાવેના દ્વારે' યદિને જમન કરનારને એ યોગ માધ્ય ધાય છે જનનાની અને જગતના પ્રત્યેક જનની સેવા બાળવવી એ બને મ્યુન યાયાથી નીપજતી હોય, પરંતુ સેવાબુદ્ધિથી ન્યામુધી અતરંગ ન્યાએક હોતું નથી ત્યા સુધી એ મ્યુન સેવા જાળવવામાં મનુષ્ય પ્રવ્રત જ થનો નથી પ્રિયતી ધર્મમા તો સેવાધર્મને પ્રબુપ્રાપ્તિનો માર્ગ કહેવો છે એ મ્યજે વહેલું છે કે- "They asked a great one, How many ways are there to God?" He said "There are as many ways as there are atoms in the Universe but the best and shortest is Service" અથાત્-તેઓએ એક મહાત્માને પ્રશ્ન કર્યો કે પ્રબુપ્રાપ્તિ માટે કેટલા માર્ગો છે? તેણે જવાબ આપ્યો કે-વિશ્વમા જેટલા અણુ છે તેટલા માર્ગ છે, પરંતુ 'સેવા' એ સર્વોત્તમ અને દૃઢકામા દેના માર્ગ છે આ ઉપરથી મમજી જાનમે કે મેંના જાળવનાર સેવા સેવાના આધ્યાત્મિક ગુણ વિવ્રાતા રોય જ નહિ અને હાથ તો તે સેવા- 'માનો' હોઈ શકે નહિ. સેવાધર્મ જ નવનારું અતરંગ સેવામા જ લીન જાની જએતુ-સેવાની જ કાળના કરનાર આ નિઃકામ દત્તિથી, નવાઈ ઉપર દષ્ટિ પણ નહિ આપતા કેવળ પાલકદત્તિથી, અભાવપ્રેરિત જાનીને મેનાને માર્ગે જનાઈ હોવું જોઈએ આ સેવાધર્મરૂપી નગમ્ય પ્રવેશ કરના માર્ગથી એક દ્વાર જ ન છે, અને તેનો નામનિર્ણય અથાત્-

કરેલો છે એ ચાર દાર જુની જુદી દિશાએ આવેલા નથી પરંતુ એક જ દિશાએ આવેલા છે, અને ચારેમા થતો જમા થનાર જ સેવાધર્મરૂપ નગમના પ્રવેશ કરી શકે છે આ ચાર દારો કયા ? (૧) મત્રી-Love towards equals () મોદ-Love towards superiors, (૩) દયા-કરુણા Love towards inferiors અને (૪) ઉપેક્ષા-આધ્યમ્થ્ય-Indifference towards opposition સમાન હતો પ્રત્યે મત્રીભાવ, પોતાથી મોટાઓ નથા ઉચ્ચ ગુણોપેત હતો પ્રત્યે આમોદ-પ્રમોદભાવ-તેઓને સુખી જોઈ પોતે પ્રમુદિત થવું એ જ્ઞતિ, પોતાથી દુનમ અથવા ગુણોમા પામત હતો પ્રત્યે કરુણાભાવ અને પોતાની પ્રત્યે વિરોધ દાખવનારાઓ-શત્રુઓ વગેરે પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ અથવા આધ્યમ્થ્ય ભાવ એવા ચાર ગુણોની પ્રાપ્તિ મગ્ધ મા જોઓ મમર્થ થયા નથા તેઓ સેવાધર્મ અગીકાર કરી શકતા નથી અથવા જો કો છે તો તેઓ મેવાના રેતુો પાગ પાડી શકતા નથી આ દુનિયામા મર્થ જીવો કે મર્વ મનુષ્યો સમાા હોના નથી કોઈ આપણા જેવા, કોઈ આપણાથી મોટા, કોઈ નાના અને મર્થ આપણા વિરોધી પણ હોય છે જ્ઞાનુધી એ ચારે પ્રમાના જીવો કે મનુષ્યો પ્રત્યે મમાન ભાર મખવાને અતરંગ પ્રવાસુ ન હોય ત્યામુધી આપણે સેવા કેવી રીતે જમ્લી શકીએ ? આ સમાન ભાવની પ્રજાળી મારેના આ ચાર મારો છે આ મારા પ્રતલપૂવક આગમ વધનાર સમાન ભાવ ધાગલ કરનારો મને છે, મો પછી તેને દાયે જો સેવા મખવાય છે તે મારી મેરા નીવડે છે

દુષ્ટાત-સાન્નો નામનો જેમમાળી હતો તે અને તેની સ્ત્રી વૃદ્ધ થયા, તેમને પેટે ૧૬ સતાન નહાતુ અને જીવિમુખી ખાઈ શકાય તેમનું ધન તેમની પામે હતું એક વર્ષ પૂરો ગમ્મા ૫ રા નદિ અને દેશમા દુનમ ૫ થો સાચાએ વિચાર્યું કે પોતે દુદ્ધ થયો છે અને કાઈ ધન મગવાની દયે જરૂ નથી તો આ દુાળના રખતમા લોકોનું કાઈ જતુ પોતાને દાયે થાય તો કીક આ વિચારની તેણે પોતાના ગામથી દૂર ત્રોજેક ગાઉ પડેલું હવાને મોં ખરળ આધી અને તે તથા તેની સ્ત્રી રાત દહાડો ત્યા વહીને

રોમાર્ગુઓને તથા ડોઝ તખ્તને પાણી પાવા લાગ્યા માયાની સ્ત્રીએ
 સ્વામીના ધરાને અનુકૂળ મન આપ્યો હતો એટલે તે પણ રાત છઠાડો
 પરમમા આગીની પામે રહેવા લાગી તે કુવામાથી પાણી સીચવી અને
 માટનું લંટી માયે પણ પાણી બંધ થો અને પાતો પરનું જે સેવા-
 શુદ્ધિ માયામા હતી તે તેની સ્ત્રીમા નહોતી તેમ ઢેડનો છોકરો પગે
 પાણી પીવા આવે તો સ્ત્રીના નાકેનું ટીચકુ ચડુ પગથી દૂર પાણી
 પાવા તેને જનુ પગનું પોતાના ગામનો તેમ વોમાર્ગુ પાણી પીવા આવતો
 અને તેની સાથે માયાની સ્ત્રીને કાર્ધ અજુમનાર ભૂતકાગમા થયેનો હોય
 તો તે પાણી પાવા ઉઠતીજ નહિ અને સાયો સ્ત્રીના અવધાનને સમજી
 પોતાની મેજે પ્રેમભાવથી પાણી પાના ઉડતો તેના ગામનો તેમ રોઠ
 જે ગગસીયો પાણી પીવા આવતો ત્યારે સ્ત્રી તેની ખુશામન કરતી, અને
 કોઈ તરખા ગેર આવતા ત્યારે તેની મોગમા આવે તો પાણી પાતી અને
 નહિ તે ચોખ્ખી ના કહેતી માયા માળીને પોતાની સ્ત્રીને આ સ્વભાવ
 ગમતો નહોતો પણ કકામ નહિ થવા દેવાને તે માન ગહેતો અને પોતાથી
 ખતની મેના સર્વ કોઈની કગતો એ-વાગ એ-કુલાગના દમ ગધેડા છટે
 માધિના નીકળ્યા કુલાગે પગે આવીને ગલેને થોડું પાણી પાના માગણી
 કરી, ત્યાં સ્ત્રી મોની ઉડી “૧૭ માલ્યોને પાણી પડોયતું નથી ત્યા
 ગલેડો વળી પાણી શાનું ? જ નહિ ન તારે ગામ જઈને પાગ ”
 કુલાગે કહ્યું કે ગધેડા મ તરખા હોય થોડું પાણી પારો તો જ મામ
 બેગા થયો અને નહિતો મરી જશે પણ સ્ત્રીએ માન્યું નહિ સાચા
 દયા આવી અને તે પાણી પાવા ઉડ્યા તેણે પાણીની માટલી લઈ પામે
 પોના કુડામા પાણી રેડવા માડયું ત્યાં સ્ત્રીએ તેના હાથમાથી માટલી
 છુટરી લીધી અને આગીને કપમા તે સાનો જનુ કુખી ચયેલ તે ઘુરત
 કુડાપગ ગમે અને પાણી સીચવી ગધેડાને પાના વાગેલ ગલેડા જનુ
 તરખા દત્ત પાણી સીચવા તે થાપ્યો પરનું તેની સેવાશુદ્ધિએ
 ગાઠાયો નહિ / સ્ત્રીને તે પાડો પરમમા આવ્યો અને
 આગમ તેવાને / ને તાવ ચાયા અને રહે તો

બીજી બાબુએ તેની કોધી સ્ત્રીએ પગની ઝોરડીમા જમને ફાંમે આપે
હતો ! ચોતાની ના ઉપર ચમને સ્વામીએ ગધેડને પાણી પાવ
માણુ તેથી તે અભિમાનની સ્ત્રીને જુ યુમ્મો ચાગા હતો અને તેથી
તેણે એ કુખર્મ કયુ હતુ સાચાની યુગ સેવા અને તેની પાઠગ મેલી
સેવાશુદ્ધિ કે જેમા મરી, પ્રમોદ મરુપા તથા માધ્યમ્ય રહેત
હતા, અને તેથી ઉત્તુ તેની સ્ત્રીની વૈનગરૂપ સેવા કે જેની પાછા સેવા-
શુદ્ધિ તથા તેને યુક્ત આનન્દ યુક્તો નહોતો, તે બેઉનુ સ્વરૂપ ખીજા દિવ
સના પ્રભાતમા વખાણુઓના નમજવામા આ યુ સાચો માણા મરીખ
કે તવગર, નાના કે મોટા, કે કે જ્ઞાત્યજ ગાય કે ફૂલરૂ ગમે તેવા પ્રાણી
પ્રત્યે કેવી સેવાશુદ્ધિ ધાવતો હતો અને તેમને પાણી પાઈ મલુષ્ટ કરતો
હતો, તથા તેની સ્ત્રી પાછી પાતી હતી છતાં તેની એ સેવાની પાછળ કેવી
કહુતા, ભાવનાદીનના વગેરે અવયુક્તો હતા, તે લોકો તો જાણુતા જ
હતા, પગ્નુ એક જ કામ કરનાર મેકે જાણી મેવાના બે જુદા જુદા
પરિણામો આવેલા બેઠને તેમનુ હલ્ય ' યુ આમતોકોએ એ હા ચમને
મેળો અભિસન્ધાગ યો અને સાચાની પરણ જ્યા હતી ત્યા જ પાકી
પરમબધાવી 'સાચા માગીની પગ' ને નામે તેનુ નામ અમર કર્યુ (૩૪)

ચતુર્થ પરિચ્છેદ

મેવાધર્મ મેત્રી ભાવના

[પૂર્વે હેલી ચાર ભાવનાઓમા પહેલી મેત્રી ભાવના વિષે વિવેચન કરવામા
આવે છે મેત્રી સ્થાપ્યા પૂર્વે વરુદ્ધિનો ત્યાગ સ્વ ની આવરપડતા દર્શાવતો
અથવા વેરના અનર્થોનું કથન કરે છે]

વૈરત્યાગ । ૩૫ ॥

વૈર દુ સ્વદવાનલોદ્રવકર ચિન્તાલતામ્મોધરો ।

ધર્માન્મોજહિમ મહાભયસ્થિતિ કર્મપ્રવાહાઽઽશ્રય

રાગદ્વેપમહીધરાગ્રશિખર વિક્ષેપવશોત્સવો ।

મૈત્રી સશ્રયણાર્થમુક્ષિપ હૃદયૈતત્સમૂલ દ્રુતમ્ ॥

વેગનો ત્યાગ

ભાનાર્થ—મૈત્રીના માથે પહોંચે બાધવું ને કુખરૂપી દાવાનવ બંધી ઉત્પત્ત કરનાર છે, ચિનારૂપ સત્તાને મિત્રવામાં બોધર-મેરૂ પ છે, ધર્મરૂપ કમળને બાળનામાં દિમરૂપ છે મોટા બપતી ખાણ છે, કમના ધોધને આશ્રય આપનાર છે, ગગદ્વેર રૂપ પદ્મરૂપ મુખ્ય શિખર છે, વિક્ષેપની સતતિને ઉત્પત્ત સમાન છે મારે મની બાવનાનો આશ્રય કરવાને વેરની જડને હૃદયમાંથી મૂન સદિન જ ની ઉખેડી નાખ (૩૫)

નિવેશન—‘વેગ બાધવું’ અને પરસ્પર વૈરવૃત્તિ વધે એવું કૃત્ય કરવું જગત્માં વેગ બાધવાને પરિણામે મોટા અનર્થો થવાના પુનઃ જણાવેલા મને છે રાવણે રામ માથે વેગ બાધ્યું કૌરવોએ પાંડવો માથે વર બાધ્યું, તેના કેવા પરિણામો આવ્યા તે જગત્ જાણે છે કુખ, ચિતા, ત્રાસ પાપ, રાગદ્વેપ અને કુનપરંપરાગત વિક્ષેપ તેમાંથી જ આવ્યા અને રંગ-તિના ભાગી થવાના વેગ જનોને પ્રમત્રો આવ્યા ગીતામાં કહ્યું છે કે—
ન ક્વાપિ ધૈર વૈરેણ વશાય જ્યુષ્ઠામ્યતિ અથાત્—વૈરથી વૈરનું ચમત્ત થતું જ નથી પ ન્તુ જિદ્ધિ ઘાય છે વામિકિના ગમાવજમા જણાવ્યા મુજબ ત્યાં રાવણની ઉત્તરક્રિયાનો પ્રમત્ર આવ્યો ત્યાં તે ક્રિયા કરવાને રામે વિભિષણને સૂચના કરના કહ્યું હતું કે—મરણાન્તાનિ વૈરાણિ નિવૃત્ત ન પ્રયોજનમ્ ॥ અર્થાત્—
બ્યારે રાવણ મગ્ન પામ્યો ત્યારે જ તેના વૈરનો અત આવ્યો તેની વૈર-
બુદ્ધિ તે જીવના દત્તો ત્યાંથી ના દમી જ દવે તેનું મગ્ન થતા અમારું
સુદ્ધનું પ્રયોજન પણ પૂરું થયું આ ઉપગ્રથી સમજી શકાય છે કે વૈરનો
અગ્નિ એક વાગ પ્રજ્વલ્યો અને જો તેને નવા નવા નિમિત્તો,
મથાજ જે ના તે અગ્નિ હસનનો અગ્ન આવતા સુધી
આવે , વેગી અથમરે કુખના દાવાનાને

રૂપી લતાને સિંચનાર ત્રેય ધર્મરૂપી કમનને જાળનાર દિમ, લાપતી ખાલ
કર્મના ધોધના આગમ રૂપ, રાગદ્વેષ રૂપ પદ્માન્તુ શિખર અને વિદ્યેપતી
સનનિને ઉત્સવના સાધન તરીકે જાળખારીને ચથાર્થ ઈષ્ટ કરી છે ત્યા
સુવી એ વૈર બાધવાની વૃત્તિને ચિત્તમા સ્થાન મળ્યા કરે ત્યાસુવી મિત્તિ
જીવ મૂલ્ય—સર્વ સુનો પ્રત્યે મત્રી ધારણ કરવાનો ચિત્તવૃત્તિને અવશ્યક
ત્યાધી મને? શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું હતું કે નિર્વેર સ્વમૂતપુત્ર સમામે
જાહેર—હે પાડવ! જે સર્વ જીવો પ્રત્યે નિર્વેર-વૈરરહિત વૃત્તિનો હાથ છે
તે જ મને—પ્રભુને પ્રાપ્ત કરે હ એ કથનમા પણ નિર્વેરનાદ્વારા મની
સમભાવનાનો જ ઉપદેશ મેંને છે ‘માતૃધી’ની વાતમા જુએ કહ્યું
કે “તું તારા વૈરી ઉપર પ્રીતિ કર” અને ‘તને એક ગાલ ઉપર
તમારો મારે તેની પાસે છુ તારો ખીજો માન ધર’ ત્યાસુધી નિર્વેર
દ્વારા મૈત્રીની ઉપાસના જ્ઞાનામા ન આવે ત્યાસુધી વસુધૈવ કુટુમ્બકમ
ભાવના ઝિંવા આત્માપમ્ય જ્ઞાન સિદ્ધ થતો નથી

શિક્ષા—દમેશા વૈશુદ્ધિથી જ વૈર બધાણ નથી સત્યવાની મનુ
સત્ય જોને કે સત્યાચરણ હો તોપણ દુર્જન તેની ઉપર વૈર ધારણ
કે એવા દુર્જનના વૈરને કીતીને તેની મૈત્રી બાધી તે કેમ અને?

સમાધાન—અચકાએ બન મૈત્રી ભાવના હૃદયમા સ્થાપન કરવી
બોધ કરતા કહેલું છે કે વૈત્તી જને હૃદયમાથી જ હી ઉખેડી નાખ
તેમા દુર્જનના વૈરને છૂતવાનો પણ વિધિ અતર્હત છે મનીરી ભાવન
જે મનુષ્યનું હૃદય તરંગોળ થએલુ હોય છે તો તે દુર્જનનું વરે પણ શ
જાય છે, એવું જો હૃદયનું આશ્વર્ય થાય છે નહિ—મુનિઓના ખીતે
આત્મજાન અને મમત્વત્તિના આશ્વર્યથી મિદ્ધ-આદ્ય જેવા પણ પોતા
દુટતાને વિસરી જાય છે માત્ર જે જરૂરનું છે તે મૈત્રી ભાવના હૃદય
જગએરી હોવી જોઈએ નહિ કે માત્ર વાણીમા જ દોવી જોઈએ હૃદય
સંપૂર્ણ દમેશા દુર્જન ઉપર જ્ય મેળવે છે જ ‘ધમ્મપદ’ નામના બૈ
અચમા પણ કહેલું છે કે—

અક્ષોધેન જિને ક્ષોર્થે અસાર્થું સાધુના જિને ।

જિને કદરિય દાનેન સચ્ચેનાલીજ્યાદિનમ્ ॥

અર્થાત—ખી વના કાંધને આપણા અમેધથી—અમનાથી હતવો દુષ્ટ જનને આપણી માધુતાથી હતવો, —ફૂને દાનથી હતવો અને અમત્યને સત્યથી હતવું સન્નુત ફુજનના પેગને પણ નિર્વેરતાથી—મૈત્રી ભાવનાથી હતી શાય છે

અર્થાત—સિદ્ધોપ અને અશ્વઘોષ નામના મે રાજાઓ હતા જિ દોપ અશ્વઘોષ ગજાની ઉપર દહા ઢરીને તેનું ગન્ધ હતી લીટુ અને અશ્વઘોષને પડકારો અશ્વઘોષનો પુત્ર રોહિતા વ તે સમયે પ્રવાસે ગયો હતા અશ્વઘોષને કે કરવાથી તેની પ્રજાએ સિદ્ધોપ મામે ૫૩ ઉગાડ્યું એને સિદ્ધોપે અશ્વઘોષને યજ્ઞોએ ચડાવવાનો કરાવ કયો જે વખતે તેને યજ્ઞ પામે ધર્મ જગામા આવ્યો તે વખતે રોહિતાશ્વ પ્રવાસેથી આવ્યો અને વેશ બ નારીને યજ્ઞ પામે ગયો પિતાએ પુત્રને ઝોળખ્યો પ્રપ્ત રીતે તો તેની સાથે વાતચીત કરી શકે તેમ નહોતું, કારણકે તેમ કરવાથી રોહિતાશ્વ ખુલ્લો પડી બચ અને શત્રુ તેને મારી નામે પરન્તુ અશ્વઘોષે યજ્ઞોએ ચડતી વખતે લોકોને મ મોવીને વાગ વિ મ્થનાપૂર્વક પુત્રને સમજાવ્યું કે— હેને લાશુ ઢરતુ નહિ પિતાની આ સિખામણ મળીને રોહિતાશ્વ ચા રો ગયો અને અશ્વઘોષને યજ્ઞોએ ચડવી માગી નાખવામા આવ્યો રોહિતાશ્વ જગનમા ભટકવા લાગ્યો, પરન્તુ તેને માનિ મળી નહિ પિતાને યજ્ઞોએ ચાવનાર સિદ્ધોપનો ક્રોધ રીતે માગી નાખ્યા વિના તેને પાતિ મજ તેમ નહોતું રોહિતાશ્વ વિદ્યાકળામા નિપુણ હતો તેણે હવે મગીન શાસ્ત્રીના વેશ લીધો સિદ્ધોપની ગન્ધસમામા જઈને તેણે પોતાની સગીત વિદ્યાથી ગજાને ખુશ કયો અને પોતાની ઝોળખાણુ દૂર દેશના મગીન-શાસ્ત્રી તર્કાંતી આપી સિદ્ધોપે તેને પોતાની પુત્રીને મગીત શિખવવા માટે નોકરીએ મગ્યો પોતાની વિદ્યા ચતુર્ગર્હ, વિનય, સમતા, ભવમન-સાધ વગેરે શુભોથી એકા વર્ષમા તો તે રાજાની પ્રીતિને પાત્ર થયો અને

નગરકુવરી મગીન સીખનવા ઉપરાત રાગના લજી તરીકે ની સેવા પણ
 બગનના થાઓ એના શિખરે જતા રોહિતાશ્વ પણ ગગની સાથે હતો
 એક મુગની પાળી પતા ગ ૧ અને રોહિતાશ્વ વળા ફર નીકળી મથા
 અને બીજી શિખરી મગી પાળી મરી મથુ રોહિતાશ્વની મુથનાથી ગ ૧
 આગમ તેમણે તથા થોડો થાક ખવગવવાને એક મથ હેરાળ થોભ્યા
 રોહિતાશ્વે થોભના પનારમાથી ગાની કાની પાથરી અને ગગ રોહિતા-
 શ્વના ખાગમા મથુ મગીને મનો તથા મોડી ના મા ઠથી મથો ગગનો
 મથાર પહોચાસનો આ સાથે નાગ જોધો રોહિતાશ્વે મ્યાનમાથી
 તત્વાર કાની અને ગગના આથા નીચે કપાને મોગે દૂધો મુખી દહો તે
 તેને મારનાને તમાર મર્ધ મથો કાલખર તે થોભ્યો એનામા તેને મગી
 વખતનુ પિતાનુ વચન થાઁ આવ્યુ કે “ અને સણુ કગુ તદિ એ
 વિચાર આવતા તેજે તત્વારને તુગત મ્યાન કરી, પરનુ તેજ કાજે ગગની
 આખ ઉધડી મર્ધ બો તેજે રોહિતા અને તત્વાર મ્યાન કરનો જોયો
 રગએ રોહિતાશ્વને તત્વાર કાવાનુ નરપુ પૂછ્યુ એટલે તેજે મદમદ
 કહે પોતાનો અપરાધ હા પોતાની ઝોગખાત આપા અને ફારીએ મગી
 વખતની પિતાની શિખામણની વાત કરી સિત્તોય રોહિતાશ્વની મુગા
 તાથી છતાઈ મથો તેને વિચાર મથો કે આ વખતે જરૂર રોહિતાશ્વ
 પોતા પગ વેર વાળી રાગત એ નિસશય છે પરનુ પિતાની શિખામણને
 તેજે માય રાખી મારા જેવા શત્રુને પણ હવિન ન દીધુ તેમ્વો મગગન
 કહેવાય ? અને મે તેના પિતાને યગાએ મગાવ્યા હતા તેજે પુત્રને વર લાણુ
 ન કરનાની શિખામણ આપી તે કેવો મદુજી ગગ કહેવાય ? આથી
 સિત્તોયને અશ્વપોષને યગાએ મગાવના માગે બહુ પગતાવો મથો
 અને પોતે રેવા પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત તેજે રોહિતાશ્વને તેના પિતાનુ રાગ્ય
 પાણુ આપવા ઉપરાત પોતાની પુત્રી પગલાવીને કર્યુ નિર્વેરનાથી શત્રુ પણ
 છતાય છે તે આ નિષ્ઠાત ઉપગથી માલમ પર છે (૩૫)

[હૃદયમાથી વેરજુદિનો નાગ કર્યો પણ મૈત્રી ભાવનાનો ખીલવણી માટેનુ
 બીજુ પગથીજ બલાવતા હોતે એ વચ્ચે મર્ધ થોવો પ્રત્યે જાતુભાવ ધારણ કરવાનું
 ઉપદેશ છે]

મર્વેડપિ પ્રાનર । ૩૬ ॥

શ્રાતૃત્વેન ભવાન્તરેપુ જનિતા સર્વેડપિ જીવા. પુરા ।
 નૈકોડપ્યસ્તિ તથાવિધો ન રચિતા યેનાડત્ર સમ્વન્ધિતા
 પુત્રા. સન્ત્યસ્થિલાઙ્ગિનો ભગવત્ કર્તૃત્વવાદે પુન-
 રેવસત્યસ્થિલા જના. સમભવન્ તે શ્રાતર. સોદરા ॥

મર્વેડપિ પ્રાનર માથે આનૃણાવ

ભાવાર્થ—આ જગતના સર્વ જીવો ટાઇ ને માર્ધ ભગમા અગાઉ માર્ધ-
 રૂપે ઉપનૃત્ય આપ્યા છે એવો એ- જીવ નથી કે જેની સાથે આપણે
 ઈષ્ટ સંબંધ જોવા ન હોય જે તે । સદિના રૂપ તરીકે ઈશ્વરને માને
 છે તેમને મને તો જગતના તમામ પ્રાણીઓ ઈશ્વરના પુત્ર કંપો-એવડ
 કતાવાદી અને અગ્નાવાદી મનેના મન પ્રમાણે તમામ જીવોને ભવાન્તરની
 અપેક્ષાને તાગ સદો ૨ માર્ધ કદી સનમ—અને માર્ધની માથે વિરોધ જોવો
 તે અનુચિત (૮૬)

વિવેચન—જગતમા ટાઇ એક માને છે કે આ સદિ ઈશ્વરે ગમી છે
 અને માર્ધ એમ માને છે કે તે અનાદિ—અનંત છે પરંતુ બેઉ માન્યતા
 તાગ એટલુ તો માન્ય ગણે છે કે જગતના સર્વ જીવો પરપર બધુ મમાન
 છે કેવિ દ્વંદ્વપતંગમ જગતના મર્વેડ મનુષ્યોને ‘એક પિતાના પરિવાર’ તરીકે
 ઓળખાવતા કહે છે ૩-

“ કાળા કાળા કાળ છે, ધનલીલા ધનવાન

કદો ન અધિકા કાળને સંધ્યા એક સમાન

પરંતુ એ કવિની હિમ્મતે કે ધમ ગુરુઓના ઉપદેશને અનુસરીને સર્વને
 બધુ પુત્ર લેખનાની સમજુદિ મનુષ્યે ખીસરી જોઈએ અને ત્યારે જ તેની
 મત્રીમાનતા ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામી જાય જેઓ ઈશ્વરમા મર્વેડ
 આગેપે ૨ ૨ એક પિતાના પુત્રો તરીકે જગતના મનુષ્યોને

છે અને અર્થત્વવાદીઓ તો તેથી પણ આગળ વધીને જન્મતા જન્મ માનને પોતાના બધુ ધુન્ન સિદ્ધ કરે છે તે કેવી રીતે ? જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે :-

ન સા જાઈ ન સા જોણી । ન ત ઠાળ ન ત ફુલ ।

ન જાયા ન મુયા જલ્ય । સઘ્યે જીવા અણતસો ॥

અર્થાત્-નો । મા અનતાનત એવો છે તે દરેક એવની સાથે એકે-એકે માનાપ ભાઈ-ભાગિની પુત્ર-પુત્રી સહિત, ઈત્યાદિ સગપણો અનંત વાગ બાધ્યા છે એવા મબધ વિનાનો એક પણ એવ નથી આવ્યા સબંધથી બધાએના એવોને શુદ્ધ કે વૈરી લેખવા તે કેવળ અયુક્ત છે તેઓની પ્રત્યે તો પ્રત્યેક મનુષ્યે બાતબાવ જ વિચારવો ધોઈ દેવોકની અને પરોક્ષની મધુની કરી જ ન્યાયુધી દષ્ટિની વિષમતા ટાળવાનો ચત્ન કરવામાં આવેલો નથી ત્યાનુધી દષ્ટિની વિષમતા પૂરી રીતે ટળતી નથી અને વસુધાને કુદુમ માનવા જેવી મરીખાનના ખીનતી નથી

દષ્ટાન્ત-જેઓ ઈંદ્રનોક-પરોક્ષની ગણતરી કરતા નથી, જેઓ વૈરને ટકારી રાખના સમગ્રતા નથી કે એ વૈરજ્વાળા પોતાના ભારી જન્મોને પણ દબ કરનારી નીવડે તો તેઓને માટે એ દટાન આપવામાં આવે છે એક મામલામાં એક માછી મેલે તો હતો કાર્તિકામ પ્રસન્ને શહેરમાં જતા રસ્તામાં નીચે ઝાડ ઉપર એણે પક્ષીનો માગો જોયો તેમાં તેણે ઇંડા જોયા એને તેને તે ખાવાનું મન થયું અને તે લઈને એ મહેરમાં ગયો શહેરમાં એક મિત્રને લા જઈ તેણે ઇંડા ૫ વ્યા અને ખાધા, એમાંથી એક તેણે એના ભાઈ-બહેની છોકરીને આપ્યું તેનો એ છોકરીને એવો સ્વાદ લાગ્યો તે દિવસથી એ છોકરી પાડોળીની મરડીના ઇંડા ચોરી લાગીને ખાતી છાંરીને પોતાના ઇંડા ખાતી જોઈને મરડીને ક્રોધ આવ્યો અને એણે પ્રભુને એવી પ્રાર્થના કરી કે— હે ભગવાન ! આવતા જન્મમાં હું રાક્ષસી થાઉં અને આ છોકરીના સગાન ખાઉં એમ કરજો ” કેટલાક વિસ પત્રી એ મરી અને છેલ્લી જ ને મરી ગયા અને બન્ને એક જ ઘરમાં અવનર્થા મરી ગયાથી થઈ અને છોકરી મરડી થઈ મરડી ઇંડા

મૂકે તે મિરાલી ખાઈ જાય આમ થયો વખત ચાલ્યુ આખરે મગધીએ ચિડાઈને પરમેશ્વરને પ્રાર્થના કરી કે—“દે ભગવાન! આવના જન્મમા હું આ મિરાલીને અને એના જન્મ્યાને ખાઉં એમ કરજો” કેટલેક વિમે એ મિરાલી અને મંત્રી જાને મળી ગયા મિરાલી દુઃખી થઈ અને મગધી વાધણુ થઈ વાધણુ એ દેવીને અને એના જન્મ્યાને ખાઈ ગઈ એવી રીતે પાચમો અવતાર તેઓ એ જીવન ઉપર વેગ વાળના ચાલ્યા હવે ધ્રુવ-સ્ત્રી નગરીમા એમણી એ જણી ડાહ્યા અને બીજી રામસી અવતરી ત્યાં એક દટાડો બુદ્ધવે એમને જોયા અને તેમને જન્મ જન્મ વગર ગમવાનો ઉપદેશ આપ્યો એ ઉપદેશી સમજાને કે વેગ કરના તેમજ મંત્રી ધરના ઈશ્વર-પ્રભુ-ઉપદેશો વિચાર પૂરેપૂરે આવશ્યક છે, કામજીવે એવા સમયે અવતાર-પરપગના પાંચ નીવડે કે (૩૬)

[સર્વ હવે પ્રાચીની આવી ફરજ બજાવતા હોઈ વારે હોઈ અનિષ્ટ ચિંતાવવા એવો દોષ થાય તો તેથી મનની શક્તિ સ્થુપિત થાય અને ભાવના જોડાઈ હોય ચી દોષ તેથી જમણી પાંખ નીચ પડે આવો દોષ થાય ત્યારે શું કરવું? મય માર નિમ્ન જોડાઈમા તે દોષનું નિવરણ બતાવે છે]

ક્ષમાયાચનમ્ । ૩૭ ॥

નાનિષ્ઠ મનસાપિ ચિન્ત્યમશ્વિલભ્રાત્રાત્મકપ્રાણિનાં ।
 કિન્તિવિષ્ઠ મનસા ધનેન વચસા કાયેન કાર્ય સદા ॥
 યેષા કાપ્યજનિ ક્ષતિ કથમપિ ત્વત્તોઽજ્ઞતાયા તદા ।
 તાસ્ત્વ શુદ્ધધિયા ક્ષમાપય મુદા સન્ધ્યાદ્યે નિત્યશ ॥

ક્ષમા માગવી

ભાનાર્થ—ત્યારે દેવ-પ્રાણી ભાઈ સમાન છે ત્યારે તેનું મનથી પણ અનિષ્ટ ચિંતાવું નહિ કિન્તુ ધન તન, મન અને વચનથી તેમનું હમેશા ઇષ્ટ કરવું જોઈએ તે માનવ! તેમના કાંઈ પણ પ્રાણીની કાંઈ પણ

રીને તાગથી અગ્નિજ્વળાપણે યથા યથા નિધિ થઈ હોય તેા આજે આ મવા
એ નિધ્યાકાગે દમેગ નુદ્ધ શુદ્ધિથી તેમના પામેથી કામા માગ (૬૭)

વિવેચન—૧૫ દર્શાવનામ આત્મ ૯ ક મવ મનુષ્ય પ્રાણીઓ
ઉપગત મર્વ જીવો પ્રતે મરી ભાવના વિસ્માવતી તેમજ આત્મોપમ્ય વો
નિર્ગતાથી પોતા સમાન શિવા પોતાના બહુમમાન નેમના પરતુ અવગમ્યા
વર્નાતા મનુષ્યથી કાઈ કાઈ રાર મન-વચ્ચા-મયાથી મગ્નપણે પણ
પરતુ અદિત થઈ ગય છે જેઓ જાણીનેહી જ પોતાના મુન
ભાવો મારે પાગુ અદિત છે , તમો મરી ભાવના વિસ્માવનાનો
મોધ કરવો તે મેકે કામા મીઠું ભરીને તેમા જાનાનો ડો
વાવના મગમર છે પણ જેમોએ ગૃહસ્થાશ્રમને છોડી વાનો નિશ્ચય
કયો છે, શિવા જે મુનુમુઓ દ કાર્ત આશ્રમમા શિવા દર્શકાર્ત
વરે આત્માપમ્ય દષ્ટિ ના માનમિત મમનાને પ્રવવાની જિનામાનાગ છે
તેઓથી ત્યાગે અગ્નિપાના પગના અગ્નિનુ ચિત્તન થઈ જાય છે, ત્યારે
તેજે રી રીને વનતુ તેનુ સૂચન કરવાનો પ્રયત્નને આ પ્રોકે લખવામા
દેવ છે પ્રમાતમા અને સાયકાગે ગમ્મી અને દિવમની પોતાની પરિ
અયાનુ અગ્નિ કરીને પોતે ત્યા કયા મા શિવા કયા કયા માફા કાયો
મયા તે રિરે વિચારી કુષ્ટત્વની આનોચના કરવા જેમનુ અદિત કર્યુ ત્યા
અઈ ગયુ હોય તેની મન પૂવકે લખાપના થાચના, એન તેનુ કૃત્ય ન થઈ
જાય તે મારે આવધચિત્ત મેવાનો નિશ્ચય કરવો એનુ માનિક ચિત્તન
પ્રમાદવશન પતિત થતી મરી ભાવનાને પુન ઉભે ચાનનાર નીરડે છે
પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત જે પશ્ચાત્તાપ છે આ કામાચના કુષ્ટત્વના સાચા
પશ્ચાત્તાપ વિના કરી રામતી નથી, એટલે એ રીને કામાચનાવડે પાપનુ
પ્રાયશ્ચિત્ત જ મવાય છે જૈન ધમમા આ કિયાને પાપમાથી પાડા હઠના
રૂપ-પ્રતિકમ્બલ કરેવામા માને છે છુદ્ધે પણ સર્વ જીવો પ્રત્યે મરી ભાવ
કેગવવા મારે કામાચનાને આપરતક લેખી છે

છટીત—કામાપના ૥ નીન પાનનુ એ દધાન છે પાટતીપુત્રના
અન િયનના રાણીવામમા સુવર્ણુનિકા નામની એક અત્યંત અરૂપ-

વતી દાગી હતી એકદમ ઉત્કૃષ્ટચિત્રિની રાજ ચપ્પણની દૃષ્ટિએ તે પડી અને ગમ્મ તેની ઉપર મોહિત થયો, પણુ ઉદાસ ગમ્મએ તેની માગણી સ્વીકારી નહિ એટલે તેણે એ દાસીનું હથેલી કપડાનો નિશ્ચય કર્યો. ચપ્પણ એક વાર દાસી પર મેસીને ઘમીનું ફાલ દર્શાવે નિશ્ચયો, પણુ ઉદાસને દાસ્ય પકડાઈ ગયો અને ઉદાસને તેને કેમના પૂરો સવત્મગીનો દિવસ આવના ઉદાસન સવત્મરી પ્રતિક્રમણ કર્યો પહેલા સાને ખમાનાની માથે કેદીએને પણ ખમાવવા ગયો ખમાવતા ખમાવતા તે રાત્ર ચપ્પણ પ્રદાત પામે મા થો અને બોલ્યો “ મે તમને કાવદા પ્રમાણે તમારા ગુનાની સજા કરી છે, પણ માગ મનમાં તમારી પ્રત્યે અગત દ્રેષ નથી, માટે તમે ખમજો ” ચપ્પણને કહ્યું “ મને કે માથી જાગ દાગી તારી દાસી મુવળગુનિકા પગલાવે તો જ દુ લખા આપુ હુ પણ આવ- હુ અને એથી મારે પણ પ્રતિક્રમણ થાય ” ઉદાસને તેને જાણે મમજ થો પણ તે સમજ્યો નહિ હવે “ દાસીપતિ ” એવા અક્ષરો પોતાના કપાળમાં આવવા (જમ દેવા) ની શરૂને તેને મુવળગુનિકા પગલાવવાનું ઉદાસને હજાર રુપિય અને એ રીતે ખમનખામણા થયા (૩૭)

[હવે મૈત્રીભાવનો વિગત કેવે કરે કરે તે નિર્ણયમાં આવે]

મૈત્રીક્રમ । ૩૮ ॥

મેત્રી કલ્પલતા પ્રયાતિ વિતતિ શકેર્વિકાશો યથા ।
તસ્યાસ્તિષ્ઠતિ મૂલમાત્મનિલયે સ્કન્ધસ્તુ સમન્ધિપુ ॥
શાખા-દેશ-સમાજ-માનવગણે વિસ્તારમાપયતે ।
સર્વપ્રાણિગણે તદીયશિરસર પ્રાન્તે જગદ્ધ્યાપ્નુતે ॥

મૈત્રીના ક્રમ

સાનાર્થ—જેમ જેમ માણસની શક્તિનો વિકાસ થતો જાય, તેમ તેમ જગતના વિનાશ પામતી જાય તે ક્રમ

ધરમા દોષ છે, એટલે પ્રથમ ધર્મી શરૂ થાય છે સગા સબંધીઓમાં તેનું મુકધ-ચડ હોય છે, દેશ-મમાજ-બી મનુષ્ય માનમાં તેની શાખા વિગતે છે તેની દોષ તો મવ પ્રાણીનર્ગમાં પડેલો છે, અને આખર તે લના આખા જગતને વ્યાપી ગયે છે (૫૮)

વિવેચન—અત્ર મૈત્રીના મનુર્ સર્વ એક લતાના કિતાગની તુલનાથી દર્શાવવામાં આયુ છે મૈત્રીને વપના કાને અથકાતે મૈત્રી પ્રથમ પોતાના ગૃહથી શરૂ કરવાનું ની પડી તેનું ધર્મ, શાખા, અને દોષના ડાખગા સગા-સબંધી દેશ-મમાજ-મનુષ્ય પાતી અને સર્વ પ્રાણી વર્ગ સુધી પર્ગાયાડવાનું સૂચન કરેલું છે તાર્પણ એ છે કે મૈત્રી ભાનનાનો વિશ્વસ ક્રમે ક્રમે થાય છે વગ્યાગલો મૈત્રી કિંવા દષ્ટિની અમતા નદિ જાગવી શકનાર દેશસેવક કે સમાજસેવક થઈ રહ્યો નથી, અને તે વસ્તુધાને કુદુબરૂપ મનનારો આપુ કે મન્યાસી પણ થઈ શકે તો નથી કલમ તેવો માણસ રેશમેનક કે માધુ બને છે, તોપણ તેનામાં તે તે પર્ના ઉત્તમ ગુણો હોતા નથી અને તેથી પોતાનું નિર્લિત કનપ્ય બળવી શકે તો નથી એમ મનુર્મા બેસીને છે નારો માપુન જેમ જેમ આમશમાં ઉમેચતો જાય છે, તેમ તેમ તેની દષ્ટિગોચર ક્ષિતિ તુર્ણ વધારે ને વધારે મોટુ થઈ જાય છે, તેની જ રીતે મૈત્રી ભાવનામાં મનુર્મ જેમ જેમ ઉમેચતો જાય છે તેમ તેમ તેનું મૈત્રીનું વર્ણન નબળાનું જાય છે તેના માટે મૈત્રીભાવનાને વિકાસ કરના છંદનારે ધ આગલેથી જ તેની શરૂઆત કરવી જોઈએ તૃતીય અરુથામાં જે વખતે મમાજ, રેશ કે અમત્ર જનતાનું કન્યાણ કરવાનું હોય છે, તે વખતે મૈત્રીનો ક્રમ મીબરને માટે ધરના મનુષ્યોની શરૂઆત કરનાર માણસ જોઈએ તેની રીતે આગળ વધી શકે તો નથી, એને ગૃહાગ્યાત્રમમાં જ મૈત્રિમિત્ર મૈત્રીનાનનાની તો પૂર્ણ કેળવણી કરી નાખવામાં આવેલી હોવી જોઈએ એને પડી તૃતીય અવસ્થામાં સમાજ અને દેશ પ્રત્યેની તથા આગળ જતા જગતના પ્રાણીમાત્ર ઉત્તેની મૈત્રી કેળવવાની અને ઇતમાદ્ય વિષેની બ્રહ્મચક્ર મર્દાસે-એ રીતે નિસર્ગી ચર્ના ચર્ના એવે ધર્મસોકમાં પહોંચવાનો ઈષ્ટિનાથ પુરો થાય છે મૈત્રી ભાવનાને

વિકાસ અને તેના ક્રમના સમર્થમાં જીવનું કથન પણ આ વિચારોને અનુ-
રૂપ જ છે બાદ પ્રથોમા મંત્રીભાવનાનું વિધાન દગ્તા કહેવામાં આવ્યું
છે કે-

અસૂપમાય સદ્યેસ સત્તાનં સુલ્લકામત ।

પસ્તિત્વા કમતો મેત્તં સદ્યસત્તેસુ માવયે ॥

અર્થાત્-આપણી જેટલે જ મર્વ પ્રાણી સુખની ઇચ્છા કરે છે એમ
સમજીને ક્રમે ક્રમે સર્વ પ્રત્યે મનીલાવ ઉત્પન્ન કરવો આ સમયે વિશેષ
ઉપદેશ જીવે 'કલ્યુષમયુત'માં કહેલો છે તે ઉપદેશનું તાત્પર્ય પણ-ક્રમે
ક્રમે મંત્રીભાવનાને વિસ્તારવાનું છે

દૃષ્ટાન્ત-એક નવા જે તુએટના મનમાં વિદ્યાર્થી અવસ્થાથી જ દેશની
સેવા કરવાના વિચારો રમ્યા કરતા હતા, અને તેના મનમાં કાંઈ કાંઈ અ
ભિનાયો ભરેલા હતા તે બી એ ની પરીક્ષામાં પચાસ થયો કે તુગત એક
મોટા શહેરની 'વનિતાવિશ્રામ' જેવી મરથામાં સેવાભાવનાથી નોકરી
કરવાને તયાર થયો વનિતાવિશ્રામ કાનૂનાર વૃદ્ધ ધનવાન માઈની પામે તે
મયો અને તેણે પોતાનો નોકરી કરવાનો વિચાર જણાવ્યો એવે વૃદ્ધ મા
ઈએ પૂછ્યું "વાડ તમે પચાસ શો લેશો?" જીવ્યએટ જીવાને જવાબ
આપ્યો "માન પદ્મ રૂપિયા" બાઈએ પૂછ્યું "તમે શુ પાછો નથી?"
જીવાને કહ્યું "પરણેનો તો હું" "ત્યારે તમે બે માણસ પ ૨ રૂપિયામાં
પૂરું કરી શકશો?" "હું માન મેવાશુદ્ધિથી જ આપની મરથામાં જોડાવા
ઈચ્છુ છું મને ધનનો લોભ નથી" "ત્યારે તમે જર્જરીમત છો?"
જીવાને કહ્યું "નાજી, હું સામાન્ય ગિથિતિનો છું, પરંતુ સ્ત્રીના પ્રેમથી
જેવી મારી વ્યર્થો ભાવનાથી પ્રેમીને વનિતાવિશ્રામ જેવી લોભપદ્ધતિ
મરથા પાસેથી વધારે દ્રવ્ય લઈ એવું કશું મારી સેવાવ્રત્તિને અર્થ
નથી બી વળી દગ્ગોઈ રીતે પોતાનું ઈન્દ્રિય ભરી લેશે." વૃદ્ધ બાઈ
આવી સેવાભાવનાથી આશ્ચર્ય થયું તેણે કહ્યું "ત્યારે તમે કાલે તમારી
શ્રીને લઈને મરી પામે આવજો" જીવાને કહ્યું "પણ તે માદી છે,

એટલે આવી આવી સમજે નહિ” જુદાએ પૂછ્યું “વાર, તેને શું દર્દ છે?”
 જુવાનો કહ્યું “તે તો કાઈ મને ખબર નથી, પણ મારી માતા તે બાવ
 જત સારી રીતે કહે છે” “અતી વા કરો છો?” જુવાને કહ્યું “દવા
 તો ડાકની કરતાજ દશે ને” “વાર, મારી સમ્યામા અનેક ગરીબ
 વન્યાઓ, વિધવાઓ અને અસક્ત બાકાઓ છે તેમની પ્રત્યે તમે સમાન
 દષ્ટિથી જુઓ તો—” જુવાન અધવચ્ચ મોઝો ‘જરૂર, દેશના દુખી બાળકોને
 જોઈને મારા હૃદયને આજયી નહિ પણ દુઃખી કાનેજમા જનો ત્યારથી દુખ થઈ
 હતું તેથી માત્ર ઉંડા પૂરવા જેટલાજ મનાથી મારા કુટુંબીઓની જરા પણ વિચાર
 કયા વગર હું આપની સમ્યામા સેવા કરાને દેવાઈ છું તો પછી આપ સમજ
 શકો કે સમ્યામાની ગરીબ મિચારી બાળાઓ, દુભાગી વિધવાઓ અને
 દવાઈ અશક્ત સ્ત્રીઓ પ્રત્યે મારી દવા બાવના—’ આ બાપજી સાબળાને
 અદાથી વધારે વાર ધીજી ગમી શકાઈ નહિ તે મોલી “અરે મિત્ર
 દેશ એવક’ મને તમારી સેવાની બાવનાને જરા પણ વિશ્વાસ નથી માટે
 મારી સમ્યામા તમને મુક્ત રાખવાને યજ્ઞ હું તૈયાર નથી જે માણસ
 પોતાની સ્ત્રીનું ઉગ્ર ભરવાની ચિંતા ગમતો નથી, જેને પોતાની માદી સ્ત્રીના
 દર્દની કે તેના આપરોપચારની ખબર નથી, જેને સ્ત્રી પ્રત્યેનો પ્રેમ એવક
 શું તે માન્ય નથી, તેની પ્રેમભાવના મારી સમ્યામાની ગરીબ બાળાઓ
 અને સ્ત્રીઓ ઉપર આકર્ષાય એવું માનવી જ નથી એ સબવિન પામ્યું નથી
 કુરતે જેને પોતાના જ બનાવ્યા છે તેને જે ચાહતો નથી તે પગપાત્ર ચાહે
 એ નહિ બનવાજોગ છે’ જુવાન એવ્યુએની બાંજો પોતાની પહેલી
 ફરજ પ્રત્યે ઉઘટી કે માથી પહેલા આમજનો પ્રત્યેની પોતાની નિર્મળ
 પ્રેમભાવના વિના સમાજમેવા કે દેગમેવા વ્યર્થ છે એ જ રીતે મિત્રીબાવના
 વિકાસવામા કમાવું મારી યજ્ઞ એ ઈષ્ટ છે (૩૮)

[મિત્રીનો ધાવ માર તેવા સંચોગની ઉપસ્થિતિ યતા કેમ વર્તવું તે વિષે
 જ પચાર કહે છે]

મૈત્રીઘાતક પ્રકૃતે 'પરિહાર' । ૩૯ ॥

વૈધર્મ્યં यदि तत्त्वनिश्चयधिया तत्त्व समालोच्यतां ।
वेदेऽय यदि गृह्यता नवगुणस्तस्मात्स्वय दीयताम् ॥
वैजात्येऽपि विरोधभावजनन दोषावह सर्वथा ।
भेदेऽपि प्रकृते योरनुचित मैत्रीपथोत्सर्जनम् ॥

મૈત્રીઘાતક પ્રકૃતિ ૬૦ કરની

ભાનાર્થ—એ વ્યક્તિ કે એ સમાજ વચ્ચે ધર્મભેદ હોય તો મૈત્રીનો ઘાત થવાનો સંભવ છે પણ ત્યાંએ મૈત્રીનો માર્ગ હોયો ન જોઈએ કિન્તુ ધર્મભેદ હોય ત્યાં તત્ત્વનિશ્ચય કરવાની શુદ્ધિથી તત્ત્વની સમાલોચના કરી, ત્યાં દેશભેદ હોય ત્યાં પણ વિરોધ ન કરતા ગુણની આપ લે કરની અર્થાત્ મહામામા નવા ગુણો હોય તે લેવા અને આપણામાં હોય તે તેમને દેવા, ત્યાં જાતિભેદ હોય ત્યાં પણ વિરોધ કરવો તે સર્વથા દોષપૂર્ણ છે, ત્યાં મેના સ્વભાવ વચ્ચે ભેદ હોય ત્યાં પણ મૈત્રીનો માર્ગ હોયો જોઈએ નથી (૩૬)

વિવેચન—જાન્ય શુવન ધારી વા મનુષ્યના માતર શુવન ઉપર અમર કે છે, એને કેટલીક વાર એવા સંયોગોમાં મનુષ્ય આવી પડે છે કે તેની મૈત્રી ભાનના ત્યમથી જવા પામે છે આના પ્રમગે શું કરવું ? મનુષ્ય આ પ્રોક્ષમાં એવા મૈત્રીઘાતક પ્રમગોના થોડા ઉદાહરણ આપે છે મે નમ્મિ કે એ સમાજ વચ્ચે ધર્મભેદ હોય તો મૈત્રીનો ઘાત થવાનો પ્રમગ આવે છે મધર્મનું અભિમાન ગળવું એ એક સદ્ગુણ છે, પરંતુ એ સદ્ગુણ જો અન્યધર્મી તત્ત્વે દ્રેષો ઉત્પન્ન કરનારો નીવડે તો એ મ ગુણ દુર્ગુણરૂપ જ લેખાય છે ધર્મનું અભિમાન પ્રસરત હોવું જોઈએ—ધર્મતત્ત્વનું હોવું જોઈએ તે તાના ધાર્મિક મપ્રદાય મન પ આભિમાન ગ તેની કુદ્રતાને દર્શાવે છે તેટલું

માની મનુષ્યે પણ જ્યારે પોતાની માગે વિધર્મી આવે અને તેની સાથેકોઈ
 બાગમમા મનભેદ પડે ત્યારે તત્ત્વનિશ્ચય કરવાની શુદ્ધિથી તત્ત્વની સમાવેશના
 કરી જોઈએ અને જ્યારે એ તત્ત્વ વિચારશે કે હું વૈષ્ણવ ધર્મદ્વારા
 પ્રભુપ્રાપ્તિ કરવા માગુ છું, તો તે શુદ્ધોપામના દ્વારા નિવાળપ્રાપ્તિ કરવા
 માગે છે વસ્તુતઃ જોઈતો હોય તો જન્મ-મરણના પ્રેરક દાગરનો જ છે
 પરમાત્મા તો જોઈતો એ જ છે, તો પછી એદિક એદદિથી શા માટે
 મિત્રીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ? એવી રીતે તત્ત્વાભ્યાસ કરનાર વીર પુરુષની
 તો શત્રુ પપ્પ પ્રશસા કરે છે અને તેનું કાંઈ અમિત્ર બનવું નથી કે રહેવું
 નથી એ જ સાચો 'મનુષ્ય કલ્પાય છે નામ ચસ્યમિન'દન્તિ દ્વિવોડપિ સમત
 પુમાન્ ॥ પ્રાચીન કાળમા જૈન, બૌદ્ધ અને વૈશ્ણવ ભાષાઓ એક જ પિતાના
 ધર્મા સુતેક-મપથી રહી શકતા તે આવી જ તત્ત્વવિચારણા વડે રહેતા
 એ ધર્મજોની વાત થઈ જ્યાં દેશભે ભેદ ત્યાં શુ કરવું ? મહાત્મા ગાંધીજી
 કહે છે કે સ્વદેશાભિમાન ત્યારેજ યોગ્ય ગણાય કે જ્યારે પરદેશીઓ પ્રત્યે
 દેવ ઉત્પન્ન થાય જ નહિ દેશના દિનને અર્થે કોઈ પગદેરીઓ સાથે યુદ્ધ
 કરવું પડે તોપણ એ યુદ્ધ કરવામા દ્વેષ નહિ પણ મિત્રતા જ દાગીમૂલ
 હોવી જોઈએ માર્ગ શકા કરશે કે જો મિત્રતા હોય તો યુદ્ધ સંભવિત જ
 નથી પરંતુ એ જૂન છે દ્વેષી યુદ્ધ કરનાર શત્રુથી પોતાનું સરક્ષણ કરવા
 ઉપરાંત શત્રુનું પુષ્કળ અનિષ્ટ જો છે, તેને મનુષ્યની વગલામથી ઉનારીને
 પશુ બનાવી દેવા તે તનસે છે પરંતુ મિત્રી ભાવનાના ગાને દેશને અર્થે
 યુદ્ધ કરવું પડતું હોવા છતાં તે પોતાનું રક્ષણ કરીને યોગ્ય પ્રસંગ આવે
 શત્રુની સાથે મધિ દે છે તે તેનો દ્વેષ કરતો નથી કે તેનું અનિષ્ટ કરવા
 અથતો નથી પરંતુ તેનો મિત્ર બનીને તેનામા ખોના કરતા જે કાર્ક નવ
 શુભો હોય તે મદદ કરવા તત્પર રહે છે એ પ્રમાણે પરદેશીઓ તરફ જોત
 જ્યારે ગુણગ્રહણને સારશૂત માનવા સુધી મનુષ્યની દૃષ્ટિ દેવવાય છે ત્યારે
 તેને તેની તરફ કાંપિ દ્વેષ થતો નથી ગત સુરોપીય મહાયુદ્ધમા ક્રાન્ત
 અને જર્મની જે ઉદ્યોગે મનુષ્યજાતિનું અક-ચાણુ કરનારા વ્યાપારો કર
 વામા મળા મૂકી નથી જર્મનીએ પોતાના વિદ્યાનશાસ્ત્રનો હિસાને અર્થે

જા પુષ્કળ ઉપયોગ કર્યો અને ક્રાન્તિ જર્મનીને કચડી નાખીને ફ્રાન્સ માથું નહિ કરવા દેના પુષ્કળ ચલન કર્યો કવિસમ્રાટ રસીકનાથ દાદો જર્મની અને ક્રાન્તિના એ કાયેલાં અનિષ્ટ જ માને છે લોકસલાહુનો ધા કરનારા એ દેશો હોવા છતાં લોકકલ્યાણ વાચકે કવિ, દાદોરે તેમની પ્રદેપ દાખવ્યો. નથી તેમણે જર્મનીના તત્ત્વવિદ્ય, મહાપુરોહિત શ્રીચર કર જર્મનીની અને ફ્રેંચ પડિતાના યુરોપનું અવસાન કરવા ક્રાન્તિની મુલાકાત પુષ્કળ માન મેળવ્યું છે અને તે તે તત્ત્વવેદાઓ તથા પડિતોને માન આપ્યું છે આ પ્રમાણે જ્યાં પગપર મુગવિનિમયની દૃષ્ટિ જ હોય છે, ત્યાં દેશી-પરદેશીની ભાનના ટપ્પી નથી અને તેટલા માટે જ પ્રયત્ન કરે, એવા મેં પીવાતક પ્રસંગની ઉપસ્થિતિમાં જ્યારે નવનુસ્તરનાવ રાજ્ય એવા છટ્ટ માર્ગ જ દાખવ્યો છે જાતિમે ઉપદિગ્ધ થય ત્યાં મુકુદ મધ્યકાર કહે છે કે જાતિમેહની દૃષ્ટિથી જોવાથી વિરોધભાવ જ મધ્યે છે આ વિરોધભાવ એ તો દોષથી જાણે જ છે મને તેનો ત્યાગ કરવો મુકુદ આજકાલ બધા દેશોમાં જૂની, જૂની જાતિને દેશો કહે છે આ કટીક કોમો તો મુગ પરદેશી હોવા છતાં મુકુદ ક્રાન્તિની ક્રાન્તિ કોમો જ સ્થાપિત થઈ ગએલી છે-જોવા કે ક્રિસ્તીયનના મુકુદના લેઓની સાથે હજીમગાને રહેવાનું આગ્રહ જ છે તેમની તરફ વિરોધભાવ ને કરવા તે દોષપૂર્ણ છે તેમજ દાનિકાર છે મુકુદ ક્રિસ્તીયન જાતિમેહની દૃષ્ટિથી ત્યાગ કરી મનુષ્યજાતિ પ્રત્યે મમતૃષ્ટિથી જોવું મુકુદ છે જ નુકસાન તેના જ અનુયાયીઓ આગે તેના ઉપદેશને કવિ દર્શન નથી ધણિયુ આફ્રિકા અને પૂર્વ આફ્રિકામાં જાત વનેદ કે જે એકાન્ત અને સિદ્ધાંતથી ત્યાં જાત વનેદ વડેવર્ણ આમળના કે જે એકાન્ત કાને છે કે તેઓ તેમને રિજાતિરૂપથી પ્રચલેહની-તે એકે કૃષિસ્ત એસિયાવાસ્તી હતો, ને આ વખતે તે ક્રાન્તિરૂપ કે જે એકાન્ત અનુયાયી પૂર્વ તથા દક્ષિણ આફ્રિકાના જોડે એકે એકે એકાન્ત એકાન્ત દે નહિ આ જાતિ દેવને પરિણામે તે તે

હિનમા એવા ઉત્પાતો શુ ઝોઝ હાનિમારક છે ? અને જ્યાં જે વ્યક્તિઓના સ્વભાવ કે પ્રવૃત્તિનો એ હોય ત્યાં તો માન કુરતી ગતિને અપમજને જ મેરી ભાનનાં ટકાની રાખતી બોધએ સસારમા સ્વભાવને આગકાન મધો મધો અને હણે મણે દષ્ટિગોચર થતા જ મહે છે અને પડી અચાનકના વાયુ વાય છે ઘણાંની ધીરતા અને સ્થિરતા તેવે વખતે તૂટી જાય છે પરન્તુ જો તેઓ એટલી તત્ત્વવિચારણા કરે કે ય સ્વામાલો દિયસ્તાસ્તિ ય નિર્લય કુતિક્રમ અથાત્-જો જોવો સ્વભાવ પાપો પેાય છે તે હમેશા નહિ નિવારી શકાય તેવા જ રહે છે તો કદાપિ મૈત્રીભાવના વૃદ્ધાનો અવસર જ આવી નહિ. (૮૬)

[હવે બ્રહ્મા બ્રહ્મા ધર્મના દેશનાં અને જ્ઞાનના મનુષીમા પણ મેરી દેશી સજાવિત અને સ્વાભાવિક છે તે જણાવવાની જગ્યા આવે છે]

વૈધર્મ્યાદિષુ મત્સ્યપિ ન મત્રીચાત । ૪૦ ॥

વૈધર્મ્યેऽપિ સહૈવ તિષ્ઠતિ સદા કિં દ્રવ્યવદ્ક ન વા ।
 વૈદેશ્યેऽપિ ચકોરચન્દ્રક્રુમુદે હ્રાસો ન મેઝ્યા સદા ॥
 વૈજાત્યેऽપિ વને સહૈવ તરવસ્તિષ્ઠન્તિ વલ્લ્યાદિભિઃ ।
 કિં ત્યાજ્યા મનુજૈસ્તદા સુલ્લકરી મૈઝ્યત્પમેદોઽન્નવે ॥

વૈધર્મ્યાદિ છતાં પણ મૈત્રીનો ઘાત થતો નથી.

ભાવાર્થ-ધર્માગ્તિકાયાદિ ૭ દ્રવ્યના ધર્મો જુ. ૧ જુ. ૧ છે છતાં પણ ૮એ ૬ ૫ સાથે સારે જ્યાં લોકમા રહે છે ક્રુમુદ ચકોર જો નદ્ર ભિન્ન ભિન્ન દેશના ટોવા છતાં તેમની મત્રીમા ઝાઈ પણ કાઠે ધગડો થતો નથી જા. અને લનાઓમા મનેક જાન ટોવા છતાં એક વનમા સાથે ને સાથે મહે ૮ જ્યારે એ પાથો તથા ગ્રામીઓમા ધર્મભિ રેશમેદ કે જાતિમેદ મત્રીભાષક થતો નથી, તો પડી મનુષ્યો સાધારણ બોદનો ઉપ થતા સુખ કરનારી મૈત્રીનો ત્યાગ કરે તે શુ ઉચિત ગણાય ? નહિ જ (૪૦)

વિવેચન—પૂર્વ શ્લોકમા ધર્મ, દેશ, જાતિ આગિની શિન્નના ઉપ-
 ગ્રીત થતા કેવા વિચારથી મત્રીઆનાનો જ વાગી રહેલુ તેની તત્ત્વવિચાર-
 રૂપા કંવામા આની અને આ શ્લોકમા એ તત્ત્વવિચારણાની સફળતા
 જાતમા કેવા કેવા ઉદાહરણોમા થતી દેખાય છે તે અચકા મમજવે છે
 વૈધર્મ્યના દર્શનમા તે પ્ દ્રવ્યનું ઉદાહરણ આપે છે ધર્માગ્નિકાય, અધર્મા-
 સ્તિ ય, આકાશાગ્નિકાય, જાળ, પુદ્ગલાગ્નિકાય અને પરમાણુ પુદ્ગલ
 એ છએ દ્ર યો જાતમા એમી માથે અગ્નિત્વ ધરાવે છે એ દ્રવ્યોના ધર્મો
 કાંઈ એમમગ્યા નથી, બનકે પગ્ગર વિશ્વ પશુ છે ધર્માગ્નિકાયનો શુણુ
 કોઈ વસ્તુને ગતિમાન કરવામા સ્વાય કરાનો છે અને અધર્માગ્નિકાયનો
 શુણુ કોઈ પશુ ગતિમાન વસ્તુને ગિથર કરાનો હ જેવી રીતે હવામા
 આગ્નીગત, નાઇટ્રોજન કાર્બોનિક એસીડ ગેસ વગેરે વાયુઓ એકી સાથે
 એ જ મથો આ હવામા એ પરમાણુની અદ્ય પશુ અગ્નિત્વ ધરાની
 રહે છે, તેવી રીતે પગ્ગર વિશ્વ શુણવાળા હોવા છતા આ છએ દ્રવ્યો
 જાતમા એમી સાથે વસે છે એ પ્રમાણે અજ્ઞ પદાર્થોમા પણ વૈધર્મ્ય
 નહિ પણ મૈત્રી જ રહેલી છે વૈશ્યના ઉદાહરણમા કુમુદ ચદ્ર આ ચક્રા -
 ને મદ્દા કરનામાં આવેના છ કુમુ સરોવરમાં નિવાસ કરે છે ચક્રા વૃક્ષ
 ઉપર નિવાસ કરે છે અને ચદ્ર આકાશમા વસે છે તે ત્રણે એ બીજો
 મન પરસ્પર નિંદી જ છે પરન્તુ તેઓની મૈત્રી કેવી છે ? ચક્રા જ્યારે
 ચક્રાદ્ય થાય છે ત્યારે જ ઉત્તસિત થાય છે અનમત, ચદ્ર, ચક્રાર આ
 કુમુદની મૈત્રી એકતરી છે, પોતાના પ્રેમી મિત્રો ચક્રાર અને કુમુદને ત્રેષ
 ને ચદ્રને દેવો આનંદ થાય છે તે આપણે જાણતા નથી પરન્તુ અત્ર માત્ર
 વૈશ્યની દૃષ્ટિએ જ મૈત્રીનું અવગ્રહન કરાનું હોવાથી એ મૈત્રીની બીજી
 બાજુ મદ્દા કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી વૈજ્ઞત્યનો દાખલો જૂની જૂદી
 જાતના તરુઓ અને વનસ્પતિનો ચેવામા આવ્યો છે એક વનમા સેંડો
 જાતના વૃક્ષો હાય છે, પરન્તુ તેઓ એક માથે મત્રીપૂર્વક ઊભા રહે છે
 તેઓમા કાંઈ વગાત્તને દારણે કલ્લ થતો નથી એ અજ્ઞ દ્ર યોમા,
 પ્રાણીઓમા અને વનસ્પતિમા પણ આની મૈત્રી નહતે મૈત્રી

ન હોય તે શુ ઉચિત છે ? તે બધા કરતા મનુષ્ય તો કુદરતની વિશૂતિમા સર્વોત્તમ છે, જ્યાં શુ તેણે મૈત્રીને સ્થાને ક્રોધ પ્રત્યે વેગ અને કન્દ આદરવા ઘટે ? એકે અગ્રિજ કવિ કહે છે કે—

What good has he gained by his knowledge and skill,
If he strive not for others as much as him self ?

No man should consent to inflict or permit

What he knows will give pain to his bitterest foe

અર્થાત્—મનુષ્યમા બીજા બધા ત્રાણીઓ કરતા જ્ઞાન અને ડાપણની વિશેષતા રહેલી છે, છતાં જો મનુષ્ય જેમ પોતાના બના માટે યત્ન કરે છે તેમ તે બીજાના ભલા માટે યત્ન ન કરે તો પછી તે જ્ઞાન અને ડાપણ શા કામના ? પોતાના કલ શત્રુને પણ કુ બ થાય એવું કર્યું પણ કાંય મનુષ્યે કર્યું જોઈએ નહિ કે યવા દેવ જોઈએ નહિ એ જ રીતે જ્યારે વનસ્પતિ, પ્રાણી અને પદાર્થો મિત્ર રૂપે રહે છે અને તેમના કરતા મનુષ્યની વિશેષતા જ્ઞાન અને ડાપણમા રહેલી હોવા છતાં તે મૈત્રી ભાવનાને સમજી તદનુસાર વર્તે નહિ તો પછી તેની એ વિશેષતા પણ શા કામની ? તાત્પર્ય એ છે કે એ ભાવનાને નહિ અનુમનનાર મનુષ્યનું જીવન નિષ્ફળ છે (૪૦)

[હવે મૈત્રી ભાવનાની એક નૈસર્ગિક ઉદાહરણ કરવા નવાસાને દખાવવા મહત્ત્વ છે]

ईर्ष्यादोषः । ४१ ॥

रे दुर्भाग्यवासक ! ज्वलसि किं कालेऽम्बुग्राहोदये ।

वृष्ट्वा जातिमहोदय मनसि मे दाहज्वरो जायते ॥

स्यात्कश्चिज्जगतीतले त्वदुपमो निष्कारण दुःखितो ।

मत्तोऽप्युग्राविषाददग्धहृदया ईर्ष्यालवो मानवा ॥

મુખ્યારૂપ દાખ

ભાવાર્થ—અરે દુર્ભાગી ! જવાસા ! જ્યારે વધાનશુ નજીક આવે છે

ત્યારે તુ કેમ સુકાઈ જાય છે ? (જવાબો ઉત્તર આપે છે) “ભાઈ! મારી જાનિતો ॥ ૫ થતો દેખીને માગ મનમાં દાહજ્વર ઉત્પન્ન થાય છે તેથી હું બહુ ધુન્ધળું બને” આ પૃથ્વીની પીક ઉપર તારા જેવા અમાગીયો કોણ કે જે વગર ૧ જે દુઃખી થાય ? (જવાબો કરે છે કે) “જે માણસો ધર્મીયુ છે તે માગ કરતા વધારે દુઃખી છે તેમનું હૃદય હમેશા ખેંચાયેલું બન્યા જ કરે છે” (૮૧)

વિરેચન—ધર્મના C તરફ રૂપે જવામાંની વનસ્પતિ મારી પેટે જાળીતી છે જવાબો હમેશા ઉનાળાની ઋતુમાં લીસોઝમ રહે છે અને ચોમા-મામાં જ્યારે ખીટ બધી વનસ્પતિઓ નવપરવિત બને છે ત્યારે તે સુકાઈ જાય છે ! જવાબો એ ખજુ વનસ્પતિ વગર રહેતો છે, પરંતુ પોતાના ખીજા કુટુંબપરિવારને ચોમામામાં ખીજો જોઈને તે સુકાય છે તથા ઉનાળામાં તેજ પરિવારને સુખતો જોઈને પોતે લીસોઝમ બની જાય છે તે ઉપરથી પાગળ સપત્તિ જોઈને બગનાર તથા પાગળ વિપત્તિ જોઈને દર્પિત થનાર ધર્મીયુ માણસને એ જ પ્રકૃતિના જવામાંની તુલનામાં કવિઓએ મૂક્યો છે પરંતુ બીજા પ્રકારે જવામાંને પૃથ્વી કરીને જે ઉત્તર મેગ્નેટ છે તે તે કરતા પણ આગળ વધી જાય છે કવિ જવામાંને પૂછે છે કે તુ વપાતરુ નજીક આવે છે ત્યારે કેમ સુકાઈ જાય છે ? તેનો ઉત્તર જવાબો આપે છે કે મારી જાનિતો C થતો જોઈને માગ મનમાં જે દાહજ્વર ધર્મી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી હું બહુ ધુન્ધળું બને તે ધર્મીયુ માણસને તો પોતા કરતા પણ વધારે દુર્ભાગી માને છે અને કહે છે કે હું તો માન ચોમામામાં જ બહુ ધુન્ધળું બન્યું, પરંતુ ધર્મીયુ માણસ તો હમેશા ગાન ને હાડો આપી શકે છે સુધી બન્યા કરે છે ધર્મીયુત્તિનું આ મન અપાય તો પરિણામ છે જેનામાં એ વૃત્તિ પ્રમદ રોય છે તેનામાં કદાપિ મૈત્રી બાવના પ્રવેશ કરી શકતી નથી તે હમેશા માને ધર્મીયુ જ જોઈને મનમાં લંબ થયા કરે છે એ રીતે ધર્મી મૈત્રી બાવનાનો ધાત કરનારી તેની પ્રચલ વૈરિણી છે તે વૃત્તિ જેનામાં એ પા પલ હાથ છે તેની મત્રી, પ્રમો, કૃષ્ણા કે આખર અંત બાવના કદાપિ વિકસિત થવા શકે

જેનામા એ શક્તિ હોય તેને મનુષ્યવધાવને, કુળી ગ્યનાને, ધર્મના સાચા દષ્ટિગિદ્ધથી અને મર્ત્ય તાત્ત્વિક દષ્ટિથી જોનાની ૨૪ પાની જોઈએ અને તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ (૪૧)

[ઇધ્યાણ માણસ મેરી બાવનાથી પરાક્રમ રીતે કવે કુખી થાય છે તેનું વર્ણન નીચેના શ્લોકમા કરવામા આવ્યું છે]

इष्ट्यात् सदेव दुःखम् । ४२ ॥

માર્ગ મઘ્યતરા સુતાશ્ચ સુધિય સમ્પત્તિ પરા કોટિત-
ઈષ્ટ્યાલુર્ન સુખ તથાઽપિ લભતે દન્દહ્યતે માનસે ॥
નો પડ્યેત્ સુખિન કદાપિ કસપિ ક્વાપીહ ભૂમણ્ડલે ।
તર્હ્યવૈપ ભવેત્ સુખી પરમહો નેદક્સ્થિતે સમવ ॥

ઈષ્ટ્યાંધી હુમેશા દુઃખ

ભાનાર્થ તથા વિવેચન—ખી સારી મળી હોય તોકરા શુદ્ધિમાન હોય, કે? ઉપરાંત સપત્તિ હોય, તોપણ ઇધ્યાણ માણસ સુખી થઈ શકે નથી, કિન્તુ ખીજાનું સુખ જોઈ મનમા આવ્યા કે? છે ઇધ્યાણ માણસ ત્યારે જ સુખી થઈ શકે કે જ્યારે આ પૃથ્વીની પીઠ ઉપર કનાન પણ કોઈ પણ માણસને આગે પણ સુખી થતો ન જાયે પણ તેની મિથિનિ થવાનો સમાન જ નથી એવે ઇધ્યાણ જીતી મપત્તિએ પણ હુમેશા દુઃખી ને દુઃખી જ રહી દન્ધ થયા કે? છે જેની રીતે માણસ કોઈથી કેદ લીધ વાર મેને બની જાય છે તેની રીતે ઇષ્ટ્યાંશક્તિથી પણ માણસને ધેનજ નાનું પડે છે અને તે હૃદયમા ઝંથ થાય છે એવું જ નહિ પણ વગધ બનીને કટ લાક બન્યાં પણ આવે છે

દૃષ્ટાન્ત—આવા એક ઇધ્યાણ માણસનું દૃષ્ટાન્ત છે એક પદ્મિય નામનો કુબાર હતો તેની પાસે પુકળ સપત્તિ હતી, તેને કુચરિત પુત્રો હતા અને ધધોવેપાર પણ સારો નાવતો હતો પરંતુ તેનામા એટલી

પ્રથમ ઈર્ષ્યાગ્રસ્તિ હતી કે તે કોઈ પણ મનુષ્યને મુખી જોઈ શકતો નહિ
 બળ મા કોઈને વેપારમાં સારો નહોતો મળ્યાની વાત તે સાંભળે તે તેને
 દુઃખ થતુ, કોઈની પ્રશ્નમાની વાત કહેને પડે તે તે સાંભળી શકતો નહિ
 અને પડોગમાં કે બીજા ક્યાય તે કોઈને મુખી કે રિંગેર મપતિમાન જુએ
 તોપણ તે ઈર્ષ્યાથી બળા જાય તેની આ વૃત્તિ તેને બહુ દુઃખી કરતી
 હતી અને તેમાંથી તેને કેરી રીતે મુક્ત કરવો તેનો વિચાર તેની સ્ત્રી તથા
 પુત્રોએ મળીને કર્યો અને છેવટે એવું નિર્ણય કે તેને જગનમાં ગમ્ભવો કે
 ન્યા તેને કોઈ મનુષ્યનો પરિચય પણ લાગ્યે જ થવા પામે આ વાત
 ન્યારે પદપ્રિયને કરામાં આવી ત્યારે તેને પણ તે ગમ્ભુ વારણે જગ-
 ભમાં રહેવાથી કોઈ માણસને નહિ જોઈ શકનાથી પોતાનો શાન્તિ મગરો
 એમ તે મમજતા હતો.

પદપ્રિય વનમાં એક સુપડીમાં એમનો હેવા લાગ્યો અને કેટલોક
 વખત સુપડીમાં ગાળવાથી તેની ઇચ્છાવૃત્તિ સમય વાગી હતી એવામાં
 એક ગજન પોતાના અનુચરોથી છૂટો પડી જવાથી તે વનમાં આવી ચડ્યો
 જૂથ તરસ અને થાકથી તે ખુબ બાકુલ થઈ ગયો છે પદપ્રિયની સુપડી
 જોઈને તે લાગ્યો પદપ્રિયે ભોજનાદિથી ગજનનું આતિથ્ય કર્યું અને
 રાત્ર મનુષ્ય થયો રાત્રએ પદપ્રિયને પોતાની સાથે આવનારો આમદ
 કયા પણ પદપ્રિયે એ નિમજનનો અપીકાર કર્યો અને તેનું કારણ દર્શાવું
 રાત્રએ કહ્યું કે “તું ભારી માથે ચાલ અને હું એવો બેભાન કરીશ
 કે કોઈ માણસ તારી પાસે કોઈનું માથું ન મોને અને પ્રગસા ન કરે
 ગજનના આગ વચનથી પદપ્રિય રાત્રની માથે ગયો એક વાર રાત્રરાત્રી
 બગીચામાં ફરી ગયા છે અને પદપ્રિયને પણ સાથે રાખ્યો છે રાત્રી બગી-
 ચામાંના દરેક ઝાડના નામ અને ગુણ રાત્રને પૂછે છે અને રાત્ર તેનો
 હિતગ આપે છે એમ કરના જોરડીનું ઝાઝા આવ્યું તેની ઝોળખાણુ પણ
 રાત્રીએ રાત્રને પૂછી પદપ્રિયથી એ સદન ન થયું ના પણ એ હતું કે
 એ ગળી એક હતી તેનું નામ બખ્ખા હતું તે રાત્ર
 રાત્ર કે એ હતો જગમમાં નાનેથી ના

બોરા વીણતી ફરતી લીલ્યની છોકરી આજે બોગના આડને પણ ન ઝાગખે
તે પૃથ્વિયથી સહન થયું નહિ અને તે માથું ટૂટેલા લાગ્યો. રાજાએ તેમ
કરવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો

‘ ઠાને બોરા વીણતી, આજ ન જાણે ખખખ,
પુનરપિ જાટવી આદર, સહી ન શકું અલખખ ’

રાજા પણ સમજ્યો કે રાણી પોતાના સ્વામી પાસે માન કરે તેની પણ આ
માણસ આવી ઇર્ષ્યા કરે છે તો તેને માટે જગનજ સાર છે એમ
વિચારી રાજાએ પૃથ્વિયને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ફરી અટનીમા જ મોકલી
દીધો. વનમાં એક વાના લાગી તે એક વાગ ખાડામાં મતાર્ધ ગમ્યો તે
ફરીથી પાછો મકડાશને લીધે ખાડામાંથી નીકળી શક્યો નહિ અને તેમાં જ
ભુડે દાલ મળ્યું પામ્યો. ત્યાં આવી ત્રીસ ઇંચાનો વાસ હોય ત્યાં મળી
લાવનાનું સ્વપ્ન પણ ક્યાંથી હોય ? (૪૨)

પદ્મ પરિચ્છેદ

મેવાધર્મ પ્રમોદભાવના

પદ્મસ્પત્તી પ્રમોદ । ૪૩ । ૪૪ ॥

કર્તવ્યવ્રતપાલને યદિ રુચિસ્તદ્વરતસ્વડ્યતા-
મોહ્યા લેશમિતાઽપિ દોષજનિકા સેવાકપાટાર્ગલ
દૃષ્ટ્વોત્કર્ષત પરાન્સમુદિતાન્સન્માનિતાન્સાદર ।
મોદસ્વ ત્વમલ વિશુદ્ધમનસા પદ્મ યથાઽર્કોદયમ
વૃક્ષા પલ્લવિતા લતા પુલકિતા પુષ્પૈર્વસન્તે યથ
શ્રુત્વાઽમ્મોહરગર્જના ગિરિતટે મત્તા મયૂરા યથા

લઘ્વા તોયદવિન્દુમેતિ વિપુલ હર્ષં યથા ચાતકો ।
દૃષ્ટ્વા વન્ધુજન ભવોન્નતતર રોમાશ્ચિતસ્ત્વ તથા ॥

બીજાની સપત્તિ જોઈ ખુશી થવું

ભાનાર્થ—વર્તમાન તત્ત્વ જાણવાની જોઈએ હોય તો લેશ માત્ર પણ ઈર્ષ્યા કે જે બીજા અને ગણ ઉપ ન કરનાર હોઈને સેવાના કારને બધે કરી દે છે તેને ગમતી ન જોઈએ કિન્તુ દુઃખી ત્વજ્વી જોઈએ તે મનન । બીજા મનુષ્યોને આત્મપૂર્વક સમાન મેળવના, ૫ પામતા ઉત્કર્ષવાળા જોઈને તુ તારા નિર્ભંજ મનથી સૂચને જોઈ કમળી પેઠે અત્યંત ખુશી થા વસતતત્ત્વ ભાવના જેમ જ્યોત્સના નવપત્રવ થાય છે અને તત્ત્વો કૂતવડે પુલકિત-નિકમિત થાય છે, મેઘની ગર્જના માત્રથી પર્વતના શિખર ઉપર ગટેના મત્ત મથૂરો જેમ ખુશી થાય છે, વરસાદના પાગ મેળનીને જેમ ચાતક પદ્મી પુષ્કળ દર્પ પામે છે, તેમ હે માનવ ! તું પણ તારા માનવસ્યુને જિનન થતા જોઈને રોમાશ્ચિત થા—અચાત્ રોમાચ ખ્યા થાય તેટલો ખુશી થા (૪૩-૪૪)

નિવેચન—‘પ્રમો ભાવના’ને છુટે ‘મુદિતા ભાવના અથવા આનંદી વૃત્તિને નામે ઓળખાવી છે પરાઈ સપત્તિને પોતાની સપત્તિ કરતા વિશેષ જોઈને ઈર્ષ્યાથી બળવું નહિ પરન્તુ પ્રમુતિ થવું એ આ ભાવનાનો તેતુ છે પણ વેનાગ્રસ્ત મનુષ્યો બીજાને પોતા કે તા વિગેરે ધનવાન વિદ્યાવાન, પુત્રવાન જોઈ બદાગથી તો આનંદ દર્શાવે છે, પરન્તુ અતરૂમા ખગે છે પ્રમો ભાવનાનો હેતુ તો અતરગને આનંદી રમવાનો છે ત્રિવિદ્યવાનિ ષર્ચતિ કનિ છુમાર્ગે ચિત્તયતિ એવું મમજને પોતા કરતા વિશેષ સપત્તિમાન મનુષ્ય ઉપર નિધિની કૃપા ઉતરેલી જોઈને મતુષ્ટ ગદેવું એજ સાચી પ્રમો ભાવના ડ મપત્તિનો અથ આઈ માત્ર ધના઼િ મથૂજ મપત્તિજ મમજવાનો નથી પરન્તુ મપત્તિ અને પ્રમરની હોય છે માનસિક સપત્તિ, શારીરિક સપત્તિ, આર્થિક સપત્તિ, કૌટુંબિક સપત્તિ, ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારની

સપત્તિ મનુષ્ય ધરાવે છે અને તેમાં પ્રત્યેકને પ્રારબ્ધ તથા પુરુષાર્થના કારણિયુત મને છે, એવું તરત જ સમજાશે છે તે પોતાની સપત્તિની કુ તાથી અમતુષ્ટ થતો નથી અને પગાંધ સપત્તિ જોઈને મળતો નથી નિતુ આનંદિત થાય છે, કે જેની રીતે સૂર્યના દર્શનથી કમળ વસન-સગુના આગમનથી જ્યો તથા પનાઓ, ધનમર્જનશ્રવણથી મરુગે અને મેનાગમનથી આનંદિત થાય છે આ બેઠાં મોટામાં પ્રમોદિતનાં ઉદરથી આપવા માટે જે પાત્ર દર્શાવે છે તે પાત્ર ધારિયના ઉદરથી છે કમળ સૂર્યના દર્શનથી વિકસે છે એટલે કે તેનો આનંદ માત્ર નેત્રાગમનથી પડે છે જ્યો વસન-સગુના વાંચુના અપસથી નવપલ્લવિત થાય છે, એટલે તેનો આનંદ ત્રિશિખિતાર મદાર પડે છે જનાઓ પરામને પ્રાપ્ત કરી પુષ્પવતી થાય છે એટલે તો આનંદ પ્રાપ્તિ થતા આનંદને સૂચવે છે મધરો મેરમર્જનને જાન વડે અવપૂર્ણ રીતે આનંદિત થાય છે એટલે તેમને માનક શ્રવણે દિયેના માનમ પડે છે અને આત્મ પરીના મુખમાં ન્યાય નવા જળના ચીત્ર મિદુર પડે છે ત્યારે તેને માહત્ત થાય છે એટલે તેનો આનંદ રમણિયનો છે કથનુતાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્યની પ્રમોદિતતા એટલી ઉત્કટ હોય છે જેથી પત્તિ સપત્તિ પગાંધ મદુરુણો, પરામ મદુરતા ઈલાદિથી તેની પાને ઈદ્રિયો ખરેખર આનંદિત બની જાય

છુદે મની પ્રમોદ, કર્ણા બને ઉપેમા (માધ્યમ્ય) ભાવનાને 'મદુર' રિદાર કશો છે કર્ણીનમેન મુતમા કંતુ છે —

માતા યથા નિય પુત્ર આયુસા યજ્ઞપુત્રમનુરક્ષે ।

યજ્ઞપિ મન્ય મૂતેસુ માનમ્ માયયે અપરિમાણ ॥

અર્થાત્—માતા જેમ પોતાના એકના એક દીકરાનું પોતાનો પ્રાપ્તિને પગિપાત્ર કરે છે, તેમ તેણે પોતાનું મન સર્વ પ્રાપ્તિ માત્ર અપરિમિત પ્રેમથી બરી ગળનું જોઈએ માતાનું દર્શન ચારે ભાવના સારી રીતે ગ્રહ કરે છે માતા ધાન્યના બાગકનું પરિપાત્ર મનીથી—પ્રેમ છે તે મદુર હોય છે તો કર્ણથી તેની ખરેખર કરે છે વિલાબ્ય

કરીને પુત્ર માતા કરતા ધધારે શાણો અને વિવાહુસંગ અને છે તો માતા તેને આનંદિત અત કુલથી પાળે છે અને આગળ જતા તે પોતાનો સમાગ્ર સ્વતંત્રપણે ચલાવવા માટે માતાના મનની વિરૂદ્ધ ચાલવા માટે ત્યારે તે તેની હિંમેશા કહે ક-મધ્યમ્ય દત્તિ ધારણુ કહે છે પરંતુ કદાપિ પુત્રો દ્વેષ કરતી નથી માતાના પ્રેમના ગીતો અનેક કવિઓએ ગાયા છે તેનું કાગ્યુ એ છે કે તે પ્રેમ આવો અતૈકિક છે તેજ પ્રેમમય મનોહરિતિ ધારણુ કરીને મનુષ્યો જન્મતાનું બનાવું કરવાનો તત્પર થાય છે જે બ્રહ્મવેને દેટનાકો પિતામહ કહે છે તે આ ચાર મોહનિની સાક્ષાત્ મૂર્તિ છે ને જરા નદીને કાંઠે ભગવાન શુદ્ધ મહેના હતા ત્યાં તેમની સમીપે બ્રહ્મવે આપ્યા એવું કથન બૌદ્ધ ધર્મના પ્રથેમા કરવામા આવેલું છે, તેનો તત્ત્વાર્થ એટલો જ છે કે એ ચારે મનોહરિતિએ તેમના મનમા વિકાસ પામી (૮૩-૪૪)

[નિમ્ન પ્રોકમા ઈર્ષ્યા વય પ્રમોદના પરસ્પર વિરૂદ્ધ ફળનું કથન કરવામા આવેલું છે]

इर्ष्याप्रमोदयो फलम् । ४५ ॥

ईर्ष्याया फलमाप्स्यसि प्रगुणितामीर्ष्यां परेभ्यः पुन ।
मोदस्योत्कटमोदमेव जगतस्त्व लप्स्यसे प्राञ्जलम् ॥
मोदन्ता मम सम्पदा परजना कुर्वन्तु नेर्ष्यामिति ।
वाञ्छा ते मनसरततो भज सदा मोदं त्वमीर्ष्यां त्यज ॥

ઈર્ષ્યા અને પ્રમોદનું ફળ

ભાનાર્થ—જો તું બીજાની ઈર્ષ્યા કરીશ તો બીજાઓ તારી વધારે ઈર્ષ્યા કરશે એટલે ઈર્ષ્યાનું ફળ ઈર્ષ્યામા જ આવશે જો તું બીજાની સપત્તિની પ્રમોદ પામીશ તો બીજાઓ પણ તારી સપત્તિને ને પુત્રી થશે એટલે પ્રમોદનું ફળ પ્રમોદમા જ આવશે જો તારી એવી ઈર્ષ્યા હોય કે મારી સપત્તિ દેખી બીજા બધા ખરી થાય અને કોઈ પણ મારી ઈર્ષ્યા ન કરે તો તું પણ બીજાની સપત્તિ પ્રમોદનાવ રાખ

વિવેચન—મનોવૃત્તિની ઉત્કટતામા આકર્ષણ શક્તિ મેલી છે અને
 હમા કહ્યું છે કે Every desire is a mental current laden
 with power—ધ્વિંયુક્ત મનોવૃત્તિ ભરે જાણત પ્રકટ ન થતી હોય,
 અતરમા જુ હુપાર્ષ રેતી હોય તોપણ તેનું આકર્ષણ સામા માધુમના
 મન ઉપર થયા નિના મેતુ નથી એક માણસ બીજા ઉપર ધ્વિયા રૂં છે
 તેને પરિણામે બીજાની ધ્વિયાવૃત્તિ પણ રેગય છે અને પ્રમોદવૃત્તિથી
 પ્રમોદવૃત્તિ રેગય ■ આ નિયમને અનુસરીને અથકારે ધ્વિયાનું કામ ધ્વિયામા
 અને પ્રમોદનું કામ પ્રમોદ મા મળવાનું જણાયુ છે જે સર્વનું કલ્યાણ મુખે
 છે તેનું મનામા સર્વકામ ધ્વિયે છે એવું મહાપુરોહિત કથન છે તેનો અર્થ
 પણ એ જ છે

દષ્ટાન્ત—પરંતુ અન્યાય ધ્વજનાગનુ પોતાનું જ અકલ્યાણ કેરી રીતે
 થાય છે તેનું એક દષ્ટાન્ત છે દિલ્હીના એક મોગન બાદશાહે પોતાના
 એનચીને ચીનના બાદશાહ પાસે સદેશો લખને મોકલ્યા સંજ્ઞાનો પત્ર એ
 રત્નજ્વિત કાનડીમા બધ કરીને એનચીને આપ્યો અને તેની સાથે ધન
 મામત્રી તથા નાનું લશ્કર આપ્યું એનચીએ ચીનના બાદશાહને પત્ર આપ્યો
 અને મોગન બા માત તરફની બેટ-સોગાદો આપી સંજ્ઞામા મોગન બાદશાહે
 ચીનના બાદશાહને પૂછ્યું હતું કે 'અમે દિલ્હીના બાદશાહ પાસે દસ વર્ષ
 ગાળ્યગાળી મોગની મરી જઈએ છીએ અથવા માયા જઈએ છીએ અ
 તમે ધણા વડો રાજ્યસ્થાપ મોગની મકા હો તેનું શુ કારણ? બાદશાહ
 એનચીને કહ્યું કે—તમે બહોં મુને રહો, ઘણે દૂરથી આ-આ છો માટે આગ
 કરો પછી અમે જવામ આપીશું એટલે તમે જલ્દી એનચીને મારે એ
 વિશાળ વ ના ઝાક હેલે તજ્જ-રેગ ન ખાવી આપવામા આ-આ અને નોકર
 ચાકર, ભોજન વાહન ઇત્યાદિ રૂં તેમનો સારો સતકાર કરવામા આ-એ
 મહીને એ મહીને એનચીએ ચીનાઈ બાદશાહ પાસે જવામની ઉપરાણી કરી
 ત્યારે બા શાહે કહ્યું, તમે તમારે બાનદ કરો જવામની શી ઉતાવળ છે
 વળી ફરી એ મહીને એનચીએ પૂછ્યું તોપણ બાદશાહે એવો જ ઉ
 જવામ આપ્યો ફરીથી એ મહીને એનચીએ પૂછ્યું એટલે બા શાહે ક

કે “જે વડના વૃક્ષ તમે તમારો સુકાઈ છે તે સાન સુકાઈ જશે ત્યારે તમેને જવાબ મળશે.” આ જવાબ સાંભળીને સૌ નિરાશ થયા તેમને એમ જ લાગ્યું કે હવે પોતે કાઈ અદેશમા પાછા ફરી શકવાના નથી તારણ કે આવડો મોટો વડ ક્યારે સુકાય ? સૌ ખાય, પીએ અને આનંદ કરે પણ વારવાર વડની સામે નજર કરે અને નિસાસો મૂકી કહે કે ‘હે પ્રભુ’ આ વડ ક્યારે સુકાય અને અમારો છૂટકારો થાય ?” એમ દહાડામા સેકડો વખત સખ્યામધ માણ્યો નિસામા નાખતા અને વડની સામે જોતા એમ કરતા બીજા ત્રણ મામ ગયા એટલે વડના પાંડા પીળા પડ્યા, પત્રી પાંડા પડવા લાગ્યા અને ચાગ-પાય મામમા તો આખો વડ સુકાઈને તૂટી પડવા લાગ્યો ।

વડની આ સ્થિતિ યાદેલી જોઈને એનચી ખુરા થઈ બાદશાહ પામે જવામ લેવા ગયો બાદશાહે કહ્યું કે પેના વડે જ તમને ખ્યાન આપી દીધો છે એનચી સમજ્યો નહિ, એટલે બાદશાહે કહ્યું “જુઓ આ વડનું ઝાડ પાયસો વર્ષથી બીજુ દુણ પડ્યું તમે બધાએ તે સુકાઈ જાય તેટલા માટે અજાગ દિનથી ચાગ-પાય માસ નિસાસા નાખ્યા તેથી તે સુકાઈ ગયું તો તે ઉપરથી મમજો કે તમારા બાદશાહો ઉપર તેમની પ્રજના નિસાસા જ પડતા હોવા જોઈએ તમે પ્રજના ધનની, તેમના ધર્મની તેમની સપત્તિની ઈર્ષ્યા કરીને છૂટ ડગે, તો પત્રી પ્રજા તમારા રાજ્યની અને તમારા રાજ્યની ઈર્ષ્યા કરીને તે નષ્ટ થાય તે માટે નિમાસા નામે તેમા કાઈ નવાઈ છે ? પારકું ખૂંડે કરવા ઈર્ષ્યાનારનું ખૂંડે કેવી રીતે થાય છે તે દર્શાવનારું જ આ ઉદાહરણ છે ઈર્ષ્યાવૃત્તિ અને પ્રમેહભાવનાના રૂણ પણ તેવી જ રીતે મમજી લેવા (૪૫)

પથ પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ કૃષ્ણા ભાવના

[હવે ત્રીજી કૃષ્ણા ભાવના વિશે વિવેચન આગે છે]

વરુણાભાવના । ૪૬ ॥

કારુણ્ય સમદૃષ્ટિલક્ષણતયા રયાત જિનેન્દ્રાગમે ।
મૂલ ધર્મતરોસ્તદેવ કથિત વૌદ્ધેસ્તથા વૈદિકૈ ॥
શ્રામણ્ય ન તદન્તરેણ સુલભ ન શ્રાવકત્વ પુન ।
સેવાધર્મપથે પદ ન ચલિતુ શમ્ય વિનેતદ્ધ્રુવમ્ ॥

કૃષ્ણા ભાવના

ભાનાર્થ—જન યાજ્ઞમા કૃષ્ણાને મમદૃષ્ટિ ॥ લક્ષણ તરીકે ઝોગખાવી
છે ખૌદ અને વે યાજ્ઞમા મરુપાને ધર્મદૃષ્ટના મૂન તરીકે જણાવેલી છે
કૃષ્ણા—વ્યા વિના શ્રામણ્ય—આધુપણ્ય અને શ્રાવ.પણ્ય પ્રાપ્ત થતુ નથી તેમ જ
સેવાધર્મ કે પરોપકારના માર્ગમા દૃષ્ટ ॥ વિના એક કમતુ પણ આલી શમાય
તેમ નથી (૮૬)

વિવેચન—મમાન પ્રાણીઓ માથે મૈત્રીભાવના અને મોટા પ્રત્યે
પ્રમોદભાવનાનો દ ધમા સ્થાન આપણની સાથે પોતાથી જે નાના હોય, મુદ્ર
હોય સાધનશક્તિ—મ પત્તિમા દીન હોય તેમની પ્રત્યે કૃષ્ણા ભાવના ખિનરતી
એ સેવાધર્મને અદભ કૃત્તાની કૃત્વ થઈ જો છે સેવાના વાલુ અદ્ધા
દીન—મુ જોયો દોય છે સેવાનુ નિમાલ જ અદ્ધા તેના પ્રાણીઓ માટે
થએતુ દોય જ એને એક સેવાધર્મી અનુષ્ઠાને ને ધર્મ અદ્ધા કર્યા બાદ
સમાન અને મોટા અનુષ્ઠો કૃત્તા નાના અને કુદ પ્રાણીઓ માથે વધારે
પગિયમા ગાવવાનુ હોય છે અને તેથી સેવાધર્મમા આ ભાવના
સેવાપતિ ભાવનાનુ સ્થાન લેછે અને તેટલા માટે અથમાર કહે છે કે—

સેવાપનયે પદ ન ચત્તિ શક્ય વિનૈતદ્વયમ્ અથાત્—એવાધર્મના માર્ગમાં તે
દરેણા વિના એક ડગયું પણ ચાલી શકાતું નથી સર્વ ધર્મોમાં દરેણાનું
સ્થાન મધ્યસ્થન જ મનાય છે પોતાનું અને પાડુ દુખ નિવારણ એવું
ધર્મનું સામાન્ય લક્ષણ લગભગ સર્વ ધર્મો માન્ય ગણતા દોનાથી દરેણાનો
ઉપદેશ સર્વત્ર જોવામાં આવે છે મહાબારતમાંના શાન્તિપર્વમાં મ્હુ છે —

અદ્રોહ મયંમૃતેષુ કર્મણા મનસા ગિગા ।

અનુમદ્વદ્ય દાર્ણં ચ સતા ધમ સનાતન ॥

અર્થાત્—મન, વાણી તથા દર્મે પ્રી પ્રાપ્તી મળે તો નહીં કરવે
દયા ગણવી તથા ઉપદેશ કરવો એ સત્યકાંતો મનાવે ધર્મ કે અનુશાસન
પર્વમાં મ્હુ છે —

ન હિ પ્રાણારિમયતર ક્ષાયે જિંચ ન વિષયે ।

તસ્માદ્દયા મર કુર્યાંયયાત્મનિ તયાપરે ॥

અર્થાત્—જગતમાં પ્રાણીને પ્રાણુ જતા વધારે પ્રિય બીજું કંઈ નથી,
માટે મનુષ્ય અન્ય પ્રાણીઓ પ્રત્યે આત્મવત દયા ગણવી

દીન-દીન પ્રત્યે આત્મવત વ્યાદિટિથી વર્તવું જોઈએ છુદ્ધ પ્રમાણેનો
ધર્મ કેવળ દરેણા ઉપદેશ જ આપવાની એવો છે અને પામ કરીને મુન
પ્રાણીઓ ઉપરની દરેણા જ છુદ્ધના મસાગત્યાગના કાલ પહોંચી છુદ્ધે મર
પ્રાણીઓને મુખ માટે તરફતા જોવા અને તેમને માટે મુખપ્રાપ્તિનો માર્ગ
જોવાનો તેનો સમાગનો લાગે વર્ધી હતો

જૈન ધર્મમાં પણ દરેણાનું મ્થાન મહોપદિ છે મમ્મતિના પાન્ય નક્ષામાં
દરેણા છે સમ મવેગ, નિર્દેહ અનુકંપા અને આગ્રહ એમાં અનુકંપા
એ જ દરેણા છે

દીનદુઃસ્થિતદારિદ્રપ્રાપ્તાના પ્રાણિના મદા ।

દુઃસ્થિતિયારણે યાઝ્ઞા સામુકપામિધીયત ॥

અર્થાત્—દીન, દુઃખી અને દારિદ્ર્યને પામેલા પ્રાણીઓના દુઃખોનું
નિવારણ દ્રવ્યબલિથી નિર્ગતર વાચના કરીને અનુકંપા કરવી

દૃષ્ટાન્ત—શ્રી મહાવીર સ્વામીની ઇચ્છાશક્તિના સમયની કશ્ચી બાવનાનું એક દૃષ્ટાન્ત એવું છે કે તે એક માર કનકજન નામે તાપસોના આશ્રમમાં અઠોક્ષિક નામના સર્પને પ્રતિગોષ્ઠ કરવા માટે ગયા હતા. બીજા હો એ તેમને ત્યાં જ્યાંની ના કરા છતાં તે તે જ રહેતે ગયા અને મર્ષના શરૂડા પામે યથોત્તમ કરીને બેઠા તેમને જોઈને મર્ષ મુખમાંથી નિકળી જતાના મુદુગાનવા લાગ્યો પગનું મહાવીર સ્વામીને જતાજા કથી મમર કરી શકી નહિ, તેથી સર્પે તેમના પગપર દશ ગમે એટલે મહાવીર સ્વામીના પગમાંથી ગાયના મૂંધ સગળુ રૂધિર નીકળવા નાન્યુ મહાવીર સ્વામી થોડા દુઃખગૈશિક મોવ પામ, મોધ પામ ” આ શબ્દો શ્રવણુ ગતા અઠોગિકો પોતાનો પૂર્વ ભવનો તમેગુણુ યાં આગ્યો અને તેના કળકપ ના અનનાગ પા યાદ આગ્યો, તેથી પશ્ચાત્તાપ કરતા તે સર્પ મહાવીર સ્વામી પ્ર ક્ષિણ કરી વદન કરી ૧૫ વિસ અનગા મહથુ રી નૃતનુ પાગ્યો અપ ૧૨ નનાર સર્પ જેવા કુદ પ્રાણી ઉપર પથુ અડ કપા—કળા ધા છ કરવાનો મોધ એ દૃષ્ટાન્તમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે (૪૬)

[હવે કશ્ચીના રૂપનું કથન કરવામાં આવે છે]

વરુણાપ્લવ્ન ૧૪૭ ॥

सर्वेऽपि प्रियजीवनास्तनुभृतो वाञ्छन्ति सौख्यं सदा ।
 दुःखं कोऽपि न वाञ्छति त्वमिव नो मृत्युं न चानादरम् ।
 यत्त्वं वाञ्छसि देहि तत्करुणयाऽन्येभ्यो जनेभ्यो मुदा ।
 त्वं तत्प्राप्स्यसि दैवतो बहुतरं सद्यश्च यद्दीयते ॥

કશ્ચીનું રૂપ

ભારતીય—મર્ષ જીવોને જીવન પ્રિય છે એવે બધા જોવા હમેશા મુખને ચાકે છે એમ પણ જીવ તારી માફક જ દુખની ઈચ્છા કરતો નથી મત્યુ અને અપમાનને નાતો નથી તું જેની ઈચ્છા કરતો હો તે તું

પુત્રી થઈને કશ્લાશુદ્ધિથી બીજાને આપ તુ જે બીજાને હમણા આપીશ તેનો બદલો કે રત તરફથી તને પુષ્કળ મળશે (૪૭)

વિચેચન—પ્રત્યેક જીવો સુખ હમેશા પ્રિય જ હોય છે, અને દુઃખ અપ્રિય હોય છે પ્રત્યેક પ્રાણીની પ્રત્યેક પ્રજાતિ હમેશા સુખને અર્થ જ હોય અને તેથી જે દિશાએથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાનો મલવ તેને જણાય તે દિશાએ જવા તે ઈચ્છે નથી જ્યારે શારીરિક કે માનસિક દુઃખ જ આટલું અપ્રિય હોય છે, ત્યારે એ બલ્ય દુઃખેના સત્વરે મરણ કેને પ્રિય હોય ? બનિષ્ઠ સ્વ મુક્તાના મરણ નામ મારત ॥ અર્થાત્—દે ભારત ! પ્રાણી માત્રને મરણ અપ્રિય છે—બનિષ્ઠ છે પ્રાણ વચાત્મનોડમીળા મુક્તાનામપિ ચે તથા ॥ અર્થાત્—જેમ પોતાના પ્રાણ પોતાને પ્રિય છે, તેમ પ્રાણીઓને પણ હને એવી આત્મીય મમ્મ શુદ્ધિથી અથવા પ્રાણીઓના મબધમા વિચારીને કશ્લા ભાનના ગમ્મની જોઈએ આત્મીયમ્મ શુદ્ધિ ધારણ કરા વિના મુદ્ર વિના મપત્તિહીન પ્રાણી ઓને સુખાર્થે શુ શુ જોડું હશે તેની કંપના આવી શક્તી નથી અને કશ્લાની ભાવના નિતરતી નથી તેટલા માટે પ્રથમ કહે છે કે—કુલ્લ વાડપિ ન વાડકતિ સ્વમિત્વનારી પેઠે કોઈ દુઃખને ઈચ્છતુ નથી શૈક્ષ્ણીય કહે છે કે દયાનો શુભ દિશુપુ—એવડો જ જેની પ્રત્યે દયા દર્શાવીને તેને વાંધ આપવામાં આવે છે તેો તેથી સુખ તથા આનંદ મળે છે અને જે દયા દર્શાવીને આપે છે તેને પણ મતોપ પ્રાપ્ત થાય છે મા બેઠના સુખ—મતોપ—આનંદ આત્મીયમ્મ દર્શિતુ જ રૂઝ છે એવા દાનનું મળ કે મન આપ્યા વિના રહેતી જ નથી,

દૃષ્ટાન્ત—પૂર્વે સોમવશમાં રન્તિવ નામે એક કશ્લાવૃત્તિવાળો રાજા થઈ ગયો, તે એટલો દયાળુ હતો કે પગેપગરમાં તેનું સન દ્રવ્ય ખાધી ગયું ત્યારે પોને બૂખ્યો રહીને પણ ગરીબોનું પોષણ કરતો, પરંતુ કોઈ અતિથિને િરાય કરી પાછો વાળતો નહિ તે ગળ્લએ એ વખતે ૪૮ દિવસ સુધી બન પાણીનું કષ્ટ વેર્યું અને ૪૯ મે વિષે પ્રભાતમાં ભોજન રેવા તે મેડો કે દુગ્ધ જ એક આદિજ અતિથિ ત્યાં આપ્યો નન્તિવ

અદાપૂર્વક અતિથિને આદર સત્કાર આપીને ભોજન કરાવ્યું. વાજાનું ભોજન
 કરીને ગયો અને રત્નિદેવ બાકી રહેલું બીજું ભોજન તૈયારી કરતો હતો.
 પ્રેટનામાં વળી એક ઘર અતિથિ આવ્યો. તેને પણ તેણે પોતાના ભોજન
 માટેના અનભાથી ભોજન કરાવ્યું. ઘર ભોજન કરીને ગયો. એમને કૃતગથી
 વીંટાએ તો વળી એક ત્રીજો અતિથિ ભોજન માટે આવ્યો. તેણે રથા અને
 બોલ્યો કે 'હે રાજા ! હું અને આ કૃતગ બૃહ્યા છીએ. ત્રણે અમને અન
 આપો.' તે સાંભળીને રત્નિદેવ રાજાએ ધણા માનની માથે એનો આજ્ઞ
 ભાન કરીને બાળી ને કાષ્ટ અન્ન રહેલું હતું. તે આપીને પેના કૃત
 તથા તે કૃતગના સ્વામીને પ્રણામ કર્યા. એ પ્રમાણે બધું ભોજન
 અતિથિઓને જમાવવામાં જ પૂરું થયું. અને માન પાલી રહ્યું તે પણ
 એ જાળ પીએ તેટલું જ રહ્યું તે પાલી પીવાને રત્નિ
 દેવ તયાર થયો. એટલામાં વળી એ આજ્ઞા ત્યાં આવી ચડ્યા. તેણે કહ્યું
 કે 'હે રાજા ! હું તથા છુ અને પાલી પીવાને આવો.' રાજા એ આજ્ઞા
 થની દસમી સ્થિતિ બેઠોને જ બે. પામ્યો અને મોલ્યો. 'હું તથા
 હું તારી પાસે એક ક મોક્ષની ઈચ્છા. ખતો નથી પણ સર્વ પ્રાણી
 એના અતરૂમાં ખેંચીને તેઓની પી. ભાગવવાની ઈચ્છા રાખુ છું.
 જેથી હું કુખી થતા પણ મવ પ્રાણીઓ કુખગતિ થાય.' આમ કહી
 રાજાએ તરસથી મરવા જેવા થતા ખતા પેના આજ્ઞને પીવાને પાણ
 આપ્યું. પાણી આપવાની સાથેજ પેના થતે અતિથિઓ ને મૂળ દેવ હતો
 તેઓ દેવ રૂપ ધારણ કરી રાજા સામે લાભા રથા અને કહ્યું "વરદા
 માગ." પણ આત્માપત્ય શુદ્ધિથી-માત્રી કર્મકાંડતિથી જ પ્રેરાઈને પરોપકાર
 કરનાર એ રાજાએ તેઓને માત્ર નમસ્કાર કર્યો અને માર્ગ પાળુ માગ
 નદિ કમળુ ધનેશ્વરી રાજા સવામણુ સોનું દાન કરતો પગનું રાજા રત્નિ
 દેવનું દાન કરવાનું તિથિ તેના કરતા પણ વધે તેવું લેખાય (૪૭)

[હવે સ્થૂળ વિશ્વતેની સર્વજ્ઞતા સામા રહેવી. તે જ સમય નીચેના શ્લોકો
 દર્શાવી કર્મના ભાવનાનું સમર્થન કરે છે]

કરુણા વિના સર્વ નિષ્ફલમ્ । ૪૮ ॥

કિં દ્રવ્યેણ ફલ ન યેન કરુણાપાત્રસ્ય દુઃખ હૃત ।
 કિં દેહેન ન યોઽર્પિત ક્ષિતિતલે ત્રસ્તાઙ્ગિના રક્ષણે ॥
 કિં શક્ત્યા ન યયોદ્ધૃતા કરુણયા દુઃખાર્દિતા પ્રાણિન ।
 કિં બુદ્ધ્યા ન યયાઙ્ગિત શિવપથ કર્મોઘવિચ્છિન્નત્તથે ॥

કરુણા વિના બધું નિષ્ફળ

ભાનાર્થ—જે દ્રવ્યથી કરુણા રાખવાવાચક માણસનું દુઃખ દૂર ન કર્યું તે દ્રવ્યનું ફળ શું ? જે દેહથી પૃથ્વી ઉપર ત્રાસ પામતા પ્રાણીઓનું રક્ષણ ન કર્યું તે દેહનું ફળ શું ? જે શક્તિથી દુઃખી પ્રાણીઓ ઉપર દયા સાવી તેમનો ઉદ્ધાર ન કર્યો તે શક્તિ શું કામની ? જે બુદ્ધિથી કર્મના મયૂરનું ઉત્તેજન કરવાને મોખનો માર્ગ ન ઓળખ્યો તે બુદ્ધિનું પ્રયોજન શું ? કરુણ જ નહિ (૪૮)

વિવેચન—દ્રવ્ય, દેહ, બુદ્ધિ કે શક્તિ જે કાંઈ આ જગતનાં મનુષ્યોની વિભૂતિઓ છે તેનો ઉપયોગ એ અર્થે કરવો એ તો દૌરઘટી માડીને હાથી પર્યંતના સર્વ જીવોનો સ્વભાવ જ છે પરંતુ તેનું માત્ર સાધક્ય તો તેમા જ રહેલું છે કે જ્યારે તેનો ઉપયોગ અન્યને અર્થે—જેઓ તે વિભૂતિથી મદિત હોય અને જેને તેની સાચી આવશ્યકતા હોય તેને અર્થે—કરવામા આવે જેઓ સાચા મનુષ્યો છે, કિંવા સેવાકર્મના તત્ત્વને માન્ય રાખનારા છે કિંવા સાધુઓ છે તેઓ તો પોતાની વિભૂતિને પોતા ઉપરાત પરને અર્થે ખર્ચવામા જ તે વિભૂતિનું સાધક્ય માનનારા છે, પરંતુ કુષ્ટ અને અશ જનો તે જ વિભૂતિઓનો ઉપયોગ ઉધે માર્ગે કરે છે

વિદ્યા વિદ્યાદાય ધન મદાય શક્તિ પરેષા પરિપોદનાય ।

સ્રલસ્ય સાધોર્ધિપરીતમેતજ્ઞ દાનાય લાભાન્થ ચ રક્ષણાય ॥

અર્થાત્—કુષ્ટ પુરુષ નિધાનો ઉપયોગ વિવાલ-વિતંડા કરવામા કરે છે અને સત્પુરુષ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા કે જ્ઞાન જનમા કરે છે, કુષ્ટ પુરુષ ધનનો ઉપયોગ મત્ત-મત્ત જનવામા અને સત્પુરુષ દાન કરવામા કરે છે કુષ્ટ પુરુષ શક્તિનો ઉપયોગ પાપકારને પીડવામા ત્યારે સત્પુરુષ પારકાનું ગૃહ કરવામા કરે છે આ પ્રમાણે મેલિના માગેા પરસ્પર વિપરીત છે પરંતુ વિદ્યા ધન કે શક્તિ જેવા વિભૂતિનો સકુપયોગ સત્પુરુષ ક્યારે થએલો માને છે તે એ શ્લોકમાથી મળી આવે છે મેવાધર્મને અગીકાર કરનારની તો સર્વ વિભૂતિઓ સેવાને પાત્ર પ્રાણીઓના ઉપકારાર્થે જ હોવી જોઈએ

દૃષ્ટાન્ત—દ્રવ્ય દેહ, શક્તિ અને શુદ્ધિ સર્વનો ઉપયોગ કશ્ચાપાત્રને માત્ર કરવા માગેનું દૃષ્ટાન્ત બાળ્યના બાળક સુસ્તાન, કાઢીમનું છે તે ઉત્તમગતિમા કૃપીરી હાનનમા દેના અને ઇન્ન-બા મના નામથી ઓગ ખાતા એકે વખત તે અને એક દરવેશ એકઠા મુસાફરી કરતા હતા એટલામા રત્તામા દરવેશ માદો થયો તેની માનજત કરવામા પોતા પામે જે કાંઈ હતું તે તેમણે ખચી નાખ્યું, તતા એ કામમા પૈસાની વધારે જરૂર પડી ત્યારે પોતાનું એક ટકું હતું તે પણ વેચી નાખ્યું દરવેશ જરા સાંજે થયો અને જન્ને આગળ ચાલ્યા ત્યાં આમા દરવેશ બિચારો થાકી ગયો, તે જોઈ એને પોતાને ખાતે મેસાડીને તે ત્રણ મળક સુધી લઈ ગયા, અને એ રીતે તેમણે પોતાના સર્વરવનું સાર્થક્ય થએલું માયું (૪૮)

પુણ્યવૃક્ષમેધનાર્થ કરુણા । ૪૯ ॥

સામ્રાજ્ય સુયશ સુખ ચ સુહૃદો વિદ્યા વિનીતા સુતા
સ્તાનીમાનિ ફલાનિ પુણ્યસુતરોપ્રાપ્તાનિ સઘસ્ત્વય
સિચ્ચૈન કરુણાજલેન સતત ચેદ્રક્ષિતુ વાઙ્મહસિ ।
નો ચેચ્છોપમુપૈષ્યતિ દ્રુતતર સૌખ્ય ચ તે નદ્દ્યતિ

પુણ્યરૂપ વૃક્ષનું મિચન કરનાને કર્ણાની જરૂર.

હાનાર્થ—માત્રાજ્ય-મતા, યશ, સુખ, વિદ્યા, મિત્રો અને મિત્રીનું પુત્રો, એમાનું જે કંઈ દાન પ્રાપ્ત થયું છે તે બધું પુણ્યરૂપ સુરક્ષાનું કાગ છે એ વૃક્ષનું નિગત રક્ષણ કરવાને ઇચ્છતો હો નો એવું કર્ણારૂપ પાલીથી મિચન દર નહિ તો તે વાડા વખતમા સુકાઈ જશે અને તારા સુખનો અત આવી જશે. (૪૯)

નિવેચન—પૂર્વે એક શ્લોકમા મથનૌ કથ્યુ ઉ ઃ—ત્વત્પ્રાપ્ત્યસિ દૈવતો વદુત્તર સ્વયં વદીયતે । અથાત્—તું બીજાને જે દમણ આપીશ, તેનો પુષ્કળ ખર્ચો તને દેવ-રત તરફથી મળશે તેથી ઉત્તરી ગીતે મથ કાગ આ શ્લોકમા કહે છે કે મનુષ્યને અત્યારે જે કાંઈ સપત્તિ-વૈભવ પ્રાપ્ત થયા છે તે વાવનામા આવેના પુણ્યરૂપ વૃક્ષના જે મીઠા ફળો છે, તેા એ વૃક્ષનું નિગત કાણુ કરવાને તેને કર્ણારૂપી જળનું સિચન કરના નહુ જોઈએ નહિનેા સ્વાભાવિક જ છે કે એ દક્ષ સુકાઈ જાય પરોપકારથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, અને મનુષ્યમા દીન-દીન ઝવેા પ્રત્યે કર્ણા ન હોય તો તે પરોપકારને માર્ગે વળવા ઇચ્છતો નથી કથ્યુ ઉ કે—

શ્લોકાર્થેન પ્રવચયમિ ચદુષ્ઠ ઘન્યકોટિયિ ।

પરોપકાર પુણ્યાય પાપાય પરબોદનમ્ ॥

અર્થાત્—કોહો મથમા જે કાંઈ કશું છે તેનો માર અર્ધ શ્લોકમા એટલો જ કહું છું કે—પરોપકાર કરવો એ પુણ્યને મારે છે અને પરાધીનથી પાપ ઉપાર્જન થાય છે પુનર્જન-મને માનનારા મર્વ ધર્મસાત્ત્વોમા એ જ કહેવું છે કે જગતમા એક મનુષ્ય પ્રાણીને સુખ-વૈભવ મળે છે અને બીજાને દુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું કારણ એ છે કે સુખપ્રાપ્તિ રનારે પોતાના પૂર્વ ભવમા પુણ્ય કરેલું દોષ છે અને દુખ પ્રાપ્ત કરનારે પાપ ઉપાર્જન કરેલું હોય છે એ પુણ્ય અને પાપના બધનોથી તે સુખ-દુખની પ્રાપ્તિ કરે ॥ આ નિયમને મમજના મનુષ્યે પરોપકાર દાગ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું જ ઘટિત છે (૪૯)

[કરણને પાત્ર હોવા કેવા હોય તે વિષે નીચેના શ્લોકમાં સ્ફુટતા કાઠના આવે છે]

વરુણાપાત્રાણિ । ૬૦ ॥

યે દીના વિકલાદ્ગિનો વિધિહતા દારિદ્ર્યરોગાર્દિતા
 વૃદ્ધા વા વિધવા અનાથશિશવો યે કેનચિત્પીડિતા
 દુર્ભિક્ષે તૃણધાન્યદુર્લભતયા સીદન્તિ યે યે ક્ષુધા ।
 તે સર્વે કરુણારૂપદ ધનવતા વાઙ્મુન્તિ સાહાય્યકમ

કરુણાપાત્ર હોયો

ભાનાર્થ—જે માણસો ગરીબ અપંગ, દુભાગી, દરિદ્રી, રોગી અથવા વૃદ્ધ હોય જે સ્ત્રીઓ વિધવા હોય, જે બાળકો અનાથ હોય અને જે કોઈના દનાશુથી પીડાતા હોય, દુકાળના વખતમાં ખડ અને ધાન્ય ન મળવાથી જે ખૂબે મરતા હોય તે બધા જનવરો અને માણસોને કરુણા પાત્ર ગણી શકાય તેવાઓ ધનવાનની આર્થિક સહાય હિંચે એ શ્રદ્ધાવાન વિકે છે (૫૦)

વિવેચન—પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે કે આપણા કરતા જેઓ માનસિક, આત્મિક, આર્થિક શારીરિક ધત્યાદિ પ્રકારની સપત્તિમાં દીન હોય તેઓ આપણાથી નાના ગણાય છે અને એવા નાના હોવા, પછી તેઓ મનુષ્ય હોય કે જગત્તુ હોય, તોપણ તે કરુણાને પાત્ર છે અતઃ અથમરે એ કથનને વિશેષ સ્ફુટ કરતા જણાવ્યું છે કે જેઓ મનુષ્ય હોવા છતાં ગરીબ અપંગ, દુભાગી રોગી વૃદ્ધ હોય, સ્ત્રી હોય તો નિરાધાર વિધવા હોય, બાળક હોય તો અનાથ કિંવા પરપણિત હોય, પશુ હોય તે દુષ્કાળાદિને કારણે શૂન્ય-તરસથી રીજાનાં હોય, એ બધા કરુણાને પાત્ર લેખાય છે ધનવાનોએ તેઓને અવશ્ય સહાય કરવી ઘટારત છે કરુણાપાત્ર હોવાના ॥ દરરોગીઓ એક નાનો ભાગ જ અતઃ દર્શાવવામાં આવ્યો છે ધન એ કાંઈ રૂપિયા-આના-પાત્રથી જ ગણાતું નથી કોઈની પાસે માનસિક

ધન હોય છે અને કાષ્ટની પામે શારીરિક ધન હોય છે. દાષ માનસિક ક્ષુધાથી પીતા હોય છે અને કાષ્ટ આર્થિક ધનની તમીથી મરીબ હોય છે જે જે મનુષ્ય ણિવા પ્રાણી જે જે દિશાએ દીન હોય તે તે મનુષ્ય ણિવા પ્રાણીને તે તે દિશાએ મદાય કરી, એ જ માચી કર્મ છે. ધનવાન પણ વૃદ્ધ હોય અને તેની મેવાથે કાષ્ટ પુન-પૌનાં હિપનક્રમ ન હોય નો તેને આર્થિક મનાયની વૃદ્ધ હોતી નથી પરંતુ માનસિક અને શારીરિક સાદામની વૃદ્ધ હોય છે એવા દીન વૃદ્ધો આશ્વાસન વે માનસિક મદાય કરનારો અને સેવા-મુશ્કાવડે શારીરિક સહાય કરનારો મનુષ્ય માચે વરખાશીત મનુષ્ય લેખાય એ જ ગીતે અન્ય મનુષ્યો તથા પ્રાણીઓનું સમજતું મીઠું ગીતે જોઈએ તો કાષ્ટ અનાય બાળક હોય અને તે જ બહુવાની આવશ્યમતા હોય પોતાને કાષ્ટ બખાવે એ હેતુથી તે ભિક્ષા માગતો હોય તો તે પોતાને યે રાખીને રોટતા અવરાવી ચાકર બનાવવો તે ખરી કર્મ નથી તેની દીનતા બહુવર પૂતી છે. સારું તે બહુવર પ્રાપ્ત કરી તેની દીનતા દાળવી જોઈએ અને એ જ સાચી કર્મ છે (૫૦)

સપ્તમ પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ, માધ્યમ્ય ભાવના

[હવે ચોથી માધ્યમ્ય ભાવનાનું મહત્ત્વ માર બાબ છે]

માધ્યમ્યમાવના । ૫૧ ॥

પાપેભ્ય પરિમોચનાય જગતશ્ચેત્તે મનોભાવના ।

માધ્યમ્ય પરિશીલનીયમનિશ તસ્યાસ્ત્વમ્ ચિત્તજે ॥

૫

મનસ્સમતુલા

વેપમ્યેણ પતેસ્સ્વય ગુણગણાદૂરેઽન્યમુક્તે કથા ॥

માન્યસ્થ અથવા ઉપેક્ષા ભાવના

ભાવાર્થ—જગતે પાપમાથી છોડાવવાની જે તારી મનોભાવના હોય તો તે ભાવનાની સિદ્ધિમાટે હમેશ મધ્યસ્થ ભાવનાને અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે કારણકે મધ્યસ્થપણા વિના મનની સમાન ગુના વિરમપણુ પામે ઈ વિરમપણુ આત્મુ એને પોતે જ ગુણસમૃદ્ધથી પતન પામશે તો પછી ખીજાને ડોડાવવાની વાત જ કથા રહી ? (૫૧)

નિવેચન—ત્યાસુધી પ્રતિકૂળતા પ્રત્યે પણ મધ્યસ્થતા-નિરપદતા મનુષ્યમા આવતી નથી, ત્યાસુધી ‘વસુધૈવ કુટુમ્બમ્’ ની પરમપવિત્ર ભાવના તેનામા ખીની રાખી નથી સામાય સયોગેમા તો ધણાખરા ભેદિ શાન્ત, મધ્યસ્થ અને ન્યાયની ગુનાની પેઢે વૃત્તિએને સયમમા રાખીને વર્તનારા હોય છે પરંતુ ત્યારે ભવાનક પ્રતિકૂળતા, વિરોધ અને શત્રુતા સામે આવી જે બળી હોય, ત્યારે ત્રિતિને મધ્યસ્થ રાખી એ કાંઈ નેવે તેવો સયમ નથી એ મનમને તો મનુષ્યે કેળવવો જોઈએ છુધ્વે તે ઉત્તમમા ઉત્તમ મનન કહ્યું છે —

ફુલ્લટ્વ લાવધમ્મહિ વિત્ત યસ્સ ન વપતિ ।

અસોક ધિરજ સેમ યન મગલમુત્તમમ ॥

અર્થ—(લાભ અને હાનિ યજ અને અપયસ, નિં. અને શુભ સુખ અને દુઃખ એ આઠ) તોકમ્વભાવ માથે મમથ થયા છતાં જે વિત્ત ન વપતા મોકરહિન-નિર્ભય અને સુખરૂપ રહે છે, તેનું તે ઉત્તમ મંગલ છે સુખ અને દુઃખમા ગમભાવ રાખતો એ જ સાચી મધ્યસ્થતા અથવા ઉપેક્ષા છે મનુષ્યની આ મધ્યસ્થતાથી મનુષ્ય પોતે પાપ કર્મથી મુક્ત થાય એ મુક્ત છે પરંતુ અથમર કહે છે કે-પાપેભ્ય પાપ માનનાય જગત્—અર્થાત્ જગતે પાપમાથી છોડાવવા માટે-નું માધ્યસ્થ પરિશીલન કર એ ટેની રીતે? હિત જપ્તાવ્યુ છે તેની રીતે અને આપ

જાણાવનામા આવ્યું છે તેવી રીતે આ ચાટે લાવના મનુષ્યના પોતાના કલ્યાણમાટે તો છે જ, પરંતુ એક પણ તેવા મનુષ્યની લાગનાથી અન્ય કોને પણ કલ્યાણ મધાય છે ત્યારે એક વૈરી, વિગેરી નિ ક પોતાની સામે આનીને કટુ વચનો કહે, ત્યારે મધ્યસ્થ વૃત્તિ ગમનાથી પોતાનું કલ્યાણ તો થાય છે જ, પરંતુ એ વૃત્તિથી વૈરમાટે નિદામા નવી આનિ નહિ પાવાથી તેનું તુલન સમન થવા લાગે છે અને મામા માણુમનુ નવીન પાપમધન પણ અટકે છે તેથી ઉપર મધ્યસ્થ વૃત્તિ નહિ સખના પોતે પાપમધન કરે છે અને જગતના પાપમધનનો કાળીજૂન બને છે, અને તેથી અથકાર કહે છે કે-મધ્યસ્થતા વિના મનની તુલા વિવમના પામે છે અને તેથી પોતે જ પનન પામે છે એટલે બીજને પાપમાથી મુક્ત કરવાનું કેવી રીતે બને? બધકે તે બીજના પાપને વૃદ્ધિમત કરવાના માધનરૂપ થાય છે આ વિષે જગવાનુ છુધ્ધે પોતાના સિધ્ધાને એક દૃષ્ટાંત આપ્યું હતું તે નીચે આપેલું છે

દૃષ્ટાંત—શ્રાવતી નગરીમા એક વૈદેદિકા નામની કુલીન સ્ત્રી રહેતી હતી તે બહુ મીઠામેલી નમ્ર અને ઘણી શાન્ત છે એરી તેની આખા શહેરમા ખ્યાતિ હતી તેને એક કાલી નામની ચતુર દામી હતી દાસીને એક વાર એરી શકા થઇ આવી કે આ મારી મેલાલી ખરેખરી શાન્ત વૃત્તિની છે કે હું વખતમગ કામઝાજ કરૂ છુ તેથી તેને શુભે થરાને પ્રમગ જ મગતો નથી? આ શકાના સમાધાનાર્થે તે એક દિવસ મોડી ઉઠી ત્યારે વૈદેદિકાએ તેને કહ્યું “અગે કાલી! આજ આટલું મો. કેમ કર્યું? કાલી મેલી = બાપમાહેન! સહેજ વાર થઇ’ વૈદેદિકાએ કપાળ ઉપર કરચોલીઓ ચડાવીને અને જમર ઉપર ચડાવીને કહ્યું આ દાસી કેની પાપી છે? મોડી ઉઠે છે એટલે શુ?” કેટલા- દિવસ ગયા પછી કાલી ફરીને થોડો વખત મોડી ઉઠી તે દિવસે તેની શેરમાએ તેને ઘણી ગાગો ભારી વળા કેટલાક દિવસ ગયા પછી તે ફરીથી મોડી ઉઠી, એટલે બાપસાહેબનો મિત્રજ ગયો તેણે પામે પડેલા લોખંડોનો સળાયો લઈને કાલીની મીઠાસૂ માથે કાની જુઓ પાડવી અને

ઉપર દોરી ગઈ લોકો એમના ચર્ચા ગયા કાનીના માથામાથી લેલી નીકળી
 બનું હતું તેનું લોકોએ કાઢ્યું પૂજ્યુ તો કાલીએ જણાવ્યું કે "તમે
 જેને માત્ર મમતો છે તે અમાગ બાધસાદેનું આ કુષ્ટ કૃત્ય છે" આ
 ઉપગ્રી તે સાધી રખાતી સ્ત્રી ખરી સાધી નથી પણ બારે કૂર છે
 એમ માની લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા એ પ્રમાણે વૈદેહિકાના મન
 જની ગુના વિષમ જનના કાનીની ગુના અને જનમમાળની ગુના જ
 નિંદા આદિથી પાપ તરફ પતિત થવા લાગી બગવાન છુદ્ધ કરે છે કે-
 "હે ભિક્ષુઓ! ન્યામુધી યજ્ઞ રાજ આમનવાનો પ્રમગ આવે નિ
 ત્યામુધી ધણા શાન્ત દેખાય છે, પણ ન્યારે યજ્ઞ રાજનો પ્રગર થયે
 ત્યારે માણસ ખરેખર શાન્ત છે કે નહિ તે જાણવાની તક મળે છે" (૫૧)

[માધવસ્થાનુ એક અમ સદિષ્યુતા છે તે વિષે હવે કહેવામા આવે છે]

સહિષ્ણુતા । ૬૨ ॥

સેવાયા જનતોપકારકરણે ધર્મસ્ય સંચારણે ।

સત્યાત્કૃષ્ટસહિષ્ણુતા મનસિ તેઽવશ્ય સદાઽપેક્ષિતા

હન્યુસ્ત્વા પ્રતિપક્ષિણસ્તદપિ નો કોપો વિપાદોઽથવા

નશ્યેન્નાપિ ચ ધૈર્યમલ્પમપિ ચેત્તે કાર્યસિદ્ધિસ્તદા

સહનશીલતા.

સાવાર્થ—દેશની સેવા કરતી હોય સમાજનો ઉપકાર કરવો છે
 કે ધર્મનો સત્યાર કરવો હોય તો ખરેખર ઉચ્ચ પ્રકારની સહનશીલતા તો
 મનમા અવશ્ય રાખવી જોઈએ તે એટલેસુધી કે કદાચ તારા પ્રતિપક્ષી
 લાંબીથી તને મારે તો પણ ક્રોધ કે ખે ન થવો જોઈએ તેમ જ ધીર
 જરી પણ ગુમાવવી ન જોઈએ એ તેમ જની શકશે તો તે લીધેલા કાર્ય
 સિદ્ધિ થઈ શકશે (૫૨)

વિવેચન—દેશમેવક, મમાજસેવક કે ધમમેવકનું કામ દાષ સન નથી સેવાધર્મ પરમગદ્દનો યોગિનામવ્યગમ્બ । અર્થાત—યોગી જ્ઞાનેને પણ અગમ્ય યર્ષ પડે તેવો સેવાધર્મ અતિગદ્દન છે એવાને યોગીજ્ઞાના યોગની માથે સરખાવવામા જે હેતુ રહેશે છે, તે એ છે કે સેવાજીવિવાળાએ યોગના જેવા ગુણો કેળવવા જોઈએ ચિત્તની સમાધિ એ યોગનું બીજું નામ છે તેમ સેવાધર્મ અગ્રીકાર કરનારને પણ ચિત્તની સમાધિ વિના ચાલી શકતું નથી જે ચાર ભાવનાઓનો ઉપદેશ મચકારે કરેલો છે તે પણ ચિત્તની સમાધિ કેળવવાને માટેજ છે સેવાધર્મીની સામે અને પ્રતિદૂગ્ધાઓ આવીને ઊભી રહે છે, તે વખતે તેણે મનની વિમના ટાળી જોઈએ અને ચિત્તવૃત્તિને સમતોલ રાખવી જોઈએ પરંતુ તે પૂર્વે તેણે પ્રતિદૂગ્ધાને સપૂર્ણ રીતે સદ્ગત કરી લેવી જોઈએ છે જ્યાંથી તે એ પ્રતિદૂગ્ધાને પચાવી નાખીને મનને સમયમા રાખી શકેતો નથી ત્યાંથી તે મધ્યમ્ય કે ઉપેક્ષા ભાવનાને કેળવી શકતા નથી આદના મોજ મચકાર કહે છે કે પ્રતિધર્મીઓ લાંબીથી માર મારે તોપણ કોઈ કે મેં ન થાય એવી બધી સદિષ્ટતાની ભૂમિમા મુની સેવાધર્મીએ પડોચા જોઈએ ।

।

દૃષ્ટાન્ત—મૂનેદા પ્રતિષ્ઠાનાનો એક દાખલો દજ્જન અમીનો ૭ દજ્જત અમી કુમા શકુની મમીઆ મનારની નમાજ પરી રવા રવા ઈન્ને મુવજમ જે પહેલા લશકરમા હતો અને દશે ગીમાફ કરી નાખી ગયો હતો તે દૂધી રીતે મમી મા આપ્યો અને જ્યારે તમામ મોકો દજ્જત અમી માથે નમાજ પાવામા રેહાયા ત્યારે તેણે જાપથી દજ્જત અમી ઉપર હુમલો કર્યો અને ઝેરનું પાણી વગવેની તનવાર વતી ગયો કરી નાઠો લોકોએ જાણીથી નમાજ પૂરી કરી કેટલાક જણે દજ્જત અમીને ઉઠાડ્યા અને કેટલાક ખૂનીને પકડવા દોડ્યા અને તેને પટ્ટીને દજ્જતની રમ્મ આપ્યો તે વખતે લોકો દજ્જત અમીને સાથે ચરમતનો પૂર્વોક્ત તવાર કરી તેમની પામે વાળ્યા તેમણે કહ્યું “એ ચરમત પહેલા મોજ કારણકે મેં ” જોઈ ગયા છે અને તરખો જાણ્યો

[દંત્રે પાત્રી પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું કે ૭મી ચિત્રની સમાધિમાં નિરૂપિત થયે તે વિષે અથવાર નીચેના શ્લોક દર્શ છે]

પાપિનામપિ ન તિરસ્કાર ૧૬૩ ॥

ભૂયાસોઽપિ વિરોવિનસ્તનુમૃત સ્યુ પાપકાર્યે રતા-
વોધ્યાસ્તે મૃદુનમ્નવોધવર્ચન સામાયુપાયૈસ્ત્રિભિઃ ॥
કૂરત્વાન્મૃદુતા ભજન્તિ ન ચ તે કેનાઽપ્યુપાયેન ચેત્-
કર્ત્તવ્ય તદુપેક્ષણ ન ચ તિરસ્કારોઽથવા તાઢનમ્ ॥

પાપીઓનો પણ તિરસ્કાર ન કરવો

સામાર્થ—આ જગતમાં ધર્મી કરતા પાપી જનોની મધ્યા વધારે છે એટલે તારો વિરોધ કરનારા અનેક પાપી જનો પાપના કાર્યમાં મશગુલ થએલ તારા જોવામાં આવશે તેમનો નિરંકાર કરવા કરતા સામદામ અર્થિ ત્રાગુ ઉપાયોથી કે કોમળ અને નમ મોક્ષવચનોથી તેમને સમજાવવા એ તેઓ કરપણાને લીધે મઠ પણ ઉપાયે કોમળ ન બને તો તેમની ઉપેક્ષા કરવી એટલે તેના કંઈ તે ભોગવશે એમ ધારી તેનાથી દૂર થઈ જવું પણ તેમને નિરંકાર કે આરામદારી ન કરવી એમથી જે મમળાનટ થાય છે તેટલે અથવા તિરસ્કારથી થતી નથી (૫૩)

નિરૂચન—વેગુ ઓસડ વદાન' એ એક સાદુ પાત્ર બહુ મોક્ષક હોવન છે વૈરીને વસ કરાવના વિધિ વદાનમાં જ રહેલો છે, તેવી રીતે પાપીને નિષ્પાપી કરવાનો વિધિ તિરસ્કારમાં નહિ પણ તેની પ્રત્યે દયા દર્શાવવામાં ગ્રહેતો છે પાપી મનુષ્ય ધણીને પાત્ર નથી, પરંતુ તે પાપર અને તત્વદષ્ટિથી અનણિય હોઈ દયાને પાત્ર હોય છે આપુ દયાને પાત્ર જગત માનુ-સનુ નથી પાપ કરનારો જગતનો ભાગ નિષ્પાપી ભાગ કરના વર્ગો મોટા છે અને એવા જગતનો તિરસ્કાર કરીને વર્તવાથી પાપી જગત તેને તેવું જ ગ્રહે છે અને પોતાથી એ દયાને પાત્ર જગતનું કથુ કથ્યાણુ થ

નથી પાપીઓનું ક-માણું કરવાનો ખર્ચે માગે એ છે કે તેઓની પ્રત્યે દયા દર્શિ રાખીને તેમને ન્યાયપૂર્વક બોનાવવા, તેમની શક્તિમાયી ધીરે ધીરે પાપ નિર્મૂળ થાય એવો ઉપદેશ આપવો અથવા અન્ય પાપ રીતે તેમને પાપી પ્રવૃત્તિથી મુક્ત થવાને માર્ગે ચડાવવા આશ્ચર્યમાં કશું છે કે “જો પ્રાઇ તારો અપરાધ છે તો તેને કપકો દે, ન જો તે ખત્તાવો છે તો તેને માફ કર જો તે એક દહાડામાં માન વાર અપરાધ કરે ને સાન વાર તારી તરફ ફરીને કહે - હું પ તારું છું, તો તેને માફ કર’ આ ક્ષમાવૃત્તિનો બોધ આપનારા આરબિકના વાક્યોમાં પાપીને નિઃકારી કાઢવાનો નહિ પરન્તુ તેને મારવારી તેની શક્તિને કામગીરી મનાવવાનો ચલ કરવાનો હતો રહેતો છે આના ચલોમાં નિઃકળતા મળે તો માન પાપીથી અમન્યાર કરવો, પરન્તુ તિરસ્કાર દર્શાવવો નહિ, કારણકે તિરસ્કાર પાપીને વધારે પાપી બનાવે છે

દુગ્ગત—અલ્બુન નામનો એક માગી હતો તે ગેજ એક યક્ષની પૂજા કરીને પોતાના બગીચામાંથી ઉતરેલા ફૂલ વેચવા જતો એક વાર તે તથા તેની સ્ત્રી યક્ષની પૂજા કરતા હતા, એવામાં યક્ષના મનિષ્ઠા મતાઇ રહેલા કે કુદરતીયે અલ્બુનને બાધી લીધો અને તેની સ્ત્રી સાથે કુદરતી કરવા માગ્યું અલ્બુનને વિચાર થયો કે હું વાધી યક્ષની પૂજા કરી છું છતાં આ વિપત્તિને વખતે તે મને કેમ મદદ કરતો નથી ? શું ખર્ચે મદદ કરશે ખર્ચે ? આ વિચારની માથે જ યક્ષનું અરબુન ચેતન્ય અલ્બુનમાં આવ્યું અને તેણે દોડવાના બંધ પોતાના અરબુન બાધી તેની નાખ્યા પત્ની યક્ષની મૂર્તિના દાથમાં લોખંડની ગદા હતી તે ઉચ્ચાને તેણે ૭ પુરુષ અને માનમી પોતાની સ્ત્રી એ સાતને મારી નાખ્યા તોપણ તેનો કોઇ શાત થયો નહિ ગેજ એ પ્રમાણે તે જે કોઈ પોતાના દાથમાં આવે તે સાત મનુષ્યોને મારતો ત્યારે શાત થતો આ ઉપદ્રવથી કોઇ નગની અદાર નીખળતું નહિ એક વાર મનની ગામની બહાર એક બગીચામાં ઉતર્યા અને અલ્બુન માણીના પગમાં પડવાની બીકથી પ્રાઈ તેમને વદન કરવા મગ્યું નહિ, પરન્તુ મુદ્દર્શન શેઠ ગયો ગનામાં અલ્બુન માગીએ

તને જોયો અને તેને જાણ લઈ મારવા દોડ્યો એટલે શેડે રિયો ની
 નમોધ્યુષ્ણના પાદે ઝમરી મૃત્યુ થાય તો વાવજીવન સુધીનો સયારો મર
 મૃત્યુ ન થાય તો સયારો પાવનો સક પૂ કર્યો અર્જુન એ મદ્દર્મશી
 પુરુષના તેજથી તેના ઉપ ગદ્ય ઉગામી શકે નહિ અને તેનામા દાખ
 થએલી મક્ષની શક્તિ એક મ અદ્વય ચર્ચ જતા ગત તાયમાથી પડી ગઈ
 અર્જુનનું ગાવણ ફર થતા તેણે મુ રાં ન મેઠને પૂછ્યું કે “ તમે ક
 નાઓ છો ? ” મુદ્દને કહ્યું કે હું “ વીર લગવાન પાસે જઈ છું ”
 અર્જુને પણ સંદેહની માથે જવાની ઇચ્છા કરી અને મેઠે તેને ખુશીથી સા
 લીવો વીર પ્રભુ અર્જુનના પાપોની વાત જાણતા હતા તેણે પામ મા
 અને ૧૩ વિમલા ૧૧૪૧ મનુષ્યોના પ્રાણ લીધા હતા છતાં પ્રભુએ તે
 તિરસ્કાર નહિ કરતાં તેની તરફ દયા દિયી જોયું તેને મોઢા આપ્યો
 દુઃખથી છૂટવાનો માર્ગ માત્ર સમજ જ છે એ સમજા યુ અર્જુનને
 પોતાના પાપોનો ખુ પતાવો થયો અને તેણે વીર પ્રભુ પાસે જ દી
 લીધી દીક્ષા લઈને જઈ છેદના પાગળા કરવા અને રાજગૃહની આમપ
 રહી કોઈના ખો કોધ ન કરવો એવી પ્રતિજ્ઞા કરી સાધુ તરીકેનાં જીવન
 તેને ખુ હેરાન થતું પડ્યું ધણાઓને જીવના મારી નાખેના, તેના પ્ર
 ભાઈઓ વીરે મગાઓ તેને આદાર-પાળી મળી આપતા નહિ, તેની પ્ર
 પૃથ્વા દશાનના, તેને છોટે પત્થરે મારતા પગ્નું અર્જુને પ્રજા ક
 મમભાન મોઢ વાગ પણ ત્યજ્યો નહિ ખીલ્લોની કનકગત થતી ત્યજ
 એમ જ ચિંતવતો કે મે એમને ધણી ગુસ્સાન -યું છે, એ અને થોડો
 બદલો માગે છે (૫૩)

[પાપોનો નાશ કરવો એ શું શક્ય છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ મધ્યમર ની
 શ્લોકમા આપે છે]

पापस्यैव नाशो न तु पापिनाम् । ५४ ॥

कार्यं पापविनाशन तदपि नो नाशेन पाप्यङ्गिनो
 घाते पापिजनस्य हिंसकतया पापस्य वृद्धिर्भवेत्

છાદેર્મલનાશનાર્થમુચિત નો વસ્ત્રવિચ્છેદન ।

કેન્તૂરપાથજલેન તત્ર મૃદુતા વસ્ત્રાન્મલોત્સર્જનમ્ ॥

પાપીના નાશને જલે પાપનો જ નાશ કરવો.

ભાવાર્થ—પાપનો નાશ કરવો તે વાત જરામર છે, પણ તે પાપી જીવોનો નાશ કરીને નહિ પાપી જીવોના નાશથી પાપના બીજો નાશ થતો નથી અને પાપીના નાશથી પણ દિશા તો થવાની જ દિશા પાપરૂપ દોષથી પાપની વૃદ્ધિ જ થવાની તુલના એવો નાશ કરવાને શુ લુગડા દાદી નાખવા જોઈએ? નહિ જ, કિન્તુ પાણીથી લુગડાને કોમળ બનાવી તેનો મેન દૂર કરવો જોઈએ તેમ પાપોને પણ કોમળ બનાવી તેનું પાપ દૂર કરાવવું જોઈએ (૫૪)

વિવેચન—અથમ દષ્ટિએ જોતા આ શ્લોકમાં અથમ એમત અદિસાવાદનું સમર્થન કરતા હોય તેવું જણાય છે પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ નથી પાપનો નાશ કરવો અને પાપીનો નાશ કરવો એ બેઉ કાર્યો જુદા છે, એ નિસસય છે અને એ બેઉ કાર્યોની વચ્ચે જ્યાં પસદગી કરવાની હોય ત્યાં પાપનો નાશ કરવો એ કર્મને જ પસદગી આપવી જોઈએ એવું આ શ્લોકનું સાનુ તાત્પર્ય છે, આ આ તાત્પર્ય જે વસ્તુ ઉપમાન પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે તે પરવી મુદ્દ થાય છે

શુદ્ધ વા ચાલયુદ્ધૌ વા બ્રાહ્મણ વા ચહુમ્નતમ્ ।

આતતાયિનમાયાત્ત હન્યાદેવાધિચારયન્ ॥

અર્થ—શુદ્ધ હોય, વૃદ્ધ હોય અગર માળક હોય કે વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણ હોય પણ જો તે આતતાયી અથાત્ અત્યાચારી ક્રિયા નિર્વપને રંગડનારી દુષ્ટ હોય તો તેને વિચાર કર્યા વિના જ દાર કરવો અથમ પાપનો નાશ કરવાનું કહે છે પરંતુ પાપીનો અવિચારપૂર્વક નાશ કરીને પાપનો નાશ કરવાની ના કહે છે જ્યારે પાપનો નાશ કરવો અને પાપીનો નાશ કરવો એ બેઉ માર્ગો અસ્થા હોય ત્યાર પહેલો માર્ગ પસદ કરવાનું તે કહે છે વસ્તુમાં મેલ

પાલીથી સુકોમળ જનાવીને જેની રીતે તેમથી મેલ દિવા એપને દૂર કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે પાપીને પણ સામોપચારથી સુકોમળ જનાવીને તેનામાંથી પાપને નીચોવી નાખવામાં આવવું જોઈએ મનુ જેની રીતે આતતાથી ને અવિચારપૂર્વક દાર કંવાનું રહે છે તેવું તે ગીતામાં પણ દહેતુ નથી શ્રીકૃષ્ણ પહેલા સામોપચારનો પૂરો વલ્લ કરે ॥ એમ કહે પાપીને કોમળ જનાવીને તેનામાંથી પાપનો મેલ નીચોવી નાખવા મથે છે, છતાં જ્યારે તેનામાંથી એપનો નાશ થતો નથી, ત્યારે જો પાપનો એક દિહીને ખીજા નિર્દોષ મનુષ્યને પણ પાપનું દર્દ લાગુ પાડશે એવું વિચારી પાપીનો નાશ કરવા યુદ્ધ કરવાનું અર્જુનને કહે છે જૈન ધર્મસંધ્યામાં કલા મુજબ શ્રી અલીક મારાજે અમારિ પડે વજ્રાબ્ધો હતો અને સુજ રાતના ગજા કુમારપાને પણ અમારિ ઘોષળા કરી હતી તેમની આજ્ઞા અધર્મનું ઉચ્છેદન કંવાની હતી અર્થાત્ જનસમાજમાંથી અધર્મને નીચોવી નાખવાની તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી પરંતુ અધર્મીઓનો અવિચારપૂર્વક નાશ કંવાની પ્રતિજ્ઞા નહોતી તે છતાં તે રાજાઓને અધર્મનો નાશ કરવાને જ્યારે જ્યારે દિમા અનિવાર્ય લાગી હતી ત્યારે ત્યારે તેમણે મુલાદિક કથિત હતા અને એકાંત અદિમાનાદનો જ આશ્રય લીધે પાપનો એપ દેવાવા દીધો નહોતો વચ્ચના દષ્ટાંત વડે અથકાર પાપીને અમળ બનાવવાનો અને પાપને તેનામાંથી નીચોવી ના મવાનો ઉપદેશ કરે છે એક વખત કે જેમાં બચાનંદ નો એક લાઓ હોય, સાધાત્મ્ય જળા તો શુ પણ ત્રીન ઔરધ-યુક્ત જળથી એ વચ્ચને સુકોમળ બનાવ્યા છતાં તેમાંથી એપ દૂર થાય ન નહિ તો પછી આપણે તે વચ્ચને શુ કરીએ ? અવશ્ય તે વચ્ચની ઉપેક્ષા કરીએ અને તે રીતે તેને દાનો ધરના એક ખૂણામાં પડ્યું રહેવા દઈએ અથવા તો ધરતી બહાર ફેંચી દઈએ તે જ રીતે પાપીનો તિરસ્કાર ન કરતાં દયાવશિથી તેનો આર કરવો એ માધ્યમ્યનો પ્રથમ વિધિ છે, તે સુકોમળ બનાવી તેનામાંથી પાપનું નિર્યતન કરવું એ બીજો વિધિ છે, સુકોમળ ન બને તો તેની ઉપેક્ષા કરવી-તેનાથી અસહકાર કરવો-તેને ત્યાગ કરવો એ ત્રીજો વિધિ છે

દણાત—અ ગુનિમાનનામના એ લટાગએ આપ્તી નગરીની આસ-
પામના ગામડાના લેખને લગી તેમની આગળીઓ કાપી લખને તેની માળા
બનાવી પોતાના કંઠે ધાગણ કરી નામ મેળવ્યું હતું એક દિવસ યુદ્ધ લગ
વાન આકૃષ્ટીમાથી લિપ્તિ અદલુ કરી જે દિશામા અ ગુનિમાવ હતો તે
દિશામા ગયા વાટમા ગોવાળીયા અને ખેડૂતો મળ્યા તેમજે તેમને એ માગે
નહિ જવાનો મહે આગ્રહ કયા પરન્તુ યુધ્ધે તેમનું માન્યુ નહિ તેમને
સીધા આગળ વધના લેખને અ ગુનિમાને સારે આશ્ચર્ય થયુ અને તેણે
તેમને મારી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો તે પોતાની ૧૫૫ તનવાર લખને વેગથી
યુદ્ધ તરફ દોડે, અને બોલ્યો 'ઓ અમલ ! બોલો રહે ?' યુધ્ધે ઉત્તર
આપ્યો ' અ ગુનિમાન ! હું બોલો છું અને તું પણ બોલો રહે ' આ
કહેવુ અ ગુનિમાન મરાજ સમજ્યો નહિ તેણે કહ્યું " ? અમલ ! તું
આને હોઈ બોલો છું એમ કહે છે અને મને બોલો હોવા બના બોલો
નથી એમ જણાવે છે તેનો અર્થ શું ? તું બોલો હું કેની રીતે
અને હું બોલો નથી કેવી રીતે ? ' યુધ્ધે કહ્યું " અ ગુનિ-
માન ! પ્રાણી માત્ર વિશે પૂર્ણ દયા લેવાથી હું ગિર થયો છું અને પ્રાણીઓ
વિશે તાગમા દયા નથી તેનું તું અગિર-અગિર છે " આ વાતથી અ ગુ-
નિમાનના હૃદયમા તત્કાળ બોધ ઉત્પન્ન થયો તેણે પોતાની હાન-તવાર
ફેંકી દીરી અને યુદ્ધના ચરખામા પડ્યો અ ગુનિમાનના ઉપદ્રવથી ત્રામેના
યુદ્ધજ સોડોએ પમેનદિ ધમનના રા-ના મહેવ પાસેજાને અ ગુનિમાને
સિમા કરવા માટે અરજ કરી આથો ગગ્ગ મોટું સૈન્ય લઈ અ ગુનિમાનો
પકવા નીકળ્યો વાટમા તે યુદ્ધના દર્નનાથે ગયો અને ત્યા તેણે અ ગુનિ-
માનના કુરનાભયો ઉપ વની વાત કહી યુધ્ધે કહ્યું " જો અ ગુનિમાન
ચીવવાનુ થાય તો તું તેને શું કરીશ ? " રાજાએ કહ્યું " તો હું તેનો નાશ
નહિ કરું તો નમ્રકાર કરીશ, તેનુરક્ષણ કરીશ અને તેને અન્નવસ્ત્ર
આપીશ " પછી યુધ્ધે પોતાની પામે જ મેરવા અમલ અ ગુનિમાલની
રાજાને ઓગખાણ આપી અને ગગ્ગએ તેના પાપનો નાશ થએલો અમલ
તેને નમ્રકાર કર્યો ગગ્ગ પાપીનો નાશ કરવા જતો હતો, તે
પાપીના , , , , , કરી બનાવી જગતને બોધ આપ્યો (

[હવે શ્રવણર સેવાધર્મીના માધ્યસ્થ્યના વિજયનું કથન કરે છે]

શાન્તિપૂર્વકમાધ્યસ્થ્યેનૈવ ધિજયઃ । ૫૫ ॥

સામર્થ્યેઽપિ સહિષ્ણુતા સમુચિતા સેવાદિકાર્યે ધ્રુવ
દૌર્ગ્ધ્ય યદિ મન્યતે તદપિ નો સમ્યક્સ્વસત્ત્વોદયાત્ ॥
શાન્તિક્ષાન્તિસમાશ્રયેણ સતત માધ્યસ્થ્યભાવાશ્રયે ।
જહ્યુસ્ત્વત્પ્રતિપક્ષિણોઽપ્યવનતા ધાટ્યૈ ચ પાપાગ્રહમ્ ॥

માધ્યસ્થ્ય ભાવથી જ વિજય થાય છે

ભાવાર્થ—પોતાના ગમે તેટલું સામર્થ્ય હોય તોપણ સેવા આદિ
કાર્ય બજાવવું હોય ત્યારે તો સહિષ્ણુતા રાખવી તેજ ઉચિત છે આવી
મનિષ્ણુતાને કુર્ણતા માનવી એ બરાબર નથી સમર્થ માણસ સહિષ્ણુતા
બતાવે એ તો આત્મિક બળનો ઉદય જ ગણાય એટલે તેને કુર્ણતાને
બંને મનનતા જ કહી શકાય માટે શાન્તિ અને શમાની માથે માધ્ય
સ્થ્ય ભાવનો નિરતર આશ્રય કરવાથી તાગ પ્રતિપક્ષીઓ પણ નબળીને
ધીકતા અને પાપનો આગ્રહ ઠોટી દેશે

વિવેચન—અશક્તિમાન મવેન્નાયુ એ ઉક્તિવડે જેવી રીતે સાધુત્વને
હીણતામાં આવે છે તેવી રીતે કેટલાકો મહિષાસુરને નિમળતા કહીને
હીણ છે પોતાના પ્રતિપક્ષીના પ્રદારને આવી । સામે પ્રત્યુત્તર નહિ આપ
નાર અથવાનો વિરોધનો પ્રતિબંધ નહિ કરનાર હમેશા સહિષ્ણુતાના ગુણ
વાળો જ હોય છે એમ માની લેવાનું નથી કેટલાકોમાં કુર્ણતા હોય
છે તેથી તેઓ વિરોધનો પ્રતિબંધ કરી શકતા નથી અને કેટલાકો સહિ
ષ્ણુતાના ગુણવાળા અને સુવિચારી હોય છે તેથી વિરોધનો પ્રતિબંધ કરી
દે નો જ મથક દેવાનું ઈષ્ટ માનના નથી આવા કુર્ણ અને સહિષ્ણુ
માણસ કાર્મિક ભરણા હોતા નથી મનિષ્ણુ મણસ તે હોય છે કે જે
સમર્થ હોવા છતાં મધ્યસ્થ ભાવથી પોતાના સત્ત્વનું રક્ષન કરાવે છે અને
તેના મટે અવકાર સ્વત્ત્વાદયાત્ એ સમ્મનો ઉપયોગ કરે છે આવા

મધ્યમ ભાવથી પ્રતિપક્ષી પણ પોતાના પાપનો આગ્રહ છોડી દેવાને પ્રેરાય એ સ્વાભાવિક છે

દૃષ્ટાન્ત—આ વિશે જૈન મતમાં એક કથાનક છે અર્ધન્મિત્ર નામના શ્રાવકે મ્લેચ્છગમતોપરથી નિવમ અદણુ કયો હતો, પરન્તુ તેના મોટા ભાઈની સ્ત્રી તેની ઉપર અમકત ધર્મ આે દાવખાન—કટાક્ષપૂર્વક તેને ઉપસર્ગ કરવા વાગી ગયા અર્ધન્મિત્ર તેના પર આસક્ત થયો નહિ તેણે પોતાના મતના રક્ષણને અથે દીક્ષા અદણુ કરી તેના પર આમમન થએલી તેના મોટા ભાઈની વ મરીને ફૂતરી ધર્મ એકદા અર્ધન્મિત્ર મુનિ વિદ્યાર કરતા તે ફૂતરી હતી ત્યા આપ્યા તેને જોઈને તે ફૂતરીએ તેને પતિની જેમ આનિગન કર્યું તે જોઈ નજાનથી મુનિ નાસી ગયા તે ફૂતરી પણ મરીને મોગ અપ્પયમા વાદરી ધર્મ લખિનન્યતાના યોગથી તે અપ્પયમા તે મુનિ આની ચાચા તેને જોઈને તે વાદરી પ્રથમની જ જેમ ગમથી તેને આનિગન કરવા વાગી તે જોઈ ખીજ સાધુ તે મુનિને વાનગીપતિ ળીને તેની મરકી કરવા લાગ્યા તે સામળી મુનિ લજ્જામુકત ધર્મ નાસી ગયા તે વાદરી મરીને ચલિતી ધર્મ તે મુનિને જોઈને તેને જાતિરમગધુ થયુ, તેથી તેણે નિચાઈ કે “ આ મુનિની મે વળા ભાણી વાગ કરી છે, પણ તે હજુ મને ધમ્મતા નથી, તેથી આજે તો હું તો આલિગન કર ’ એમ વિચારીને તેણે મુનિને આનિગન કર્યું તે જોઈને મુનિ ત્યાથી નાકા માર્ગમા ની જોગમવા માટે તે મુનિ જળમા પ્રવેશ કરતા હતા તેવામા તે શક્ષિણીએ તે મુનિનો એક પગ કાપી નાખ્યો છતા મુનિ તે સદન કરી રહ્યા આ વખતે શાસનદેરીએ આીને શક્ષિણીને તેના પૂર્વે જવની નાત કરી, એણે શક્ષિણીએ મુનિની કમા માગી પરન્તુ મુનિ તો તે પૂર્વે જ કમા આપી ચૂક્યા હતા અને મધ્યમ ભાવે રહી તેની પ્રત્યે જરા અનિષ્ટતાતુ પણ ચિતન તેમણે કર્યું નહોતું આ તેમની કુમળતા નહોતી પરન્તુ તેમનો સત્ત્વોત્પ—તેમની સમર્થતા હતી પત્રી શાસનદેરીએ મુનિનો પગ સાળો કર્યો (૫૫)

અષ્ટમ પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ બાળકોની સેવા

[પૂર્વે સેવાધર્મને મનુષ્યની તૃતીય અવસ્થાના કલબ્ધ કર્મ તરીકે દર્શાવવામા આવ્યો છે એ સેવાધર્મ ન્વા રતાર મનુષ્યની સમીપે સેવાધર્મની વિધિવિધિ િશાએ રહ્યું થયું પહેલાં મેં યાદે સેવાધર્મમા દાખલ થવાની પ્રવિણતા કરનાર મટિના ઉચિત શુભો વિષે વર્ણન કર્યું અને તે શુભો કેવળમા માટેની માર્ગોનું નિર્દેશન કર્યું કે જે શુભો વિના મનુષ્ય સેવાધર્મને યથાસ્થિત રીતે પાળી શકતો નથી સેવાધર્મ પ્રવૃત્ત કરવાનું મટે હૃદયમુદરને વિશુદ્ધ કરીને તેમા કેવા રંગો પૂરવા જોઈએ તે દર્શાવ્યા પછી હવે એ હૃદયમુદરને સેવાના કાર્યમા પ્રેરવા માટે નવ રંગે કાષીનેાં અશુભો નિર્દેશ કર છે તેમા સૌથી પહેલાં મનુષ્યનાં સંવાના પ્રમાણ દર્શાવી ઉત્તરોત્તર-ક્રમે ક્રમે એ સેવાપ્રકારના સૂચનમા આવળ વળે છે]

મનુષ્યસેવા । ૬૬ ॥

નિર્નાથાં પશવો યથા કરુણયા પશ્ચાલયે યત્નતો ।
રક્ષ્યન્તે કરુણાલુભિર્ભવિજનૈઃ કૃત્વાંડપિ ભૂરિવ્યયમ્ ॥
નિર્નાથા મનુજાસ્તથૈવ કરુણાબુદ્ધયા સુરક્ષ્યા સદા ।
યત્સન્તિ પ્રથમેઽવિકારિણ ઇમે બુદ્ધયાદિવૈશિષ્ટયતઃ ॥

મનુષ્યસેવા

ભાવાર્થ—યાશુ ભાવિ-યોકો કરુણાબુદ્ધિથી પુષ્કળ ખર્ચ કરીને અનાથ પશુઓને જ્યારે ખચાવે છે ત્યારે તેવી જ કરુણાબુદ્ધિથી અનાથ મનુષ્યોનું સારી રીતે રક્ષણ કરવું જરૂરનું છે કારણકે મનુષ્યો બુદ્ધિઆદિ શુભોની વિશેષતાને લીધે પશુ કરતાં વધુના છે એમલે તેમનો પ્રથમ અવિ કાર છે (૫૬)

વિવેચન—ભગવાન શુદ્ધે જે આગ મુખ્ય સત્ત્વો ગણાવ્યા છે તેમાનું સૌથી પહેલું ‘કૃપા’ નામનું સત્ત્વ ગણાવ્યું છે જન્મ જરા મરણ અગ્રિય સાથેનો સમાગમ ગ્રિય વસ્તુનો વિચાર અથવા ઈષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ એ

દુખને ઉપગમવાનાર છે, એવું એ મત્ત છે આ પાંચ 'ઉપાધિ રક્ષ' જગ
 ત્તા સર્વ પ્રાણીને સમાન અસર કરે છે, એટલે કે એક નાનામા નાના જનુથી
 માછીને પ્રાણીત્રેષ મનુષ્યમાની મલોપરિ વ્યક્તિ રાજરાજેશ્વર સુધી સર્વ કોઈ
 ને એ ઉપાધિ રક્ષેથી 'દુખ' નામના નત્યનો સાક્ષાત્કાર થયા વિના રહેતો
 નથી ભગવાન મનવીએ અને બીજા અનેક ધર્મોપદેશકોએ આ જ મત
 જગત્ સમાન થું છે પરંતુ મોટા ધર્માચાર્યે તેની ઉપર વિશેષ ભાર મૂક્યો
 છે અને કોઈએ એટલો ભાર મૂક્યો છે સર્વ ધર્મોમાં મેવાપરાયણનાનો બોધ
 પશુ હરનામા આવેલો છે અને દુખી તથા વિકલ પ્રાણીઓની સેવા કરવાનું ફરમા
 વવામાં આવ્યું છે આ ઉપદેશને કેટલાક ધર્મોના અનુયાયીઓ કેવળ બુલીયણ છે,
 કેટલાકે તેને અર્થ-પર્યો સભારી રજા છે અને કેટલાકે એ ઉપદેશને યથાર્થ રીતે
 નદિ અનુમે તા અર્થજ્ઞાનમિશ્રિત સેવા પાળી પોતાની શક્તિનો વ્યય કરે છે
 દિલ્હી અનેક રથો પશુશાળાઓ, પાગરાપોગો કનૈતરખાના, દોરાની છાપી
 તોલ વગેરે સરથાઓ કેવળ મૂળા પ્રાણીઓના દુખોનું સમર્થ કરવા માટે
 સ્થાપવામાં આવી છે આવી સંસ્થાઓના કામો ચલાવવામાં અને તે માટે
 દાન કરનામા મુખ્યત્વે કરીને જોનો અને વેદધર્મીઓ ભાગ લે છે તેમાંએ
 ન્યા ન્યા જૈન વસંતી સારા પ્રમાણમાં હોય છે, ત્યા ત્યા આવી સંસ્થાઓ
 વધારે ધનવાન અને સારી સ્થિતિમાં ચાલતી હોય છે પરંતુ એ બાલુએ
 ઝીણામાં ઝીણા જનુ માટેની દવા અને બીજા બાલુએ ચારિત્ર્યનો અધિક
 તાથી-ધર્માચાર્યની શિક્ષિતતાથી માનેસિ અને વાચિ દિસાતો મસાગ-ન્ય
 વર્તમા અત્યંત ઉપયોગ એ એ પ્રાણી પરમ્પર વિશ્લેષતા ન્યારે ન્યારે
 કોઈ જોનોમાં નેત્રોમાં આવે છે ત્યારે ત્યારે તેને માટે એવી જાણનો
 ઉપયોગ સોકા કરે છે કે- 'એ તો નાનાને જવાનારો પશુ મોટા
 મારનારો આવડ છે' જોનો નાનામાં નાના ગામમાં મૂળા પ્રાણીઓ
 માટે ધર્મોનો ફરમા કરે વેપાર ઉપર કરવેરો નાજો, પરંતુ ગામના
 રોગી કે મનાઈ-અસહન મનુષ્યોને માટે ગ્રંથ પશુ આધારની વ્ય
 વસ્થા ન કરે, જોકે એ કેન-નની ઉપેક્ષા કરે, ત્યારે ઉપર જણા
 યો તેવો આરોપ કરવામાં આવે તેમાં નવાઈ નથી પશુઓ કે

પક્ષીઓ મૂળા પ્રાણીઓ છે, તેટલા માટે તે દયાને પાત્ર છે એ નિ સશય
 ■ પરંતુ તે ઉપરથી બોલી-ચાલી શકનારા કિંવા પોતાની લાગણી દર્શાવી
 શકનારા મનુષ્યો ઉપેક્ષાને પાત્ર છે એમ કહિત થતુ નથી દયા ઉપર
 નેટરો નહ્ત મૂળા પ્રાણીઓનો છે, તેટલોજ નહ્ત મનુષ્યોનો પણ છે અને
 મથકાગ મહે છે તેમ, મનુષ્યોમા સુદ્ધિ આદિ વિશેષ ગુણો રહેલા છે અને એક
 મનુષ્ય પોતાના જીવન વડે મમત્ર જનતાનો અરેક પ્રમારે ઉપકાર કરી શકે
 છે, વગી મનુષ્યત્વ એ મર્વોપરિ અવગા છે કારણકે મનુષ્યત્વમાથી જીવ
 સીધો મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી શકે છે મનુષ્યની આ વિશેષતાને કારણે તેનો
 સરક્ષણ માગેના અધિકાર પહેલો છે આ ઉકિતનો આશય એવો નથી કે મનુષ્યો
 ઉપજન દયા દર્શાવીને તેમનુ મરક્ષણ કર્યુ એમ્મે મેવાધર્મીના ધર્મની પૂર્ણાનુતિ
 થઈ, પરંતુ જેવી રીતે કશ્લાગુ મનુષ્યો અનાય પશુઓને માટે પાજરા
 ખેતો કે કબૂતરખાના જેવી મર્યાઓ મ્થાપે છે તેવી રીતે-તથૈવ અનાય
 મનુષ્યો પ્રત્યે પણ સમ્મન કરણા દર્શાવીને તેમના રક્ષણ-પોષણાદિને માટે
 વ્યવસ્થા કરવી-એવા જગત્તવી એ મેવાધર્મીનુ કર્તવ્ય છે ‘મરખૂતાનુ-
 કયા મા એના મૂળા પ્રાણીઓનો જ સમાવેશ થતો નથી જૈન ધર્મના
 સિદ્ધાન્તોમા પણ અનાય મનુષ્યોની મેવા ઉપર જરાએ ઓઠો ભાર મૂક
 વામા આવ્યો નથી અને આજે પણ જે ધનવાન-મરણાગુ જૈનો છે અને
 જેઓ દાનધર્મમા ધનોદિના વ્યય કરે છે તેઓ મનુષ્યતા કિતાયે તેનો
 વ્યય કરવા ઉપર જરાએ ઓણુ સક્ષ આપતા નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે
 જૈનો મૂળા પ્રાણીઓની દયાને વિશેષ સમજનારી મનાય છે તેનુ કારણ
 એ છે કે તેઓ પશુચાળાઓ અને પાજરાપોળાની વ્યવસ્થા લગભગ સર્વ
 રથજે કરી રહેતા હોય છે પૂર્વ કાળમા દાનના સમયની પેઠે અનાય મનુ-
 ધ્યોની સખ્યા મોગી નહોતી અને જે કોઇ અનાય બાળકો હોય તેમનું
 પોષણ તે સમયના ધર્મપરાયણુ યાતિઓ કે કુટુંબી જનો કર્યા કરતો
 અને તેમને લજાવી-જણાવી પોતાની પાખે ઉડતા કરીને છૂટા મૂકતા આ
 કાળગીચી અનાયાશ્રમે જેવી સમ્યાઓની ભાખ્યેજ જરૂર પડતી આ સયો-
 ઝોમા મોથી વધારે સાર્વજનિક દયાને પાત્ર માત્ર પશુ-પક્ષીઓ જ રહેતા

અને તેથી તેમને માટે સરચાઓ ઉઠાડવા તથા ચનાવના જૈનોએ મારી પેઠે શ્રમ ઉઠાવેલો પરંતુ હવે મમન બદલાયો છે લોકો ગરીબ બન્યા છે ધનવાનો પણ સ્વચાલિ, સ્વમમાજ કે સ્વકુટુંબ પ્રત્યેની કરતે પ્રત્યે ઉપેક્ષાશુદ્ધિથી વર્તવા નાચ્યા છે અને તેથી બનાથ અશક્ત તથા ગેંગી જનોની મળ્યા વવી છે અનાથાશ્રમો, બાળગૃહો, અશક્તાશ્રમો, વનિતાવિશ્રામો વિધવાશ્રમો ઇત્યાદિ મરચાઓ આ જમાનાએ ઉત્પત્ત કરી છે વિનાયનમા આપણા દેશ કરના જીઓને મંજુરી કે નોકરી કરવા માટે નધ રે પ્રમાણમા ધમ્મી બહાર જતુ પડે છે બાળસ્વાળી સ્ત્રીઓ ? વિધવાઓ જ્યારે નોકરી-પર જાય ત્યારે તેમના બાળકનુ રક્ષણ કરનાર કોઈ ઘેર હોતુ નથી આ કારણથી ગરીબ સ્ત્રીઓના બાળકોને ગેંગ આઈ-મકલા જાગરી ગમવા માટે 'નર્મરી' જેવી સંસ્થાઓની ત્યા જરૂર પડે છે ત્યા બાળોને ગમી, ન્દવરાવી, ખવરાવી ગાઠી જાગરવામા આવે છે આરી સંસ્થાઓ મારફતસરને દરે બને ધમાદા સેવા પણ બખલે છે ગોકરી પગથી પાછી ફરતી વખતે માતા પોતાના બાળકને જે નઈ બખલે જમાનાએ જ ઉપ જાવી કાઢેલી શુ આ એક નવી જરૂરીઆત નથી ? મુખ્ય, કલકતા કે અમલાવાદ જેવા કહેંગેમા હવે જાહેર સુરાવડખાનુ પણ એક મહાન ઉપકારક અને ધર્મીય ખાતું સેખાવા નામુ છે જૂના વખતમા એવી સરચાની જરૂર પડી નહિ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જેમ જેમ સમય બદલાય છે, તેમ તેમ સમાજની જરૂરીઆતો અને સમાજસેવા માટેની સંસ્થાઓની જરૂરીઆતો પણ બદલાય છે, માટે તેમા મમાજને અનુસરતો ફેરફાર કરવામા આવવો જોઈએ જૂના વખતમા પાજરાપોસે કે ધર્મશા ખાઓ કે મુમાકરખાના ઉપયોગી ગણાતા માટે આ વખતમા પણ તે જ ઉપયોગી ગણાય એમ ન સમજતુ તે ઉપરાત બીજી મમથને અનુમરતી મરચાઓ પણ જરૂરી જણાય તો તે પાછળ પણ સેવાધર્મીએ ખ્યાન આપતુ જોઈએ હાનને મમથે મનુ-સેવાની જરૂરીઆત પશુસેવાથી કોઈ પણ રીતે ઉત્પન્ની નથી એવુ દેશની દરિદ્રતા ઉપથી માનુમ પડવા લાગ્યુ છે દરિદ્રતાને હીમ્મિ મનુષ્યોમા રોગો પણ વધ્યા છે અને તેથી

રૂઝાસયો અને દનાખાનાઓની જરૂરીયાત પણ વધારે જાણવા લાગી છે
માટે યાજ્ઞ જનોએ મૂળ પ્રાણીઓને માટે જ દયાને સમુચિત નહિ રીખતા
મુખ્યો માટે પણ દયા ધાગણ કરી જોઈએ (૫૬)

[મનુષ્યસેવાનું પ્રતિપાદન કર્યો થયે છે અને જલકાર પ્રથમ બાળકોની સેવાનું
શુભન કરે છે]

અનાથવાલસેવા । ૨૭ ॥

येषा नास्ति पिता न चापि जननी नोभौ न च भ्रातरौ
वालास्ते करुणालया विधिहता भ्राम्यन्त्यनाथा यत
तेषा रक्षणहेतवे स्वविषये सस्थाप्य वालाश्रम ।
साहाय्य धनिकैर्जने समुचित द्रव्येण कार्यं स्वयम् ।

અનાથ બાળકોની સેવા

ભાનાર્થ—જે બાળકોના મા બાપ લાઇએ વગેરે કોઇ પાળક ન
હોય તેના જનભાગ્ય કશ્ચાપાત્ર બાળકોને નિગપારપણાને લીધે ન્યાં ત્યા
ભટકવું પડે છે તેમના રક્ષણને માટે શ્રીમતોએ પોતપોતાના દેશમાં
આ શાશ્વત ગ્રામીણે તેમ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધનની સંસ્થાપના કરવી
જોઈએ (૫૭)

વિવેચન—પૂર્વ ક્રમના પાપના નાશ યોગે કરીને કેટલાક બાળકો
નાની વયમાં જ અનાથ જન છે આવા અનાથ બાળકોનું કાલુ કરવું એ
અત્યેક નગરના મહાજન ની કુળ પૂર્વ લેખાની ધન્ય એવા મહાજનો
કાર્તિક અંશે કન્યાવ્યવ્રથ થના કાર્તિક અને મદાજનો ઉપરના બીજા
કર્તવ્યોના બોજ વધ્યાં અને કાર્તિક અંગે તેઓનું યોગ્ય દિશાએ ખાન
દોરનારા ઉપદેશો પ્રમા મા પડ્યા તેથી આજે દેશમાં બિખારીઓ વધ્યાં
છે અને ઉચ્ચ કુળના અનાથ બાળકો પણ વધ્યાં છે આવા બાળકો
ને પોતાના નગરનું ધન વાપરે તેમને મેળા કરી, લજ્જાવી યોગ્ય ધર્મ

ચડાવી દેવાની ફરજ બ્યારે મહાજનો બૂના, રાગઓ પલુ બૂના અને રાગરાગેશ્વર પલુ બૂલા, ત્યારે શુ એવા અનાથ બાળકોને રખડી-રઝગીને મરણ જ પામેતુ નેઈએ ? શું અહિંસાપ્રધાન અને દયાધર્મની ભૂમિ જેવા ભાગ્ય દેશમાં એતુ બને તે તેના ધર્મોને એ કદ નથી ? આવા બાળકોને માટે અનાથાશ્રમો ઉઘાડી, જનસંખ્યાને તેમને નિભાવવા જેઈએ નાગદો એ આશાભર્યા કુમુભો છે તેમનામાં અભિનવ અદશ્ય રંગો મહેના છે એ રંગોમાંનો કોઈ આખી દુનિયાને પ્રકાશથી રંગી નાખનારો નીકળે એ પલુ બનવાજોગ છે એ અબખીયા કુમુભો દરમયા પહેખી પોપલુ-હાલુની કુદમા મહે તેટલા મારે અનાથાશ્રમોની જાહેર મસ્થાઓ વિના હવે દેશને આતે તેમ નથી મોગી વચના દીન-અનાથ સ્ત્રી પુરુષો તો કેટલીક વાર પોતાની ઈર્ષ્યોકિની ભૂતો અને અપરાધોને લીધે દીનતા ભોગવતા-કુખી થતા હોય છે આવી જનો યાને પાત્ર તો છે જ પરંતુ બાળકોની દીનતા તો તેથી પલુ વિશેષ દયાને પાત્ર છે કાગણે તેઓ કુખાગી માતા-પિતાને પે અવતર્યા એ મિવાય તેમનો બીજો કરી દોષ હોતો નથી આપણા દેશનો જ અનાથાશ્રમોનો ઇતિહાસ તપામનારને માવૂંમ પડશે કે એરી સમ્યાએ કેટલાએ બાળકોને પતિત થતા, મગતા, દુરોચારી થતા, બિખાગી બનતા અકા-યા છે ઓક ગેરના રતો પથ તેમણો નીચા આ યા છે (૫૭)

ધાર્મસેવાયિવયે સાધારણજનકલ્પવ્યમ્ । ૫૮ ॥

સામાન્યૈરપિ માનવૈર્જનપદે પર્યટયે પૃષ્ઠા જનોન્ ।
 શોધ્યા નાયવિહીનદીનશિશવ સગૃહ્ય તાનાશ્રમે ॥
 રક્ષ્યા રક્ષણપદ્ધતિશ્ચ સુદૃશા લોલુક્યતાં નિત્યશઃ ।
 સ્યાત્તત્ર સ્વલના કથશ્ચિદપિ સા તન્નાયકાનૂજ્ઞાપ્યતામ્

આવેસેના પ્રત્યે સાધારણ માણુમનુ કર્તવ્ય
 ૬. આવર્થ તથા વિવેચન—પેસાથી મલ્લ કરવાનો સંકલ્પ ન હે

તેવા માણુમોએ દેગના જૂઠા જૂઠા ભાગોમા ફરીને, તે તે ગામના લોકાને પૂજી ગરીબ અને અનાથ બાળકોને મોધીને, તેમને આશ્રમમા લઈ જઈ રક્ષણુ નીચે મૂકવા આશ્રમનો કાર્યક્રમ અને ગ્રહણપદ્ધતિ દર્શેશ તપાસની, તેમા ખામી જણાય તો આશ્રમના આગેવાનોને તેની સૂચના આપવી ધનવાનો અનાથાશ્રમોને નાણા મળેથી મદદ કરી શકે પરંતુ જેઓ ધનસપત્તિથી તેથી મદદ ન કરી શકે તેઓ આવા કાર્યો કરીને પોતાની શારીરિક સપત્તિથી, પોતાની વિદ્યામપત્તિથી, પોતાની અનુભવશક્તિથી, અને ખીજી શક્તિઓથી પણ આગસેવા કરી શકે છે 'સૌરવન સર્વોમ લીગ' નામની સંસ્થાએ દેગના જૂઠા જૂઠા ભાગોમા ગ્રંથાલય છે તેના સભ્યો ખીજી અનેક રીતો ઉપરાંત આ રીતે આસમેવા આજે પણ કરે છે મુખ્ય પૂના, કલ્પ કતા વગેરે મોટા શહેરોમા જેટલાક નિરાધાર અને બાગકો પ્રત્યેની પોતાની ફરજ નહિ સમજનાર પતિત માયાપો પોતાના બાળકોને રક્ષણતા મૂકી દે છે તેમને રોમ્બીને એના આશ્રમોમા પડેાચાડી ઉપદારનું કાર્ય કરવું તે પણ ઉત્તમ પ્રકારની આતમેવા છે કોઈ વાગ વિધવાઓ અથવા કુમારિકાઓના દુરાચારથી ઉત્પન્ન થતા બાળકો આવી રીતે રક્ષણતા મૂકી દેવાના હોય એવા બનાવો અને છે દુરાચારના ફળરૂપ હોવા જતા એવા બાગકો મૃણુને પાન નહિ પણ કપાળે પાત્ર લેખાવા જોઈએ સમાજના રીવાજોના દનાણુથી એરી આંજો પોતાના અપરાધને અતે બાળકોને રક્ષણતા મૂકી દેવાના ખીજા અપરાધો પણ કરે છે એ ખર્ચ છે પરંતુ એવા બાળકોને રક્ષણ આપવાથી દુરાચારને ઉત્તમ મળે છે એવું જે કેટલાકો માને છે તેઓ જૂવ કરે છે દુરાચારને અપકાવવાના ઉપાયો ખીજા છે, પરંતુ નિર્દોષ બાગકોનો અચાવ નહિ કરવાની યથા મદદ કરવાથી કંઈ દુરાચાર અટકતો નથી માટે બાગકોનું રક્ષણ તો દરમોઈ અવધામા પણ કર્તવ્ય જ છે અનાથાશ્રમના દોરોમા બાગકોની સેવામા ક્ષતિ થતી હોય તો તેદોરો અવધાપકોની દષ્ટિમા લાગીને સુધાર કરાવવા એ પણ એક પ્રકારની અનુભવમેવા લેખાય (૫૮)

[હવે બૂદી બૂદી સ્થિતિની બૂદી બૂદી વ્યક્તિઓ આ ચિરવર્મા કેવી સેવા બજાવી શકે તેનું વિશેષતાથી ગ્રંથમા નિરૂપણ કરે છે]

મિત્રમિત્રપ્રવારેણ સેવાર્જનમ્ । ૫૯ । ૬૦ ॥

વિદ્ધોશ્ચેત્ પઠનોથતાન્ સરલયા રીત્યા મુદા પાઠય ।
 શિલ્પી ચેદુચિતાશ્ચ શિક્ષય કલાનિષ્કામવૃત્ત્યાઽસ્થિલા ॥
 વક્તા ચેદસિ દર્શય પ્રવચનૈ સન્નોતિમાર્ગ સદા ।
 વૈદ્યશ્ચેત્કુરુ રોગનાશનકૃતે તેષા વ્યવસ્થા શુભામ્ ॥
 વૈશ્યશ્ચેદ્ ભવ કાર્યવાહકતયા વસ્તુવ્યવસ્થાપક ।
 શ્રીમાંશ્ચેચ્છિશુયોગ્યવસ્ત્રનિકર દેહિ પ્રસન્નોત્સવે ॥
 સામાન્યો યદિ શસનેન જનતામધ્યેઽસ્ય સચ્ચારણ ।
 સેવામર્જય યેન કેનચિદપિ ત્વ સ્વાર્થવૃત્તિ વિના ॥

જૂદા જૂદા માખસોની જૂ । જી ૧ મેવા

સાનાર્થ—મેવાના ઉમેદવાગ । જે તું વિદ્વાન હો તો આશ્રમના
 વિદ્યાર્થીઓને જેમ સનના થાય તેવી રીતે અભ્યાસ કરાવ જે તું શિ પી-
 કારીયર હો તો બાનાની આશ્રા રાખ્યા વિના કેવળ નિઃશ્રમવૃત્તિથી તેમને
 કરા શિખવ જે તું વખતા હો તો યાત્રીય વ્યવસાયી તેમને સારી
 નીતિના માગ બતાવ જે તું વૈદ્ય હો તો તેમનામા રોગો ઉત્પત્ત ન થાય
 અથવા ઉત્પત્ત થએન હોય તો તરત નષ્ટ થાય તેવી વ્યવસ્થા કર જે તું
 વ્યાપારી હો તો આશ્રમના વહીવટ ઉપર દૃષ્ટિરેખ રાખીને વ્યવસ્થાપક
 થા જે તું ધનરાન હો તો બ્યારે ઘેર લગાડિ સરખા માગલિક પ્રસંગ
 આવે ત્યારે અનાથ બાળોને યોગ્ય વસ્ત્રાદિનું દાન આપ જે તારી પાસે
 બીજી કંઈ પણ માધન ન હોય તો છેવટે સાગી ઉપકારી સરખાઓના
 યથાર્થ ગુણોના લેખને માહીતી આપીને જનમમાન્યા તેનો સંચાર કર
 હુકામા યાદ

સ્વાર્થવૃત્તિ રાખ્યા વિના મેવા બંધનવાળા

નિવેશન—સંસ્કૃતિ બહુ આપક હોય છે પૂન સ્લોકમા દયા યુ છે
 કે જેઓ ધનવાન હોતા નથી તેઓ પણ પોતાની જૂદી જૂદી જાતની શક્તિ
 ઓ વડે સમાજની સેવા બજાવી શકે છે અત્ર અથકોએ થોડી નિસિદ્ધ
 શક્તિવાળા મનુષ્યો કેવી રીતે સેવા બજાવી શકે તેના દષ્ટાન્તો આપ્યા છે
 વિદ્વાન દોષ તે પોતાની વિદ્યાવડે વિદ્યાર્થીઓને ભણાવીને, દારીગર હોય તે
 વ્યાખ્યાનો-આપણે વડે ગાગરોને નીચિયુક્ત બોધ આપીને, રૂઢ હોય તે
 અનાથ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની કમાના સિદ્ધાંતુ દાન બીને વખ્તા હોય તે
 તેમની રૂઢાવગથામાં આંશધોપચાર કરીને, વેપારી હોય તે મગ્યાની વ્યવગથા
 વહીવટ કરીને, ધનવાન હોય તે પ્રસંગિયન દ્રવ્ય પ્રદાન કરીને ઓ વિશેષ
 કાર્ત્ત નહિ તો એક રક મનુષ્ય એની સમ્યા પ્રત્યે સમાજની મુદાતુબુનિ
 ઉત્પન્ન કરવાનો ઉદ્દેશ કરીને પણ સીધી કે આકરની રીતે બાગરોની સેવા
 બજાવી શકે છે Sisters of Mercy-દયાની બહેનોની એક સમ્યા આપણા
 દેશમાં છે તેમાં અનેક બી સેવિકાઓ હોય છે તેઓ ધન તો આપી શકતી
 નથી પરંતુ ગેમી જોતી પરિચયા કરીને તેમને ધીગજ આપીને,
 તેમને પાયાસનના મે સમ્પ્રદો કહીને પણ મહાન સેવા
 બજાવે છે હું કે નામનો અંગ્રેજ લેખક કહે છે કે- બીજાઓના કન્યા
 જુના ખામ કાર્યો કરવાથી જ આપણે તેમને વવારે લાભ કરીએ છીએ એમ
 કાંઈ નથી પણ આપણી દમ્પેસની પ્રવૃત્તિઓમાં રહેલી સદ્વૃત્તિ તેના વનજુની
 પણ આપણે તેમને લાભ કરીએ છીએ ” તાત્પર્ય એ છે કે રાવથી રક મુધીનો
 દરેક માણસ બે ધારે તો જનતાની કાંઈ મેના જરૂર બજાવી શકે છે અને
 એ સેવાની પાળ તેની સદ્વૃત્તિનું જેટલું પ્રમાણ હોય છે તેટલો આપ્યા
 તિમ્ક લાભ તેને થાય છે સેવાનું માપ એ સદ્વૃત્તિના પ્રમાણથી જ
 થાય છે એક લાખ રૂપિયા સરચાો આપીને ઉપકાર કરનાર
 ધનવાનના હૃદયમાં બે સેવાલાવનાથી ભરેલી સદ્વૃત્તિ ન હોય ઓ
 એક દારીગર રોજના પોતાના કાર્યમાંથી એકાદ કનાક બચાવીને અનાથા
 શ્રમના ગરીબ છોકરાઓને નેતરની ખુરમી ભગ્તા શીખવવા આવતો હોય
 અને તેના એ કાર્યની પાળ તેની સેવાલાવનાથી સદ્વૃત્તિ હોય, તો તેના

ધનવાન કરતા એ કારીગરની સેવા ચડીયાતા પ્રકારની લેખાય કે અને તેો આધ્યાત્મિક લાભ તે કારીગરને વિશેષ થાય છે એટલે સૌ પોતપોતાની નાની-મોટી સપતિના પ્રમાણમા જે કાંઈ સેવા બળવે કે તે સેવાથી ઉપાજન થતુ પુણ્ય તો તેની બાવનાના બગ જેટલું જ હોય છે, અને એ દરેક પ્રકારની સેવાની સમાજને જરૂર છે (૫૬-૬૦)

નવમ પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ 'વિદ્યાર્થીઓની સેવા

ગ્રામ્યશાળા ૧૬૧ ॥

यद्ग्रामे शिशुशिक्षणाय न भवेच्छालादिक साधन ।
 सेवास्थानमिदं वरं सुविदुषा विद्यार्थिशिक्षात्माकम् ॥
 श्रीमन्तोऽपि च शक्नुवन्ति धनतः सस्थाप्य शालामिह ।
 सेवापुण्यमुपार्जितुं च वितता कीर्तिं जनाशीर्वचः ॥

ગામાડામા શાળા.

ભાવાર્થ—જે ગામમા બાળકોને શીખવવાને નિશાન વગેરે કંઈ પણ સાધન ન હોય ત્યાં વિદ્વાનોએ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની જલતે મક્ત શિક્ષણ આપતુ અથવા શ્રીમતોએ પૈમાની મદાય આપી શાળા સ્થાપરી અને શિક્ષણની ગોઠવણ કરવી તે પણ વિદ્વાન અને શ્રીમત જનને માટે મેરાનું સ્થાન કે આવી સેવાથી પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, કીર્તિ વિન્તે છે અને ગરીબ લોકોનો આશીર્વાદ મળે છે એમ એમ સાચે જણુ લાભ મળે છે (૬૧)

વિવેચન—કહ્યું છે કે સર્વેણુ દાનેણુ વિદ્યાદાન વિશિષ્ટવે—અર્થાત્ સર્વ પ્રમારના દાને એ સર્વોપરિ દાન છે, કારણકે બીજી જે કાંઈ વા આનું દાન છે, તે વસ્તુઓ કાળે કરીને વપરાય

અને તે વપરાઈ ગયા પછી દાન મદ્ય કરનાર પાછો પહેલાના જેવી જ દુ-
 ગ્ધિતિમા આવી પડે છે પરંતુ વિદ્યાના સબધમાં તેમ બનતું નથી તે તો
 મ્મદ કૃત વચ્ચે જ નિય વિદ્યાધન સરવનપ્રધાનમ્ । જેમ જેમ વિદ્યાનો
 વ્યય કરવામાં આવે છે તેમ તેમ વિદ્યા વધતી જાય છે-ઓછી થતી જતી
 નથી અને તેથી સર્વ પ્રકારના ધનમાં પણ વિદ્યાધન પ્રથમ પકિતું મનાય
 છે એવા વિદ્યાધનમાં જ મનુષ્યના જીવનને સુધારનાર થાય છે, અને જે
 દાનથી મનુષ્ય જેવા ઉચ્ચ જાતીનું જીવન મુઘરે તે દાન મવાપણ કેમ ન
 કહેવાય ? મોટા નગરોમાં વિદ્યા પ્રજા કરવાના શાળાઓ સાધનો ટોચ છે,
 પરંતુ નાના ગામોમાં તેના સાધનો ટોચ નથી એકા વિદ્યાના પૂરા લાભો
 પણ સમજતા નથી અને માત્ર ઉદરભરણનો ન્યવસાય કરે તો તેમાં જ
 જીવનનું સાર્થક રોય તેમ મમજને તેવા વ્યવસાયમાં જ જીવન પૂરું કરે છે
 આના પાત અવસ્થામાં રહેનારો મોટા વિદ્યાના સાધનો સમજીને તેમને
 વિદ્યાદાન આપવું કે અપાવવું એ જગમ ઉપકારનું કાર્ય છે આપણા દેશને
 માટે તો વિદ્યાદાનનું કાર્ય અત્યંત આવશ્યક છે, કારણકે જ્યારે જાપાનમાં
 ૭ વર્ષની ઉંમર ઉપરાંતની વસ્તીનો સેકડે ૮૫ ટકા ભાગ વાંચી શકે છે
 ત્યારે આપણા હિંદુસ્તાનમાં સેકડે ૬૫ ટકા ભાગ અજાણ હોઈને વાંચી
 શકતો નથી । જગતની પ્રગતિમાં જાપાન પ્રથમ પકિતમાં આવ્યું છે તેનું
 કારણ તેની પ્રજાજી છે અને હિંદુ પાત તેમાં છે તેનું કારણ તેનું અજ
 ધુપણ છે મમજ હિંદુના અજાણતાનું આદલુ લગાવ પ્રમાણ હિંદુના
 ગામગામી કેવળ અજાણ દસ છે અને તેથી ગ્રામ્ય પ્રજાને જ ભણાવવાના
 તે વિદ્યાદાન આપવાના યત્નો કરનાર આવડા જોઈએ કોઈ પોતાની
 મેત્ર મક્ત શિક્ષણ આપીને, કોઈ શાળાનો ખર્ચ નિભાવવામાં ધનની સહાય
 આપીને અને કોઈ માત્ર વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન આપીને આ સેવા ઉત્તમ
 પ્રકારે બજાવી શકે (૬૧)

[હવે શુદ્ધ-પતિત લોકોને જગતની આપણની આવશ્યકતા દર્શાવવામાં આવે છે]

શુદ્ધશિક્ષણમ્ । ૬૨ ॥

---ગામપિ શિક્ષણેન ચરિત શુદ્ધ મવેન્નૈતિક ।

નર્યેદૂર્વ્યસનોદ્ભવ ચ દુરિત દૈન્ય ચ દૂરીભવેત્ ॥
 સેવાક્ષેત્રામિદ ધનાદ્યવિદુષોર્ભવ્ય વિશાલ તત-
 સ્તાભ્યા શૂદ્રકશિક્ષણાર્યમુચિત્ કાર્ય પ્રવન્ધો વર
 શ્વદ વ નિ ગિમખ

ભાનાર્થ—શક્રને પણ જાણતી આપત્યા તોમની નીતિ ગતિમા
 મુધો થાય, મિત્રાપાનાદિ વ્યમનો દુર યવતી તેથી થતુ પાપ આજે
 તેમની દીન અન્યા—વિરતા દુર થાય, એને ॥ વર્ગી શિયાળુ આપતુ
 તે પણ વિદ્યાને અને શ્રીમતોને માટે વિશાલ અને લગ્ય મેનાનેન છે માટે
 વિદ્યાને અને શ્રીમતોએ વ્યવસ્થાને કરવા માટે ઉચિત પ્રવન્ધ કરો
 જોઈએ (૬૨)

નિવેચન—શાસ્ત્રા શત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર એમનો છેલ્લો થ વધુ
 પડેના ત્રણે વર્ગોની એવા માત્ર છે એવું મનુષ્યનિમત્તે જણાવ્યું છે ધનાદી
 મારી મેવાના ત તમા તેમકે માત્ર જગજગપાપલ જ એ જણે વર્ગોને ૬૨
 એવું પૂરતું નથી જામના હતા આ પશુઓનું પણ જાળપાલન કરવું
 કરવું જોઈએ છે અને એ જ જાણામાં કરવું નીકળે તેમકે પોતાના દુર
 ભાગ મમાટે તેવા એ મનુષ્યોને પણ પશુઓની તુલનામાં મનુષ્યોને
 શાસ્ત્રોનું પોતાનું પણ શત્રિય વૈશ્ય આ શક્ર મળીને છે ૬૨, ૬૩
 પોતાના જાનના નય એ ત્રણે વર્ગો પ્રત્યે શુ ન કરે એ શુ ૬૪
 ભરણપોષણ તેમની મેવાના બદના તરી ૬૫ થાયી તો મનુષ્યોને ૬૬
 કરી ગણાય પરંતુ શુ સમૂહનો વિનિમય ન ૬૭ એ ૬૮ ૬૯
 સમૂહ ના અધિમતી નથી ૭૦ માત્ર પશુઓની પોતાના ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫
 છે ૭૬ મયકાળ આવા પ્રજોના જવામમાં જવાવક ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧
 પણ શિક્ષણ માપતુ જોઈએ છે એથી ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯
 થાય તેઓ દુર્વ્યસની મુખ થાય અને તેમને ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫
 ઉપગતી જ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ પણ સમૂહના અધિમતી ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦

માલ્યુ વિદ્યાદિ ભાગ નો છે, તેવી રીતે ચક્રને પશુ વિદ્યા બાલુનાનો અધિ
 કાર છે બ્રાહ્મણોના ધર્મગ્રંથો આ મનધેજી માકડી દષ્ટિ દર્શાવે છે જેઓ
 જન્મથી ચક્ર ઓ તેઓ મરણસુધી ચક્ર જ રહે છે અને તેઓને વેદમંત્રોના
 શ્રવણનો અધિકાર નથી ' વસ્તુતઃ જગતા જાયત નૂત્ર સંસ્કારાદ્વિવ ઠરયતે એટલે
 કે જન્મથી તો દરેક મનુષ્ય ચક્ર જ જન્મે છે અને મરકાઈ રિજ મને
 છે પરંતુ જ મધી જેઓ શુદ્ધ જાતિમાં જ મ્યા છે તેમને તો મેષ પશુ રીતે
 ઉચે ચક્રવાનો અધિકાર જ નથી-મિવાય કે જન્માન્તર એવું કથન કરીને
 ચક્રાની સમૃદ્ધિના માર્ગ બાંધી કુદિત મરી નાખવામાં આવે તો જળાય છે
 જળ બીડા, શ્રિ તી વગેરે ધર્મોના ધર્મગ્રંથોમાં એવું સૂચિત વિવાદ નથી
 એમ આજ પશુ સમૃદ્ધિ પછી જાણે જાણુનાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરી
 શકે છે એવું તેઓ કહે છે પરંતુ આપણા દેશમાં આજાપુ ધર્મના મિદ્ધા-
 ન્તો પાલકમાં નવા પ્રચલિત થઈ ગયું છે, ચક્રાની-પાનિ વગેરેની-અત્ય
 નેની વધારે અવગણના એ અવગણી થતી રાગે છે અને તે જ કારણથી
 બીજા મેષ વગેરે નહિ પણ ચક્રને કેળવવાની જ ખાસ જાનામય કે વાની
 પ્રથકારને જરૂર મમજાઈ છે ચક્રને કેળવવા માટેનું ક્ષેત્ર ધનાત્મક તથા
 વિદ્યાનાની સમીપે આપી ગેલું છે તે તરફ અધિકારે અશુદ્ધિનિર્મલ એના
 માટે જ કરે છે કે આપણા મમાજમાં ચક્રાનું પણ એ-મનસ્વનું મ્યાન છે
 અને એ વર્ગ જે અસ ગવાએ તો રહે, તથા દેશના બીજા વર્ગો દગવાયના
 અને તો દેશને પક્ષારાતનું-અધાગવાયનું દર્શન રાગ પડે, એને કે તેના એક
 અગમ આગમ વધનાનું બેનમ્ય પ્રાપ્ત થાય અને બીજા અગમ એવું અન્ય
 ન હોવાથી તે પાલક પડતું રહે એવી કુખ-વિપમ ગિયિતિમાં રેશની સર્વ
 તોગામી પ્રગતિ કેની રીતે થઈ શકે ? ચક્રોમાં એ અત્યને તો સર્વથી
 વગેરે હીલાયના રહ્યા છે અને તેઓ અપૂર્ય દોનાથી એવું અબાપુ દર્શામાં
 છે એટલા-સ્વાર્થી જનો માટે છે કે અત્યને લાભાપ્તમાં આવશે તો લોકોનો
 કચો વાગનાર કે એવી હનમ પ્રમાની સેવા ઉદાવનાર મેષુ ગેરો ? શિક્ષ-
 લથી-ગવળીથી કેઈ મનુષ્યનું હિત થતું હોય જતા તે હિત માન પોતાના
 માર્ગની ખાતર થતું અપદાવતું તે અધમાવમ સ્વાર્થ પદતા કહેવાય એવી

આયત્નપૂર્વક ગમે તેવા કર્મકાંડી સાહસને પણ પતિત યનાનારી થયા
 વિના રહે નહિ માત્ર પોતાના આનંદને માટે પોષકને પાવવામા પૂરી ઈચ્છા
 નેત્રી કરતા આપવી, તેની જ આ પક્ષે એક જાતની કૂંગા છે મમાનની દેવ
 મનિને જ્ઞાન મપાવે કવનો, મસ્કારી થવાના અને સમાજમા તેમ જ
 આધ્યાત્મિક મકિતમા ઉચે ચલાવના મમાન મધિ ૧૭ ૭ અને તેટલા
 જ માટે આ ઉપદેશ અતઃક્રવામા આવેલો છે

દંષ્ટાત—ઉન્નતિ કરવાનો અધિકૃત મર્વ યાદને મમાન છે તે દશાવના
 એ- દંષ્ટાત ઓદ્ધ ધર્મના એ- અથમાથી ઉપર અધ યાર છે ભગવાન શુદ્ધ
 આનંદીમા અનાયપિંડિના આગમમા રેતા દના તેમા એક દિવસ
 ભિમા મરણુ વગતા દગતા અમિતની ભાગ્યજી આહવાના આ હા આગળ
 આની ભિમા માટે ડિમા રહ્યા ભાગ્યજીના અમિતોર મળગતો
 દતો અને તેમા તે આનિ નાખતો તો શુદ્ધને જોતા જ તે મોત્યો
 ખૂમ પાડી બોલો 'એ મમલ 'મુટીપા' 'વાજન' ત્યા જ જોલો રહે' '
 શુદ્ધે પૂછ્યું "હે સાહસુ 'તુ ચાડન' ચાડનના ધર્મો જાણે છે ખરો કે ?"
 સાહસુ બોલ્યા 'મને એની વાદ જ ખબર નથી' શુદ્ધે કહ્યું "મનુષ્ય
 જન્મથી જ ચાડન કે સાહસુ પાડે નથી કર્મથી જ ચાડન અને કર્મથી
 જ સાહસ થાય છે માત્ર નામે પ્રસિદ્ધ રિવંધા-સુતરાનું મામ ખાના
 મા નનો પુત્ર દતો, પરંતુ તેની ખીતિ એવી પ્રમગી દતી કે મોડા મોટા
 સાહસુ અને લાલચ તેની મેવા દગતા એમ દહેરાય છે કે દેહાનમાન પડી
 વિમાનમા મેમી તે બહતોકમા ગયો પણ ત્યા જના તેની જાતિ તેને આડે
 આની નદિ બીજી બાજુએ માગ કુળમા જ મેના ધણુએ સાહસોને
 આપણે નાના પ્રમગના પાપો દગતા જોઈએ ડીએ માટે મનુષ્ય જન્મથી
 ચાડન થતો નથી કે જ મથી સાહસ થતો ત્યી કર્મથી જ ચાડન કે
 કર્મથી જ સાહસ થાય છે" શુદ્ધનો આ ઉપદેશ આખળી ભાગ્યજીને
 નતોપ થયો તોત્પર્ષ એ છે કે શની શરતા કે અલગની અપૃથક્તાને
 કારણે તેને સિદ્ધિ આપના અતઃક્રવા એ પાપ છે અને એવા પગલ-હીલા-
 ચના વગેરે ડેગીની સગ્ગરી યનાનના એ મળપુપન કાર્ય છે (૬૨)

[વિદ્યા અને અર્થ વિદ્યાના અને બીજા ઉપકરણોની સાધનોની મદદ દીન જોડાને કરવાનો ઉપદેશ નિમ્ન શ્લોકમાં કરવામાં આવ્યો છે]

દીનાન્તા પુસ્તકાદિસાધ્યમ્ । ૬૩ ॥

યે દીના સ્વસુતાન્ન રક્ષિતુમલ ગેહે ઠરિદ્રત્વતો ।
 નૈવાપ્યર્પયિતુ ક્ષમા સુવિદિતે વાલાશ્રમે લઙ્ગયા ॥
 તેભ્યો ગુપ્તયાઽસ્રપુસ્તકપટાન્ દેહિ સ્વય દાપયા ।
 ન્યેભ્યઃ પાઠયિતુ સુતાન્નિજગૃહે યચ્છન્નુયુસ્તે સુખમ્ ॥

પુસ્તકાદિની સહાયતા

ભાનાર્થ—જો ગરીબ માણસો ગરીબાઈથી લીધે પોતાની સતતિનુ
 રક્ષણ કરવાનો કે તેને ભજાનવાને મમય નથી તેમજ વ્યવહારના મર્યાદા
 કે નાજને લીધે ખાનાશ્રમ જેવી જાડર મ થામાં પણ પોતાના સત્તાનોને
 મપણ કરવાનો શક્તિમાન નથી તેના ગૃહસ્થોને કોઈ ન જાણે તેવી શુભ
 મીતે બન વસ્ત્ર અને ભણનાના પુસ્તકોની મદદ પોતે કરી અને બીજાની
 પામે કરાવરી કે જેથી તેઓ પોતાના બાળકોને પોતાના ઘરમાં ગણીને
 સુખે સુખ ભજાવી શકે (૬૩)

વિવેચન—વિદ્યાને પ્રાગ્ગણ્ય ધનમ્ કહેવામાં આવ્યું છે અને
 વિદ્યાથી ગમે તેવો ધનદીન મનુષ્ય પણ ધનવાન બને છે અને એ જ
 રીતે દાન કરવામાં આવેલી વિદ્યાથી મનુષ્યનું આખું જીવન માસારિ-નિઃ
 સ્વ મમાં પસાર થઈ શકે છે તેથી વિદ્યાદાન મનુષ્યના જીવનપરિત ઉપકરણ
 બને છે જેઓ ગરીબોને ધન આપીને સુખી કરી શકતા નથી તેઓ વિદ્યા
 દાન કરીને તેઓ સુખી કરી શકે છે એ પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે પરંતુ
 જેઓ પામે દાન કરવા જેટલી વિદ્યાનો સચય નથી અને જેઓની પામે
 એવું નિપુણ ધન નથી કે જેથી દીન-જીન જનોને જીવનપરિત પાત્રી પોષી
 શકે તેઓ કદાચ રીતે દાન જનોની સેવા કરી શકે કે આવો પ્રશ્ન કરનાર આ
 પ્રકારમાં ડાંગ આપવામાં આવે છે કે તેવા જનોએ દીન જનોના સત્તાનોને

વિદ્યા શ્રદ્ધા કરવામાં હિપ્પુત્ત યાય તેવા હિપ્પુત્ત મો—માધનોનું દાન ૨૨
 એવે કે પુત્રકાદિ અર્પણ આ એક નાના પ્રકારનું વિદ્યાદાન છે અને
 તે મામાન્ય ગિથિતિના મનુષ્યો પાસે કરી શકે છે કેટલાક દીન માતાપો
 પોતાની નાની વયના પુત્ર-પુત્રીઓને ધધામાં જોડી તે વારા ધન કમાઈ
 પોતાનું પોષણ કે છે જે મમય વિગર્જન કળાઓ છે તે સમય એ રીતે
 ધન કમાવામાં ગાળવામાં આવે છે, તેથી તે પુત્ર-પુત્રીઓ જ્યાં મોની
 વયના યાય છે ત્યાં મોત્ર મનુષ્ય કરીને જ પોષણના યાય છે આ
 વિદ્યાના અભાવથી અજ્ઞાન, રહેલી કુમારગામી અને કુટુંબમાં કુનાગ
 અને છે મા રીતે તેમનું મનુષ્યવન અદ્ય જાય છે આમાં કેટલીક વાર
 તેમના માતાપોનો વાકે હાથ છે અને કેટલીક વાર તેમની ગિથિતિનો પાગ
 રાખ હોય છે વિદ્યાનું મૂલ્ય નહિ મમ તાગ અને અજ્ઞાન માતાપો નાની
 વયના પુત્રપુત્રીઓને દરકોઈ ધધામાં જોડી ધન કમાવા વાગે છે ત્યાં
 તેઓ સમજતા નથી કે એ વિદ્યાવિત્તિનતાથી પોતાના મતાનો અવિન્યમા
 કેટલા કુખી થને અશ્વરતા તેમનું ભાગ્ય કેરી માકડી મપાડામાં બધાઈ
 જશે આવા માતાપોને બોધ આપીને તેમના સતાનોને ભણવા માટે મોક
 લવા એ સુત્ર સેવેલાં પ્રથમ જન્ય છે પરંતુ જેઓ એવા દીન દોષ
 કે પોતાના ધધાની થોડી આનમાંથી પોતાના જયરવાળ કુટુંબનું પોષણ
 કરી શકે નહિ તેઓ વિદ્યાના લાભો મમજતા હોય તોપણ પોતાની દીન
 ગિથિતિને કારણે પોતાના નાની વયના મતાનોને ધધામાં જોડીને તેમથી
 થતી કમાણી પોતાને મદદ માની લે છે અને એ રીતે પોતાનો નિર્વાદ
 કાઢે સુખે ચલાવવા મમય થાય છે આવા દીન જનોનો રી રીતે સદાય
 કરી નાની વયના સતાનોની કમાણી જેટલી આર્થિક સ્થાય તેમને ૨
 વામાં આવે અને તે હિપ્પુત્ત તેમના મતાનોની કેળવણીના ખર્ચ જેટલી
 સદાય પણ કળામાં આવે તો તેઓ પોતાના સતાનોને ધધા ખુલીથી
 ભણાવે છે તેટલા માટે એવા કુટુંબોને અતવશાસ્ત્રી અને બાળવાના
 અભ્યાસ માટે પુત્રકાલિની મદાય જોઈ એ પણ યોગ્ય છે નાની વયના
 સતાનોને ધધે નહિ વળગાડ્યા કેળવણી આપવાની ફરજ માતાપોને પાડના

માટે પાતાત્મ મેજામાં ફગડયાન કંગરણીના કાયદા જગ્યામાં આવ્યા છે અને આપણા દેશમાં જુદે જુદે દેશોએ એવા કાયદા થયા છે તથા થઈ શકે છે માળાપોના અસાને લીધે અનણ્ય ગેતા બાળાને જંગમી આપવા મારે એવો કાયદો ઉપયોગી છે અને એથી મામાપોને પોતાના બાળકોને જગવાની ફજ પડે એ સાચું છે, જગનું જે મામાપો પોતાના માળકોને જંગવણી આપવા આર્થિક દૃષ્ટિએ સમર્થ નથી તેમની મુશ્કેલી તેથી રક્તી નથી કરજ્યાત જંગવણીની સાથે તે મુશ્કેલી રવાથી-જંગવણીનું લવાનમ ન લેવા નેટલી લાન મામાપોને મારે છે, પરંતુ નિશ્ચિના ઉપમજોગ અર્થ જરૂર બાળકોના કાલની કમાણી મેળવથી તેમને જે ગુજરાન થના વડાની મુશ્કેલી પડે છે, તેનો માર્ગ ફગડ્યાત જંગવણીના કાયદાથી મિનકુન થવા પામતા નથી આ માર્ગ દીન કુટુંબોને મારા થવાનું કાપ સેવા ધર્મમાં ઉલ્લેખ ધનનાન અને સામાન્ય ગિચિતિના મનુષ્યોએ ઉપાદી લેલુ નેધએ તે ઉપરાત જે મામાપો મમાર-નજારમાં આમર ૧૭ લેખાના હોય પરંતુ અદરખાનેથી દીન-દીન હોય અને ખાલત પોતાની દીન-દીનતા પ્રક્ટ કરતા શરમાતા હોય, તેમને ગ્રામ મદ કરવામાં આવે તો જ તેઓ પોતાના બાળકોને કંગરણી આપવા સમર્થ બની શકે તેથી અથકારે ઉપ મુક્ત મનામાં એવા કુટુંબોને ગ્રામ મનાય કરાવું પણ સમર્થન કર્યું છે ગ્રામનાં બેનકુ લાભાર છે તેથી જન જનોને નેધતી વસ્તુની સખાય મારે છે, અને વિગેરમાં પ્રક્ટ મદાય તેવામાં રહેલી અપખર્તિના લાયમાંથી મુક્ત મેવાનો ગ્વાતમતોપ પણ તેમને પ્રાપ્ત થાય છે ગ્રામ બન કરનાં ખર્તિની વારના વિનાનો ગ્લીને જે નિર્ધના જંગવે છે તે પણ તેને કાષ્ટ નાનો-સુનો આપ્યાતિમ લાભ નથી (૧૬)

[દવે વિદ્યાર્થિગૃહની આવશ્યકતા દર્શાવવામાં આવે છે]

વિદ્યાર્થિગૃહમ્ । ૬૪ ॥

વાગ્ડન્યુત્તમશિક્ષણ પુરવરે ગ્રામસ્થવિદ્યાર્થિનો ।

૧૦ ચેત્પાકનિવાસમન્દિરમિહ સ્યાત્તત્ર તદુર્દગા ॥

તેષા દુઃખનિવારણાય ધનિકૈ કેનાપિ સદ્વેન વા ।

સ્થાપ્ય શિક્ષણધર્મસાધનયુતો વિદ્યાર્થીનામાશ્રમ

વિદ્યાર્થી ૨૯

ભાનાર્થ—ગામગામના વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવું હોય ત્યાં ગામગામ તેની શાળા ન હોવાને લીધે શહેરમાં જવું પડે છે ત્યાં જો તેમને શહેરમાં અને ખાસ-પીવાને વિદ્યાર્થીગૃહ-મોર્ચા જેવા આશ્રમની મંજૂર ન હોય તો વિદ્યાર્થીઓની કુશાયાય છે તેમની અગવડ ફરકવાને એમાં થીમતે કે સઘં યા મમાજે મગીને વિદ્યાર્થીઓને માટે શિક્ષણ તથા વસના સાધન મહિન યત્રાશ્રમ આપવું જોઈએ (૬૪)

વિવેચન—આજકાલ ઉચ્ચ શિક્ષણની મગ્યાઓ મોટા નગરોમાં હાય છે નાના ગામોની થોડી વસતીની વચ્ચે એવી મર્યાદાઓ વધારે ખચાળ થઈ પડે તે કારણથી મોટા નગરોમાં તે હાય એ હીક છે પરંતુ નાના ગામોના જે વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવી હોય તેઓને મોટા નગરોમાં આવવામાં ટેલીક મુશ્કેલીઓ મેલી હોય છે તેઓ ગામડાના મરાઈન વાતાવરણમાંથી નીકળીને નગરના વિવિધ વાતાવરણમાં આવે છે, અને સારી-માઠી નાન્યોની વચ્ચે મુશ્કેલી છે એના ખાવા અભ્યાસ કરના વગેરેની મગવડ તેમને કરી લેવી પડે છે અને એવી મુશ્કેલીઓની વચ્ચે તેઓ અભ્યાસ કરતા ટોરાથી ટેલીક વાગે નાનીપાસ થાય છે અથવાના આગે મોટે ચીકે જાય છે તેટલા માટે વિદ્યાર્થીઓની જરૂરીઓના પ્રતી પાડવા તેમજ તેમને યોગ્ય દેખરેખ હેઠળ ગળી મદદચારી કરના માટે વિદ્યાર્થીગૃહ જેની મગ્યાઓ મોટા નગરોમાં હોવી જોઈએ કે ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ દી શકે ઓળખ કરી મર અને અવાસ કરી શકે હાલમાં મોની મોની શાળાઓ અને મતેતેની માથે એવા વિદ્યાર્થીગૃહો ધને ભાગે જોવામાં આવેના મેય છે પરંતુ જિનાડુ સર્વ વિદ્યાર્થીઓને તેમાં આશ્રમ મળતું નથી ત્યારે એક જગ્યા વધારે વિદ્યાર્થીગૃહોની આવશ્યકતા સમજાય છે આ નોકમાં પ્રથમ વિદ્યાર્થીગૃહની એક સિંચનાની પાળ જરૂરીઆત

સારી છે ધનધન્યુત એ વિગત વાં કરેવામાં આવ્યું છે કે વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ ધનનુ સાધના દોડુ જોડે એ કે જેથી વિદ્યાર્થીએ અધર્મથી રહે અને મોટા નવૌમાં આજ્ઞાપિ રીતે ને આદ્ય સાનાવજ્ઞમ થી મુક્ત હવ સામે જે વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ વિદ્યાર્થીએ ન ખેડે માર્ગે કે જે જીવન અર્થે વધારી દખરે બાપ છે પત્ની ને નથ તેમની ધમતી રીતે કે જે સાના માધના ને તા રીતે ને વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ એ રીતે અપૂર્ણ મયવ રીતે જે લેખાય છે એ રીતે રીતે પત્નીના Suggestion for Oct 10 1910 Press નામના પુસ્તકમાં છે છે કે જે દેવે દેવે અનુ વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ મયુગ્મ અર્થે પ્રવૃત્તિ વાનાવગન મદુર જોડે એ વનુચિતિ એસી ને દાખ તા નેમજે પત્નીના આનંદી અને મળ્ય રાનથા એસી વિધિતિ આખવા કે રીતે કે રીતે જોડે એ આસુધી વિદ્યાર્થી અર્થે રૂપ ઉચ્ચ એ મહાત્મ મયવ ન જામે ત્યાસુધી મામત્ય વિદ્યાર્થીમમગની ઉત્તમ ચિતિ યગ નહિ” ઉચ્ચ એ મહાત્મ જીવન ગાજવા રીતે રીતે એ અપૂર્ણ વિદ્યાર્થી વચિત ન મદેવા જોડે એ તે દર્શનનાગ જે એ રામો છે ધમ અને નીતિની કે જે વાળી જીવનની ઉચ્ચના જીવન વિદ્યાર્થીએ આ દખલ કરવા માટે આવરક દેવાથી જે અધકારે વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ ધમધનધનુત સાનાની વાળી જાતા મયુ કરી છે આ દરિયો જોડે જી. જી. નરેરામાં મતિ કે મહાત્મ વિદ્યાર્થીશ્રીદેવ ધર્મિક કેળવણી નથ ધર્મિક સમુદાયની વિગેરે આ માધે અપાય છે તે દરિયો જીવન વિગેરે રહેતા નથી (૧૪)

[એવા જાણકારોની વ્યવસ્થામાં પણ સેવાધર્મીઓ પોતાની સેવાનો કામ આપી શકે છે તે હવે એ પ્રકારમાં દર્શાવવામાં આવે છે].

કાશ્યાપમહાવચસ્યા । ૬૫ ॥

નિર્નાથાશ્રમવદ્ ભવેદયમપિ ક્ષેત્ર હિ સેવાર્થિનાં ।
ગન્તવ્ય ક્રમશો જનૈસ્ત્રિચતુરૈશ્છાત્રાશ્રમે નિત્યશ ॥
તેષા મોજનપદ્ધતૌ યદિ ભવેન્ન્યૌન્ય નિવાસાલયે ।

તદુરે ક્રિયતાં સ્વયં હિતધિયા યદ્વાઽધિપાયોચ્યતામ્ ॥

ચાર્યયુદ્ધયા વ્યવસ્થા । ૬૬ ॥

કૃયુરતે ન પરસ્પરેણ કલહ નો દુર્વલનાદર ।

વર્તેન્ સ્વસહોદરા ઇવ સદા યોજ્ય તથા નાયકૈ ॥

કો વીનો ધનિકશ્ચ ક કરુણયા દૃષ્ટયા નિરીક્ષ્યોઽન્ન કો ।

જાત્વા સર્વમપક્ષપાતમતિભિ કાર્યા વ્યવસ્થાઽસ્થિલા ॥

ધાત્રાશ્રમની વ્યવસ્થા

બાનાર્થ—જનાધાત્રમની પેઠે જાત્રાશ્રમ પણ સેવાના ઉમેદવારોને માટે મેવાનું ક્ષેત્ર છે એ સેવા આગે મેવાર્થિઓએ વાગવગતી રહેત ત્યાં જુલોઈએ વિદ્યાર્થીઓની ભોજનાદિ વ્યવસ્થામાં કે ગુલાની વ્યવસ્થામાં કોઈ પણ પ્રકારથી ખામી હોય તો તે દિનપુદ્ધિથી કાપવાનું કોઈ જ નથી કરી અથવાતો આગેવાનોને સૂચના કરી (૬૫)

વ્યાયજુદ્ધિપૂર્વક વ્યવસ્થા

વ્યવસ્થાપકોએ વિદ્યાર્થીઓને માટે એવી વ્યવસ્થા કરી જોઈએ કે જેથી તેઓ એક મીઠાની માથે મિનકુન કનક ન કરે બળનાનું કુર્મળને કનગત ન કરે તેઓ જાણે મગા ભાઈ હોય તેવી રીતે હમેશા પર્તે વ્યવસ્થાપકોએ વિદ્યાર્થીઓમાં ખર્ચે ગરીમ કોણુ છે, પંસાવાગો કાણુ છે, વધારે કશ્પાદિથી કોની તરફ જોણુ જોઈએ, ખરી મળી કોને જરૂર છે, એ બધી દલીલ નિપક્ષપાત પુદ્ધિથી જાણીને તરેક પ્રકારે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ (૬૬)

નિવેચન—જા મેલે જોડેકોમાં વિદ્યાર્થીઓની મેવા મળનારો એક વિશિષ્ટ માર્ગ તરીકે વ્યવસ્થામાં ખર્ચ થએલા જી મુશ્કેલીને દાવનામાં આવ્યો છે નિદ્યાર્થીઓના આગ્રહો જેવા કે હોન્ટો, મોર્ગેય દાઉમે, વગેરેની મુશ્કેલી રીતે વ્યવસ્થા કરવી, વડીલટ વગવલો એ પણ એક પ્રકારની

કહેવો એ સામાજિક જીવનની ઉચ્ચ પ્રકારની ધર્મના જનમ છે અને સેવાધર્મી એવી ધર્મના કરવા પાછળ પોતાના જીવનનો વ્યય કરે તે પણ એક પ્રકારના જીવનનો મહુપયોગ છે

૧૭૮૧—આપણા દેશમાં સુગતવનિતાવિદ્યામ અમ રાત્રી વનિતા વિદ્યામ અને એવી જ બીજી સંસ્થાઓ માત્ર મેવાધર્મની ઉચ્ચ સુદ્ધિથી જ ચલાવાય છે તેના અવધાપા તે સંસ્થાઓ માટે જોઈતું નાણાં માગી-બીમીને આણે છે, પરંતુ પોતાની વ્યવસ્થાત્મિકથી જ તેઓ ઉત્તમ પ્રમાણની સેવા બજાવે છે દક્ષિણમાં પ્રા કરેનું વિધવાત્રમ પણ પ્રો કર્વે માત્ર મેવાસુદ્ધિથી જ ચલાવે છે આ તે સંસ્થાને માટે જોઈતું નાણું ભોગે તરફથી મળી રહે છે હવે એ સંસ્થાની સાથે પ્રો કર્વેએ અગ્રીમનું વિદ્યા પીઠ પણ શરૂ કર્યું છે અને તે સુદૃઢ કામ બજાવે છે અહીંથી દીવેગીયા એ જ રીતે એ-વાર સુગતના મેવામ નની વ્યવસ્થા કરીને ઉત્તમ સેવા મળવવા માટે જાણીતા થતા હતા તાત્પર્ય એ છે કે આવા આત્મો અને વિદ્યાર્થીશ્રીઓની અવધાપામાં મજનવાતી સેવાથી જનતા ઉપર મોટો ઉપદેશ થઈ શકે છે અને જીવનની મહત્તા કરવાનો ઉચ્ચ હેતુ તેમાં રહેતો છે (૬૫-૬૬)

[આ બધી બ્યાવધારિક શિક્ષણની વાત થઈ પરંતુ બ્યાવધારિક શિક્ષણ એકદમ આપણાથી વિદ્યાર્થીઓનું માત્ર મનુષ્યત્વ વિનાસ પામત નથી અત્યંત દરિદ્ર છે કે સાવિ પ્રતિદિનમધ્યે પ્રવિશતિ અર્થાત્-વિગ તો દિવસે દિવસે નીચે જત રહી જાય છે, પતિત થતી જાય છે એટલે એકથી વિદ્યાર્થીજ-બ્યાવધારિક શિક્ષણથી જ જીવન મળતું સાચું હિત નીપજત નથી માટે એ વિદ્યા સાથે બીજી કાર્થિક જોઈએ શું જોઈએ મગકાર કહે છે કે-વિદ્યાની સાથે ધર્મનો રંગ હોવો જોઈએ, માટે વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણ પણ આપવું જોઈએ આ આવશ્યકતાનું હવે પ્રતિષ્ઠા ન રવામા આવે છે]

ધાર્મિકશિક્ષણેનૈવ વિદ્યામાફલ્યમ્ । ૬૭ ॥

વિદ્યા ધાર્મિકશિક્ષણેન રહિતા નો શોભતે સર્વથા ।

वस्त्राभूषणभूषिताऽपि महिला शीलेन हीना यथा ॥
 विद्यन्ते सफला कला न सफला उर्मिण युक्ता न चे-
 दीनार किमु मुद्रयैव लभते मूल्य सुवर्णं विना ॥

ધાર્મિક શિષ્યાની વિજ્ઞાની સફલતા

ભાવાર્થ—વસ્ત્ર અને આભૂષણથી મ જ ધર્મોની સ્ત્રી જેમ હીન
 વિના શોભતી નથી તેમ ધાર્મિક શિષ્યા વિજ્ઞાની એવી વ્યાવહારિક વિદ્યા
 વિરહિત શોભતી નથી બલે બધી વ્યાજો આવડતી હોય પણ એ-ધર્મ-
 યજ્ઞ ન આવડતી હોય તો તે કળાઓ નિષ્ફળ જે બોલી મુદ્રા ઉપર
 એકરી ઝાપ હોય પણ તેમાં જે સુસર્જ આદિ ધાતુ ન હોય તો ઝાપ
 માત્રની યાગ તેની કિંમત આપશે ? (૭)

વિવેચન—વ્યાવહારિક વિદ્યા શુદ્ધતાને આપવાના હેતુ એકમે ઉદર
 ભરવાના નથી અમુક વિદ્યા કે કળા શીખીને એક ઠાકરો મસાગમાદાખન
 થતા તે મારી પોંડે કમાઈ ખામે એના એ વા હંતુથી છેલ્લેસ મોને કેળવનારા
 મામાપો દવનનો સાચો અર્થ મમજતા નથી એમ કહેવું જોઈએ વસ્તુત
 વિદ્યા મદલ કરીને વિદ્યાર્થી સસારમાં મુખે નિવાહ કરી શકે એવું જ
 નહિ પણ તેના આર્તિમનુ સમઠન થાય તે એક આદર્શ નામનિક બને,
 તે મમાજના મમ્પોનુ દરલ કન્નારો થઈને પોતાનુ આતમદિન સાચે એ
 પણ વિદ્યા ઉપાર્જન કરવાનો હેતુ છે એ ઉગ્ભરણ માટે જ વિદ્યા મનુ
 કરવાની હાત તો સોફો પરસેવો ઉતારીને કમાણી કરી પે ભરવા તરફ
 વળત નહિ પરન્તુ પારકુ ધર ફાટીને-થોડી મહેનતે સુમેથી ઉદરનિવાહ
 કરવાની વિદ્યા જ પોતાના બાગકોને સિખવત પન્તુ ઉદરભરણ કરવા ઉપ-
 ગત મીજા હંતુજો પણ જીવનમાં સાધવાના છે એવું દુનિયાનો મોટો ભાગ
 સમજે છે અને તેથી જ ધિધિધિ વિદ્યા કળાઓ ઉપસન નીતિ, આત્મ
 સગઠન ઇત્યાદિ સધાવ તેની કેળવગીથી પોતાના બાગકોને અનકૃત કરવાનું

માખાપો આપરપકે માને ડ પગ્નુ આ તેનુ માધવાનાએ નિધનિધ માળે છે જગતના જુ. જુ. તોમા નીતિનાં જુ. જુદા અરૂપા માનુષ પકે છે કેટલાકે કહે છે કે અત્તાત્માનો-ચિદ્વૃત્તિના અનુજ્ઞે જ નીનિતુ નિર્મળા અરૂપ છે, કેટલાક કહ્યું છે કે જે કૃત્યથી વધારે પ્રાણીએ નુ-સર પ્રાણી એનુ દિત થાય તે જ સાની અને વાવાઝ નીતિ છે અનુ દલાઈ કહ્યું છે કે વર્મમા પ્રમોદી હાય તે જ નીનિ આશ્ચર્ય કહેવાય આમાથી વધનીતિ અરજુ ક ની અને કયા મિદ્ધાંતને આધારે C૦ ની પ્ર નુ આ વિચમગદન કરવુ એ મત્તવના પ્રમ છે પગ્નુ અત્તાત્માના અવાજ અથવા ચિદ્વૃત્તિ હમેશાં શુભ જ પ્રેમજ્ઞા કરતી નથી જના લાગમા એવના લો. ૫૦ ધર્મીએને ધરના બાગી મકતા નેમા નેઓ ખરેખર ચિદ્વૃત્તિના મવાજને અનુમરી જ વનતા નો પડી એવો ચિદ્વૃત્તિના મવાજ પ્રે દમેલા નીતિ કેમ હાથ રાંધે અને તેથી જુદે જુદે અરે અવીમગતાં નીતિને અનુ મરીને C૦ગતી પ્રજાનુ આગિચમગન કરનાનુ કેમ કરી સાય ? આ મથમરે પણ પોનાના પ્રથમ મથમા ચિદ્વૃત્તિ ના સમવમા કહ્યું છે -

સસારૈરગુપ્તૈઃ કૃતુદ્વિજનૈઃ કર્માણુભિઃ સંશ્રિતૈ-

શક્યા તા યદિ ચેત્તમા મલદતા ન્યાતા ચ જાહચેન ધા ॥

ચિદ્વૃત્તિસ્ફુરણા મથત્યપિ મથસેવા ન ધાગોચરો ।

મથ્વાસ્તેન મથોદ્વતા મતિદિન કર્તુ કુકૃય રતા ॥

અર્થાત્—પૂવના મચિત કર્મના કેટલાકે એના અનુભ મકારો હાય છે કે જેથી મરુદ્ધિ લાઈ જાય અને કુર્ણાંદિની પ્રમગતા થઈ જાય તેવા અનુભ કર્મોથી જેમની અવના દલાઈ ગઈ હોય અને તેની આરે પામ કુદ્ધ ચિતનથી મનીનતા નથી ગઈ હોય અને જેમના અતરૂમા રાંધે તર જના પ્રસરી ગઈ હોય તો તેના પુરોના અતરૂપટમા ચિદ્વૃત્તિની મ્કુરણ થવા છતાં પણ તે મ્કુરણની કાપ અને પ્રમાદરૂપ નિવાનીઓ તેમના જાણવામા આવતી નની તેથી સુકાન વગરના વાણની પેરે બાહીઅવળી મનિ કરતા

* જુઓ 'વર્ણ્ય કૌશુની' - પ્રથમ અથ શ્લોક ૨૩

યાનો દુઃકૃત્ય તરફ પડના ભગ્ના તેમને કોઈ અધ્યાત્મિક નથી, તેથી એવું
 પણ ઉદ્ધન થએલા તે મદ પુરા તેમની બાજુ દિન પ્રમાણે મને તે દુઃકૃત્ય
 કવવામાં તત્પર થાય કે જુના જુના મયોગોમાં, મન્મોહમાં, બાલ્ય વસ્તુચિન્તિતમાં
 મનુષ્યો ઉપર હ આજે તેને મનુષ્ય તેની નિદ્રાવૃત્તિ એકપર પડતી જાય છે,
 તેથી કાંઈ પણ કાર્ય કે ના તેની નિદ્રાવૃત્તિ જે કાંઈ અવગત છે છે તે
 અવગત તેને બને ગુન જેવાનો લેણ પડતું જનતાની સમાન્ય નીતિમાં
 તે ગુન તેનો નથી એક જિંદગીનું ધર્મપુરુષે એક બીજા ધર્મગુરુ એક ન
 જ્ઞાન આપ્યો તેને કે “તુ તાગ અનિત્યમાના અવગત પ્રમાણે જ જાને
 રાતો હોય પડતું તારે એકલી મલામ ખની જોઈએ કે તારો અતિગતમાં
 દામ્ય એક મૂર્ખનો અતિગતમાં ન હોય” આ કારણથી નિદ્રાવૃત્તિના અવગત
 નીતિ તરીકે માનવાનો મિદાન્ત ગ્રાપણે એ મોજ નથી ત્યારે જેથી
 ધણા માણસોનું દિન થાય, ભાત તેથી થોડું અગ્નિ પડ્યું થાય, તે નીતિ
 હોઈ શકે કે કેમ? જગતમાં ધણા માણસો આ નીતિથી વળવાનું પડ્યું છે
 છે, પરંતુ ધણા માણસો ગામ્ધત દિન થાય એવો માર્ગ જો અચળ માર્ગ
 ન હોય તો તે એક મિદાન્ત બની તો નહિ જાણે થોડો દોષ કરવાથી એ
 મોટું માત્રાત્મ્ય આપણિમાં પડું જમી જાય એવું મની કે, પડતું તેથી
 એ પ્રકારો દોષ કરવા એજ અવમાન્ય નીતિ તેમજ શકે નહિ કારણકે એવો
 જો કરવાની નીતિ જો અવમાન્ય સિદ્ધાન્ત મો, તો એવો જ દોષ આવરત
 બીજા અનેક સામગ્ર્યો દૂરી પાડે - ૧૫ જાણે જે પ્રકારની નીતિથી એ
 સામાન્ય આદર્શમાંથી જાય છે તેજ નીતિથી કાલે બીજા સામાન્યો દૂર્ણ
 જાય એવો સભવ જણાતા હોય તો એ કે કાપિ નીતિનો મિદાન્ત બની શકે
 નહિ આખા વિશ્વને એકમરેયો કચાલકારક જે કોઈ સિદ્ધાન્ત હોય તેજ
 નીતિનો માવો મિદાન્ત હોઈ શકે અને તેથી ઉપયોગિતાવા અથવા
 Utilitarian View-ની અથાત્ મોની સખ્યા મા મનુષ્યોનું ભનુ કરવાનું
 નીતિ જગતે માટે આજીવનક નથી અતિગતમાં અવગતો આધાર
 કે ઉપયોગિતાવાદનો આધાર નીતિના મિદાન્તની ગ્રાપણા માટે અચળ નથી
 ત્યારે કેવા અચળ આધાર ઉપર એ સિદ્ધાન્તની સ્થાપના કરવી જોઈએ? મા

ધર્મના આધાર ઉપર ધર્મના મિદ્ધાનો જ માત્ર ગામન અને અચળ છે જગત્ કલ્યાણકર નીતિ અને ધર્મ એ બેઉ મળેલા પચાસવાસક અને છે અને તે વિદ્યાર્થીઓને નીતિમાત્ર જનાવવા એ તેમના મનુષ્યત્વની, તેમની વિદ્યાની, તેમના જીવનની ખરી અમળતા છે, તો ધર્મનિમણુ વિનાની નીતિથી એ મદદના માધી સમય તેમ નથી જ આટલા માટે જ મીમીમએમ ટે કહ્યું છે કે — “Those of you who would have India great those of you who would see her mighty, remember that the condition of national greatness is the teaching of religion to the young” અર્થાત—જેઓ દિલ્હીમાંથી મળાને અને જેવા કલ્પના હો જેઓ તેને સામર્થ્યવાન થએલા જેવા માગતા હા, તેઓ માત્ર મળને કે મ દ્વીપ મદત્તા પ્રાપ્ત કરવા માટેની મુખ્ય મગત જુવાનોને ધાર્મિક કેળવણી આપવાની જ છે” (૬૭)

[ધાર્મિક કેળવણીની આવશ્યકતા દર્શાવ્યા પછી હવે અવગર ધાર્મિક કેળવણી કેવી આપવી જોઈએ તે વિશે કહે છે]

શૌણ્ડ ધાર્મિકશિખનમ્ ૧ । ૬૮ ॥

સ્પાચ્છિષ્ટાભિજનોચિત સુચરિત વિદ્યાર્થીના સર્વદા ।
શુદ્ધ નિર્વ્યસન સ્વધર્મનિરત નીત્યાશ્રિત ચોદ્ધતમ્ ॥
શ્રદ્ધા શુદ્ધતરા મતિશ્ચ વિમલા જ્ઞાન ભવેત્તાત્તિક ॥
દેય શિક્ષણમીદૃશ સ્વચરિતૌપમ્યેન સચ્છિક્ષકે ॥

ધાર્મિક જિનણુ કેના પ્રકાશનુ ૧

સાનાર્થ—વિદ્યાર્થીઓનું ચારિત્ર્ય દમેશ સિદ્ધ જનોને લાવડ, બમન-મદિન મધર્મપ્રાપ્તના મદિન નીતિથી ભરપૂર અને ઉચ્ચામા ઉચ્ચ અને, ધમશ્રદ્ધા અત્યંત શુદ્ધ રહે જુદ્ધિ નિર્મળ થાય, તારિત્વ ચાન થતુ જાય તેની રીતે શિક્ષકોએ યોગ્યના શુદ્ધ ચારિત્ર્યના દા મનાથી શિક્ષણ આપવું જોઈએ (૬૮)

નિરેચન—પૂર્વ શ્લોકમાં જે હેતુપર મર ધાર્મિક કેળવણીની હિમાયત કરનામાં આવી છે તે હેતુ આ શ્લોકમાં અષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે જુનાનોને બિવિધતા માં નામગિરી કરના એ કેળવણીનો પ મ હેતુ છે અને તેટલા માટે શિષ્યાભિવનોક્તિ સુચરિત અથાત્—ગિષ્ટ જનો—ઉત્તમ નામરિકોને ઉચિત સંસ્થાગિચ્છનું ગદન થના પામે તેટલા માટે વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી આપવી જોઈએ સંસ્થાગિચ્છના આ પરમ હેતુ સાધ્યા બાદ અથમ્ય એ હેતુ પાર પાડનાને કેળવણીના વિસિષ્ટ ગુણોનું સૂચન કરે છે કે—સંસ્થારિચ્છ ખીલ એમને વિદ્યાર્થીઓનું આર્થિક સુધ્ધ, નિર્ધન ન્વધર્મમાં પ્રમયુક્ત નીતિથી યુક્ત, ઉન્નત ખો ખો શુદ્ધિ નિર્મળ થાય, નદા મુદ્ધ થના પામે તત્ત્વજ્ઞાન મગતુ જન, એની કેળવણી સાગ શિક્ષકોદ્વારા આપનામાં આવવી જોઈએ સંસ્થારિચ્છની ખીનશીના પરમ હેતુ સાધનાને વિદ્યાર્થીઓ અપાતી સામાન્ય કેળવણીની માથે આવા ગુણોવાળી વિસિષ્ટ કેળવણી અથાત્ ધાર્મિક કેળવણી પાડ આપવી જોઈએ પૂરે હેતુ છે તેમ જો સાચી નીતિનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓને થાય નહિ, તો તેઓ સુચરિત અને નદિ અને સાચી નીતિનો પાથો—આધાર કેળવણીમાં જોનાથી ધાર્મિક કેળવણીથી યુક્ત ખીલ કેળવણી આપવી જોઈએ અને ત્યારે જ વિદ્યાર્થી શિષ્ટ જન મને—સાચો નામરિક અને—સુચરિત શરેરી મને અને અંદર આમુષ્મિક કલ્યાણ માવી જનતાના દયાળો પશુ પથ શૃંગ મને આ ધાર્મિક કેળવણી એવી હોવી જોઈએ કે જેથી જુવાન વિદ્યાર્થીઓનું આરિચ નિગુદ્ધ અને—નિર્લેપક પશુ રીતે પોતાનો જ લાભ સાધવા માટેની કુશળતાવાળું મની ગ્હે નિર્વ્યસન અને—નિર્લેપક અને પતિત દેવનામ અનિષ્ટ વ્યવહારોનું મો ન્વધર્મપરાયણ બન—નદિ ને નમત—અહા અને નીતિના આશ્રયનાળું અને ઉન્નત મને—નદિ કે મોની વાવા અનવિચન નીતિનો આધાર લઈને વાગવિગ્ધ રીતે પતિત મને શુદ્ધ શ્રદ્ધાનાળું અને—નિર્લેપક ધર્માધ બનીને ખીનજ્ઞાની પણ ઉચ્ચ વિચિષ્ટતાને તિરસ્કારી કાઢે નિર્મળ શુદ્ધિનાળું અને—નદિ કે વિષા વિવાદાય અને જે તેમ વિદ્યાનો ઉપયોગ પ્રમાણ કરવા જેવી દુર્ભૂતિવાળું અને અને પ્રયોગ અરિત તત્ત્વમાલી અને—તરને ઝાડીને માત્ર ઔપચારિકતા

કે આજ વિશિષ્ટતાઓને પ્રદક્ષ કરવા જેવું અનુદાર નામને અને ત્યારે એ
 ઇષ્ટ ગુણોથી સુકત ચરિત્ર જાને તેણે શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને મળે, ત્યારે જ એ
 સાચું ધાર્મિક શિક્ષણ કહેવાય. આટલા આટે જ મીસીસ બેસન્ટ ધાર્મિક
 કેળવણીના સબધમાં કહે છે કે- વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક બનાવવા દીખવો,
 પરંતુ સ્વમનના કદાચલી બનાવશે નહિ. તેમને શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા બનાવો.
 પરંતુ ધર્માધ બનાવશે નહિ. તેમને સ્વધર્મનિગત બનાવજો, પરંતુ તેમના
 મીઠા રસનધુઓના કબોને છતારી પાળા કે ધિક્કારી કાઢતા શિખવશે
 નહિ. ધર્મને એ- બીજાની વચ્ચે એકપક્ષધાન કરનારું બનાવવો. પરંતુ
 તેમનામાં બિન્નબાવ વધાવવાનું સાધન ધર્મને બનાવશે નહિ. ધર્મને
 પ્રજામાં રાષ્ટ્રીયત્વ પેદા કરનાર બનાશે. પરંતુ પ્રજાને ભાગી બહેરી નાખે
 તેના સાધનરૂપ ધર્મને બનાવશે નહિ. ધર્મને શિષ્ટ મ ગુણોનું અત્યંતપાન
 કરનારાની માના બતાવો, અને નીતિનું પોપણ આપનારી પરિચારિણ તથા
 શિક્ષણ આપનારું ગુરુ બનાવો. જો ધાર્મિક કેળવણીથી આ પેલુઓ મધ્યમ
 તોજ તે ઇષ્ટ મળે આપનારી સેવાય આણુ ગિજાણ આપવા આટે અચકારે
 સુચરિત્રશાલી શિક્ષકોની પધુ યોગ્ય રીતે આવશ્યકતા બનાવી છે. (૬૮)

[હવે ધાર્મિક શિક્ષણને આવે ધાર્મિક શાળાઓની આવશ્યકતા દર્શાવવામાં
 આવે છે.]

ધાર્મિક શાળાસ્થાપના । ૬૯ ॥

તસ્માદ્ધાર્મિકશિક્ષણોચ્છ્રયકૃતે વિદ્યાર્થીવર્ગેઽમલે ।
 સેવાતત્પરમણ્ડલેન સુહૃદા સ્થાપ્યા સુશાલા પુનઃ ॥
 અત્રોદારધિયા પરાર્થધનિભિ સેવા વિધેયા શ્રિયા ।
 દેય શિક્ષણમુત્તમ સ્વયમલ સેવાર્થિભિ શિક્ષકે ॥

ધાર્મિક શાળાઓની સ્થાપના

ભાનાર્થ—તેટલા આટે સેવાના ઉમેલ્વાર મળે કે એક વ્યક્તિએ
 નિર્મલ નિત્યાર્થવર્ગમાં ધાર્મિક શિક્ષણની ઉન્નતિ થાય તેવી ધાર્મિક શાળા

સ્થાપત્રી, એવી શાળાઓ સ્થાપવામાં પૈસાની જરૂર પડે તો તેને પટોચી વળવાને ઉદાર અને પરોપકારી શ્રીમતાએ નક્કીથી સેવા બજાવવી અને શિશુઓએ સેનાશુદ્ધિ રાખી નિષ્કામ શક્તિએ પોતાની જાને મારા પ્રમાણુ શિક્ષણ આપવું જોઈએ (૬૮)

વિરેચન—૨૮ના પ્રમાણની વ્યાવહારિક વિદ્યાએનું શિશુ મેળવવા માટે દાવના જમાનામાં ધન ખર્ચવું પડે છે પૂરું તો દરેક પ્રમાણની વિદ્યા હુન્નર કે કળા ગ્રહીતે શિષ્યને નિઃકામ શક્તિથી શીખવતો તે એમ સમજતા કે એ રીતે જનતાની મેવાજ પોને કરે છે અને જનતા કે રાજા એવા ગુરના ઉદરખરણ માટે આશુવિકા પૂરતું ધાન્યાદિ આપતા આજમાય એવો ગુરભાવ જવલેજ રહેતો દષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે અને તેથી ધન આપીને વિદ્યા શીખવાની જરૂર પડે છે વૈદ્ય વિદ્યા એન્ટનીયોગ વણાટકામ, રગકામ ઇત્યાદિ નુ નરે શીખવા માટેની સરમાગી શાળાઓમાં પણ લવાજમો રાખેના છે, પરંતુ ધાર્મિક શિક્ષણને માટે તેમ ઘર્ષ શકે તેમ નથી તેમજ એ નિશ્ણુ આપવા માટે લવાજમ રાખવું એ ઉચિત પાળું નથી સામાન્ય જનતા વ્યાવહારિક કેળવણીનું જેટલું મૂલ્ય મમળે છે તેટલું મૂલ્ય તે ધાર્મિક કેળવણીનું સમજતી નથી એ આપણા દેશનું દહાગ્ય કે આ અગ્રાનને દારખેજ એક પિતા પોતાના પુત્રને ઇલેક્ટ્રીસીયન મનાવવા માટે જર્મની મોંડીને ૧૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચા પરંતુ ધાર્મિક કેળવણી મુક્ત મળશે તોપણ તે મેળવવા માટે એક પિતા પુત્રને તેની સાગામાં મોંડવાની કાગળ નહિ ગમે! ખીજી રીતે જોઈએ તો ધાર્મિક કેળવણી એ ચારિત્ર્યની ખીલવણી માટે છે અને ચારિત્ર્ય એ મુક્તિનું ભાથું છે અને મુક્તિના ભાથારૂપ ધાર્મિક કેળવણીનું મૂલ્ય લઈને તેનું વેચાણ કરવું એ ઘટિત નથી પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રાણીને હુન્નર, વિદ્યા કે કળા લેને ન્યૂનાધિ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ મુક્તિનું ભાથું બાધવાની તમ તો તેમને કે કને રેકસરખી રીતે મળી જોઈએ અને તેટલા માટે ધાર્મિક કેળવણી દાન વિનામૂલ્યેજ થવું ઘટે આટલા માટેજ અઘરાર ધાર્મિક કેળવણી માટે ધાર્મિક શાળા સ્થાપવાની હિમાયત કરે છે અને તે સાથે તેવી શાળા

સેવાતત્પર મળને દત્તે સહૃદય વ્યક્તિને હાથે ગ્રથપાત્રી જોઈએ એમ પણ તે સૂચન કરે છે. ધનની આવશ્યકતા તો પ્રત્યેક કાર્વમા રહે છે. સેવાશુદ્ધિ-વાળો શિક્ષક મળે, તોપણ તેની આદરવિકા પુરતું ધન તેને જોઈએ છે. તેટલા માટે ધનની જરૂર પડે તો પગેપકારી થીમતીએ જ તે પૂરી પાડવી એ તેમની રૂબ છે. ગિફ્ટો સેવાશુદ્ધિવાળા હોવા જોઈએ તે પૂર્વે પણ કહેવામાં આવ્યું છે. આની શાળાઓની ગ્યાપના વિના સર્વ કોઈ બાળક કે બાલિકા સુધી ધાર્મિક કેળવણીને પહોંચાડવાનું અસાધ્ય થઈ પડે કે વ્યાવહારિક કેળવણી માટેની શાળાઓમાં નીતિની કેળવણી આપવાની બાબત ઉપર બાર મુકામ છે, જેનું ધનના પાયા વિનાનું નીતિનું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીના ઇવન સાથે ઓતપ્રોત થતું નહિ હોનાથી જૂદું ધર્મશિક્ષણ અપારાની જરૂરીઆત રહે છે અને તેટલાજ માટેજૂદી ધાર્મિક શાળાઓની દિમાપન બ્રજ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓને રોજ યોગ વખત ધર્મ તથા ધર્મ માથે સકળાયથી અવગત નીતિનું શિક્ષણ મળવા પામે (૬૯)

[હવે ધાર્મિક કેળવણી માટેની અભિરુચિ વિદ્યાર્થીઓમાં તેમજ તેમના માબાપોમાં ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યકતા નિમ્ન શ્લોકમાં સૂચવવામાં આવે છે]

ધર્મશિક્ષણાભિરુચિસમ્પાદનમ્ । ૭૦ ॥

તત્તદ્ધર્મપરાયણા સુગૃહિણ સર્વેऽપિ વિદ્યાકૃતે ।
પ્રેખ્યેયુસ્તનુજાન્નિજાન્ પ્રતિદિન કાલે યથાનિશ્ચિતે ॥
ન સ્યાત્કારણમન્તરૈકદિવસ શૂન્યો યથા પત્રકે ।
છાત્રે તત્પિતરૌ તથાવિધરુચિ સમ્પાદયેતામુભૌ ॥

વાર્મિક શિક્ષણની અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરવી

બાનાર્થ—પોતપોતાના ધર્મમાં પરાયણ એવા સર્વ ગૃહસ્થો પોતાના બાળકોને દરોજ નિયમિત વખતે શિક્ષણ લેવાને શાળામાં મોકલે તે એટલે સુધી કે હાજરીપત્રકમાં ખાસ કારણ સિવાય એક દિવસ પણ શૂન્યમાં ન પડે અથવા એક દિવસની પણ ગેરહાજરી ન ગણાય તેવા પ્રકારની રુચિ બાળકોમાં અને માબાપોમાં યતનથી ઉત્પન્ન કરવી. (૭૦)

‘વિવર્ચન—કર્તાત્વ વર્થથી વિદ્યાર્થીઓએ ધર્મશિક્ષણમાં રસ લેવો હોય
તેમ કરવું આવશ્યક છે, કારણકે એ અવધાઈ જ ધર્મના સરકારોના
બીજા રૂપવા બોધે છે અને તે મર્યાદામિત શિક્ષણની સાગામાં વિદ્યાર્થીઓ
બરાબર હાજરી આપે અને માન્યો પોતાના મતાનોને ધાર્મિક કેળવણી
લેવા શાળાઓમાં મોકલવાની કામગીરી રાખે તે ઉપર પ્રયત્ન કરી પોતે
ભાર મૂકે છે પરંતુ ધાર્મિક શિક્ષણ ખર્ચા સ્વેચ્છાથી હોવું નથી.
વિનામૂલ્યે અપાતા ધાર્મિક શિક્ષણ માટેની શાળાઓ ખૂબ અશી બાલી
જેવી હોય છે અને આવકાર્થિક કેળવણી લવાનું લક્ષ્યને આપનામાં આવે છે
તોપણ તે ભગવેની રહે છે તે ઉપરની પણ આપણે વસ્તુચિતિ સમજ
રાખીએ છીએ આમ બનાવાનું કારણ શું ? પૂર્વે કહ્યું છે તેમ ધાર્મિક
કેળવણીની આવશ્યકતા અને તેનું મૂલ્ય યોગ્ય જ માન્યો મમત્તે છે અને
તેથી તેઓ તે માટે પૂરતી કાળગીરા રાખતા નથી વિદ્યાર્થીઓની અભિરુચિ
પણ આ કેળવણી પ્રત્યે ઝાઝી જ જોવામાં આવે છે આ બેઉ કારણોથી
વિદ્યાર્થીઓની અને તેમના માતાપોની ઉલ્લાસની અભિરુચિ ધાર્મિક કેળવણી
પ્રત્યે નીચળવવાનું વાજબી સૂચન આ સ્થાનમાં પ્રયત્ન કરે છે
આ અભિરુચિને કેવા મતપૂર્વક કેળવણી એ મદત્તને
પ્રમ છે ધાર્મિક શિક્ષણ સ્વભાવિત હોય જોઈએ વિદ્યાર્થીઓની
ઉછરતી મગજશક્તિ ચોમેટી નવા પ્રકાર તરફ આકર્ષાતી હોય છે
વખતે તેમને શુદ્ધ લાગે તેવું ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવે તે ધર્મ
નથી આપણા દેશમાં જ્યાં જ્યાં શુદ્ધ લાગે તેવું ધર્મશિક્ષણ આપવાનું
મત્તી થયા છે ત્યાં ત્યાં તેને સફળતા મળી નથી આ કારણથી ધર્મશિક્ષણ
પણ સ્વભાવિત બનાવવું જોઈએ શુદ્ધ ધર્મશિક્ષણ આપવાથી બાળકોએ
શિક્ષણ અંગમાનતે મને પણ પ્રદલ તો કરે છે પરંતુ તેવું શિક્ષણ વાર
નગામાં માટેની કૂક જેમ એન્જાલુએથી દાખલ થઈ બીજા બાળકોએ મારી
પસાર થઈ જાય છે તેમ જગતે અગર આ વિના પમાર થઈ જાય છે આ
ચારિત્ર્ય ઉપર તેની અપ નીચતી નથી માટે ધર્મશિક્ષણને માટે એ
મત્ત કરવો જોઈએ કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ દોરો દોરો એવું શિક્ષણ પ્રદ

કરવાને ધાર્મિક શિક્ષણની સાધનામાં જાતે અને તેમની હોશ જોડીને, જ્ઞાન દિત
 થતા માતાપિતા પંજી આભાવિક રીતે તેમને તેમાં ઉત્તેજન આપવાને પ્રેરાય.
 વાર્તાઓ, કવિતાઓ, ચિત્રપટ્ટા ઇત્યાદિ દ્વારા ધર્મનું તથા નીતિનું શિક્ષણ
 આપનાના પ્રયાસો જ્યારે જાણીતા થઈ ગયા છે તે ધાર્મિક શિક્ષણને નુકસાન નહોતો
 દેતા સ્પષ્ટ કરવાના જ પ્રયત્નો છે. અચકાર આવા પ્રયત્નો દરેક ધર્મ-
 વાળાને કરવાનું કહે છે અને પોતપોતાના ધર્મના સંસ્કારો પોતપોતાના
 સનાતનોમાં દાખલ કરવાને પ્રત્યેક માળાપને જાનામણ કરે છે. દરેક ધર્મના
 મિહાતોનું તાત્ત્વિક અભિપ્રાય કરનાર અમુક જ ધર્મ માટે આમદ્દ દેશવતી
 નથી, તે જ પ્રકારની ઉદારતા આ કથનમાં પ્રતીત થાય છે. રેવ ક્રેમેનિંગ પદ્ય
 કરે છે કે “તમ ગ પોતના ધર્મ તરફ દષ્ટિ ફેરવો. તેનાથી તમાગ દેશની
 ઉન્નતિ થાય છે કે તેની તપાસ કરો. તે કાર્ષકામ કહે છે કે નહિ તેની
 તળવીર કરો. જે કાર્ષક પુરિષ્કામ આવના જોઈએ તે તેનાથી આરે છે કે નહિ
 તેની તપાસ કરો.” બસ, ધર્મના-ધાર્મિક કેળવણીનો આવો જ હેતુ છે
 અને તે હવે પાર પાડવાના થના આ રવાનું એક ક્ષેત્ર પણ સેવાધર્મીઓને
 માટે ખુલ્લું છે. (૭૦)

[ધાર્મિક શિક્ષણની પૂરી સફળતા કરારે થઈ જશે તો હવે અમુક
 દશાંત છે]

સુવરિણામ વિના નિષ્કણેષ્વર્યમ્ । ૭૧ ॥

કિં તદ્ધાર્મિકશિક્ષણેન ન યતા વિદ્યાર્થીના જીવન ;

જાત ધર્મપરાયણ દૃઢતરશ્રદ્ધાઽન્વિત સાત્ત્વિકન્ ।

કિં ચિન્તામણિના યતો વિનિહતા નૈકાઽપિ ચિન્તા

દારિદ્ર્ય વલિત ન યેન દુરિત તત્કલ્પકૃત્તે

સાઙ્ પુરિષ્કામ ન આરે તો શિક્ષણની કે

ભાનાર્થ—જે શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીને

અશક્તિ અને સાત્ત્વિક ગુણવાળું ન અને

જેનાથી મનની એક પણ ચિંતા મરી નહીં તે નિતામણિ શાનો? જેનાથી દારિદ્ર અને તેને લગતું પાપ નષ્ટ ન થયું તે કેપટ્ટકને શું કરવું? (૭૧)

વિવેચન—આ શ્લોકમા અચમરે ધર્મિક કેળવણીની મળના તથા નિષ્ફળતાનો વિચાર કરેલો છે. આજકાલ જૂનીજૂની કામો અને અપ્રયોગ ધાર્મિક કેળવણી આપવાની જે રીતિ પદ્ધતિ પ્રચલિત છે તેના ગુણોપત્તિ નિરૂપણ કરવામા આ શ્લોકમાનું કથન મન્ય થાય તેવું છે. ખાસકરે પોતાના બાળકોને અધ્યા-ગાયત્રી આદિ શીખવે, જે તે સામાયિકાદિ શીખવે જરૂરેસ્તીઓ અવગતા મોટે કમલે કે ઈમનામીઓ કુશન વાચતા અને તેનું પાઠ કરતા શીખવે તેથી ધર્મિક કેળવણીની સમસિયની નથી કિવા પોપર્ન પેઢે એવા પાઠ કરવાથી ધર્મિક કેળવણીનો ખરો દેવ જે આગિયસુધારણ કરવાનો છે તે પાર પડતો નથી અચકાર કહે છે તેમ જે શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીઓનું જીવન ધર્મપરાયણ બ્રહ્મણ તથા સત્ત્વિક ગુણોપેત અને તેજ ગિદ્યજ્ઞ ઈષ્ટ પગિલામયાક નીરકષ્ટ લેખાય. હાનની વેદ પારંગાઓ જૈન શિક્ષણશાળાઓ કે ઇસ્લામી મસ્જિદો શું આરિય સુધરે એ જ દટિથી ધર્મિક શિક્ષણ આપે છે ખરા? આ કસોટીથી દરેક ધર્મિક શિક્ષણની સરથાઓને કસી જોવી જેઈએ. જો એ કરોગીમા તે સફળ ન થાય તો પછી તે મરથા કે તેમાનું શિક્ષણ પૂર કાર્યમાધવ લેખાય નહિ. આ વિદ્યાર્થીઓ એટલું સમજતા થાય કે પોતાના માતાપિતાના ધર્મનું શિક્ષણ પોતે મેળવ્યું છે અને પોતાને જીવનપરંત એ જ ધર્મને વળગી રહેવાનું છે. પરંતુ ધર્મ ધારણ કરવાનો હેતુ તે સમજે નહિ અને તે સમજાવ્યુંને આધારે તેનું આરિય ધર્મ નહિ, તો પછી તની એ ઉપર સમજણ શા કામની? જે રત્ન ખાસે હેલિ જના મનની ચિંતા દૂર થાય નહિ, તે રત્ન ચિંતામણિ રત્ન છે એમ કોણ કહી શકે? જે ધર્મિક શિક્ષણથી આરિય ઉપર ધર્મનો રમ જેસે નહિ તે શિક્ષણ પણ શા કામનું? રેવ ફેલેમિગ પણ ધર્મિક શિક્ષણનું મૂલ્ય આ પ્રમાણની કસોટીથી જ આપે છે. તે કહે છે કે “વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ કોઈ પણ વિચાર માન્યો કે ન માન્યો એ કોઈ પ્રશ્ન નથી તેથી? જો ઉદર ચર્ચ શકે એમ છે? હું તે ધારણ કર તો તેનું કોઈ

ફળ છે કે કેમ? એ દૃષ્ટિય પ્રત્યેક વિચારની કસોટી કરવી જોઈએ તેટલો જ મહત્વનો પ્રશ્ન મનુષ્યને એ ઘાથ છે કે અમુક મારો ધર્મ છે તો તે ધર્મના અનુયાયીઓને જે કાંઈ કંવાનું તે મેં પેટનું કંઈ છે? કાંઈ માણુમનુ ધાર્મિક જીવન તેના કાર્યોમા સ્પષ્ટ રીતે માલુમ પડી ન આવે તો તે જીવન ચૈતન્યમય અગર ખરું જીવન હોઈ શકે નહિ માત્ર શુદ્ધિમાન લોકોની એ જાતિ ઉત્પન્ન કરવી એ જ કેળવણીનો હેતુ હોવો જોઈએ નહિ સમાજના અગમ્યૂત તરીકે સોકોમા કૃત-અશુદ્ધિ, જવાબદારીની યામણી ઉત્પન્ન થાય એ પણ તેના હેતુ છે” આ રીતે ધાર્મિક શિક્ષણનું તત્વ સમજીને એવા શિક્ષણનો પ્રયત્ન કરવામા આવે તો જ તે ઇષ્ટફળપ્રાપ્ત નીવડે

દૃષ્ટાન્ત—એ વેદવિદ્યા પારજત બ્રાહ્મણ હતો તેજે બાર વર્ષ મુધી કાતીમા ગદી અભ્યાસ કર્યો હતો વેદધર્મ પડિતોને તે મોગી મોગી સમાજોમા નિવાહ કરી દરાવતો આત્મા અને શરીરની શીતમુદ્રી વિશે નિવાહ કરવામા તે એકલા લેખાતો હતો અને તેને મોગી મોગી પાઠશાળાઓ તરફથી ઉપધિઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી એ બ્રાહ્મણ ચારે દિશાએ ધર્મશાસ્ત્રીઓમા દિગ્વિજય કરીને પોતાને ગામ આવ્યો ગામના રાજાએ જમણુ કે એ નિવાર બ્રાહ્મણ વિદ્યાઓ ભણીને આવ્યો છે તો તે ધર્મ કેવો જાણે છે તેની પરીક્ષા કરવી તેણે ગામના ચાકે દરવાજાને અમુક સૂચનાઓ આપી રાખી બ્રાહ્મણ દરવાજા આવ્યો એટલે દરવાજાને તેને રોક્યો અને પૂછ્યું કે તમે ખીજા કંવાનોના પરવાનગીપત્ર બતાવશો તો જઈ શકશો બ્રાહ્મણ પાસે પરવાનગીપત્ર નહોતું કંવાને કહ્યું કે તો પછી અહીંનું પરવાનગીપત્ર તમેને ત્યારે જ મળશે કે ત્યારે તમે મઘપાન કરવાની દા કહેશો બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે જનનીતન્મ-ભૂમિષ્ઠ સ્વર્ગદિષ્ઠિ મરીચ્છી એવું વિદ્વાનોએ કહ્યું છે આ તો જન્મભૂમિનું નગર છે એટલે સાક્ષાત્ સ્વર્ગ છે સ્વર્ગના જવાબમા દાખલ થતા મારે મઘપાન કરવું પડે તોપણ મોકર નથા શાસ્ત્રમા પણ જોવપાય મુરાં વિનેત્ એમ તો કહ્યું છે એમ વિચારી ત્યાં મઘપાન ખીકારી પરવાનગીપત્ર મેળવ્યું એ જ રીતે ખીજા દરવાજા માસબક્ષણ કરવાની માગતી થઈ ન દોષો ન મઘ ન થ શાસ્ત્રવચનનું અમરુ થતા બ્રાહ્મણે

લક્ષણ મરીને પંચાનગીપત્ર મેળ થું ત્રીજે દરવાજે ઘન ગ્મનાની માગળી
 કરવામાં આવી, તે પછી જન્મભૂમિરૂપી સ્વર્ગમાં જવાને આહ્વાને રીકારી
 ચોથે દરવાજે તો એક સુ રી તેનો સત્કાર કરવા માટે તૈયાર જ બિમ્બી હતી
 ન તાસ્મિન્ સંસારે કુલ્લવદશો રમ્યમયરમ્—આ સમારંભ કમનમયના સ્ત્રીઓથી
 ખીલુ કાર્તવધારે સુદ નથી અને એની સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થાય તે જીવનની વન્યતા
 છે એમ માની આહ્વાણ મહારાજ એ વેશ્યાના સન્નમાં મયા રાજ ત્યાં દાગર
 હતી અને તેણે પૂછ્યું ‘હે વિપ્ર’ તું કારી જઈને જે વિદ્યા ભાગી આવ્યો
 તે વિદ્યા છતાં તને મધ, માસ, ઘુન અને વેશ્યાસમાગમ કરવાની શુદ્ધિ
 ઉત્પન્ન થઈ, તો તું શું એ જ શીખી આવ્યો? આહ્વાણે કહ્યું કે
 મેં જે જે કમેા કર્યા છે તેને માટે મારી પામે શાસ્ત્રનો અધાર છે રાજાએ
 કહ્યું કે ‘તારા જેવાને યગીએ ચક્રાવશે એવો આધાર અમારા રાજ્યધર્મના
 શાસ્ત્રમાં પણ છે’ એમ કહીને આહ્વાણે દયાથી રાજાએ યગીએ તો ન
 ચલાવ્યો પણ નગરની બગર કાની મુક્યો તાત્પર્ય એ છે કે જે ધર્મશાસ્ત્રના
 શિક્ષણ છતાં આગ્રિય હિપર સારી અમર થતી નથી તે સિપણ આ આહ્વા-
 ણના વિદ્યાદાન પેડે એવળ નિર્દોષ છે (૭૧)

[નીચેના શ્લોકમાં સિપણના પરીપક્ષની આવશ્યકતા દર્શાવેલી છે]

પરીક્ષોપાયને । ૭૨ ।

સત્તાહ પ્રતિ માસમેકમથવાઽવશ્ય પરીક્ષા સઠ્ઠ્ઠ ।
 ગ્રાહ્યા તન્ન પરીક્ષકૈર્નિયમત પૃષ્ઠાઽર્થશુદ્ધ્યાદિકમ્ ॥
 યાલા યેઽન્ન ભવેયુરુત્તતતયોત્તોર્ણા સદાઽઽગન્તુકા-
 સ્તેપા દેયમુપાયન સમુચિત પ્રોત્સાહનાર્થ પુનઃ ॥

પરીક્ષા તથા ધનામ

આનાર્થ તથા વિવેચન—આવાડીએ આવાડીએ કે મહીને મહીને
 એક વાર પરીક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓની ધાર્મિક પરીક્ષા જરૂર લેતી જોઈએ તેમ

શબ્દાર્થ બાનાર્થ શુદ્ધ ઉચ્ચાર તાત્પર્ય વગેરેની તપાસ કરવી જોઈએ જે વિદ્યાર્થીઓ આ પરીક્ષામાં હવે નજરે પાસ થાય અને જેમની મરેશા મારી હાજરી મેળેલી હોય તેમનો અને બીજાઓનો ઉત્સાહ વધે માટે તેમને ઉચિત ધનામે આપવા જોઈએ જિજ્ઞાસના પરીક્ષણ વિના તેનું સગીનપણ સમજવું નથી, તેટલા માટે પરીક્ષાની ક્રમિક પદ્ધતિએ કામ લેવામાં આવવું જોઈએ અને વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શ્રેણીનું મૂલ્ય સમજતાં થીએ તેમ જ તેનો અભ્યાસનો ઉત્સાહ વધે તેટલા માટે તેને પરિતોષિત આપવાની પ્રચલિત રીતિનું સમર્થન આ શ્લોકમાં કરવામાં આવેલું છે (૭૨)

[હવે ધાર્મિક શિક્ષણ વિચારીએ અને આપવા માટે કેવા પુસ્તકો જોઈએ તેનું કથન કરવામાં આવે છે]

ધાર્મિકશિક્ષણપુસ્તકમાલા । ૭૩ ॥

રમ્યા નીતિકથા મહાત્મચરિતાન્યાચારગર્ભાણિ ચ ।
તત્ત્વં યત્ર સયુક્તિક સરલયા રીત્યા નિવદ્ધ ભવેત્ ॥
ભાવ્યં તાદૃશપુસ્તકૈરભિનવૈ સદ્ધર્મશિક્ષોચિતૈ ।
નિર્મેયાનિ ચ તાનિ પઠિતૈર્વૈ સેવાર્થિભિ સેવકૈઃ ॥

ધાર્મિક શિક્ષણ માટેના પુસ્તકો

ભાનાર્થ—જેમાં નીતિની નાની નાની રમણીય કથાઓ હોય, આચારગર્ભિત મહાત્મા પુરોના ચરિત્રો હોય, ધર્મના સિદ્ધાંતો અને તત્ત્વો યુક્તિપૂર્વક સરળ રીતિએ લખાયેલ હોય તેવા પ્રકારના ધાર્મિક શિક્ષણના નવીન પુસ્તકો હોવાની પ્રથમ જરૂર છે તેવા પુસ્તકો તૈયાર ન હોય તો સેવાના ઉમેદનાર લેખકો અને પડિતાએ બાળકોને રમ પડે તેવી નીતિમાં લખી તૈયાર કરવા જોઈએ (૭૩)

વિવેચન—પૂર્વે જેવા ધર્મશિક્ષણની હિમાયત કરી છે, તેવા ધર્મ-શિક્ષણ માટેના ઉપકરણો કેવા હોવા જોઈએ અને જે તે ઉપનયન ન હોય તો તે તૈયાર કરવા જોઈએ એવું સૂચન આ શ્લોકમાં કરવામાં આવ્યું છે. જ્ઞાન, દર્શન અને યાગ્ય ઉપર સારી અસર થાય તેવું ધર્મિક સાહિત્ય હોવું જોઈએ અને તેટલા માટે નીતિવિષયક કથાઓ મહાપુરુષોના ચરિત્રો, ધર્મના સિદ્ધાંતો અને તત્ત્વો ઇત્યાદિનો બોધ વિદ્યાર્થી વર્ગને થાય તેવી ધર્મિક શિક્ષણની પુસ્તકમાળા હોવી જોઈએ જે આવા પુસ્તકો અગ્નિત્વ ધરાવતા ન હોય, તો તેવા પુસ્તકો મેવાધર્મી પત્રિકાઓ અને લેખિકાઓ તૈયાર કરી ઉચ્ચતી પ્રજા ઉપર ઉપકાર કરવો જોઈએ. વિદ્યાર્થી અન્યથામ જો ધર્મ અને નીતિના સિદ્ધાંતોની ઝાપ પાડી રાખાય છે તે મોગી ઉભરના મનુષ્યો ઉપર પાડી શકાતી નથી અને તેટલા માટે જ જેના વાચન વડે આગ્રહને રમ સાથે બોધ મળે તેના ધર્મનીતિશિક્ષણના પુસ્તકોની સમાજને જરૂર છે. પુસ્તકો એટલું જૂનાં જોઈતું નથી કે ધર્મ અને નીતિનું શિક્ષણ બીજા બ્યાવજાગિક શિક્ષણની સાથે સાથે જવું જોઈએ અને બેઉ શિક્ષણ એકમગ્ગા ઉપયોગી તથા ફરજિયાત હોવા જોઈએ. ધર્મિક શિક્ષણને મરજિયાત ગણવામાં આવે ત્રિવા તેવું શિક્ષણ ઘેર આપવાની યોજના કરવામાં આવે અથવા પ્રમોગોપાત તેવું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને મળે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવે, તેથી ધર્મિક શિક્ષણની દેવ પાર પડતો નથી. બ્યાવજાગિક કેળવણીના અભ્યાસક્રમની સાથે જ અને તેના જોડે જ ફરજિયાત ધર્મિક શિક્ષણનો અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવે તો જ તેથી ધાર્મિક હેતુ પાર પડે. નરિનો જે કાંઈ મરજિયાત કે પ્રમોગોપાત ગણવામાં આવે છે તેની લાભ તો જાણે જ લેવાય છે. તેટલા માટે ધર્મિક શિક્ષણની કમમદ પુસ્તકમાળા રમી, તેનો નિયમિત અને ફરજિયાત અભ્યાસ કરાવવામાં આવવો જોઈએ. શ્રી કાર્તિકર આ બાબતના સબધમાં કહે છે ‘શિક્ષણશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પ્રથમ વાર્તા, ૫મી વર્ણન તે ૫મી ધર્મશાસ્ત્ર, તે ૫મી તત્ત્વજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન ૫મી બીજા ધર્મો સાથે જુદા અને આખરે ધર્મસંરોધન આવો ક્રમ રાખવો જોઈએ. ધર્મિક શિક્ષણમાં ફતેહ મેળવવાની ખરી ચાની છે. જે કે વિદ્યાર્થીની અન્ય પ્રેમાનતા વિનય અને આત્મચાલ જાગૃત થાય. ધર્મિક

શિક્ષણ દીધું અને આદરભાવનો લોપ કર્યો, તો પત્રી શિક્ષણ દીધું ન દીધા બરાબર છે” (૭૩)

દશમ પરિચ્છેદ

રોગીસેવા । ૭૪ ॥

કશ્ચિન્નાસ્ત્યુપચારકો નિજગૃહે યસ્યાઽર્તિ રોગોદ્ભવે ।
સ્વાદ્વૃદ્ધસ્તરુણોઽપિ ત્રા સ વૃષલો વેદ્યો દ્વિજ ક્ષત્રિયઃ॥
મત્વા તં નિજવાન્ધવ સુમનસા સેવા વિધેયા સ્વયં ।
પથ્યાન્નોષધદાનમિષ્ટવચનાઽભ્યર્ણાઽસનાઽભ્યજ્ઞનૈ ॥

રોગી જનની સેવા

સા.નાર્થ—જેના પોતાના ધરમા રોગ કે દુખના વખતમા કોઈ પણ સારવાર કરનાર ન હોય તે રોગી કે દુખી માણસ ત્યાં હોય તે વૃદ્ધ હોય કે તરુણ હોય, બ્રાહ્મણ હોય કે શૂદ્ર હોય ક્ષત્રિય હોય કે વૈશ્ય હોય ગમે તે હોય તોપણ તે। પોતાનો બધું ગળીને ખરી લાગણીથી પોતાની જાતે પથ્ય ખોરાક અને ચોખ્ખાં આસન આપીને રોગીને શાંતિ થાય તેના મીઠા વચનો મોનીને અમુક વખત તેની પાસે મેસીને કે તેણે વગેરેનું મદન કરીને રોગીની સેવા બજાવવી જોઈએ (૭૪)

વિરેચન—એવાધર્મ અગીકાર કરનારને માટે એક વિશેષ હોય રોગી જનની સેવા કરવાનું છે આ જગતમા અનેક પ્રમારના દુખો તથા જરૂરઆનોનાગા મનુષ્યો રહેતા છે, તેમનાં દુખોનો નાશ કે વા અને તેમની જરૂરઆતો તેમને સપાડી તેમનું હિન કરવું તે તેમની સેવા કરવા બરાબર જ છે આ સેવા અત્યંત મૂન્યવતી છે કોઈ માનસિક બાધિતા પીડાય છે, કોઈ શારીરિક બાધિથી પીડાય છે, કોઈ ધનની જરૂર હોય છે, કોઈ જરૂરઆતવાળા હોય છે, એવા મનુષ્યો

નિવારણ કરી તેમની જરૂરીયાતો પૂરી પાડવી એ સેવા અત્યંત મૂલ્યવાન છે. રોગી જનનો આશીર્વાદ એ અત્યંત પવિત્ર મનાય છે. કારણકે તે રોગનિવારણમાં જે કાર્ય મદાય કંવામાં આવી હોય છે, તે મળ્યા તેમ જીવંત બચાવના માટે ઉપયોગી થઈ પડતી હોવાથી તેમને અવિનંદન મળ્યું તે માને છે અને જીવનકાળ એ મોટામાં મોટું દાન છે. રોગીઓની એવાને અર્થે શ્રીમતો દેખ્યા યોગે-દવાખાનાં ગયાપે છે કે રોગીઓની મુક્તિ એવા કંવામાં આવે છે એવા કાર્યો તો શ્રીમતો કરી શકે, પરંતુ રોગીઓની એવા કરી આમાન્ય યિતિના કે ગરીબ મનુષ્યો પશુ મોગે ઉપચાર કરી શકે છે કેટલીક વાર કોઈ એના-અદ્ય રોગીને કોઈ બોગકે તૈયાર કરી આપના, તેની જરૂર કંવા કે બૌદ્ધધાર્મિક લાવી આપવા માટે માણસ હોતું નથી એવા રોગીની તે પગતી જરૂરીયાત પૂરી પાડવાને તેને મધી આપતું દવા લાવી આપવી તેની પધારી સુધારી-સાફ કરી આપવી એ પણ પગમ સેવાનું કાર્ય. મરતી જેવા મદ્યમાનના વખતમાં વમતી ગામ છાંડી જાય છે તેવે વાગરીયો પોતાના ઘરે છેલ્લાની ગિથિતિ ધ્રુવવા નથી શકે તેથી કેમકે વાર તેવા માણસો દર્દનો ભોગ થઈ પડે છે એવા દર્દીઓની માથા કંવાને માણસો હોતા નથી અથવાતો જે પડોશીઓ હોય છે પણ એપવાળા દર્દી ઘેગએના માણસની સવા કરના તેઓ ખીટું આવા વખતમાં રોગીની સેવા કરવા માટે તત્પર થતું તેના જેવું ઉપકાર કાર્ય જો જો મીજુ કોઈ દને પગિયાંક કે સેનકને બનાવે એ વખતમાં તેનાકે દર્દીઓ બૂખ્યા-તરંગ્યા મિઠાનામાં મળવા પામે છે તેમના મરણની ખબર પડ્યું કોઈને હોતી નથી. આ પ્રકારના દર્દીઓ સેવા ગીમમાં ગીમ માણસ પગ કરી શકે છે.

કેટલીક વાર દર્દીઓને આશ્વાસનની પણ મોતી જરૂર હોય છે કેટલીક દર્દી કોમના મનુષ્યો હોયી કોમવાળાઓથી દમ્ભાવા લીધામવા છુતાવના હોય છે અને તેઓ જ્યારે માથા પડે છે ત્યારે વેલો, ડાકતરો દવાખાનાઓ તેમની પૂરી દરકાર સમ્પત્તિ નથી તેવા મનુષ્યોને સેવાની

જરૂર હોય છે અને સેવાધર્મીએ તેની ખાતર કે કામનો વિચાર કર્યા વિના
જ તેની સેવા કરી શકતા છે

દૃષ્ટાન્ત—એમજે ડેમીયન નામનો જુવાન જે જીવનની એક ક્રાંતિમાં
અભ્યાસ કરીને ધર્મગુરુ પદ મેળવી ચૂક્યો હતો તેને દક્ષિણ સમુદ્રમાંના
ટાપુઓમાં ધર્મપ્રચારક તરીકે જવાની આજ્ઞા થઈ દક્ષિણ સમુદ્રમાં જંગલી
ટાપુઓમાં જવાનું એટલે કાળા પાણીની મજા સમજવી પણ તે આ કામ
ગીરીની વાત સાંભળીને ઈચ્છા આનંદ પામ્યો તે નાચનો-ફૂલનો અને ખુશ
થતો ટાપુઓમાં ગયો ત્યાં તેણે ૩૩ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી ધર્મપ્રચારનું
કાર્ય બજાવ્યું એ પાછાં જવાના પાદરીને તેણે એમ કહેતા સાંભળ્યો કે “અરેરે!
મેલોકેકાના બિચાર પત્નીયા ભોકે ત્યાં મેમનના મારી ત્યાં અત્યારે
કાંઈ પણ માણસ નથી એ બિચારા ફુખી જીવે એ બધાં દોગમાં સપડાઈ
જઈ સડે છે આ સાંભળીને ડેમીયને માથા ઠરી કે “મને ત્યાં મોકલો”
ડેમીયન ત્યાં ગયો તે એ જગત અને ફુખી લોકોને ખરા જગતથી ત્યાજી
લાગ્યો અને તેણે તેમના રહેઠાણ કરવામાં સુધાર્યા ૧૬ વર્ષ સુધી એણે એ
પત્નીયાં ભોકેમાં નિવાસ કર્યો તેમને માટે તેણે ઘર બંધાવી આપ્યા સાઈ
પાણી પૂરું પાડ્યું તેણે તેમના બધાં જ જમીને પાટા આપ્યા તેઓના
ખરડાંપ્રસંગે આશ્વાસન આપ્યું અને મરણ થતા તેમને માટે કબરો પણ
મેળવી આપી આખરે ડેમીયન પોતે પતના એવી ગેમનો ભોગ થઈ પડ્યો
કાંઈ તેને રેતમાં આપી પણ તેણે કહ્યું કે “આ ટાપુ છોડી જવાથી
મારો દોગ મળી જાય એમ મેં કહે તો પત” આરા પત્નીયા ભાઈઓની
ત્યાગ નદિ કઈ છેવટે તે મૃત્યુને બિછાને પડ્યો એક પાદરીએ તેને કહ્યું
“ગુરુ! મને આપ આપનો જીવો આપના જીવો? ડેમીયને કહ્યું “હાને
સેને, પણ એ પતના દોગથી નયો! હરેરેરે” પરંતુ એ ગેમી ભોકેના
માથા સેડકતા થતી જોતો જીવો ગ્રીહારના તેના સિયને અપૂર્વ
આનંદ થયો (૭૪)

વિવિધ
અરોગ્યરક્ષક

સેવા બલવધારે રહીને હવે મેં
ત મદદગાર બની શકે તે વિશે

જાયન્તેઽશુચિવસ્તુવૃદ્ધિકરણે ક્ષુદ્રા મૃશ જન્તવો ।
 ઘ્નન્ત્યારોગ્યમિમે મનુષ્યવસતૌ કુર્વન્તિ રોગોદ્ભવમ્ ॥
 વોઘ્યા અજ્ઞજનાસ્તથા હિતપ્રિયા સ્વારોગ્યરક્ષાકૃતે ।
 ગ્રામાદૌ ન મલાદિકચ્છરભર વિસ્તારયેયુર્યથા

આરોગ્યરક્ષા ।

સાનાર્થ—ગામના ઘોડા જો પોતાના ઘર આગળ કે લતામાં ગદી વસ્તુઓ નાખીને ગદી વધારે તો તેથી ડામ મચ્છર વગેરે અનેક જાતના કુદ જીવો ઉત્પન્ન થઈને હવા ખગાડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે માણસની વમતીમાં માણસોનું આરોગ્ય બગાડી રોગોને ફેલાવે છે. માટે મેનાના ઉમેદવારોએ ગામના અગામ લોકોને તેમના આરોગ્યનું રક્ષણ કરવા માટે દિલ સુદ્ધિથી એવી રીતે સમજાવવા જોઈએ કે જેથી તેઓ ફરી વાર ગામની વચમાં વસતીવિભાગમાં મળે કચરો વગેરે નાખી ગદી વધારે નહીં (૩૫)

વિનિવેદન—આપણા દેશના લોકોમાં નાગરિકતરીખી પોતાના ધર્મોનું જ્ઞાન બંધ આધુ દોષ છે અને તત્સજની જ્ઞાન ધરાવનારોમાં પણ જ્ઞાન કરતા અજ્ઞાન વિશેષ હોય છે. એટલુંક અજ્ઞાન તો વરાપરપરાથી આ યુગમાં છે અને ફનીના બધોને લીધે એ અજ્ઞાન ટકાની રાખવું પડે છે. દાખલા તરીકે ગામના જમણવારોની ગદી રીત આરોગ્યરક્ષણના નિયમો સમજનારોએ એ રીવાજમાં સુધારો કરવાની અને અનાજના મત્રાડો થતો અપકાવવાની જરૂર જુએ છે ખરું, પરંતુ ચાનની આવતી ફીમે કારણે તેમાં કશો મોગ ફરકાર કરવાની તિમત તેઓ ધરી શકતા નથી તે ઉપરાંત ઘરના આગણમાં ગદી કરવાની, પાણી ફોળવાની પ્રમાદવશતાથી ગદી વધાર્યે જવાની ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની માડી અને કેવળ અનિષ્ટ દેવોથી લોકો અવગચ્છ તથા અનારોગ્યસર્મા

વાતાવરણમાં ઉઠતો ગહે છે તેથી અનેક પ્રકારના જીવો પેા થાય છે અને રોગનો ઉપદ્રવ થાય છે આ પ્રકારની ગદ્ય કરવા માટે મોગ શરૂ રોમાં લોકો મ્યુનિસિપાલીટી તંત્રથી કરવામાં આવતી દડની સજ વેડે છે ખરા, છતાં તેમની ટેવા સુધગતી નથી. આ ગીતે તેવા ગદ્ય લોકો જેમ પોતાની જ્વતને દ્વાનિકાર નીવડે છે, તેમ પોતાના પડોશીઓને પણ દ્વાનિકાર નીવડે છે બનકે નાજરિક તરીકેની પોતાની ફરજને નહિ સમજનારા એવા થવા લોકોનો સમુદાય આખા નગરના આરોગ્યને બગાડવામાં સાધનભૂત બને છે' આવા લોકોની ટેવા સુધારવાને યત્ન કરવો એ મોગી મેવા છે રે' ફેરેમિય આ સમઘમાં એવું કહે છે કે "દેશની આરોગ્યને લગતી ગિથિત માટે સરકાર જેટલી જવાબદાર છે, તેટલા જ લોકો પણ જવાબદાર છે આ બાબતમાં જે કાંઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તેમાં મદદ કરવાનું સામાન્ય લોકોના દિનમાં કમાવી શકાય નહિ તો સરકારની ગમે તેવી સદાયતા પણ નિષ્ફળ જાય જ્યાંસુધી સામાન્ય લોકો આ બાબતમાં મુગ્ત રહેરો, મેરકાં રહરો, જ્યાંસુધી ગટર અને મોરીના ઉપયોગ જળજલ તરીકે થશે, જ્યાંસુધી ધરમાંથી કચરો કાઢી બીજા લોકોના ઘર આગળ નાખવામાં આવશે જ્યાંસુધી સાર્વજનિક તળાવ લોકોજ બગાડશે- જ્યાંસુધી કુદુબના પ્રિયજન, કુદુબનો નિલાવ કગનારના જીવને જોખમ રહેશે" પોને એક વ્યક્તિ હોવા છતાં સાર્વજનિક આરોગ્યમાં કેટલો અગત્યનો હિસ્સો આપી શકે તેની સમજ લોકોમાં હાતી નથી, તેથી જ લોકો આરોગ્યરક્ષણના મમઘમાં અનેક પ્રકારના અપરાધો કરે છે સાર્વજનિક કામોમાં તો લોકો બેરકાર જ ગહે છે ગામમાં આનંદનિક દુનાઓ અને ફૂવાની આસપાસની જગ્યાઓ ખૂંડ જ કીચ-વાગી, મચ્છર અને પાસથી ઉતરતી દામ છે લોકો ગમે તેવા વામણ ફૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટે ઉતાડે છે ફૂવાની આસપાસ એકાં માગે છે, દોરો પણ ત્યાજ આપીને પાણી પીએ અને આમપાસ બરે કાદવ તથા ગદ્ય જામે છે, અને કેટલેક ઠેકાણે પાણી પણ વામ મારે છે સૌ પોતપોતાનું કામ કરીને આત્મા જાય છે પણ પાછળથી પાણી બગલતા અને રોગના જીવ પાણીમાં દાખલ થતા લોકોને અને ગ્રામીણ દોરને એવી આપદા વેઠવી પડે છે તેનો વિચાર

દ્રાઈ કરતું નથી લોકોને આવો પિયાર કરતા સિખવલુ જોઈએ ॥ અને
સેવાધર્મીઓએ એ કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ છે કેટલીક વાર આવું શિક્ષણ
મોટી આપણા ઉપરાત પોતાની જાતે કાર્ય કરીને પણ આપણું જોઈએ
છે, અને તેની અમર લોકો ઉપર બાંધુન થાય ॥ (૭૫)

[રાજાએને રોગમુક્ત કરવાને સેવાધર્મની આવશ્યકતા હવે દર્શાવવા
આવે છે]

રામ્યાલય । ૭૬ ॥

ગ્રામે વા નગરે ન યત્ર મુલમ રોગોપચારૌષધ ।
સસ્થાપ્ય કરુણાધિયાઽત્ર વસતો રોગ્યાલય શ્રીમતા ॥
વયાઘૃત્યવિધાનતો ગદવતા તસ્ય વ્યવસ્થાઽઽદિત ।
સામાન્યૈરપિ સજ્જનૈ સુચિરિતૈ સેવા વિધેયા શુભા ॥

રોગી ભાર આશ્રમ-ઓપધાલય

કાનાઈ—ગામમાં કે સહેરમાં જ્યાં રોગનો ઉપચાર કરવાના સાધનો—
વૈ કે દવાઓ વગેરે સહેનાઈથી ન મળી શકતા હોય ત્યાં શ્રીમતાએ
રોગીઓ ઉપર કરેલા શુદ્ધિ લાવીને રોગીઆશ્રમ કે ઓપધાલય સ્થાપવા
જોઈએ સારા ચારિત્ર્યવાળા સામાન્ય લોકોએ કે સજ્જનોએ પણ તેવા
આશ્રમની અવસ્થામાં ભાગ લઈને કે રોગીઓની સારવાર કરીને ઉત્તમ
પ્રકારની સેવા બજાવવી જોઈએ (૭૬)

વિવેચન—પૂર્વે રોગીઓના બજાવવા મળેલી સૂચન કરવામાં
આવેલું છે, તેથી જાણજ પ્રકારનું સૂચન આ શ્લોકમાં પ્રયોગ કરેલું છે
મગીસ રોગીને જ્યારે આપણની આજ્ઞાની આધનાની વગેરે મગવડ હોતી
નથી ત્યારે તેને હોસ્પિટલ અથવા રજીસ્ટ્રારના લાલ સેવાની જરૂર
પડે છે ધનવાનો તો ધન અર્થાત્ પોતાને ઘર આગળે જઈ મગવડ
મેળવી શકે છે પરંતુ ગરીબો તેવી સમગ્ર મેળવી શકતા નથી ધનવાનોને

રોગમુખ થવાનો આ મુદ્દિમા અધિમર છે અને શુ ગરીબો રોગથી
ગિર્નાઈ ગિર્નાઈને મળવા માટે મગ્નજેના છે? નહિ જ એવા ગરીબો માટે
ધનવાનાએ રક્ષાનો આપવા લેઈએ અને સામાન્ય ગિર્થિતા મેવા
ધર્મીઓએ પોતાની સેવા એવા રક્ષાવધના દીઓને મમપવી લેઈએ
અન્યને જાગે માવજત વિના ધે સમ તાચીમ દર્દીઓને જાહેર રક્ષાના
અથવા હોમીટના પાનવાટી, અધિ ગીઓને થોડા ભનામણ કરી, તેમને
સારવાર જે જરૂરીઆતો પૂરી પાડી તેમના આવીવાદ લેવો એ મહત્વપૂર્ણ
કાર્ય છે કેટલીક વાર ગરીબ માગ્યપો પોતાના રોગી બાગકોની માગ્યાર
ધા આગરો ધમધ્યુ દવાથી કે દોઈ ઓગળીના વૈદની પામેથી માગી
આણેના પડીમથી કે જે છે, પરંતુ બાગકોનો રોગ કપરો હોય છે અને
તેને નદાડા પતી કે બીજી મોગી જરૂર હોય તે આવી માગ્યમા સેવા
ધર્મીએ સનાદમગ્નુ કામ લઈને માગ્યપો મતોષ આપવા પૂરતા ખુરામો
કરી તેને લેઈતી તમીમીમ અપાવરી એ પરમ સેવાનુ કાર્ય છે જગતમા
દુખ અને દી અનાર્ગ કામથી ચાલ્યા આવે છે પરંતુ એ દુખ દી ઓગ
કરવામા જે દોઈ આગળ નાવવા લેઈ પલુ મેના કે જે છે, તે મમગ્ન
જનતાની જ મેગ કે જે છે (૭૬)

[૬૨ અપચોની સેવા વિરે કહેવામા આવે છે]

વિકલાન્નિસેવા । ૭૭ ॥

येऽन्या पामरपङ्गुमूकवधिरा दुःख पर भुञ्जते ।
तेषां शिल्पकलादिशिक्षणपद विद्यालय स्थापयेत् ॥
ये योग्या न च शिक्षणे हितकरे ये रक्तपित्तादता-
स्तेषा रक्षणहेतवे सुहृदयैः स्थाप्यो निवासालय ॥

અપચોની મેના

ભાનાર્થ—જે માણસો અધગા પાગળા મુગા જહેગ અને વિમ્ન
પામર દોઈ પુરવા હોય તેમને વિ પકળા આદિનુ શિક્ષણ મેગ

તેવા વિધાનન સ્થાપના જોઈએ જે અપગી શુદ્ધિની મદદથી લીધે કે બીજા દારણને લીધે દિલ્લેર શિક્ષણ લેવાને યોગ્ય ન હોય તે અને જેઓ અપિત જેવા રોગથી પીડાતા હોય તેમના રક્ષણ માટે ઉચ્ચ ગૃહસ્થોએ તેમને મહેતાયોગ્ય નિરામાય્ય સ્થાપના જોઈએ (૭૭)

વિવેચન—મનુષ્ય પાસે ઇદ્રિયોના સમૂહમાં પોતાના દેહો બધા વ્યાપાર યથાર્થિય રીતે ચલાવે છે તમાની એકા ઇદ્રિય પણ જે નથી હોય તો તે અપગ અથવા વિનાશ લેખાય છે એવા અપગ મનુષ્યોની સ્થિતિ બહુ દયાજનક હોય છે તેઓ પોતાનો દેહ ન્યાયોગ્ય બીજા મનુષ્યનાં તે ઇદ્રિયની મદદ નિના ચલાવી શકતા નથી અને જે તેવી મદદને મળતી નથી, તો તેઓ અત્યંત પીડાય છે એક આધરો માણુમ બીજા પોતાની મદદ વિના ડગલુ પણ ભગવાને અમમર્થ હોય છે મદદ માણુમ જો ન વડેજ સમજી શકે અને મૂંઝે માણુમ ઇલાજ વડે મોતી શકે પણ યોગ્યતાને બીજો માણસ ઉચ્ચતરી લઈ જાય તો જ એ થી બીજો મથો જઈ શકે છે આના જે અપગ મનુષ્યો છે જેઓ અપિત જેવા દેહી પોતાના અગોપાગને એક પડી એક ગુમાવના રહીને ઠરે અપગ બની જાય અને તેવાઓની સેવા મળતી શકાય એ રીતે કામ તેમની મોતી જરૂર છે આવા અપગ મનુષ્યો સામાન્ય રીતે પોતાનું ગુજરાન કમાઈ શકવાને અમમર્થ હોય છે પાગલો માણુમ પ્રાણની નોકરી કરતા જઈ ન તે નથી બાધા માણસ જેની શક્તિ નથી મૂંઝે માણસ સાબળી મદદ નથી હૂંડી માણસ પોતાના હાથ ચલાવી શકે નથી આવા અપગ મનુષ્યો શુ જામ કો શકે કે તેમને કોણ નામરીયા રાખે? આ કારણથી તેમની બીજી ઇદ્રિયો નિરાસરનામાં આવે અને તે ઇદ્રિયો દ્વારા જામ કરનારામાં આવે તો તેઓ કાંઈક ધન પેાકરી ન મળે એ રીતે પોતાનો નિર્વાર ચલાવી શકે આ નારણ્યથી આધરોઓ માટે અધરોળા બહુ મુશ્કેલી માટે ખાસ શાળા અપગો માટે અગત્યાગ્ય સંતપિતીયા માટેના ખાસ બોધધારણો રજો મગ્યાઓ આપણા દેશમાં છૂટક છૂટક મગ્યાઓની કે પરનું દેશના મધ્ય અપગોને માટે એ આશરો પૂરતા નથી આવા આશરોમાં અપગોની

જે હંદ્રિયો મારી હોય છે તે દારા કામ કરાવતું તેમને સિખવવામા આવે છે । ખના નરીકે આધગાઓ પેતાની ખામ વિધિથી વાચતા વખતા, વાત્રિ યજ્ઞવલ્ક્ય અને ગાતા શીખે છે । મ્હેન મૂળા મીનલ કામ શિ પગમ, ભરના ગુરુવાનું કામ ચિત્રકામ વગેરે નીખે છે । ખાગળાઓ હાથથી ૧૧ના માયાઓ જનાવીને અને દૂઠાઓ પગથી તેના સાચા ચનાનીને કામ કરે છે અને એ રીતે ગુરુસન પેલ કહે છે આવા અપગોને આગસુ મેમાલી ગખી તેમને ખાવા આપવા કરતા તેમ । કામ કરતા રીખનીને તેમ । ગુરુરા । જમાતા મીખવતું એ વધારે જિનાવદ છે, મરણક વામ મનુષ્યો લનનનો માનદ માપે કે અને મુન્તી એ મનુષ્યના જીવનને ભગ્ન-શુભ મનાવે છે વગી મુન્ત મકુનો રિમે દિવમે જડ ખનતા ગાય છે, તેથી ઉ કુ કામ કરીને નિવાહ ચનાના મનુષ્યોના મન રંગે પ્રદુસિત મ્હે છે આ કાગલુથી મધમગે માન એકાત દનાથી તેવા અપગોનું પોવણુ કરવા । દિમાયત નહિ કરના તેમને જામમાજને ઉપયોગી જનાવવા માટે જૂની જૂની વિદ્યા-વગા સિખવનાગ નિવાના અપરાની મથેાવન દિમાયત કરી છે અપ-ગોની મેવા વનાનો આશ્રમેની સ્થાપના હાગ કરી શકે છે, તેમજ સામાન્ય મનુષ્યો એની મગ્ધ એની વચ્ચે વગેરે દારા કરી શકે છે દિંદમા મ્થ-પાએની આધગા જડેગ, મૂળા વગેરે માગેની દટીવ શાળાઓ એરા સ્ત્રી પુરોતે હને મ્થપાઇ છે કે જોઓ ધનવાન હિ હાવાથી ધન આપી શકયા નથી પગનું માન જાતિમેવા જ અપી શમ્યા છે અને તેમની જાતિમેવા આગળ હજારો શિપયા ॥ ગના વચાથીને મમ્યાઓ આજે મારી રીતે ચાલી રહેની કે (૭૭)

[હવે અપગોની રેસાનુ અન્યામિક ફળ દર્શાવવામા આવે છે]

અવાહસધાપગ્મ । ૭૮ ॥

સમ્પૂર્ણાંચવેન્દ્રિયાણિ વહુલા સમ્પચ્ચિર જીવન ।
યચ્ચારોગ્યસુખ વલ ચ ત્રિપુલ પ્રાપ્ત ત્વયા સામ્પ્રતમ્ ।
જાનીહિ ત્વમપાઙ્ગિના કરુણયા સેવા કૃતા યા પુરા ।
તસ્યા પદ્મ-ફલાનિ તાનિ કુરુ તત્ત્વામેવ ।

અપંગીની સેવાનું ફળ

ભાનાથ—હે માનવ ! આ વખતે જે શરીરના બધા અવયવો સપૂર્ણ સુધ્ધ અને સુદર મળ્યા છે, પુષ્કળ મપત્તિ, લાજી જીવન-આયુષ્ય, તનદુ-સ્તીનું સુખ આ શરીર અને મનનું વિપુલ બળ જે પ્રાપ્ત થયું છે તે બધું આગળના જન્મ-માન્તરમા જે અપંગીની કરુણાશુદ્ધિથી મેવા બળની છે તેનું જ ફળ છે એમ તું તારા મનમા ખાતરીથી માન ? ફરી નેવા સુખની ઇચ્છા હોય તો પુણ્યપ્રતિષ્ઠાથી તે જ અપંગ સેવા આજીવનવ (૭૮)

વિવેચન—જેઓ પ્રારબ્ધ કર્મને અને પુનર્જન્મને માને છે તેઓ આ શ્લોકમા કરવામા આવેલા કથનનું સ્વસ્થ તત્કાળ મમજી શકે છે અનેક બન કાયો પૂર્વ ભવમાં કરવાથી એ મનુષ્યદેહને પામે કે, તેટલા માટે જ જૈન શાસ્ત્રમા હુદ્દા માણસા દેહો એમ કહેવામા આવ્યું છે મનુષ્યદેહ મગવા ઉપરાંત પાચે પરિપૂર્ણ ઇદ્રિયો મળે તે તો ગત ભવના પગમ પુણ્યકાર્યો જ અવલબીને હોય એ સમજી શકાય તેવું છે જેવા મારા માઠા કર્મો એ કદે છે તેના પ્રમાણમા તે એ ઉચો-નીચો ચડે છે-ઉતરે છે એટલે પાચ પરિપૂર્ણ ઇદ્રિયો પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્યના એ પૂર્વે તનુરૂપ મલકેમો કરેલા ભાગ એ નિ સશય છે અથવા કહે છે કે આગના જન્મ-જન્મમાતરમા જે અપંગીની કરુણાશુદ્ધિથી મેવા બળની હોય તેના જ ફળરૂપે પાચે પરિ-પૂર્ણ ઇદ્રિયોની પ્રાપ્તિ મનુષ્યને થાય છે એવું સમજીને અપંગીની સેવા બગવવામા મનુષ્યે ઉચ્ચત થવું જોઈએ

દૃષ્ટાન્ત—વિપાક ચૂનમા આપેલી એકાદ ગોડની કથા મન પ્રાસ-ગિક થઈ પડે વર્ધમાન નામના ગામનો માલીક એકાદ ગોડ લેતો તે બહુ દુષ્ટ હતો એક્ટો પાસેથી તે બહુ આકરી મદસૂન લેતો, લાચ લેતો લોકોને ગાવતો, તેમને મારતો-હાલતો, લોકોના અગ્રિપાગ હાલતે તેમને નાસ આપતો, રૂને જતા માણસોને લૂંટી લેતો અને એ રીતે બહુ દુષ્ટ એવન ગાળતો એક વખત તેને શરીરમા એમી માથે ૧૬ મારોડા ઉતર્યા થયા અને વૈદ્યોને મોલાડીને તેને ઔષધોપચાર કર્યા પરંતુ રોગો મર્યા નહિ ૨૫૦ વર્ષ સુધી એ પ્રમાણે ગેજનું કષ્ટ વેરતો તે ગરલ પામ્યો અને પહેલી નરકમા

આશુ આયુષ્ય બોગવીને મૃગાવતી ગલીના ઉદરમા ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયો. શાળી તે ઉત્પન્ન થતા જ જન્મ કષ્ટ થવા લાગ્યું અને ખીજ બાળુએ રાગની પ્રીતિ તેના ઉપરથી ઉતરી ગઈ પોતાના ઉગ્માના ગર્ભને અપહરણનીયાળ માનીને તેણે એ ગર્ભનું પતન કરવાને અને પ્રકારના ઔષધો આપ્યા પશ્ચાત્ત ગર્ભ પડ્યો નહિ એ ગર્ભ જન્મ્યો તે જન્મ્યા, અગોપાગલીન મહેરો, મૂળ અને અનેક પ્રકારની આશુઓવાળા જન્મ્યો તેને ઈન્દ્રિયાના ઈન્દ્ર માત્ર દત્તા પરન્ત પ્રકટ ઈન્દ્રિયો નહોતી તેના શરીરમાંથી થતું મુઠ્ઠાની નીચાની દોવાથી તેને બોધગમા ગણાયા આશુઓ તેને જે અદાગ ખવગ વવામા આવતો તે તેના ઉરમા નહી જ તેનું લાગી પર વગેરે બની જતું અને તેનું દુગ્ધ વધન થઈ જતું એ ચોરી રૂઢિનો આદાર રત્ના તે પુન ૨૬ વર્ષ સુધી રૂ થો પૂર્વ જન્મમા તેણે જે અપહરણ કરેલા તેના જ દુગ્ધ રૂપે તેનું આ અગોપાગલીન અને ઈન્દ્રિયીન રૂપ બાગીરી પુન તેનગકમા ગયો અને એ રીતે અનેક નગકમા જન્મ્યો તેવી ઉત્ક મગોપાગલીન અને ઈન્દ્રિયીન શ્રેયોની મેવા કરના ને મવામપિપ્પુલ્લતા પ્રાપ્ત થાય છે (૭૮)

एकादश परिच्छेद

સેવાધર્મ નિરૂધ્ધમી જનોની મેવા

[હવે સેવાધર્મની એક બીજી શાખા-નિરૂધ્ધમી જનોની સેવાનું નિર્દેશન કરવામા આવે છે]

નિરુધ્ધમિતારમ્વરોગસ્ય નિવારણમ્ । ૭૯ ॥

શ્રીમન્તોઽપિ નિરુધ્ધમા યદિ તદા દીના ભવન્તિ ક્રમાત્ ।
સામાન્યસ્ય તુ કા કથા વ્યવહૃતૌ રોગસ્તત્તોઽય મહાન્ના ।
દારિદ્ર્યોપહતા વુમુક્ષિતતયા કુર્વન્તિ પાપ નર્કિ ।

૩૫૨ સુકૃતિભિર્યત્નો વિધેયસ્તત્ત ॥

નિરૂઘ્મીપણા ઉપી રોગનું નિવારણ.

સાધાર્થ—શ્રીમતી પણ જો તદ્દન નિરૂઘ્મી બને તો ક્રમે ક્રમે દીન અવસ્થાને પામે છે તો પછી સામાન્ય માણસની તો શુ વાન દરવીઁ ખરેખર નિરૂઘ્મીપણું એ વ્યવહારની જામનમા મ્હેંડો રોગ છે માણસ જ્યારે રિત બને છે ત્યારે જૂખો વગે શુ શુ પાપ નથી કરતા ? અથાત ન કરવાનું કામ કરે એ તેથી પાપની મદિ થાય છે આટલે અમાજમાથી નિરૂઘ્મીપણાના રોગનું નિવારણ કરવાને પુણ્યસાગી ખાણમેએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ (૭૬)

નિવેચન—મનુષ્યના શરીરમા જેમ અને પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ સમાજરૂપી તરીકામાં પણ રોગનું અસ્તિત્વ હોય છે નિરૂઘ્મીપણા એ પણ અમાજનો એક રોગ છે સમાજનો કેટલોક ભાગ જેવી રીતે આજસુ હાથ છે, બિખારી અવસ્થા ગતે છે, ચોરી જેવા ધંધા કરે છે, તેવી રીતે તેમનો કાનોદ ભાગ નિરૂઘ્મી પણ હોય છે કેટલાકે પોતાની પ્રકૃતિને અનુભરીને આજસુ-નિરૂઘ્મી મ્હેં છે, તો કેટલાકે વય સાથેને અભાવે નિરૂઘ્મી રહે છે જેઓ ખરેખર પરિશ્રમ કરીને પેર ભરવાની જિજ્ઞાસાવાળા હોય છે પરંતુ જેમને કામધંવો મળી શકેતો નથી તેઓને વસ્તુતઃ ઉાર અને સેવાધર્મી મનુષ્યોની મેદાની જરૂર હોય છે જ્યારે તેઓ લામો વખત કામ-ધંધો મેળવી શકના નથી, ત્યારે તેઓ કરજદાર હાનતમા આવી પડે છે અથવાતો નિરૂપાયે બિખારી બનીને સમાજો બોળા રૂપ થઈ પડે છે આવા મનુષ્યોને બીજા આખીને તેમનું થોડા દાડા પેટ ભરવું તે જોઈ ઉપકારનું કાર્ય છે, તોપણ તે મગતા તેમને ધંધે મગાવવા, તેમને કામ લાવી આપવું એ પગમ ઉપકારનું કાર્ય છે અને તેથી જેઓ નુરુ દયાધર્મી મનુષ્યો છે તેઓ તો નિરૂઘ્મી મનુષ્યોને ઉઠાવી બનાવવા દ્વારા જ પોતાની યાનુ દર્શન કરાવે છે બિખારીપણાને ઉત્તેજન આપવાથી તેના મનુષ્યત્વની દાનિ થાય છે લામો વખત બીજા મારગવાથી મનુષ્ય મેશરમ બને છે આજસુ બને છે અને શ્રમ કરીને ધન કમાવાની તેની રત્તિ ક્ષીણ થઈ જાય છે તેથી ઉપર નિરૂઘ્મીને ઉઠાવી બનાવવાથી તેના

મનુષ્યત્વને આપણે ખીનનીએ છીએ નિરૂપિતાથી મનુષ્ય ભિખારી
 બને ત્યામુરી તો થોડી જ હાનિ થાય છે, પરંતુ નિરૂપી મનુષ્ય જ્યારે
 બૂખે મગા લાગે છે, ત્યારે તે અધીરો બનીને નીતિનો ત્યાગ કરવા તરફ
 દોગય છે. ધુમ્બિત કિં ન કરોતિ પાપ ક્ષિણાનસ નિષ્કલ્પ્ય મવન્તિ અથાત્
 બૂખ્યો માણસ ક્યુ પાપ કરે નથી? તેવા મનુષ્યો દયાહીન બનીને પાપ
 કરવામા ઉગ્ર બને છે એક નિરૂપીપણાનો રોગ જ એવો છે કે જે
 સમાજમા ચોરી નિભિચાગ નિરૂપના કપ, વિશ્વામલાન વગેરે અનેક
 દુર્ગુણોને ફેલાવે છે. આટલે એવા દુર્ગુણોની ઉત્પત્તિ મટાવવા માટે જે
 યથો આવશ્યક છે તેમાનુ એક નિરૂપીપણાને ફર કરવાનું છે. થીમતો
 જેવી રીતે નિરૂપી મનુષ્યોને ધધે લગાવવામા મદદ કરી શકે તેવી જ રીતે
 એવાધર્મી સામાન્ય ગિચિનિયા મનુષ્યો પણ દીન-નિરૂપી જનોને ધધો
 મોની માપના દ્વારા ધુપન ઉપાજન કરી શકે છે. આમલસ કહે છે કે-
 The truest philanthropists are those who endeavour
 to prevent misery dependence and destitution, and
 especially those who diligently help the poor to
 help themselves. અથાત્-જેઓ દુખ, પગલાના અને લાચારી-
 મગીમાલ અટકાવવાનો યત્ન કરે છે અને મુખ્યત્વે કરીને જેઓ
 મીમ લોકને સ્વાશ્રયી કરવામા આમદપૂરક સહાયતા આપે છે,
 તે ખરેખર પદ્મખલજડ છે. એ પ્રમાણે નિરૂપી જનોને ઉપમા બનવામા
 મદદ કરી તે તેમને સ્વાશ્રયી બનાવવા બરાબર છે. એક પ્રથમરે એવો
 પ્રિમાન દાદયો છે કે અમેરિકામા વેચાટિ કરનારી સ્ત્રીઓમાથી અર્ધો
 કરના વધારે સ્ત્રીઓ કેવળ મગીમાલ અથવા નિરૂપીપણાને લીધે એ માર્ગે
 ચડેલી દોષ છે. એ જ રીતે એક નિરૂપીપણાનો યેગ સમાજમા ખીન
 અનેક નૈતિક રોગોને જન્મ આપેલો હોવાથી તે અટકાવવા અથવા જેમ
 બો તેમ ઓછું કરવા યત્ન કરવો એ મેવાધર્મી મનુષ્યના કર્મબોધમાનુ
 એક કલ્પ છે. દકાળના વખતમા લોકો વધારે પ્રમાણમા નિરૂપી બની
 જાય છે, અને તેમાંના મોટા ભાગના મનુષ્યો નિરૂપી બની જાય છે.

એવા વખતમા સાચા દયાળુ મનુષ્યો કેવળ ઝઘો તથા અપંગોને જ લિપ્તા બાપીને જેઓ શરીરે મસકત હોય કે તેમને કામધંધો પૂરો પાડતા પાળળ જ પોતાના ધનનો વ્યય કરવાનું વાળખી માને છે અને એ જ તેમની દયાળુતાની સાર્થકતા પણ છે (૭૯)

[હવે પાળળા મોકલા નિરુચ્છીપણના કારણોની વ્યાસ સંને મધ્યકાર તેજ નિવારણ કરવાને માત્ર સૂચવે છે]

નિરુચ્છિતાકારણાના નિવૃત્તિ ૧૮૦ ॥

ईहन्ते बहुल अन च सहसा द्यूतेन केचित्तपरे ।

देवाराधनमन्त्रतन्त्रविधिना स्वर्णादिसिद्ध्याऽपरे ॥

ते सर्वेऽप्यलसा निरुद्यमतया नश्यन्ति दारिद्र्यतो

बोध्यास्ते हि भवेयुरुद्यमपरास्त्यक्त्वा निरुक्तध्रમम् ॥

નિરુચ્છીપણના કારણોની નિવૃત્તિ

ભાવાર્થ—કેટલાએક લોકો જુમાર કે સદામા એમ મ નામો રૂપીયા મેળવવા ઇચ્છે છે, ઠાઠ વળી દેવ-ત્રીને પસંદ કરી ધન મેળવવા માહે છે, ઠાઠ મત્ર તત્રની સાધનાથી તે માર્ગ સુવર્ણસિદ્ધિ આે જડીબુટ્ટોથી ધનનાનુ ધવાનો પ્રયત્ન કરે છે આના ભામામા ભરમાર્ જઈને માણસો બાળસુ અને નિરુચ્છી બને છે તેનુ પરિણામ એ આવે છે કે તેમની પામે કઈ હોય છે તે પણ ચાલ્યુ જાય છે અને આખર દરિ પગાથી નાશ પામે છે મારે ઉપદેશકોએ એવા બમનાગાઓને સમજાવવા જોઈએ કે જેથી તેઓ બમ ઠાઠી ઉદ્યમપરાયણુ બને (૮૦)

વિવેચન—ઉદ્યમ વિનાના મનુષ્યો ઓક પ્રમરના સકંપ વિષ પ કરે છે ઢાગલકે દમિત્રનાથી ધેગવાને લીવે તે વખતે તેમની માનસિક સ્થિતિ નિર્મળ બની ગઈ હોય ॥ આ સંપ પ નિક પ કરતા તેઓ ધન કમાવાની વિવિધ યુક્તિઓ શોધે છે અને એ યુક્તિઓનો અમન કરતા તેઓ પાપ-પુણ્ય વાળખી-જોરનાળખી કે ન્યાય-અન્યાય એમાનુ કશુ જોતા

નથી તેઓ પોતાના ભાગ્યના ચમત્કાર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવા જેના નિર્માણ
 મનના અને છે અને પછી ભાગ્યનો ચમત્કાર જેવાને દાંધ દાંધ બેન બેને
 છે જુગાર સદો, વગેરે માર્ગે જનારા મનુષ્યો પોતાના ભાગ્ય ઉપર જ
 આધાર રાખનારા હોય છે અને એ વાર જુગાર-સાતના ૧૫ બેનના જે
 લાભ થાય છે તે તેઓ ઉદ્યમ ઉપ ની શ્રદ્ધા છોડીને ક્વળ ભાગ્યવાદી જ
 બની જાય છે । તેઓ એમ માની લે છે કે આપણા ભાગ્યમાં ઉદ્યમ નહોતો
 તેથી ઉદ્યમ મન્યો નહિ, પરંતુ ધન તો ભાગ્યમાં લખાયેલું જ હતું, પ્રેરતે
 ઉદ્યમ કયા રિતે માન જુગાર કે મળે દાવ નાખવાથી પણ ધન મળી
 આમું । મારી માન્યતા મનુષ્યના મગજમાં મે-વાર પેમી નય છે પછી
 તે જલ્દી દૂર થઈ જકતી નથી તે એ પછી એક દાર નાખતો જાય છે
 દાર્દ્ર પ્રાપ્ત છે, દાર્દ્ર ગુમારે છે અને પછી તેનું માનસિક વાતાવરણ
 ઉદ્યમથી વિમુખ બનીને વગ જુગાર ઉપર શ્રદ્ધા ધરાવનાર જ બની જાય
 છે નિશ્ચયી મનુષ્યો જે ભાગ્યવાદી બનીને જુગાર-સદામાં પડતા નથી,
 તે તેઓ દેવ-દેરીઓની ઉપામનાદ્વારા ધનપ્રાપ્તિ કરાની વાતના રાખવા
 નાગે છે । પ્રેરતે એમ મમત્તે છે કે જે દેવ-દેરી પ્રમદ્ધ થાય તે તેઓ
 દરેકાઈ રીતે ધન લાવી માપે કે, એવે પછી તેઓ મન-મનની માધના
 કરવા પાછા, જલ્દી જુગારી મુવર્ણસિદ્ધિ કરવા પાછા અને જલ્દી રીતે
 ધનના બનનાના મતોની પાછા પડે છે એ તોનીયા હોય છે ત્યાં ધૂતાર
 જૂએ મળતા નથી મન-મન માધનારા અને કીમીયા રહે મુવર્ણસિદ્ધિ
 કરી આપવાની રાતો કરનારા વૃત્તાત્તઓ જાતમાં આપે હોય છે અને
 તેઓ એવા નિશ્ચયી માણસોને લવચારી તેમજ ખાડામાં પાડવા મા
 કરે છે આ રીતના ભામાં પાછા ભગવાનનાઓ આગમ અને નિશ્ચય
 ધમમાં પોતાની પાસે રહેતું વોડ દ્રવ્ય ગુમારી મેમે છે અને વિશેષમાં
 પેના ધૂતારાઓ તેમની પાસેનું મલુ-મલુ સરસ ધૂતી જાય છે આ
 પ્રમાણે ઉત્તરેતર નિશ્ચયિતા વધે છે તેટલા માટે જુગાર, મદી, મન-
 ચલાદિના પ્રયોગો, કીમીયા, વગેરે પાછા પડનારાઓને તે માર્ગે જતા
 અટકાવીને મુદ્ધમમાં બેઠાવા ઉપદેશ આપવો તે પણ જનનાની મદાનુ

સેવા છે આ પ્રકારે નિરવગી બનીને ખગત થએ તા જુગારીઓ, સોગરીયા અને જાદૂઈ પ્રયોગોવારા ધનપ્રાપ્તિ કરવા ઇન્દ્રનારાની દુશ્ચિતિના પુષ્કળ દષ્ટાને આ જગતમાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે (૮૦)

[નિરવગી મનુષ્યને માટે ઉત્તમ મદ કશું ? તે વિષે હવે અવકાશ છે]

નિરુધમાનામુદમપદારોપણમ્ । ૮૧ ॥

येषा नास्ति सदुद्यमो न च धन निर्वाहयोग्य गृहे ।
याचन्ते गृहिणोऽपि ते त्रिधिहता दातु सकाशे धनम् ॥
नैभ्यो देहि धन यत पुनरपि स्यात्तादृशी तदृशा ।
किन्तूद्योगपरायणैश्च कुरु तान् यन्निर्हयेषु स्वयम् ॥

નિરુધમીઓને ઉદ્યમે લગાડવા

ભાનાર્થ તથા વિવેચન—જેના ધરમાં નિવાસ પૂરતું ધન નથી તેમ કોઈ સાથે ઉદ્યમ પણ નથી તેવા માણસો કુટુંબી રોવા કતા દુરૂંધને વગેરે વખત દાતાની પાસે ધનની બીજા માગવા નીકળે છે આવી ત્રિધિના દાતાર જે ધન આપે તો તેથી તેના યોગ સંકટનું નિવારણ થાય છે પણ તે લાગ્યા વખતનું નહીં તે નિરુધમી માણસ મળે ન મળે થોડા જ વખતમાં બેઠા બેઠા ખાઈ જાય છે એટલે પાછી એની એ દશા આવે છે માટે એવા માણસોને પૈસાની મ આપવા કરતા ઉદ્યમપ્રયાણ બનાવવા જોઈએ કે જેથી તે ઉદ્યમ કરીને પોતાની મેજે નિરાદ કરી લે ધનની શિક્ષા આપવા કરતા કામની શિક્ષા આપવાથી ગરીબ મનુષ્યનું કેટલું ફિત થાય છે તે પૂર્વે જણાવવામાં આવ્યું છે અન્યાયને એક ઉત્તમ પ્રકારનું ધન લેખવામાં આવેલું છે પરંતુ વિવેચનુદ્દિપ્ત થઈ એ ન આપવામાં આવતું જોઈએ જોએ અન્યાય પ્રાપ્તિ માટે ધન કમાવાને અશક્ત રોય તેમને અન્યાય આપવું એ ઠીક છે કારણકે જે તેઓને અન્ન ન મળે તો તેઓ જૂએ મગવાનો સહવ છે, પરંતુ જેઓની શરીરશક્તિ ધન કમાવા જેવી હોય છે તેમને અન્ન ન પડે પોતા એ તો આજસ અને

દુગુણિને ઉત્તેજન આપવા જગજગ છે આપણા દેશમાં ગામ ગામ ભટકે ૧
 વેગળી માનાની સખ્યા ધણી ભોગી છે તેનું કામણ મનિવારપૂર્વક આપ-
 વામાં આપના અન્નદાનનું છે આ દાણુથી આપણા દેશની કેટલીક ગુન્જા
 કુનારી જતનો ખાવાઓના વેશ નહ અન્નજોગામાંથી મદતનું માનત લઈ
 ગામેગામ ભગે છે અને ગામ પાસે ચોરીનો ધધો છે છે ધુપના દેગોમાં
 સશસ્ત્ર માણસો બીજા માગી શકના નથી પરંતુ તેઓ કામ-ધધાની બીજા
 માગે છે તે દેગોમાં જો મતમ્મ માણસ બીજા માગે તો તે ગુન્જે ૧૨ ધાય
 છે અને તેને જોયમાં પૂરી ત્યા તેની પામે કામ જગતી ખાવાનું આપનામાં
 આવે છે માટે નિશ્ચયી સશસ્ત્ર અનુચો ધધો આપવો પાણુ અન્નદાનની
 બીજા અનનાનુવી ન આપવી તે જ ઉભર પમને-લતાને તેમજ અદિતાને
 દિલકાગ છે ઉઘમી અનુચો સમાજ પગે જોતે દિલા નાગ કે વ્યાગે
 નિશ્ચયી ચો કમેગના બિખારીઓ મમાજ પરનો જોત વધાગનાગ કે (૮૧)

[હવે મધ્યકાલ જેવું વર્ષની સેવા તથા સેવાધર્મોમાં બહુ જેમ છે]

કૃષિવારસેવા ૧૮૨ ॥

ये कुर्वन्ति परिश्रमेण सतत कृष्यादिकार्यं निज ।
 धान्य जीवनसाधन जनपदे सपूरयन्ति स्वयम् ॥
 तेषामाक्रमण भवेद्यदि नृपाद् व्यापारिवर्गात्पुना-
 रक्ष्यास्तेऽपठितास्तदा कृषिकरा सेवार्थिभि सज्जन ॥

જેકુતોની મેના,

સાનાર્થ—જે જેતો દાગમાં તકકામાં અને વગમામાં સખત સારી-
 ગિક પગિરમ લખને મેની કામ છે છે અને માણમના જીવનનું માધન
 ધાન્ય નિપજાવી આપ્યા દેગને પૂર્વ ધાય છે તે જેકુતોના ઉપર લોબી
 રાગ કે વ્યાપારી વર્ગ તકકાથી અચુમ્મ દમાલ યાય તો મેવાલિવાથી
 સજ્જનોએ અમલ મેકુતોને પાસે ગદી તેમનું-ક્ષણ કમ્મ જોઈએ (૮૨)

નિરૂપણ—હિન્દુસ્તાન એ કૃષિપ્રવાન દેશ છે અને જેની ઉપર
 મીની ને આકતરી રીતે મમલ ધરાવનાર પ્રજાવર્ગ મેલે ૮૦ લાખ જેટલો
 છે આ વર્ગનો ધર્મ પાપરાથી જેની જરવાને જ હોવાથી તેઓ મોટે ભાગે
 અમલ્ય હોય છે, મરજ દેશ છે અને તામે ૧૨ જિલ્લા દેશ છે તેમની એ
 ગિચ્છિનો કાલ વળી વાર લેવામાં આવતો નજરે પડે છે વેપારીઓ તેમને
 અક્ષા લેઈને રી છે, તેમની સગવડ ઢાંગ પોનાનો સ્વાર્થ સધે છે
 અને રાગ તથા રાજ-મંચારીઓ તેમની તામેલ જિલ્લા નાલ કલ તેમના
 ગળ જરવા વધારે મદદ લે છે, તેમની પાસે લે જરાવે છે, વગર પૂર્વે
 તેમનો માન નહીં ને છે અને એની અને રીતે અજગર ખેડૂતા ખીલઓને
 હાલે મમલ મહેના છે તેઓમાં જો થેકુ પલુ ભગુન દેશ તો તેઓ
 વેપારીઓ હાથ દિમાખની ગાની વગરેમાં હયાત નહિ તેટલા મોટે અમ
 કરીને તેઓમાં નિધાનો ફેનાવા થાય તેમ કરવું એ સેનાધર્મીઓની પદેલી રી
 છે હોની રાગ કે ગજકમંચારી પો ભાગ તેમને થનો અન્યાય દૂર કરવાની
 મેડુતાને તેમના દોકો મમલના જોડે ગજની પાનેના ન્યાય મેજરના
 તેમને ગિજનતુ જોડે, તેમની વની ગમ અને ગાજ મંચારીઓ પાસેથી
 ન્યાય મેજરના પલ કરવો જોડે એ બધા ધર્મો મેસાધર્મી છે હકોની
 સમજ વિનાના, વિદારથી પ્રકાલ આપનારી આખ વિનાના ખેડૂતા એક
 રીતે જગતના વ્યવસ્થામાં અપમની આ જ બોગના દેશ છે તેમને એ
 દશામાં મદ કરવી એ મેડુતની મેના જગવના ગગમર છે, એટલું જ નહિ
 પરંતુ એ સમગ્ર જગતની પાલ સેવા મતવરા જગમ છે ખેડૂતને
 જગતના તાન ને નાને આગળાવવામાં આવે છે, કારણકે દાર-તકામાં
 કે વ માદમાં મેતગમાં કામ કરવાનો જે અમાધગજ પગિઅમ તે હાલે છે
 તેના ફજરે ધાન્ય પાં છે અને જે ધાન્યવડે જગતના પશુઓના તથા
 પક્ષીઓના પોષણ થાય છે આ માટે મોટા પાપ મેડો મેડુત વર્ગ જે
 અ રા દેશ છે તો તે દેશ કાપિ ગરીબ જનતો નથી, પરંતુ જે દેશનો
 ખેડૂત વગર વેપારીઓ અને ગજસત્તાનો ભોગ થઈ પડે છે તે દેશ ગરીબીના
 જ મહે છે આ માટે જ ગોડમીથે અર કલુ છે —

But the bold peasantry, their country's pride
If once destroyed, can never be supplied

અર્થાત—પીઠવત્તાજો ખેડૂત વર્ગ જે એક દેશના અભિમાનરૂપ છે, તેનો જો એવાર નાશ થયો તો તે પુનઃ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી આ માટે જ ખેડૂત વર્ગનું વધોચિત્ત ગણ્યુ કરવું તે મેવાધર્મીઓની પવિત્ર રુઝ છે

દૃષ્ટાન્ત—ગણિયાના આર છેના નિર્ભયાના વખતમા મોગી ગણ્ય-કાન્તિ થઈ તેનું કાળખેડૂત વર્ગની ગણ્ય તરફથી કવવામા આવેલી દુન્યા જ વૈધી રશિયામા ત્યાંનો અમીર વર્ગ અને ગજદમચારી વર્ગ ખેડૂત વર્ગ ઉપર જુદમ કરી રહ્યો હતા મોટા જમીન ાર અને ઉમરાવો ખેડૂત પાસે દુશ્મયાત ખેતી કરાવના, તેનો જ નો તેઓ પૂરો આપના નહિ અને ખેડૂત વર્ગ હમેશા ન્યાએનો, ગરીબ અને સુનામની માફક ગતો ને યાદી ખેડૂત માયુ ઉચકતા તા જમીન ાર રા ત્યામા ફરીયાદ કરતો અને ગણ્યમા તો અમીર, ઉમરાવો ને ધનવાનો જ ફાવતા એટલે ખેડૂતાની વધારે દુશ્માની આવી ગીતે મેઝકો વસો સુધી રશિયાની ખેડૂત પ્રજા દમાએલી જ રહી ખેડૂત વર્ગની મેવા માટે કેટલાક ગણિયન સ્ત્રી પુરુષોનમ્નો ની ન્યા મને તેમજો ખેડૂતોના મડજો આપી તેમના લોકો તેમને સમજાવવા માગ્યા, તો રા ત્યા ને દેગમકાને રાજદ્રોહી ફગવી એનીગિયાના જગતી પ્રદેગમા દેશપાર કર્યા અને કેટલાકને ફાંસીએ ચડાવ્યા પગ્નુ છેવે રશિયાની રાજસક્તાનો પાપનો ધર્મ જગાઈ ચૂક્યો સુરોપીયન વિશ્વમા રશિયાની રાજ ઉપર દાર થવા લાગી, એટલે મેડનો ઉપર વધારે ત્રાસ મુજગવા લાગ્યો અને છેવે ખેડૂતાએ જ જગવો ઉઠાવી, આગે ૫ અષ્ટ મ્યો ખેડૂતોના આરોવાનો મોટા દરમકનો જ થા અને તેમજો ગજદમનો ધાન કર્યો, કેટલાક અમીર—ઉમરાવોને ૫ ૩ હાજ કર્યા અને કેટલાક નાસી છૂટ્યા આગે રશિયામાથી ના સત્તા કેવળ નાજુક થઈ છે, પ્રજામત્તાક ગાત્યની આપના થઈ છે, ખેડૂતા ઉપરનો જુદમ દૂર થયો છે અને રશિયાના ઇતિહાસમા એવી ન્યાકાંતિને પગિલામે પુન રશિયા આજ દ થવા ખેડૂત વર્ગ લેનીન ગણિયાના ગણ્યનો

પ્રતિ માથે મગજ પામ્યો છે રગિયાની પ્રગ્ન આજ લેનીતની અરને
અયન માનની દષ્ટિથી જુઓ છે (૮૨)

[હવે મહાર પર્વની મેવાનુ સેવાવ્યવસ્થાને સૂચન કરવામા આવે છે]

કમલસેવા । ૮૩ ॥

યેનાદૃશ્ય શરીરસસ્કૃતિવિધિં યન્ત્રાલયાદિસ્થલે ।
કાર્યં કર્મકરા શ્રમેણ મહતા કુર્વન્તિ રાત્રિન્દિવમ્ ।
તેષા સ્યાત્ સ્વકુદુમ્બપોષણમલ તાવજ્ઞૃતિં વાપય-
દ્ધાત્યન્તાક્રમણ શ્રમાધિકનયા રક્ષ્યાસ્તથા તેઽલિલા ॥

મજૂરોની સેવા

ભાનાર્થ—જે મજૂરો મીન જન જેવા કારખાનામા શરીરની પામ
ગમ ન કરતા રાત્રિ સમ જાગે તેમજે પણ થયે પત્રિમ લઈ કામ
ખજારે ॥ તેમના પોતાના કુટુંબનુ જગતુ મોટુ થાય તેટલી મેજ ન
મળતી હોય તો તેમને અપારની જોડએ અને દદ ઉપગત મીનને ધક્કો
નામે તેમને શ્રમ કરવા પડતા હોય તો તેનાથી પણ તેમનુ રક્ષણ કરવુ
જો એ (૮૦)

વિવેચન—દિદુતાનમા ચત્રજ્ઞાનો વિશેષ પ્રનાર થતા મજૂરોનો
પ્રસાદ મામગઓમાથી ની-ગીને શરૂગેના મજખાના તરફ આ રાવા નાગ્યો
છે આજના મજૂરો પડેના મામજના ખેલો અને ખેત મા કામ કરનાગ
મજૂરો હતા અને ત્યા તેઓ સખત મજૂરી કરતા પડતુ તે મજૂરી અ
નિષ્ફળ હતી અને ખુલી દવા તથા અગ્નિવાગમા તેમને કામ કરવાનુ હતુ
એથી તેમના શરીર અને મન તુલ્ય રહેતા આજે કારખાનાઓમા કામ
કરનાર મજૂરોના જીવન પરસઘ તથા ચત્રવત્ મની જવા પામ્યા છે
તેઓને રોજ સ-આર કામક કારખાનામા ગોધાર્ધ રહેવુ પડે છે
કારખાનાઓમા મોટે ભાગે છૂટથી દુગ્ધ-કરવાની સકડાશ હોય છે અને

ખેતરોના હવા-અજનામાના પ્રમાણમાં ત્યાંના હવા અજવાળા ઓછા તથા
 ગદા હાય છે તેઓને એવજા પ્રમાણે ૧૬૬ પરંતુ નિયમો પ્રમાણે કામ
 કરવું પડે છે અને જો નિયમમાં રહેવામાં ન આવે તો તેઓના વેતનમાં
 ઘટાડો થતો હોવાથી, 'ટલીક' ચાર મન તવાગરીની ઉપર થાને તેમને
 કારખાનામાં ગોધાઈ રહેવું પડે છે આવા મથોળોમાં કામ કરનારાઓને
 શારીરિક દાનિ બહુ ઓછી થાય તેવા માટે ચરકારે કાપદા વડે બદનાં
 નિયમો કયા ૭, જેવા કે અમુક કનાથી વધારે વખત મજૂરો પામરી
 કામ લેવું નહિ, અમુક વધથી નાની વયના છોકરાઓને કારખાનામાં ગખના
 નહિ અમુક વખતને મતે તેમને આગમ આપમે, અમુક દિવસોને અતરે
 તેમને રજા આપવી હતા—અજવાળાને માટે કારખાનામાં અમુક પ્રાગની
 ગોઠવણો રાખવી વગેરે. પરંતુ ત્યાં જીવનમાં આભાવિકતા મળીને
 કૃત્રિમતા ધાબન થાય છે ત્યારે અધિક મજૂરીને સ્થાને ચત્રસ નિયમિત
 મજૂરી કરવી પડે છે ત્યારે મકાસમાં દારીગે ૪૩ હવાખાનું ન્યાન
 મળતું નથી, ત્યાં ધૂમાડાની અને ધોળા ધસાનથી દુર્ગંધ થતી હવામાં
 લાગા નખન સુતી રહેવાતું પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં જોઈ શારીરિક અને
 માનસિક મનોમા મનુષ્ય આવી પડે છે આજના ગામના તેતરોમાં
 કામ કરનાર ખેડૂતો અને તેમના મજૂરો દરતા ૫ ખાનાઓમાં મજૂરો
 ગાગીગિ મપસિમાં નગણા જોનામાં આવે છે તેમના આગે રિક્કા બો
 કુટુંબ નિર્ભર જતા, કૌટુંબિક વનઅજાન જોવામાં આવે છે, તેઓ
 દુભાવ્ય બાખાનાની ચત્રસલિંગીમાંથી જ મજૂરી મામે આવીને બહુ
 રહે છે જમાનો ધોળો આવે છે તેવી યત્રોના કારખાના વિના મનુષ્યોને
 આને તેમ જલાત નથી એટલે કારખાના તો ગખવા જ પડે પરંતુ
 કારખાનાઓમાં કામ કરતા મજૂરોના જીવન ચારા મજૂરો તે માટે ચલ કરે,
 તેમને પુરેપૂરી રોજ મજૂરો તેમ કરે, તેમના શરીરને રમો ઓડો પડે
 તેની વ્યવસ્થા કરી, તેમને તેમના દહો કારખાનામાંના માલીકો પામેથી
 મજૂરો તે માટે લગત ગળી એ નધા મેવાધમીઓના કર્તવ્યો ચર્ચ પડ્યા છે
 છતાં અને અમેરિકા જેવા દેશો કે જ્યાં મધ્યાખ્ય કારખાનાઓ આવેલા

છે, ત્યાં તે કેવળ મજૂરોની જ સેવા માટે મોગ મકાનો ગ્રથપાયા છે, મજૂર વર્ગના પ્રતિનિધિઓને રાજકાર્યમાં મોગ રિંગ્સો મળે છે અને એના મંજૂરો દ્વારા મજૂરો પોતાની ફરિયાદો દૂર કરી પોતાના હક્કો તથા ન્યાય મેળવી શકે છે. હિંદુસ્તાનમાં પણ સખ્યામધ્ય મરખાના ગ્રથપાયા હોવાથી અને મજૂરો પગલોના મજૂરો કરતા પ્રમાણમાં ઓછા કેમવાયના હોવાથી મજૂરોની સેવા કરનારા મંજૂરોની મોટા પ્રમાણમાં જરૂર છે (૮૩)

[પૂર્વે કહેવાના આગળ છે કે મજૂરોના જીવન સ્વાભાવિક મંદીને કૃત્રિમ જ થાય છે અને એ કૃત્રિમતાને લીધે તેમનામાં અનેક દોરોને પણ પ્રવેશ કર્યો છે. આવા દોષોના નિવારણ અર્થે મજૂરોને સહવર્તનનું શિક્ષણ આપવાની હવે આવશ્યકતા ઇર્શ્યવામાં આવે છે]

કમકરસદ્ગતનશિક્ષણમ્ । ૮૪ ॥

एते कर्मकरा निवृत्तिसमये सप्ताहसप्ताहके ।

व्याख्यानानेन च शिक्षया बुधरैर्बोधास्तथा बोधकै ॥

कुर्युनं व परस्परेण कलह नेवापि सार्द्ध पर-

भूतादिव्यसनं व्यय च विफलपान सुगयास्तथा ॥

મજૂરોને સદ્ગતનનું શિક્ષણ

હોનારું—આ મજૂરોને અઠવાડિયે અઠવાડિયે ન્યારે નિવૃત્તિના મમય મળે ત્યારે વિદ્યાન ઉપદેશોએ વ્યાખ્યાનો આપીને કે શિક્ષણ આપીને એની રીતે તેમને જાણવવા જોઈએ કે તેઓ પરસ્પર કે બીજા ઝાઝની સાથે કલહ-તોફાન ન કરે, જુગાર આદિ વ્યય ન કરે અને મરિયાન કરી નિર્લજ્જ ખર્ચથી ઠગાડ ન કરે (૮૪)

નિવેશન—મનુષ્યના જીવનની કૃત્રિમતાની સાથે તેનામાં અનેક દોષો પણ આવે છે. મજૂરોના મધ્યમમાં કૃત્રિમતાની એટલી વિરોધતા હોય છે કે તેઓમાં અજીવન ઝાડુ દોષ છે, ગાન ઝાડુ હોય છે, અસજનો પ્રભાવ તેમના પર ઝાડો પડ્યો હોય છે, સ્વેચ્છા ધર્મચુરો અને વ્યસનીઓના

મનુષ્યમા તેઓ વિશેષ આવે છે અને તેને પશિયામે તેમના જીવનમાં
 અનેક દોષો દાખલ થાય છે કારખાનાની સખન મનુષ્ય દૈદુર્ય જીવનનો
 મમતોપ દન । મનુષ્ય વગેરે કારખોથી મલખાનાદિ વડે કૃત્રિમ આનંદ
 વાની તે તેમનામાં દાખલ થતા વાર લાગતી નથી એ- ગામડાનો ખેડૂત
 જે શરે મા આવીને મીન, ઇન કે કારખાનાનો મનુષ્ય બન્યો હોય છે,
 તે શોના વખતમાં જ ન્યમની તથા કુગત્યાગી બને છે આવા બચાન,
 મમત અને મગ સ્વભાવના મનુષ્યોને કૃત્રિમ જીવનના દોષોમાં ક્રમાતા
 વચાવવા માટે તેમને ઉપરના કે ગિમલ આપી સગકારી બનાવવાની જરૂર
 કે મનુષ્યને સામાન્ય શિમલ આપવા માટે કેટલેક ગ્રથો એવા સમાજને
 આગળાઓ કાઢે છે, કેટલેક ગ્રથો બજેના મનુષ્યને માટે લાયકરીઓ
 વચાવવામાં આવી હોય છે કે જેથી ગમના નિશ્ચિતના દિવસો મનુષ્યો
 જુગાર રમવામાં કે દારૂ પીને ધીમામનીમાં ન ગાગતા સારા પુત્રો કિંવા
 વર્તન નપતો વચાવવામાં પમાર કહે આવા યત્નોથી કેટલાક મનુષ્યોના
 જીવન સુધરી ગયાના દલાનો પશુ મળી શકે છે, માટે મનુષ્યોમાં મગકારી
 જીવન ગાળવાની ઇચ્છા ઉત્પલ કે ની એ સેવાધર્મોઓની ફગ છે અને તે
 કાર્ય શિમલ તથા ઉપરના વડે જ પાર પટી શકે છે થી કહેનેનર સત્ય જ
 હો છે કે “મનુષ્ય વગમા મગકારી જીવન ગાળવાની મહત્વાકાશા જે
 દિવસે પેના થરો, તે જ દિવસે તેઓ બધી જાનની કેગવળી હસતમન કરી
 થમશે, એવું જ નહિ પણ એ- જ જમાનાની અદર પોતાનો સવાલ
 પોતાના જ રાયમાં લેવા જેટલી દોગિયાગી એમનામાં આવી જરો પગનું
 મનુષ્યોને મગકારી બનાવવાનો પ્રથ પૂગા જોગથી ઉપાટી લેવામાં આવ્યો
 થી સેવાધર્મોઓની એ ન્યતા છે, તેને જ પરિણામે આજે મમાજનો
 એ વિભાગ પતિત થનો જતો અનુભવાય છે (૮૪)

દ્વાદશ પરિચ્છેદ

સેવાધર્મ વિધનાઓની સેવા

[આર્થ સંસારની વિધવા એ પણ જન્મતમા એક દુઃખી મનુષ્યપ્રાણી હોવા છ અને તેથી તેની સેવા બલ્લવવાનું કલ્પન આ પરિચ્છેદમાં થયેલું છે]

વિધવાસેવા । ૮૨ ॥

यासाकोऽपि न विद्यते निजकुले पोष्योऽथवा पोषक
स्तादृश्यो विधवाश्रमे हि विधवा अर्हन्ति सरक्षणम् ॥
कर्त्तव्य विधवोचित च सरला निर्वाहयोग्या कला ।
सेवा धार्मिकतत्त्वबोधसाहितां तत्राऽर्थत ० शिक्षयेत् ॥

વિધવાઓની સેવા.

ભાનાર્થ—જે વિધવાઓના પોતાના કુટુંબમાં કોઈ પોષક પ્રતિ
ષ્ઠા નથી તેમ જ પોષક પણ નથી અથવા જેને સતત નથી તેમ વડીલ
પણ નથી, તેવી વિધવાઓ વિધવાશ્રમમાં સુરક્ષિત થઈ જોઈએ આ
આશ્રમમાં વિધવાઓનું ઉચિત કાર્તવ્ય, કાર્ય મેળા તેમજ નિર્ભય થાય તેની
સરળ કળા ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનના શિક્ષણની માથે સેવાધર્મ પણ તેમને
જિજ્ઞાસુ જોઈએ (૮૫)

વિવેચન—આર્થ મમારમાં વૈધ ય એ એકે મોની આપત્તિ
હોવાય છે, અને ખામ કરીને જ્યારે એક જી ઉપર વૈધ ય તેની મુખ
વધામાં દ મો કરે છે ત્યારે તેની આપત્તિનો પાર જગદેતા નથી એ જ
વધનને કારણે ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના જીવનથી કટાંજ છે બનકે સ્ત્રીત્વની
નિદા કરે છે વસ્તુતઃ સંસારમાં જેટલી મતા પુરુષની છે તેટલી જ મતા

* અર્પણ = અર્ચવોધો યથા સ્વાત્તપા ।

સ્ત્રીની છે પુરુષનું વૈધુર્થ્ય પુરુષને દબેશા કષ્ટદાતા થતુ નથી પુરુષ અન્ય સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શકે છે, પરંતુ ઉચ્ચ વર્ગોની વિધવાઓ બીજા પતિ કરી શકતી નથી એટલે તેને મળસુધી વૈધન્ય પાળવુ પડે છે ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિથી જોતા પુરુષના વૈધુર્થ્ય તથા સ્ત્રીના વૈધન્યના આવા નિયમોમા સમાજનો પત્રપાત થએલો દેખાય છે, પરંતુ સ્ત્રી સતતિના બળ-વીર્ય-ગુણાદિને ગર્ભ-માયોપનાશ બાજન છે અને એ બાજનની પવિત્રતા ઉપર સતતિના ઉચ્ચ ગુણાદિનો મોટો આધાર રહેલો છે, એટલે સ્ત્રીને પવિત્ર મયમી આે પતિવ્રતા ગ્રહેવાનું સુચન પૂવાચાર્યોએ કરેલું છે અનમત મમાજ બુદ્ધી રાક્ષસ જેવો હોય છ એટલે સ્ત્રીના સતિવ્રતા ઉપરના ધર્મવાદને જે મયમાદિના નિયમો કરાજેના છે તે નિયમોનું સ્ત્રીઓ પાસે પાનન કરાવવામા જુ મ પણ ચનાવવામા આવેલો છે આે કેટલાક તો જુ મી નિયમોજ વિધવાઓ માં ધાઈ ગયા છે એટલે એ પ્રશ્નમાં નિયમોમાં સ્ત્રીઓ ધણી વાર ત્રામી જાને અને પ્રકાશના અનથા કરી સ્ત્રીવૃદ્ધિ પ્રગ્રહણ એ ઉક્તિનું બાન કરાવી રહી છે પરંતુ મહત્ત્વની વૈધન્ય પાળનાનો નિયમ ગ્યનામા પૂર્વાચાર્યોએ બાવી હરતમતાનોના ઉચ્ચ ગુણાદિઓના જ એક હેતુ ધરાયે છે જો એ વિશે મઠા નથી તે માથે એવું પણ કહેવું જોઈએ કે પૂર્વાચાર્યોએ જેના નિયમો સ્ત્રીઓ માટે કરેના છે તેવાજ નિયમો પુરો માટે પણ કર્યા છે પરંતુ પુરુષ એ સમાજનો ચક્રવર્તી છે અને સામાજિક નિયમોનું પાનન કરવાનો અધિકાર તેણે વિશેષ હાથ કર્યો છે, એટલે પોતાના વર્ગના પતન પ્રત્યે તેણે આખમીઆમણ કરીને આચાર્ય પાસે તેને માટેના સામાજિક નિયમો પગાવવામા સખ્નાર્થવી કામ લીધું છે આજ કારણે કેટલેક સ્થળે વિધવાઓ ઉપર જુ મ ગુજરતો જોવામા આવે છે અને અચકારને વિધવાઓની મેવા બળવરાના સળધમા ખામ પ્રકરણ નખવુ પડ્યું છે તેનું વારણ પાડુ મમાજમા વિધવાઓની થઇ પડેલી દીન-દીન અવસ્થા છે સ્ત્રીમતિ પ્રત્યે આદર જુદી ગણનાના જે કથો સાચીય અથોમા કરવામા આવના છે તે કથો આજે મોઢી મણકાગુ નથી આ મારણે મતનિહીન વિધવાઓની દશ મમાજમા અત્યંત દખપૂર્ણ છે, અને બાજન

વેપાર કરીશ અને તેના તે ભાગમાથી તેનું પોષણ કરીશ તથા કન્યાદાન
 દ્વંદ્વ કદાચિત્ વેપારમાથી કન્યા ૧૫ માટે જોઈતું ૬ થ ઉપનયન નહિ થાય
 તો મારી પુત્રીના કન્યાદાન માટે જે દ્રવ્ય હું ખર્ચી શકીશ, તેમાનું અર્ધું
 મારી પુત્રી માટે અને અર્ધું મારી પુત્રી માટે ખર્ચાને ચલાવીશ શૂરમિદ
 ધણો જ ગરીબ ગજપૂત હતો છતાં થોડી વાર વિચાર કરીને તે બોલ્યો
 “ મિત્ર ! હું ગરીબ તો છું, પરંતુ એક પ્રસંગે મેં રાજાજની અનન્ય સેવા
 કરેલી તે બદલ ગજપૂત મને ઇનામ આપવાના છે એ ઇનામમા હું ગજપૂત
 પામેથી તારા પુત્રના લગ્નનું તથા નિર્ગદની વ્યવસ્થા જ માગી લઉંશ, માટે
 હું નિશ્ચિત થા ” આવું આશ્વાસન મળતાં મેં મમતા શાન્તિથી મરણ
 પામ્યો અને મિત્રોએ એ રીતે એ વૃદ્ધ વિપ્રની સાચી મેવા બબલી. (૯૨)
 [હવે સમાધિમરણની વિશેષ સ્વચ્છતા કથામા આવે છે]

શુદ્ધાના સમાધિમરણસમ્પાદનમ્ । ૯૩ ॥

યથેષાં મરણ વિભાતિ નિકટે દુ સાધ્યરોગોદ્ભવા
 ત્પ્રત્યારયાનસમાધિભાવજનનૈરાધના કારયેત્ ॥
 ચિત્ત શાન્તિપરાયણ મગવતો ધ્યાને નિમગ્ન ભવે-
 ત્સ્યાવેષાં હિ યથા સમાધિમરણ યત્ન વિદહ્યાત્તથા ॥

છેત્રી અવસ્થામા સમાધિ ગ્રહે તેમ કરવું

ભાવાર્થ—જો અમાધ્ય રોગ ઉત્પન્ન થવાથી વૃદ્ધીની આખર અવ-
 સ્થા નજી આવેલી જણાતી હોય તો તેમને પાપના તમામ કાર્યોના પચ્ચ
 ખાલ કરાવના બરાબર સમાધિમાર ગ્રહે તેવી રીતે ધર્મની આરાધના
 કરાવવી તેમનું ચિત્ત મ નાકમા પણ સ્થાતે રહી ભગવાનનું ધ્યાન કરનામા
 એકરમ યદ્ જાન અને મૃત્યુ આવે તોપણ દાય વોય ન કરના તે સમા-
 ધિમણે મરે તેવો પ્રયત્ન કરવો (૯૩)

નિવેચન—સમાધિ એટલે શું ? ચિત્તવૃત્તિની વિષમતાને ત્યાગ
 સમતાની આપના એટલે સમાધિ આ સમાધિને મિદ્ધ કરવા માટે

કેટલાં યોગી જનો બાલાપચાર આપે છે અને અને. પ્રક્રિયાઓ વડે મનોવૃત્તિ ઉપર કાબૂ મેળવે છે એટલે તેઓ સમાધિનો તાબ થાય છે. માયા દ્વારા જનોને મનોવૃત્તિ ઉપર કાબૂ મેળવવાનું મુશ્કેલ હોય છે અને તેઓ સદૃશ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જ્ઞાન અને અભ્યાસ વડે સમાધિપુરુષ મન બંધી શકે છે. પરંતુ એ તો યોગનો એક વિષય છે જેઓ આખું જીવન સમાધિ ગંઢીને ગાળે છે. જેણે દામ ક્રોધ-લોભાદિના અને પ્રમોદાદિ અનુભવ્યા હોય છે, જેણે અનેક પાપો પશુ આત્મીય હોય તે એ મનુષ્ય મરણસમયે સમાધિ-ચિત્તવૃત્તિની મમતા આપેલા પ કેમ માધી શકે? આ કાર્ય દુશ્કર્ય છે, પરંતુ અશક્ય નથી જેણે જ્ઞાન તથા યોગાભ્યાસ વડે સદૃશ સમાધિ પ્રાપ્ત કરી તે ચિત્તની સમતાને ગ્ધાપિત કરી છે તેને તો મૃત્યુમંત્રની સમાધિ પશુ મુશ્કેલ છે, પરંતુ બાધા જનતાને એવી સમાધિનો અભ્યાસ દોનો નથી અને જેવું જીવન ગાળ્યું હોય છે, તેવું જ મરણ તેઓનું થાય છે. આવા મનુષ્યોનું મરણ મુદ્ધાંતુ, એ પશુ એ મદત્વની સેવા છે-તેના આત્માનું વ્યાપ્ત કરનારી એવા છે સમારના વિધિવિધ પ્રપંચમય પ્રમોદાદિ પમાડ. યનાં મનુષ્ય જ્યાં મરણ-રિ આવી પાંગરે છે, ત્યાં તે ભરખીન-આકુળ ન્યાન બંધી જાય છે અને એવી વિષમભાવનામાં થએલું તેનું મરણ તેના અન્ય ભવને પણ બગાડવાના નિમિત્તરૂપ બને છે. તે દક્ષિણ કાટિના પેલી ધિતિમાં જન્મે છે અને ત્યાં પણ અપવિત્ર વાસનાઓથી ઘેરાઈ રહીને યોનાના આત્માનું અભ્યાસ સાધે છે. કહ્યું છે કે -

મસારુસજ્જિસાના મૃત્યુર્મીર્તિર્મવનૃણામ્-અથાત્-એટલેનું ચિત્ત મસાગના પાથોમાં આમકા છે તેને મૃત્યુનું પ્રાપ્ત થવું એ બીજી ઉત્પન્ન નહીં છે. આ બીજીથી જ મૃત્યુમંત્ર ઘણા મનુષ્યો વ્યાકુળ બની મરણને વાંચેલાં આવે છે. જો ન્યૂનાધિક અંગે જ્ઞાન-વૈગમ્યથી વિમુક્તિ હોય છે, તેઓ જ એ સમયે મૃત્યુથી દ્વિષ પીડા ભોગવવાને સમયે યોનાના મનની સમતા જાળવી શકે છે અને મૃત્યુથી ભય પામતાને ને, નવો દેહ ધારણ કરી કર્મોની નિર્ગરિ દેવાનો પ્રમુખાવેશ આવેલો જાણીને, આનંદપામે છે. મોદાક્ત પુનઃ સાંકળિ,

પુનઃ-જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી જે વાસિય છે તેને

મૃત્યુની પ્રાપ્તિ એક દર્શનું નિમિત્ત છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે ઉત્તમ મૃત્યુ તો એજ છે કે જે પોતાની મેજે જ પ્રાપ્ત કરે-તે સમાધિપૂર્વક મરણ પામે અને એવું સમાધિમગ્ન રાત્રિ, તપ, મનઃસંયમ વગેરેના દ્વારા ઉત્તમ ચારિત્ર્ય મમાગ્યા પાળનારને જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ જેઓ એવા શક્તિ-માન નથી અને મૃત્યુમયે ભીતિ, વ્યાકુળતા ચિંતા, ઈત્યાદિના બોગ થઈ પડે છે તેમને માટે શું કરવું ? અથવા કહે છે કે—તેવા મનુષ્યોનું ચિંત્ન ગાંત ગ્રહી ભગવાનનું ધ્યાન કરવામાં લીન બની જાય અને મૃત્યુ આવે તોપણ ભીતિ વ્યાકુળતા પ્રાપ્ત ન થાય, ટકામાં તેનું સમાધિમરણ થાય. એવો પ્રયત્ન મેવાધર્મીઓએ કર્યો જોઈએ. દર્શનની ચિંતાને નિવૃત્ત કરવાનો યત્ન કરવો, તેના અજ્ઞાનને દૂર કરી તેને તત્ત્વજ્ઞ અને તેટલા પ્રમાણમાં જ્ઞાન-વશસ્વરામિત્ત કરવો, તેને આશ્વાસન આપવું તેની ભીતિને નાશ કરી મૃત્યુમાં પણ હર્ષ પામવા જેવી સમજણ આપવી, ઈત્યાદિ યત્નો કરવાથી કેટલાક સુમગ્ધારી દર્શનોનો મગ્નનો પણ સુધરી જાય છે અને મૃત્યુસમ ચીની ભાવના ઉભી ગ્રહેવાથી તેમનો પુનર્જન્મ અધમ કોટિમાં થતો અગ્રે છે જૈન ધર્મમાં આવ મગ્નને સમાધિમગ્ન, પવિત્ર મગ્ન અથવા સકામ મગ્ન કહે છે. ઉત્તમધ્યન મૂળના પાત્રમાં અધ્યયનમાં કળ્યું છે કે—ન સત્તમસિ મરણત સીત્વતા મહુસ્મૃતિ—અથાત્—અસ્મૃતિ અને સીત્વત પુરૂષો મરણ કાળે ભય પામતા નથી એટલે કે તેઓનું સમાધિમરણ—સકામ મરણ થાય. જે કેકેષક નામના એક જૈન મુનિ તપ અને મયમ વડે અત્યંત દૃઢિક પીઠા વેઠતા હતા, છતાં અસ્મૃતિ હતા સયમ અને વૈરાગ્યથી વામિત હતા તેથી તેમની પીઠાની અસર તેમના મનપર થતી નહિ અને મૃત્યુકાળે કેવળ હાડકા અને આમદીથી વેણિત ફેદ રહ્યો હોવા છતાં તે હર્ષપૂર્વક સમાધિમરણને પામ્યા હતા. સમાધિમગ્નનું આવું મહત્ત્વ સમજીને મસારાતમ જનો. મૃત્યુ-મયે સમતા—સમાધિનો જની શકે એટલો લાભ આપવા યત્નો કરવા અને તેમનું મરણ સુધારવું એ જગત્તે સેવાનું કાર્ય છે (૬૩)

ચતુર્દશ પરિચ્છેદ

મેવાવર્મ પશુમેવા

[હવે સેવાધર્મીઓને પશુસેવા તરફ દોરતા ત્રયગાર પ્રથમ પશુઓના ૨૧ જુની આવરણતા દર્શાવે છે]

પશુરક્ષણમ્ । ૯૪ ॥

યસ્યા દુગ્ધઘૃતાદિના નરતનુ પોપુણ્યતે સર્વથા ।

ચાણિજય કૃષિકર્મભારવહન યજ્ઞજાતિમાલમ્નતે ॥

સા રક્ષ્યા પશુજાતિરુત્તમજને કર્તવ્યસેવાધિયા ।

હિંસાતો વલિતોડતિભારભરણાર્કોર્યાદ્ મૃશ તાડનાત્ ॥

પશુઓનું નક્ષણ

ભાનાર્થ—જેના દૂધ અને ઘીથી મર્મ પ્રમરે માણુમ જાનતું શરીર પોષાય છે, જે જાતિને ગાડી ગાડામાં જોડી વ્યાપારનું કામગજ કરવામાં આવે છે, જેની ગર ન ઉપર ધૂમક નાખી ખેતીનું તમામ કામ ગણ્ય છે, જેની પીઠ ઉપર બાર વહેરામાં આવે છે, તે પશુજાતિનું ઉત્તમ પુરુષોએ કર્તવ્ય અને મેવાણુદિવડે સિંહામાંથી, બલિદાનમાંથી અતિભાર ભરવામાંથી અને કૂં માણુઓ નિરૂપણે માત્ર મરે તેનાથી રક્ષણ કરતું જોઈએ (૬૪)

નિરૂચન—આ ચતુર્થા ક્રીડીથી કુલર મુખીનો પ્રત્યેક જીવ ઉપયોગી તો છે જ પરંતુ જેઓ ઉપયોગિતાની સ્થૂળ દૃષ્ટિથી જોનારા છે, તેઓ કેટલાક ક્ષુદ્રક જીવોને નિરૂપયોગી માને છે ત્યાં પશુઓને તો તેઓ અત્યંત ઉપયોગી માન્યા વિના રહેતાનથી બચવ્યમ મવ પ્રકારના જનતા પશુઓને મનુષ્યોએ એક ચાળીજ પ્રકારે પોતાના ઉપયોગમાં લીધા છે અને તેઓની મેવા-ઉપયોગવડે મનુષ્યો પોતાનું આશાસ્ત્ર-આર્થિક દિન સાચે છે ગાયો અને બેસો જેવા પશુઓના દૂધને ઉપયોગમાં લઈ મનુષ્યો પોતાના કેટલું ઉત્તમ પ્રકારે પોષણ કરે છે વળી બીજા અને પાડા જેવા પશુઓને ગાડી-ગાડામાં જોડી, ખેતી કરનારા કામમાં નહ અને અન્ય પ્રકારે તેમનો

ઉપયોગ કરી મનુષ્યો તેમની સેવાનો તાલ લે છે ગાય-બેસ અને બગીચા-પાક ઉપરાંત બીજા અને નાનકડાં મનુષ્યોની સેવા બજાવવામાં કામ આવે છે ઘેટા બગીચા ઘોડા, ગધેડા ખચ્ચર ફૂતરા, ઇત્યાદિ અનેક પશુઓ એક યા બીજી રીતે જગતમાં ઉપયોગી થઈ પડ્યા છે આ મૂળ પ્રાણીઓ આટલા ઉપયોગી હોવા છતાં મનુષ્યો તેમની ઉપેક્ષા કરે દિસા કરે તેમના ગળ ઉપગત તેમની પાસે મજૂરી કરાવે દિવા તેમને નિર્દય પડે મારે તે મનુષ્યોની કૃતજ્ઞતા જ કહેવાય આસાદારીઓ આવા પશુઓનો મામ મારે ધ્યાન કરે છે, યજ્ઞ-યાગાદિ કરનાર કે મલીન દેવોની માનતા ગાખનાર તેમનો બલિદાન નિમિત્તે ધ્યાન કરે છે તેમની શક્તિ ક્રાંતિ વધારે કામ કરાવનાર તેમને ગાડામાં બેઠી પ્રમાણ કરતા વધારે ભાર ભરે છે અને તે ઉપર લોખંડની આગાળી લાડી તેમના શરીરમાં ધોતી તેમને ગાય ઉપજાવી ઉતાવળે કામ કરાવે છે આ બધી નિર્દયતાને પશુધુમે આજે આપણા દેશના પશુઓની સખ્યા ઘટી ગઈ અને મનુષ્યનું ઇવન મોઢું તથા મુશ્કેલીમયું ઘર્ષ પડ્યું છે

મુખર્ષી ઇનાકામાં એટલું દૂધ ગેજ ઉત્પન્ન થાય છે કે તેથી દરેક મનુષ્યને સગાસરી ૦૧ દૂધ પછ મળે નહિ જતા રોજ ૨-૪ કે ૬ ગેલ દૂધ ખાનારા હોય છે, એટલે એ વધારે દૂધ ખાનારાઓ અને ગરીબોના લાગતુ અર્ધો-અર્ધો ગેલ દૂધ જુલની લાઇને પોતે ખાઈ જાય છે એમ સમજવું ! દિહુઓ પરપરાથી ગૌદાનનું આદાત્મ્ય અમજતારણ છે પરંતુ એ ગૌદાન હવે માન નામનું જ રહ્યું છે અને મોટા શહેરોમાં તો ફૂતરા તથા ઘોડા રાખનારા દિહુઓ પોતાને ઘેર ગાય રાખવાની રૂબરૂ વિચારતા નથી ! પશુઓ જેવી રીતે મનુષ્યોની મેવા બજાવે છે તેવી રીતે મનુષ્યોએ પણ પશુઓની મેવા બજાવવી જોઈએ પરંપર ઉપયોગી થઈ કૃતજ્ઞતા દર્શાવવી જોઈએ પરંતુ એ પશુસેવા માગે ધણે દબાઈ જતાઈ છે આજે તો પશુઓને અભય ન દેવામાં જ ખરી પડ્યુંવા સમાર્ષ મહેલી છે તેમની ધર્મ

અન્ય નિમિત્ત થતી દિસા બધ કરીને તથા તેમના મજા નેટલી સેવા જ તેમની પાસેથી લેખને તેમને અવ્યવસ્થાન આપવું જોઈએ 'પચતત્ર'માં

ન ગોપ્રદાન ન મહોપદાન નાણપ્રદાન હિ નયા પ્રધાનમ્ ।

યથા યદન્તીદ્ર યુથા પ્રધાન મચપ્રદાનેષ્વમયપ્રદાનમ્ ॥

અર્થાત્—વિદ્વાનો મપર્ણ દાનોમા જેતુ અમયવાનને ઉત્તમ માને છે તેતુ ગૌદાન, પૃથ્વીદાન અને અન્યનને-એકાદને પણ પ્રધાન માનના નથી પણુઓને-મૃગા ગ્રામીઓને અમયવાન ત્યારેજ મગે કે ત્યારે ઉપગળ્યા યુ છે તે રીતે તેમના ઉપર અત્યાચાર થતો અટકે અને મનુષ્યો સમગ્રે કે પોતાની મેરા બચ્ચનનાર પણુઓ પ્રત્યે તેમણે કૃતજ્ઞ નહિ પણુ કૃતજ્ઞ થતુ નેધએ (૮૪)

[પશુરક્ષણ જામણે સામાન્ય કથન કરીને હવે જથ્થાને વિસ્તારે કરીને પણુ ઓના રક્ષણ માટેના માર્ગો દર્શાવે છે તેમા કૌથી પદેલા પશુહિસાનો પ્રતિબંધ કરવા માટે કથે માત્રે કામ લેવું તે સુચવવામા આવે છે]

પશુપક્ષિવધપ્રતિષેધ । ૧૫ ॥

હન્યન્તે પશુપક્ષિણશ્ચ વહુશો માસાસ્થિમેદાઽજિને ।

તસ્ય સ્વાદુપયોજન પ્રતિદિન ન્યૂન તથા વોધયેત્ ॥

દેવા નો પશુમાંસમક્ષણપરા હત્યેવમાવેશ્ય તાન્ ।

શ્રાન્તાન્ યુક્તિપુરસ્સર વલિવિધે કાર્યો નિરોધો દ્રુતમ્

પશુપક્ષીની હિસાનો પ્રતિબંધ ૫.

સાનાર્થ—ધણે જાત્રે માંસ દાન, ચગમી અને ચામડાને માટે પશુ અને પક્ષીઓનો વાત કરવામા આવે છે, તેથી ઉપગની વસ્તુઓનો નપગરા દરોજ ધરવા માટે તેવા ઉપદેશ સોંકોને કરવો નેધએ ફેટલાએક બનિ માટે પશુઓનો વાત કહે છે તેવા જ્ઞાત મનુષ્યોને “દેવતા આપણા કરતાં હતા છે, તે કદી પણુ પશુના માંસનું ભક્ષણ ન કરે ધર્ત્યાદિ યુક્તિ-પૂર્વક મનુષ્યની, ક્ષિત્રીજાતીથી અટકાવન કરાવવી નેધએ (૬૫)”

હિસાના જે માર્ગો તથા કારણો
ને અવરોધ
પશુઓનું રક્ષણ માથ ત્યારે જો

માગે તથા કાગળો કયા છે ? પશુઓના મધુજ સરીરનો પ્રત્યેક ભાગ મનુ-
ષ્યના ઉપયોગમાં આવે છે એટલે કે તેનું માંસ ચામડા, હાડકા રૂધિર,
ચર્મી એ બધા પદાર્થોના મનુષ્યો ઉપયોગ કરે છે, તેથી એ નિમિત્તે
પશુઓની હિંમા થાય છે માસાહારીઓ પશુઓના માંસનું ભક્ષણ કરે છે
તેમના ચામડા જોડા, કેસ પટા, ચોપડાના પૂદા, પાકીટ, ઘેના વગેરે
પ્રકારની વસ્તુઓ મનાવવાના ઉપયોગમાં આવે છે, ડહિરને ચૂકવી તેના
મઠ્ઠા બનાવવામાં આવે છે અને તે મઠ્ઠા ચાદના ખેતરોમાં ખાતર તરીકે
વપરાય છે, હાડકાની કેટલી વસ્તુઓ મને છે જેવી કે ચપ્પાના હાથા, રમકડા
વગેરે અને તે ઉપરાંત ખાતરમાં પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે, ચર્મી સાચા
ઓમાં તેવને બદને અને માચાના કાપડને ખેડ ચડાવવાના ઉપયોગમાં આવે
છે આવી રીતે પ્રત્યેક વસ્તુ ઉપયોગમાં આવતી હોવાથી પશુઓનો ધાન
થવા પામે છે જે મૈના પશુઓની આ વસ્તુઓ ઉપયોગમાં લેવાતી હોય
તો એક માત્ર અપવિત્રતા સિવાય બીજી કશી ટાંકિ ચતી નથી, પરંતુ
મામ અને રૂધિર માટે તો જીવતા પશુઓનો જ વાન કરવામાં આવે છે
કુચ્છી મોતે મરતા પશુઓની સખ્યાથી ચામડા હાડકાના વેપારીઓની
બુખ ભાગતી નહિ હોવાથી આ હિંમામાં તેઓ પણ હિત ધગવે છે આ
કાગળથી જીવતા પશુઓનો ઘાત ઓછો થવાનો ચલ કરવો તે પશુક્ષણનું
પવિત્ર કાર્ય બજાવવા મરાનર છે મામાદાર એ જીવતા પશુના ધાનનું મુખ્ય
કારણ છે અને તે અટકાવવા માટે પણ અરેખરો ચલ કરવામાં આવવો
જોઈએ જોકે મામાદાર કાર્ડ પણ દેસમાં તત્તન મધ થાય તે શક્ય નથી,
તોપણ તેનું પ્રમાણ ઓછું થાત જનનાને ઉપયોગી જનવગે ઓળ કપાય
કે ન કપાય સોડોને ઘી દૂધ માત્ર નામના જ મળે છે તેથી તેમની
માનસિક શારીરિક સ્થિતિમાં નુકસાન આવતી જાય છે એ અન્યથા દર
થાય ખેતી જેવા ઉદ્યોગો સુધરે અને પરિણામે આજે દેશ માટે ભાગના
મનુષ્યોને નિષ્ક્રિય રીતે રોજ મે ૮૮ ખાવાનું મળતુ નથી એ દુર્દશા દર
થવા પામે તેટલા માટે તો મોંઘેને મામાદાર ઝાઝાના માટે ચલ કરવો
એ દેશના કલ્યાણનો જ માર્ગ છે થવામાં પશુઓનો બોગ પ્રાચીન કાળમાં

જોડે અપાનો તેડે હવે અપાતો નથી, પશુદેવ-દેરીઓના ભોગ નિમિત્તે
પશુઓને મારીને તેમના માસનું બલબુ બનાવે અને એ રીતે માસાહારની
સુનૃક્ષાને વૃક્ષ કરવાનો માર્ગ અગ્નિ સોડો મોટા પ્રમાણમાં પકડી બેઠો
છે, તે બધાને ધર્મનિમિત્તે પશુવધ કરતા યજ્ઞિપૂર્વક અગ્નિના જોઈએ
કેટલાક એમ નમજે છે કે આવી દિમા કરનાગઓને શામ-દામ-દડ-બેઠાદિ
હરકોઈ યુક્તિથી તેમ કરતા અગ્નિવધ એ રીતે જ પશુ શામ ' મિવા
મની બીજી યુક્તિઓ ચિત્કાળનું પશિષ્ણામ નાવી આપતી નથી તેટલા માટે
દિમ્બને સમજૂતી જ આપવી જોઈએ કે દેવો પશુઓનું બનિવાન માને
તેવા કુટ અને દિમ્બ હોતા નથી, તેઓ મનુષ્યથી ઘણી ઉચી પ્રતિષ્ઠા
વિરાજતા હોય છે માટે તેમને નિમિત્તે દિમા કરવી એ વગ નિર્ધાર
છે તેમજ અનર્થકારક છે (૮૫)

[પશુઓના રક્ષણને અર્થે કેવા નિયમો રાજ્યમાં ધરવામાં આવવા જોઈએ
તે વિષે હવે સૂચન કરવામાં આવે છે]

પશુરભક્ષાસનાનિ । ૧૬ । ૧૭ ॥

માર નાધિકમશતોઽપિ વિમૃયાહોમેન ગન્ધ્યાદિકે ।
વૃદ્ધ વા વૃષભાદિક હતવલં કશ્ચિન્ન સવાહયેત્ ॥
દૌર્બલ્યે ગદસમભવે પશુપતી રક્ષેત્ પશુ યત્નતો-
ભાવ્ય તાદૃશશાસનૈર્નરપતે રાજ્યે હિતાર્થે પશો ॥
ન સ્યુસ્તાદૃશશાસનાનિ વિપયે યસ્મિન્ દયાઽભાવત
સ્તત્રોત્પાદ્ય દયાવલ દૃઢતર નવ્યાનિ નિર્માપયેત્ ॥
પાલ્યન્તે ન ચ તાનિ સન્ત્યપિ જનૈ રાજ્યાઽવ્યવસ્થાદિત
સ્તેપામાદરપ્રવૃત્તિપાલનવિધૌ કર્યાત પ્રયત્ન ડાઘ ॥

પશુરખાના કાયદા

ભાનાર્થ—મારા રાજના રાજ્યમા પશુના રક્ષણ માટે એવા પ્રકારના કાયદા હોવા જ જોઈએ કે મધ પશુ ઠાડીવાગો બાડાના લાંબે એક અંશ માત્ર પણ મર્યાદાથી વધારે ભાગ ભરે નહિ. વૃદ્ધ અથવા દુર્મળ જાનદ આદિ કોઈ પણ પશુને ગાડીમા જોડે નહિ, પરંતુ જ્યાં દુર્મળ થઈ જાય કે રોગી બની જાય ત્યારે તેનો માલિક રખડતા ન મૂકે પરંતુ પોતાને ઘેર રાખીને યોગ્ય સારવાર કરે જે દેશમા તેની દયાને અભાવે કદાચ ઉપર જપ્તારના પશુરક્ષણના કાયદા બંધાયા ન હોય, તો તે દેશમા મજબૂત રીતે દયાનુ બળ ઉત્પન્ન કરીને રાજ્ય તરફથી નવા કાયદા બંધાવવા જોઈએ કદાચ કાયદા બંધાવેલા હોય પણ રાજ્યની દેખરેખને અભાવે તે કાયદાઓ એકે તરફથી પાળવામા આવતા ન હોય તો ગળને કે પ્રળને જમૂત કરી આદરપૂર્વક તે કાયદાનુ પાનન થાય તેવો શુભ પ્રયત્ન જવો જોઈએ (૬૬-૮૭)

વિવેચન—એક બાજુએ જોડે કેટલાક લોકો પોતાના પશુઓની હિંમા જોગત માટે કે વેપારની ખીજ જાણુઓ માટે કરે છે, તોપણ ખીજ બાજુએ પશુઓની રક્ષા કરવાની અને તેઓ ઉપર દયાળુતા દર્શાવવાની આવશ્યકતા પણ ખતાવે કે દયા મનુષ્યના હૃદયનો જ પરમ ગુણ છે, જગતના ખીજ કોઈ પ્રાણીમા તે નથી જો મનુષ્યમા એ એક જ ગુણ ન હોય તો જગતી પશુ અને મનુષ્યમા ના જ તફાવત વેખાય નહિ અંગ્રેજ કોમ માસાદારી છે, છતાં તે જીવતા પશુઓ ઉપર દયા રાખવાના સિદ્ધાંતને સ્વીકારે છે ઈંગ્લાડમા અને દુનિયાના ખીજ દેશોમા પણ પશુરક્ષણને લગતા કાયદા છે અને પશુઓ ઉપર ધાતકી-પણ ન ગુજરે તે માટે સલાળ વેવામા આવે છે મારાલી વિક્ટોરિયાએ કલ્કુ કે-“ સખાવતમા અને દયાના પ્રદેશમા પ્રજાના મૃગા અને અશરણુ પ્રાણીઓનો સમાવેશ જે સુધારામા નથી તે સુધારો પૂરો નથી ” એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે માણુમમા છોકરૂં અને તેથી ઉતરતા જગતમા જનનર દયાને પાત્ર છે જેઓ તેમના દડની અવગણના કરે છે, તેમને

પોતાના સમર્થમાં ન્યાય અગ દયાની આશા મળવાનો દમ્ભ નથી આ
 પ્રમાણે જનવરો ઉપર દયાભાવથી વતવાનું તો માનાદારીએ તેમજ માન-
 ભક્ષણ નહિ કે ના આંખો પણ ન્યીકારે કે જનવરોને ધધા નિમિત્તે અનેક
 પ્રમાણના ત્રામ તોમ તરફથી ગુજરાતમાં આવે છે ભાજના ગાંધી દદ
 ઉપરાંત ભાગ લેવાથી ધોડા કે નગરો તે બેચેનતા અતિથ્રમ વેલે પડે
 છે, તેમને હિનાવને નવાં નવાં માટે સાદી કે આવવાથી વાંચી ચાલુકના
 મદદ માગવામાં આવે છે તેમને જૂઞ્ઞા તરખા રાખી જગ પળુ આગમ
 વિના તેમની પામ્થી કામ લેવામાં આવે ૭ કલપ્તામાં કેટલાક ફુગો
 મારોના ગુજરાતમાં મળુની નમી વખતરી કુક મારે છે એને માથ પોતાનું
 દૂધ નોની નહિ લેના છોડી ? છે અને એ પ્રમાણે દૂધ માટે ત્રાસ
 જાહેર છે કેવલાક પાદા પોયા ના, ધોડા કે અધિજ ઉપર ભાગ લગવામાં
 આવે છે અને તેથી એ પશુઓને ન ત્રામ વેલે પડે છે અને ત્યારે એ
 પાદા તોલીયાગ અને હિવાજ હોય છે ત્યારે તે ઉપર માખીઓ અને બીજા
 જીવો બપુમણા કડી મુકી તેને ચમકા ભરી પીડે છે કેટલાક ફુદ તોલો
 ધગ કે મગજકાંડે આવેના પશુઓને ખવગવવું ન પડે એવા ગ્વાથથી
 ગ્તામાં ગગના મુકી કે છે આવો જ ત્રામ ધગી વાગ પીઓ ઉપર પળુ
 ગુજનો દેખાય છે આ બધો ત્રામ પગુ-પખી પગ નગુરે તે માટે સુધ-
 રેલી દેશમાં કાયદા કગમાં આન્યા છે અને આપના દેશમાં પળુ તે માટેનો
 કાયદો છે, પગ્તુ એ કાય નો અમલ તોલો કગના નથી અને તેનો અમલ
 કગવવા મગકારે જે કાગજ ગખવી બેઠએ તે તે રાખતી નથી આથી
 ત્યારે માધ પશુકા મગ કે કોઇ જીવ થા મગ કિંવા કોઈ પગળુ
 સંખ્યા એ કાયદોનો ભગ કગનાને ન્યાયની કચેરીમાં ગે છે અને તેને કદેતો
 ગુન્હો માફીઓ દાગ માગીન કરી તેમને સિદ્ધા કગવે છે, ત્યારે જ
 કાઈક થાય અમર છે પગ્તુ આ રીતે ન્યાય મેગવવાનું કામ ઘણ
 કટાગભરેલું હોવાથી મમાજસેવકો પળુ એ દિશાએ જલુ ધ્યાન આપી
 ચકતા નથી પરિણામે પશુઓ ઉપર જાનરુ ધાનખીપણુ ચાતુ જ રથા
 કરે છે હિંદમાં તો અતિપ્રાચીન કાળમાં પણ પશુગાના મુદ્દ કાયદાઓ

હતા રાજા અંગેકે જે સિનાનેખોમા પોતાની આસાઓ કાતગવી હતી તેમાની એ- આસા એની હતી કે- દેવપ્રિય પ્રિયદશા રાગના સપળા મુવ ઝામા તથા પામેના દેશમા જેવા કે ચોળ પાજંગ મલપુત કેરપુત તામ્રપળી (વકા) મા તથા ગ્રીક રાજા એન્ડીઓકમ તથા તેના મામત ગળગ્ગોના મુવ-મા-દરેક ન્યજે મનુષ્યના મુખના તેમજ પ્રાણીઓના મુખના ઉપાયો દેવપ્રિય પ્રિયદશા મળા જાન તરફથી ચોગવામા આન્યા છે મનુષ્યો તથા પશુઓને ઉપયાગી જે જે આરધિઓ જે જે મ્યાને નથી તે તે આરધિઓ મગારીને તે તે મ્યાને રોપાવી છે તેમજ ફળ મૂળ જે ન્યજે નથી તે ન્યજે મગારીને રોપેલા છે મનુષ્યો તથા પશુઓના ઉપયોગ સાર માર્ગમા જુક્ષો વવ પ્યા છે અને કુવા ખોદાવગાન્યા છે ' સમયને અનુકૂળ થાય તેવા કાપદો આપણા ગ્રેશર્મા હોવા જ્યા પશુઓ ઉપર વાતકીપણુ તો ગુજરે છે જ એક રીપેટ ઉપગથી જણાય છે કે મુખ્યમા ધુટણુ ભા ગેનો, લગડો નનગો પડી ગએનો, ઝમેનો, છોનાયલી ગતીનો, છોનાયલા પગનો, છોનાયલા સરીગનો, પાડુ પડેનો, વમેરે પ્રકારે ત્રાસ ભોગવના વો- જાઓ ઉપરની નિર્દયતા માટે જહજ માણસો ઉપર એક વર્ષમા કામ ચના વવામા આવ્યું હતું મળે ઉપગની નિર્દયતા માટે ૬૬૩૫ માણસો ઉપર કામ ચનાવવામા આવ્યું હતું જે વર્ષમા ૧૦૪૬૨ કેમોમા સગલ થઈ હતી છતા આજે એવું જ ધાનકીપણુ ચાતું છે આ કારણથી પશુરક્ષાને માટે અથમર ઉપરના જે ગ્રેશર્મા મુખ્યત્વે ટીને જે સૂચના કરે છે એક સૂચના એ છે કે જે જે ન્યજે પશુરક્ષાને નમના ઉપર જણાવુ તેવા કાપ ૧ કે નિયમનો ન હોય તે તે ન્યજે તેવા કાપ ૧ પશુરક્ષાપરાયણ સેવક કરાવવા જોઈ એ અને બીજી સૂચના એ છે કે ન્યા કાપદા હોય પણ તેનો અમન રાન્ય તરફથી જગજગ ન થનો હોય ત્યા પ્રગળને જાગૃત કરીને એવા ગાય જાનુ પાનન કરાવવુ જોઈએ અનુનવ ઉપગથી માલુમ પડે છે કે ન્યા સુની પશુઓના નિર્ધ માટેકા પાસે મનત ને પશુરક્ષાના કાયદાઓનુ પાલન કરાવનામા ન આવે અને તે માટે પૂરી જાગૃતિ જનાવવામા ન આવે ત્યામુધી મનુષ્યની ગ્રાથર્પતાજાણતા દુષ્ટ ને કુષ્ટ જ રહે છે માટે તેવા માણુમેને સનન ચલ વા સુધારવાની ફરજ પાડવામા આવવી જોઈએ (૬૬-૬૭)

[હવે ભાલ અને જલ પશુના સંબંધમાં અવકાર વિશિષ્ટ સૂચના કરે છે]

પશુપોતવદ્વપશુરક્ષણમ્ । ૧૮ ॥

નો યાવત્તૃણમક્ષકા. ક્ષિતિતલે પોતા પશુનાં સ્વયં ।
તાવત્તે નિજમાતુરેવ પયસા પોષ્યા પશુસ્વામિભિઃ ॥
વિક્રય્યો ન વિઘાતકાય વિગતે સ્વાર્થેઽપિ દેય તૃણ-
મિત્થં શાસનપદ્ધતિ નૃપગુરુદ્વારા ચ નિર્માપયેત્ ॥

લવાઈલા અને છુદ્ડ પશુઓના રખણ

ભાવાર્થ—વાળા પાત્ર લવાઈલાં વનગે પશુઓના બન્યા ત્યાસુધી
જમીન ઉપર પોતાની મેળે ધામ ખાતા ન થાય, ત્યાસુધી તે બન્યાને પશુ
ઓના માલેકાએ તે બન્યાઓની માનુ દૂધ દૂધી પીવા દહને પોપવા
જોઈએ—અથવા તેમને તેમની માથી છટા ન કરવા જોઈએ ત્યારે કામ
કરીને પશુઓ દહ થાય એટલે નકામ થાય ત્યારે તેના માલેકા તેમને
ચાણપાણી ન આપના રખડાના ન મૂકે અને કસાર્થ વોરેને ત્યાં મારવા મટે
વેચી ન નાખે તેવો બંદોબ ન ગળની માગફત કે તેમના ગુરૂની મારફત
દામદાઓ થાની કરાવવો જોઈએ (૯૮)

વિવેચન—અત્યાસુધી નેકાપયોગી જનવરોના ગણતરી વાત થઈ
પરંતુ જે જનવરો તાકાગ ઉપયોગી ન નાગતા હોય અથવા જે
કવગ નિરૂપયાની થઈ ગયા હોય, તેઓનું કુદરતી સ્વાર્થાથ માલેકા આરા
નિરૂપયોગી જનવરોનું પોષણ કરવા ઈચ્છના નથી હાથથી તેઓના
પોષણ પાત્ર કરવામાં આવતું અર્થ તેમને બચાવ છે—અનુપાદ-
દેખાય છે એક જાત મરો કે જે માગી રીતે ચાલીને કામ આપે છે તેને
માટે તો વરેક મનુ = અર્થ કે છે, તેમાં તેના પૂરે છે, તેને સાફ રાખે છે,
તેને માટે બાળલ બાળી તેમાં રક્તિ ભરે છે, પરંતુ જે માલેકા કામ
આપવાની
થાયો ન થઈ ગયો હોય છે જે મમાર્થ પીસાઈને
ધાયો પાછળ કોણે રે ? આવીજ

પોતાના જનવરોને પણ પેસા પે । કુવા માગેના એક જડ સચો માને છે
 અને જ્યાસુધી તે મચો । મ આપે છે, ત્યાસુધી તેને ખવગવવામા કે તેનું
 રક્ષણ કરામા સાર્થકતા મમત્તે છે । આરી રથૂગ દહિનો પ્રાણી ' મનુષ્ય
 કહેનારાને લાયક નથી જે મનુષ્ય લાખડ કે તાકડોના જે મચાની તુ
 નામા જે શ્વત પ્રાણીને મુક છે અને મેકિની મગખામા કરે છે તે મનુષ્ય
 ને પણ જે જે કહેવો જોઈએ આવી દહિના માત્રકા કેસા આચરણો કરે
 છે । તેઓ જાગ પગુઓને ગળ તા મુકી દે છે અને જદ પગુઓને પોતાને
 ઘેરથી બહાર હાખી કાઢે છે । જમરાં રાખનારા રમારીઓ મકરી દૂધ દેતી
 હોવાથી તેનું મૂલ્ય નજ બકગઓ કરના વધારે મમત્તે છે તેથી વગામા
 વીઆપની બમરીઓના નજ બાગકોને તેઓ જમનમા જ્યા ત્યા મૂખી દધને
 આપા જાય છે । આ બકગઓ માત્ર દૂધ પાનેજ શ્વે રાકે તેવા હોય છે
 એટલે તેઓ વગડામા નૂખે મરી જાય છે અથવાતો કોઈ વગડાઉ પ્રાણીને
 જાય મને છે તેનીજ રીતે જદ બજદ ગાય કે બેસ કે જે કરા કામના
 રથા રોત્ત નથી તેમને પણ નિચ મારેકા કા તો ઘેચી રાખી મેતે છે
 અથવાતો કમાઈઓને વેચાતા આપે છે આવા મનાઈધ મનુષ્યો પશુઓના
 પાનક થવાને લાયક જે હોતા નથી અને તેથી તેમને જાનમા લાવવા યત્ન
 કરવો જોઈએ આ યત્ન કેવી રીતે કરવો । પહેલો યત્ન મનુષ્ય તરફની
 તેમની માયા-દયા ઉરકેરીને તેમને માયા જાનમા આજીવાનો છે અને એ
 યત્ન જો નિષ્ફળ નીવડે છે તો જે ધમગુરુઓનો તેમના ઉપર કાબૂ હોય તે
 ધમગુરુઓ પામે ગાય લઈ જઈને તેમની દ્વારા તેમને તેમની ફરજને સમ
 જાવની જોઈએ જ્યાસુધી પશુઓના ખચ્ચ પોતાની મેતે હકીકરીને ધાસ
 વગેરે પદાયોનું બદલું કરના ન થાય, ત્યાસુધી તેમને તેમની માતાના દૂધનું
 પોષણ મગલુ જોઈએ અને નિષ્પયોગી થએના જદ પશુઓને તેમના કુદ
 રતી મગજમમયસુધી ચોખ્ય રક્ષણ તથા પોષણ માલેક તરફથી મગલુ
 જોઈએ તેઓને ગખડતા મૂકવામા કે કેસાઈઓને વેચાતા આપી દેવામા
 આવવા નજોઈએ એ હેતુપૂર્વક આ મધા યત્નો કરામા આવવા જોઈએ
 આવા યત્નો પત્ર પૂરા સફળ નીવડતા નથી અને તેથી દયાળુ જનો પાળગ

પેગા માત્રી અગત્ય નથી માગપણુ ઝોને ત્યાં લાવી તેમનું પોષણ કરે છે
 આ પેગાના અનુકૂળતાની દૃષ્ટિએ સારી છે, પરંતુ પુનઃ માનેકોને તેથી
 તેમની ન્યાર્થદૃષ્ટિમાં ઉત્તમ પાપુ મને છે પણ મદ થતા તેને પાગા-
 પેગામાં મુકવાથી પોતાની ફરજમાંથી મુક્તિ મને છે એવું સમજનારા અર્ધ-
 દયાળુ માનેકો તેમને આગળ વેચવાનું પાપ તો ગણા નથી, પણ પાપના
 દુનપર્યંત તેનું અંશુ કંવાની પોતાની ફરજ પૂરી જાળવતા નથી અને
 એ રીતે પેગામાંથી તો અવરજ અને છે એ જ રીતે લગભગ કે પગુઓના
 બચાને વગાડામાં ગળતા મૂળે ગેનાગ ગમાગીઓ મમળે છે કે પાગાપોગના
 કે મદાજનના માણસો તેમ જ બચાને મલાળીને નર્ત જરો એટલે તેઓ
 પોતાની ફરજ બજાવવામાં શિથિલ બને છે આ પાપી પાગાપોગની
 ચાળનાની સાથે ધર્મમંડળ કે ગત્ય તરફનો ઝેરો કાપગ હાવાની જરૂર
 છે કે જેથી પગુઓ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ નહિ બજાવનારા નિર્ધાર માનેકો
 શિક્ષાને પાત્ર બને અને તેઓ માન-ભાનમાં આવે આટલા માટે જ અથકાર
 હર્ષ દાસનવલ્લિ કુવર્ણદ્વારા જ નિર્માણેત્ત એ સમ્બોમાં હ છે કે ગળ કે
 ધર્મશુરદ્ધા (૧) ધર્મ કામનાની ચોળના પણ કંવામાં આવવી જોઈએ પિતા
 વદ થતા અને કમાળી કંવાને નાનામક થતા જુવાન પુત્ર તેનો ધાત કરી
 નાને મિત્ર થ બનતો હાખી કાઢે તે જોટલુ અન્યાયયુક્ત છે તેટલું જ
 અન્યાયયુક્ત પગુ વદ થતા તેો હાડી કાઢવાનું કે આમને આપી દેવાનું છે
 મદ માતાપિતા પુત્ર પામેથી પોષણ રક્ષણ આગી થકે છે, પરંતુ વદ પગુઓ
 તો આગી થતા નથી મારા છે તેમને મનુષ્ય જેની વાણી પેતી નથી પુત્ર
 ન ગાદિ તો વદ માતાપિતા સગા પામે જઈ કે ન્યાયની કચેરીમાં જઈ
 મરીના કંઈ , અને કાવચ રીતે પોષણ મેળવી મકે છે આગે પગુઓ
 તરફથી ફરીયા કંવાનું પેગ છે કે માત્ર પગુએવાનો ધમ જેમને અગી-
 કાર ક્યો કે તેમ મનુષ્યો જ આગે એવા પગુઓના વખીરો છે આ
 રધૂન દૃષ્ટિની પનીયામાં માળ તથા વદ પગુઓ માગના ગત્ય તથા ધર્મ
 તરફના કાયદા મદજ મથકે હોવ છે બધા એવા પગુઓને અન્યાયજ
 મકે કે મુનડી જેવા શરદરમાં આના નિરપેયો ૧ લેખાના પગુઓનો મોગ

પ્રમાણમાં ધાતુ થાય છે ટોર્ડ કોર્ડ મધ્યે નાજર અને નાની વધતી ગા-
થોને કસાઈખાને જતી અકાનના કાચા છે એવા પશુઓ વધારે
ઉપયોગી થઈ પડે તેના હોય છે, એવે સ્વાર્થદષ્ટિવાળુ જગત્ એવા કાચદા
કરે પગ્નુ દહ પશુઓના મેરી તો વ્યાગુ જનોજ છે મગા પ્રાણીઓની
આ મેવા અનન્યાગઓની મોટી મજાની આર્યાવર્તને જરૂર છે (૯૮)

[વહ કે ખાત્ર પશુઓ કાચદેસર રીતે પોતાના માનેક પાસેથી પાવણ મેળવી
ન શકે અને કેવળ તેમની દસાદત્તિ ઉપર જ પશુઓના જીવનનો આધાર રહે,
ત્યાસુધી બાળ અશક્ત, અધન અને જલ્દ નિરાધાર નધ ધિયાત પશુઓને મદિ
પાજશોળ જેવી સ્થાની આવશ્યકતા રહેશે અને રહે છે પશુમેવા પ્રકાશના
અતમા હવે મધ્યાર તે વિષે વિવેચન કરે છે]

પશ્ચાલયવ્યવસ્થા । ૧૧ ॥

વૃદ્ધા દુર્વલરોગિણ. ક્ષતહતા નિર્નાથકા વ્યઙ્ગકા ।
નિ શક્તા પશવો બુભુક્ષિતતરા નેષા સુપશ્ચાલયે ॥
મૈષઙ્ગેન ચ રોગિણા ક્ષતવતા કુર્યાત્ સ્વયં સેવન-
મન્યેવામપિ રક્ષણાય તનુયાત્તત્ર વ્યવસ્થાં વરામ્ ॥

પાજશોળની વ્યવસ્થા

આનાર્થ—જે પશુઓ દહ, દુર્બળ, ટોચી કે જખમી થઈ ગયા
હોય, ધાત્રી વગરના ગખતા હોય, કોઈ અન્ય ઉપાય છેલ્લઈ ગયા હોય
અશક્ત મની ગયા હોય, જૂખ ખરતા હોય, તો તેવા પશુઓને વ્યાગુ માથુ-
માએ પાજશોળ જેવી મગ્યામાં પહોંચાડવા જેમએ ત્યાં જે પશુઓ ટોચી
કે જખમી હોય તેની દવા અને માગવા કગી જેમએ, બીજા પશુઓનું
પાપ મરાખર રીતે ત્યાં ગદાણુ થાય તેવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા કગવરી જે-
મએ (૯૯)

વિવેચન—જે મરીમ ધધાલારીઓ અને તેમના કુત્રોના જીવનનો
આધાર પોતાના પશુઓ દ્વારા થતી કમાણી ઉપરગદેનો હોય છે, જેઓ પશુઓ
મેરી ફગ્ગ મમજા આ પૂરી અનુકપાવાળા હોતા નથી, કિવા જેઓ

કેવળ દયાહીન હાઈએ નિરૂપયોગી પશુઓને કમાઈઓને ત્યાં મોકલી દેવા
 અચમત્સર્ય તેવા હોતા નથી તેઓના વદ્ધ, દુર્મળ કે યોગી પશુઓને આવશ્ય
 આપી તેમનું પોષણ કે તા માટે પાત્રપોષણ જેવી ધર્માત્મ મચ્છાની અંત
 રચના હો છે અને આવી મચ્છા નથી હોતી તો ઉપ જાતના પશુ તેવા
 મોઝા પોતાના પશુઓને વધારે પીંગ ઉપજાવનારા અને ઠંડા અને મિચ્છા
 મગા પ્રાણીઓ વધારે દેગન થાય છે એવી ચક્રચારો અંતરે લોકો પા
 તાના મોઝાને કમાઈવાડે જતા દે છે અથવા તેમને રખ ના મુખ દે છે આ
 કાગળથી પશુસેવાનો ધર્મ મમજના ઈશ્વર પાત્રપોષણને એક આવશ્યક
 મચ્છા માને છે આપણા દેશની પાત્રપોષણની યોજનાને પાત્રપોષણ દેમો
 ઉપયોગી માનવા નથી, પરંતુ તેઓની અને આપણા દેશની દૈનિક વિચાર
 તરફ વળેલો છે તેઓ જનજીવને મધ્ય ઉપયોગિતાની દૈનિક જોતાગ
 છે અને આપણે દેશ ઉપયોગિતાને ગૌરવ માની આમરણમતેનું ના મિદ્ધા
 નાને દૈનિક મીપે રાખી વર્તનારો કે આમ દેશના જના પાત્રપોષણની
 અવગણના મેળા દોરો નુકામવાની જરૂર છે એટલું તો સ્વીકારવું જોઈએ
 પાત્રપોષણમાં મોટા ભાગે મોઝા, જમખી અથવા અને દુર્મળ પશુઓ
 હાય છે અને જ્યાં તેની મચ્છા મોઝા મેલ છે, ત્યાં તેમની યોગ્ય મેલા થતી
 નથી તેટલી વા એવા પશુઓને નીચામાં આવતો ચાલે સચકત પશુઓ
 ખાઈ જાય કે અને દુર્મળ પશુઓ જૂને મરે છે આવે મધ્યે મદખ પા
 વિશેષ મેલ છે તેથી જનજીવને પાત્રપોષણ દેમોની પશુઓની ધર્મીતાગ આપણે
 જોઈએ તો માપણી પાત્રપોષણ એવી હોતી જોઈએ તેવું આપણને પૂ
 જાન થાય એવી છાંત્રીતાગમાં માન માર્ગદર્શિ કે ઉપયોગિતાવા નુ
 માધાન્ય હોય છે, પરંતુ આપણા દેશની અનુકૂળ દૈનિકી તો આપણે
 તેમના રતા વધારે મોઝા મુલક અને ચક્રચારાગી પાત્રપોષણ ધર્મી
 કરી રાખી મે પ્રથમ પશુ અવસ્થા વસ્તુ એ એ સમ્મો વડે પા
 ઉપયોગિતા વધારવા પ્રત્યે જ પશુસેવાધર્મીઓનું લક્ષ્ય હોય
 પાત્રપોષણ - - - - - અવગણના જાણીતો હો
 મુચન - - - - - જે અનુકૂળ પાત્રપોષણ મમજના

મ્યા કરવામા લેખના છે તેઓ મૂળ પશુઓનો આશીર્વાદ ગ્રહણ કરે તેની રીતે ન્યધર્મ બનતો નો તેઓ આપની પાળગાયેના પાશ્વત્ય દેશોને માટે પણ આદર્શ રૂપ બનાવી દે (૮૯)

પંચદશ પરિચ્છેદ

એવાધર્મ જ્ઞાતિની એવા

[જ્ઞાતિ એ એક સામાજિક સંસ્થા છે એટલે જ્ઞાતિએવા એ એક સમાજ-સેવાનો જ પ્રમાણ ■ પરંતુ સમાજમા જ્ઞાતિની સંસ્થાનું અસ્તિત્વ કેવળ ભૂદી કમાનું હોવાથી જ અત્ર તેવી સંસ્થાનું યેવક નિરૂપણ કરવામા આવેલું છે સૌથી પહેલા જ્ઞાતિસંવાદ સ્વભાવ નિરૂપણ કરવા જ્ઞાતિની ઉપધામિતા-તેના સમજાત-રૂપી શુભ અને નિબળતા, પી અવશુષ્કન કથન જ વગર કરે છે અને એ રીતે જ્ઞાતિરૂપ સંસ્થાનું ઉપકારમય જીવી રીતનું છે તે દર્શાવે છે]

જ્ઞાતિસત્કાડ્ડાન્તરભેદપરિહાર । ૧૦૦॥

તુલ્યાચારકુટુમ્બસહતિતયા જ્ઞાતિ. સમારમ્યતે ।

વિસ્તીર્ણાહિ યથા યથા ભવતિસા તસ્યા ઘલ સ્યાત્તથા ।

સા ભેદૈર્યદિ સ્વઘ્નિડતા બહુવિધે કલેશાવહા સ્યાત્તદા ।

તસ્માદાન્તરભેદસ્વેદહરણે યત્નો વિધેય પર ॥

જ્ઞાતિની સેના

ભાવાર્થ—સરખા આચારવાળા અને મરખા રીતરિવાજવાળા કુટુંબો ॥ જે ૧૦૦થી જ્ઞાતિની સ્થના થાય છે તે કુટુંબોનો સમૂહ જોટસો મોટો હોય અથવા જ્ઞાતિ જોટલી વિશાળ હોય તેટલે અંગે તે જ્ઞાતિનું બળ વધારે ગણાય બળવાન જ્ઞાતિ ખોતાનું અને પરનું ક્ષણ કરી શકે છે પણ ન્યારે એક વિશાળ જ્ઞાતિમા નાના નાના વિભાગ પડવા માટે છે એટલે જ્ઞાતિ અગ્નિ થાય છે ત્યારે તેનું બળ વૃદ્ધિથી તેને અને પ્રકારના ક્યેશમા

ઉત્તરુ પડે છે માટે મજનોએ માતિના આનન્દ-પેટાવિભાગને દૂર
કરવાનો ઉદ્દેશ પ્રયત્ન કર્યો તેથીએ (૧૦૦)

નિવેચન—માતિ એટલે શું ? સામાન્ય રીતે માતિ એ એટલે
મમુદાય છે જે પોતાની સમૃદ્ધિનો અમુક આર્થિક મીઠાઈ હોય છે
અને એ આ રીતે લક્ષ્યબિંદુ મળીને તેના મરક્ષણ માટે મમુક પ્રયત્નના
સામાજિક આચારોની મર્મી બાધી હોય છે જાલન આપણને એવું જ
સમજાય છે કે જે કુળોએ મમાન આચારોને અને રીતરિવાજોને મીઠાઈ
દોય છે, તે એક માતિ છે પૂર્વે આ માતિ મધાગુણવજાગ્રમ ધર્મને અનુમરીને
થએવું હતું બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ગો હતા અને ચારે
પોતાના વજાગ્રમના ધર્મો જાળવતા સસાગ્રમા નિચગ્ના પરન્તુ એક જ
વજના જૂઠા જૂઠા ટોળા બધાવા લાગ્યા જૂઠા જૂઠા મધને ગઢેના લાગ્યા,
જૂઠી જૂઠી મધ-કાળાની અમરે તેમના ઉપર થવા લાગી તેમ તેમ
જૂઠા જૂઠા મમુદાયો તરીકે તેઓ ઓળખાવા લાગ્યા વર્ણાશ્રમધર્મની મૂળ
મસૂદિ જાળવવાની માથે પોતાના ટોળા કે સમુદાયની વિશિષ્ટ સમૃદ્ધિ
જાળવવાનો મોહ અને અભિમાન જેમ જેમ આવતું ગયું, તેમ તેમ તે
મમુદાયો નાનિરૂપ બની ગયા અને તેના જેમ જેમ નાના ટોળા તથા તક
પડતા ગયા તેમ તેમ પેટાશાનિઓ તથા તેમના બધારણ કરાવા લાગ્યા
પોતાની આ રાજ્યત પ્રાચીન સમૃદ્ધિ જાળવી રાખવાના જ પ્રયત્નમાં આ
પ્રમાણે માતિઓ બધાઈ અને તેઓ પોતાની વિશિષ્ટતા જાળવવા લાગી
આ માતિના આચારાગ્નિના નિમિષે માતિજનોને અનેક રીતે ઉપકારક થઈ
પડ્યા સમૃદ્ધિનો ખર્ચ કરે તેવું પાછું પણ પતિન આવગણ દોરને પાત્ર
લેખાવાથી તેના પતિન આવગણમાં પડતા અનેક લોકો અટકતા, સમૃદ્ધિની
આમપાસ એ ૧ મળનારી અનેક અમિતોની પોતાની વિશિષ્ટતા જાળવવાને
પરાવા દુમનામાંથી પોતાના સમુદાયનું રક્ષણ કરતા, મમુદાયની અવરના
તોમની માટે બહોરોને સમુદાયમાંથી બહિષ્કૃત કરીને પણ પોતાની સમૃદ્ધિ
તિની ગુદતા જાળવતા મથતા અને સમુદાયનું બળ તેઓને એ મથનમાં
ઉપકારક થઈ પડત આ પ્રમાણે માતિરૂપી સમ્યા અભિમાનોના ચાલિયને

પતિત થતું અકાવચ માં માધનશૂત મનતી અને એજ તેનો ઉપકાર અશ
 છે આ ઉપકારના જો ચાતિમા દગની રાખરામા આવેનો તેમ અસમાજ
 નમ્ને ૧૨ દિન કરે એવી તેનામા ગમ્તિ ગેલી છે પાશ્ચાત્ય દેશોમા ને
 શાનિ નામની ઇર્ષ મન્થા નથી, પરંતુ સમાજના જૂદ જૂદ ટોળા પોતાની
 પ્રાચીન અને આસ્થાશૂત સમૃતિ જાળવી રાખવાને હમેશા મથન કરતા જ
 હોય છે અને તે ટોળા જે ચાતિઓના જૂદ ચરણો જ છે આ પ્રમાણે
 ચાતિના બધાનો ઉપકારક છે, તો ટોળાકો તેને વિનયિત કરી નાખવાની
 હિમાયત કરે છે તેનું કારણ શું ? કારણ એ છે કે આજે એ ચાતિની મન્થાનું
 અવરૂપ બગડી ગયું છે અને તેને ફરીથી મુધારી નહિ શકાય એવું જે અધીગ
 જનો માની રહ્યા છે તેઓ તેનો વિશ્વમ કરવાની તિમાયન કરે છે આ
 ચાતિ સન્થામા અને પ્રકારના મજાજ પેશ છે પહેલો બગડો તો એ જ
 છે કે મૂળ ચાતિવર્ણોના અને પેટા પડી ગયા છે અંદર ચાતિઓ બની
 ગઈ છે અને અનેક તા પડી ગયા છે ચાતિનું જો બધું પૂર્વ હતું તે આજે
 ગયું નથી કારણકે સમુદાયો નાના હોવાથી કોઈ બોલસ સમુદાયની બહાર
 હવાની ગરજ જ કટલાઈને હોતી નથી એક વિશાળ ચાતિમા અવસરક્ષણ
 કરવાની જે શક્તિ રહેલી હોય છે તે શક્તિ એ નાના તમા દાની નથી
 જે પોતાના સમુદાયનું રક્ષણ કરી શકે નહિ તે મમદાયની અક્તિઓ
 અવચ્છેદી ચારિત્ર્યની અને કુષ્ટ બો, પગિલાને તેની પ્રાચીન સમૃતિ
 તેની વિશિષ્ટતાઓ તેની ઉચી આસીયતો ગેરે ન શકે પામે તેમા શી
 નવાઈ ? એ અદ્રામ ઈલાકામા ૫૮૪ ન્યાતો શાહસોની છે અને ૨૩૦૦
 ઉપગ્રાત ન્યાતો શાહસોતરોની છે એવી જ દિ ના જેક પ્રાતમા દગતો
 ન્યાતો છે અને એ ન્યાતની મેકડો પેગ ન્યાતો છે પણ એ પ્રાતની
 એક ન્યાતના વળીમ કે શાહસો જીજ પ્રાતની તે જ ન્યાતના વળીમ કે
 શાહસો માથે ઝાડી-એડી વહેવાર રાખતા નથી એટલે પડી દિંદમા નાની
 નાની હમરો ન્યાતોમા તેનું બધું વહેવાઈ જાય તેમા નનાઈ નરી આવી
 રીને બદ નાના ત કે ગોળને પરિભ્રમે કેટલીક ન્યાતો તો સદત નાજદ
 જવાનો સબવ છે આવા બહુ નાના વિભાગો પડી જવાને પરિણામે

જ તાતિશ સમ્યા કેટલાકેને અજાણી થઈ પડી છે જનતાના મારા
ચાગિય, આવાર અને ઉચ્ચ સમૃદ્ધિના દેશ માટે આ પેગાંબેદો દૂર
થવાની જગ છે અને તેટલા માટે તાતિની પહેની મેરા તો એ જ છે કે
યોગ્ય થતોવી એ પેટાભેદો વચ્ચેનું અતર ફર કરવું આ નાના નાના
સમુદાયનું મગાન કરવું જે સસારસુધાગ્રે તાતિને વિશ્વમ કવવાની
દિમાયત કરે છે તેઓના કળા જેઓ તાતિના વિભાગેને એક કરી તેમનું
અગ વધારવાને કે નિયમોને સુધારવાને મથન કરે છે તેઓ વધારે મારા
મસારસુધાગ્રે અને છે મહાત્મા ગાંધી, પચ્ચ વહે છે કે “આ મા સારો
ઉપાય તા એજ છે કે નાની નાની તાતિઓના મદાજન એક મળી એક
તાતિ બની જાય અને આ મોગે સઘ બીજા મોની માથે મળી છેવટે
ચાર વર્ણુમાના એકમ ગ્યાન ભે” (૧૦૦)

[હવે જ્ઞાતિને સુખવરિધત રીતે ચલાવવાને કેવા જોગને નાયકપદ-પદેષ
પદવી અપાવવી એજે તે વિરે મચકાર કહે છે]

જ્ઞાતિનાયકવ્યવસ્થા । ૧૦૧ ॥

નેતૃત્વ મ કુલક્રમાગતમલ કિન્તૃત્તમૈઃ સદ્ગુણૈ-
રન્યાય યદિ તન્વતેઽલ્પમપિ યે કિંતે. ફલ નાયકૈઃ ॥
સ્વાયં સાધયિતુ મનાગપિ પરાનિષ્ઠ વિતન્વન્તિ યે।
તન્નેતૃત્વવિવર્ત્તનેન જનતાસેવા સમાપચ્ચતે ॥

જ્ઞાતિના નેતાઓની વ્યવસ્થા.

ભાષાવર્ત—કોઈ પણ પ્રકારનું નાયકપદ કુલ પરથી વાગ્યા
તરીકે મળતું ન હોતું જોઈએ કિન્તુ ઉત્તમ મદગુણોને અનુસાર લાયકી
મુજબ મળતું જોઈએ, અર્થાત્ નાયકને ગમે તેવા ગુણો હોય તો જ તે
નાયક જે નાયક થઈને જગ પણ પચપાત કરે કે નહીં અથવા આપે
તેને નાયક બનાવવાનું શુ પ્રયોજન કે જે નાયકો પોતાનો સ્વાયં સાધ-

વાને થોડું પણ ખીજાનું અનિષ્ટ કરે તેવા નાયકોના પાસેથી નાયકપણ છિનવી સર્ધ ખીજા લાયક માણ્યને નાયક બનાવવાથી પણ એક પ્રકારે સમાજની સેવા બજાવાય છે (૧૦૧)

વિવેચન—જેવી રીતે એક લશ્કરને મેનાપનિની ટોળાં નાયબની, રાજ્યને રાજની અને ઝીઝને રૂપની જરૂર હોય છે તેવી રીતે ગાંધિને એક નાયકની જરૂર હોય છે આ નાયબને ગાંધિનો પોતે જ શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે પૂર્વે યદ્યપિ દશમાં ગાંધિ એક આવશ્યક વ્યક્તિ જ લેખાતી અને રાજ વિના તેમ પણ દેશનું રાજ્ય ચાલી સકે નહિ એમ મનાય, પરંતુ આજે રાજ વિના અનેક ટોળાં ગાંધિ સુચવચ્ચિત રીતે ચાલે છે છેની યુરોપીય સહાયતા જ કટવાક દેશોના ગાંધિઓ પદબદ્ધ થઈ ગયા છે અને ત્યાં પ્રજામત્તાં રાજ્યો મથવાયા છે પ્રજાએ નુટના પ્રતિનિધિઓની સરઘા કે જેને સામાન્ય રીતે 'પારામેન્ટ' ને નામે ઓળખવામાં આવે છે એ સરઘા દેશનો વહીવટ ચલાવે છે અને એ સરઘાના મંત્રીઓએ જ એક સર્વોપરિ પ્રમુખ નુટનો ટોચ છે જે આખા દેશનો વડો લેખાય છે આ પ્રમાણે કુલ-કમાગ રાજપદવી દૂર થઈને નુટણીને ધોરણે દેશના સર્વોપરિ પ્રમુખો નુટાવાનો કમ ચાલુ થયો છે અને આ કમ એક વ્યક્તિનિર્ધારિત રાજ્ય કરતા વધારે સારો લેખાયો છે આ પ્રમાણે મરોપરિ ગાંધિ ગયો અને અનેક વ્યક્તિઓની મરોપરિ રાજસભા બની એ જ રીતે ગાંધિમાં એક સર્વોપરિ પોતની પદવી હવે મો-પ્રિય રહી નવી જે કારણથી રાજનું રાજ્ય અપ્રિય બન્યું છે એ જ કારણથી ગાંધિના પોતની પોતાઈ પણ અગામી બની છે ગાંધિ પોતાની પ્રજા ચૂકવા લાગ્યો અને જુઓ થયો એટલે તેને પ્રજાએ દૂર ફેંકી દીધો એ જ રીતે અન્યાયી અને જુ મી પોતોની સત્તા પણ હવે ગાંધિમાંથી ઓછી થઈ ગઈ છે તથાપરપરાથી રાજનો પુત્ર રાજ જ અને અને પાવનો પુત્ર પોવ અને એ રીતેના આ પોતાનો છે આ કારણથી જેવી રીતે પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો પ્રમુખ પ્રજામત્તાથી ચેત્વિતાદુમારે નુટાય છે, તેવી રીતે ગાંધિનો પોતે જ તથાપરપરાથી નહિ પણ ચાંચવાને અસરને નુટાવો જોઈએ પ્રજાનો પુત્ર તથા પાગનારા ગાંધિ

ઝોના વખતમા આવા નિયમની જરૂર નહોતી કારણકે તે વખતે રાત્રિના
 પોતો પણ સમગ્રતા કે પોને જેવા રાત્રિના ઉપરી કે, તેવા જ રાત્રિનો
 મેનકે કે અને પોને આત્મભોગ આપીને રાત્રિનું દયાળુ થાય તેવી રીતે
 રાત્રિઉપી નામને ચનાવવાનું છે, રાત્રિજનોને યોગ્ય મથાભા રાખી તેની
 હિચ્ચ મ કૃતિ જાગરી ગણવાની કે અને રાત્રિદિતાએ અનેક યોગનાઓ
 નન-મન-ધનથી કરવાની કે પરન્તુ આજે રાત્રિના પોતેનીતેરી ભાવનાઓ
 મોટે ભાગે નહ થઇ કે તે એમ જ સમજે છે કે જેમ પ્રજા ઉપર રાજ્ય
 ચલાવવા માટે રાજા કે તેવી રીતે રાત્રિજનોને પોતાના મનથી કુ-મોથી
 ગળડવા કે દમાવવા કે પોતાના ખાનગી સ્વાર્થો સાધવા માટે પોતાની
 પોર્વાઈ અથવા નોર્વાઈ છે. 'મેડ એ મન' 'એ હ' 'માથી મનેનો કે
 માણમ પોતાના ગુણોવડે જ શ્રેષ્ઠ લેખાય કે અને ગુણુ ગ્રહણુ કરનાર
 માદામ શ્રેષ્ઠ મની શકે છે શ્રેષ્ઠતા નરપર પગ ઉતરે કે એવા કાંઈ નિયમ
 નથી એટલે મેદાઈ વરપર પાની દોષ કે એક રાત્રિનો મોડ છે શ્રે તા
 ગુણાનુમાણી તેવી જોઈએ અને તેથી રાત્રિજનોના મનને અનુમરીને
 શ્રેષ્ઠ માણ છે તેનો નિર્ણય કરી શકે તેને આપી જોઈએ પાવાતર
 ઝોના જાત્રમા જેમ મુખનવાદનુ ધોરણ વાને કે તેમ રાત્રિઓમા
 પણ બુમનરા - Democracy હોવાની જરૂર કે આ પ્રમાણે આ 'વાકમા
 અથમરે રાત્રિના બધાગણમા બુમનવા ની આવશ્યકતાનુ સૂચન કરેતુ કે
 પોતેના અથવા દૂર કરવાનુ સાધન જ બતાવે એ છે કાંઈ પણ રાત્રિમા
 એક શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળા માણુમો નાયક કે પ્રમુખપ આપતુ, અપાવતુ નિરા
 તેને લગતી કાંઈ યોગતા હોતી તે પણ રાત્રિની મોની સેવા બનાવવા
 બગમર કે જે રાત્રિનો નાયક થઈને રાત્રિનું રિન આચરે છે તે તો
 માનો મેવાધર્મી કે જ, પરન્તુ જે યોગ્ય માણુમને નાયક બનાવે છે તેની
 મેરા પણ ઝોડી ગણનાને પાત્ર નથી મનુષ્યોની યોગ્યતા નથી જરી
 મડગો સ્થાપી કે એવી લાગી રીતે પોતે કે મેદ નુટવાની પદ્ધતિ રાત્રિ-
 ઝોમા ચાતુ થતા દજ વાર થએ, પરન્તુ તે પહેલા જનતાગુધી મર્જાનુમને
 યોગ્યતાનુસારે પોતે કે નાયકને પસંદ કરી તેમને નાયકપદે સ્થાપવાની,

વશપર પગનું ધોરણ રદ કરી ગુણાનુસારી પોતું ધોરણ ચાતુ કરવાની તો તાત્કાલિક જરૂર છે (૧૦૧)

[હવે જ્ઞાતિમા ચાલતી દુષ્ટ પ્રથાઓ પ્રત્યે જનમર નાયકરૂપ જ્ઞાતિસેવકોનું સમ દોર છે]

જ્ઞાતિકલહકપરિહાર । ૧૦૨ ॥

કન્યાવિક્રયપુત્રવિક્રયયુગ જ્ઞાતિ કલહાયતે ।

દુષ્ટા બાલનિવાહપદ્ધતિરપિ જ્ઞાતેર્મહદ્દૂષણમ્ ॥

પુત્રદૂષણવર્જનાય યદિ તે નિદ્રાપરા નાયકા-

સ્તન્નિદ્રાહરણેન સજ્જનવરે સેવા વિધેયા નૃણામ્ ॥

જ્ઞાતિના કલહનો પરિહાર

સાવાર્થ—જે જ્ઞાતિમા કન્યાનો બાપ કન્યાને પૈમા ની વેચતો હોય કે વગેરે બાપ પૈસા સંઘને યોગ્યના પુત્રને પગલાવતો હોય, અર્થાત્—કન્યાવિક્રય કે વરિક્રય થતો હોય તો તે બંને રીવાજો તે જ્ઞાતિને કલહિત બનાવે છે જે જ્ઞાતિમા બાપવિવાહની પદ્ધતિ ચાલે છે એ નાની ઉમરમા જ દીકરા દી રીં પછાડી દે છે તે પદ્ધતિ પણ જ્ઞાતિનું એક દૂષણ છે ઉપર જણાવેલા તથા દૂષણો દૂર કરવાને જ્ઞાતિની નાયકોએ જગૃત થઈ કટિબદ્ધ થવું જોઈએ કદાચ નાચો ઉપમા પડ્યા પોય તો મેવાના ઉમેદવારોએ તે નાયકોની ઉપ ઠાકી તેમને જગૃત કરી જ્ઞાતિના મનુષ્યોની મેના બચાવી જોઈએ (૧૦૨)

વિવેચન—પૂર્વે જણાવનામા આ યુ છે કે જ્ઞાતિરૂપી મનુષ્યો પત્નર તો શુભ હેતુથી ગ્રામીન મગમાથી થયું હતું પરન્તુ તેમા કાળક્રમે કરીને એક પ્રમાણના ગેરો આવી વસવા લાગ્યા આ ગેરો જ્યારે વ્યક્તિજન હોય છે ત્યારે તેો દુષ્ટ કે ગેરો થઈ જાય જ્ઞાતિના અરેમરોએ કંઈ જોઈએ જ્ઞાતિની મનુષ્યો ઉચ પ્રકારની રહે તે માટે જ જ્ઞાતિનું બંધન છે અને જ્ઞાતિ ॥ નિયમો ઠ વ્યક્તિજન દોરા માલુમ પડતા બંને તેનો જ્ઞાતિમા

પ્રચાર થતો જાણતા જ તેને દૂર કરવાને અગ્રેમગેએ એકદમ કાયદો ધરી,
તેનો ભગ કન્યાગો વાળખીંડ દગવી તે દોષ ઉપર અટકાવ મૂકેલા જોઈએ.
પરંતુ આવી ફરજ જાનવામાં અગ્રેસરો સિધિન બનવાને પગિણામે
આજ્ઞાન જૂની જૂની શાનિઓમાં અનેક પ્રકારના દોષ ધર કરી રહ્યા છે
અને એ ગેલ કાળકે દુરની રૂપ ધારણ કરે છે આવી અનેક દુરનીઓ
સમાજમાં ખેસી ગએલી જોરામાં આવે છે અને એ રૂઢીઓની માંડી
અમરો ગાંતિઓ ઉપર થતા પામી ઇ અનુદાન મન અને દુષ્ટ છુદ્ધિ, નમણા
બાગેશ અને ગરીમાઈ ઇત્યાદિકેટલીક વસ્તુનિયતિ નો ન્યાતની દુરનીઓને જ
આભારી હોય ઇ પુત્રીને પેમા નઈને પગલાવનાર-વેચનાર કન્યાવિક્રયના
દમ્પેશ અનુદાન-માન વિચારનો અને દુષ્ટ હોય ઇ પોતાના પુત્રી પગખારી
મામાં પેમા માનના હોય તેઓ શાનિમા પુત્રીના માતા-પિતા ઉપર ગરીમાઈ
મહટ મેલનાગ થઈ પડે એ ખુ તુ ઇ જોઓ પોતાના પુત્રપુત્રીઓને નાની
વરમાં પ દાવના હોય તેઓ પોતાના પુત્ર-પુત્રીઓના સંકેતના બાધા નમણા
પાડનાગ, તેમને રોગી-નિર્મળ મતલિના માગાપ બનાવનારા અને અન્યાયુષી
બનાવનાગ થઈ પડે અને એ રીતે પોતાને હાથે જ પોતાની મતલિનું
નષ્ટોદ વાગ તેમા શુ આશ્ચર્ય છે? બાળ-રૂઢી જે શાનિમા બુ થતા હોય
ઠે, ત્યાં હા માયુષ્ય, અન્યાયુષી મતલિ, ઓગી જીવશી જે જિજ્ઞાસા, વૈધન્ય,
વધ્યત્વ ઇત્યાદિ દોષો ઉભગમ નીલગેલા માલુમ પડે તે પશુ ખુ તુ છે
દુઃકામાં આ દોષો ગાંતિનું અમ્બ્યાણ કરનાગ છે અને ને દૂર થાય તો શાનિનું
હિન માધનનો માર્ગ ખુ તુ થાય ઇ કન્યાવિક્રય અને વ વિવ્ય દ્વારા
મેળવેનું ધા કુટનાથી ભરેતુ કે, તે કાગલથી એ ધન જેની પમે દોષ છે
તે બાધા નિ વમી જ હોય છે કન્યાવિક્રયથી દુઃકના તથા કળેશના બનાવો
પશુ બનવા પામે છે પાગસી ગમમાં વ વિવન પુરુષ દોવારી મોગી વયની
પુરુષ માગિશાઓ પગળી શકની નથી અને કેટલીકને તો ગરીમાઈને
કારણે જ જીવનપર્યંત કુવારી ગિચિનિમા ગેનું પડે છે આ પ્રમાણે વગવિક્રય
અને કન્યાવિક્રય એ મે દુરનીઓ જ એવી છે જે જો શાનિમાં બીજા પશુ
અનેક પ્રાપ્તિ દોષોને દાખલ રહે છે બાળ-રૂઢી માં દુગો તો આજે

અનેક જ્ઞાતિઓ બોગવતી નગરે પડે છે કાચ જેવા મોટા રોગો જીવાન
છે ગાઓ અને ડાઝરીઓમા પ્રમરે છે દુર્મળ અને રોગિષ્ઠ મતાનો ઉત્પન્ન
થાય છે વેતીલા જેના શરીરના યુવાનો અને યુવતીઓ ત્યાં ત્યાં નગરે
પડે છે, અકાળે મૃત્યુ, વૃદ્ધાવસ્થા, રોગિષ્ઠતા વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે જે કે મ
શ્રીઓના પુત્રનો કોતી નથી અને બાળનો ઉપર અપ્રમાદ મૃત્યુ નથી,
તે કામમા વિધવાઓ અને વિધુની સખ્યા વધતી જાય છે અને ધામે
ધામે ન્યાત ધમાની જાય છે આ બધા માદા પરિણામો જે જ્ઞાતિબોગવતી
રોય તે જ્ઞાતિમા કુરુઓ દૂર કરવા માટે મથન કરનાર મેવાધર્મી જનોની
મોની અગત્ય હોય છે એ રીતીઓ દૂર કરવાનું નામ એ જ્ઞાતિ સંસ્કારની
આયુષિ અવગણ્યા મગમર છે જે જ્ઞાતિના મનુષ્યો કે મમેમમે ઉધમા
પડે છે હોય છે કિંના જેઓ અજ્ઞાનજ્ઞાન નાકે શુભ અગમ શુભ તે સમજતા
નથી તે જ્ઞાતિમા જ મોટા ભાગે કુરુઓ ફાગેરી રોય છે, એવે જ્ઞાતિ-
સંસ્કાર માર્ગ જરા અપ્રપુર છે તેની પહેલી રજા આગેવાનો અને જ્ઞાતિ
જનોને જાગૃત કરવાની છે કુરુઓના વાગ્યા રખતના મવાસથી કેટલીક
વાર જ્ઞાતિજનોની યુવામી મનો શા બની ગઈ હોય છે એટલે તેઓ
શુધારાઓની સામે પડે થાય છે, તોપણ જ્ઞાતિહિતચિન્તે ધીરજથી
કુરુઓને દૂર કરવા થત મેનવો આશય છે (૧૦૨)

[જ્ઞાતિના કલ્પે ૪ કુરુઓનો પહિર કરવાનું સચચા બા મયકાર
બીજા કરવાક કુરુઓ-કુરુઓનો જ્ઞાતિમાથી બદલ મરે કરવાનું જ્ઞાતિમેવજને
સચચે છે]

કુરુદિપરિહરણમ્ । ૧૦૩ ॥

વિક્રીયાપિ સુતા ગૃહ વહુધનૈ કાર્યો હિ લક્ષ્નોત્સવો ।

દેય જ્ઞાતિજનાય મિષ્ટમશન મૃત્યુપ્રસન્ને ધ્રુવમ્ ॥

ઈદ્ગુરુહિતલ કરોતિ જનતાહાસ ધનાદિક્ષતે-

૩ જને સુકૃતિભિ કાર્ય પ્રચરનો વર ॥

કુરુગીઓ દુઃ કઠ્ઠી

ભાનાર્થ—કેટલી સારિઓમા લક્ષ્યપ્રમગે તો કેરી ગુનિઓમા મૃત્યુપ્રમગે પાતાની પામે પૈમા ન હોય તો દીપરી વેચી કે ઘ મારવેલીને પણ મોટા વગ કરવા સારિને મિષ્ટ ભોજન દેવુ, મોગી જનો તો પરી અને એ રીને દળો કે લામો રૂપિયો ધુમાડો કરામા આવે છે આના નામની કુરુગીઓ એ દર રીને ધનના નાશ કરી મમાજને ગરીબ બનાવે છે અને મામાન્ય માણુમો કે ત્મા દમાપુથી પાપમાનરી નામે છે, તેથી તેરી કુરુગીઓના મુખને ઉખેડા માટે ગવાના ઉમેદવા ન જાએ ઉભમ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ (૧૦૩)

નિવેચન—મા સ્તોત્રમા મધ્યમ ગુનિના કલ-રૂપ બીજી કટીક કુરુગીઓનો ઉદ્દેશ છે, જેરી લક્ષ્ય-પ્રમગે હિંસા મૃત્યુ-પ્રમગે મોટા અભણવાગે કરવા, મોગી જનો જોડી, ખચાગ વગેરે ચડાવવા કૃત્યાનિ પ્રેમ માધનમપ વ્યક્તિ પોનારો ધેર આવેના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રમગે પોનાના મન પ્રમાણે ખચ દે તે કાર્ષ મનર્થમાગક નથી પરંતુ કેળાકેળાથી કિંવા અન્ય કોઈ રીતે એવા ખસ ગવાની રીજ પ્રચલિત થઈ જાય છે, ત્યારે તેમાથી અને અનર્થ જન્મ પામે છે પ્રત્યેક ચરિત્રમા મદસ્ત-જાણી તો ન્યૂનાધિ અગે હોય હેજ અને જ્યારે એ આમથા બહુ તીન બની જાય છે ૫ ॥ મનતા પ્રાપ્ત કરવાના પૂરતા માધનો હોતા નથી, ત્યારે ગવખાવની નિર્ગળનાથી કેળા મનુઓ દબ કરવા તો જ એટલે કે તમારો મારીને મો નાન ગખવાનો ચત્ત દે છે જેનાની માનની, પોતાની માધનમપ નતા મિત્ર પોનાનુ કુળવાનપણ બનાવવારો માધનમપ વ્યક્તિએ ના જેવા બાળાચમુતે કરે છે અને એ રીતે ન્યાતોમા ગેમાનખીના ખચો પ્રચલિત થઈ કુરુગી પડી જાય ૪ અમુ-શીમન મનુએ લક્ષ્યપ્રમગે મોગે જમાવાર દા કે લખમા વગેરેડો ચડા થો તો પોતે પણ કરજ દરીને તેમ કરી ખાનનમા ખપલુ એવુ મિથ્યાશિમન ત્યારે માધનદીન મનુઓમા પા દાખન થાય છે, ત્યારે અનર્થની પરપગ ચાલુ થાય છે તે

કરે છે, ઘરમાર વેચે છે, ન્યાયિક પક્ષ કરે છે અને તેવા જ બીજા પાપ આચરી શ્રીમતની હરીશર્ષ ક વા મધે છે અને એક ન્યાતમા બ્યારે સખ્યામધ અવિચારી વ્યક્તિઓ આવી મખાઈ કરે છે ત્યારે પછી એ કુરૂની ગાતિનું પારાસર અહિન કરનારી થઇ પડે છે આ કારણથી ન્યાતના વિચારની અગ્રમગે હવે એવા નિયમો કરવા લાગ્યા છે કે જેથી ગરીબો અને તરગરો લભાદિ પ્રમગે મયાદિતજ ખર્ચ કરી શકે અને તેમ માધુનકીન મનુષ્યને મિથ્યાભિમાનમા ખેચાઇ ગમ ઉપગમ ખર્ચ કરવાની વાનચ થવા પામે નહિ આવા નિયમોમા એની મયાદા બાધવામા આવી હોય છે કે જેથી સામાન્ય અને ગરીમ રિથિતના માણસો પશુ નિયમ પ્રમાણેનું ખર્ચ કરી તે જે ન્યાનોમા ખચાળ કુરૂનીઓ ચાનતી હોય છે તે ન્યાતોમા ધીમે ધીમે ધનનો નાશ થનો નાય છે અને ગરીમાઇ પ્રસગતી જાય છે એવી ગાતિના માણસો વધારે કરજદાર બનતા જાય છે અને પરિપૂર્ણે જમ પામના જાય છે આ કારણથી એવા ખોગ રીવાજો કે જે ગાતિએ સ્વીકારેના ન હોય પણ દેખાદેખીથી ચાનતા હોય તેને દૂર કરના ગાતિમેવે સાચી દિશામા ચલન કરવો જોઈએ

દષ્ટાન્ત—એક નગરની બ્રાહ્મણ ગાતિ વર્ષમા ૬ મંત્રિના લોકુ જમતી' એને કે ગાતિ મિથ્યાજ હાવાથી કોઇ ને કોઇ પોનાને ત્યા નમ કે મરણ-પ્રમગે બાખી ન્યાતને લોકુ જમાડતો આથી એ ન્યાતના માણસો દર વર્ષે પોતાને ૬ મામ ધેર જમવુ પડમે અને ૬ માસ પાગે ઘેર ખાવાનુ મળશે એવી જ માન્યતાનાગા બની ગયા હતા' ન્યાતના સામાન્ય મનુષ્યોની કમાણી હમેશાં મામા ય ખોગકે ખાવા પૂરતી જ હોય છે—ન્યાતની દરેક વ્યક્તિ વર્ષમા ૭ મામ લાડુ જમે એવી કમાણી કરી શકતી નથી જમા નાર એ પ્રકિન ખર્ચ કરે છે અને બીજા બધા મુક્ત જમે છે એની સાકરી દષ્ટિનાજાઓને એ લાડુ મુક્તના જણાય છે પરંતુ દરેક વ્યક્તિને ત્યા એના એવા પ્રમોગ આવે છેજ અને તે વખતે પોતે જમેના બધા લોકુ એની નાખવા પડે છે—એક ખર્ચ કરીને બધા ગાતિજનોને લોકુ જમાડવા પડે છે' આ રીતે વિચારતા સમજ શકાશે કે દરેક માણસ પોનાના

પગો એ ખુલ્લો અન્યાય છે, પરંતુ તે નિના પણ મીઠા અનેક પ્રકારે
 એ રીવાજમા દોર રહેયો છે એ સ્ત્રીઓના પતિના ગૃહમા દમેશા કવલ-
 વકામ વાલ્યા જ કંઈ છે ના છોકે મપત્તીભાવ-ગોઠપણી સ્ત્રીઓની
 અવાભાવિક અચૂરાદૃષ્ટિને ઠરેરે કે અને મુજે માતિ એવા કુટુંબનો
 ત્યાગ કે છે મમારમા અનેક ન્યત્રે જોવામાં આવે છે કે ત્યા ગોઠયોનો
 ખાગ માત દાગે ઉગતો જ રહે છે ત્યા પતિને ધણે દગવામા કે ધર્મ
 ધ્યાન કરનામા અને પ્રમાણના અતગણે ઉપચિત્ત થયા નિના ગૃહેતા
 જ નથી પહિામે એના કુટુંબમાથી લગ્નનો નાગ થાય છે અને કવલ-
 કમામવાગા ધગમાથી લક્ષી પગ કરીને ચાની જાય છે એરી ગોઠકથની
 સાચી પડે છે મોમ્મના માગના માયા ફળ પતિો વિશેષ પ્રમાણમા વેદવા
 પડે છે ગાઇ વાર એવા મનાવોના કેમો કોઈ નડે છે કોઇ વાર મસૂયા
 વૃત્તિ વિપ્રયોગ દ્વારા એમદ અકિતનુ કાટકુ ની નાખવા ઠરેગાય છે
 અને એવા અને અનર્થો થાય છે વૃદ્ધનમથી ને કન્યા થાય છે તેથી
 પણ અને પ્રકારના અનર્થો નીપડે છે કોઇ પપ્પુ સ્ત્રી વૃદ્ધ પતિને પમદ
 ગતી નથી, હતા પતિને પ્રભુએ આપેલા દેવરૂપે મમ્ને કેટલી સ્ત્રીઓ
 પોતાનું મન મળાવે છે ત્યા પોતાને અન્યથે વધન્ય પ્રાપ્ત થશે એ ભય તો
 તેના ચિત્તમાથી દૂર થયો જ નથી આની સ્ત્રીઓ પોતાનું જન કટા-
 ણાશ્પ નાં છે અને કેટલીકે મૂર્ખ સ્ત્રીઓ આરે મારો પેરાવા નન્યાઇ
 જાય છે કેટલીક વાગ વૃદ્ધ પુરો પોતાના કુળાલિમાનમા દોડને નગ્ન
 કરવા તૈયાર થાય છે, ખન્નુ એ નવયુવાન માનિકનો ભવ ધગા વામા
 પોતે વૃદ્ધો મેગે ગાય કરી રહ્યા છે તેનું એ તેને ભાન થાય તો તેનું
 કુળાલિમાન નિરમી ગયા નિના મે નહિ આવે દોર નિચાર ઠગનાગ
 થોગ જ રાય ક આ તેથી વૃદ્ધનો થયા જ કંઈ છે વૃદ્ધ પુરુષો
 પોતાની પુત્રી જન્મમા આપના પિતા પુત્રીના માયા સુખને જોડોળ ને ધને
 તર નિમેષ નિર સમે ક વૃદ્ધને કન્યા આપના મદન પોતાને ધન મગરો
 કિવા પોતાની પુત્રી વૈભવમા આજોગીને સુખ પ્રાપ્ત કરશે એરી ક પના
 વાળા માળાપો ક યાચિકાનુ પાપ કરનારા અને છે અને મુ નક વૈભવની

આત પુત્રીના ઇત્તને એવે સુમાવનારા બને ઈ આવા પ્રપ્ત પાપો
કરવાના નિમિત્તરૂપ રૂદ્ધિઆનો અગ્રહ કરવાનું ગણિતમેવકોએ મન
હિપર લેવું જોઈએ પરંતુ અચળ એક ગીતે આવા દોષને માટે પરવાનગી
આપી જગ દીધી દાગી મૂક છે તે કહે છે કે કાંઈ મદત્તવનું કારણ દોષ
દોષ તો એ ગેય પાપ ચવારી લેવો પડે છે આવા મદત્તવના મગ્ગો ન્યા
દોષ શકે ? જી કાંઈ મદત્તવની ખોડવાળી દોષ કાંઈ રેખી ગેયથી દુષિત
દોષ, લાકન આ દોષ છત્યાદિ કારણો દોષ તો એક પુત્ર બીજી સ્ત્રી પગલે
એ ચવારી લેવા જેવું છે-જોકે ન્યામુધી એવા દોરોવાળા પતિની સ્ત્રીને
બીજી પતિ કરવાની પરવાનગી મમાજ આપે નહિ ત્યામુધી તેમણે
એક પ્રકારનો અન્યાય તો રહેતો જ છે, અને બીજી સ્ત્રી કંગના પુરુષ
માત્ર પોતાના સુખમગવની દૃષ્ટિએ મ્વાર્થસુધિથી પ્રેમએતો જ લેખાય
છે પરંતુ રૂદ્ધિઆને માટે કશા મદત્તવના કારણો શોધી રાખ્ય તેમ નથી
પુત્ર નહિ હોવાને કારણે પુત્રની ઇચ્છા એ એક મદત્તવનું કારણ
વૃદ્ધો જણાવે છે, પરંતુ નવા લગ્નથી પણ પુત્રપ્રાપ્તિની ખાત્રી મળી
શકતી નથી પ-પણુમા ટાણુ ગંધી અવડાવે ? નાના બાળમન્યો કોણુ
સાચવે ? વિવશવ્રત્તિ પગ્નીગામી થવાને ઉરેરે તે કરતા વધુ વડે પણુ
લગ્ન કરવું શુ ખોટું છે ? આવી નીચે વૃદ્ધ વયે વરોડે ચડનારા અનેક
પુત્રો કહે છે પરંતુ એ દનીતો ઠીતો તરફ જ ઠીક છે એક પડામા
તેમની દનીતો મૂકીને બીજા પડામા તો એક કુમારિકાનો ભવ બાળવાનો
અનર્થ મૂકવામા આવે, તો એ અનર્થનું પુત્ર નીચું નમ્યા વિના ન જ
રહે વૃદ્ધિઆનો માટે તો કાંઈ પણ કારણોને મદત્તવના માનવાની જરૂર
ગટેતી નથી બી સમાજ એક બાલુએ દ્યાગુ છે અને બીજી માલુએ
નિબંધ છે, એમ તે તે પુરોને અનેક પ્રમગ્ની છૂટે આપવાની સાથે સ્ત્રીઓના
દક્ષો લુટી લઈ તેમને અન્યાય આપે છે પગિપુમે મેઉ બામતોના
સબંધમા પુરોએ નજીવા કારણોને મદત્તવના માની લાગે અનેક પ્રકારના
અપદ્-અર્થાર આદર્શ છે આ ફેરનીઓ દૂર કરવામા આવરી જોઈએ
છે અને તે સિવાય ન્યામ મમાજની ઉન્નતિ અગમ્ય છે ગાનિસેવાર

અભિનાયીએ પુરોને આ બામનમા સુધારના જોઈએ અથવાતો ધીમે ધીમે
બધન બાધીને પુરોને સુધરવાની કરજા પાડી નેમો લગાડવામા આવના
'અન્યારી અને 'નિર્દય ના વિગેષજો દુઃચામ તેરી લાપડાતવાગી
બનાવવા જોઈએ (૧૦૪)

પોઢશ પરિચ્છેદ

મેવાધર્મ સ્વદેશમેવા

[સેવાધર્મને મહત્વ કરનારુ સેવાધર્મનું દલે વિદ્યાન નતલ નર છે મેવા
વૃત્તિ અને સેવા બબજનની રાજી વિકાસ પાનવા તેને દલે સમજ દેશની સેવાવડે
જનતાનું વિશિષ્ટ હિત કરવાની પ્રેરણા થાય છે સેવાધર્મ સ્વદેશસેવા કેવી રીતે
બળવે તેનું દલે માર સચન કરે છે, તેમાને પ્રથમ જ મજૂનિ પ્રથે મત્ત
ખ્યત્ર મજૂ કેટુ છે તે કશવિ છે]

જાન્યમૂમિ : ૧૦૫ ॥

યદેશાઽન્નજલાઽનલૈ છુમતરે પુષ્ટિગતા તે તનુ-
સ્તદેશોઽન્નતયેઽસ્તુ તે ધનમનસ્તન્યર્પણ સર્વથા ॥
યા ભૂમિર્જનનીત્ર પાલનપરા સ્વર્ગદપિ શ્રેયસી ।
તસ્યા સ્વત્પમનિષ્ઠચિન્તનમહો તઽજસ્ય પાપાવહમ્ ॥

સ્વદેશસેના-જાન્યમૂમિ

ભાવાર્થ—જે દેશના સારા હવાપાખી અને અનાજથી તાપ શરીર
પુખ બન્યુ છે, તે જગતી હિ નતિને માટે તારા તન-મન અને ધનનો સર્વથા
ભોગ આપેા ખડે તો તે વધરે નથી જે જૂમિ માતાની રહે શરીરનું
પાનન ગનારી છે અને જેને સ્વર્ગ કરતા પણ શ્રેયઃકર માનવામા આવે
છે તે જૂમિરૂપ માતાનું જરા પણ અનિષ્ટ ચિતવતુ તે તેની સતતિને
માપજનક છે (૧૦૫)

વિવેચન—મનુષ્યને જન્મ આપનાર માતાનું જોડનું ઉચ્ચ પદ છે તેનું ઉચ્ચ પદ જન્મભૂમિનું જો બ્રહ્મિયા મનુષ્યનો જન્મ થયો હોય છે તેનું પણ છે જનની જન્મ આપે ॥ અને જન્મભૂમિ મનુષ્યનું પોષણ કરે છે—તેના બન્ન-જળ મનુષ્યને પોષે છે આ કારણથી જનના જન્મમૂર્તિ સ્વર્ગાદિ ગરીબસ—એનું ઠીકીને વિદ્વાનોએ જન્મભૂમિને સ્વર્ગ ક્રમના પાંચ ઉચ્ચ પદ આપ્યું છે પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ કથનમાં અતિશયોક્તિ આપી પડે છે ખરી, પરંતુ વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ હિતિ યથાર્થ જાણવા વિના નહીં નથી. સ્વર્ગપ્રાપ્તિ એ એક દુર્લભ ગિથિતિ છે એ ખરૂં છે, પરંતુ એ દુર્લભ ગિથિતિનું સાધન તો મનુષ્યત્વ જ છે મનુષ્યત્વ એ સ્વર્ગપ્રાપ્તિનો દરવાજો છે પરંતુ જનની અને જન્મભૂમિના યોગ વિના એ દરવાજો પ્રાપ્ત નહિ થતો હોવાથી સ્વર્ગ ક્રમના પાંચ ઉચ્ચ પદની જનની તથા જન્મભૂમિને આપવામાં વિદ્વાનોએ યથાઘટિત હિતિ કરી છે સ્વર્ગપ્રાપ્તિના માધનરૂપ જનની અને જન્મભૂમિ પતિત દગામાં રહે તો મનુષ્યત્વ પણ પતિત જ રહે તેમાં બાધરૂપ નથી, તેવા જ માટે વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે—સચાદરણાર્થે સચ પ્રાણાત્ પરિત્વજેત—તેમની પતિત દગામાંથી ઉદ્ધાર કરવાને પ્રાણ ત્યજવા પડે તોપણ તે બદલે જ જનની અને જન્મભૂમિની મેવાનો ઉત્તમ મિધ્ધાન એ સ્તોત્રમાં ધરાવવામાં આવી છે, પરંતુ આ પ્રથમ બાજુ માત્ર જન્મભૂમિનો વિશ્વ ઉપગિયત હોવાથી અથવા જન્મભૂમિ જનની-માતાનો પુત્રનામાં મૂળી બનાવીને તેની પાનસપ્ત બતાવી છે, અને એવી જન્મભૂમિની ઉન્નતિમાં જ પોતાના સર્વસ્વ-તન-મન-ધનનું અર્પણ કરાવે મોઢ કયાં છે અથવા કહે છે કે જન્મભૂમિનું અનિષ્ટ ચિત્તવના તેનો પુત્ર પાળી જાને છે અને એ મત્સ છે એક અભિનું અનિષ્ટ ચિત્તવના તો એક વ્યક્તિનો જ અપગાધ કરે છે, પરંતુ સ્વચ્છનું જન્મભૂમિનું અનિષ્ટ ચિત્તવનાર સ્વચ્છની સમગ્ર જનતાનું અનિષ્ટ કરનાર હોઈ શકે છે.

દશા રાત્રી કરજી વાઘેરાએ તેના પ્રધાન માધરનાં
કે હસો કયોં હતો, તેથી કો

માધવે દિલ્હીના બાલ્યાદ અનાઉદીનને ગુજરાતમાં તેડી વારી ગુજરાત
 ૮૫૦ હલ્લો કમ-ચો હતો અને ત્યાંથી ગુજરાત પરાધીનતાની બેડીમાં
 બધાંયુ એ ઇતિહાસ યૌ ગાંધી જાણે છે કરણે માધવની સ્ત્રીને બળાતકારે
 મારીને પોતાના મટેનમાં ગોળી દતી, માધવના ભાઈ કેશવને તેણે મારી
 નાખ્યો હતો, કેશવની સ્ત્રી મતી થઈ ગઈ મર્યાદાથી, માધવની સ્ત્રી ઉપરની
 કુદરિતે કારણે જ કે જુ માધવને પાંજુમાંથી દૂર કાઢીને લો રમ્યો
 હતો આ બધું જોતા ખરો અપરાધી કમલ જ હતો છતાં ઇતિહાસકાર
 કમલ કરતાં માધવને વધારે પાપી લેખી તેને દોષ દે છે, તેનું કારણ એ
 જ છે કે કોષાધનાથી પ્રેરાયેલા મધવે કરના ૮૫૦નું વેગ વાગવા પોતાની
 જન્મભૂમિનું-ગુજરાતની જાદી જનતાનું અનિષ્ટ થયું હતું તેને મુક્ત
 લમાનોના પગ હેઠળ છુદાવી પરાધીનતાની બેડીમાં બધાંયુ દતી તે વખતે
 ગુજરાત પરાધીન થયું તે આજસુધી પરાધાન જ રહ્યું છે ઇતિહાસ
 માધવના તે અપકૃત્યનો સાક્ષી છે આ પાપ થઈ ગયા પછી માધવ
 પોતે પણ પરતાવાની આમથી બચી રહ્યા હતાં પગનું મમય વીતી ગયા
 પછીનો પરતાવો નકામો હતો તેના નામ ઉપર કાયમનું કનક ચોગી ચૂક્યું
 હતું તે અન્યથા થઈ શકે તેમ નહોતું આજે માધવના અપકૃત્ય
 માટે ગુજરાતની જનતા તેને ત્યાં દે તે આશાવિદ છે માતૃ-
 ભૂમિની અનિષ્ટ ચિંતવના કેદની બચક છે, કેદની પાપજનક છે,
 તે દર્શાવવા માટે જ આ દર્શાવ છે તેથી ઉત્તરુ તેનું દિન કમનાં માતૃ
 ભૂમિની સમગ્ર જનતાનું દિન કમનાં અને છે અને જનતાના આશીવા
 મેગવી નામ અમર કૃષ્ણ છે માતૃ જન્મભૂમિ ત્યેનું નાપુ પદાસક્તિ અમર
 કરવાને સૌ કોઈએ ચલવાનું થયું જોઈએ (૧૦૫)

[દલે બ્હી બ્હી બ્હીઆનોને અનુસરોને દેશરોવાના બ્હા બ્હા મકાર
 મકાર દશવિ છે તેમા મગમ જનતાના મુખ દુખનું ચિંતન કરવાની આવ
 સ્થકતા બતાવે છે]

जनपदजागरिका । १०६ ॥

को दुखी सुखिनश्च के जनपदे चिन्त्य तदेतत्सदा ।

સ્યાદુ સ્વ યદિ કસ્યચિત્ કિમપિ તદ્વન્યાન્નિજૈ સાધનઃ॥
 ઘૂતાદિવ્યસનેષુ કોઽપિ પતિતશ્ચેત્સત્પથે ત નયેદ્ ।
 વીજ સ્યાત્કલહસ્ય ચેજ્ઞદિતિ તદ્યૂત્તયા દહેત્સર્વથા ॥

દેશના દિવનુ ચિતન

ભા.૨૫૧—પોતાના દેશમાં કોણુ સુખી છે અને કોણુ દુખી છે એવા બતાવનારે તેનો હમેશ ખ્યાલ રાખવો. સુખી હોય તે તો ઠીક પણ દુઃખી કોઈને દુઃખ પણ દુખ આવી પડેલું હોય અને પોતાની પાસે તે દુખને દાણવાના સાધનો હોય તો તે સાધનો વડે તેના દુખનો નાશ કરવો જોઈએ. કોઈ છુત્તાર મદિગા આદિ વ્યવસ્થામાં પડી ગયો હોય તો તેને મમનવીને સન્માર્ગે લઈ જવો. કોઈ રેકાલે વળી કમેશ ઈત્યાદિ થયો જણાતો હોય તો તરત જ તે ક્યેમનું ખીજ સોધી કાઢી તે ખીજને કોઈ પણ સુખિયો બાળીને ભગ્ન કરી નાખવું જોઈએ (૧૦૬)

નિવેચન—નગરિકા એટલે નગરજી અને જનપ માટે નગરિકા એટલે જનતાના દિત માટેનું ચિતન ‘નગરિક’ જન્મ બેઉ અર્થમાં વપરાય છે. પૂર્વે ગામ જોગ અને રાજા વિક્રમ જેવા આદર્શ રાજાઓ જનપદ નગરિકા રતા એટલે નગરજી કરીને રાત્રિને સમયે નગરમાં ફરતા તથા નગરગયા સામગીતા તેણે થી પ્રજાના સુખ-દુખ તથા તેના કામચોંદા બાળીને કોઈ દુખના કામચોંદા માલુમ માટે તેનું નિવારણ કરના આ દૈદિક નગરજી થયું થયું પરંતુ માનસિક નગરજી વિના દૈદિક નગરજી સંભવતું નથી મન જે નગરજી થાય, મનમાં ચિનન થાય, તો જ દૈદિક નગરજી થાય અને ઉચ્ચ આગમાં આગે જોગ અને નિકમનો જમાનો નથી તેવા રાજાઓ કે અધિકારીઓ પણ જન્મને જ કોઈ હતો કોઈ ગાંધાધિપતિની પગલું અદેશ મન મનુષ્ય દૈદિક નગરજી કરે, તોપણ રાત્રિએ નગરગયા માન-જવા નીમવાથી જ તે સુખદુખના વાગેલા બાળી સહે એવું કોઈ રહ્યું નથી આને તો દુખો અને તેના કામચોંદા પ્રકટ રીતે દેખાય છે માન

દુ ખોતુ નિવારણ કરનારા સ્વદેશવત્સન, અનુકેષાલીન અને આત્મભોગ આપવા તત્પર થાય તેવા મેવકોની જ ખામી છે એટલે તાત્કાલિક માટે 'સાગ ગિકા' નો અર્થ 'માનસિક જનમગ્ન' અથવા 'ચિંતન એવો જો કરવામાં આવ્યો છે તે જ સુધારિત છે' આવા ચિંતનથી જ જનતાની સેવા કરવાની પ્રતિ પેલા થાય છે જનતાની જરૂરીઆત હોય તે દિશાએ ચિંતન દોહારીને પોને તે જોઈ રીતે ઉપયોગી થઈ શકે તેના વિચાર કરી તે રીતે મેવામાં ઉદ્વેગ થવું જોઈએ આ શ્લોકમાં પ્રયોગે જનતાની મેવાની પ્રતિ દિશા આ ઉદ્વેગ તરીકે સૂચવી છે જેવી કે જુમાગ, મહિમાપાન ઇત્યાદિ એ પ્રકારની દેશની જરૂરીઆતો અને હોય છે એમાની કોઈ એક જરૂરીઆત કે જે પોતાના સાધન કે શક્તિથી પૂરી પાડી શકાય દિશા પૂરી પાડવાના નિમિત્તરૂપ પણ બની શકાય તે જરૂરીઆત તરફ ચિંત દોહારીને યથાશક્તિ સેવા બજાવવી એ પ્રયોગમેવકોનો ધર્મ છે એ જ રીતે દેશની અદ્યતન મોટા કનક-કકામો કે જેથી દેશ અવનતિ તરફ ધમકાતો જતો હોય તેના કારણે જાણી તે કારણે નામદ કરના પોતાથી મનનું કરવું જોઈએ ત્યારે આ પ્રકારની સેવા એક મેવ-અમુક એકાદ-એ વ્યક્તિની મનને છે ત્યારે તે સમાજસેવક મનાય છે અને ત્યારે તે મમત્ર દેશની દૃષ્ટિએ મોટા મિત્રારમાં પ્રસરેના દુ ખ, વ્યસન કનક ઇત્યાદિ સમાનવા યત્ન કરે છે ત્યારે તેની સેવા 'દેશમેવા' ની કક્ષામાં આવે છે ન જમેવ- જાન કમે ઉનો ચની માટે દેશમેવક બને છે અથવા જેની દૃષ્ટિ રિશાળ તથા શક્તિ વિશેષ હોય છે તે પણ દેશસેવક બને છે એ જ રીતે જનતા બીજા પણ અનેક પ્રકારના દુ ખો ભોગવતી હોય છે અને તે બધી દિશામાં દેશ સેવક પોતાની શક્તિ અનુસાર સેવા બજાવી શકે છે, જન્નુ પ્રયોગ મૂચવે છે તે પ્રમાણે જો દુ હી સુગિતચ વ જનપદ એની મનન જનગરિકા રેસેનમાં હોની જોઈએ (૧૦૬)

[સ્વદેશના આચારના પાલનમાં પણ સ્વદેશભિમાન અને સ્વદેશશક્તિ રહેલા છે, તે દેવે પ્રયોગ જતાવે છે]

સ્વદેશ્યાચારપાલનમ્ । ૧૦૭ ॥

દેશ સ્વ ન કદાઽપિ વિસ્મરતિ યો ગત્વાઽપિ દેશાન્તર ।

જહ્યાન્નો નિજદેશવેપરચના દેશાભિમાની જન ॥

સ્વાચાર વિજહાતિ ચચ્ચલમના પ્રાચ્યાઽઽર્યજાત્યર્ચિત ।

દેશદ્રોહકરોઽધમ સ પુરુષો દર્માધિકારાચ્ચયુત ॥

દેશાચારનુ પાલન

બાનાર્થ—જે માણસ જન્મે ત્યાં જ પડે જન્મ તોપણ પોતાની જન્મભૂમિને કદી પણ ભૂલી જાય નહિ તેમજ વિગમા રીતને પણ પોતાના દેશી વેદ આચાર બિનકુલ છોડે નહિ તે માણસને દેશાભિમાની બની રાખે જે માણસ નવન મનવાળો રહીને વિદેશ જતા પ્રાચીન આચાર જાતિએ આચારેન પોતાના દેશાચારને છોડી દે છે તે માણસ દેશનો દ્રોહ કરનાર અધમ ગણાય અને તે ધર્મના અધિકારી પણ પતિત થાય, માત્ર ઉચિત દેશાચાર કદી છોડવો નહિ (૧૦૭)

વિવેચન—વિચારની દુનિયામાં મૂળના આચાર એ જ મહત્વની વસ્તુ નથી પણ દુ આચારપાલનને ધર્મપાલનની એક મહત્વની શાખા કહી તેનું કાન્યુ શું ? આચાર એ વિચારનું દર્શન કરાવનાર છે અર્થાત્ વિચારના અગ્નિત્ય વિના આચાર નિ પત થવો નથી પરિણામે નેટના માટે જ જાચાર પ્રયમો ધર્મ હતું કે આ પ્રમાણે આચાર અને વિચારનું યુગ્મ મ મૂર્તિને નિભાવી રાખવાના માધનરૂપ બને છે એ જન્મજન્મે જે પોતાની પ્રાચીન મૂર્તિને ઉચ્ચ માની હોય કે તે સમૂર્તિને નિભાવી રાખવાના સાધનોન તે નવધર્મ માને છે અને જે અવધર્મ તે જ આચાર વિચાર કે સ્વધર્મના ત્યાગ કરવો તેને મહાપાપ માનવામાં આવે છે દાગળે અવધર્મના ત્યાગ કરવાથી પોતાની જીવ્ય સમૂર્તિને નિભાવી શકતી નથી, તેમાં મદરતા દાખન થાય છે અને એ રીતે મુખ્ય પતિન થાય છે આ કાન્યુથી વિચારની માથે આચારમાં પણ સ્વેચ્છીયતા જામવથી એક દેશાભિમાની નર ।

પરમ ભગવાન છે “જેવો દેશ તેવો રેશ” એવું કહેવન તો ઓછું સ્વાર્થ માધુર્યોએ પા ૬ છે કે જેઓ યન ક્ષત્ર પ્રચરણ પદ્ધતિમાં પોતાનો સ્વાર્થ માધી તવાની રાજાથી વિચિત્રતા દોષ છે જેના દ્વિત્વમાં પોતાની જાન-મૃત્તિ માટેનું પ્રશસ્ત અભિમાન હેતુ દોષ છે તે પોતાના દેશના આપણો કે પોતાની સમૃદ્ધિના પોષક વિચારોના કદાપિ ત્યાગ કર્યો નથી જે પ-દેશમાં જઈને કિંવા રાજ્યમાં જ ગયી રવે પ્રાપ્તતાને દેશરો આપે છે તેને અધમર નેત્રાદ્યકગડકમ તથા પુરુષો ધર્માડિષાતચ્ચુત એવે દેશગ્રીહી, અધમ અને ધર્માધિકારથી અટ માને છે તે સ્વાર્થ જ છે શીયુત કારેવ કર કરે છે તેમ “સ્વેશી ધર્મ” એ પતિત્રતાધમ જેવો છે પતિત્રતા સ્ત્રી જેમ ગમે તે ગિચ્છિતિ વચ્ચે પણ પતિની જ મેલ કરશે અને પતિ તગ્દથી જ સુખ મેળવવાની અપેક્ષા ગમ્યમે તેવી જ રીતે રાજ્યીનો ઉપાસક પણ ગમે તેવી પગિચ્છિતિ વચ્ચે મુદ્દા સ્વધર્મને જ વળગી રહેશે સ્વભાવાની જ આરક્ષત પોતે કેળવતી મેસી સ્ત્રી પોતાની આમપામનાઓને આપશે, સ્વજનના ઉત્કર્ષમાં જ પોતાનો ઉત્કર્ષ માનો પોતાના રાજ્યની સરકારિ-માધી જ પોતાનો મોખમાર્ગ શોધી કાઢશે પોતાના જ મમાજને વગરેલા દોષ ધોવા અહોરાત્ર મથને જો એવી “સ્વકર્મરૂપી અવ્યયર્થના” દ્વારા જ તે વિશ્વની અને વિશ્વભરતી ભક્તિ કરમે જેમ પતિત્રતાધર્મને નહિ પાળ નારી સ્ત્રી પતિના કે કુનતા રખાય છે તેમ સ્વસ્ત્રીયતાને ધર્મોચાર નહિ પાળનાર કિંસા તથા નુરપ વિચારોને નહિ ધાગણ કરનાર દેશગ્રીહી, અધમ અને ધર્માધિમાનઅષ્ટ મનાય એ સ્વભાવિક જ છે

ગા કા—કેટલીક વાગ કોઈ ધર્મા કે કાર્ય નિમિત્તે મનુષ્ય એવા પ્રદેશમાં જઈ ચડે છે કે જ્યાં તેને પોતાના દેશો વેગ, અન્યાયારો ખાન-પાના-દ્વિત્વ દેગ્ધાર રાજીકારવો પડે છે તે શું અનિષ્ટ છે ?

સમાધાન—છગનીક જેવા કેન પ્રદેશમાં જવાથી ગરમ કપ ૧ પહે-રવા પડે કિંવા કાશ્મીર જેવા દેશમાં શિવાળામાં જવાથી ચામડાના કપ ૧ પહેરવા પડે એ આપદધર્મ છે અને અનિવાર્ય છે, પરન્તુ સાચા દેશાભિમાની પુરોહિ એવો વેશ પોતાની જાતીયતાને છુપાવતો પહેરતા નથી ધ્યાનમાં

જાનને કોટ-પાટનું-ટોપી પહેરીને અંગ્રેજ ગણાઈ જવાની કે કારમીરમા
ચામના કપા પહેરીને કારમીરમા ખપસાની ઈચ્છાથી જો વેશ્યાદયો
કરવામાં આવે તો તે દબ કિંવા અધર્મ છે. દેગાલિમાની નરો એવા
આપદ્ધર્મમા પણ પોતાની જાનીયતાના વિગ્રિષ્ટ લક્ષણ રૂપ પોતાના દેશ
ની જ પાપડી કે ટોપી પહેરનાનું ચૂમ્ના નથી કંડા પ્રદેશમા જનારને શરી-
રમા ગમ્મી ગમ્મવા માટે તર પીવો પડે છે એ એક અમલ્ય બીના પુરવાર
થા છે કે હા કંડા મુન્કોમા તમેશા ગેનાર જનોમાના પેટનાક આજન્મ
મદ્યપાન નહિ કરતા તદુ મ્ન ફી શ છે અને રાગીમા ગમ્મી ગમ્મવા
માટે અન્ય પવિત્ર વસ્તુઓના મેવનથી ચતારી શકે છે એટલે નાની બાળ
તોમા વિદ્યાવતા સ્ત્રીકારની પડે તોપણ ખાનપાનાદિમા એવી વિદ્યાવતા
સ્ત્રીકા વી એ અધર્મ છે કે અનિત ધર્મથી બ્રહ્મ થવાય એવા પદ્યોનું
મેવન કરવું પડે તો એવા દેશમા જવું નહિ એ ઈષ્ટ છે, પરંતુ પતિન
થઈને અનિષ્ટ પ્રદેશમા જઈ વમવું એ ઈષ્ટ નથી થવાનું સ્વધર્મા વિગ્રુ
ગી અર્થ એ જ છે કે કોઈ અપેક્ષાએ અધર્મ-સ્પર્શીય મનુષ્યે 'વિગ્રુ'
અથાત્ શુભગદિત જણાય, તોપણ તે અધર્મ છે, પરધર્મ-સ્પર્શીયાનું
મરણ એ અપાન છે જેઓ સ્પર્શાચારનું પાલન કરવામા હમેશા તત્પર
રહે છે તે જ માટે સ્વેશાલિમાની નર છે (૧૦૭)

[સ્વેશી આચારપાલન વિશે કહીને હવે સ્વદેશી વસ્તુઓનો જ ઉપભોગ કર-
વાનો ધર્મ અચાર સમજાવે છે]

સ્વદેશ્યવત્પમાગ । ૧૦૮ ॥

દેશોદ્યોગવિવર્જનાય વપુષ્ચારોગ્યરક્ષાકૃતે ।

દીનાના નિજદેશિના કરુણયા દારિદ્ર્યવિચ્છિન્નયે ॥

યુજ્યન્તે વસનાનિ ભોજ્યમણિલ ભોગ્યાનિ વસ્તૂન્યપિ ।

દેડ્યાન્યેત્ર વિભૂષણાન્યમલયો. સ્ત્રીપુસયો. સર્વથા ॥

ભાવાર્થ

વસ્તુઓની વપગમ,

ને દિવેશન આપવાને, શરીરનું

સાચવવાને, પોતાના દેશના ગરીબ માણસો ઉપર કદબાજી રાખી તેમના દારિદ્ર્યનો નાશ કરવાને દરેક માણસે પહેરવાના વસ્ત્રો, ખાનાના પદાર્થો, સારા સ્ત્રીપુરુષને અને તેવા ઘરેણા અને કાંઈ પણ સોન્ય વસ્તુ સર્વે પ્રકારે પોતાના હેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય તેજ વાપરવી જોઈએ (૧૦૮)

વિવેચન—જે કાળમાં આપણે જન્મ લીધો તે જમાનાની જ સેવા કરવી એ જેમ આપણે માટે અપરિહાર્ય છે તેજ પ્રમાણે જે દેશમાં આપણો જન્મ થયો તે હેશની જ આપણે સેવા કરવી અને તે દેશની જ સેવા આપણે લેવી એવો સ્વદેશીનો સિદ્ધાંત છે આ સિદ્ધાંત વિમર્શ જનાગએ સ્વદેશીયતાની દૃષ્ટિનો ત્યાગ કરીને પગેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતા અચ્છાતા નથી પરંતુ એ સિદ્ધાંત વિમર્શ જવાને લીધે જ આજે હિંદુસ્તાનની આર્થિક અવસ્થા થએલીજેવામાં આવે છે દેશના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાને સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી, સરીરનું આરોગ્ય જાળવવાને આપણા દેશના દારૂ-પાણીમાં ઉત્પન્ન થએલા પદાર્થોનો જ ઉપયોગ કરવો ગરીબો ઉપર કરણાદૃષ્ટિ રાખીને તેમના દારિદ્ર્યનો નાશ કરવા વસ્ત્રો, ભોજનના પદાર્થો, અનાકારો ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુઓ સ્વદેશી જ વાપરવી એ દૃષ્ટિ તો આધુનિક છે કારણકે સ્વદેશીયતાનો સિદ્ધાંત વિસરાઈ જવાથી દેશની જે કુદરતી થર્મ છે તે કુદરતી માથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાની દૃષ્ટિ દાનમાં દેશસેવકોમાં અને શક્તિવિચારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ છે એટલેકે સ્વદેશીયતાનો આજકાલ એક યુગધર્મ સમય-ધર્મની દૃષ્ટિથી પ્રજા સમગ્ર ગણ કરવામાં આવે છે આ કાળથી પ્રથમરે પણ દાનની જનતા સમક્ષ સ્વદેશી વસ્તુઓના ઉપયોગની વાતોને અમલ ધર્મને ઘટતી દલીલો સાથે ગણ કરી ડે પરંતુ આવાવર્તનો સનાતન સિદ્ધાંત તો એ છે કે ‘આપણું આપણા માટે અને પગાયુ પગાય માટે’ એવાનું સ્વર્ણન વિગુણ એવું જે પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે તેો મહિનાર્થ પણ એ જ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેવો સ્વદેશીયતાનો ધર્મ આપણે પાળીએ તેવો જ સ્વદેશીયતાને ધર્મ જીવન દેશો પણ પાગે એવો સિદ્ધાંત આપણને સ્વીકાર્યો હોય તો આજે આપણે એવું ઇચ્છીએ છીએ કે હિંદુસ્તાનમાં અનેતો માન હિંદુસ્તાનના લોકો વાપરે એટલું જ નહિ પણ આપણી બનાવટનો માન

ખીજ દેશો પણ વાપરે અને આપણે તેમાંથી નાણા મેળવી ધનવાન થઈએ, પરંતુ પ્રાચીન આર્યોનો સિદ્ધાન્ત તેવો નહોતો તેઓ ધૃમ્મિચ્છતા કે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરવો એ જોઈતું નિ નીચ છે તેટલું જ નિ નીચ ખીજને તેના ધર્મથી ચળાવવો એ છે આ જ કારણથી ઉદાત્ત હિંદુ ધર્મે વિધર્મીઓને પોતાની પાખમાં પકડવાનો યાદ કાલે પ્રયત્ન કર્યો નથી જે લોકો હિંદુ સંસ્કૃતિમાં સ્વભાવે કરીને મળી ગયા અને હિંદુ ધર્મમાં આવવા તૈયાર થયા તેમનો હિંદુ ધર્મે ત્યાગ કર્યો નથી, પરંતુ તેમની જૂની જાત બનાવી લઈને તેમનો સ્વીકાર કર્યો છે અદેલી વસ્તુઓનો જ ઉપભોગ કરવો એ મુકામ જ્યાંસુધી આયાની સંસ્કૃતિમાં સ્થળેય જ્યાં દત્તો, ત્યાંસુધી સ્વસ્થીય અને પરદેશી વસ્તુઓ વચ્ચેનો તાકાવત જ સમજાવવાની પ્રાચીન પુરોહિતે જરૂર જણાઈ નહોતી પરંતુ હવે સમય બદલાયો છે ૫ દેશો પોતાના લાભ માટે પોતાની વસ્તુઓની જમાવટ હિંદુમાં કરી રહ્યા છે અને દિંદી જતાનગ પાછી લઈવા લાગી છે તેથી હિંદુ ધન પરદેશ ધસડાઈ જવા લાગ્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેના સંસ્કૃતિ આચારપાનમાં પણ વિશેષ યજ્ઞ લાગ્યો છે આજે હિંદુનાંતનુ સંસ્કૃતિ પ્રત જોઈએ એક દિંદી સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકે હિંદુ જ્ઞાનમાં તૈયાર થયેલી જ વસ્તુ વાપરી જીવન નિભાવવામાં રહેતું છે, તેમ પરદેશીને પણ એવું જ સંસ્કૃતિ પ્રત પાળવું હોય તો તેઓએ પોતાના યજ્ઞ માં તૈયાર થવો આવ નહોતી ખાતર ખીજ કાંઈ પણ દેશમાં લઈ જઈને ખાંડવાડું છોટી દેવું જોઈએ જો દેવું દેવું ઉપર જણાવ્યા મુજબ મૂળ સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતિ પ્રત પાળીને રહે તો તે કદાપિ નિધન અને નહિ અને આર્થિક કારણોને લીધે વિમુક્તમાં ઉતરી રક્તપાત કરવાની તેમને જરૂર પડે નહિ પરંતુ ક્યાં કે તે સંસ્કૃતિયતા પ્રાચીન કાળમાં તો અત્યંત આર્થ જન નિના નત ધાગણ કર્યો પણ સ્વદેશી વસ્તુઓનો જ ઉપભોગ કરવો જ્યાંસુધી તેની મિલિનિ હતી, ત્યાંસુધી સ્વસ્થીયતામાં આર્થિક-પ્રશ્નનો ઉદ્ધાર જનતામાં થયો નહોતો આજે હવે એ આર્થિક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે, તો આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્વદેશીય વસ્તુપ્રભોગ નત ગ્રહણ કરવું એ પણ દિનમાં છે (૧૦૮)

[નિમ્ન મેં ~~સંસ્કૃતિ~~ સંસ્કૃતિ સંસ્કાર ઉપદ્રવને કાલે દેશની સેવા બાળવવાનો દેશ સેવકોનો ધર્મ

દેશોપદ્રવનાશનમ્ । ૧૦૯ ॥

દેશ સ્યાન્નિરુપદ્રવો નૃપતિના શ્રેષ્ઠેન સરક્ષિત—
સ્તદ્વર્ધ્મસમાજરક્ષણમથો વિજ્ઞાનવૃદ્ધિસ્તદા ॥
દેશે કોઽપિ સમુદ્રવેદભિભવો વાહ્યોઽથવાઽભ્યન્તર-
સ્તન્નાશે યતિતત્ત્વમુત્તમજનૈર્ધર્માદિરક્ષાકૃતે ॥

સ્વચક્ષુષરચક્ષુતો દેશરક્ષણમ્ । ૧૧૦ ॥

દેશસ્યાઽઽક્રમણ યદા સ્વપરયોશ્ચક્રેણ સમ્પદ્યતે ।
સ્વાસ્થ્ય નશ્યતિ જાયતે ક્ષતિતતિર્દ્રવ્યાદિહાન્યા મૃશમ્ ।
સાહાય્ય કરણીયમત્ર સમયે તદેશવાસ્તવ્યકૈ ।
સર્વેરેવ જનૈર્ધનેન વપુષા વુદ્ધ્યા તથા સેવયા ॥

દેશ ઉપર આનતા ઉપદ્રવનો નાશ કરવો.

ભાનાર્થ—જો સારા રાજાથી દેશ સુગદિન હોય અને દેશ ઉપર કોઈ જાનની આક્રમ ન હોય તો ધર્મ અને સમાજનું સારી રીતે રક્ષણ થાય છે એમ બુદ્ધિ નહિ પણ સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ પણ ત્યારે જ થાય છે માટે ઉત્તમ સેવકોએ દેશ ઉપર કોઈ પણ જાનનો ખદારથી કે અદરથી ઉપદ્રવ આવી પડે ત્યારે તેનો નાશ કરવાને પોતાથી મનતો દૃઢ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ (૧૦૮)

રત્નચક્ર અને પરચક્રથી દેશનું રક્ષણ.

ભાનાર્થ—ત્યારે રત્નચક્રની તરફ રક્ષક-વિશેષી તરફ તરફથી જે ઉપદ્રવ દહી કરવામાં આવે ત્યારે પ્રજાના આશ્રયનો નાશ થાય છે મુખ અને સુખતિની અત્યંત હાનિ થવાની સાથે જ સાતીની પરપગ ચારે છે આવા આપત્તિના સમયમાં તે દેશના વસનાર દૃઢ માણુએ પૈસાથી શરીરથી, બુદ્ધિથી અને સેવા જાળવીને રક્ષક મળીને સહાય કરી જોઈએ (૧૧૦)

રિવેચન—કોઈ પણ દેશની ઇતિહાસ શાન્તિના કાળમાં અને
 અવનતિ અશાન્તિના કાળમાં થાય છે શાન્તિના કાળમાં દેશ
 સુગૃહિત ગૃહે છે, સમાજનું ન્યાય ધર્મનું રક્ષણ થાય છે, વિજ્ઞાન, કળા,
 માદિત્ય, ધન-ધાન્ય, ઇત્યાદિ મપત્તિની વૃદ્ધિ થાય છે, પરંતુ અશા
 ન્તિના કાળમાં તેની ઉત્કૃષ્ટ બને છે અશાન્તિમાં જનના હિતેશ દુઃખ
 ગટે છે, ધર્મો રાજ્યાગ કરતા લોકો ભયગ્રસ્ત રહ્યા કરે છે, જીવનનિર્વાહ
 અને મનુષ્યના ગૃહાલ માટે લોકો ગાજોટી કરી મેને છે અને ખીજ બા
 બનો ઉપરથી લોકોના મન ની ન્યાય છે કોઈ સુગૃહીયન લેખકે ખરું કહ્યું
 છે કે સુદ્ધ એટલે મર્ડ પ્રમાણના કાલમાંનો સમય સુદ્ધના કાળમાં નીતિના
 કે ગાંધીના સર્વ પ્રકારના નિયમોનો ભંગ થાય છે એટલે દેશની અને
 મહાજાતી મર્ડ પ્રમાણની મુશ્કેલી નિયમમયને નરો નાથ પામે છે
 આ કારણથી દરેક એવાધર્મીની ધર છે કે જનતાનું આ વ્યાજ દગ્ગારી
 સુદ્ધાની અશાન્તિને દેશથી દૂર રાખવી આ પ્રકારની અશાન્તિ અથવા
 ઉપદ્રવો અથવા કહે છે તેમ ને પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે એક પ્રકારે સ્વચ્છ
 ના ઉપદ્રવો છે અને ખીજે પ્રકારે પચ્ચક્ષના ઉપદ્રવો છે દેશમાં ધાડપાક,
 ભૂરાશ, ચોર કિંદા બકમોગે બગવાન થઈને જનતાના ધન ધર્મ જાન-
 માન લંઘાદિનો ભંગ કરવામાં ઉત્પન્ન થાય તે સ્વચ્છનો ઉપદ્રવ તેમજ છે
 અને દેશ ઉપર પડેલીઓ સ્વાર્થ વરી તેના ધન-ધર્મ, જાન, માનનો નાશ
 કરવા થતું કહે તે ‘પચ્ચક્ષ’ નો ઉપદ્રવ છે એ એક પ્રકારના ઉપદ્રવથી
 દેશની શાન્તિનો નાશ થતો હોવાથી તેમાંથી શુનું ગૃહાલ કરવું આવશ્યક
 છે પ્રજાનું ગૃહાલ કરવાનો ધર્મ જાનરૂપી મમ્મતો કે પરંતુ ગાંધીરૂપી
 સમ્મતાનું બગ ન્યાય અગ્નિતત્વ જનતાના ન કાર ઉપર અવનબી ગટેલું હોવાથી
 અશાન્તિના કાળમાં દેશનું ગૃહાલ કરવાનો ધર્મ પણ ગાંધીના જનતાનો
 જ છે તેથી શુદ્ધિ, ધન, બગ ઇત્યાદિ નક્કિતવાળા જનોએ દેશ ઉપરની
 આપત્તિના કાળમાં પોતાની સમિતિ બોલ આપીને જનતાની સેવા કરી
 આવશ્યક છે જે દેશની જનતા કિંદા જે દેશના સમિતિસયલ પુરો આવા
 સ્વધર્મને સમજતા નથી તે દેશના સર્વજનોનાથ થાય છે, એટલે કે જન-

તાનો તેમના શમિત પત્ર પુરોનો, તેમની સમૃદ્ધિ, તેમના ધર્મનો, સાહિત્યનો, વિજ્ઞાન કળાનો, ખેતીનો, ઇલાખો નાશ થાય છે, ધર્મો રખતિ રખતિ એવું જોઈ જાય છે તેનો અર્થ એ જ છે કે જે સ્વધર્મનું રક્ષણ કરે છે તેનું રક્ષણ ધર્મ કરે છે, એટલે કે પોતાની ફરજ બજાવવા પડે કરીને લોક પોતાનું જ રક્ષણ કરી શકે છે, તેટલા માટે જ સ્વદેશસેવક મહાત્મ સ્વામી સ્વદેશસેવાને એક મહાવત જીવે છે, અને તે મહાત્મ પાણીને ઉપરના વખતે જળનાનું દિત આચરવું જોઈએ સ્વચ્છ કરતા હમેશા પરચ્છ એ દેશ ઉપરની એ મોટી આપત્તિરૂપ છે પરંતુ મૈત્ર્ય બીજી હાનિ કરીને પોતાનો અર્થ સાધી લેવાને અનેક પ્રકારના ઉપાયો કરે છે અને તેને કાંઈ જો જળના દેશનું રક્ષણ કરવામાં સિધ્ધિ નથી થાય છે તો તેને અત્યંત હાનિ થાય છે જિંદગાનમાં એક વખત સર્વે આર્થ ધર્મની જ જૂઠ્ઠી શાખાઓ કિતલની હતી, પરંતુ મુમુક્ષુઓએ હિંદુસ્તાન ઉપર હુમલો કરવા માંડ્યા અને તેમાં હિંદુઓ હારના ગયા, તેમ તેમ જિંદગા મુસલમાનો પણ પેશા, જિંદગા ન્યયનું ધર્મનું, વિદ્યાભ્યાસનું, સાહિત્યનું અનેક પ્રકારનું કુદમાન તેથી જ થયું તેના ઇતિહાસ સાક્ષી છે તેટલા માટે દેશને મા માણાપાંચુ જોઈ પડે તોપણ પાછા ન હસવું તે દરેક રેશી જળનો ધર્મ છે (૧૧૦)

[પરંતુ દેશની પ્રજા ઉપર જે અન્ય પ્રકારનું પણ સ્વચ્છ કેટલીક વાર આવે છે આ સ્વચ્છ તે રાજ્યના અધિકારીઓ વસ્તી કરવામાં આવે પ્રત્યક્ષ જ આવે પ્રજા ઉપરથી થતા શું કરવું તે વિષે જ વધાર સૂચન કરે છે]

અધિકારિગ્રામુપદ્રવનિવત્તનમ્ । ૧૧૧ ॥

ये राज्ञा निजदेशरक्षकतया योग्ये पदे स्थापिता
स्युस्ते पामरभक्षका यदि नृपाऽमात्यादयोऽन्यायिन
ससाध्येक्यवल तदाऽखिलजनैस्तद्देशयास्तव्यके ।
कार्यं तत्परिवर्त्तनं विनयतो राज्ञे निवेद्योत्तमे ॥

અધિકારીઓ નરહી થતા ઉપદ્રવનું નિવર્તન
માન્ય—જાએ જેમને પોતાના દેશો અઘાડ બતાવવાને પ્રમા

રક્ષક તરીકે ચોખ્ખા અધિકાર ઉપર નીચ્છા છે તે અમાત્ય આદિ રાજાના અમનદારો પ્રગતિ રક્ષણ કરવાને જાને પામવું જોઈએ. લક્ષણ કરવા લાગે અને અન્યાયી જુ મ મુજબનાર નીવડે તો તે દેવમાં વખનાર બધા અમલો માણસોએ એ મ મ કરી રાજાને નમ વિગ્રિપુર્વક તેની ગિચિની માહિતી આપી ચોખ્ખા ફેરફાર કરાવવો જોઈએ (૧૧૧)

વિવેચન—રાજા બુધ્ધિ પ્રગતિસર હોય છે, પરંતુ કેટલીક વાર તેના સ્વભાવની કુદરતથી કેવા અમનદારી ને પ્રગતિ મ મને છે જે રાજા દેખરેખ રાખવામાં અકુશલ હોય છે તેના ગત્યાધિકારીઓ તે અવરય મનથી હોય છે અને પ્રગતિથી મ મને છે પ્રગતિ ઉપરનું આ એ મ એવુ મ્વચક છે કે જેનું નિવારણ કરવાના માર્ગો રોધવાને કુનિયાના ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ મગજને મ મ કરી રજા છે કેટલાક દેશમાં અધિકારીઓના જ મ મને ના જે જ ગત્યકાન્તિઓ ધર્મ છે આ પ્રગતિ દ્વારે અધિકારીઓના આ રાજા ઓના ધાત થયા છે અગ્રિયાના ઝાગો ઈનિયામ તના ઉદાહરણ છે જારે અનેક કુદરતો કર્યા હતા, પરંતુ તેવો જેવા કુદરતો કર્યા હતા તેવો તે સ્વભાવનો કુદ નહોતો તેની પૂર્વેના ઝાગેના વખનાર પણ પ્રગતિ ન કાર્મ ઉત્તરના પ્રકારનું નહોતું રસિયામાં લાગા વખનાર પ્રગતિડન આસ્થુ આવડુ જ હતુ અને તેનો નિમિત્ત જાર લેખાતો, પરંતુ ખરી રીતે તે કુદ અધિકારીઓ તરફનું જ એ પી ન હતુ, જેઓ પોતાના મ્વાચ અને સત્તા માટે જાગતાને બોળવીને પ્રગતિ પીડતા જારને એવા અધિકારીઓની સામે અનેક પ્રકારની અજો કરવામાં આવેલી અનેક મજો અધિકારી ઓના જુદમને ઉદાહરણ પાડી તેની સામે થવા માટે ગ્યાએના, પરંતુ અધિકારીઓ જાગે હવે મમનવના તેઓ એની નડત ક અજુઓ કર તારા-ઓને બાજાઓ લેખના અને તેમને માગી નાખવામાં આવના કે દેશપાટ કરવામાં આવના તે જાગ મુખ કે અવિચારી હોય છે તો રાજ્યન અધિકારીઓ આ રીતે પ્રગતિથી મ મને છે રાજા પ્રગતિ પિતા છે અને તેના અધિકારીઓ પિતાના હાથપરફ પાતન કરવાના સાધનો છે જે અધિકારીઓ પોતાની આવી ફરજ સમજે છે તેઓ પ્રગતિ ન્યાય આપી

તેમને સુખી કરે છે અને રાજાને 'સુખ' ચલાવનાર તરીકેની કીર્તિ અપાવે છે. પરંતુ જ્યાં એવા પાપબીર અધિકારીઓ હોતા નથી ત્યાં પ્રજાને અન્યાય મળે છે તેના ઉપર અત્યાર ગુજરાત અને તેઓની સામે ફરિયાદ ઉઠાવનાર પ્રજાને કાળજી મળે છે આવા પ્રમુખમાં દેશમેદની જનોને પ્રથમ ધર્મ કેવો છે તે અચકાતે જાણુ છે અથવા કહે છે એ પ્રજાપીડનની કથની પ્રજાજનોએ એકાદ પ્રશ્નને રાજાને કાને નાખીને અસ્પૃશ્યતામાં સુધારે. પ્રશ્નના ચલન કે વાંચને આપણા દેશના ઇતિહાસ પ્રજામુખો દાનમાં આ રીતે જ કામ કરે છે પ્રજાજનોએ પરિણામ છે, તેમાં અમુક પ્રશ્નના છુટો, અન્યાયો કે અત્યાચારો વિશે વિવાદ ચાલે છે, તેના નિરાકરણના માટે ગાંધીય કે અન્યાય કે અત્યાચાર કરનાર અમલ દારોના ઉપરીઓ પામે પહેલાં ફરિયાદ પહોંચાડનાર છે, તેથી જો કુખનું નિવારણ થતું નથી તો પ્રજા તેથી ઉચી સ્થિતિ પામે દા. માત્રા જનક છે અને છે તે સંસોપતિ વ્યક્તિ—જાન પાસેથી ન્યાય મેળવવાનો ચલન કરવામાં આવે છે જો સંસોપતિ વ્યક્તિની શુદ્ધિમાં વચ્ચે ઉત્પન્ન થયું હોતું નથી, તો આદતના ઉપચારમાં ફરિયાદના કાલુ દૂર થઈ જાય છે.

ઉપર જણાવ્યું છે તેમ નશિરાનો રાજવંશ આજે પૃથ્વી ઉપરથી ઉખડી ગયો છે તેનું કાલુ અધિકારીઓના છુટો દૂર કરવાની ગતની અગતિનું જ છે ચીનનો રાજવંશ પણ પ્રત્યેક ઉપરના અધિકારીઓના અપાચારના કારણે ઉપગ્રિય થયેલા જોડેને લીરે જ આજે ગજસત્તા મોઈ મેડેને છે મનુષ્યતામાં વડું છે કે—

વેનો ચિનટોડચિનયાત્રહુપચૈવ પાર્થિવ ।

સુદાસો યાયનિચૈવ સુમુખો નિમિરેષ ચ ॥

અર્થાત—વેન નામના સુદાસ નુમુખ અને નિમિરેષ અવિનયી હોવાથી જ નારા પામ્યા દત્તા જ્યાં રાજતત્ત્વ સહેતું હોય છે અને યત્રના ખીના કટાર્થ મવા ન્યાય છે, ત્યાં ગત કે પ્રધાનને કાને અત્યાચાર કે છુટમની વાત નાખી પરિવર્તન કરનાર ચલન જ્યાં જ સફળ નીવડે છે અને તેવા માટે વધારે સગીન ઉપાયોની જરૂર છે જૂની જૂની પરિસ્થિતિમાં જૂના જૂના

ઉપાયો દ્વારા જ પ્રબલિત માધી શકાય હોવાથી 'શમેવા મળવનારાઓને એક જ પદ્ધતિનું દર્શન કરાવવું એ પૂરતું નથી પ્રજાએ એકસ પીધી વિનયત-પરિવર્તન કરાવવું એ આધિમાત્રીઓના અત્યાચારની સામેનો પ્રાયશ્ચિત્ત ઉપાય છે અને તેનું અવનમન કર્યા પૂર્વે આગળ વધવું એ નિર્ધાર છે. પરંતુ 'અવિનય' વડે નહિ પામેના જેન જેવા રાજાઓ દોષ ત્યા 'વિનય'નો ઉપયોગ રો ? તે વખતે તો 'શબ્દોને શિષ્ટે પરિવર્તન' ને રથાને 'રાજ્ય-કાંતિ' નીપાતવવાની જ જવાબદારી આવી પડે છે એવી મત્યકાંતિઓના અપેક્ષાભાગે દુનિયાની જૂદી જૂદી પ્રજાઓએ અજમાવ્યા છે, તેમાંના કેટલાક નિષ્ફળ ગયા છે અને કેટલાક મફળ પણ વધ્યા છે પરંતુ આ રથાને તે અપ્રસ્તુત દોષથી વિરોધ નિવેચનની જરૂર રહેતી નથી (૧૧૧)

[પ્રજા ઉપર અનેક પ્રમાણની આફતો આવે છે 'આસમાની-સુલતાની તરીકે ઓળખાતી આફતોમાં 'સુલતાની આફતોની વાત થઈ ગઈ હવે 'આસમાની' આફતોની વાત એક શ્લોકમાં કરીને તેવા પ્રસંગનું સેવાધર્મીનું કર્તવ્ય કર્મ દર્શાવી અથવા આ વૃત્તી અવસ્થાના કર્તવ્ય ક્રમોનો બોધ કરનાર પ્રથમ ખુલ્લી પૂછાંદુતિ કરે છે]

આપ્તવાલીનસેવા । ૧૧૨ ॥

ભૂકમ્પાદિકદૈવકોપજનિતાપત્તિ કદાચિન્નિજે ।

દેશે ક્ષાડપિ સમાગતા यदि महाऽऽनर्थक्यसम्पादिनी ॥

गत्वा तत्र सहैव साधनभरैरापद्रुताना नृणा ।

साहाय्यं समयोचित सुखकर कर्त्तव्यमर्थादिभि ॥

આફતને વખતે સેવા

ભાવાર્થ—જ્યારે જ્યારે 'સના મોઢ પલુ ભાગમાં ધરતીકંપ, આગ, પાણીની કેવ આદિ દેવકોપને લીધે જનમાલની પાલખાડી કરનારી મોતી આફત આવી પડે, ત્યારે ત્યારે મેવાના ઉમે વાગેએ સાધનોનો મગફટકરીને, તે ભાગમાં જનન આકતમ આવી પડેલ માણસોને અજ, વજ આદિથી મુખ યાય તેવી નિ સમયને ઉચિત મદાય વ ની જોઈએ (૧૧૨)

નિવેચન—દેશ ઉપર કુલ્તી આફત આવે પડે ત્યારે જનતાને મોટા પ્રમાણમાં સેરાની જરૂર પડે છે આજ, ધનની મર્યાદા, જ્વાળામુખીનું ક્રાંતિ, રેન એ બધી આફતો કા મી આવી પડે છે દુષ્કાળની આવડ એ કામી લેખાતી નથી પરંતુ તેનું મકટ મોટા કિનારમાં ફેલાવા પામે છે બધી આફતો કાજે લાચાર થઈ પડના મનુષ્યોને મારી એ એ- દેશસેવાનો જ પ્રયત્ન છે ત્યારે ધર્મીક પત્રી આફત જે ઉપર આવે છે ત્યારે મજબૂત બધા માણસોના વ માર પડી જાય છે, અને માણસોના મ જ થાય છે, આજ તારે છે, તથા ધનમાનનો નાન થાય છે આને વખતે પ્રજા એકાએક લાચાર મજબૂતમાં બધી પડે છે તેમને નિવાસસ્થાનની અન્યની, વસ્ત્રની અને બીજી અનેક વસ્તુની મદદની જરૂર પડે છે, તો તેવે વખતે ધનવાનો એ, હુદ્દિમાનોએ મેનાતપર જોએ પોનાથી બની શકે તે રીતે મદદ કરનારો માર પડે છે જોએ કામુ સકટ ફેનારને લીધે અને એક પ્રયત્નમાંના માર કોઈ સકટમાં બધી પડવાને લીધે સેવાની ઉતાવળ અને મોટા પ્રમાણમાં જરૂર પડે છે જેન અને મારની આફતથી પડે નાના-મોટા વિસ્તારમાં સકટ ફેનાય છે અને તે વખતે પડે સેવાની અને સેરાના માધનેની મોટા પ્રમાણમાં જરૂર પડે છે થ માર ગુમારી મેડેસએને માર તારાગિકે તથા કે કુપકા બધા જરી આપવા બી તેએને તેમાં આશ્રય આપવો અગત્યના મારે વસ્ત્રો પા પાવા, જોગળ લાવી આપવી અને ધવાના સાધનો ગુમારી મેડેસએને તેવા માધને પૂર પાડી પાડી ધરે વગર ના એરા નકાળે કુલ્તી આફતથી પિડાએના મનુષ્યોને મારે દારા એસેના અગત્યના અને અનુકૂળ પાડતી સાધનોને લોકોએ બહાર પડે જોએ

દંપ્ત—દેશ ઉપરની આપત્તિના કળમાં પોનાના વસ્ત્રો મ વ્યય કરીને હાળાના એક વલિદે અમર નામ કર્યું છે જેની કિંમતી ગુજરાતમાં પ્રચલિત છે એ વલિદનું નામ એમો ગાળી હતું તે બધું આદાપથી રહેતો અને નીતિ તથા પ્રમાણિકતાથી વેપાર કરીને તેને પુષ્ટ ધન એમ કહ્યું હતું પાળમાં તે વખતે મુસનમાંની રાજ્ય રૂપ એક વખત ગુજરાતમાં દુષ્કાળ પડ્યા અને તોયે અન્ન તથા દોષે ધાસ વિના દળીયવા લાગ્યા

ખાલ્લાહે આ વાત જાણી એટલે તેણે પાટણના મંદાજન મળીને બોધાની
 કહ્યું કે—મા વખતે રાજરતા ખજાનામાં પૂરતું ધન નથી એટલે મન્ય તર-
 ફથી દુમાળમાં ગરીબોનું પોષણ કરી સમાય તેમ નથી તો તમે વાળીયા
 'શાહ' કરેવાઓ છો તો આ વખતે ગુજરાતના ગરીબોનું રક્ષણ કરો
 વાળીયાઓને બાદશાહની આજ્ઞા ઉઠાવી લેવી પડી એક વગમના ૫૦૦ નિમ
 થાય એક દિવસે ગરીબોનું પોષણ કરવા માટે લાખો રૂપિયા બેઠતા હતા
 નગરના શેઠીયાઓમાંના કેાઈએ પોતાની સમિત પ્રમાણે એક દિવસ, તો મધ-
 એ બે દિવસનું ખર્ચ આપવાનો ખરડો કયો અને એ રીતે ચાર માસ
 પાટણમાં જ નોંધાઈ ચૂક્યા પછી પાટણના નગરશેઠ ખરડો કરવાને ગુજ-
 રાતના નાના ગામોમાં ફર્યા નીમ્યા તેઓ ફર્યા ફર્યા હુકામે આવ્યા
 હંજાળામાં જેમો દેશનાી કરીને વળીકે હતા તે આગેવાન હતા તેને ત્યા
 નગરશેઠ ઉતર્યા જેમાંના ધગી સાધાગણ અવગણ બેઠીને એકને બચાવ્યું કે
 નામમાં આ આગેવાન રો છે તેનું ધર જ આવું મુશ્કેલી છે, તો બીજા
 કેાણ ખગામાં પૂરો એક દિવસ પણ ભરાવી શકો ? પરંતુ ગેહને જમાદીને
 જ્યારે જેમા દે રાણીએ ખગામાં પૂરા ૩૬૦ વિસ ભરી આપ્યા ત્યારે ગેહ
 ચમળી ગયા ! જેમાએ કહ્યું “શેઠ” તમે તો પાટણના શેઠ છો, તો
 તમેને ધનનો સહવ્યથ કરવાના અનેક પ્રમી મળશે, પરંતુ મારા જેવા
 એવો અસમ ક્યારે મળશે ? માટે પડેના માગ ખર્ચથી આપું વર્ષ ગરી-
 બોનું પોષણ કરો અને પછી જરૂર પડે તો આપના ખગડાને ઉપનાગ
 કરજો તો ખનને ધન્યતા આપ્યો અને જેમાએ પોતાનો ખરો ભડાર
 ગેહો સોપી દીધા આ વાત જ્યારે ખાલ્લાહે જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું “બાદ
 શાહ હતા શાહ એકે એ વાત માની છે” જેમા દેશનાની ઉગતા અને
 આશતને વાગે તેણે બગલેની ટસેલા આગે જૈન સદિમા જાણીતી છે
 (૧૧૨)

इति प्रथम खण्ड समाप्त ॥

દ્વિતીય સ્વણ્ડ:

મનુષ્યના જીવનની ચોથી અવસ્થાના દુર્લભ્ય કર્મનો બોધ આ ખંડ
 અચકાર કરે છે. વેદાન્તજ્ઞાનના આશ્રય છે. આખરે આ અવસ્થા
 જેમાં જૈનિક વાસનાનો કેવળ ત્યાગ કરીને ત્યાગમાર્ગે વિચરવાના કલ્પને
 બોધ કરવામાં આવ્યો છે. એ એકાન્ત નિવૃત્તિમાર્ગી બોધ છે. તૃતીય
 આશ્રમમાં વાનપ્રસ્થ અસ્થા ગાળતા સુધી કર્મ કરવાનું વિધાન છે. એ
 અર્થ અવસ્થામાં કેવળ નિવૃત્તિ દેવાનું વિધાન છે, પરંતુ એ એકાન્ત માર્ગ
 પ્રતિપાદન આ અચકાર કરતા નથી. કેવળ નિર્વિઘ્ન દશા અથવા પર
 નિવૃત્તિની ઉચ્ચતા સ્વીકારી છે. સમગ્ર મનુષ્યજાતિને માટે એ માર્ગ
 અવલમ્બ નહિ તો દુર્લભ્ય તો છે જ. અચકાર આ કારણથી પ્રવૃત્તિ અને
 નિવૃત્તિ બેઉ માર્ગનો બોધ આ આશ્રમને માટે અમુક મર્યાદાઓ સાથે કરીને
 જનતાને ઉચ્ચ દશા પામનાનો વહેવાર માર્ગ દર્શાવતા ચલ કરે છે. આ
 બેઉ માર્ગે કેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવો, કેવી રીતે આશ્રમ વધવું, જગત્કલ્યાણ
 તેમ જ આત્મકલ્યાણ કેવી રીતે સાધવું અને કેવી રીતે ઉત્તરોત્તર ઉત્તર
 દેશને પાત્ર થતા જવું તેનો બોધ આ ખંડ કરવામાં આવ્યો છે. તત્ત્વ
 જ્ઞાનની બે જૂની જૂની શાખાઓનો બોધ જગત્કલ્યાણ સંગઠન માર્ગમાં
 કરવામાં આવેલા છે. એક માર્ગ નિવૃત્તિનો છે અને બીજો માર્ગ પ્રવૃત્તિ
 છે. નિવૃત્તિના મીમામ્સા પ્રવૃત્તિ કરતા નિવૃત્તિને ઉચ્ચ દશાએ મૂકે છે.
 પ્રવૃત્તિના મીમામ્સા નિવૃત્તિ કરતા પ્રવૃત્તિને ઉચ્ચ દશાએ મૂકે છે. એક યોગ
 કર્મચોગને ઉચ્ચ પદ્ધતિ આપે છે, બીજો પદ્ધતિ કર્મસંન્યાસને ઉચ્ચ પદ્ધતિ
 આપે છે. યુરોપના તત્ત્વજ્ઞાનીઓમાં પણ એ રીતે બેઉ પક્ષના વિચારો
 સાપડે છે. રોપનહેન્ડર, હાઈડમન એ નિવૃત્તિમાર્ગના પ્રતિપાદકો છે. આ
 કેટ, સ્પે સ્પે, નિલ્સે ઇલ્વાદિ પ્રવૃત્તિમાર્ગના પ્રતિપાદકો. આ અચકાર
 બેઉ પક્ષને સમાન તુલ્યામાં મૂકી યોગ્ય મર્યાદાઓ અને યોગ્ય વિધાનને
 બોધ કરે છે. જગત્કલ્યાણ બહુવિધ મનુષ્યપ્રકૃતિ સહેલી છે અને સર્વ પ્રકૃતિ
 મનુષ્યોને એક જ માર્ગનું અવલમ્બન હજી હોય તોપણ લભ્ય થવું નથી.

એ જ કામચૂંથી પ્રકૃતિને અનુકૂળ રીતે યોગ્ય મયમ દ્વારા નિષ્કામ કર્મયોગ કે કર્મત્યાગને આચરી શકાય તે દેવને ત્રયકાંડે ખ્યાનમાં રાખ્યો છે (૧૧૦)

પ્રથમ પરિચ્છેદ

આત્મદષ્ટિ

[નિષ્કામ કર્મ કરવાની ધારણા ક્યારે આવે ત્યારે મનુષ્ય સમગ્ર વિશ્વને પોતાના બધું તુલ્ય માને ત્યારે મયમરૂપે મયમ એ વિષયનું પ્રતિષ્ઠાદન કરે છે]

જગત્સેવાઽઽત્મસેવા ચ । ૧૧૩ ॥

एषोऽय समयो मनुष्यजनुषो लब्धु प्रकृष्ट फल ।

तत्सेवैव निजात्मनश्च जगतो निष्कामबुद्ध्या परा ॥

पौर्वापर्यविधातमत्र नियत कर्तुं न शक्य परै ।

स्वेछैवास्तु नियामिका मतिमता सस्कारसामर्थ्यजा ॥

જગત્સેવા અને આત્મસેવા

ભાવાર્થ—દેશમેવા બળ યા પડી મનુષ્યના જીવનનું ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ ફળ મેળવવાનો સમગ્ર ઉપચિત થાય છે આ ફળ તે પોતાના આત્માની મેવા બળવરી અથવાનો નિષ્કામ વૃત્તિથી જગનની સેવા બળવરી તે છે જગત્સેવા મેળવવા કરવી કે આત્મમેવા મેળવવા કરવી એ ક્રમનું વિધાન નિયમ રૂપે બીજાઓ નહીં શકે એમાં તેણે બુદ્ધિમાન પુરુષોની મગ્ગના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થતી પોતાની ઇચ્છા જ નિયામક હોવાથી અચાત-પૂર્વના સંસ્કારનગથી જેવી તેમની ઇચ્છા થાય તેવું કર્તવ્ય મળવે (૧૧૦)

વિરેચન—ક્રમે ક્રમે કરીને દેશ મમગ્રમાં બહુભાવ ધારણ કરનારો મનુષ્ય જે પદ્ધતિ પગથી ચલાઈ જાય છે, ત્યારે તેણે વિશ્વ મમગ્રમાં

બહુભાવ ધાગ્ય કરવો ઘટે અર્થાત્ વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીના કલ્યાણની વાચના કરતી ઘટે આત્મા અને પગતમા વચ્ચે જ્ઞામુધી તે વિષમ ભાવને માને, ત્યામુધી તે એ દર્યાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, તેટલા માટે એ વિષમ ભાવને ત્યજીને તેણે જગતના પ્રાણી માત્ર આત્મ મમાન છે એવી ઉચ્ચ ભાવનાને અતર્મા ધારણુ કરવી જોઈએ સ્વાત્મા અને પરાત્મા એ એક જ નથી એણે વચ્ચે વિષમ ભાવ તો ગહેતો જ છે, પરંતુ સેવા કાર્યમા એ વિષમ ભાવને ગૌણુ કરવામા આવે તો જ જામવત્ સવમૂલેષુ સમજવાનુ અને જગત્સેવા જગત્સેવાનુ કાર્ય મનુષ્ય અને પાશુથી કરી શકે આત્મસેવા અને જગત્સેવા વચ્ચે કાર્યકાળ ભાવ રહેતો કે એકને કે જો મનુષ્ય આત્મસેવા કરવા લાગે તો તેમાથી તે જગત્સેવા કરવા પ્રેરણા છે અને જો તે જગત્સેવા કરવા ગમે તો આત્મસેવા જગત્સેવા પ્રેરણા છે એક મનુષ્ય જો કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે તેથી પોતાનુ તેમજ જગત્નુ કાંઈ પણ કાર્ય તો થાય છેજ, તો શું તે જગત્ની સેવા થઈ શકે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ ન કરમા આપના માટે એક મંદરની મનાદા સૂચવવામા આવી છે - નિષ્કામસુદ્ધા અથાત્ વામનાગદિન શુદ્ધિથી જગત્ની સેવા જગત્ની જોઈએ મનુષ્યની દરજાઈ પ્રવૃત્તિથી જગત્ની સેવા થતી હોય પરંતુ તેની પાછળ જો એ કાર્યકર્તા મનુષ્યની કાંઈ કામના હોય તો તેથી તે જગત્સેવાની વૃન્દામા આવી શકેજ નહિ આવી મનાદા માથેની જગ સેવા એ આત્મસેવા છે અને આત્મસેવા એ જગત્સેવા છે (૧૧૩)

[તત્ત્વવેત્તાએ અને તત્ત્વવિચારીએ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ઉપરની મીમાસાના મહાન શ્રેયો લખ્યા છે એક સાખા પ્રવૃત્તિનું સ્થાપન નિવૃત્તિની ઉપર કરે છે અને બીજી સાખા નિવૃત્તિને પ્રવૃત્તિ ઉપર મૂકે છે કેટલાક મીમાસકો ખીતા કે ઉપનિષદના એક જ ગદ્યમાથી પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિની વિગેરતા રહ્યાને છે અથવાર એ બેજ માનું તત્ત્વ વિચારીને શું કે છે ?]

જગત્સેવા । ૧૧૪ ॥

કૃત્વા સેવનમાત્મન. કુરુ જગત્સેવા સમુદ્ધારિણો ।

યદ્વા ત્વ જગતો વિધાય પરિત સેવા વિધેહ્યાત્મન ॥

સેવોદ્ધારમયી મતાઽત્ર જગત્, સા ચેત્પ્રવૃત્ત્યાત્મિકા ।
 નૈષ્કામ્યાન્ન ચ ગાઢવન્ધજનિકા ન્યૂના નિવૃત્ત્યા ન સા ॥

જગત્સેવા

ભાનાર્થ—[મે તો માત્રાની સેવા કરીને સર્વો ઉદ્ધાર કરનારી
 જગત્સેવા બળત અને જમે તો જગતની સેવા મળતીને આત્મસેવા બળત
 ઉભયતુ પરિવર્તમાન એ-જ છે અને 'મેવા' શબ્દનો અર્થ જગતનો માયિક
 કે પ્રાપચિક સુખમા આગ્રહ વધવાનો મદાય કમ્પી એવા થતો નથી કિન્તુ
 જગતને આત્માભિમુખ મનાવી દુઃખમાથી મર્ચ્યા જગતનો ઉદ્ધાર કરવો
 એ મેવા નો અર્થ છે તેવી મેવા કલ્યાણ પ્રવૃત્તિ રૂપ હોય તો બને
 રહી તે પ્રવૃત્તિ પ્રવર્તકની નિમમ વૃત્તિ દોષાથી માત્ર કમ્પીધર્મક થતી
 નથી તે પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિથી જગ પશુ નહત નથી અથવા નિવૃત્તિ સમા-
 નજ છે (૧૧)

પરિવેશન—આર્થ તત્ત્વવિચારક અને પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવિચારકો ઉભ-
 યમા પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિના પ્રતિપાદન ગ્રહેતા છે, એ પૂર્વે કહેવામા આ-
 વ્યુ છે તૈત્તિરીય ઉપનિષદમા કહ્યું છે કે—જ્ઞાવિદાત્તોતિ પામ્—પરાત્—અત્મ-
 જ્ઞાનથી મનુષ્ય મોતને પામે છે સેવાસેવગેપનિષદમા કહ્યું છે કે—નાન્ય
 યથા વિચલેડ્યનાય—મથાત્—(જ્ઞાનપ્રાપ્તિ વિધાયનો) બીજો માર્ગ મોક્ષપ્રાપ્તિ
 માટે નથી અન્ય એ ઉપનિષદમા કહ્યું છે “પૂર્વના શાસ્ત્રી પુરુષોત્તમપુત્રાદિ-
 વની કામના ન હતી, મર્ત્ય ભોક્તા બનાવે માટે આત્મા થયો છે, ત્યાં માટે
 મીઠા પ્રભ શા માટે જોઈએ ? એવું કહીને મત્તિ, મપત્તિ અને સ્વભાદિ
 વોક એમાના કથાની જ એકલા કહેતા ઈચ્છા ન થતા તેથી નિવૃત્ત થઈને
 એ જ્ઞાની પુરુષોત્તમ જિજ્ઞાસુ થઈ કરતા કૃત્તા જતા” જગત્ત શીરસુક
 શોપનકેયક પદ એજ રીતે એકાન્ત નિવૃત્તિમાર્ગનો મોધ કરતા કહે
 છે “જગત્સમાનો મર્ત્ય નિવૃત્તિ નિવૃત્તિ શુભત ગ્રેતુ એ પદ અમય
 દોષાથી તત્ત્વજ્ઞાન મપાદન રીતે સર્વ જ્ઞેયો જોઈથી અને તેટલી ત્વગથી
 નાશ કરવો એજ આ જગતના મનુષ્યોનું ખરું કર્તવ્ય છે એજ મુક્ત્ય

જેન ધર્મના સુઘ્વશોભા પણ નિરૂત્તિમાગનો મયોગિન મદિમા માવામા આવેનો છે એથી ઉત્તરી રીતે કેટલાક આર્ષ અથોમા પ્રવૃત્તિને પણ નિરૂત્તિની ઉપર પદ આપેતુ છે થીમદ બજવદ્ધીનાના પાચમા અધ્યાયમા કહેલુ છે કે—

સયાસ કર્મયોગઃ નિ શ્રેયસકરાલુભો ।

તયોસ્તુ કમસયાસાત્ કમયોગો વિશિષ્યતે ॥

અર્થાત્—સન્ધ્યામ આે કર્મચોગ એ બેડ નિ રેયઃકર અર્થાત્ મોક્ષના છે, પરંતુ ઉભયમા કર્મનિન્ધાસ કરતા કર્મચોગની વિશિષ્ટતા અધિષ્ઠિ છે એ જ રીતે મોક્ષગીતા ના મોયા અધ્યાયમા કહેલુ છે કે—

ક્રિયાયોગો વિયોગઘાપ્યુભૌ મોક્ષસ્ય સાધનૈ ।

તયોર્મધ્યે ક્રિયાયોગસ્તયાગાત્તસ્ય વિશિષ્યતે ॥

અર્થાત્—કર્મચોગ અને કર્મવિયોગ—કર્મનિન્ધાસ એ મેલ મોક્ષના સાધનો છે અને તે બેઉમા કર્મચોગ એ કર્મનિન્ધાસ કરતા વિશેષતાવાળો છે આ અને તેવા જ બીજા આર્ષ અથોમા કર્મચોગ અને કર્મનિન્ધાસ એકીને મોક્ષમાધન નો માનેના છે, પરંતુ તેમા કર્મચોગને ઉચ્ચ પદની આપેલી છે પચાત્ય શ્રીનસુતાની બીજી શાખા તો કર્મનિન્ધાસને તુચ્છકારી કા? છે કેમ તત્ત્વવેદા એાગમ્દસ કાંટ કહે છે કે—તત્ત્વનિચારમા જ હુથી જાહેને આયુધ્ય જાણતુ શ્રેયસ્કર છે એમ કહેવુ એ પ્રાન્તિમૂલક છે, અને જે કોઈ તત્ત્વવેદ પુકા એની રીતે આયુધ્યકમ સ્વીકારીને પોતાને હાથે થઈ મકે તેટલુ મોગતુ કલ્યાણ કરવાનુ ત્યજી દે છે તે પોતાને પ્રાપ્ત થએના સાધનોનો દુરપયોગ કરે છે એમ કહેવુ ભોધએ

આ શ્લોકમા કર્મચોગ અને કર્મનિન્ધાસ બેઉમા કોઈને ચડતી ઉતરતી પકિતમા ન મકના અથકા સમાન પકિતએ મુકે છે અને કહે છે કે—ચાહે તે આત્મસેવા કરીને સર્વનો ઉદ્ધાર કરનારી જગત્સેવા બખવ અને ચાહે તે જગત્સેવા બખનીને આત્મસેવા બખવ ઉચ્ચ પુન્યમળ—સમાન બળવાળી છે અને ઉચ્ચ આત્મકલ્યાણકારિણી છે પૂર્વ શ્લોકમા કર્મચોગનું પ્રતિપાદન કરતા જેની રીતે નિ કામ ચત્તિ વડે તેની મર્થાવ બાધવામા આવી છે, તેની

ગીતે અન નિષ્કામ ત્રિતિ ઉપરાંત 'સેવા'નો પ્રકાર દર્શાવેલો બીજો પણ મથા । બાધવામાં આવી કે તૃતીય અવસ્થા કે જેમાં પણ સેવા 'નુ' વિધાન કરેલું છે તે અને આ આશ્રમમાંની સેવા વચ્ચે એક મોટાટાકામાં આવી છે તેનું નિર્ણય કરવાનું કરનારી મેવાથી આશ્રમ વર્તીને આ આશ્રમમાં મનુષ્યે સમગ્ર જીવનનું આમુખિય કલ્યાણ થાય એ પ્રયત્નની મેવા કરવી યુક્ત છે અને તેના માટે સેવાજીવનથી મતાડત-જીવનનો ઉદ્ધાર કરનારી મેવા અન મન-જીવી-માયિક કે પ્રાપચિક મુખ્યને ઉત્પન્ન કરનારી સેવા નહિ આ સેવા પ્રવૃત્તિથી દોષા પતા ને અનિષ્ટ મળે નથી, પરંતુ તેમાં ? જો તે નિ કામ સુદ્ધિથી કરવામાં આવે તો ગીતામાં પણ નિષ્કામપ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ઉભા અને સમાન બનવાળી દેવેલી છે અધ્યાય ૫ માં કહેલું છે કે—
 યત્સાક્ષ પ્રાપ્યત સ્થાન તથોગૈરપિ કમ્યત અથાત્— મોક્ષાધ્યાને માધ્ય માર્ગ વાળાઓ પહેલે છે—નિવૃત્તિમાં વાળાઓ પડાય છે, તે જગ્યાને કમચોગીઓ પણ પહેરે છે અને તેમાં કમચોગીને માટે એવી મથા । છે કે—કુવાદિ કાંઈપણ ઉત્તરવિક્રીયુગે મગમમ—અથાત્—વિદ્યાનોએ—ગાનીઓએ આમુખિય રહિતપણે અર્થાત્ નિષ્કામ સુદ્ધિથી સોકમમદ કર્યો એવો લેકેને ગાની કરવા આ સોકમમદ પણ ઉદ્ધારમયી મેવાનું વિધાન જે ઉપર કરવામાં આવેલું છે, તેનો જ પ્રકાર છે દરેક પ્રવૃત્તિ એ બધાનું અથાત્ કર્મનો બધ પાળનારી છે, પરંતુ એ પ્રવૃત્તિ જ્યારે તોમની ઉદ્ધારમયી મેવાની અને નિ કામ સુદ્ધિથી ચોગમથી દોષ છે, ત્યારે તે જાદ બધજનક થતી નથી ઇષ્ટ ? અનિષ્ટ, મારા કે માઠા મોઢ પણ કર્મનું બધન તો આત્માને પડે છે કર્મબધન શુભ અને અશુભ એનું એ મુખ્ય પ્રકારનું છે તેમાં માકર્મથી પણ કર્મબધન પ્રાપ્ત થાય છે એનું કર્મવાળી તત્ત્વનિચ્ચારમાંનું થયન છે, એવું તે અન જાદ કર્મબધન થતું નથી એવું કહીને એવી ભ્રમિત પ્રવૃત્તિને નિવૃત્તિની સમાન કક્ષાએ મૂકતાં અથાત્—ચૂના નિવૃત્તિ ન જા એન વિધાન કરેલું છે (૧૧૪)

[આવી ઉત્તમ પ્રકારની સેવા નિ કામસુદ્ધિથી
 થતી પ્રવૃત્તિ દેખાડે તેણે પોતાના મનસુની કેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ
 આવસ્થા અચકાર 'વિચરેમ'નું મહત્ત્વ દર્શાવે]

વિશ્વપ્રેમ । ૧૧૬ ॥

વિશ્વપ્રેમનિવન્ધનાય કરુણાર્ધમસ્ય રક્ષાકૃતે ।
રાગદ્વેષનિવારણાય સમતાભાવાધિરોહાય ચ ॥
મન્યસ્વાત્મસમાનમેતદલિલ દુઃખે સુખે વા જગ-
ત્સર્વપ્રાણિગણ કુટુમ્બસમક નિક્તદિવ ભાવય ॥

વિશ્વપ્રેમ

ભાવાર્થ—વિશ્વ અર્થાત સમગ્ર જગતની માથે પ્રેમ બાધવાનો
દેશી—અહિંસા ધર્મનું પાનન કરવાને રાગદ્વેષની વૃત્તિનું નિવારણ કરવાને
અને સમભાવની શ્રેણી ઉપર ચાલવાને સુખ તથા દુઃખના સબધમાં આ
આખા જગતને તું પોતાની મમાન માન, અર્થાત તને જેમ સુખ ઇષ્ટ
અને દુઃખ અનિષ્ટ છે તેમ આખા જગતને પણ તેવી રીતે છે એમ તારા
મનમાં નિશ્ચય કર, અને રાત દિવસ પ્રાણીમાત્રને પોતાના કુટુંબી તરીકે
ગણવાની ભાવના ભાવ (૧૧૫)

વિવેચન—સમસ્ત વિશ્વના કોઈ પ્રત્યે પ્રેમભાવ પ્રગટાવવાને કઈ
શ્રેણીએ મનુષ્યે ચડવું જોઈએ ? જૂ. । જૂ. । ધર્મપદ્યના પ્રચારમાં વિશ્વ-
પ્રેમ કિવા વિશ્વગ્રાહ્ય પ્રગટાવવાને જે શ્રેણી દર્શાવી છે તે કયી છે ?
ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે—

આત્મોપમ્યેન સર્વત્ર મમ પદ્યતિ ચોડજુંત ।

સુખ યા યદિ યા દુઃખ સ યોગી પરમો મત ॥

અર્થાત—ટે અર્જુન ! સુખ હો વા દુઃખ હો, પરંતુ પોતા પ્રમાણે
ધર્તરને એવી આત્મોપન્યદષ્ટિથી જે સર્વત્ર સમાન લુગ્ને છે તે યોગી ઉદ્દૃષ્ટ
મનાય છે એ જ મુજબ આચાર્યજી સુત્રમાં જણાવ્યું છે કે—આયબો વહિયા
પાસ સમ્મત ન હતા જ વિચાર્ય ॥ અર્થાત—પોતામાં સુખ અને દુઃખ પરત્વે
જેવી ભાવના હોય તેવી જ ભાવનાથી બીજાના સુખદુઃખ તરફ જોડ
જોઈએ અર્થાત—આત્મા મવના સગળા દોષથી પોતાને જેમ સુખ ઇષ્ટ

છે અને હું ખ અનિષ્ટ છે, તેમ બીજાઓને સુખ ઇષ્ટ અને હું ખ અનિષ્ટ
 છે એવું સમજી સમગ્ર વસુધા પ્રત્યે પ્રેમભાવ ધરવો—વિશ્વમધુત્વ પ્રગટાવવું
 તે વિશ્વપ્રેમ છે ગીતા તેના પુરૂષને પદ્મ યોગી કહે છે પદ્મ-આ 'પ્રેમ'
 શબ્દથી ગભગત જવાનું નથી આ પ્રેમ-વિશ્વપ્રેમ એ મધુન વસ્તુજન્ય
 પ્રેમ નથી, તે સ્વાર્થદષ્ટિનો પ્રેમ નથી, પરંતુ સર્વેસિ જીવિય પિય-મરને
 હવતુ વ્હાતુ છે એવા જ્ઞાનપૂર્વક આત્મોપન્ય દષ્ટિ અથવા સમતાભાવ છે
 અને તેથી વિશ્વપ્રેમનિષ્પન્નાય એ પ્રયોગની સાથે રામદૂપનિવારણાય અને સમતા
 માવાધિરાણય એ પ્રયોગ પપુ અથકાટે કરીને 'પ્રેમ' શબ્દમાં અતર્ગત
 મનાયના રાગ'નો ભ્રમ ભાગી નાખ્યો છે મીઠીમ એમટ આ જ વિશ્વ
 પ્રેમની ભાવનાને મનુષ્યમાં જનન કરતા કહે છે "આપણે નિ સ્વાર્થ દત્તિ,
 આત્મભોગ અને આત્મસંયમ કરવા શીખવું જોઈએ, પદ્મ-ત્યાગુધી
 આપણે એમ કહેતા થઈએ નહિ કે 'વિશ્વમાં ઇતર કાઈ છે જ નહિ, હું જ
 મર્વમાં રહેતો છું' ત્યાગુધી આપણે એક જાતમાં રહેના હોના નથી
 ત્યારે સર્વ મનુષ્યો એમ કહેતા થશે (અર્થાત્-આત્મદષ્ટિથી જોતા થશે)
 ત્યારે જગતમાં સુવણ્ણુગ પ્રવર્તે તો લેખારી ત્યારે કાઈ એક માણસ
 પોતાના હવનમાં એવું કહેતો થશે, ત્યારે તે ત્યા ત્યા જશે ત્યા ત્યા
 આશીરાદરપ થઈ પડશે 'તાત્પર્ય' એ છે વિશ્વપ્રેમ ધારણ કરનાના જિજ્ઞાસુ
 મનુષ્યે આત્મોપન્ય દષ્ટિથી મર્વજ જેવું સર્વ જીવો-મનુષ્યોથી માટીને એક
 સૂક્ષ્મ જગતુ સુધીના સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે તેમના મુખમાં જ હું ખમાં જાણે કે
 તેઓ પોતાના જ કુટુંબવત્ હોય એવો ભાવ ધારી કરવો આવી દષ્ટિથી
 જોનારના ગતિપના મ્વ પ બધો પછુ આપોઆપ વૃત્તિ જન્ય તેમાં શી
 નવાઈ છે? (૧૧૫)

[મનુષ્યમાં સમત્વને પ્રકટાવનારો પ્રેમ તો ઘોડે કે ઘરે અરો હોય છે જ
 દાર્દની પ્રેમની વસ્તુ કાઈ હોય છે અને કાંની કાઈ છે જેમ જમ પ્રેમતું વર્તુળ
 વિરાળ હોય તેમ તેમ તેની પાંડિ ચડિયાની થતી જાય છે અથકાર પ્રેમની
 કાંટિના પ્રમાણમાં મનુષ્યની ઉચ્ચતા-અધમતાનો વિચાર નીચેના મોઢામાં કરે છે]

વિશ્વપ્રેમિણ સર્વોત્તમત્વમ્ । ૧૧૬ ॥

આત્મીય જહદેહમેવ મનુતે સર્વાધમો માન્ન ।

પુત્રાદ્ય મનુજોઽધમો નિજકુલ ગ્રામ પુનર્મધ્યમ. ॥
 સોઽયં માનવ ઉત્તમો જનપદ નૈજાત્મવન્ મન્યતે ।
 યો વિશ્વ નિલિલ વિશાલહૃદય. સર્વોત્તમોઽસૌ નર. ॥

સર્વોત્તમ વિશ્વપ્રેમી

ભાવાર્થ—આ જડ દેહને—થૂણ શરીરને જ પોતાનું કરી માને તે
 આ જગતમા અધમાધમ મનુષ્ય ગણાય જે પુત્ર-પુત્રી આદિ પોતાના
 કુટુંબને જ પોતાના કરી માને તે અધમ મનુષ્ય કહેવાય જે પોતાના ગામના
 મનુષ્યોને પોતાના કરી માને અને તેના સુખદુઃખમા લાગ લેતે ઉત્તમ
 મનુષ્ય અઘાય અને જે આખા જગતના પ્રાણીઓને પોતાના સમાન ગણે
 તે વિશાળ હૃદયનો મનુષ્ય આ જગતમા સર્વોત્તમ-ઉત્તમોત્તમ ગણાય
 છે (૧૧૬)

વિવેચન—જેવી રીતે ભર્તૃહરિએ एक सखुण्या परावधटका स्वर्गान्वरि
 त्वय वै એ સ્લોકમા મ્વાર્થ-પર્યર્થની દૃષ્ટિથી મનુષ્યના આર પ્રમાણ પારી
 બતાવ્યા છે, તેવી રીતે આ સ્લોકમા પ્રથકાં પ્રેમના વર્ણનની વિશાળતાની
 જાણ કરીને ઉત્તરોત્તર પાંચ પ્રકારો પોતાના છે આધિભૌતિક સુખવા
 અને આધ્યાત્મિક સુખનાં જૂની જૂની શાખાઓનું સમેતન કરવાથી પણ
 આપણને આ પ્રકારે પાંચ પ્રકારના મનુષ્યો આ જગતમા માપશે ઉત્તમો
 તમ, ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અને અધમાધમ કહેવાની જરૂર છે કે જેવી
 રીતે કોઈ માણસ પોતાના દેહપૂરના મ્વાર્થમા જ ભવ વસ્તુની સમાપ્તિ
 માને છે કોઈ પોતાના અને પોતાના કુટુંબના મ્વાર્થમા જ આખા જગતનું
 કન્યાણ પુત્ર યજ્ઞેનું સર્મગે છે, ત્રીજા પોતાના ન્યાત, સમાજ કે ગામના
 દિનસુધી દૃષ્ટિ નખાવીને જ બેસી ગયે છે આગળ કશું વિચારવાનું નથી
 એનું માને છે કોઈ એ દૃષ્ટિને પોતાના દેશ સુધી દોગવે છે અને ત્રીજા
 સમગ્ર વિશ્વસુધી દોગવે છે તેવી ગતિ પ્રતિપાદન કરનારા કેટલાક પ્રાચીન
 વિદ્વાનો પણ હતા અને તેઓ પોતાના જૂદા મત અને પથ સુદ્ધ ચનાવી

મને તો છે તેઓના મન અને પથ ઉપર આજે જેલી અને પહેલી
 વિદ્યાનો મયા નવાની મહેલા છે જ. દેહ પૂરનો માર્ગવા પ્રાચીન કાળમા
 ચાલેલ પ્રતિપત્ન કૌંસો છે આ પ્રકારના મનુષ્યોમાના પેટનાં કોણે
 વિચાર કે જે કે એ-સે માર્ગમાધ્યથી પોતાને સુખ પ્રાપ્ત કરાનો મત્તર
 નથી, કામ્યુકે સુખ જેવું પોતાને પ્રિય છે તેવું પોતાના કુટુંબીઓ કે
 આમ જોને પણ પ્રિય હોય છે, અને તેઓ પણ જ્યારે માર્ગદર્શિથી
 પોતાના જ સુખ તરફ જુએ ત્યારે પોતાના સુખનો પાલુ
 તેમજ માર્ગેક અશે ભોગ અપાય એ મહાવિન છે મારે હું જો તેમને સુખ
 આપુ તો તેઓ મને સુખ આપે આવી દર્શિથી વિચાર કરનારા આધિ-
 ભાંતિ- સુખવાદીઓનો બીજો નર્મ છે એવા લોકોમા જા જોઓ કાષ્ઠક
 દીર્ઘ દટિવાળા હોય છે, તેઓ વિચારે જે કે જેવું માર કુટુંબ સુખ ઇચ્છે
 છે તેવું સુખ બીજા કુટુંબો પણ ઇચ્છે, મારે પોતે સુખ મેળવતું અને
 મીઠાઓને પણ સુખ મેળવવા દેતું જિવા સુખ આપતું એ જરૂરનું છે,
 નહિતો પોતે સુખ મેળવવા દેવામા બીજાઓ અતિયમન થશે. જો હું
 લોકોને મારીશ તો તેઓ મને મારશે અને જો હું તમને સુખ માપીશ તો
 તેઓ મને સુખ આપશે આ વિનિમયના માત્ર મિદાતને અનુમનનારા તો બી
 દર્શિ પેનાના સમાજ કે મામના કુખસુધી પહોંચે છે વસ્તુત નીતિના
 મિદાતની શરૂઆત આવા લોકોથી થાય છે આવા લોકો અતિમા અત્યેય
 અદિ સિદ્ધાન્તોને મારે છે, પતે માત્ર એટલાજ કામ્યુકી કે તેઓ જિમામા
 માર્ગમુત્તર બીજો માની દેના હોય છે પરંતુ તેશવિગેરદીર દર્શિવાળા
 મનુષ્યો જુએ છે કે પોતાના નમરને પણ બીજા નમરોની બીજો હોય છે
 એક નમ મા પદાન્વની વિષુતના નેય બીજી બીજા નમરમા કુકાળ
 ચ નો હોય તો એ મીનું નમર પદાન્વનો ઉપનોગ પોતાના નમરને
 કમવા કે નહિ મારે સ્વચ્છત્વજ્ઞને નિત્યમ એ મિદાન્તને પકડી બેસીને
 તેઓ પોતાના દેશનું નિધિવિધ પ્રકારનું દિત માધવ મા ઉચ્ચક થાય છે
 આથી પણ મનુષ્યો સુ વિચારે છે ? આત્મનલુ કમાય શરૂ
 પ્રિય મવતિ

ત્રેમ ત્યારે આત્મમૂલક છે ત્યારે આત્મા એ કોણ તેની ઓળખ આપણે સૌથી પહેલા કરી લેવી જોઈએ તેટલા માટે જ મુનિ યાગ્યવલ્ક્યનો ઉપનિષદમાં ઉપદેશ એવો છે કે—આત્મા ના અરે દ્રવ્ય્ય ચોતવ્યો મન્તવ્યા નિર્દિવ્યાસિતવ્ય અર્થાત્—આત્મા કોણુ એ પહેલા જો, સાબળ, અને તેનું મનન તથા ધ્યાન કરે આ ઉપદેશ પ્રમાણે આત્માના અરામ્બરૂપની એક વાર ઓળખ । પછી એમને પછી સર્વ જગત્ આત્મમય જ નામે છે, સ્વાર્થ અને પરાર્થ એવો ભેદ જ મનમાંથી દૂર થાય છે નસર્વમાનિક મુનિમા કહ્યા મુજબ સર્વે જીવજિજ્ઞાસિ જિવિત ન મરિજિવિત એ મન્દોનો તત્ત્વાર્થ સમજાય છે અને સાચો વિશ્વત્રેમ પ્રાપ્ત છે આ ઉત્તમ કોટિનો મનુષ્ય છે આ વિશ્વાશ્રેણીને અનુસરીને અથકારે આ શ્લોકમાં ઉત્તૈત્તર પાત્ર પ્રમગ્ના મનુષ્યોની ગણના કરાવી છે

દૃષ્ટાત્—એક નમ્રને પાધર આવેલી પાચશાળામાં એક વણિક કુટુંબ આવીને ઉતર્યું કુટુંબમાં એક વૃદ્ધ, તેનો પુત્ર પુત્રની સ્ત્રી અને એક બાળક એટલા જથ્થા હતા માર્ગમાં તેમને તેમના ઓળખીતા એક બ્રાહ્મણને મળાય થએલો તે પણ સાથે હતો પાચશાળાના ઓગડામાં જુવાન વણિક, તેની સ્ત્રી અને બાળ- રોને સૂતા અને બાળાની પાચશાળામાં વૃદ્ધ વણિક અને પેના બ્રાહ્મણ સૂતા ઠેવેલો મધરાતે પાચશાળાને આગ લાગી અને જે ભાગમાં તેઓ બંધા સૂતા હતા તે ભાગનું ઠાપડું ભડમડ બગવા લાગ્યું આગના નાપથી ૨૧ ગાએલો વૃદ્ધ જમ્યો અને તેણે જોયું કે ઠાપડું બળે છે એમને ‘ઓ બાપરે, આગ લાગી ।’ એમ ભયથી બોલતો જ તે દોડતો પાચશાળાની બાજુ નીચી ગયો વૃદ્ધની જૂઠા સાબળવાથી ઓગડામાં સૂતેલો જુવાન વણિક પણ જમ્યો તો તેણે ઓગડામાં ધુમાડો ભગમ રહેતો જોઈને એમદમ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી અને ઝટપટ બાજુ ની ગા જવાની સૂચના કરી સ્ત્રી C ધના નાગ ને પોતાની મોદમાં લેતી જ બહાર દોડી અને પતિ પાળા ગેડચો પપ પરગાળમાં તેણે પેના બ્રાહ્મણને હજી ઉઘેતો જોયો તેને લગ્યું કે એ બ્રાહ્મણ પોતાના ઓળખીતા છે અને વળી મુસાફરીમાં તેના સાથ થયો છે તો તેને જગાડુ તો કીક, તેથી તેણે તેને દંડોળાને

જગાઓ માં વખતે હાપરામાંથી હોના તણુમાંથી એ જુવાનનો આગ
 લેતા જ મનગયો અને અખી પાથરામાં આમથી તેમ દોડતો જમ
 માં વાલાઓ 'ભાઈઓ' પાથરામાં આગ લાગી છ માટે ઉરો ઓ
 નામો "આથી પાથરામાંના પ્રવાળીઓ ઉડી ઉડીને નામવા લાગ્યા
 પાથરામાં એ બાવો દનો તેણે સાદાણને કહ્યું કે "નાઈ" બધા ઓ
 ડામાં તપાસ કરો ડાઇ મીગયુ નથી ? નહિતો ગિચાં ડાઇ આપતમા
 આવી પડશે " સાદાણે મધે ફરીને તપાસ કરી અને પડી બાવા પામે
 આવી તે ખોલ્યો 'હવે પાથરામાં ડાઈ લાગતુ નથી માન એક બી
 ડામાં ડાઇ પડાણ મૂનો છે, પણ તેના બારણા સગરે છે એટલે અહ
 જઈ તેને જગામાં તેવુ નથી " ગાવાએ કહ્યું " પણ બદાઈ જમ
 મારીને પણ તેને જગાઓ હોત તો ? " સાદાણે કહ્યું " આટલી બધી
 મે જમે માગી અને બીજા બધા જગ્યા પણ એ તો ઘેરનો જ મલો, તો
 નમીત તેના ' એવા સાના એવો દેશમાં નહિ મેં તે વુ દેશનું મત્તાનાગ
 જવાનું હતું ? " આમ કરેનો એ સાદાણ પાથરામાંથી આવો મલો
 બાવો આ મલગાને ગોડયા અને જે ઓડામાં પડાણ મૂનો દનો તે મો
 નના બગના બાગણને પોનાના ચીપીયાથી તેણે તોડી પાડતું અહ જઈને
 લેયું તો બાવાને જણાયું કે તે જ સજે પડાણ જાય છે, મી જેવુ બાગણું
 વાડુ કે તે જવ વધી બદા નામે પણ ઓડામાં બાવાએ ય લેયું ? એ
 પડાણ એક મારી દનો તની માથે એ વાદં, એ બકરો અને એ
 પોપટનું પાગડું હતું જન પ્રાણીઓ ચીમો નાખી મળા હતા ડાપડ અને
 બાગી બાગમાં જગ્યા થા હતા ઓડામાં વધારે વખત મેલુ એ ૫ નાને
 માટે લેખમમડેલુ હતું, જગ્યા તેણે વાગાને અને મડગાને છૂટા કર્યા, પહેલા
 તે વાદરાને બાથમાં લઈને જગ્યા બાગમાંની મના દોડ્યા અને તેને મૂળી
 આવો પડી તેણે બધાને પણ તેવી જ રીતે હંચાળી જના આપ્યો અને
 છે તે પોપટનું પાગડું તેણે બદા આપ્યું, પણ તે વખતે તે એટલો દાઢી મલો
 દનો કે બદાર આવના જ તે પાથરામાંના ચોકમાં મલો થઈ પડ્યો પ્રવ
 સીઓ પાથરામાંની બદાર નાખી છૂટ્યા હતા એને તેની ખજા ફેંકી

ત્યા કોઈ નહોતું પાચશાળા મળી ગઈ અને પ્રભાત થયું પ્રભાતમાં લોકો આ-આ અને બાવાને કુર્બાનામાં જોતા તેની શુશ્રૂષા કરતા વાઝ્યા, તે વખતે માનાએ કહ્યું 'ભાઈઓ' અને જ્યાં પણ દદ થતું નથી, માટે મારી સેવા કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ જેઓ પોતાની આમપામના જગતને દમી શક્તા ન હોય તેમની દૃષ્ટિની સેવા કરો ' એવું કહેતા જ તેણે પ્રાણ ઠોકરા ' આ બનાવમાં સર્વ પ્રકારનાં મનુષ્યો મળી આવે કે પોતાના જ પહેલી વધારે દૂર દૃષ્ટિ નહિ કરનાર જદ્દ વધિક, પોતાના કુટુંબને જ પોતાં ભાનનાર જીવાન વધિકવધુ, પોતાના કુટુંબ ઉપગત પોતાના ગામના કે એળખાણરાળા ઉપર મમત્વ રાખનાર જીવાન નહિ, પોતાના દસ હથ ઓતી જ સેરા કરવાની જિજ્ઞાસાવાળો શાસ્ત્રી અને છે-એ પરદેશી પગલુ જ નહિ પણ વાદરો, બકરો અને પોષના જાન મચાવવા માટે પોતાનો પ્રાણ કાઢી આપનાર માયો, એ બધામાં અધમાધમથી માટીને સવાતમ સુધીના પાંચે ત્રેણીઓના મનુષ્યોની દૃષ્ટિનો આપણને અનુભવ થાય છે (૧૧૬)

[પૂર્વે જણાવવામાં આ યુ કે જાતમનુષ્યમાય સર્વ પ્રિય મવતિ એ દૃષ્ટિને નયકાર નિગ્ન શ્લોકમાં વિસ્તારથી સમ નવે છે]

ચૈતન્યદૃષ્ટગ્જ જગન્નિરીક્ષણમ્ । ૧૧૭ ॥

હત્વા મોહવલ વિહાય મમતામાત્મ્યે નિવદ્ધા કુલે ।
પદ્ય ત્વ નિચિલ જગદ્વિતતયા ચૈતન્યદૃષ્ટયા સદા ॥
સાદૃશ્યાદવિલાત્મના વિપમતાલેશો ન ભાસેત તે ।
રાગદ્વેપનિશાતન સહજતો રીત્યાઽનયા સમ્ભવેત્ ॥

આત્મ દિએ જગતનુ નિરીક્ષણ

ભાનાર્થ—હે યુગુરો ! મોહનીય કર્મના બંધને પરસ્ત કરી, પોતાના જ કુટુંબમાં બાંધેલી મમતાનો ઉચ્છેદ કરીને આ-આમાં જગતને વિશાળ ચૈતન્યદૃષ્ટિથી તુ હમેશા જોવા કર ચૈતન્યદૃષ્ટિવા જોતા જગતના અખિન્ન આત્માઓનું ચૈતન્ય એકમરખુ હોવાને લીધે આ ઉચ્ચ અને આ નીચ

એવી વિષમતાનું લેણ માન પણ લાન નહિ થાય અને આ મને સહેતાપ્રિયી
રાગ્યેનું ઉચ્છેદન થવા મતલબ છે (૧૧૭)

વિવેચન—આત્મભેદના એ જગત્ભેદના છે અને જગત્ભેદના એ આત્મ-
ભેદના છે, એવું જે પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું તેની પ્રતિ રૂપે આ પ્રોક છે
આવું ભાત મનુષ્યને ક્યારે થાય ? જ્યારે દૃષ્ટિમયી ગજદેહનો નાશ થાય,
આ માફ કુદુમ અને આ પારકો માણસ કિંવા આ મનુષ્ય અને આ તો
કેવળ જગત્, એવી ભાવનાનો કેવળ નાશ થાય, અને ચૈતન્યદૃષ્ટિથી આખ
જગત્ આત્મવૃત્ત્ય લાગે ત્યારે મનોદૃષ્ટિની વિષમતાના નાશ થાય, ગજ-
દેહનું ઉચ્છેદન થાય અને વિશ્વપ્રેમના વિમલ થાય. વિશ્વપ્રેમ પણ જે
પ્રકારનો છે એક નિષેધમુખ અને બીજો વિધિમુખ આ જગત્માં કોઈ
માફ નથી એવી સમજણપૂર્વક જ્યારે જીવે ઉપરના ગજદેહ નાશ પામે
ત્યારે જે વિશ્વપ્રેમ પ્રકાર છે તે નિષેધમુખ છે એ આવું જગત્ માફ
છે એવી સમજણપૂર્વક ત્યારે એક ઉપરના રાગ અને બીજા ઉપરનો
દેહ કિંવા પોતાના ઉપરનો ગજ અને પરત્વા ઉપરના અમુત્તમ કિંવા દેહ
નાશ પામે, અને સર્વગુણસ્વમાલિન સર્વગુણિ ચાતુરિ અર્ધાત્મ-સંવર ભૂતોમાં
આત્માને અને આત્મામાં મર્ગ ભૂતોને જુએ ત્યારે જે વિશ્વપ્રેમ પ્રકાર
છે તે વિધિમુખ છે આ બેઉ પ્રકારના વિશ્વપ્રેમ ત્યારેજ પ્રકારે જે જ્યારે
મનુષ્યને આત્મસ્વરૂપ સમજાય તે માટે મનુષ્ય આત્મચિત્તન કરે અને
આત્મસ્વરૂપ સમજવા પડી કાતો નિષેધમુખ વિશ્વપ્રેમ વડે નિગ્રહિની
ઉપાસના કરે અને કાતો વિધિમુખ વિશ્વપ્રેમ વડે નિગ્રહ પ્રગતિની ઉપાસના
કરે કેવળ કમચોગના નિભાયતીઓ તે નિગ્રહ દેવાની આવશ્યકતા સ્વી-
કારે છે પણ કર્મ નિષ્કામ હોવા છતાં તે વિશ્વજ્ઞ દેવાની પ્રતીતિ
વિનાયુ કર્મ નિર્ગ્યક છે વિશ્વજ્ઞ નિષ્કામ કર્મ તો તે જ મનુષ્ય કરી ગોકે
કે જે આત્મચિત્તન કરે આત્મસ્વરૂપ સમજે, ધ્યાન વડે સર્વ જીવોના
દિગ્દર્શિને યથાર્થ સમજે અને પડી નિગ્રહ પ્રગતિમાં પડે આટલા
માટેજ પ્રથકાર પરત્વે નિગ્રહ જગદિતરવા રત્નદષ્ટવા સદા એમ કહી
ચૈતન્યદૃષ્ટિ ઉપર—આત્મ જ્ઞાન કરવાની આવશ્યકતા ઉપર ભાર મૂકે છે (૧૧૭)

કળાને લીધે મસારથી કટાણીને તેને સમાર છોડી દેવાનું જ રહે છે, ત્યાંથી મમાગમ મધુગતા અનુભવાતી હતી ત્યાંથી સસારમાં આમકિત ગઈ અને તેમાં કટુતાનો અનુભવ થતા જ તત્પ્રત્યે કટાગ્રો આ યો તે જોડે એ પ્રકારનું વૈગમ્ય છે પગનું તે કુ ખગર્ભિત વૈરાગ્ય છે, એ પ્રકારની મસારભરિતા છે અને એવી ભરિતાથી કરેલો સમારનો કેવળ ત્યાગ આત્મોપકારક થતો નથી, સિવાય કે એ ત્યાગ ભવિષ્યની આત્મનિર્ભરતા હિંવા રાગદ્વેષત્યાગના કારણરૂપ અને આવા કટાગ્રાથી એ વાર સસાર છોડી દીધા પછી જે અનિશ મગે છે તે નિર્મિયાન જે સદ્ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે તો ભરમાગરને તરી જવામાં કારણરૂપ બનનાર સાચું વૈગમ્ય પ્રાપ્ત થવાના વાખના મગી રહે છે અને તે વખતે એ કુ ખગર્ભિત વૈરાગ્ય સાચા વૈગમ્યનું નિમિત્તભૂત બન્યું હોવાથી ઉપકારક બને છે, પગનું એ સાચા વૈગમ્ય વિનાનું કુ ખગર્ભિત વૈરાગ્ય નિર્દુષ્ટ છે અને તેથી જ પ્રથમોરે તેને ચોગ્ય રીતે બધમ પ્રકારનું વૈગમ્ય છે બીજા પ્રકારનું વૈગમ્ય મોહ ગર્ભિત હોય છે, એટલે કે કોઈ વ્યક્તિ કે વસ્તુ ઉપર અનુભવનો અત્યંત મોહ અથવા આસક્તિ હોય અને એ મોહની વસ્તુનો નાશ કે વિયોગ થવાને માનસિક કુ ખાનુભવ થાય તે અનુભવના ઉભગથી વૈરાગ્ય ઉપજે તે મોહગર્ભિત છે મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ શાશ્વત હોતું નથી એટલે તે ઉચ્ચ કોટિમાં આવી શકતું નથી પરંતુ જેટલું મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય શાશ્વત વૈરાગ્યની નિકટમાં છે, તેટલું કુ ખગર્ભિત વૈગમ્ય નથી, એટલે કુ ખગર્ભિત વૈગમ્ય રૂપના મોહગર્ભિત વૈગમ્ય નથી ઉચ્ચ કોટિએ આવે છે મનુષ્યને જ્યારે મોહ ગર્ભિત વૈગમ્ય ઉપજે છે ત્યારે તેને સમારમ મધની અને સ્થૂન વસ્તુ વિશેની આત્મતાના સ્પર્શ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેજ કારણે કુ ખગર્ભિત વૈગમ્ય કરતા તેની અજ ઉચ્ચ કોટિ લેખી છે મોહ એ જેટલો મનનો પ્રખળ વિચર છે તેટલો પ્રખળ વિચર મુખકુ ખની માન્યતા થી, એટલે એ વાર મોહ ઉપર અવાન થતા જે વૈગમ્ય ઉપજે છે તે મુખકુ ખની માન્યતા પરના નિર્મિત બળાન હોય છે કોઈ પણ નિર્મિત બળાન, એ વાર આમકિત ઉપર

ચતા ઉપજેના વૈગમ્યની પ્રવળતા સહજે આ કાળથી મોહગર્ભિત વૈગ-
મ્યની મધ્યમ ક્રાંતિ અચકારે લેખી છે પરન્તુ જો મોહગર્ભિત વૈરાગ્યમયી
શાશ્વત વૈગમ્ય ન જન્મે અને કાળક્રમે શાશ્વત વૈરાગ્ય દનીમૂત ન થાય, તો
યજી મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ આત્મજ્ઞાન થવા માટે કે વિશ્વપ્રેમની ઉત્પત્તિ
માટે નિરપયોગી છે ઉચ્ચ ક્રાંતિનું વૈગમ્ય તો તે જ છે કે જે મધ્યમવિવેક
વડે કિંવા આત્મજ્ઞાન વડે ઉત્પત્ત થઇને માયાની ઘુન્નતાનો સાક્ષાત્કાર
કરાવે એક વાર એ સાક્ષાત્કાર થયો એટલે તે મનુષ્યને જગત ન ત્યજે
છતાં તે જગતને ત્યજી જાય છે અને પાપ તેનાથી છૂટી પડીને દૂર નાસી
જાય કે આ ઉત્તમ પ્રકારનું વૈરાગ્ય જ્ઞાનગર્ભિત છે, અને એ જ વિશ્વપ્રેમનું
મૂળ છે એક અચાર સત્ય કહે છે કે “વિવેકના શરૂઆતી રાગના બંધનનું
ખગ તોડી નાખવું તે પ્રતિષ્ઠિવિદ્યનું નામ વૈરાગ્ય” છે અને તે મોક્ષ-
પદનું પ્રથમ સોપાન છે ?

દૃષ્ટાન્ત—એક મત નગથી દૂર નદીકિનારે પર્ણકુડી બનાવીને રહ્યા
હતા એક શાપકારનો પુત્ર અનેક પ્રકારના પદાર્થોથી એ સતની મેલા
કળવા લાગ્યો સત તેને એવા પદાર્થોથી સેવા કરવાની ના કહેતા, તો-
પણ તે માનતો નહિ અને કહ્યા કરતો કે “મહારાજ” કાઈ સાર આપા-
પીવા તથા એવા પહેરવામા શો દોષ છે કે આપને તે ગમના નથી ?
આનો જવાબ સત આપના નહિ આ શાહપુત્ર એક ધનાઞ્ચની રૂપાળી
પુત્રી ઉપર મોહિત થયો હતો અને તેને પ્રેમરવાને આ સત કાંઈ અમ-
લકારિક ઉપાય બનાવે એવા હંતુથી તેમની સેવા કરતો હતો એક વાર તેણે
સતને પોતાની મન કામના જણાવી મતે કહ્યું “કાઈ શીકર નહિ, હું
હમણાં એ છોકરીને બોનાવી મંગાવું છું” એ ધનાઞ્ચ સતનો ભક્ત હતો
સતે કહાવી મોઝવ્યુ કે ઘરેલું તેણે પોતાની પુત્રીને સત પાસે મોકલી આપી
પુત્રી જુવાન અને સ્વરૂપવતી હતી એટલી પર્ણકુડીમા આવી ગયા બાદ
સાપકાળ થનાજ સાહપુત્ર આવ્યો છોકરીને તેને સ્વાધીન કરના મને
કહ્યું “એ તારી ખુશીમા આવે ત્યાં લઈ જા, પણ તે સાથે તને એક
વાન કહી દઉં કે તેનો સ્પર્શ તું કરીશ ત્યારની પાંચ પ્રાર્થના તાર

મૃત્યુ થશે ” શાદપુત્રે તેને પકેલા તો મોહવશતાથી સાથે લીધી, પણ માર્ગે
જતા મૃત્યુનો ભય તેની છાતી ઉપર ચી મેડો અને આખીગત તેણે એ બાળા
સાથે જાળી, પણ તેને તે અપર્થ મુદ્દા કરી શક્યો નહિ સ્વવાસ્થ્યથી તેણે મૃત્યુ માથે
લડાઈ કરી પણ જીતાડુ નહિ અને અરુ કષ્ટન થયું નહિ, તેથી માળાનો
અપર્થ થઈ શક્યો નહિ સ્વવાગ થતા તેણે જાળાને તેને ઘેર પાછી મોકલી દીધી
અને તે મત પામે આવ્યો મતે તેને પૂછ્યું “ કહો ભાઈ ” ગત કેવા આનંદમાં
ગુસ્સી ? ” શાદપુત્રે ખરી વાત કહી દીધી સતે કહ્યું “ ભાઈ ! પાંચ પ્રહર
પછી મૃત્યુ થવાનો જેને ભય છે તે મુખ બોજની શકતો નથી, તો જે પોતાના
માથા પર જે કાલે મૃત્યુનો ભય જુએ છે તેમ પ પળ અસાધ્યત મુખ શી રીતે
બોજની શકે ? ” આ માળાળના જ શાદપુત્રે માન્ય બાન આવ્યું, જગતના
સ્થૂળ બાળોની નશ્વરતા તેને મમજાઈ અને તે એ મત મદાતમાના જ મેવા
કરી વિરાગી થયો તેને સમઘવિષ્ય વડે માયાની તુચ્છતા મમજાઈ અને તેણે
વેરાગ્ય ધારણ કર્યું તેથી તે ઉત્તમ કાર્તિક વેરાગ્ય લેખાયા. (૧૧૮)

[નિમ્ન પ્રોક્તમાં કવ્ય પ્રકારના વેરાગ્યના પણ પુનઃ જે જે સમન્વયવામાં
આવ્યા છે]

તૃતીયવેરાગ્યમપિ દ્વિમુલ્લમ્ । ૧૧૯ ॥

ગ્રાહ્ય તત્ર તૃતીયમેવ વિશદ નિ.શ્રેયસાર્થ જનૈ-
સ્તદ્વદ્વેધાઽસ્તિ સમાનભાવજનિત યદ્વેક્યભાવોદ્ભવમ્ ॥
સર્વે મત્સદૃશા ધિયેતિ મમતાત્પાગ કુદુમ્બેઽગ્નિ-
મેકોઽહ મમ કોઽપિ નેતિ જનિતા નિર્મોહતાદ્ભવમ્ ॥

ત્રીજા પ્રકારનું વેરાગ્ય પણ જે મુખનાનું છે

બાનાર્થ—અણુ પ્રકારના વેરાગ્યમાં ત્રીજા પ્રકારનું વેરાગ્ય નિર્મોહ
હોઇને મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે આદરણીય લેખાય છે તે છે જેને મે મમ
એ તો સમાનભાવ મહાવિત અને બીજું એક્યમત્વ—તે એક્યમત્વ
તમામ પ્રાપ્તિ માટે જે એવી સ્થિતિ જ્યાં સુધી

ભાવનું અનુમધા । ચના કુટુંબ ઉપરની મમતા છટી થાય તે પ્રથમ સમાન-
ભાવ-સંકલિત વૈરાગ્ય કહેવાય અને હું એકનો છુ, મા' કોઈ પણ નથી,
એવી શુદ્ધિથી જે નિર્ગોહ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય તે બીજું એક્યભાવ-સંકલિત
વૈરાગ્ય કહેવાય (૧૧૯)

વિવેચન—પૂર્વે જે વિશ્વપ્રેમના બે પ્રકારે સમજાવવામાં આવ્યા
છે તેવા જ બે પ્રકાર આ શાશ્વત વૈરાગ્યના છે એક પ્રકાર સમાનભાવ
સંકલિત અને બીજો પ્રકાર એક્યભાવ સંકલિત વૈરાગ્યનો છે અથવાતો
એક પ્રકાર વિધિમુખ અને બીજો પ્રકાર નિષેધમુખ વૈરાગ્યનો છે જેની
રીતે જગતના સર્વ પ્રાણીઓને સ્વસમાન દેખવાથી વિશ્વપ્રેમ કે વૈરાગ્ય
પ્રકટે છે, તેની જ રીતે મર્વ પ્રાણીઓને તે ખાસ નથી ' એવી નિમોહ
શુદ્ધિથી દેખવાથી પણ વિશ્વપ્રેમ કે વૈરાગ્ય પ્રકટે છે ઉભય પ્રકારનું વૈરાગ્ય
અર્થે સ્વાત્મભાન થયા વિના પ્રકટ થતું નથી વૃત્તિની અદિર્ભુષતા ટળીને
ત્યારે મનની મર્વ વૃત્તિઓ અતર્ભુષ થાય છે, ત્યારે જ આ બેઉ પ્રકારમાંથી
દરેકોઈ એક પ્રકારનું વૈરાગ્ય ઉપજે છે આ ઉપરથી પ્રશ્ન થશે કે ત્યારે
નિષ્પ્રેમ અને માત્રના વૈરાગ્ય બેઉ સમાન કોટિના છે અને મેલના સમાન
પ્રકારે છે ત્યારે તો જુદા પાડવાનું કાળજી શુ ? જાણ એ જ કે
વૈરાગ્ય એ નિવૃત્તિનો માર્ગ પસંદ કરનારાઓને અર્થ છે અને વિશ્વપ્રેમ એ
નિષ્કામ પ્રવૃત્તિનો માર્ગ પસંદ કરનારાઓને માટે છે પૂર્વે ઉલ્લેખનું મમાન
હળી કહેવામાં આવ્યું છે, એટલે અત્ર ઉભય માર્ગોની પમ ગી કરનારાઓના
સર્વોત્કૃષ્ટ શુભોનું નિર્ણય કરવામાં આવ્યું છે (૧૧૯)

[વૈરાગ્ય કે સદૃશ-સુવ્રત નથી સંસારથી કેવળ હતાસીનતા પ્રાપ્ત થાય
પરંતુ એ તે આત્મનિવૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય તો તે સાચું વૈરાગ્ય નથી માટે સાચું
વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માગ્ય શુરનો સમાપ્ત કરવો આવશ્યક ■ એ જ રીતે મુનિ
ધર્મને માગ્ય આચાર વિચારમાં પ્રવૃત્તિ કરવી આવશ્યક ■ નિમ્ન શ્લોકમાં
વૈરાગ્યના અવસાસ માટે આવશ્યક વસ્તુઓનો નોંધ કરવામાં આવેલો છે]

વૈરાગ્યાધ્યાસ ૧૨૦ ॥

ભૂશય્યારસહીનભોજનરમાસસર્ગહાનાદિભિ ।

સાધવાચારવિચારપાલનમયાઽભ્યાસો વિધેયશ્ચિરમ્ ॥
 एवं चेन्द्रियनिग्रहेण मनसो दान्त्यात्मशान्त्या पर ।
 वैराग्य परिशीलनीयमुचित वर्षं द्विवर्षविधिम् ॥

૧૧મ્વનો અભ્યાસ

ભાવાર્થ—વૈરાગ્યને ધર્મિયજ્ઞ જનાવવા માટે મુમુક્ષુ જનોએ વર્ષ કે મે વર્ષ સુધી વૈરાગ્યનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ, એટલે કે જૈનશાસ્ત્ર—જીન ઉપર એમ વસ્ત્ર મિછાની મુતુ માગ પકવાનાનો ત્યાગ કરી રમ્મીન બાજન કરવું, સ્ત્રીનો મસર્ગ છોડી રેવો દૂકામા સાધુઓ જેવો આચાર પાત્ર છે તેના આચાર વિચારનું પાલન કરનાનો લાભો અભ્યાસ કરવો, તેમ જ ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવો મનનુ દમન કરવું અને આત્માને અતુલ શાનિમા ગણવો (૧૨૦)

વિરેચન—ઈન્દ્રિયોના નિગ્રહ કર્યા વિના વૈરાગ્ય પ્રકટનું નથી અને તપશ્ચર્યાની પ્રવૃત્તિ કયા વિના એ નિગ્રહ સધાતો નથી શમ-દમ-નમ-નિયમાનિ વિધાન યોગી જનોના કર્તવ્ય ક્રમેમા ઝગામા આવેનું છે, પરંતુ એ સાધનો મજા રીત્યા પ્રાપ્ત થતા નથી આ માટે ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનામા આવનું જોઈએ ઇન્દ્રિયો ઉપર કાગમે બળાત્કાર કરવાથી આત્મા આનિ પામે છે તેના માટે ધીરે ધીરે એ અભ્યાસમા આગળ વધવું જોઈએ ભૂગધ્યાદિ રૂઢે સ્પર્શેન્દ્રિયનો, રમ્મીન બોજન વડે જિહ્વેન્દ્રિયનો, સ્ત્રીમસર્ગ છોડીને વિષય જતિનો, અને મુનિજનોના અન્યાચારો જેવા કે મૌન, પિત્તાઘનો ભાગ, સુગંધનો ત્યાગ જ્યાદિ વડે વાણી, કર્ણેન્દ્રિય, પ્રાણેન્દ્રિય વગેરેનો મયમ કરતા જેવાથી અને એવો અભ્યાસ એક વર્ષ મે વર્ષ કે ચિરકાળ સુધી કરીને તે માધ્ય જ્યા પડી આગળ નધી રાગાય છે દ્રિયનિગ્રહનો અભ્યાસ કે જે વૈરાગ્યનું પ્રથમ સોપાન છે તે આ રેકમા એક-ને વર્ષ માટે જ કરવાનું કહીને ‘ઇતિ’ કરવામા આવ્યું નથી, કારણકે મર્વને એવા જ કાગમા એ મિદ થાય તેમ હોવું

નથી આ કાગળથી વર્ષ દિવર્ષાવધિમ્ એ પ્રયોગની માથે વિસ્મયજીવો પ્રયોગ
પણુ પ્રેરો છે અર્થાત્ માર્ગ જોઈ અધિકા નાળાને એ અભ્યાસ પાળી
વધારે વખત જોઈએ તો તે પણ તેણે માધવો જોઈએ અને વેગવનો
અભ્યાસ પરિપક્વ વગેરે જોઈએ સાધુ જનોના આચારો જોનોના આચારો
સૂત્રમા ગીતામા ઉપનિષોમા વિતારથી કહેના છે અને એ સર્વનો
નિષ્કર્ષ જો કાળમા આવે તો એ જ જણાય છે કે—જ્ઞાનપૂર્વક વરાગ્યનો
અભ્યાસ કરવા માટે હૃદયનિમગ્ન કરવો એ આવશ્યક છે આચારો
સૂત્રમા કહ્યું છે કે—“જ્યાસુધી જ્ઞાન, માધ્ય, નાદે શબ્દ અને અપરોક્ષની
વિશાલશક્તિ મદ પડી નથી ત્યાસુધીમા તુ તારા આત્માર્થ સિદ્ધ
હરી સે” તાત્પર્ય એ છે કે હૃદયોની શક્તિ થત્ય થયા પૂર્વે જ તેનો
નિમગ્ન કરીને આત્માર્થ માધવો જોઈએ ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે—
“જાણી યતચિત્તામા નિરાગરિપરિમદ્ । અથાત્-યોગી એકાન્તમા ગદીને,
ચિત્ત તથા આત્માને નિષ્પન્ન કરીને, કામ્ય વામનાઓ તથા પગિગ્રહોને
ત્યજીને, યોગાભ્યાસ કરે પૂર્વે જે બે પ્રકારનું ઉચ્ચ વૈરાગ્ય કહેતું છે તે
વરાગ્ય આ પ્રકારના અભ્યાસ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે (૧૦૦)

[જ્ઞાન વિનાનું વૈરાગ્ય એ તેજ વિનાના દીપક જેવું છે એટલે અધકાર દબે
મુમુક્ષુને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવાનું સૂચન કરે છે]

શાસ્ત્રાભ્યાસનમ્ । ૧૨૧ ॥

સાધ્વાચારવિચારવોધજનક શાસ્ત્ર યથાનુક્રમ ।

જ્ઞાનાર્થ પઠિતવ્યમાદરધિયા સ્થિત્વા સમીપે ગુરો ॥

તત્ત્વજ્ઞાનવિશિષ્ટશાસ્ત્રનિવહાઽભ્યાસોઽપિ કાર્યો મુદા ।

સન્માર્ગાદિવિનિશ્ચયાય સુધિયા જિજ્ઞાસુના શ્રેયસે ॥

શાસ્ત્રનું આ યથન કરવું

સામાર્થ—મુમુક્ષુએ વગરજો અભ્યાસ કરતા નિશ્ચિત્તે વખતે
જ શાસ્ત્રમા માધુઓ ॥ આચાર વિચારો ઉપેક્ષા કરે ન દાય તે શાસ્ત્રનું

કેમપૂર્વક ગુરની ખામે ગીને આદ્યુદિથી ખામ મા। મેજાવાને અધ્યયન કરવું તેની સાથે માથે સ માગની વધારે નિધય કરવો આ વદાને ગુદ મન ના એપને માટે તત્વજ્ઞાનના જૂ। જૂ। શસ્ત્રોના પણ સુદિમાન ગિરોસુએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ (૧૨૧)

વિવેચન—જગતમા કેવા મનુષ્યોએ મનુષ્ય મગાધન કરે છે અને કેટલામે

ત્રેયનું સરોધન કરે છે કડોપનિવદમા કહ્યું છે કે યેવય પ્રેયય મનુષ્યમેતત્તૌ સમ્પરાદય વિવિર્નતકધાર । પ્રેયાહિ ધીરાડમિપ્રયસા જ્ઞાત પ્રેવામદા યાગદમારુગણો। અથાત્—ત્રેય અને ત્રેય એ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે તે બેઉને મમ્ય પ્રકારે જોઈને તેને બિલ રી ધીજ જન ત્રેને જોડી ત્રેયને પ્રદણ કરે છે અને મનુષ્યુદિવામે જન યોગદેમ રૂપી ત્રેયને ત્રણો ત્રેયને પ્રદણ કરે છે અને પ્રથમે એવાથી મુમુષુને કહ્યું છે કે—વેગમ્યનો અભ્યાસ હૃદયિમનાદિથી કરવો પરંતુ પરુવત્ ઈયિમન ન કરતા ચાનપૂર્વક ઈયિમન કરવું આ તેના માટે એવા સાજોનું અધ્યયન કરુ કરે શાસ્ત્રોમા વેગમ્યના અભ્યાસનું કેમપૂર્વક વિધાન કરનામા આવેલું હોય અથાત્ માધુ જનોના આચા નિચા નું કથન કરવામા આવેલું હોય આ અધ્યયન પણ કવી રીતે કરવું ? આદરણયા સ્થિત્વા મમાપ ગુરા અથાત્—આદરૂર્કે ગુરની સમીપે બિલા ગીને માત્રનું અધ્યયન કરવું માત્રાધ્યયનમા શી જનું ગમ્ય સમ્યક્ પ્રકારે મમજ્ઞાની જરૂ હોય ડ, અને તેટલા માટે પરાપૂર્વધી ગુરની આવ શ્યક્તા માનવામા આવે છે (૧૨૧)

[નિમ્ન શ્લોકમાં કૃપાવત ગુરની આવશ્યકતા બતાવી]

ગુરુકૃપા । ૧૨૨ ॥

વિદ્યા સિદ્ધ્યતિ સદ્ગુરો સુરૂપયા પીયૂષમય્યા દ્રુત
ગુર્વાજ્ઞાવશવર્તિતાદિસુગુણે સમ્પાદ્યતે સા કૃપા ॥
મમરયા સ્વાર્પણરૂપયા ત્વહરહ કૃત્વા ચ સેવા ગુરો ।
સમ્પાદ્યા વિનયેન સદ્ગુરુકૃપા જિજ્ઞાસુના શ્રેયસે ॥

ગુરૂકૃપા

ભાવાર્થ—અભ્યાસી મને તેટલો અભ્યાસ કરે પણ સદ્ગુની કૃપા વિના વિદ્યાની સિદ્ધિ થતી નથી કિન્તુ અમૃત સમાન સદ્ગુની કૃપાથી ગુરુત વિદ્યાની સિદ્ધિ થાય છે ગુરુની આગાને વશ રહી વર્તવાથી અને વિનયાદિ સદ્ગુણોથી ગુરુની કૃપા મેળવી શકાય છે, માટે જિજ્ઞાસુએ શ્રેયને માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરના રૂપ પદ્મ ભક્તિથી હમેશા મદ્ગુરુની વિનયપૂર્વક સેવા કરીને તેમની કૃપા મેળવી જોઈએ (૧૨૨)

વિવેચન—આ શ્લોકમાં ગુરુની કૃપાનો મહિમા ગાવામાં આવ્યો છે વિદ્યાની સિદ્ધિ મથો વાચવાયા કે નેના રૂડે જગતનુ નિરીક્ષણ કરતા દુરવાથી થતી નથી પરન્તુ વાચન મનન નિરીક્ષણઆદિ વડે જે સ્વાનુભવ-સિદ્ધિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેમાં ગુરુનુ વિસિદ્ધાનુભૂત જ્ઞાન જગે ત્યારે જ પ્રગતિ ત્વરાથી થવા લાગે છે આ કાળથી મુમુક્ષુને માટે ગુરુની આવશ્યકતા રહેલી છે મી ઇ ટી ંટર્ડો ગુરુ અને એના મબધે લખે છે કે—“ગુરુ પોતાના જ્ઞાન તથા અનુભવને આધારે વર્તે છે આથી એસો પોતાના જ્ઞાન તથા અનુભવને આધારે વર્તે છે એમ વખત જાય છે આ જોમ જોમ એવો ગુરુના ગુણો તથા સદ્ગુણનમાં ઉડો ઉતરેલો જાય છે તેમ તેમ ગુરુ પ્રત્યેના તેનો પ્રેમ તથા માન વધતા જાય છે એવાને જે કાર્ધ મુરકેલીઓ માલૂમ પડે તેનુ વિરણુ ગુરુ યોગ્ય સૂચનાઓ વડે કરે છે” આ રીતે ગુરુમાં પ્રેમભક્તિ જગૃત થતા ગુરુની કૃપા આપોઆપ પ્રકટ થાય છે અને જે ગુરૂકૃપા પ્રાપ્ત કરી હોય તો એનાએ ગુરુ પ્રત્યે પ્રેમભક્તિ ધરાવવા જોઈએ, બનકે સપુર્ણ સ્વાર્પણ કરી જેનુ જોઈએ એમ કયા વિના વિદ્યાની સિદ્ધિ થતી નથી અત્ર કોઈ શંકા કરે કે—ગુરૂકૃપા પ્રાપ્ત કરી એ સારી વાત છે, પરન્તુ જગતમાં જ્યાંએ ગુરુ કાર્ધ શિષ્યનુ સ્થાપ્ય કરી નાખે તેવા હોતા નથી અખો કહે છે તેમ—“ધન હરે ધોખો ના રૂડે, એ ગુરુ નુ કલ્યાણુ જ કરે ?” એવા ગુરુઓ પણ હોય છે તેમની પ્રત્યે ભક્તિ, સ્વાર્પણ સેના, વિનય એ શા કામના ? આ શકાના મમાધાન માટે અચકારે “કહેવાતા” ગુરુનો સ્વીકાર ન કરતા સદ્ગુરુ શબ્દનો પ્રયોગ કરેલો છે જે “સદ્ગુરુ”

નથી તે વિદ્યાવાન હોવા છતાં પણ 'ગુરુ' થવાને પાત્ર નથી અને તેવાની પામેથી ગમે તેની વિદ્યા મને તોપણ તે અદ્વલ કરવી શક્ય નથી જે સદગુરુ હોય છે તે શિષ્યની પાત્રતા જરૂર જુએ છે, તેની કમોંગી કરે છે, અને શિષ્ય સુપાત્ર જણાય તો તેની પામે કશી ગુરુકૃત્તી નગખના તેનું કલ્યાણ જરૂર હોય છે આ કારણથી શિષ્ય તરીકેની સુપાત્રતાના પ્રણામ કથન પણ ગુરુકૃપાના મહિમાની સાથે અત્ર કવચામા આવેતું ■

દષ્ટાન્ત—અન એક અદ્વલુત પ્રકારની ગુરુકૃપાનું દષ્ટાન્ત ઉચિત થઈ પ શે એક સાલકાગને પુત્ર એક મદાત્માની સેવામા ગતદિવસ મેદરા લાગ્યો તેના પિતાએ તેને બહુ મમળાઓ, મદાત્માએ પણ તેને ઘેર જવાની ગમ આપી છતાં તે ગયો નહિ તેનો ભક્તિભાવ જોઈને મદાત્માને નવાઈ લાગી પણ તે સાથે તેની કમોંગી કવચાની જરૂર તેમને જણાઈ આ હેતુથી મદાત્માએ યોગગમથી કાયા પનટવા આદી, એટલેકે શરીરને રોગમગ બનાવી દીધું અને એની અવગચામા શિષ્ય કેવી મેવા કહે છે તેનો અનુભવ લેવા માગ્યો હ. અને ખામીના જોગથી મદાત્માએ જ્યાં ત્યાં યુક્તવા માગ્યું, વજો ખગા વા માગ્યા અને જમીન મદી કવચા આદી શિષ્ય એ બધું સાફ હું કવચામા મચી રહ્યો અને મવા કરવા લાગ્યો ચીજો સ્વખ વ થઈ જવાથી ગતદિવસ મેવા ક વા છતાં ગુરુ ગમે તેમ બોલતા અને કહ્યું કામ કવચાનું કહેતા અચકાતા નહિ 'જાડી બેમાડ, અનીથી ઉઠાદી ત્યાં પુવાડ' હતાં ત્રામ આપવા માગ્યા જોઈતી ચીજ જની ન નાવવાથી સુ મો કહે અને ચીજ પણ બીખ માગીને લાવવાની તથા ગુરુની તમીલન જગવવાની ખાતાનું પણ વિધવિધ જાતનું માગવા માગ્યા શિષ્ય બીખ માગીને તે વાનતો છતાં જોઈતી ચીજ મળતી નહિ એટલે મદાત્માના ઘાપ થનો 'જામ દોના છતાં શિષ્ય અભિમાન છોડી, અન અપમ કરીને ગુરુની મેનામા ત પર રહ્યો એ રીતે લાગો વખત પમાગ થયો એટલે શિષ્યને ગુરુ ઉપર કટાના આવવા લા ચો પગનું ગુ તો તેના ઉપર આની મેવાભન્તિથી પ્રસન્ન થઈ ચૂક્યા હતા અને પોતાની બધી વિદ્યા તેને આપવા તત્પર હતા છે વી ક્રમે મુરવાના હેતુથી ગુરુએ પોતાની પથારી પાસે પાણીનો

ધડો પડ્યો તતા તેને લાત મારીને ફેડી નાખ્યો અને શિખને કંઈ કે-ન, નવો ધરો પાણી ભરીને લઈ આવ શિખ મામમા જઈ એ પસા બીજમા વઈ આવી નવો ધડો ખરીદી આવ્યો અને નીતરે પાણી ભરવા ગયો પાણી ભર્યું અને ધરો ઉચકવા લાય છે, ત્યાં મનમા વાયુના વ ટોળા આવે 'હું ચાલ મારના પુત્ર, બીજા માગીને ધડો લઈ પાણી ભરી જઈશું, મજા મજા વગમથી ગુફની સેવા મેં હું, છતાં ગુફને તેના કંગો શુભ નથી' આ દરતા તો સમારમા ગી પ્રબુભક્તિ કરી હોત તો શું ખોટું હતું? ગુરુજીતુ થવું દરો તેમ થરો પણ હું તો બહીષી મીડો વેગ આવ્યો જઈ' આમ વિચારી તે ધડો નીપાટ ઉપર મૂકી પાણી મેં છે, એવામા તેને ધડો ઉપરના દષ્ટિપાતથી એમ લાગવા માડ્યું કે એ ધડો કાઈ રાત્રા દરે છે

ક્રોધારેણ વિદારિતા ઘસુમતિ પદ્યાત્ સ્વરારોદણ ।

તત્પાપિષ્ઠકુલાલપાદદનન દદેન ચન્દ્રમમ્ ॥

રજયા છેદનતાદન ચ દદને સર્વ વિસોદ મયા ।

પ્રામ્યલોકરટકણ ઘસુમતિ તત્તોપિતુ સ્વ મદન ॥

અર્થાત્—(ધરો કો છે) ધરેના તો કો લાના ધારી ભોય એ રીતે માની ખાણુમાથી દાવામા આવી, પત્રી એ માગીને મધેડે આવવી લઈ જવામા આવી પત્રી કુદ કુભારે તેને પોતાના પગ નડે ખુદી, પત્રી ચાલ ઉપર ચાલીને લાખડાના દાડથી અમલુ કાંડુ પત્રી દારીથી ચાલ ઉપરથી કાચા ધડાને ગમેથી છે વામા આવ્યો, પત્રી તેને ટપના મારીને ટીપ્યો પત્રી તેને નીલામા નાખીને આવ્યો, ત્યારે ધડો થયો પગનું એટલેથી પત્રી નહિ ધડો ખરીદનારી ગામડીયલ જાઈએ તેને જનુ બુ દકોરા મારીને ખાત્રી કરી જોઈકે તે દાણો ક ફૂટેનો નથીને 'ત્યારે જ તે 'પાત્ર' થઈ કહેવાયુ' બાઈ આ વડા રૂપી પાત્રના કુખ પાસે તારું કુખ ગા સિવાયમ છે? તારે પગ જો પાત્ર' (વિદ્યા અલ્પ કવવાને લાવક) થવું હોય તો કુખ મ ન કરવું જ પડે' ધડાના આ મોઢથી શિખનો ગુરુ પ્રત્યેનો લાવ જનુ થયો અને પાણી ભરીને ૫૨ પામે ધરો લઈ ગયો તે આશ્ચર્ય પામ્યો ગુફનો આધિ નાશ પામી જશે હતા' એ રીતે ગુરુએ તેની સેવાની કસો

કરીને તેની સુપાત્રના જોડે તેને અપૂર્વ વિદ્યાનુ દાન કર્યું. સાતપર્વ એ છે કે સદૃશરૂની કૃપાનુ કળ બાદબુત છે અને સુપાત્ર સિધ્ધને થોડા ગુણો એ કૃપા પ્રાપ્ત કરી શકે છે (૧૨૨)

[પરિપક્વ વૈગમ્ય વિના દરો અર્થ સમાતો નથી, તેટલા માટે અથવાર નિમ્ન રૂપે ૧૬મ વૈરાગ્યના પરિપાક માટેના ટેટલાક ભાગોનું નિદર્શન કરે છે]

વૈરાગ્યપરિપાક । ૧૨૩ ॥

વૈરાગ્ય ક્ષણિક હુ નિષ્ફલમહો ! નો યોગનિર્વાહક ।

ભાવ્ય તેન સુનિષ્ઠિતેન નિયત પ્રાપ્તેન પચ્ચા દશામ્ ॥

સત્સદ્ગુણેન નિરાગવર્મકથયા ચૈકાન્તવાસેન વા ।

સ્વાધ્યાયેન સુચિન્તનેન તપસા કુર્યાચ્ચ તન્નિષ્ઠિતમ્ ॥

વૈરા યનો પચ્ચાક

ભાનાર્થ—વૈગમ્ય જે ક્ષણિક હોય તો તે નિષ્ફળ નીવડે છે, તેનાથી અથમના નિર્વાહ થઈ શકતો નથી, માટે વૈગમ્ય મારી રીતે નિષ્ઠા પામેલું પરિપક્વ શાને પહેલ્યેનું અને નિયત થએલું હોય તેમજ મુમુક્ષુએ અત્યગમા રહીને વૈગમ્યની ધર્મકથા આભણીને, એકાન્તવાસમા ગિધિની કરીને સ્વાધ્યાય ચિંતન, મનન તથા મથાશમિ તપોનુદાન કરી વૈરાગ્યો પરિપક્વ બનાવવું જોઈએ (૧૨૩)

વિવેચન—પૂર્વે કુ ખગર્મિત, મોદગર્મિત અને શાનગર્મિત એવા વૈગમ્યના ત્રણ પ્રકાર કહેવામા આવ્યા છે, તેમા શાનગર્મિતો ઉત્તમ કોટિનું સ્ત્રોતાર્થમા આવડુ છે આ ત્રણે પ્રકારનું વૈગમ્ય જે ઉત્તમ મધ્યમ નિર્મલ હોવા છતાં પરિણામતથી તો ત્યાગે જ થાય કે ત્યાગે એ વૈગમ્ય પરિપક્વ થાય ઘણા મનુષ્યોને વમશાનનૃગિમા સ્વાભાવિક રીતે જ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે જે સ્થાન દ્વારે મદ્યન અને લઘુ પુરુષોના મૃત પેદા કરીશુન થઈ ગયા તે સ્થાને એ વાત પોતાને પણ ભગમીશુન થયાનું જ એ કદપના જ સસારની અજાણની અનિત્યતા મજામા રહેવાને લેવાને

વૈરાગ્ય પ્રકટે છે એ ખરેખર જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય છે, છતાં તે 'શ્મશાન-વૈરાગ્ય' છે—ક્ષણિક છે અને મન પ્રેશ ઉપર તેની અસર માત્ર દાણુજીવી રહે છે શ્મશાનની બટા ની બ્યા, ઘેગ ગયા, અને પુનઃ ધંધા-વ્યાપારને મ્થાને જઈ પટો-આ કે તુરત શ્મશાનનું વૈરાગ્ય સેકડો ગાઉ ફગ નાસી ગએતું લાગે છે. આ ક્ષણિક વૈરાગ્યથી યોગ કહેના સમમનો નિવાહ થતો નથી. આટલા માટે વૈરાય પશ્ચિજ્વ દશામા આવવું જોઈએ અને વરાગ્યના પશ્ચિષ્ટ માટે મુમુક્ષુએ કેટલોક ઉદ્યમ કરવો જોઈએ ઉદ્યમ જો કરવો ? અથકાર કહે છે કે—સાસમમા રહેવું વૈરાગ્યની ધર્મકથા માલજીવી, એકાન્તમા સ્થિતિ કરની વ્યાખ્યાય સ્થિતન-મનન કરવું, અને યથાયોગ્ય તપ વડે મ્થીને વૈરા અને પશ્ચિજ્વ બનાવવું (૧૭૩)

[આવા ઉદ્યમ વડે વૈરાયનું સેવન જોઈ શકું હોય એવા મુમુક્ષુ વૈરાગ્ય પરિપક્વ ક્યારે થયું કહેવાય ? આ પરિપક્વતાનું માપ અથકાર નીચેના શ્લોકમા દર્શાવે છે]

વૈરાગ્યપરીક્ષા । ૧૨૪ ॥

चित्त यस्य न चञ्चल विकृतिमद् दृष्ट्वाऽपि देवाङ्गन
શ્રુત્વા કણ્ઠકલુલ્યશત્રુવચન ક્ષુભ્યેન્ન યન્માનસમ્ ॥
ધૈર્ય મુશ્વતિ નો મનાગ્ વહુજનૈર્યદ્યા ચ યસ્તાહિત
જ્ઞેયા તત્પરિપક્વતા સહૃદયૈરેત શુભૈર્લક્ષણૈ ॥

વૈરાયની પરીક્ષા

ભાવાર્થ—વાચના અથવા તેના જેવી અવરૂપવતી તદ્દર્શને જોઈને થયું જેની ચિત્તવૃત્તિ વિકૃત ચર્ધ ચચળ ન થાય શત્રુના કટક જેવા કટક વચનો સાલજીને થયું જેનું મન જરાએ ક્ષોભ ન પામે, ધણા માણસો લાખડીઓ લઈ માર મારે તોપણ એ ધીરજને ન છોડે, તેનું વૈરાગ્ય પશ્ચિપક્વ થયું છે એમ સમજવું અને એવા શુભ લક્ષણોવાળો મનુષ્ય સાચો મુમુક્ષુ કે એવું મહા ય જનોએ સમજેલું (૧૭૪)

વિવેચન—માયા વૈગમ્યને ઝાગખી, તેનું પરિશીલન કરવા માટે યોગ્ય ઉદ્યમ કરી મહાશૂરની મહાત્મ તથા કૃપા પ્રાપ્ત કરીને ત્યારે એક મુમુક્ષુનું વૈરાગ્ય પરિપક્વ દેશને પામે છે ત્યારે તે ‘માધુ’ નામને પાત્ર થાય છે કિંવા સાધુત્વ ગ્રાસ કરવાનો અધિચારી બને છે વૈગમ્યની એ ઉચ્ચ વ્થાનું કેળ શુ ? ત્યારે ચિત્તવૃત્તિ એ દેશને પામે કે ત્યારે મન તથા છદ્ધિયોનો અપૂર્વ સંયમ તેને ઉપનમ્બ થાય છે એ સંયમે કરીને તેની ક્ષુદ્ર મધુગ વૃત્તિઓ નાશ પામે છે, તેથી તેની વિશ્વાસક્રિત રહેતી નથી, વાણી કે દેહનો ઉપસર્ગ તે મુખે સ્પર્શ કરી શકે છે અને બીજા અનેક અગ્રિય બાલ પ્રમગ્ધોથી પણ તેના મન કે વૃત્તિઓ મુન્મથ થતા નથી છદ્ધિય-નિમ્મદ્ધ કિંવા યોગથી જેને મન અને વૃત્તિઓ ઉપર આત્માનો અદ્ભુત ન્યાપિત કયો હાય છે, તેને માટે ભાર્તૃદેવિ પણ કહે છે કે—

સદા યોગાભ્યાસવ્યસનવજ્યયોરાત્મમનમ્—

રથિચ્છિન્ના મૈત્રી સ્ફુરતિ કૃતિમસ્તસ્ય વિમુક્તૈ ॥

મિયાણામાલાપૈરધરમધુમિત્રવચકમલૈ ।

સ નિ શ્વાસામોદ સત્ત્વકલશશ્લેષસુરતૈ ॥

અર્થાત્—યોગાભ્યાસના વ્યસનથી જેના આત્મા અને મન વંશ થએલા છે અને જે પુણ્યશાળી પુરૂષના આત્માને મનની અવિન્નિજ મૈત્રી સ્ફુરી રહેલી છે તે પુરૂષને, શ્રીઓના ભાષણોનું, અધરોધના મધનું, મુગધી નિશ્વાસવાળા મુખકમળોનું અને સ્ત્રીમિમામગમનું શ પ્રયોગન છે ? તાત્પર્ય કે આના પ્રસંગોથી પાત્ર તેના મુમુક્ષુનું ચિત્ત અવાયમાન થતું નથી વૈગમ્યની પરિપક્વ દેશવાળા માધુ જનને માટે ગ્વામી પ્રહાનદ કહે છે કે—

હોત ન વિશ્વાસક્રા રહત અનુરક્ત ભજનમે

દુર્ભતિ દુગધા દુર શર મુખ સાન્નત જનમે

જીવન ઇદિય જીવન રહત તત્પર દિન રાત્રી

કાન કોષ મદ લોભ, આત નહિ નિકા અરાતી

વૈરા ચ ધર્મ ભક્તિ વિમલ ગુન બીજ સમજત વ્યાનકુ,

નિત જાણ મુનિ નિરાદિન નમત, એમે સત સન્નતક—

મથમરે આ સ્લોકમા વૈગમ્યની કસોટી સુચવતા મોખન તથા
 ઇન્દ્રિયોના ચૂળ દાખના આધ્યા છે જેવા કે, દેરાગતારો જેવા ઠતા ચિત્ત
 વચનતા ન થતી અને મનુષ્યો લાઘવીઓથી માગ માગે ઠતા મન મુખ
 । મનુષ્ય ઇત્યાદિ એ જ રીતે મન અને ઇન્દ્રિયો ઉપર બીજા પ્રમાણના આધારે
 થતાના પ્રસંગો આવે તોપણ જેને દર્શક શોક થતા નથી, જ્ઞાતિઓ કે પાપ
 માન થતી નથી પરંતુ બાહ્ય ગદે છે તેનું વૈગમ્ય પરિપક્વ થએનું લેખ્ય
 એવું કહેવાનો આશય છે

દૃષ્ટાન્ત—ત્રીન વૈગમ્ય વડે જેને મન અને ઇન્દ્રિયોના અપૂર્વ સમ
 કરવામાં મફળતા મેળવી છે એવા ગજસુકુમારન ચરિત્ર જૈન શાસ્ત્રમાં
 પ્રસિદ્ધ છે ગજસુ-મારો સોમિન નામના ધાત્ર્યો પોતાની પુત્રીવાન્દના
 આપી ત્યારપછી વૈગમ્યોપામેના ગજસુકુમારે નેમનાથ ગ્રામી પામે દીક્ષ
 નિમ્નમાધુત્ય ગ્રંથ કથું દીક્ષા નહીને તરત જ ૫૨ પામે માગલી કઠી કે તર
 માક્ષ મગે તેવા માર્ગ બતાવે પ્રભુએ કથું બાગમી ભિક્ષુની પડિમા અગ
 કાર કરી બગબગ રીતે પાનન કરે તો જ નહી મોક્ષ મગે છે ગજસુકુમા
 મુનિ ભિક્ષુ પડિમા આદરીને વમશનબ્રમિમા કાયેત્મગ (કાઠિસગ
 રીતે ગમે સોમિને તેો દીકો આ ક્રોધમા આવી જઈ તેને ઘણી ગાથ
 દઈને કથું એ નિર્માન પુરુષ ! ત્યાગે તાગમા ઇમાર્થ ખારાની
 બીનુ રક્ષણ કરવાની શક્તિ નહોતી અને ઠરે માવુ થઈને બીખ
 માગી ખાતી હતી, ત્યારે તે મારી પુત્રીને અગીકાર કરી તે
 કુવારા રાણીગાસમા મોકલી નેનો ભવ કેમ બાલ્યો ? કા
 મગમા હોવાથી ગજસુકુમારે ક્રોધ જવામ ન આપ્યો પરંતુ
 સોમિનના અટક પુત્ર વચનોથી તેની ચિત્તવૃત્તિમાં કરો દો
 ઉત્પત્ત ન થયો અને તેની મમતા નાશ ન પામી તેને નહિ મોત્તો લેધ
 વધારે ક્રોધને વશ થએના સોમિને ગજસુકુમારના માથા ઉપર મારી
 પાગ બાગી અને પાસેની ચિતામાંથી અગારા નઈ તેના માથામાં ભર્યો
 આ રીતે મત્તક દધ થઈ જવા જતા ગજસુકુમારની જ્ઞાતિઓ અચળ ન થા
 એ માનુએ કશા સન્દોચાર પણ કયો નહિ અને મમાધિભાવે મરણ

સત્કાર્યું ! આ રીતે ગજનુક્રમાના વેશ-ચની અને સાધુત્વની પગમ દમોડી થઈ આવેા નિમ્મલી સાધુ મોક્ષપદને પામે તેમા શુ આશ્ચર્ય ? (૧૨૪)

[નિમ્મ શ્યામા એક ઉત્તમ સિધ્ધના અન્ય પ્રયોગુ કથન કરવામા આવ્યુ છે]

શિષ્યલક્ષણમ્ । ૧૨૫ ॥

નમ્ર. કોમલમાનસોડતિસરલો લજ્જાવિવેકાન્વિતો—
નિર્દમ્ભો નિરહદ્કૃતિર્નિરલસઃ સૌમ્ય શશીવસ્વયમ્ ॥
પ્રજ્ઞાવાન્ મિતભાષક સુચરિત શ્રદ્ધાચુતો યો ભવે-
દૌદાસીન્યમુમુક્ષુલક્ષણપદુ શિષ્યઃ સ ઇવોત્તમ ॥
શિષ્ય કેમો હોય ?

ભાવાર્થ તથા વિવેચન—એ સતિશિષ્યમા બીજા પશુ કેટલાક ગુણો હોવાની જરૂર છે એ લાગી સદાગતુ શિષ્યત્વ મદ્ધ્ય કરનાર મુમુક્ષુ હોવો જોઈએ અને મુમુક્ષુના જે ગુણો હોય તે એ સતિશિષ્યના પશુ હોવા જોઈએ પૂર્વે કહ્યુ તેના પિપિઝ વેગજ ઉપરાત જેનામા નમ્રતા અથવા વિનય હોય જેનું મન સુકોમળ હોય તથા અતિ સગળ હોય, જેનામા લજ્જા તથા વિવેકના મદ્ગુણો પણ હોય, જે નિર્દમ્ભ એટલે દમ્ભવૃત્તિ વિનાનો અને નિરહદ્કારી એટલે અહંકાર વિનાનો હોય જે આગમુ અથવા પ્રમાદી ન હોય જે ચદ્ર જેની સૌમ્ય આકૃતિવાળો હોય, પ્રજ્ઞા આપાત્ શુદ્ધિવાળો હોય મિતભાષી હોય જેનું ચરિત્ર-વર્તન ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય જે શદ્દામા અચળ હોય તથા ઔદાસીન્ય વૃત્તિવાળો હોય તેવો—મુમુક્ષુનાના સર્વ લક્ષણોમા નિયુલ એ જ ઉત્તમ શિષ્ય લેખાય જગતમા મુમુક્ષુ બનવાની ઈચ્છા તેા ઘણાંએ ધરાવે છે, અને જોગી જતિ કે સાધુઓની સેવા કરે છે પણ તેમા સાચા મુમુક્ષુઓ કે જે સદગુણ પામેથી જ્ઞાનની ચારી મેળવીને આત્માનુ કલ્યાણ કરવાની ઈચ્છાવાળા હોય છે તેના તેા થોડા જ હોય . મુમુક્ષુઓની ઓળખ માટે આ બાબાતરુ ગુણો

દેશાત—એ સુનાન એક સાધુ જન પાસે આવી તેની સેવા કરી
તેનો શિષ્ય થવાની ઇચ્છાથી તેની પાસે ગ્રહેવા લાગ્યો. તે ગુરુની મેવાભક્તિ
નિનયપૂર્વક કરતો અને પોતાનું સમગ્ર ગુરુને સમર્પણ કરેલું સમજતો
ગ્રહેવા લાગ્યો એક. જ્યારે તે ગુરુની મેવા કરી સહ રહી હતો, ત્યારે
એક મર્પ શિષ્યને કહ્યુંવા માત્ર તેની મામે પડતો આવ્યો.
ગુરુ ખેંદા હતા મર્પને જોઈ તેની પાસે આવી ગુરુએ એક લીંગ
દેહી મર્પને આટકાવ્યો ગુરુએ મનુ મમજ થો ત્યારે તેણે પોતાનો ઇશ્વર
શિષ્યના બોલીથી તમ થવાનો જણાવ્યો પછી ગુરુએ તુરત જ એક ઠરીય
શિષ્યના ગળાની એક નમ કાપી અને ને નમમાંથી અજનિ બરીને લોઈ
કાઠું તથા સર્પ નજીક આવના જ તેના મુખ ઉપર તે છાટ્યું એ શિષ્યને
માથે સપનું કોઈ પૂર્વ બન્યું વેર હતું એટલે તેના રૂધિરથી સર્પની વાસના
તમ થઈ ગઈ અને તે આવ્યો ગયો શિષ્ય ભગૃત થયો છતાં આવ્યો બધો
કરી ચિર થઈ સહ રહ્યો પોતાની નમ કપાઈ રૂધિર નીચેથી મર્પ નિકળ્યો
આવ્યો તે કસાથી શિષ્યને ભય થયો નહિ ગુરુએ તેને પૂછ્યું “ તો
શ્દીક નાગી નહિ? શિષ્યે જવાબ આપ્યો ‘ પ્રથમ તો ભય લાગ્યો
પછી મે જોયું કે ગુરુ મદારાજ મારી પાસે બેસા છે એમને નિર્ભય
ગયો ” ગુરુ ત્રણે શિષ્યની અનન્ય શ્રદ્ધાભક્તિ હતી, ગુરુ પોતાનું આદિત
નહિ કરે એની તેની ખાત્રી હતી તેથી તેણે જગા પછા સકાય દર્શાવ્યો
નહિ તેના આવા આર્પણથી પ્રમત થએના ગુરુએ પછી પોતાનું મવ
ગાન શિષ્યને શીખવ્યું અને શિષ્યનો ઉદ્ધાર કર્યો (૧૨૫)

[હવે પ્રથમ એક ગુરુનાં વક્તવ્ય કથન કરે છે]

ગુરુલખણમ્ । ૧૨૬ ॥

યોગીન્દ્ર શ્રુતપારગ સમરસામ્બોધી નિમગ્ન સદા
શાન્તિશાન્તિનિતાન્તદાન્તિનિપુણો વર્મેકનિષ્ઠારત
શિષ્યાણા શુભચિત્તશુદ્ધિજનક સસર્ગમાત્રેણ ચ ।

તેઽન્યાંસ્તારયતિ સ્વય ચ તરતિ સ્વાર્થ વિના સદ્ગુરુ ॥

ગુરુ કેના હોય ?

ભાનાર્થ—શિષ્યમા જેમ યાગ્યતા નોંધએ તેમ ગુરુમા પણ યોગ્યતા નોંધએ. જે મોટા યોગી-જ હોય, તાજના પાગ્યામી સમનાગસના સૌ-વગમા હમેશા નિમગ્ન શાન્તિ અને ક્ષમાના ગુણોથી નુશોબિત ઇદ્રિયોનું દમન કરનાર, ધર્મની એક નિષ્ઠામા તત્પર અને શિષ્યોની મનિષ્ઠ જતિને મર્મર્માત્રથી શુદ્ધ કરનાર હોય તે જ મહાગુરુ પોને ત એ અને સ્વાર્થવિના ધીમ્ન અનેક જીવોને મસાગ્મચુડમાથી તારી પાર ઉતારે. (૧૨૬)

વિવેચન—પૂર્વે જ્યાં જ્યાં ગુરુનું કથન કરવામા આ ગુ છે ત્યાં ત્યાં ગુરુનો અર્થ સદ્ગુરુ મમજવાનો છે અને અન મહાગુરુના નમણોનું મ્થન કરવામા આપ્યું છે જેવી રીતે મતિશિષ્ય જગતમા ફુર્નિષ છે તેવી રીતે મહાગુરુ પણ ફુર્નિષ છે જગતમા કરેવાતા ગુરુઓનો તેગે નથી કહ્યું છે :-

વહયો ગુરયો લોકે શિષ્યવિત્તાપહારકા ।

દુલ્ભસ્તુ ગુરુર્લયે શિષ્યવિત્તાપહારક ॥

અર્થાત્—જગતમા શિષ્યનું નિત્ત કહેતા ધન હરી સેનારા ગુરુઓ તો ધણા છે, પરંતુ શિષ્યનું 'વિત્ત' હરે એવા ગુરુફુર્નિષ હોય છે વૈરાગ્યના પગિપાક માટે અને જ્ઞાતમા ॥ કલ્યાણુ માટે નામધારી ગુરુઓ નકામા છે પણ મહાગુરુનો જ માત્ર ઉપયોગ છે અર્થો ખર જ વહે છે કે- 'ધન હરે, ધોખો ના હરે, તે ગુરુ શ કલ્યાણુ જ કરે ?'

ગુરુસ્તુ કો યઃ દિત્તોપદેષ્ટા ।

શિષ્યસ્તુ કો યો ગુરુમક્ત પય ॥

અર્થાત્—માનો ગુ તો એ જ કે જે શિષ્યના દિત્તો ઉપદેશ આપનાર હોય, અને સાચો શિષ્ય પણ એજ જ જે ગુરુમમ્ત હોય

આપણા ભારતવર્ષમા જેવી રીતે મહાગુરુઓએ ગિયોનું કલ્યાણુ વધું હોવાના દષ્ટાંતો મળે છે, તેવી રીતે વહેવાના ગુરુઓએ શિષ્યોને અને પ્રકાગ્ની દાનિ નીપજવી હોય એવા દષ્ટાંતો પણ મળે છે આ કાગ્યુથી જેવી રીતે ગુરુને માટે શિષ્યની કસોટી આવરક છે તેવી ગતેન્નિયાસુ શિષ્યે ગુરુના ગુણો

ઉપગ્રી તેની સદ્ગુણ તપામવાની પદ્ધતિ આવશ્યકતા છે મી ઈ. ૨૮૮ કહે છેઃ
 In a country like India, where a large number of people are more or less intently bent upon the search for Gurus, the cases of deception are constant and numerous, and as es frequently occur where the rascal masquerading as a Yogi manages to obtain very considerable sums of money from people whose credulity or whose greed for acquiring knowledge outweighs their discrimination અર્થાત્-હિં જોવા દેશમાં મધ્યાખ્યે મનુષ્યો ગુરુની શોધમાં કરતા હોય છે, એટલે ત્યાં ઠગાઈના દાખલા દમેશા સખ્યામધે બનના હાય છે ઘણી વાર એવા દાખલા બને છે કે તુલ્યા ગેગી કરેવાતા ચોગીઓ ભોળા અને જ્ઞાનપિપાસુ લોકો પામેથી નાણાની મોટી રકમો કાઢીને ધૂતી જાય છે આવા વિત્તહારક ગુરુઓની જગ્યામાં ન હસાઈ જવાની આવશ્યકતા પશુ જિજ્ઞાસુઓને રાખવી પડે છે. આટલા જ માટે જોને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તે યાગીન્દ્ર હોય, સર્વ શાસ્ત્રપારંગત હોય, શાંતિ ક્ષમા, ધર્મનિષ્ઠતા, દિવ્યદમન ઇત્યાદિ ગુણોથી સુજ્ઞ હોય અને જેવું તેજોબળ એવું હોય કે ગુરુનો સસર્ગ થતા જ તેમના તેજોબળ (aura) થી શિષ્યના ચિત્તની ગુદ્ધિ થાય, તે જ સદ્ગુરુ થવાને પાત્ર હોય છે અને તે જ ખેતે મમા સમુદ્ભવથી તરી શકે છે અને બીજાઓને તારી શકે છે તેથી જો ઈ. ૮૧૧ ગ્રિથિતિ હોય કે તો દોનો ખોટા માપડે બેઠે પત્યગ્રી નાવ એવી શુ અને શિષ્ય બેઠેની ગ્રિથિતિ થાય છે (૧૨૬)

[હેરા જ્ઞાસિત મુગુધને સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ થાય એટલે તેવું કતબ ગુરુ આત્મસમર્પણ કરવું અર્થાત્ સસારનો ત્યાગ કરીને-લીલા લઈને ગુરુ શિષ્યપદ સ્વીકારવું એ છે પરંતુ સસારનો ત્યાગ કરતા પૂર્વે એક વધુ વાતની વિચારણા કરવી જોઈએ, અને ને સસારના રબધીઓની ઈ. ૮૧-અનિરૂપ નીચેના બે મોડે કમા મ પકાર તેવું સૂચન કરે છે]

સમ્યધિનામાદ્યા । ૧૨૭ ॥

પુત્રાદિસ્વજના કથશ્ચિદપિ તે સ્વાર્થેન મોહેન વા ।
 કુર્વન્તિ પ્રતિબન્ધન યદિ યમે તન્ન્યમ્નિક્રયા નોચિતા ॥
 તાન્ વિજ્ઞાપ્ય મૃદૂપદેશવચનૈ સન્તોષ્ય તન્માનસ-
 માશીર્વાદપુર સગ નિયમતો ગ્રાહ્યા તદાજ્ઞા ત્વયા ॥

આજ્ઞાયા અભાવે ભાવમયમ । ૧૨૮ ॥

નો શક્તો યદિ ગાઢવન્ધનવશો વેપ પરાવર્તિતુ ।
 સ્થિત્વાઽસૌ નિલયેઽપિ પાપવિરતો વૈરાગ્યયુક્તસ્તદા ॥
 સ્વાધ્યાયાદિપરાયણ કમલવન્નિર્લિપ્તચિત્ત સદા ।
 સસેવેત હિ ભાવસયમમલ મુક્તવા મમત્વ હૃદ ॥

સખધીઓની રજા

ભાવાર્થ—સિધ્ધને ગુરો ભોગ મોઝે એટલે દીક્ષાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય, છતાં દીક્ષા લીધા પહેલાં ઉમેદવારના સમાગના સખધી જનોની રજા મેળવવી જોઈએ કલમ સ્ત્રી, પુત્ર, માબાપ વગેરે સખધી જનો સ્વાર્થ-વચતાથી ॥ મોહને લીધે કોઈ પણ રીતે અટકાવન કરતા હોય, તો તે મખધીઓનો ઉમેદવારે તિગ્ગકાર કરવો ઉચિત નથી, કિન્તુ કોમળ ઉપરથી વચનોથી તેમને સમજાવી, તેમના મનો મતોય ઉપજાવી, તેમના આશીર્વાદો સાથે દીક્ષાની મજૂરી તેમના પાસેથી મેળવવી જોઈએ (૧૨૭)

આજ્ઞાને અભાવે ભાવસયમ

વૈરાગ્ય હોય છતાં મખધીઓના ગાળ બધાને વગે કલમ આજ્ઞા ન મળવાથી વેપ બંધનાવીતો દ્રવ્ય-દીક્ષા ન પ્રવળુ કરી ગકાય, તોપણ ઉમેદ વાગે નામોપાસ ન થતા ધર્મ પણુ વૈરાગ્યયુક્ત રહીને, પાપથી નિવૃત્ત થઈને, દમેશ કમળની પેઠે ચિત્તને નિર્વપ રાખીને સ્વાધ્યાય આદિ ધર્મ-

કાર્યમાં મશગુલ બનીને અને હૃલ્યની મમતાને છોડીને ભાવસંયમનું સંપૂર્ણ રીતે સેવન કરવું (૧૨૮)

વિવેચન—સગારનો ત્યાગ કરીને મુનિવેષ પહેરવા બગાઉ મસાગના આખજનોની પરવાનગી મેળવવી જોઈએ અને એવી પરવાનગી જો દારૂના શરણાત્ ન મળે તો ગૃહમાં જ રહીને ભાવમયમ આદરવો પણ આખ જનોની અવગણના કરીને તેમને દુલ્લભવા નહિ એટલો આ બે નોકોનો મથિતાર્થ એ પરંતુ આ મથિતાર્થમાં બે ગહન પ્રત્યે સમાજોના છે પ્રથમ પ્રશ્ન એ કે જેનું ચિત્ત વૈરાગ્યવાસિત થયું છે તેણે પોતાના મોહદરા આખજનોની ગળા પેવાની સી જરૂર છે ? આધુનિક સમયમાં તો આ પ્રશ્ન અત્યંત મહત્વનો બની ગયો છે અને ખૂબ જ ચર્ચાનો છે મોહમાં છે એ અજ્ઞાન દશા છે, અને અજ્ઞાની કે સ્વાર્થી સગા કોઈને દીક્ષા મહત્ત્વ કરવા રજા ન આપે, તો શું આત્મકલ્યાણ કરતા અમી જીવુ ? બીજો પ્રશ્ન એ છે કે મમકિતી જોને શું મોહદરા અને વ્યર્થ-પરાયણ સગાઓની ઈર્ષ્યાને કારણે સસારના કીચડમાં ગમેગયા કરવું ? અથકાર સ્પષ્ટ દહે છે કે સગાઓના પ્રતિબંધન છતાં દીક્ષા લેવી તે ઉચિત નથી પરંતુ તેમની મોહદરા કે અજ્ઞાન યાને ઉપદેશવડે નિવારીને તેમને મતોનીને તેમની પરવાનગી બાદ દીક્ષા લેવી તે ઉચિત છે નાની વયના બેરાને માળાપ કે મગાઓની પરવાનગી વિના મુન્નારા, કિંવા નાના છોકરાઓનું હમણું કરીને પોતાની જમાતગા બેગરી દેનારા સાધુ બાવાઓને આવી વાત ન બને તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ દીક્ષાના ઉમેલવાના આખજનોની અવગણના કરીને દીક્ષા લેવી કે આપવી તે વસ્તુનું એક પ્રમારની દિગ્ગ છે અને તિ માને પાપમાનનારા સાધુજનો તેવું દિગ્ગ અચરણ આદરે તે તો ધર્મસ જ લેખાય આ જ કારણથી મદારી સ્વામીએ પણ પોતાનું ચિત્ત વૈરાગ્યવાસિત થયું હોવા છતાં મેં જાણી અનિન્હાથી એક વર્ષ વધુ મસાગમાં રહીને પગી દીક્ષા લીધી હતી વ્યર્થદશા કે મોહદશા તેની ઉપર પ્રદાર કરવાથી નાશ પામતી નથી માત્ર ઉપદેશથી વિવા સ્વાર્થનું ઉપાદાન કારણ દૂર થવાથી તેનું નિગરણ

થાય છે ત્યારે સમાજો જૂએ છે કે દીક્ષાના ઉમે વારતુ વૈગમ્ય માન્ય છે, તેને મસારમા ચેકી ગખવો એ આપણને બોલારૂપ છે અને સમાજ એને પોતાને બોલારૂપ છે, ત્યારે તેઓ પોતાનો મ્યાર્થ સનો જાણાતો નથી અને તેમનો મોદ પણ વિરામ પામી જાય છે, િવા એ વૈગમ્યવામિન આત્માને મમાગ્યા મોધી ગખવાથી તેો કષ્ટ થાય છે એવુ જ્ઞેધને તેમને તેની દયા આપે છે અને તેઓ તેને આનંદ તથા સતોષથી મમાગ ત્યજ રાત્રી ગત આપે છે આયદ્ય અને મોજાના નિરાગ્યુનો આ કમ જોડો મુરખ અને ઉચિત છે તેટલો ઉચિત તેમની અગમ્યના કરીને બનાવે મુટી નાખવાનો માર્ગ નથી આવી ગેને દીક્ષિત ધ્યેનાઓએ વસ્તુત અને છોને કને ઉપ નવો હોરાા દાખવા બન્યા છે અને તેથી દીમાનુ પ્રમણ જનતામા , કટાગમોનુ લેખાવા વાન્યુ છે જેન શાસ્ત્ર દીક્ષા લેવાના અનેક કારણો આપેખાએ છે, જેકે તે મધ્ય કા પો વિનુધ્ય નથી ન જાને સીરે, ઉપાસને તીરે, દેવનાના બધથી, દેસી, મોથી, ભોળથી દ્વંથી, અભિમાનથી, વિનયથી, મુગારથી ખર્નિ અથે, પગભવ થવાથી, કૌતુખને લીધે, રિમયથી, નવમાયથી, ભારથી, કુનાઆગે તાથે અને લેરાઅને સીરે એવા અન્ય કા બોધી દીક્ષા લેવાયતી હોરાના દટનિા છે, પગ્નુ મગાઓની છમ્છાની અવમળના કરીને એને મુજવાનુ અને તેને જ્યા ત્યા મતાડતા ફગાનુ દખાન્ત મ્યાયથી મગ્નુ નથી વસ્તુત એરી દીક્ષા ધર્મની કે માધુસમ્બાલી કુમેવા છે, અને તેટલા મો તેવી દીક્ષાને પ્રથમરે વર્થ મળી છે તેા પછી વૈરાઅવામિન મુમુક્ષુએ શુ કરત ? પ્રથમરે કટે છે કે માધુવેશ પહેરી ન થકાય, તેા તેથી મુમુક્ષુએ અભમ્ પાણની માધના અટકાવવાની કસી જરૂર નથી કશુ છે કે—

યનેડપિ દાવા પ્રમથન્તિ રામિણા ।

ગૃહડપિ પન્નન્દ્રિયનિગ્રહસ્તપ ॥

અકુલ્મિતે કમણિ ય પ્રવર્તતે ।

નિષૃષ્ઠરામસ્ય ગૃહ તપોવનમ્ ॥

અર્થાત્—જાને વનમાં વામ કયો હોય પણ જેમનું ચિત્ત રાગી દરો તેઓમાં ગૈર ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતા નથી અને જાને ઘરમાં વસી જ્યાં હોય તે પશુ ત્યાં જ ઇન્દ્રિયનિયંત્ર અને તપ કરી મકાય છે જે રાગથી નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ ઈર્ષ્યા પ્રવર્તે છે તેને શુદ્ધ પણ નપોવન જ છે

આટલા માટે અચકાઈ કહે છે કે વગમાં રહીને પણ વૈરા મનુજા ગદી સકાય છે પાપથી નિવૃત્ત થઈ સકાય છે, અર્થાત્ ભાવમયમની આરાધના કરી સકાય ઈ વેગનું અમુક અંગે મત્ત છે, શુદ્ધતાગનું પણ મત્ત છે, પરંતુ જે જળ-કમળવત્ નિર્રેપ સાથી શુદ્ધમાં રહીને પ્રાપ્તિ માદિ કળામાં આવે, સસારી કપડા પહેરવામાં આવે, અને ચિત્તવૃત્તિને વૈરાગ્યથી યોધી વાસનાઓ ઉપર વિગ્રહ મેળવવામાં આવે તો તેથી આત્મ કલ્યાણની સાધના અટકતી નથી

દૃષ્ટાન્ત—ઈંદુકાં નામે નગરીમાં ઈંદુકાર નામે રાજા અને કમળા વતી નામે ગણી હતી રાજાનો એક જુગ નામે પ્રાણી પુરોહિત હતો તેને જસા નામે પત્ની હતી આ રાજા-રાણી અને જુગ તથા તેની પત્ની એ ચારે હવે પૂર્વે જનનાં સખથી હતા જુગ પુરોહિતને કશું મતાન નહોતું તેથી પતિ-પત્ની બંન્ને રોડાદાર રહેતા હવે સ્વર્ગસ્થ બોગવતાં જે હોવાને મનુષ્યલોકમાં અવતાર મળવાનો મમય થયો અને તે તેમજે જાણ્યું એવે તેઓ ઈંદુકાર નગરમાં જોધીનું રૂપ લેઈને આન્યા અને જેના તેના જોય જોવા લાગ્યા જુગ પુરોહિત પણ તેમની પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે મારે પુત્ર નથી અને જો મને પુત્ર થાય તો તમે કહો તે અનુદાન હૈં જોધીઓએ કહ્યું કે તમારે જે પુત્ર થશે પણ તે સજ્જન લેશે અને તમારે તેમને સજ્જન લેતા રોકવા નહિ. જુગએ તે વખતે તો એ વાન કમળ કરી એ જ મેં દેવો કાળક્રમે જસાને ઉદરે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયા અને તેમના નામ દેવબદ્ર તથા જસોબદ્ર રાખ્યા છોકરાઓ સમજી થતા હતા ન લે તે માટે જુગએ નગરથી બહાર એક પ્રહરપુરી વમાવી તેમાં વામ કયો હતો વગી બેઠે પુત્રોને મમળતું કે જોનોના માધુ કે જે હાથમાં ગ્રામીને હવાડે મારે રહે છે તેમની પામે તમારે દૂધ નહિ,

હારણુ કે તેઓ તો બદાના સાધુ હોય છે અને માફ માફ મોતે છે, પરંતુ
 અતરના મેના હોય છે તથા ઝોળીમાં શસ્ત્ર રાખે છે અને તે વડે તેલોકોને
 મારી નાખે છે આવી મમજથી છોકરાઓને ભરમા વા હતા વળી તેમને
 ક્ષત્રપુત્રીમાં જ પોથી રાખવાથી જન માધુઓ તેમના જોડામાં જ આવના
 નહિ એ વાર બેઠે છોડા ન્મતા ગમના બહાર નીકળી ગયા એવામાં
 બે સાધુઓને તેમજ જોયા એટલે પ્તી જઈને તેઓ જાડ ઉપર ચડી ગયા
 સાધુઓ આગમ લેરા એ જ જા. દેડળ આવીને ઘોંચ્યા અને બોલે મગબ
 નીરખી ઝીલા જતુઓને રજેદરણથી માણુએ કરી ત્યા પોતાનું આસન
 પાથરીને મેક્કા જાડ ઉપર ચડેના છોકરાઓએ જોયું કે આમ ઝીલા જતુ
 ઓતી દયા કમ્તારા સાધુઓ મનુષ્યનો વાત કહે જ નહિ, માટે આપણા
 બાપે આપણને પોતું મમજ યુ છે એનામાં તેમને નતિમરણ ગુન
 ઉત્પન્ન થયું પોતે કેવો કગ કરીને આ ખોળીવામાં અતાર ધાગજ કરો
 કે તે સાધુ નીચે ઉતરી માધુને પો તાગ્યા અને સયમ લેવાના અભિ-
 લાષ જાહેર થયો બેઠે પુત્રો માતાપિતા પાસે આ-વા પુત્રાએ પોતાનો
 દીક્ષા લેવાની ધ્વજા પ્રગટ કરી એટલે જુડ પુત્રોદિત સમગ્ર ગયો કે પુત્રોને
 કોઈ માધુની બેગે થયો હોતો જોઈએ જુગુએ પુત્રાને જુએ સમગ્ર-
 મોટા થઈ વે ભણી, ગૃહધ્યાત્રમ મા-વાના અને નવવા સુખ મોગવવાનો
 ઉપદેશ કર્યો પણ પુત્રાનું મન પનમ્ નહિ અને નિશ્ચય ગ્યો નહિ. પૂર્વ
 લવને થો તેમને સાચો વેગમ્ ઉપજ્યો હતો એટલે તેમણે મામી પિતાને
 સસારની અમારતાના બોધ આપ્યો જુગુએ કહ્યું કે હે પુત્રા ! તમારી
 વાન સાચી છે પણ આપણે હમણા થોડો સમય સમારમાં રહીએ અને
 પછી તમે અને હું પણ મજમ મર્ધન માટે ત્યાગુલી તમે સસારમાં
 રહો તુના કહે કે અમે કા અમરપો લખાવી બા-વા નથી અને સાચો
 ધર્મ પાન્યા પછી સસારમાં શા માટે જીએ ? આ મામળી જુગુ પુત્રો-
 દિનને પણ પ્રેરામ્ ઉપજ્યો અને તેણે દીક્ષા લેવાનો નિર્ધાર કરી પત્નીને
 એ વાત કહી પુત્ર દીક્ષા લે તો પછી પુત્ર વિના સસારમાં રહી શું કરવું ?
 પત્નીને આ વાત પડેના તો રૂચી નહિ, પરંતુ જુગુએ તેને વડને વધ ઉપ-

દેશ આપ્યો ત્યારે તેણે પતિને દીક્ષા લેવાની પરવાનગી આપતાની સાથે
 પોતે પણ દીક્ષા લેવાનો નિર્ધાર કર્યો. જુગુપ્સુ આણુ કુટુબ મળ્મ લે છે
 એવું જાણીને ધૃષ્ટકાં રાજા અને કમળાવતીને પણ મળ્મનો ભાવ જાણ્યો
 અને તેમણે દીક્ષા લીધી આ દંટાનતણુ તાત્પર્ય એ છે કે સજ્જી જનોની
 પરવાનગી વિના દીક્ષા લેવી એ ઉચિત નથી, એટલું જ નહિ પણ સાચા
 વૈરાગ્ય મળીએ સજ્જીઓ દીક્ષાની પરવાનગી આપનારા લાધા લેતા પણ
 નથી, બલકે મિષ્ટ બનાવેલા પોતે પણ વૈરાગ્ય પામીને સજ્જ માર્ગ કરવાને
 ઉત્સુક બને છે (૧૨૭-૧૨૮)

તૃતીય પરિચ્છેદ

સસારત્યાગ

વૈરાગ્યનિશ્ચયપૂર્વિકા દીક્ષા । ૧૨૦ ॥

યાવજ્જીવમનુત્તમેન મનસા વૈરાગ્યભાવ દૃઢ ।

નિર્વક્ષ્યામિ પરાક્રમેણ સતત કસ્મિન્ પ્રસન્નેષ્યહમ્ ॥

इत्येव सति निश्चये दृढतरे त्यक्त्वा कुटुम्ब गृह ।

गन्तव्य गुरुसन्निधौ मतिमता दीक्षा गृहीतु पराम् ॥

વૈરાગ્યના નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા

ભાવાર્થ—ત્યારે ઉમેદવાળો એવો નિશ્ચય થાય કે ‘ ગમે તેવો
 વિકટ પ્રમત્ર આવશે તોપણ જીવિતપર્યંત ચલે ભાવે આત્મવીર્યથી વૈરા
 ગ્યભાવનો અભાવ રીતે હું નિવાહ કરી શકીશ, ” ત્યારે દીક્ષાના શુદ્ધિમાન
 ગિર્યાસુએ ગૃહ અને કુટુબનો ત્યાગ કરી પરમ દીક્ષા લેવાને ગુરૂની પાસે
 જવું (૧૨૯)

વિવેચન—પૂર્વે વૈરાગ્યનું મહત્ત્વ ઉલ્લેખવામાં આવ્યું છે અને
 વૈરાગ્ય કેળવવા માટે માર્ગદર્શન કેતવવામાં આવ્યું છે વૈરાગ્યપૂર્વકની

જ દીક્ષા એ ઉત્તમોત્તમ છે અને તે રીતે કરે તો સસારત્યાગ જ સુષ્ટ રીતે નિર્વહ છે એ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દીક્ષાનું કારણ હમેશા વૈરાગ્ય ન હોય તોપણ દીક્ષા કે સમારોનો ત્યાગ એ મુમુક્ષુને માટે આત્મહિતકર્તા ત્યારે જ થાય કે ત્યારે તેમાં વૈરાગ્ય રૂપી અગીત્ય વ્યાપી રહેશે હોય વૈરાગ્ય વિના ઈતિ કા જોયી કદ ચ ત્યાગને અગીયાર કરવામાં આવે, તોપણ તેનો ત્યાગ હમેશા નખનો નથી નિમ્બુજાન દે એક પદમાં યથોચિત્ કથ્યું છે કે—

ત્યાગ ન રહે જે વૈરાગ્ય વિના કીએ કાંઈ ઉપાય છ

અવર ઉઠી ઉઠ્યા રહે, તે કેમ કરીને વલ્લભ દ

પગમાં જેમી જે ભોમી પગમાં, પગમાં મૂરીને ત્યાગી છ,

નિમ્બુજાન દ એ નરનો ચલસમન્થો વૈરાગ્ય છ

આ કારણથી વૈરાગ્યના નિશ્ચયપૂર્વક જ દીક્ષા સેવાનો સુદ્ધિમાનનો ધમ અર્થ મનાવવામાં આવ્યો છે આમ હોવા છતાં હેમચંદ્રાચાર્ય જેવાના કાંઈ એવા દાખરાઓ મળી આવશે કે જેમાં વૈરાગ્યસુદ્ધિથી દીક્ષા સેવાઈ ન હોય, પરંતુ પાંજાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય અને તેથી દીક્ષાનાં નિવાહ મુજબ રીતે થયો હોય આવા બીજા પણ અપવાદો મળી આવશે પરંતુ તેમાંથી તાત્પર્ય તો એ જ નીકળે છે કે દીક્ષાનો નિર્વાહ તો માત્ર વૈરાગ્ય વાસિન ચિત્ત જ કરી શકે છે અને તેથી પ્રથમ વૈરાગ્યવાસિત થઈને દીક્ષા સેવી-અમાગત્યાગ કરવો એ જોડણી આત્મહિતકર્તા છે, તેટલું આત્મહિતકર્તા અતાન દશામાં દીક્ષા સેવી અને પછીથી વૈરાગ્ય કેળવવા મથવું એ નથી પાંજાથી વૈરાગ્ય કેળવવાના મથનમાં સવચ્છ મિદ્ધિ મળતી નથી ત્યારે ત્યાગ લાગે છે, દીક્ષા કનકિત થાય છે, અને

જે વૈરાગ્ય કેળાડે કરી જે તો મન કરી મરકરી,

પથકે પથકે પથકે દગ એ તો અણ માવાના રગ

જેવી મનુષ્યની પતિત દશા થાય તે આદર્શ જ માટે જીવનપર્યંત દીક્ષાના નિવાહનાં દર નિશ્ચયપૂર્વક સસારનો અને મૃદનો ત્યાગ કરના ઉપર અચ્છકાએ અત્યંત ભાર મૂકવની આવશ્યકતા માની છે

દંષ્ટાન્ત—કુડગિણી નમરીના સગાં કુડરીક અને પુડરીક નામના બે કુડગ કાના એક નાર ધમ ધોણ નામના મુનિનો ઉપદેશ સામગાને કુડરીકે

દીક્ષા લીધી અને રાત્ર્યમુખ ત્યજીને તે ગુરુની માથે બાળી નીખ્યો. ગમે. ગામ અને દેશે દેશ ફરતા કુડરીક મુનિને શયિત્રીમાં ઘણજી રોગ થયો. તે ગુરુની સાથે પોતાને ઘર આવ્યા, તે વખતે પુત્રી રાત્ર્ય કરતો હતો. પોતના ભાઈના આગમનના સમાચાર જાણીને પુડરીક મુનિને વાદવા ત્રો ન્દરે નમન કરતો બોલ્યો. ‘હે ભાઈ’ તુ પૂરો બાલ્યસાગી કે તે મનમ સાધો! અને હુ આ કાલવમા ખૂબો જ રહ્યો” અનેક લોકો પણ કુડરીકને વાગી ગયા ભાઈની સહિ દેખીને કુડરીકનું મન ભોગભોગવવા તપશ્ચ અને સમાર પ્રાપ્તે મોક્ષ ઉત્પન્ન થયો. પુત્રી જાણ્યું કે ભાઈનું મન ગમે છે, એટલે તેજે તુરત જ તેને ખીજે ગામ વિદાર કરાવ્યો, પણ વૈરાગ્ય રિતિ ત્યાગ દેકે ખરો? ખીજે દિવસે તે પાઠા કુડરિજીની નમરીમા આવ્યો. પુડરીકે તેને બાલ્યે અમળ્યું કે તુ સજમનો નિવાહ કર અને આહરી બાજી દારી જ મા, પણ તેથી કુડરીકમા વૈરાગ્ય પ્રકળ્યો જ નહિ. છેવટે પુડરીકે વૈરાગ્યપૂર્વક દીક્ષા લીધી અને કુડરીકે સજમ છોડી ગળ્ય કરવા માડ્યું. તે અનેક પ્રકળના ભોગવિનાસ ભોગવવા લાગ્યો અને ભોગનુષ્ઠા પૂરી કરવા લાગ્યો. પરંતુ ભોગ ત્યા રોગ. તેને શરીરે મારો મથ્યો અને તે જ રોગની પીડામા મરીને તે માતમી નરકે ઉત્પન્ન થયો. (૧૨૬)

[‘શુદ્ધી મરીને’ ત્યાગી થતા વેશ્ય પરિવર્તન કરતું પડે છે શુદ્ધનો ત્યાગ કરવાથી જ ત્યાગી થઈ શકાય નથી, પરંતુ શુદ્ધરૂપ જીવન જીવનમા ઉપકરણો ઉત્પાદિતો પણ ત્યાગ કરવો પડે છે તેનું નિર્દર્શન નીચે બે પ્રોકમાં કરવામા આવ્યું છે]

શુદ્ધારત્તવાળ ૧૩૦ ૧૩૧ ॥

તુચ્છા સદ્ગુરુપાદપદ્મજરજોડ્યે રત્નમાલા તથા ।
વસ્ત્રાભૂષણમૌલિમાલ્યરચના તુચ્છ નિધાનાદિકમ્ ।
નત્વાડતો ગુરુપાદયો સ્વશિરસાડ્ડાયાધિપુષ્પાદ્રજ ।
શુદ્ધારાત્મકઝઘ્ઘભૂષણમરસ્ત્યાજ્ય- શરીરાત્ સ્વયમ્ ॥

નોપાનન્ન ચ પાદુકા ન મુકુટ છત્ર ન નો ચામર ।
 તામ્બૂલ ન ન મુદ્રિકા ન કુસુમ નો કેશવન્ધાજ્ઞનમ્ ॥
 ન સ્નાન ન વિલેપન ન તિલકો નામ્બઙ્ગનોદ્ધર્ત્તને ।
 સન્ત્યેતાનિ વિભૂષણાનિ ગૃહિણા નાર્હાણિ સન્યાસિનામ્
 દુઃસ્વપ્ના વેગ અને શૃંગારનો ત્યાગ ।

ભા.૧૫૧—મદ્યુરના સ્વગ્નકમળી ગગ વામે રતોતી માળા તુચ્છ
 છે, તેમ જ વસ્ત્ર, આનૂષંગ, મુકુટ માળા, દ્રવ્યનો ખાતનો વોરે મર
 પરિચ્છેદ તુચ્છ—નિઘા ૭, માટે ઉમેદવારે યુરના મરણમા મળત નમાવી
 સ્વગ્નકમળી ગગ મળતે ૨૫ ડીને વચ્ચામૂલ્યાદિ સર્વ સુગાર શરીર ઉપગ્રથી
 પોતાની મંત્ર ઉતારી ત્યજીને જોઇએ (૧૩૦) સન્યાસી—આધુઓને પગમા
 પગરખા કે પાવટી ન જોઇએ તેમ જ મુકુટ નહિ છત્ર નહિ, ચામર નહિ,
 તામ્બૂલ નહિ, આગળોઆમા પદે વાની મદ્રિકા નહિ ફૂલ-ગગગ નહિ,
 કેશપાશ નહિ, આખે અજન નહિ સ્નાન નહિ, વિલેપન નહિ કપાળે
 તિલક નહિ, અભ્યમન કે ઉદ્ધાન નહિ એ બધા વિભૂષણો ગૃહસ્થને
 છાજે—ત્યાગીને નહિ માટે મુમુક્ષુ દીક્ષા તે ત્યારથી જીવનપર્યંત ત્યાર
 સંગારનો ધનિએ ત્યાગ કરવો જોઇએ (૧૩૧)

વિવેચન—વૈગમ્ય એ માનસિક ત્યાગ છ અને દીક્ષા એ માનસિક
 ઉપાન શારીરિક ત્યાગ છે એકત્રે જૂઠી મંત્રીને ત્યાગી થતા ગૃહસ્થના સુખ
 તથા શૃંગારના ઉપસરણોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ ભાવમયમ દિવા માનસિક
 વૈરાગ્યની માયી કસોગી નહીં થાય છે પૂર્વે કહેવામા આવ્યું છે કે ગૃહમા
 પણ જળમગવત રહી જો ભાવમયમ આદરવામા આવે નો તે કલ્યાણ-
 કાર મર્ધ સહે છે પરન્તુ એ જળકમગવતપણી કસોગી દીક્ષિતા-
 વગ્ધામા થાય છે કેટલાકે કહે છે કિવા માને છે કે અમે સમારમા રહી
 વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ પરન્તુ મનથી અમે નિર્વેષ છીએ, મસારના
 સુખ ભોગવીએ છીએ પણ એ સુખનો વિચાર થતા અમને કશું દુઃખ

થવાનું નથી કારણકે અમાર મન તેથી અગ્રિમ છે આ માન્યતા અને કથનની ક્ષેત્રો ત્યારે થાય છે કે જ્યારે માધુ કે મન્યામિત્રી દીગા વખતે ગૃહનો તથા ગૃહીના ઉપચરણો તથા સુખવિનાશોનો ત્યાગ કરવો પડે છે અને બાવસવમ ક્રિયા જગજગતવત્ નિવસ દયા મિદ્ધ ધર્મ દોષી નથી, તો દીક્ષિતાવચ્ચામા એક પત્ર સાધનની ઉપુષ કિન્ના એકાદ વાગુની રૂપી તેનાથા પેડી સમાવી નથી આ કારણથી દીક્ષિતાવચ્ચામા જે સુખસાધનોએ અને આબૂયગાદિના ત્યાગ કરવાનું વિધાન જન તેમ જ જૈનોના ધર્મે પ્રતિપાદન કરેનું છે તે માત્રસિક મયમની પુષ્ટિને અર્થ છે એવું ખરું છે કે માનસિક મયમ ક્રિયા વૈગમ્ય વિનાનો ત્યાગ ક્રિયા દીમા અર્થ રહિત છે એ માત્ર બાલ્ય ત્યાગ સેખાય છે અને માનસિક ત્યાગ સિવાયના બાલ્ય ત્યાગ એક પ્રકારનો દબ છે પરંતુ બાલ્ય ત્યાગની ઉપયોગિતા માનસિક ત્યાગની પુષ્ટિ અર્થ હોઈ જે મસાગનો ત્યાગ વૈરાગ્યપૂર્વક કરે તેલો સસાગના ઉપકરણો ઝેડીને ત્યાગના જ ઉપકરણો ધારણ કરવા જોઈએ એવું કહેવાયો મથકારનો આશય છે રત્નો, આબૂસો અવકારો, ગ્રન્થામરાદિ રાજવિખૂરનો અજન-મજનાદિ સરીગસુખના માધનો કલ્પા સર્વનો ત્યાગ કરીને મદ્યુરના અગ્નિકમગની ગગ માત્ર વિનવપૂર્વક મગનો થાવતી તેને જ ત્યાગનું વિદ્યુરણ માની રેવું એ ત્યાગીનો પરમ ધર્મ છે જન ધર્મમા ત્યાગી-મુનિ ॥ જેવા ધર્મી કલ્યા ઈ તેને અનુસરના જ ધર્મો અને આચરણો વે. ધર્મના શાસ્ત્રધાર્મા પક્ષ કહેવા છે

આગાગદમિનિષ્ઠાન્ત પાવિયોપધિતો મુનિ ।

નમુપોદેપુ વામપુ નિરપેક્ષ વગ્નિજેત ॥

વપાલે વૃક્ષમૂલાનિ કુચેલમમહાયતા ।

સમતા ચૈવ સયસ્મિન્નેત-મુક્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

અર્થાત્-ગૃહમાથી જગાર નીચાણે દડ-કમ-સાદિ પવિત્ર વસ્તુઓ સાથે રાખીને, મૌન ધારણ કરીને વિભવવાસનાનો ત્યાગ કરી, નિરપેક્ષ સમાન ધારણ કરવો માગીનું પાત્ર, દક્ષના મૂળ નિકટ નિવાસ જૂના વસ્ત્રની લગોળી વડે ધારણ કરવું અને કોઈની મદાય વિના રહેવું તથા સર્વ પ્રાણીઓને સમાન દર્શિથી જોવા એ બધા મન્યાસીના લક્ષણ છે

ઈતર ધમના ત્યાગીઓના શાસ્ત્રમયિન આચરણોની મથાનાયના કરીશું તોપણ આપણને એ જ જણાઈ આવશે કે અથવા કદ છે તે પ્રમાણે માનમિત્ર ત્યાગની પુષ્ટિ રૂપ બાજુ ત્યાગની એક સમસ્ત્યાગી, દીક્ષિત, સંન્યાસી, કિંવા કીર્તીને માટે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે

દૃષ્ટાન્ત—ગજગૃહીના ગંગા એનાકે ઓરાબીધગિણીના પુત્ર મેરુકુમારને ત્યારે મહાવીર મ્વામી પામેથી ઉપેશ સાબળીને ધર્મરૂચિ ઉત્પન્ન થઈ, ત્યારે તેણે દીક્ષા અગીકાર કરવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ મોદવશ માતાને પુત્રનો એ વિચાર જાણીને અન્યતઃ જ્વાનિ થઈ તેજે મેરુકુમારને બહુ બહુ મમળાવ્યો અને મસાગના વિધિવિધ સુમે ભોજન્યા પડી સાધુ-ધર્મ અગીકાર કરવા કશું, ધન્યુ તેણે એ બધા મુજોની વૃન્નતા માતાને સમજાવીને છેવટે તેની આજ્ઞા મેળવી ગાના મુજમા આ ગજગૃહમાગના મુમે-પતંગની જે મામમી વણુવી છે તે એટલી અનુન છે કે એ બની મામ મીના ત્યાગ કરીને દીક્ષા અગીકાર કરનારના વૈાજની માતા કેટલી ઉચી હશે તેનો ખ્યાન આવે છે મે સાખ મુવર્ણુમુનાઓ ખર્ચાને રાત્રિ એળી પુત્રને માટે મ્નેદ છ તથા પાત્રો મગાના એક લાખ મુવર્ણુમુનાઓ આપીને વાગદ પામે મુકન કરાવ્યું એક હજાર માણમે ઉપાડે તેની મળ-વગ પાત્રખીમા તેા મેમાડવામા આવ્યો મણિ-મુખાના અનેના અનકોથી શણગારીને મેરુકુમારને મ્વાનીર બજવાન સમક્ષ દીક્ષા અગીકાર જવા માટે નિજવામા આવ્યો મ્વાનીર મ્વાનીની મે કરને ઈશાન પ્રેણે બહુ મેવકુમારે મ્વામેવ બધા આજુઓ ઉનારી મુનિવેશ પહેડી પચમુષ્ટિ ભોમ્ કયો અને દીક્ષા અગીકાર કરી પ્રથમ રાત્રિએ જમીન પર બધા મુનિઓ સૂતા દીક્ષીનાવધાના કેમવાર બૂલ્યાઓ કરવામા આવી હતી અંો મેવકુમાર હજો દીક્ષિત હતો, એને તેની પથારી ઠંઠી-ઠંઠ જારણા પાસે કરવામા આવી રાત્રિને મમને મુનિઓએ એ જ બાગણે થઈને દેહને ઢાળે જડાત આવગત કરવી પડતી હતી એટલે કોઈ વાગ મેરુકુમારનો હાથ કચરાતો કોઈ વાર પગ કચરાતો તો કોઈ વાગ દેહ કચરાતો આવગત કરતા મુનિઓના પગની રૂંધથી તેનું શરીર ભરાઈ ગયું આ કારણે તેને આખી રાત્રિ ઉપ

આવી નહિ એ વખતે મળકુમાર તરીકેની અવસ્થામાં ભોગવેના મુખે
અને તેને મળતા માનપાન સામરી આવ્યા અને દીક્ષા તથા દેવાનો તે
વિચાર કર્યો એ વિચાર પ્રભુએ જાણી લીધો અને પૂર્વ ભવોમાં મેષકુમાર
દેવા દેહદુષ્ટો વેદવાદના તેની વાર્તા કહીને આ પર્ણિદ કટયો નિષ્ક
છે તે સમયે યુ એટલે તે દીક્ષામાં દુ થયો, અને તેણે ઉત્તમ રીતે
નારિય પાળ્યુ બાલ ત્યાગની કમોગીમાથી પાર ઉત્ત્યા વિનાનો આનંદ
અપૂર્ણ તથા અપરિપક્વ છે તે દર્શાવનાર આ શાસ્ત્રમંથિત દશાન
(૧૦૦-૧૩૧)

[સસારી વેશનો ત્યાગ કર્યા પછી દીક્ષિતે કેવો વેશ ધારણ કરવો યુક્ત
તે નિમ્ન શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે]

સાધુવેષ । ૧૩૨ ॥

દેહાઞ્છાદનમાત્રવસ્ત્રયુગલ સૌત્ર મુમુક્ષુચિત ।
શય્યાર્થ કિલ કમ્બલ પરિમિત કાષ્ઠાદિપાત્રત્રયમ
શાસ્ત્રોક્ત યમસાધનોપકરણ ધર્મશ્વજાય તથા ।
ધૃત્વા સાધુજનાર્હવેપમમલ સ્થેય ગુરોરન્તિકે ॥

સાધુનો વેશ

ભાવાર્થ—દીક્ષાના જિવાસુએ દેહને લાંબા પૂરતા મુમુક્ષુને ઉત્તિ
સૂતરાઉ મે વસ્ત્રો એક પહેરવાનું આ એક એવવાનું, ગમ્યાને માટે જીન
પર્ણિત કામગી આહારાદિને માટે લાંબાના કે તુલકાના ત્રણ પાત્ર, ધ
ધ્યન—જેનું આદિ શાસ્ત્રમાં કહેના સયમના સાધનોરૂપ ઉપકરણો લ
સાધુને હાજરો નિર્મળ વેશ પહેરીને ગુરૂની આગળ હાજર થવું (૧૩૨)

વિરેચન—ત્યાગદીક્ષા લેના દીક્ષિતે કેવો વેશ ધારણ કરવો કિ
દીક્ષિતાવસ્થામાં દેહના નિવાસ માટે જ કેટલા વસ્ત્રો ધારણ કરવા
કેટલા એકા ઉપકરણોથી નિભાવી લેવું તેનું મૂલ્યન અત્ર કરવામાં આવ્યું છે
વસ્ત્ર, ત્રણ પાત્ર અને ધર્મશ્વજાય સયમના ઉપકરણો એવા વાના અત્ર

વાર્મા અન્યા છે જન અને સર્વ માટેના તે જોજામાં જોજા સાધનો
 છે સાધુ, મુનિ કે સન્ધ્યાસી પાસે વસ્ત્રો-ઉપધરજોની જોડી વિપુલતા ન
 હોવી જોઈએ કે જોડી તેમને દેહમુખની લાગ્યા ઉત્પન્ન થાત માત્ર દેહને
 નિભાવવા અને મરમને સાધવા માટે જોઈતાજ જોજામાં જોજા સાધનો
 હોવા જોઈએ અને એવા સાધનો સાથેજ દીક્ષાના જિજ્ઞાસુએ ગુરુ પામે
 ઉપસ્થિત થઈ દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી જોઈએ પુનઃ પાત્રો પણ એવા જોઈએ
 કે જે મૂલ્યવાન ન હોય ધાતુના પાત્રો મૂલ્યવાન હોય છે એટલે જૈન લંઘન
 જૈનનગ ધર્મોમાં ત્યાગી-અન્યાસીને માટે ધાતુપાત્ર પ્રદણ્ય કરવાની મનાઈ
 કરવામાં આવી છે અને તે ઉચિતજ છે જ્યાં જ્યાં ધાતુપાત્રની મનાઈ
 નથી ગવામાં આવી ત્યાં ત્યાં સોના-રૂપાના પાત્રો અને સાધનો આજે
 પેઠી ગમેના જોવામાં આવે છે, તે જોતા કાંઈના કે તુમનાના પાત્રોનું
 રૂઝમાન શાસ્ત્રકારોએ ચર્ચાચિતજ કરેલું છે એમ કરેલું પડે છે વેદાનુયાયી
 ધર્મપ્રથોમાં સન્ધ્યાસીએને માટે કરેલું છે કે—

अतैजसानि पात्राणि तस्य स्युर्निर्घ्नानि च ॥

* * * *

अलातु दारुपात्र च मृन्मय वैदल तथा ।

एतानि यतिपात्राणि मनु स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ॥

અથાત-સન્ધ્યાસીનું ભિક્ષાપાત્ર કોઈ ધાતુનું કે છિદ્રમુખ નહિ હોતું
 જોઈએ અવાપલૂ મનુએ જ્યું છે કે સન્ધ્યાસીને નુગડું, કાંઈ, માની કે વામનું
 પાત્ર જ રાખવાયોગ્ય છે

ઉપરના શ્લોકમાં મનિએ ધારણ કરવા ઘટતા વસ્ત્રોમાં સૂત્ર અને િનના
 વસ્ત્રોનું જ વિધાન કરેલું છે જોશાદિને તથા ઋતુમને કારણે સૂત્રન મદને િનના
 વસ્ત્રો ધારણ કરવા પડે તે સમગ્ર શકાય તેલું છે પરંતુ રેશમ જેવી અપવિત્ર
 વસ્તુના બનેલા વસ્ત્રો એક મુનિ કે સન્ધ્યાસી ધારણ ન કરે, તેના માત્ર
 સૌત્રમ્ શબ્દનો અને વૈષમ્ ભમલમ્ એ સમ્પ્રયોગનો ઉપયોગ કરવામાં
 આવ્યો છે જ્યાંયાં સૂત્રમાં મગિય શબ્દ વડે લાગથી ઉત્પન્ન થયેના
 વસ્ત્રો-જેમની

મુવાળા વચ્ચેને અનેપણીય કલા છે એટલે કાંઈ મારી ઉપખલે રેશ
અનેપણીય લેખુ એ જ ઠિચિત છે (૧૩૨)

[વચ્ચે અને ઉપકરણોની સખ્યા પરિમીત કયા પછી મુનિને ખાદ્ય વેશ
અ ૧ મનુષ્યથી પૃથ્વ પ્રકારનો શાખાદે હોવો જોઈએ તેનું અવકાશ કયન કરે છે]

કથ વેષપરિવર્તનમ્ । ૧૩૩ ॥

સમ્વન્ધસ્ત્રુટિતોઽધુના મમતયા જ્ઞાત્યા કુટુમ્બેન વા
દેશેનાપિ મિતેન વા પરિજનૈ સમ્વન્ધિભિ સર્વથા
દેશેઽયાસ્ત્યખિલ જગત્તનુભૃત સર્વેઽપિ કૌટુમ્બિકા
इत्येव परिदर्शनाय जगतो वेष परावृत्त्यते ॥

વેશ શાખાદે બદલાવો ?

ભાનાર્થ તથા નિરૂચન—વૈગમ્યભાવથી દીપ્તા પ્રદાન કરી એવું
જ્ઞાતિ કુટુંબ પરિમિત રેશ, નોકર-ચાકર અને મળધીઓની માથે
મમતારૂપે મમથ સર્વથા તોડી નાખ્યો હવે સમસ્ત જગત્ એ મુમુક્ષુ
દેશ અને સર્વ પ્રાણીઓ એ મુમુક્ષુના કુટુંબી જનો, એ ભાવ જણાવવા
રૂપે જ્ઞાતિ કે દેશનો વેશ છોડી, મમત જગતની સાથે મળધે દશાવતાર
માધુનો વેશ ધારણ કરે એ જોઈએ તત્ત્વદષ્ટિએ વૈરાગ્ય અને વેશને
મમથ રહ્યો જ છે અમરના ખ્યાનમા મદા જગત રહનારી થેજી અમ
મને છે, તેમ સાધુના વેશથી નીટળાએતો ત્યાગી પોતાના વેશની તર
મ । જગત રહ અને પ્રમા ન કરે, પરિણામે સપૂર્ણ સાધુ બને, એટલે
હેતુપૂર્વક વૈરાગ્ય અને વેશનો સબધ છે મનોવિજ્ઞાનની દષ્ટિએ જોઈએ
તો હુ ત્યાગી છુ, હું સાધુવેશધારી મનુષ્ય છુ' એવું જો ભાન
સાધુવેશ આડે પહોર અને આડે ઘડી કગવ્યા કરે છે તે એ સાધુના મ
પર થતું એ પ્રમારનું સ્વયસૂચન ॥ ૧૩૩-સાદૃશ્ય ॥ છે ચારિત્ર
પાનનમા એ સ્વયસૂચન મ દર્શાર બને છે ખરું, પરંતુ વિશેષ ઉપખ
તો તે ભારિક પરિણામી અને સગન મનના મનુષ્યોને જ નીરડે છે એ

ચિત્તના જે ત્યાગીઓ ન દોષ તેઓના મન ઉપર વેશની કશી અમર થતી નથી ક્રુદ્ધ, શાંતિ, દેશ, ધર્મ્યા મિથેના સમયે છે. અને આખા જગત માથે મબધ જે. એ તથા વમુધના મર્વે જીવેને ક્રુદ્ધરૂપે માન્યા તેના પરિદર્શન માટ (પરિદર્શનાય) એ શાંતિવિશિષ્ટ કે દેશવિશિષ્ટ વેદાત્મકો અને નિગ્રાહ વેશ પહેર્યો, તેથી ઠાપ જે જે દીક્ષિતોના મન પર પૂર્ણનયા ળાય તે તે દીક્ષિતોને માટે એ વેશ તત્ત્વન ઉપકાગદ થયો સખાય નહિતો પરિદર્શનાય ને જ ને પ્રદર્શનાય-બીજાઓને દેખાના પૂગની જ એ વેશની ઉપયોગિતા ની ગણાય ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કંથુ ઠ કે શ્વિત્તજિર્ણ ન મિર્ણિજ જડી સપાડી મુદિર્ણ । છવાળિ વિ ન તાગતિ દુસ્તીલ પરિચાગર્વ ॥ વિન્નાલણ દુસ્તીલ મરનાખા ન મુચ્ચદ । મિલ્લગળા ગિદરથે વા મુચ્ચદકમ દિવ ॥ અ. ૫-૨૧-૨૨ ॥ અથાત્-ચી વ કન, અગમ્યર્મ ધારણુ કરવાથી થાતો નમ્મ સ્ટેવાથી, જટા રાખવાથી, કથા ધાગણુ કરવાથી, માધુ મુજાવવાથી અને એના એવા બાધાચાર ધારણુ કરવાથી કાઈ દુગ-ચારી-કુમાગી સાધુ મોનાને કુર્ગતિથી બનારી સકતો નથી કુલીન ભીક્ષા માગીને આદિવિ । દરે, ધણુ મનાચાર સેવે અને પાપકર્મ વર્જે નહિ તો તે નરમ્થી હો નહિ ધણુ પવિત્ર વન । મખનાઝ માધુ હાંધ ૨ મમાગી હોય તોપણ અર્ગે જાય છે (૧૩૩)

ચતુર્ય પરિચ્છેદ

મહાપ્રતો અને પાપમ્થાનનો પરિહાર

અદિસામત્યપ્રતિષ્ઠા । ૧૩૪ ॥

જાતેડપિ ક્ષુધયા તૃપા પરિભવે કુર્યા ન હિંસાં મનાક્ષા
પદ્મકાયાડ્ઙ્ગિપુ કંશ્યક્ષિત્તનુમૃત સદ્ગુલ્પમાત્રાદપિ ॥

કર્સિમશ્ચિત્ સમયેઽપિ દારુણતરે ક્રોધેન લોભેન વા
હાસ્યેનાપિ ભયને વાઽનૃતવચો દ્વૂયા ન કિશ્ચિત્સ્વયમ

અહિમા અને સત્યની પ્રતિજ્ઞા.

ભા-૧૪૨—લીલા લેલી વખતે લીલિને આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરવડી
છે પ્રથમ અહિસા પ્રતિજ્ઞા—શૂળ, તરસ, રોગ કે મૃત્યુનો ગમે તેવો પણ
ભય થને તોપણ ઝકાયમાના કોઈ પણ પ્રાણીની વચન કાપા તો
પણ મઠ'પ માત્રથી પણ હિમા નહિ કર, નહિ કરાવું નહિ કરતાને અ
મોહુ ખીજી મત્યપ્રતિજ્ઞા—ગમે તેવો દારણુમા દારણુ સમય આવે તોપણ
કોધની, લોભથી ભયથી, કે હાન્યથી ક્ષેષ માત્ર પણ અસત્ય વચન ન
મોહું, નહિ બોનાવું નહિ બોવતાને અનુમોહુ (૧૩૪)

વિવેચન—ત્યાગી અને આવકને જૈન ધર્મમા સર્વાવિગતિ અને દે
વિરતિ હઈ છે જે મમાગમાથી મવચા વિરત થએલો છે તે સર્વાવિ
અથવા માધુ છે અને જે અદત-દેશન વિરત થએલો છે તે દેશવિ
અથવા આવક કહેવાય છે સાધુ અને આવકના ધર્મના પાયો એક
તત્ત્વ ઉપર રચાયે છે કે જેની રીતે સન્ધાસી અને મસારીના ધર્મ
તત્ત્વ પણ સમાન છે માત્ર એ ધર્મપાનનની માત્રા ન્યૂનાધિક હોય
સાધુ કે સન્ધાસી ધર્મના તત્ત્વોનું પાનન જેટલી ઉમ્મતાથી કરી શકે તે
ઉમ્મતાથી આનક કે સસારી પોતાના આમાગિક જીવન તથા વ્યવમા
લીલે કરી ન શકે તેથી શાસ્ત્રમારોએ આવક કે સસારીના ધર્મપાન
મર્યાદા બાંધી છે, જ્યારે સાધુ કે મન્ધાસીના ધર્મપાનનની મર્યા
બાધના તેને સર્વથા ત્યાગી જનવાને સૂચ્યું છે આ કારણથી જૈન ધર્મ
જે પ્રતો આવકના છે તે જ પ્રતો સાધુના છે, પરંતુ આનકોના પ્રતો મ
દિત હોઈને અણુપ્રતો છે, જ્યારે સાધુઓના પ્રતો મજાનતો છે એ
આશ્રમના કર્તવ્યોનો બોધ અન કરવામા આવતો હોય એ મદાપ્રતોની
વિવેચના આ શ્લોકથી પ્રારંભાય છે આવકોના આ જ અણુપ્રતો
પૂર્વ શ્લોકમા ઉલ્લેખ થઈ ચૂક્યો છે

પ્રથમ મહાનત અદિસાની પ્રતિગા છે કે જે એક ત્વાગીએ મહાણુ કરવાની છે, સમારીની અદિસાની પ્રતિગા મન વચન અને કાયાવડે દિસા કરી, કરાવવી નહિ એવી હોય છે, બ્યારે માત્ર કે સન્માસીએ તો મન વચન અને કાયાવડે દિમા કરી નહિ કરાવવી નહિ, અનુમોદરી નહિ એવી પ્રતિગા રેવાની છે પાપ કિંવા કર્મખંધન મન વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગવડે કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ કરણદ્વારા યામ છે એટલે એમ્દરે નવ કોટિવડે કર્મખંધન યામ છે, અને એ સર્વ પ્રદાગની નિમા ત્વાગવાની પ્રતિગા એ દીક્ષિતની પરીની પ્રતિગા છે અહીં 'અદિમા' એમ્લે શું એ મન્ત્રનો પ્રશ્ન છે 'દિસ' એમ્લે ધાત કર્વે એ ધાતુ ઉપરથી 'દિમા શઃ' સિદ્ધ થએલો છે, પરંતુ અહિં એ નકાગત્મક કે સન્મતિ વિમ્મત મથનો પ્રતિપાદક છે એક પ્રાણીના દેહથી પ્રાણને છૂટા ન કરવા એમા જ અદિમાની પૂર્ણતા ધર્મજ્ઞતા નથી થી મનાવીર આચાર્યગ સુત્રમા કહે છે કે-મનુષ્યો દિસા અનેક દેવપૂરક અનેક પ્રકારે કરે છે એવી કોઈ પણ દિમા મુનિ કરે નહિ આ માટે થી મહાવીરે કેવળ જ્ઞાન ઉપરથી ૫૪ ગોત્રમાદિને પ્રથમ મહાનત-અદિમાની પ્રતિગા પામ્ય ભાવનાઓ માથે મમજવી છે

" હે ભગવન્ ! હું સર્વ પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરું છું તે એવી રીતે કે સૂક્ષ્મ કે મધુગ જમમ (ત્રસ) કે સ્થાવર જીવનો જીવનપર્યંત મન-વચન-કાયાએ કરીને ત્રિવિધે પોતે ધાન નહિ કરું, ખીજા પાસે નહિ કરાવું અને કરનારને નહિ અનુમોદું તેવા જીવધાતને પડિછમું છું, નિહ છું મરડું છું અને તેવા અધ્યાત્મને વોમગવું છું તેની ભાવનાઓ (૧) મુનિએ ધર્મામ્ભિતિ મહિત ધર્મ વતણુ, કરણકે ધર્મામ્ભિતિગદિન હોય તે મુનિ પ્રાણાદિનો ધાત વગેરે કરતો ગ્રહે છે (માર્ગે ચાનના ૨૪ જગુઓનો ધાત ન યામ તે માટે જોઈ-સલાશીને ચાનવું તે ધર્મા સમિતિ) (૨) મુનિએ પાપખરેડું, સંગ્રામ, દુષ્ટ કિંનાસદિત, કર્મખંધ-વારી કે જે કરનાર, કર્તૃત્વ, દ્રેષ્યકૃત, પરિતપ્ત તથા જીવ-મૃતનુ ઉપાનત

જે વચન પાપખરેતુ સ્તોષ, દુષ્ટ ક્રિયાવાળુ, જૂતોપધાતક ટોચ, તેવું વચન મુનિએ ન ઉચ્ચારવું પણ પાપરહિત વચન ઉચ્ચારવું (૪) મુનિએ ભડોપકગ્ધુ લેના-સાખતા સમિતિસરિત વર્તવું પણ રહિત ન વર્તવું, કારણકે રહિતપણે પ્રાણાદિકનો ધાત ધાય છે (૫) મુનિએ આહાર-પાણી જોઈને વાપરવા, ના છાકે વગરજોયે વાપરનાથી પ્રાણાદિકનો ધાન ધાય છે ”

આ રીતે અદિસા એ એમનું મૂળ જીવેના પ્રાણાતિપાતથી વિગ્રમ નથી પણ મન વચન કાયાએ કરીને તેમનો અદાદ છે અને તેટલા જ માટે અદિસા એ પરમ ધર્મ છે—એકની અવાતકતા નથી મનાતમા ગાધીજી કહે છે કે—‘ અદિસા બાળે આપણે જે જાડી વસ્તુ જોઈએ છીએ તે જ નથી કોઈને ન જ ખારતુ એ તો છે જ કુવિચાર માત્ર દિસા છે, ઉતાવળ દિમા છે મિથ્યા ભાષણ દિમા છે રૂપ દિમા છે ગ્રાહનું ખૂંટું ધન્યુ દિમા છે ’ મી મદાવીર ભગવાને પ્રથમ મનાતની ભાવનાઓ સાથે આપેની સમજૂતી અને મદાતમા ગાધીજીના ઉપગના વચનોમાનું મહત્ત્વ કેટલું સમાન છે તે કહી બતાવવાની કશી જરૂર નથી અથવા માત્ર થોડા મૂત્રરૂપ શબ્દોમા આ અદિસાની વ્યાખ્યા કરી બતાવી છે પરંતુ ઉપર જણાવેલું બધું મહત્ત્વ તેમા સમાવિટ ધાય છે પૃથ્વી પાણી, વાયુ અગ્નિ, વનરપતિ અને ત્રસ કાય એ જોઈ કાયાના જીવેની વચન અને કાયા ઉપગત મનના સકલપવડે પણ તિમા ન કરવી એને સક્ષેપમા પ્રથમ પ્રતિગા કહેની છે મુનિએ બીજી બધી વાસનાઓનો ત્યાગ કરેને જ ટોચ છે, માન મદ હોવાથી ક્ષુધા અને તૃષ્ણાના નિવારણ અથે આહાર-પાણી જોઈએ છે એટલે તથે પણ તે કોઈ પ્રાણે દિસા ન કરે એવું તત્ત્વ તે પ્રતિગામા મમાવેલું છે આટની મહત્ત્વમય પ્રતિગાને માટે મદાભારતના અનુશાસન પદમા જે પ્રશસ્તિવાક્યો ઉચ્ચારેના છ તે સુચોચ લાગે છે

અદિસા પરમો ધમસ્તયાઽદિસા પરો દમ ।

અદિસા પરમ દાનમદિસા પરમ તપ ॥

અથાત્—અર્થિઆ ઉત્તમ ધર્મ, ઉત્તમ દમ, ઉત્તમ દાન અને ઉત્તમ તપ છે. મુનિની સત્યરિત્થક પ્રતિગ્તા પણ વ્યાપક જ હોય મનુષ્યે સત્યવૃતા વચ્ચે અને વૃજ્ઞન્ત ન પ્રતિબુદ્ધન ઈત્યાદિ વચનો દાન વાળીનો સયમ મુચ્ચરેયો છે. અને અચકાર જે. શાસ્ત્રાનુસાર તેથી વધારે વ્યાપક સયમ મદો પમા મુચ્ચરે છે. ગમે તેવો દુર્ભ્રુકાળ ઉપશ્ચિન થાય, છતાં મુનિ કાંધ લોભ, ભય કે કામ્યથી જરા પણ અમત્યની જાણવાશુ વચન ન ઉચ્ચારે, એટલું જ નહિ પણ તેવું વચન જ વની પામે ન ઉચ્ચારવે અને ઉચ્ચાર નાગને ન અનુમોદે અથાત્ મુનિ જ કાંઈ બોલે તે મત્ય જ મોતે અને કોષાદિ દુર્ગતિના ઉભગમા નહિ પણ શાનિથી તથા વિચારપૂર્વક મોતે શ્રી મદાવીરે ખી ન મુલાવા રૂપ વચનહોતા ત્યાજની પાચ ભાવનાઓ એની શાચી છે કે (૧) મુનિએ વિચારીને મોતનું (૨) કોષપૂર્વક મોતનું નહિ, (૩) સેવપૂર્વક મોતનું નહિ (૪) ભયપૂર્વક મોતનું નહિ અને (૫) રાત્ર્ય કરત મોતનું નહિ આ પાચે ભાવનાઓશ્ચી મળાજામા મળાધને ઉચ્ચારાએતુ વાક્ય નિર્નયુ મત્ય જ મોત આી તેથી એવું સત્ય જ ઉચ્ચારવાની પ્રતિગ્તા એ કોઈ પણ ત્યાગી, માધુ કે મન્યાસીએ પ્રદાન કરનારાયકે રાય એ નિમસ્ય છે જના મત્ય વાળીને માટે પણ કેટલાક નિયમનોની આવશ્યકતા હે છે અને તે વિર આગમ ઉપર કરેવામા આગે (૧૭૪)

[હવે અધમર ત્રીજી અને ચોથી પ્રતિજ્ઞાના નિર્દેશસહિતે કરાને એક પ્રોહમા હે છે]

અસ્તેયશ્ચ ચર્યપ્રતિજ્ઞા । ૩૩૨ ॥

લુચ્છ વસ્તુ તૃણાદિક વરતર વસ્ત્રાદિક મૂલ્યવદ્ ।
 ગૃહ્ણીયા ન વિનાઽઽજયા કચિદ્દહો તન્નાયકસ્ય સ્ફુટમ્ ॥
 સેવેયાપિ ન મેયુન ત્રિકરણેર્દિવ્ય ચ માનુષ્યક ।
 સન્નદ્ધો નવમિશ્ચ ગુપ્તિમિરહ દેહાવસાનાવયિમ્ ॥

અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા

ભાવાર્થ—ત્રીજી અસ્તેય પ્રતિજ્ઞા તુલ્યાદિ તુચ્છ વસ્તુ હોય કે વસ્ત્ર આદિ મૂલ્યવાળી વસ્તુ હોય, પણ તેના માલેકની ચોખ્ખી ગતિ લીધા વિના ક્યાય પણ કાંઈ વસ્તુ ગ્રહણ નહિ કરે, નહિ કરાવું કરતાને નહિ અનુમોદન આપી બ્રહ્મચર્ય પ્રતિજ્ઞા દેવ મળેથી, કે મનુષ્ય-તીર્થંચ સંબંધી મૈથુન-અશ્વસ્યચર્ય, બ્રહ્મચર્યની નવ સુષ્ટિ-નવ વાચ્યી સુમરતીને નહિ સેવું, નહિ સેવગતું, સેવતાને નહિ અનુમોદન-શ્રવનપર્વન (૧૭૫)

વિવેચન—અ ત-નહિ ? સાચની વસ્તુ લેવી તે સ્તેય અથવા ચોરી કહેવાય છે અદત વસ્તુ ન લેવી તે અસ્તેય અથવા અચાર્ય કહેવાય છે શુ સસારીએ કે શુ ત્યાગીએ ? ત્યાગી વસ્તુ તેના માલેકની પરવાનગી વિના ન જ લેવી જોઈએ, તે તો નીતિનો એક આભાવિ નિયમ જ છે ખત સસારીને જે કેટલીક આભારિક રૂઢ નીતિશાસ્ત્રકાર આપે છે, તે છૂટ ત્યાગીને મળી શકે નહિ. કોઈ નશ્ત્રી વસ્તુ હોય અને તે તેના માલીકની પરવાનગી નહિ હોવા છતાં લેવી-એવી માન્યતાથી કે તેવી પરવાનગી તેના માલીકના જ હોય તો જરૂર આપે, પરંતુ તેની ગેરહાજરીને કારણે તેવી પરવાનગી સેવાનું ન બની શકે, તથાપિ તેવી વસ્તુ તેની જે હાજરીમાં તેની પરવાનગી વિના લેવી એ ચોરી નથી-ચોરશુદ્ધિથી તે લીધી ન હોય તો તે સ્તેય નથી, તેવો નિયમ મસારીઓને માટે જગતમાં પચાતો આવ્યો છે આવી છૂટ મસારીઓના અસ્તેયના અણુનતમા શાસ્ત્રકારે પણ ઉચ્ચેખી છે પરંતુ ત્યાગી માટેનું અસ્તેય તત્તો તેથી ખૂબ આગળ વધેલું હોય છે આ માટે અથગ તુચ્છ વસ્તુ તુણાદિક્ષથી માલીકને મૂલ્યવાન વસ્ત્રાદિ સુધીની કોઈ પણ વસ્તુ તેના માલેકની પરવાનગી વિના ન લેવી તેને જ મુનિનું અસ્તેય મહા મત કહે છે અને તે ચતુર્થ છે ક્વચિદ્ શબ્દવડે અચકાર કોઈ પણ ગ્રાહ્ય ? સંજોગનું સૂચન કરે છે, અર્થાત્ જમે તવા મુરેલીબધાં પ્રસંગે પણ એવી રમૂજ કે સૂચન ચોરી ગવાની ના કરી મુનિએ પોતાનું મત આપીને ધરે પાળવાનું છે તેનું સૂચન કરે છે વીર જયનાને આ નગે મદન વિતા-

રીને કહ્યું છે “ જામ, નગ કે અણ્ણમા મેડુ, ચોડુ કે જાંતું, નાનું કે મોડું, અચિત્ત કે અચિત્ત, અણ્ણીધેનું હું જીવનપર્વત, મન વચન કે કાયાએ કરી સહિ નહિ તેવગતુ નહિ, લેનારને અનુમન કરે નહિ, તથા અત્તાત્તનથી નિર્વર્તુ છુ પાવત તેના અજ્ઞાને વેગમતુ છુ ” આ નતના પાનન અર્થેની પાચ ભાવનાઓ “આત્મારાગ” મુત્રમા નીચે મુજબ કહી છે (૧) કેષ પશુ વસ્તુ, માધન કે સગવડ અપરિમિત નહિ પણ પરિમિત-મરત્ત બાધેલી આગવી (૨) આત્મ પાતી મુકની પગવાનગી લાધને વાપરવા (૩) કાગ-ક્ષેત્રની પણ મરાઘ બાનીને વસ્તુ લેવી (૪) કરી-ફરી રેતેલી હ બાધવામા સાવધ રહેવું કા જુએ એવી હ નહિ બાધવાથી અત્તનું નાન લેરાઈ જાય છે (૫) સાધર્મિ પામેથી પણ પરિમિત વસ્તુ-માધન લેવા મદાત્મા ગાધીછ પણ હદ બાધ્યા વિનાના પરિમિતને કે અમયમપૂર્વક વાપરેલી વસ્તુને “તેય” ચોરી લેએ છે તે વહે છે “ચોરી નહિ કરવાનો સિદ્ધાન્ત ધણો ઉડા છે પોતાને જે ચીજ્જી જરૂર ન હોય તેની ચી / તેના માનેની લેવી તે પણ ચોરી જ છે કામના તરીકે મને જરૂર હોય તેના કરતા જે હું વધારે હજ બાઉ તો તે ચોરી ગણાય અર્થ વગરની જરૂરીઆતો વધારીને આપણે અનજાણે ચોર બનીએ છીએ ” મદાભાગતના અનુશાસન પદ્ધતિમા પણ અમનેયની પુષ્ટિ નીચેના શ્લોક વડે કરવામા આવી છે

અરણ્યે વિજનૈ ચ્યસ્ત પરસ્ય વૃદ્ધવતે યદા ।

મનસાડપિ ન દુઃકૃતિ તે નગા સ્વર્ગગામિન ॥

અર્થાત્—અણ્ણમા કે નિર્જન સ્થાનમા પરાયુ દ્રવ્ય પડેછુ જોવામા આવે તે મન વડે પણ લેવાની ઈચ્છા જેઓ ન કરે તેઓ જ અજ્ઞાના અધિકારી છે

‘તોકના ઉત્તગર્ધમા સક્ષેપે કરીને અનુર્થ-અદ્વયમ મદાનતની પ્રતિ ગાનો ઉલ્લેખ કરવામા આવેનો છે મસારત્યાગી કે મન્યાસીએ સ્વસ્ત્રી કે પરસ્ત્રી માથેના ઐયુનનો તો ત્યાગ જ કરેલો હોય છે, પરંતુ તે પોતાના મન વડે અલ્લઙ્ગ્યર્થ ન લેવે કિંવા તેના મનમા વિષયવિમગ્ની જાગૃતિ ન થાય તે માત્રની મુખ્યત્વે કરીને આ પ્રતિગા છે દેવ, અનુબ્ધ કે તિયંચ

અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા.

ભાવાર્થ—ત્રીજી અસ્તેય પ્રતિજ્ઞા તથા આદિ તુ છ વસ્તુ હોય કે વસ્ત્ર આદિ મૂલ્યવાળી વસ્તુ હોય, પણ તેના માટેની ચોખ્ખી રજા લીધા વિના ક્યાય પણ કોઈ વસ્તુ અદ્વંજ્ય નહિ કરે, નહિ કરાવુ કરતને નહિ અનુમોદુ ચોથી બ્રહ્મચર્ય પ્રતિજ્ઞા દેવ સંબંધી, કે મનુષ્ય-તીર્થસ્થ મનુષ્ય મનુષ્ય-અબ્રહ્મચર્ય, બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિ-નવ વાચ્યી ગુપ્તિ રહીને નહિ મેરુ, નહિ શ્રેવણુ, મેવનાને નહિ અનુમોદુ-૭-વનપર્ષન (૧૩૫)

વિવેચન—અ ત-નહિ દેવાચની વસ્તુ લેવી તે સ્તેય અથવા ચોરી કહેવાય છે અદ્વંજ્ય વસ્તુ ન લેવી તે અસ્તેય અથવા અચોર્ય કહેવાય છે તુ મ સારીએ કે તુ ત્યાગીએ ડાઘની વસ્તુ તેના માટેકની પરવાનગી વિના ન જ લેવી જોઈએ, તે તો નીતિનો એક આભાવિક નિયમ જ છે, છતાં સસારીને એ કેટલીક આભાવિક છૂટ નીતિસાસ્ત્રકાર આપે છે, તે છૂટ ત્યાગીને મળી શકે નહિ. કોઈ નહ-ની વસ્તુ હોય અને તે તેના માલિકની પરવાનગી નહિ હોવા છતાં લેવી-એવી માન્યતાથી કે તેવી પરવાનગી તેના માલિક હાજર હોય તો જરૂર આપે, પરંતુ તેની ગેરજરૂરીને કારણે તેવી પરવાનગી લેવાનું ન બની શકે, તથાપિ તેવી વસ્તુ તેની ગેરજરૂરીમા તેની પરવાનગી વિના લેવી એ ચોરી નથી-ચોરસુદ્ધિથી તે લીધી ન હોય તો તે સ્તેય નથી, તેવા નિયમ સસારીઓને માટે જગતમા પગાતો આ યો. કે આવી છૂટ સસારીઓના અસ્તેયના અહમ્મતમા શાસ્ત્રકારે પણ ઉલ્લેખી છે પરંતુ ત્યાગી માટેનું અસ્તેય વ્રત તો તેથી ખૂબ આગળ વધેલું હોય છે આ માટે અથગાર તુચ્છ વસ્તુ તૃણાદિકમ્થી માટીને મૂલ્યવાન વસ્તુ સુધીની કોઈ પણ વસ્તુ તેના માલિકની પરવાનગી વિના ન લેવી તેને જ મુનિનું અસ્તેય મત વ્રત કહે છે અને તે મથાર્ય કે ક્વચિદ્ સમ્પદને અથગાર કોઈ પણ વસ્તુ કે સંજોગનું સૂચન કરે છે, અથાત્ જો તવા મુરકેની ભર્યા પ્રસંગે પણ એવી ગ્રંથગ કે સૂક્ષ્મ ચોરી કરવાની ના કહી મુનિએ પોતાનું વ્રત આગળ મરે પાળવાનું છે તેનું સૂચન .રે છ નીર ભગવાને આ નતને અનુવિન

રીને કહ્યું છે “ જામ, નગ કે અરણ્યમાં રહેતું, ચોટું કે ઝાણું, નાનું કે મોટું, અચિત્ત કે અચિત્ત, અણુદીપ્તું હું ધ્વનિપર્ણત, મન વચન કે કાયાએ કરી હૃદ નદિ દેવગણ નદિ, લેનારને અનુમન કરે નદિ, તથા અ તાત્ત્વની નિર્વર્તુ છુ યાવત્ તેવા અવાચને વોચ્ચાણુ છુ ” આ નતના પાત્ર અથેની પ્રાય ભાવનાઓ ‘આચાર્ય’ સૂત્રમાં નીચે મુજબ કહી છે (૧) કોષ્ટ પણ વસ્તુ, સાધન કે સમવક અપરિમિત નદિ પણ પરિમિત-મધ્યાત્ર આધેલી માગરી (૨) આત્ર પાણી ગુરની પગવાનગી લાઇને વાપરવા (૩) કાગ-લેવની પણ મધ્યાત્ર આ રીતે વસ્તુ લેરી (૪) ફરી-ફરીનેતેની હવ આધવામાં સાવધ રહેતું કાનલિ એરી હૃદ નદિ આધવાથી અ તનુ દાન લેવાઈ જાય છે (૫) સાધર્મિક પામેથી પણ પરિમિત વસ્તુ-આધન લેવા મધ્યાત્રમાં માધીછ પણ હવ આધ્યા વિનાના પરિમિતને કે અસવમપૂર્વક વાપરેલી વસ્તુને ‘સ્તેષ્ય’ એરી તેણે છે તે કહે છે ‘એરી નદિ જ્વાનો મિદાન્ત ધણો ઉડા છે પોતાને જે ચીજની જરૂર ન હોય તેરી ચીજ તેના માતેકની લેરી તે પણ એરી જ છે । ખના તરીકે મને જરૂર હોય તેના કચ્છા ને હું વધારે ફળ ખાઉં તો તે એરી અણુાય અર્થ જરૂરી જરૂરીઆતો સધારીને આપણે અનુભવણે એર બનીએ છીએ ” મધ્યાત્રતના અનુદાસન પર્વમાં પણ અતેયની પુષ્ટિ નીચેના શ્લોક વડે જવામાં આવી છે

અરણ્યે વિજ્રને વ્યસ્ત પરસ્થ દુરયતે યદા ।

મનસાઽપિ ન દુઃકૃતિ તે નરા દ્યગગામિન ॥

અર્થાત્—અરણ્યમાં કે નિર્જન ગ્રામમાં પગાયુ દ્યગ પડેછુ જોવામાં આવે તે મન વડે પણ લેવાની ઈચ્છા જોઓ ન કરે તેઓજ અર્જના અધિકારી છે

શ્લોકના ઉત્તરાર્થમાં સંક્ષેપે કરીને ચતુર્થ-અઢાયર્થ મદાનતની પ્રતિ યોના ઉલ્લેખ કરવામાં આવેતો છે સસારત્યાગી કે સન્ધ્યાસીએ સ્વચ્છી કે પગ્ની આવેના મૈયુનનો તો ત્યાગ જ કરેતો હોય છે પગુ તે પોતાના મન વડે અસહાય ન સેવે કિંવા તેના મનમાં વિશ્વવિકાસની જાગૃતિ ન થાય તે માનવી મુખ્યત્વે કરીને આ પ્રતિજ્ઞા છે દેન, મનુષ્ય કે તિર્થંચ

અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા.

ભાવાર્થ—ત્રીજી અપ્તેય પ્રતિજ્ઞા તૃણ આદિ તુલ્ય વસ્તુ હોય કે વસ્ત્ર આદિ મૂલ્યવાળી વસ્તુ હોય, પણ તેના માનેકની ચોખ્ખી રમ લીધા વિના ક્યાય પણ કાઈ વસ્તુ ગ્રહણ નહિ કરે, નહિ કરાવુ, કરતાને નહિ અનુમોદુ ચોથી બ્રહ્મચર્ય પ્રતિજ્ઞા દેવ સળધી, કે મનુષ્ય-તીર્થેય મનુષી મૈથુન-અશ્વહતચર્ય, યજ્ઞચર્યની નવ યુષ્ઠિ-નવ વા-થી યુષ્ઠરહીને નહિ મેડુ નહિ શ્વેતગવુ સેવનાને નહિ અનુમોદુ-શવનપર્યંત (૧૩૫)

વિવેચન—અ ત-નહિ દેવાય-ની વસ્તુ લેરી તે સ્તેય અથવા ચોરી કહેવાય છે અદત્ત વસ્તુ ન લેરી તે અસ્તેય અથવા અચોર્ય કહેવાય છે શુ સસારીએ કે ગુ ત્યાગીએ ઇષ્ટની વસ્તુ તેના માનેકની પરવાનગી વિના ન જ લેવી જોઈએ, તે તો નીતિનો એક આભાવિક નિયમ જ છે, છતાં સસારીને જે કેટલીક આભાવિક જ્ઞાત નીતિશાસ્ત્રજ્ઞર આપે છે, તે જ્ઞાત ત્યાગીને મળી શકે નહિ ઇષ્ટ નજી-ની વસ્તુ હોય અને તે તેના મારીકની પરવાનગી નહિ હોવા છતાં લેરી-એવી માન્યતાથી કે તેવી પરવાનગી તેના માલીક હાજર હોય તો જરૂર આપે, પરન્તુ તેની ગેરહાજરીને કાગળે તેવી પરવાનગી લેવાનું ન બની શકે, તથાપિ તેની વસ્તુ તેની ગેરહાજરીમા તેની પરવાનગી વિના લેરી એ ચોરી નથી-ચોરશુદ્ધિથી તે લીધી ન હોય તો તે સ્તેય નથી, તેવો નિયમ સસારીઓને માટે જાતભા પળાતો આ થો છે આવી જુદો સસારીઓના અપ્તેયના અપુનતમા શાસ્ત્રકારે પણ ઠસ્યેખી પરન્તુ ત્યાગી માનેક અપ્તેય વ્રત તો તેથી ખૂબ આગળ વધેલું હોય છે આ માનેક અથકાર તુચ્છ વસ્તુ તૃણાદિકમ્થી માલીને મૂલ્યવાન વસ્ત્રાદિક સુધીની કોઈ પણ વસ્તુ તેના માનેકની પરવાનગી વિના ન લેવી તેને જ મુનિનું અપ્તેય મહા વ્રત કહે છે અને તે મથાર્થ છે ક્વચિદ્ શમ્ભવકે અથકાર કોઈ પણ મથાર્થ કે સંજોગનું મૂલ્યન કરે છે, અથાત્ મમે તના મુરકે-નીભર્યા પ્રસંગે પણ એવી મથૂળ કે સદમ ચોરી કરવાની ના કહી મુનિએ પોતાનું વ્રત ખાડાં પડે પાળવાનું છે તેનું મૂલ્યન કરે છે વીગ જાણવાને આ નતને મહાજ્ઞાન

રીને કહ્યું છે = જામ, નગર કે અરણ્યમાં રહેતું, ઘોડું કે ઝાંઝું, નાનું કે મોટું, મચિત્ત કે અચિત્ત, અણદીધેતું હું જીવનપર્યંત, મન વચન & કાયાએ ફરી લઉં નહિ, લેસગતું નહિ, લેનાગને અનુમત કર નહિ, તથા અદત્તા નથી નિર્વર્તુ છું યાવત તેવા અવભાવને વોમગતુ છું ” આ નતના પાનન અર્થેની પાચ ભાવનાઓ ‘આચારાગ’ સૂત્રમાં નીચે મુજબ કહી છે (૧) યાદ્ય પશુ વસ્તુ, માધન કે સગરડ અપરિમિત નહિ પણ પરિમિત-મયાદા બાધેલી ભાગવી (૨) આજા પાણી મુદ્દની પગાનગી લઈને વાપરના (૩) કાળ-લેટની પણ મયાદા બાધીને સ્તુ લેવી (૪) ફરી-ફરીને તેની દુઃખાવવામાં આવશ્ય રહેતું કાગધુએ એની દદ નહિ બાધવાથી અતનુ દાન લેવાઈ જાય છે (૫) સાધર્મિય પામેથી પણ પરિમિત વસ્તુ-સાધન લેવા મ્હાત્મા ગારીજ પણ દદ બાધ્યા વિનાના પરિમિતને કે અમયમપૂર્વક વાપરેલી વસ્તુને ‘તેય ચોરી તેમે છે ત હદ છે ચોરી નહિ કન્વાનો સિદ્ધાન્ત ધણો છંડા છે પોતાને જે ચીજની જરૂર ન હોય તેની ચીજ તેના માલિકની લેવી તે પણ ચોરી જ છે દાખલા તરીકે મને જરૂર હોય તેના કરતા જે હું વધારે ફળ ખાઉં તે તે ચોરી ગણાય અર્થ પગમી જરૂરીઆતો વધારીને આપણે અમનપણે રોર ખનીએ ડીએ ” મદ્દાબારતના અનુશાસન પર્વમાં પણ અતેયની પુષ્ટિ નીચે ॥ શ્લોક વડે કવવામાં આવી છે

અરણ્યે વિજ્રમે ન્યસ્ત પરસ્થ દુદયતે વદા ।

મનસાપિ ન દુઃકૃતિ તે મરા સ્વર્ગગમિન ॥

અર્થાત્—અરણ્યમાં કે નિર્જન સ્થાનમાં પરાયુ દુઃખ પડેલું જોવામાં આવે તે મન વડે પણ લેવાની ઈચ્છા જેઓ ન કરે તેઓજ સ્વર્ગના અધિકારી છે ।

સ્તોકના ઉત્તરાર્ધમાં મણેપે કરીને ચતુર્થ-અઠસર્યાં મનાનની પ્રતિ-શાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો કે મસાત્યાગી કે સન્યાસીએ અન્ધી કે પરન્ધી માથના ઐશુનનો તો ત્યાગ જ કરેલો હોય છે, પગતુ તે પોતાના મન વડે અસહાયર્થ ન મેલે કિંચ તેના મનમાં વિષયવિકારની ભગૃતિ ન થાય તે માની મુખ્યત્વે કરીને આ પ્રતિજ્ઞા છે દેવ, મનુષ્ય કે

સખેથી અમલચર્ચા મન-વચન અને કાયાએ કરીને ન સેવવું, ન સેવવાવું કે ન સેવતાને અનુમોદવું તે ચિંતરણે અને ત્રિયોગે અમલચર્ચા પાળવાની પ્રતિજ્ઞા છે આ પ્રતિજ્ઞાના નિર્ણય માટે પ્રયત્ન નવ ગુણિ અથવા અમલચર્ચા-પાનનની નવ વાડોનો ઉલ્લેખ કરે છે તે વાડો પૂર્વે શ્લોક ૧૭-૧૮ના વિવેચનમાં આપવામાં આવી છે મહાવીર સ્વામી આ નવ વાડોનો સમાવેશ થાય તેની પાંચ લાવનાઓ કહે છે (૧) મુનિએ વારંવાર સ્ત્રીની કથા કરવી નહિ કારણકે તેથી શાંતિનો ભંગ થાય છે (૨) મુનિએ સ્ત્રીની મનોહર કંદિયા વારંવાર જોવી-ચિંતવવી નહિ (૩) મુનિએ પૂર્વે સ્ત્રી સાથે રમેલી વિષયક્રીડાઓ મહારવી નહિ. (૪) મુનિએ મસખરેનું ઓ અધિક ખાનપાન કરવું નહિ (૫) મુનિએ સ્ત્રી, પશુ તથા નપુમ્મકથી વેરાયેના શય્યા તથા આમન સેવના નહિ નવ વાડો કે આ પાંચ લાવનાઓમાં જો એકે ત્યાગી કે સન્ધ્યાસીનું ચિત્ત સ્થિર ન થયું હોય તો તે ભયે દેહ વડે અમલચર્ચા સેવતા હોય અને કદાચ વાણીનું પણ અમલચર્ચા ન સેવતા હોય, ત્યાં મન વડે તો અમલચર્ચા સેવવાના બાળ્યે પ્રસંગોમાંથી તેને પમાર થવું પડે છે અને તે સમયે તેનું નિર્ણય મન વિશ્વમેવનમાં મત્ત થયા વિના રહેતું નથી કથા-આખ્યાનમાં દેવો ઈશ્વર અને અપ્સરાઓના પ્રસંગો આવે છે, સખા કે પ્રણામાં વસ્ત્રાભગણથી સન્ન થએલી મનોહર સ્ત્રીઓની ઉપસ્થિતિ હોય છે, અનિયમિતભારનો ધર્મ સમજેલા આપણા આર્ય સ્ત્રીપુરો ત્યાગી અને સયાગીને સાવપૂર્વકે નોતરી વિવિધ રમયુક્ત ભોજન વહોરાવે છે, એવા એના પ્રમજોમાં જો એ ત્યાગી સાવધાન ન રહે તો તેનું મન વિષયરસથી પરિપ્રાપ્ત થાય, તેને દેવોની ગાધર્વોની ઓ સ્ત્રીપુરોની જ નહિ પણ પૂવાથમમાં પોતે સેવેલી વિષયક્રીડાઓનું સમ્મગ્ન થાય અને મન જ વારી તથા કાયાને કર્મોમાં પ્રેરનાર દોષથી એવા મનવાગી ત્યાગીનું પનન ચના વાર લાગતી નથી વેળાવાથી ધર્મોના પ્રયોગ પણ ત્યાગીના અમલચર્ચાપાનને માટે તેમ જ નષ્ટિક અમલચર્ચાને માટે એવું સૂચન કરેલું છે કે, તેમણે સ્ત્રીઓનો અર્થ ન કરવો, તેમની માથે બોનવું નહિ, તેઓ વિરેની કથા કરવી નહિ તથા સાલગવી નહિ સ્ત્રીઓના સ્થાનમાં

જુલુ નહિ, સ્ત્રીઓએ મ્પતેંડુ વસ્ત્ર ધાનજી મ્પતુ નહિ કે મૈથુનાસક્ત પશુ-
પક્ષીઓને જોવા પણ નહિ. બોજન પણ વિશ્વામકિનજી કાગળીભૂત થાય છે,
તેથી તેના નિવાગ્નુ માટે એવું કહ્યું છે કે—

एककालं चरेद्भयं न प्रसज्जेत विस्तरे ।

भैक्षे प्रसक्ता हि यतिर्विषयेष्वपि सज्जति ॥

અર્થાત—સન્યાસીએ કેવળ એક મમય ભિક્ષા માગીને બોજન કરવું,
થોડું ખાવું, વધારે બોજન કરવાથી તેને સ્ત્રી આદિ વિષયોની ઈન્દ્રિયા ઉત્પન્ન
થશે (૧૩૫)

દૃષ્ટાન્ત—લક્ષ્મણા નામની એક ગજદંત્યા પૂર્વોપાજિત કર્મે કરીને
ચોરીમા જ રૂબો પામી કાળક્રમે તેણે દીક્ષા અગીકાર કરી અને વિવિધ
મહાનતા આદિની પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી એક સમયે તેણે કામક્રીડા કરતા
ચન્નાના યુગ્મને જોયું અને તેણે વિચાર્યું કે “શ્રી અગ્નિદત દેવે આ
ક્રીડાની આશા કેમ નહિ આપી હોય ? શ્રી અગ્નિદત દેવે વે ના ઉપવાળાના
કુખને નથી જાણતા ” પુરુષને, સ્ત્રીને અને નપુમ્નને એવા ત્રણ વક્ષ
છે અને એ ત્રણે વે મા ઉત્તરૌતર વતુ ને વતુ કામવાસના હોય છે સાખી
લક્ષ્મણાને આ પક્ષીયુગ્મને જોઈને આવેલ વિચાર તો થયો ખરો, પરંતુ
ગુરુ જ તેને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સાક્ષરી અને આવા મનોગત વિચારને માટે
ખત્તાવો થયો. પરંતુ લક્ષ્મણને લીધે તેણે આ કુવિચાર માટે શરૂ પામે
પ્રાયશ્ચિત્ત ન લીધું, અને પોતાની ભેગે જ તેના નિવાગ્નુ માટે પચાસ
વર્ષ સુધી પુષ્કળ તપશ્ચર્યા કરી છતાં મનમા શબ્દ રાખીને કરેલી તપશ્ચર્યાનું
ફળ તેને માનમિત્ર અશ્વઘ્વચર્ચના હોષમાથી મુક્ત કરી શક્યું નહિ (૧૩૫)

[સુનિએ કરવાની પાચમી અપરિગ્રહ પ્રતિજ્ઞા નીચેના મનોગત કરી છે]

निष्परिग्रहप्रतिज्ञा । ૧૩૬ ॥

त्यक्त क्षेत्रगृह च रूप्यकनक धान्य कुटुम्ब धन
हस्त्यश्वादिपरिग्रहश्च निखिलो नेच्छेयमेन पुन

યથદ્ધર્મસહાયકોપકરણ ગાત્ર ચ પાત્રાદિક ।

લેશેનાપિ ન તત્ર લોભમમતા કુર્યાં સમે કોટિભિ ॥

પગ્નિહૃત્યાગની પ્રતિજ્ઞા

ભાનાર્થ—ક્ષેત્ર, ઘર, સોનુ, રૂપુ, ધન, ધાન્ય, કુટુંબપરિવાર તાથી થોડા આદિ મધ્યમા પરિગ્રહનો એ ત્યાગ કયો છે, તે પગ્નિહૃતની હવે કરી પણ ઈચ્છા નહિ મૂકે, નહિ કરાવુ, કરતાને નહિ અનુમોદુ વળી જે જે ધર્મમાં મદાય કરનાર વચ્ચે પાન શરીર વગેરે ઉપગ્રહ શાસ્ત્રમાં કલા પ્રમાણે રા મવાની જરૂર પડે તે રાખાશ, પણ તેમાંએ લેશ માત્ર લોભ કે મમતા—મૂર્ખા નવ કોટિએ કરી નહિ રાખુ (૧૩૬)

વિવેચન—સસારના મુખોપમોમ તથા તેના સાધનો ત્યજીને— ઉપગ્રનો મોહ તથા મમતા ઊઠીને સાધુ—મુનિ થવા છતાં એ દશામાંએ પૂર્વની નહિ સમૃદ્ધિમાં મમત્વ ઉત્પન્ન થાય તેટલા માટે અને સાધુદશામાં જે દેહનિવાદ તથા સવમનિર્વાહ માટેના સાધનો હોય તેમાં લોભશુદ્ધિ કે મમતા ન જાગે, તે માટેની આ નિ પગ્નિહૃત અનિશ્ચ છે આત્યાગત મૂલમાં આ પ્રતિજ્ઞાના નિર્વાહ માટે નાક, કાન આખ, ગિહ્વા અને ત્વચા એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિપયનો સવમ કરવાની મૂચના કરેલી છે અને તે યથાર્થ છે, કાગળુકે ઇન્દ્રિયોદ્દામ જ ચિત્ત આસક્ત થાય છે આ આસક્તિને લીધે પરિગ્રહની ઈચ્છા ઉદ્ભવે છે કશુ છે કે—

દધતિ સાઘદમી વિપયા સુખ ।

સ્ફુરતિ વાવદિય હૃદિ મૂલતા ॥

મનસિ તત્ત્વવિદા સુ વિવેચને ।

કથ વિપયા કથ સુખ કથ પરિગ્રહા ॥

અર્થાત્—જ્યામુખી હૃદયમાં મૂલતા રહે છે, ત્યામુખી ઇન્દ્રિયોના વિપયો મનુષ્યોને મુખ આપે છે, પરંતુ તત્ત્વવેત્તાઓ અને સારાસાગ્ના વિવેચકોને મન તો એ ઇન્દ્રિયોના નિષયો તે વિષયમુખો કે પગ્નિહૃત બધુએ કરા લેખામાં નથી તાત્પર્ય એ છે કે નિષ્પગ્નિહૃત થવાો માટે

દરિયોદારા થતુ વિષયોનુ આગમન રોકવુ જોઈએ અને એ રીતે એ-
મુનિ પોતાની એ જાતિન પ્રતિપાનો નિરાહ કરી શકે છે

દષ્ટાત—એક નિર્જીવ વસ્તુમાં પણ પરિમદશુદ્ધિ રાખનાથી પરિમદ
અને મમત્વનો પરિવાર ટેટલો બને વડે હે તેન એક દષ્ટાત છે એક
સાધુ વનમાં પશુકુટિ બાધીને રહેતો હતો, અને એકાન્તે તોળીના
વચ્ચે એકાદ મે તુબા ૬ એકાદ દર્બગમ્યા વિના બીજે કશો તેને પરિમદ
હતો નહિ એકદા તેણે જોયું કે જગનનાથી પશુકુટિમાં આવેના ઠાઈ
ઉદરે પોતાનું લોળીનું વસ્ત્ર કે જે ધોઈને સ્ત્રુ હુ તે ઘાતરી નાખીને
નિરપેયગી અનાવી મૂક્યું છે, એટલે તેને પોતાના વસ્ત્ર-પાત્ર આંત્રિ
મક્ષણની ચિંતા થઈ ૮ આ બમથી ગતિ થવા માટે તેણે એક બિનારી
પાળી, એટલે ઉછાડા કુટિમાં આવના બધ થવા અને વસ્ત્ર-પાત્ર સુગંધિત
રચા, પરંતુ હવે બિનારીના પોષણ માટે ક્ષુ જોઈએ તે લાવવાની સાધુને
ચિંતા થઈ વનમાં તો કણ કે જઈ મળે-મૂંધ મળે નહિ એટલે સાધુએ
નગરમાં જઈને એક દુકાન ગાય આણી કુટિના આગણામાં બાધી એ
ગાયના ક્ષુથી બિનારીનું પોષણ થવા લાગ્યું, પરંતુ ગાયના પોષણની નવી
ચિંતા સાધુને દુભાવી ગાયને માટે ઘાસ જોઈએ, તે માટે પોતાના
રથાનની આમખામની જમીન ખેડીને સાધુએ ત્યાં જુવાર વાવી જુવારની
કડમથી ગાયનું પોષણ કરવાની માધુની ધામ્ણા હતી પરંતુ એ ખેતર
ખેડાયનું જોઈને રાજના મેવકા જમીનનો જ લેવા આન્યા ૧ સાધુ પામે
ધન હતું નહિ એટલે મેવકા તેને કેદ કરીને રાજ પામે તર્ક ગયા આ
અકિચન મધુને કેવી તરીકે જોઈને રાજને આશ્ચર્ય થયું અને પૂછ્યું કે
'હે માધુર્ય ૧ તમારી આ દશા શાથી થઈ?' માધુએ જવાબ દીધો કે
'હે રાજન ૧ મારી આ દશા કરાવનાર માત્ર એક તોળી પ્રત્યેની મારી
મમત્વશુદ્ધિ છે ૨' એમ કહીને પોતે ઉતરોત્તર કેવી રીતે પરિમદશુદ્ધિમાં
સપડાનો મયો તેની કથા સાધુએ કહી સભાગાની મગ્ગે માધુજી
આવી અને તેને મુક્ત કર્યા, પરંતુ માધુએ તત્પણ જોઈ લીધું
તોળી ૧ મમત્વ અને ત્યાગી દશામાં કાલ

મમત્વ, જેડુ આત્માને બંધનકારક તો છે જ ન્યાસુધી પ્રત્યેક વસ્તુમાં નિર્મમત્વ શુદ્ધિ થતી નથી, ત્યાસુધી વામના છૂટવા પામતી નથી આવી સમજણ ઉત્પન્ન થતા જ તેણે મત્સ્ય બધા પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ કરીને આત્મ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી (૧૩૬)

[મહાપ્રભો પૂરા થતા હવે અ ય સાપરવાનકોના ત્યાગ વિરેની મુનિની પ્રતિજ્ઞા વિરે અચકાર કથન કરે છે]

ક્રોધમાનપરિહારપ્રતિજ્ઞા । ૧૩૭ ॥

કુર્યાં નો મનસાઽપિ કોપમરિપુ પ્રાણાપહારિઽવપિ ।
સૂરિસ્કન્ધકશિષ્યવત્ સમતયા ક્ષાન્તિત્રિવિદ્ય્યાં પરામ
દેવેન્દ્રેણ ચ ચક્રિણાઽપિ વહુશસ્તોષ્ટૂચ્યમાનોઽપ્યહ
ગર્વ નૈવ વહેયમલ્પમપિ મદેહાવસાનાવધિમ્ ॥

ક્રોધ-માન-ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા.

જ્ઞાનાર્થ—ગમે તેવો શત્રુ માર માર કરતો પ્રાણુ હોય આવશે તોપણ તેના પ્રત્યે મનથી પણ ક્રોધ નહિ ૨૬ કિન્તુ જેકે ધક મરિના પાચમે શિષ્યોએ જેવી ક્ષમા ગળી તેની રીતે સમભાવ રાખીને હું પણ પરમ ક્ષમા રાખીને દેવેદ કે ચક્રવર્તી જેવા આર્યો અનેક પ્રકારે શત્રુની જે તોપણ તેણે માત્ર ગર્વ-અભિમાન નહિ કરે ન્યાસુધી આ દેહ રહેરો, ત્યાસુધી એ પ્રતિજ્ઞા પાળીશ (૧૩૭)

નિવેચન—ક્રોધરૂપી આત્માનો ત્યાગ કરવો અને ક્ષમારૂપી ખડ્ગને ધારણ કરવું એટલું જ નહિ પણ પ્રાણ જવાનો પ્રસંગ આવે તોપણ મુનિએ શત્રુ ઉપર ક્રોધ ન કરવો એવી પ્રતિજ્ઞા આ મ્લોકના પૂરાર્ધમાં ગેલી છે, અને તેો માટે મ્લક ધક મુનિના શિષ્યોનો અક્રોધ ક્રિવા ક્ષમાને આ સંદેશે મૂખી છે ક્રોધી મનુષ્યના ક્રોધને સામા ક્રોધવડે ઇતી શકાતો નથી પરન્તુ ક્ષમારૂપી ખડ્ગ વડે ઇતી શકાય છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પણ મુનિએ ક્રોધની સામે ક્રોધ ન કરવાનું કહ્યું છે —

અક્ષોસિવજ્ઞ પરો મિત્રસુ ન સેસિ પદિસજલે ।

સરિસો દોહ માળાણ તમ્હા મિત્રસુ ન મજલે ॥

અર્થાત—ઘેઈ આપણો નિસ્કાર કરે તો તેની ઉપર મામે કોઈ કંઈ નહિ, કાગણકે તે તો બાલીશતા છે માટે મુનિએ કોઈ ન કરવે. એક ધક મુનિના શિષ્યેની ક્ષમાશ્રિતિ અવબુન અને અપૂર્વ છે. શ્રાવતી નગરીમાં જિતરાનુ રાજાનો પુત્ર રેકન્ધક નામે હતો તે ગળને પુરદરશા નામની એક કન્યા હતી તેને ગળએ કુલકાર નગના ગળ દડકને પરણાવી હતી તે દડકે રાજાને પાનકે નામનો દુષ્ટ પુરોદિન હતો. કાનકમે રેકન્ધકે આવકે ધર્મ અગીજાર કર્યો એકદા પાનકે પુરોદિન કાકે રાજકાર્ય મટે આવતી નગરીએ આવ્યો તેણે રાજ્યભાગ મુનિએની નિંદા કરી તે સાબળી રેકન્ધકે તેનો પરાજય કરી નિરંતર કંઈ, ત્યાં પાનકે રેકન્ધકની ઉપર દ્વેષ ધારણ કરતો વ્યથાને ગયો. કાગણકે એક ધકે પાચમે માળમેની માથે દીક્ષા લીધી એક વાર રેકન્ધકે આચાર્ય એ ૫૦૦ સાધુઓ સાથે કુલકાર નગરના ઉપવનમાં આવ્યા. તેમના આવવાના ખબર સાબળી પાનકે રેકન્ધકે ઉપગ્રુ પ્રયમણુ વેગ વાગવા ઉપવનમાં નયમથી શુભ રીતે વિવિધ પ્રકારના શસ્ત્રો ફાળી સખ્યા ૬૪૧ તેણે ગળને કહ્યું કે “હે મ્વામી” આપણા ગામના ઉપવનમાં પે. ન. ધ સાધુવેગે આવ્યો છે અને સાથે ૫૦૦ ચોદાઓને પણ આધુવેગે લઈને છે તેણે પોતાના શસ્ત્રો ઉપવનમાં ફાટ્યા છે જ્યારે તમે તેને વશ કરવા જાઓ, ત્યાં તે તમને મારીને તમારું રાજ્ય લઈ લેશે. છે આખો નારા વચન પર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો આપ જાને જાને ઉપવનમાં સત કેવા શસ્ત્રો જોઈ ખાની કરો ” તે સાબળી રાજ પાનકની તાર ઉઘાનમ મને અને પાનકે તો સતાડેલા શસ્ત્રો ફાળી જાનવા તે જોઈને રાજાએ કોઈથી મર સાધુઓ જાધાવી તે પાનકે જાધા, અને તેને કડકે તારી મરજીમાં આવે તે શિક્ષા આ કરીને જરૂર પાનકે તે જાધા? ઘાલીમાં ઘાલીને પીની નાખવાની સજા કરી ઉપવનની તથા મરજી મરજીથી સહિત. ” એ અંતિમ આ. ૩૧૫

ધાળી પાસે બાધી રાખી એક પત્રી એક માધુને ધાણીમાં નાખી પીવવા માય! રૂઝ-ધકે કિંચિત્ પણ ખેદ કર્યા વિના વિચાર્યું

મિત્ર શરીરતો જીવો જીવાદ્વિષ્ણ ધિમ્મદ ॥

વિદમ્મિતિ ઘણનાંજોડ્ડવ્યત સ્થિતેત વ કૃતી ॥

અર્થાત્—જવ શરીરથી બિન છે અને શરીર જવથી બિન છે એ પ્રમાણે જાણનાર કયો? પડિન પુરુષ શરીરનો નાશ થાય તોપણ અત કંઈક ખેદ ધારણ કરે? મુનિઓ પણ ચતુર તથા મિત્રને મમાન દૃષ્ટિથી જોનારા અને ક્ષમારૂપી ધનવાળા હતા, તેઓ પાનક ઉપર જગા પણ ક્રોધ ન કરતા. મૃત્યુ પામી મોક્ષે ગયા એ પ્રમાણે ૪૯૮ સાધુઓનો નાશ થયો છેવટે એક કિંગોર વધના સાધુને પીનવા તથા થયેના પાનકને રૂઝ-ધકે કંઈ 'હે પાનક' આ દયા કરવાયોગ્ય બાળકને પીનાસો જોવા હું શક્તિમાન નથી માટે તેની પહેલાં મને પીન, અને પત્રી તેને પીન' આ સાબળીને રૂઝ ધમને વધાઈ કુખી કરવાની ઇચ્છાથી પાનકે રૂઝ-ધમના દેખતા જ તે સાધુને પીનવા માઝયો સાધુ તો ધીરવાન હોઈ શાન્ત બાવે મગજ પામ્યો, પગ્નુ પાનકના નિર્વૃણ કૃત્યથી રૂઝ-ધકને બહુ ક્રોધ ચક્રી, અને તેમણે ઇચ્છુ ૩ હવે આવને બાવે હું આ કુદૃષ્ટ પાલકને તથા તેના રાજાને અને નગરને બાળી નાખુ ત્યાં પીનાકને મૃત્યુ પામી તે વહનિકુમારમાં દેવ થયા અને અતિ ક્રોધપૂર્વક તેમણે કુલકાર નગરને તથા આખા દેશને બાળી નાખ્યા ત્યાં થયેલું અગ્નિય દહક ગળના નામ ઉપરથી દહકારણને નામે ઓગળાણુ આખા શાન્ત બાવે મૃત્યુનો સત્કાર કરનાર પામ્યો સાધુઓનો અક્રોધ ક્રિવા ક્ષમાજ બોધ લેવાયોગ્ય છે આ મુનિએ તે દાખનાના જેવી જ ક્ષમાવૃત્તિ ગણવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાની છે પ્રાણપ દહનો પ્રમગ બાવે તોપણ ક્રોધ ઉપર વિજય મેળવનાર મુનિ એવું જ ચિંતન કરે ૩,

ધીરેણ દિ મરિગર્વ કાઠરિસેણ દિ અવસ્સ મરિમગ્ગ ॥

તમ્હા અવસ્સમરણે ઘર સુ ધીરત્તણે મરણ ॥

અર્થાત્—ધીરાને મરવું છે કાચરને પણ અવસ્ય મરવું છે મરવું અવસ્ય છે તો ધીરપણે મરવું જ સારું છે

માન અથવા ગર્વના અનેક કારણો હોય છે, પરંતુ મસારી અને ત્યાગીઓના તે કારણો જુદા હોય છે મસારીને પોતાની સિદ્ધિનું માન-અભિમાન ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્યાગીને કોઈ વાગ પોતાની સિદ્ધિનું અભિમાન આવડાનો સભવ છે સમારિને પોતાની ઉચ્ચ પત્રી કે અધિ રથી માનશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્યાગીને પોતાનું જ્ઞાન કદાચ માન ઉત્પન્ન કરનાર થઈ પડે માનનાને સભવ સમારિઓને માટે હોય છે, તે સભવ ત્યાગીઓને માટે પણ હોય છે, અને જ્યાં માનશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ, ત્યાં ત્યાગીના જ્ઞાન, સચ્ચ અને મિદિમા વિકાસ ઉત્પન્ન થયા વિના ગટે તો નથી આ કાગળથી માનપરિણામની પ્રતિમાનો પરિણામ સુચવતા અચકાર કહે છે કે-દેવેન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓ પણ કદાચ મુનિની સ્તુતિ કરે મિત્રા તેના જ્ઞાન, નય, આચાર-રાહિની પ્રથસા કરે, તથાપિ મુનિ પોતાના મનમાં શ્રવણપર્યંત માન-ગર્વ ધારણ કરે નહિ માનશુદ્ધિ એ ત્યાગીમાં ઉત્પન્ન થાય તે જ્ઞાનનું જ અનુગમણ છે પણ જલે શાઓના શાઓ ઉચ્ચારી નાખીને પાકિત્ય પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું હોય પાકિત્ય એ કાંઈ જ્ઞાન નથી જેનો જ્ઞાન રૂપી ધટ ભરેલો હોય છે તેમાં માન રૂપી તેનું મિદુ પક્ષ મની શમ્તુ નથી પણ પાણીની સપાળી ઉપરથી જ સરી જાય છે

શિક્ષા—માનશુદ્ધિ ત્યાગીને ત્યાગ્ય હોય તો તે ‘સ્વમાન’ ધરાવી શકે કે નહિ ?

સમાધાન—સ્વમાન એ વસ્તુતઃ ‘સ્વત્વના જ્ઞાન’ જરાનગ છે “હુ મનુષ્ય છું અને કોઈ મને પશુને ઘે તેવું કાર્ય કરવાનું કહે તો હું ન કરું” અથવા ‘હુ સાધુ છું અને મને તેવા વિષમ મજ્જેમાં પણ સમારનું કાર્ય ન કરે’ એ પ્રગટે મનુષ્યત્વ કે સાધુત્વના પ્રક્ટીકરણનું જ્ઞાન તે સ્વમાન લેખાવું હોવા જતા સ્વત્વનું જ્ઞાન હોઈ, માન રૂપી કદાચ નથી માન, અભિમાન, મિથ્યાભિમાન, સ્વમાન આદિ શબ્દોના મર્થો, તથા વ્યાખ્યા-ઓની બ્રમણમાં નહિ પડવા દેવા માટે અચકારે આ પ્રતિજ્ઞામાં વિશેષ સૂચ-અર્થ દર્શાવનારો ગમ્ય શબ્દ ચોગ્યો છે તાત્પર્ય એ છે કે ઉપર

■ તેવા સ્વમાનમાં સ્વમાન મનિને માટે કદાચ રૂપ ન

દૃષ્ટાન્ત—મગત અને બાદબજાર જે ભાઈ થતા હતા. ભરત ચક્રવર્તી થયો પણ બાદબજારે તેને રીધ નમાવ્યું નહોતું. છેવટે ભરતે તેને કાનો નમવા અને તો મુદ્દ કંઠવા આમત્રણ કર્યું. બાદબજાર લડવા તૈયાર થયો. મેહુના સન્ય ખૂબ વવાયા અને કપાયા છેવટે માણુમોના જીવ બચાવવા મેહુ ભાઈ લડ્યા અને એવું દરાન્યુ કે નેન, વાચા મુદ્ધિ ગાહુ અને દડ એ પાચ વાના જ મુદ્દમા વાપગવા, પગ્નુ એ મુદ્દ લડતા ભગને ખૂબ વાગ્યું એને કોઈ કરીને તેણે ચક્ર ચના યુ' ભગનો શિરે કનક ચક્ર, મગલુકે ચક્રથી લડવાનો દરાવ નહોતો. ચક્ર કોઈ દિવસ મગેત્રીનો ધાત કર્યું નહિ એટલે માદુમગને નહિ મારતા તે પાધુ કર્યું, તે ક્ષણે બાદબજારે કોઈ ચન્નો ભગનો મારવા મુદ્ધિ ઉપાડી ત્યાં જાન આ મુદ્દે રાત્રે ભને ધિષ્ટાર છે, મારે આ ગળ્ય ન જોઈએ પણ ભગતની મામે પોતાની મુદ્ધિ ઉગામી હતી તેવું શુ ? એ મુદ્ધિ તેણે ભરતને નહિ માગતા પોતાના શિરપગના ટેશનો લોચ ક્યો અને તેણે દીક્ષા લીધી દીક્ષા લેવાથી ભરતને નમવાની તેને જરૂર પડી નહિ, પગ્નુ તેો સાબરું કે પોતાના અપા ભાઈઓ દીક્ષા લઈ ચૂકેના છે અને તે દીક્ષાએ માગથી મોટા છે તેમને તો મા' માધુ નમાનું પડશે' આથી તેણે વિચાર ક્યો કે જો હું કેવળ જ્ઞાન પામું તો મારે કોઈને નમવું પડે નહિ આમ વિચારી બાદબજાર મુનિએ અખડ કાલિસંગ ધરો એ વર્ષ વહી ગયું અને જગુઓ અને પખીઓ પીડા ઉપજાવવા લાગ્યા પણ બળ્યા નહિ પગ્નુ મનમા તો એમ જ હતું કે 'કેવળ જ્ઞાન પામીને પગી બીજા સાધુઓને મળું કે જેથી મારે મોટો નમવું પડે નહિ છેવટે તેની યેન આઘીમુંદરીએ આવીને હતું કે—“વીગ માગ ગજથળી ઉતરો' ગજ ચન્ને કેવળ ન હોયરે” અચાત્-હે ભાઈ! અભિમાન રૂપી દાથી ઉપર તમે ચઢ્યા છો તે હેદા ઉતરો દાથી ઉપર ચન્વાથ કેવળ જ્ઞાન ન ચાય તુરત જ મા મળ મુનિો જ્ઞાન થયું કે હું કેવળ જ્ઞાન જ ખું છું, પણ મારામાથી અભિમાન તો નાશ પામ્યું નહિ હું જઈને માગ ભાઈઓને વાહુ એમ વહી બાદબજારે ભાઈઓ વાદના જવા મા' ગતુ લઈ, તે જ ક્ષણે તેને કેવળ જ્ઞાન ઉપજ્યું (૧૩૭)

[ये प्रमाहे सात पापस्थानां विषेनी प्रतिज्ञाने उद्वेष्ट्या पक्षी मयार
नीयेना ये श्लोकोभा जीन अगीआर पापस्थानां त्यागनी प्रतिज्ञाने उद्वेष्ट्या उद्वेष्टे]

मायालोभरागद्वेषकलहाऽभ्यात्यानपरिहारप्रतिज्ञा । १३८ ॥

कौटिल्येन कदाऽपि नैव निकृतिं किञ्चिद् विदध्यामह ।

लेशेनापि नरेन्द्रदिव्यविभवे लोभ न कुर्या तथा ॥

पुत्रादिस्वजने न रागमय च द्वेष न शत्रावपि ।

कुर्या नो कलह कदाऽपि कुपितो दोषस्य वाऽऽरोपणम् ॥

पैशुन्यनिवारित्वरतिमायामृषामिथ्यात्वपरिहारप्रतिज्ञा । १३९ ॥

पैशुन्य परिवर्जयेयमनिश स्वाध्यायधर्मे रतो-

निन्दा नैव परस्य कस्यचिदपि स्वप्नेऽपि कुर्यामहम् ॥

नैव पापरतिं कदाऽपि तनुर्या धर्मेऽरतिं चाशुभा-

मुच्छिन्व्या सह माययाऽनृतमथो मिथ्यात्वशक्त्य महत्त्वा

माया आदि छ पापस्थानां त्यागनी प्रतिज्ञा

लाभार्थ—(१) कुटिल भावस्थी कोर्ष पक्षु वधते कश्च पक्षु नृन

नहि कश्च (२) नरेन्द्र के देवेन्दो वैभव लोभने पक्ष तेनो मित्रि-नृन

नहि कश्च (३) पुत्रादि दुःखीजन छपर गग नहि कश्च (४) को दूरेन

दुश्मन छपर पक्ष द्वेष नहि कश्च (५) कोर्ष पक्ष समये

यमान यजने नृन-कश्चो नहि कश्च (६) कोर्षनी छपर

दोषारोपण नहि कश्च (१३८)

पैशुन्य आदि पाप पापस्थानना पन्दिनी प्रतिज्ञा

(१) निगत गवाधाय आदि पन्दिनी प्रतिज्ञा

ग्रीते कोषपु पैशुन्य-आदी शुभनी नहि कश्च (२) नृन

भाषमनी निन्दा-कश्चो नृन पक्ष नहि कश्च (३) नृन

અને ધર્મના કાર્યમાં અરતિ નહિ વેદુ (૪) માયા સહિત મૃષાવાદ અને
(૫) મિથ્યાત્વ રૂપ મહાસત્ત્વ સર્વથા ઉચ્છેદન કરીશ (૧૩૯)

વિવેચન—માયા, લોભ, રાગ, દ્રેષ, ક્રોધ, અભ્યાખ્યાન, ચારી-
ચુગની, નિંદા, રતિ—અરતિ, માયા મૃષાવાદ અને મિથ્યાત્વ એ સર્વ
પાપગ્રાંથાનોના પરિહારની પ્રતિજ્ઞા આ મેં ત્રીકો સૂચવે છે જેન દર્શિએ એ
પાપગ્રાંથાનો છે અને સસારીઓને પણ એ ત્યાગ્ય છે, તો ત્યાગીને તો તે
સર્વથા મન—વચન અને કાયાએ કરી ત્યાગ્ય હોય તેમાં કશું આશ્ચર્ય નથી
આવા ગેરોનો ત્યાગ તો જેનેતર સતીને માટે પણ શાસ્ત્રકારોએ અને
સાધુજનોએ સૂચવેલો જ છે મહાસારતમાં કહ્યું છે

મૃષાવાદ પરિહરેત્ કુર્યાત્ પ્રિયમયાચિત્ ।

ન ચ વામાન્ન સરમાન્ન દ્વેષાદ્દર્મમુત્સૃજેત્ ॥

અર્થાત્—મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો, વિનાશમાં એ જ ખીજાનું ભક્ત
કરવું, અને કામ, ક્રોધ તથા દ્રેષને અધીન થઈ ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ

ન ચક્ષુષા ન મનસા ન વાચા દૂષયેદપિ ।

ન પ્રત્યક્ષં પરોશ્ચ વા દૂષણ વ્યાહરેત્કથયચિત્ ॥

અર્થાત્—વાક્ય મન અને નેત્રની એષ્ટાદશા પણ રૂપમાં અથવા
પાળળથી પ્રાપ્ત મનુષ્યની નિંદા કરતી નહિ

છાતુ મિથ્ર ચ યે નિમ્ય તુલ્યેન મદમ્ભા નરા ।

મહન્તિ મથા સગમ્યે તે નરા સ્વર્ગગામિન ॥

અર્થાત્—જેઓ શત્રુ તથા મિત્રને મન વડે હમેશા (દ્રેષ કે રાગ ન
ગ્રામતા) સમભાવથી જુએ છે અને એમના મેળાપ વખતે મિત્રભાવથી
વર્તે છે, તે પુરો જીવન સ્વર્ગને પામનારા છે

આવી જ રીતે ઉપર જણાવેલા સર દ્વેષોના પરિહાર માટેના કથનો
ઉપરબધ થાય છે સમારી કરતા ત્યાગીઓએ એ પગિદાર વિશેષ માવધ
ગીને કરવો જોઈએ એટલું જ માત્ર વક્તવ્ય છે (૧૩૮-૧૪૮)

અષ્ટાદશપાપપરિહારપ્રતિજ્ઞા । ૧૪૦ ॥

इत्यष्टादशसङ्ख्यकानि कलुपस्थानान्यह सर्वथा ।

સેવેયાપિ ન સેવયેય મનસા વાચા તથા કર્મણા ॥

જાનીયા ન વર નિરીક્ષ્ય નિતરા સસેવમાન પર ।

ત્વત્સાક્ષ્યેણ ગુરો કૃપાઽમૃતનિધે કુર્વે પ્રતિજ્ઞામિમામ્ ॥

અર્થ—પાપ-પરિહારનો પ્રતિજ્ઞા,

ભાવાર્થ—ઉપર જણાવેલ દિસાથી માટી મિથ્યાત્વ પર્યંતના અંગર પાપકથાનકો મર્વ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાએ કરી હુ મારી જાતે નહિ સેવુ, બીજાની પામે નહિ મેવરાવુ અને કોઇ મેવનો હોય તેને બહુ નહિ જાણુ હે કૃપામૃતનિધિ ગુરુમહારજ ! આપની માફીએ આ પ્રતિજ્ઞાએ કરે હુ તે જીવગીર્ણન પામીશ (૧૪૦)

વિવેચન—આ શ્લોકે આ પરિચ્છેના ઉપમહાર ક્યે છે દીક્ષિત થનાર જિજ્ઞાસુએ આ પ્રતિજ્ઞાઓ પોતાના ગુરુની સાક્ષીએ કરવી જોઈએ અને ત્રિષુ તથા ત્રિભુગે તે પ્રતિજ્ઞાઓનો જીવનપર્યંત નિર્વાદ કરવો જોઈએ દીક્ષાના મહત્ત્વ સાથે ચારિત્ર્યનો મહત્ત્વ પણ કરવો જોઈએ મહત્ત્વ વિનાનું વર્તન અમર્યાદ હોઈ ઇજાદાયક થતું નથી, અને તેથી આ પ્રતિજ્ઞાઓ સાધુધર્મના અંગીકારને અંગે મર્ત્ય કહી છે (૧૪૦)

પञ्चम परिच्छेद

મહિતિ પ્રકરણ

સયમવીજોદ્ગમ ૧૪૧ ॥

ઉષ્ણ હૃદ્મુવિ સયમસ્ય વિમલ વીજ પ્રતિજ્ઞામય ।

ન સ્યાચ્ચેજ્જલસેચન સુસમયે તસ્યોદ્ગમો નો ભવેત્ ॥

તત્સિન્નત્વા ગુરુદત્તશિક્ષણજલૈરભ્યાસકેદારકે ।

સરદય સતત યથા શિવફલ દયાદય પાદપ ॥

સયમરૂપ બીજની ઉત્પત્તિ

ભાવાર્થ તથા નિરૂપન—પૂર્વ પ્રકરણમાં જે પ્રતિજ્ઞાઓનો તેમ કરવા આવ્યો છે તે પ્રતિજ્ઞાઓના પાનન-પોણુ માટે એક ત્યાગીએ જે આચારાદિ આચરના જોઈએ તેનું કથન અથમર આ પ્રકરણમાં આવશ્યક સેષે છે પ્રતિજ્ઞા એ તો માત્ર સયમનું પવિત્ર બીજ છે હૃદયભૂમિમાં વાવેના એ બીજનું વૃક્ષ અને ફળ તો ત્યારે જ થાય કે જ્યારે તેની ઉપર આચાર વિચાર રૂપી જળનું સિંચન કરનાર આવે, જે તેમ કરવામાં ન આવે તો યોગ્ય મમયે એ બીજ જમીનમાંથી ન્યકુર રહે ફૂલી ન નીકળતા રેવળ સદી વન છે આ મિચન કરવાનું જળ પણ પવિત્ર હોવું જોઈએ—સારાદિથી મિશ્રિત થએલું નહિ તેમ એ પ્રતિજ્ઞાના નિર્નોક માટે ગુરૂએ આપેના શિક્ષણરૂપી જળનું તેની ઉપર મિચન કરવું જોઈએ કુશિષ્યનું એક એવું લક્ષણ છે કે ગુરૂએ આપેલું શિક્ષણ અને ઉપદેશ એક કાને સાંભળીને બીજે કાને કાઠી નાખે છે આટલા માટે અથમર કહે છે તેમ અભ્યાસરૂપી ક્યાગ વડે એ ગુરૂદત્ત શિક્ષણજળને જળજી રાખવું જોઈએ કે જેથી એ જળ બીજમાં ઉતરીને બીજને અકુ રિત તથા પક્ષવિત કે તે પત્નવિત થયા પછી પણ તેનું મનત રક્ષણ કરવું જોઈએ કારણકે ને અતર મજબૂત મૂળ નાખે, તેનું થ. જામે, શાખાઓ કુ અને તે રીતે વૃક્ષ થયા પછી તેને અબીષ્ટ મોક્ષ રૂપ ફળ આવે તે ફળને અર્થે જ સયમબીજ વાવવામાં આવવું હોય છે જેનું ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે કે—

પણિદાણ ઝોગશુક્તો પદર્થિ સમિર્દિં તિર્દિં શુત્તિર્દિં ।

વસ ચરિતાયારો અઠુષિદો દોહ નાયવ્યો ॥

—પાન મગિનિ અને ત્રણ ગુમિ, એ પ્રમાણે પ્રણિધાનયોગથી

તિ

જે છે આ જ આચારધર્મ આ પ્રકરણમાં

૧૪૫ છે (૧૪૧)

ગન્તવ્ય ન વિના પ્રયોજનમથો ચારિત્રિણા યત્કવચિત્ ।
 સ્વસ્થાને નિજયોગસાધનવિધૌ સ્યેય ત્રિધા ગુપ્તિભિ ॥
 આહારાદ્વિનિમિત્તકે તુ ગમને પ્રાપ્તે સમિત્યાઽનયા ।
 ગચ્છેન્નિમ્નદશા ધરાં યુગમિતા સમ્યગ્ નિરીક્ષ્યાઽગ્રતઃ ॥

અધિધિગમનદોષા । ૧૯૩ ॥

માર્ગે દૃષ્ટિમિતસ્તતો ભ્રમયતો દોષા ઇમેઽનેકશ ।
 પદ્માયાદ્ધિવિરાધના પથિ તત સજ્ઞાયતેઽસયમઃ ॥
 લેપ સ્યાઽઽઠ્ઠુદાદિકસ્ય ચરણે સર્પાદિદશોઽથવા ।
 સમ્મર્દેઽભિમુખાગતસ્ય પતન સ્થાન્મસ્તકસ્ફોટનમ્ ॥

અર્થા અભિતિ—ગમનવિધિ

સાધાર્થ—દીક્ષિત—આત્રિવાન ગુનિએ પ્રયોજન વિના ક્યાય પણ
 જવું નહિ માન પોતા ૩ મ્થાન દોષ ત્યાજ્ય યોગસાધનના વિધિમાં મન
 વચન અને કાયાને પાપથી જોખની ત્રણ ગુણિએ કરી ચિત્ત રહેવું નેપથ્ય
 બાજે આદ્યાગાદિ લેવાને માટે આમઆ જવાની જરૂર પડે, ત્યારે ધ્યાસમિતિ
 સાધના, દષ્ટિ નીચી રાખીને ધ્યાનગ્રામણે આગવી જાતનું સારી રીતે
 નિરીક્ષણ કરના રજામાં આવવું (૧૪૭)

અધિધિએ ગમન કરનાથી થતા દોષો

ગમે આવતા ધ્યાસમિતિ ગ્રામ્યા વિના ચારે કોરે દષ્ટિ મેવતા આવ-
 નાથી અનેક પ્રકારના દોષોને અવકાશ મળે છે પ્રથમતો માર્ગમાં ૭ કાપમા-
 નો કોષ પણ કાપનો છવ દોષ તેની ઉપર પણ આવનાથી તેની વિરાધના
 થાય અને તેમ થનાથી સ્વયં ઉડી જતા અસયમનો ઉદ્ભવ થાય છે છાણ
 કે વિટા ઉપર પગ આવતા પગ ખરડાય છે સર્પ કે વાંદી જેવા જેવી

હવે ઉપર પગ આવતા તે ઝેરી હવે કરડે છે તો તેથી મૃત્યુ નીપજે છે સામે આવતા માણુમની સાથે અથડામણુ થના પડી જવાય છે, અજવા તો બેમાથી એકનુ માથુ ફૂટે છે આવા અને દોષાનો મહત્વ છે (૧૪૩)

વિવેચન—ધર્મી એટલે ગતિ અને સમિતિ એટલે મયમ-નિયમ વડે યુક્ત કરવાની ક્રિયા ગમનને સચત કરવુ એ ધર્મી સમિતિ અથવા ગમન-વિધિ આંખો મીચીને ચાલુ નહિ પણ જોઈ વિચારીને માર્ગમાં ઝગના ભરવા, તે તો દરેક દષ્ટિવાળા પ્રાણીનો સામાન્ય ધર્મ છે. એ સામાન્ય ધર્મ નહિ જન્મવાગને પોતાને જ અને વિદ્યા અને હરકતો વેઠવી પડે છે, એટલે દષ્ટિવાળુ પ્રાણી માર્ગ જોઈને તો ચાલે છે જ પરન્તુ એક માધુ-મુનિને માટે જે ગમન-વિધિ અથવા ધર્મી સમિતિ આવશ્યક છે તે માર્ગ જોઈને ચાલવાના સામાન્ય ધર્મ કરતા વિશિષ્ટ પ્રકારની છે અવિધિએ ચાલવાથી થતા દોષો વિષે અહીં કહેવામાં આવ્યુ છે કે બરાબર ધ્યાન ગખીને ન ચાલીએ તો પગ હાલુ-વિષ્ટાદિથી ખરજાય, માપની છુ જેવા જગુઓ કાપે, અથવા તો મોઢની સાથે અથડાઈએ તો આપણ કે સામાનુ માથુ ફેડીએ આ તો ચાલનારને પોતાને દેહથી થતા ઝેરલાભોની સામાન્ય વાત ચર્ચ પરન્તુ અવિચારે કે અવતનાપૂર્વક ચાલવાથી માર્ગમાંના છકામના હવે કચડાય અને સયમીને અસહ્યમનો દોષ લાગે, કારણકે જે હિંમાનુ નિવારણુ કરી શકાય તેમ હોય છે તે હિંસા ચાલવાના સ્વરૂપ પ્રમાણથી થાય છે અને દોષ લાગે છે તેટલા માટે આમ-તેમ જોતા ચાલુ જોઈએ નહિ, પરન્તુ યતનાપૂર્વક ચાલુ જોઈએ માર્ગે ચાલવાની યતના કેની હોવી જોઈએ ?

યુગમાત્રાવલોચિ-યા દૃષ્ટ્યા સૂર્યાશુભાસિતે ।

પયિ યત્નેન ગતપ્યમિતોર્યાસમિતિમયેત ॥

અર્થ—ગાડાની ધૂમરી પ્રમાણુ આગળના ભાગમાં જોનારી દષ્ટિથી સૂર્યના ઝિરજોથી પ્રભસમાન માર્ગ ઉપર યત્નપૂર્વક ચાલવુ તે ધર્મી સમિતિ કહેવાય.

ઘરાયુગમિતા સમ્યગ્ ચિરીદ્યાપ્રત એ શબ્દો વડે અથકાર એ જ યતનાપૂર્વક સમર્થન કરે છે જિંને જ ગમન જગુ-સાનિમે ન કરવુ એ કાળવિનાશ

પણ તેમા સમાર્પ જાય છે. જન્તુ તેથી વિરોધ મચામોનો ધર્મ તે પ્રથમની ત્રણ પકિતઓમા દશાવે છે. ગમનને મચત અને નિયમિત કરવું તેનો પ્રથમ હેતુ તો જોમ અને તેમ ગમનમચને જ નિયમિત-મમાનિત કરવાનો છે, અને ન છુડકે ગમન કરવું પડે તો જ ચતનાપૂર્વકે માડાની ધૂસરી જોટલી (આસરે ચાઠ દાય) ભુમિ પર આગળ દષ્ટિ કરતા માનવુ એમ કહેવાનો આશય છે. આદાર ઉપદેશદાન, એક ગામથી બીજો ગામ ત્રિગાર ઇલાદિ કાગળે જ ગમન કરવું. અથાત્ માધ્યમપૂર્વકે ગમન કરવું. અન્યથા ગ્વગ્વાનમા જ પોતાના યોગસાધનમા જ મન-વચન અને વાયાના પાપમાથી હુમિ કરીને વમતુ એ જ ઈશ્વર મમિતિની મધ્યાર્થ પરિપાનના કરવા બગબર છે. હુમિપૂર્વકે મમિતિનું પાવન જો કરવામા આવે તો જ સમિતિના પાનનનો હેતુ સિદ્ધ થાય છે અને જે અનિધિગમનના દોષો જેવામા આન્યા છે તે થતા અટકે છે. મનમા જો પાપને ગોપરવાની શક્તિ મમમાણુ થઈ રહી હોય તો પહે માનના કોઈ પણ જીવ કથકાર્થ જવાની અથવા તો પોતાનુ કે પરાણુ માણુ દાનવાની નિતા રહે છે અને તેથી ગ્વભાવિક રીતે ચતનાપૂર્વકે-ઉપરોગપૂર્વકે ગમન થાય છે. વેદ ધમાનુસારી સન્ધાસીઓને તેમના ધર્મનું જ્ઞાન કમવતાં મનુ જે કહે છે કે દષ્ટિતુ ન્યસેત્વામ્-અથોત્-દષ્ટિથી પવિત્ર થએતુ અર્થાત્ આમે જોધને નિર્દોષ માત્રમ પડે તેનુ જ પગલુ જમીન ઉપર ભરવુ તે પણ ત્યાગી-મુનિને ઉચિત આવી ઈશ્વર મમિતિની સાધનાના જ હેતુપુરમ આ હેતુપૂર્વકે જ તે આગળ જતા કહે છે કે-સારક્ષણર્થે જન્તુના સંત્રાસહનિ વા સદા । શરીરસ્થાત્પદં લેલ સમીક્ષ્ય લક્ષ્મણ ચરેત્ ॥ અથાત્-શરીરને પીડા થતી હોય તોપણ જન્તુઓના રક્ષણુ માટે રાત્રે તથા દિનમે સારી રીતે જોધને પૂરી ઉપર માનવુ.

દૃષ્ટાન્ત—લગ્નના નામના એક સાધુ હતા એક વાર તે નગરની બહાર ઘાઈ કાર્ય માટે જતા હતા, એટલામા તેમણે જોયું કે પોતાની મામેનો માર્ગ માખી જોટલી લાખો દેડખીઓથી ભરાઈ ગયેલો છે અને એક ડગલું પણ ભરવાની જગ્યા નથી. સાધુ જોયા રહીને હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા એવામા પાઠગથી રાજાનો મદોન્મત હાવી

આવ્યો એટલે પાછા ફરવાનું પણ અશક્ય થઈ પડ્યું ! મુનિ સ્તમ્ભ થઈને
 બેસી રહ્યા. જોત-જોતામાં હાથીએ આવી મુનિને કમગમાથી પકડીને ઉંચે
 ઉંઠાડ્યા ! આ રીતે ઉચકાઈને જૂમિ પર પડ્યાનાથી ચોતાના પ્રાણુ જતા
 રહેશે એવું તેમના ખ્યાનમાં હતું પરંતુ તેની તેમને ચિંતા ન થઈ તેમની
 ચિંતાનો વિષય તો એ હતો કે હું જૂમિ પર પછડાઈશ અને પેલી બિચારી
 સુકોમળ દેડકીએ મોઢી સખ્યામાં કચાઈ જશે અને મરણ પામશે મોઢી
 શુભિપૂર્વકની વરદત્ત મુનિની ઈચ્છા સમિતિ જોઈને દેવતાઓ તુષ્ટ થઈને
 તેમને ખમાવના નખા પડ્યા તેઓએ મુનિની પરીક્ષા કરવાને જ દેડકીઓની
 અને હાથીની માયા ઉપજાવી હતી પરંતુ તે માયાથી મુનિ જરાએ અળ્યા
 નહિ. (૧૪૨-૧૪૩)

[હવે બીજી ભાષાસમિતિ વિશે કહેતા મહારાજ ભાષાના-વાર્ણના મુનિ
 ત્યાગ્ય અને માલ્ય પ્રકારો સમજાવે છે]

ભાષાસમિતિ । ૧૪૪ ॥

ભાષાસ્વરૂપ ચતુર્વિધાસુ યમિના ભાષાદ્વય યુજ્યતે ।
 સત્યા ગીર્વ્યવહારગીશ્વ ન પુનર્મિશ્રા ચ મિથ્યોચિતા
 સ્યાદાવગ્રયકતા યદા મુનિવરેર્ભાષ્ય સમિત્યા તદા
 નો ચેન્મૌનસમાશ્રયેણ મુનિતા સશોભતે સર્વથા ॥

ભાષાસમિતિ-બોલવામાં ચતનાં

ભાષાર્થ—સાક્ષમાં એકદે ભાષાના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે સત્યભાષા
 અસત્ય ભાષા, મિશ્ર ભાષા અને વ્યવહાર ભાષા તેમાંની માત્ર બે ભાષા
 સમયધારીએ બોલવી ઉચિત છે એક સત્ય ભાષા અને બીજી વ્યવહાર ભાષા
 અમ્ય ભાષા અને મિશ્ર ભાષા બોલનારી બિનકુલ ઉચિત નથી સત્ય ભાષા
 અને વ્યવહારભાષા પણ ખામ જરૂરીઆત હોય ત્યાં જ બોલવી, અ
 તે પણ સમિતિ વિના બોલવી નહિ જો બોલવાની આવશ્યકતા ન હો
 તો મૌન ધામ્ણ કરવાથી જ મુનિપણું સર્વથા ઝગકે છે (૧૪૪)

વિવેચન—સત્ય બોલવું અને મમિતિપૂર્વક બોલવું એ બેઉ પૃથક્ પૃથક્ છે સત્ય બોલેલું વચન સમિતિયુક્ત હોય પણ ખરું અને ન પણ હોય એ મત્ય એ દિતવચન અને મિતવચન ન હોય તો તે સમિતિયુક્ત વચન ન લેખાય. આ કારણથી આ શ્લોકમા ૩ વકાએ ભાષાના—વાણીના પ્રકારે સમજાવ્યા છે. યથાતથ અને સત્ય વચન તે સત્ય ભાષા સત્યથી વિપરીત તે અસત્ય ભાષા, સત્ય અને અમત્યથી મિશ્રિત કિંવા સત્યાભાસી અમત્ય ભાષા તે મિશ્ર ભાષા અને સત્યને વ્યાવહારિકતાનું આવળું ચકાસીને પણ કોઈનું અ ન્યાય નહિ કરવાના કે સ્વાર્થ નહિ સાધવાના હેતુથી બોલેલી ભાષા તે વ્યવહાર ભાષા આમાની અમત્ય ભાષા અને મિશ્ર ભાષા તો મુનિ બોલી શકે. જ નથી, કારણકે પૂર્વે જણાવેલું છે તેમ એની ભાષા બોલવાથી તે પોતાના ખીન્ન મનાવતો અથવા મત્ય પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે છે ભાષા સમિતિનો હેતુ દરેમર્ધ મત્ય વચનને પણ અનુકરિતમનો અને મર્યાદાઓથી યુક્ત રીતિથી બોલવાનો છે આ કારણથી ‘ મિથ્યા ’ અને ‘ મિશ્રા ’ અથવા અમત્ય અને સત્યાભાસી અમત્ય ભાષા ત્યજીને સત્ય અને વ્યવહાર ભાષા બોલવી એ જ ત્યાગી—સન્ધ્યાસીનો ધર્મ પ્રચાર દશાવે છે આ સત્ય ભાષા અને વ્યવહાર ભાષા પણ આવશ્યકતા હોય તો જ બોલવી જોઈએ અને સમિતિથી યુક્ત મોલવી જોઈએ, જન્તુ એ આવશ્યકતા ન હોય તો મત્ય પણ ન બોલતા મૌન જાળવવું જોઈએ કારણકે ‘ મૌન ’ મથવા ‘ મુનિત્વ ’ એ તો એવ મુનિનો પદ્મ અવકાર છે અને તેથી તેના ત્યાગ, દીક્ષા, સન્ધ્યત કે રૂપરી રોએ છે આ પદ્મપીપલું કિંવા મૌન એ મનુષ્યની તેને વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી ઉત્કુ વાચાળતા તેના તેમનું ફળ કહે છે, આ કારણથી જ યોગસિદ્ધિના સાધકા વધુ સુધી મૌન મેવે છે અને તેમનું મૌન યોગસિદ્ધિનું તેમજ દીધાપુષ્પનું કારણ બને છે પ્રસંગવશાત્ મૌન જાળવવાથી કષ્ટ વેઠવાનો પણ પ્રસંગ આવે છે જન્તુ ત્યાગી એ કષ્ટ વેડી લેવાને તત્પર બને છે જ્યાં સમિતિહીન શાસ્ત્રોચ્ચાર કરતો નથી

દૃષ્ટાન્ત—એક સન્ધ્યાસી એક સુતારને ત્યાં પેલાના પાત્રને કાલ

પડ્યુ હતું તેને થીંગડી દેવરાવના માટે ગયો. મુનાગને ત્યાં એક પદાણુ
 પણ આની બેઠો હતો. તેની પાસે પક્ષીઓનું એક પાંગર હતું અને
 પાંગરમાં તથા કળતર રતા એ પાંગરાનું બાગલું તૂટી ગયું હતું એટલે
 તે સમુ કરાવના માટે પદાણુ આ યો હતો. મુનાગે સન્યાસીને એ પ્રમાણ
 ઉપર બેઠાનું કરી પદાણુનું પાંગર સમુ કરના માડપું બારણું
 સુધારીને તેને નકુઓ જગવાના હતો, એટલે મુનાગે પદાણુને કહ્યું “પદાણુ
 માહેમ! અદર આવો. પેના ઝોગામાં જૂની જૂની જાતના અને ધાટનાં
 નકુઓ ડે તેમાંથી તમે પમ. કરો તે નકુઓ જાડી આપુ” પદાણુ
 મુનાગની સાથે અદરના ઝોગામાં નકુઓ પસદ કરવા ગયો. પાંજળ પાંગર
 રાના ઉધા. રહેના બારણામાંથી એ કળતર નાસીને મુનાગની કો ના એક
 ખૂણામાં લાકડાનો દરનો પ ચો હતો તેની પાછળ ભગઈ ગયું એટલામાં
 મુનાગ અને પદાણુ પાછા આવ્યા. પાંગર જેના જ પદાણુ મોલી ઉઠ્યા
 ‘મારૂં ત્રીજું કળતર ક્યા?’ પાછળ સન્યાસી એકેય જ ત્યાં બેઠી રહ્યા
 હતો એટલે તેણે સન્યાસીને એ પ્રશ્ન પૂછ્યો, પણ સન્યાસીને જવાબ
 આપવામાં ભારી ધર્મસંકટ લાગ્યું. તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું કે ‘જો
 હું સત્ય મોતુ અને મું કે કળતર લાકડા પાછળ ભગઈ ગયું છે, તો પદાણુ
 તેને પકડે અને આજ-કાલ તે તેની જરૂર દિંમાં જે એ પક્ષીની દિંમાં
 થવામાં કારણીભૂત એવું વચન હું શામાં મોતુ? મને ખબર નથી, એવું
 અસત્ય વચન પણ હું કેમ મોતુ? ભારી આખોએ કળતરને ઠટકતાં બેઠું
 છે, પણ આખો મોલી શમ્તી નથી. તે કારણે હું એમ કહું કે ‘જેને નેયું
 હોય તે બોલે, તો મારૂં એ વચન પણ સત્યાખ્યાસી અસત્ય છે તે મારાથી
 કેમ મોતાય? = આવો વિચાર કરતા તેને લાગ્યું કે હું જે કાંઈ મોતુ તે
 એક યા ખીજી રીતે દિસકે અથવા સમિતિહીન વાણી બને છે, એટલે
 મારાથી કશું મોતાય જ નહિ. આ કારણથી સન્યાસીએ કેવળ મૌન સે યુ
 પદાણુ આથી વધારે ગુસ્સે થયો અને ‘તું જ મારૂં કળતર ચોરી ગયો’
 એમ કરી પદાણુ તેને મારવા લાગ્યો. મુનાગ ધણેએ વચ્ચે પડ્યો પણ
 પદાણુ તો સન્યાસીને ત્યારે જ છોડી દેવારે તે ખૂબ માર ખાઈને બેઠાનું

યથેા આ પ્રમાણે સમિતિનું પરિપાતન કરવાજતા ત્યાગી અનેક ઉપમર્ગો,
ઉપદ્રવો અને કષ્ટો પણ સહન કરવા પડે છે (૧૪૪)

[સત્ય અને અવધારણાના પણ કેવા દોષવાળી હોય તે તે સમિતિ વિનાની
દેખાય અને ન બોલાય તથા કેવી ભાષા સમિતિયુક્ત લેખાય તે વિષે નીચના બે
શ્લોકમા એ યકાર વિવેચન કરે છે]

કીદૃશી ભાષા વક્તવ્યા । ૧૪૫ ॥

નો નિન્દાવચન ન લાઘવકર ભાષ્ય પરસ્યાત્મનો ।

નૈવ હાસ્યવચો ન સાહસવચોઽભ્યાખ્યાનવાચ્ય ન વા ॥

કાલે ચૈવ હિત મિત પ્રિયતરસત્ય શુભ મઞ્જુલ ।

સર્વસ્યાપિ સુલાવહ સુયમિના વાચ્ય વચ કોમલમ્ ॥

અયોગ્ય ભાષાપરિહાર । ૧૪૬ ॥

વક્તવ્ય પથિ ગચ્છતા કિમપિ નો માર્ગે હિ સૌન વર ।

સાવદ્ય તુ ન ભાષણીયમપિ ચેત્સત્ય પ્રસન્નોચિત્તમ્ ॥

નોદ્યાર્ય પરમર્મભેદિવચન નો કર્કશ નિષ્ઠુર ।

કિચ્ચિન્નિશ્ચયરૂપક ન ન પરવ્યઙ્ગાદિસસ્મારકમ્ ॥

કેની ભાષા બોલારી ?

ભાવાર્થ—કોઈની નિ દાનો એક શબ્દ પણ ન ઉચ્ચારવો પોતાની
કે પરની હલકાઇ થાય તેનું વચન પણ ન બોલવું, કોઈની મરકરી ન
કરવી, વિચાર્યા વિના એકદમ સાહમિ વચન ન બોલવું કોઈની ઉપર
આજ ચડાવનાર વાક્ય ન ઉચ્ચારવું અવસર વિના ન બોલવું, અવમરે
પણ દિતકારી પરિમિત, અત્યંત પ્રિય, મધુર, શુભ, સર્વને સુખકારી,
કોમળ અને સત્ય વચન સચમીએ બોલવું એથી વિપરીત ન બોલવું

અધ્યાત્મ ભાષાના ત્યાગ

માર્ગે ચાલતા કાઈ પણ બોનવું નહિ, માર્ગમાં મૌન જ શ્રેયસ્ક છે કેકાબોસર પણ સાવધ વચન, કદાચ માત્ર હોય અને પ્રસંગોચિત હોય તોપણ ન બોનવું કેઈના મર્મની વાત ન કરવી કંઈક અને નિંકુર વચન પણ ન ઉચ્ચારવા સંપૂર્ણ જાણ્યા વિના નિશ્ચય રૂપે ન બોનવું અને કેઈના અગમ કાઈ બોડ હોય તો તે બોલાવાળા વિશેષજુથી કોઈને ન બોનાવવું (૧૪૬)

વિલેચન—સત્યઋણાદિયઋણાદ ન ઋણાત્પરચયમચિયમ્—અથાત્—સત્ય બોનવું પ્રિય બોલવું પણ સત્ય હોય છતાં અપ્રિય હોય તો તે ન બોલવું એકે એક સામાય નિયમ પૂર્વે દૃષ્ટાન્ત માથે સમજાવવામાં આવ્યો છે અને અપ્રિય હોય તો તેથી તે બોનનારને કેવી દાંતિ ચાય છે તે પણ કહેલું છે અત્ર ભાષાસમિતિને મધે એક ત્યાગીએ કેવી ભાષા વળંબી અને કેવી ભાષા બોનવી તે સમજાવવામાં આવ્યું છે નિદા યજ્ઞક શબ્દ, ખીમને દહાડે પાડનારી વાણી, દાસી કે અનિચ્છામુકત વચન, પારકા ઉપર આજ આજના વાક્ય, મર્મબેદક શબ્દો, સત્ય છતાં માનવ વચન, કંઈક અને નિંકુરના બોલના વાક્યો ઈત્યાદિના ત્યાગ કરીને સત્ય પણ હિત, મિત, પ્રિય, મર્મ અને મેમજ વાળીમાં એક ત્યાગીએ બોનવું જોઈએ તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે ભાષાસમિતિની સામાન્ય વ્યાખ્યા એવી છે —

હિત ચત્સવજીયાના ત્યક્ત્વોપ મિત ષષ ।

તદ્વચ્ચહેતોપચ્ચ ભાષાસમિતિરિત્યસી ॥

અર્થાત્—મર્મ જીવેને હિતકારી અને દોષરહિત તમજ મિત વચન હોય તે ધર્મને અર્થેજ બોનવું તે ભાષા સમિતિ છે ઉત્તરાધ્યયન દ્વારા એમ કહ્યું છે કે—

કોહે માણેય માયાય લીમેય ડઘડત્તપા ।

દાસે મય મોહરિય ધિગદાસુ તદેવયઃ ॥

પયાઈ અઢુ તાજાઈ પરિચરિજિસુ સજપ ।

અસાધ્ય રૂઝ મિય જાલેં માસેં માસેંજ પગ્ગય ॥

અં ૨૪ ॥ ૧ ॥ ૨૦ ॥

અર્થાત—ક્રોધ, માન, માયા સેવ, દામ્ય ભય, મુખગતિ—વાચાળ-પણ અને વિચાર (નિર્ભયતા) એ આટલાં પાપો પ્રતિવત સાધુએ ત્યજવા જોઈએ અને જરૂરે પ્રમત્તે જ નિર્ભય મહિમભાષા બોલી જોઈએ

હિતવચન પણ આટલાં પાપપૂર્વક જ બોલવાનો આકરો ધર્મ એટલાગી કે મુનિજનને મટે શામળો દોલો જોઈએ ॥ કાણ એ જ છે કે પૂર્વે જે ત્રિપોગ અને ત્રિગ્ગે દગીને થતી રિસાના પ્રમત્તે મમત્તવવામાં આવ્યા ॥ તેમાં હિતવચન એ અમિત રોજ તો વાચિક હિંમતી ગણનામાં જ આવે છે અને તેજુ વચન બોલનાર મુનિ પોતાની અર્પિ માની પ્રતિમાનો ભગ હગનાર તથા પગ્ગે હુખ કરનાર જોઈ છે આવો વાચાળ હગનાર જહિંજા પત્તો પમ નુ માવન હગનાર વેખાવજ નદિ આ કાગળથી મી મગનીર સૂતરપે જે આઠ કારભોમાંથી જન્મેલી વાણી નદિ બોલવાનું કહે છે, તેવાની રથૂળ રીતે કેવા દોષોથી ભરેલી દોષ અને તે ન બોલાય તે મથકાર આ બે શ્લોકમાં સમજાવે છે વિગેષમાં તે એક મુનિને માર્ગ ચાલના નદિ બોલવાનું મુચવે છે તેજુ કાણુ એ છે કે મારો જન્મ બોલનાર કે વાનચીન હગનાર પોતાના જમનદાયા પૃથ્વીતથા ત્યજ શકતા નથી બોલવામાં ખ્યાન ગણનાર પોતાના પગની ગતિમાં અને માર્ગમાં કેવી રીતે ખ્યાન રાખી શ અને ચતના પૂર્વક—ઉપયોગપૂર્વક ચાલી શકે ૧ વળી નિચરણ વર્ણ પછી એક લાગીએ ન બોલવી જોઈએ કાણુકે મયાદિત—પરિમિત જાનવાળા મનુષ્યનું સત્યચરન હમેશા મત્ત જ નીવડતું નથી પોતાની દષ્ટિએ દેખાતું સત્ય, કામ્ય અમત્ય પણ દોષ, અજરાનો કાળના આવરણો દૂર થતાં અત્યારનું મત્ત બે કાણુ પછી અસત્ય પણ જલી ભય છે તેવે મત્તે જો એક ત્યાગી નિશ્ચયરૂપ વાણી બોલ્યો હોય તો તે અન્યમી દષ્ટિમાં અમત્યવાદી લાગે માટે પરિમિત જાનવાળા મુનિએ બાધાસમિતિના પાવનને અથે નિશ્ચયરૂપ વાણી પણ ન વદવી થે

દૃષ્ટાન્ત—અને આપણે સમિતિહીન સત્ય વાણીનું દૃષ્ટાન્ત લઈએ તો તે ઉપયોગી થશે એક દૈન મુનિ એમ્દા એક નગરમાં આત્યા તે અનેક શાસ્ત્રો તથા વિદ્યાઓ લાવી ચૂક્યા હતા પરંતુ તે ધર્મના મિદ્ધાતોનો પરિચય કરવાની તેમને જિજ્ઞાસા થઈ એટલે તેમણે કોઈ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને જેજ પ્રભાતમાં થોડો વખત મોતાની પાસે મોકલવાની વ્યવસ્થા કરાવું સઘપતિને સૂચ્યું મઘપતિએ ચક્રદત્ત નામના વિદ્વાન બ્રાહ્મણને જેજ પ્રભાતમાં મુનિ પાસે જઈને તેમની જિજ્ઞાસા પૂરી કરવા વિનંતિ કરી અને બ્રાહ્મણે તે વિનંતિ સ્વીકારી બ્રાહ્મણ સૂર્યાસ્થ પૂર્વે વહેતો મુનિની મંમીપે દાજી થયો, પણ મુનિ તેનું મુખ જોના જ મનમાં શુભવાચા મુનિ સામગ્રિક વિદ્યાના જાણુમં હતા અને બ્રાહ્મણના વદન પગની દેરાઓ ઉપગ્રથી તેમણે એની ગજની કરી કે આ બ્રાહ્મણનું મુખ ઉઠતા વાત જોઈએ તો આપો દિવસ ભોજન વિનાનો જ નય તે વખતે તો મુનિએ બ્રાહ્મણને એમ કહીને પાઠો વાળ્યો કે “ મારી ઈચ્છા યશે ત્યારે હું તમને મ્હાવીશ, અત્યારે તો તમે જાઓ અને તમને તમ્હી પડી મ’ ક્ષમા કરજો ” આ વ્યત્કાર જાણાથી બ્રાહ્મણને કાઈ કુખ ચયુ નહિ અને તે ધેર પાઠો ગયો તે દિવસ અન્યુ પશુ એમ કે શિષ્યો નગરમાં આદ્યાર વહોગવા માટે જવા તયાર થયા એવામાં વૃષ્ટિ થવા લાગી અને આપો દિવસ વૃષ્ટિ ચાતુ રહે વાવી આદ્યાર વટોરી લાવી શકાયો નહિ અને ગુરૂ તથા એના બધાને ઉપવાસ પડ્યો ! મુનિએ સઘપતિને કહી દીધું કે “ આ બ્રાહ્મણની મુખરેયાઓ એવી છે કે જે કોઈ પ્રભાતમાં તેનું મુખ જુએ તેને આનો દિવસ ભોજન મગે નહિ, માટે હું તે બ્રાહ્મણની પાસેથી વેદજ્ઞાન મેળવવાનો નથી બીજા કોઈ બ્રાહ્મણની તપાસ કરજો થોડા દિવસમાં તો આ વાત સઘપતિને મુખેથી ફરતી ફરતી રાજની પાસે પહોચી અને રાજાએ એ બ્રાહ્મણના મુખ રાનનો પ્રબાવ જોવા તેને કહાવ્યું કે “ તારે રાજના શય્યાગૃહના દ્વારની બાર આખી રાત સુઈ રહેવું ’ રાજની આજી મુજબ ચક્રદત્તે બ્રાહ્મણ એક ગોદડી બોલીને ટાંગે કુંઠવાતો શય્યાગૃહના દ્વાર પાસે સુઈ રહ્યો મ્હવારમાં ઉઠતા જ શય્યાગૃહની બાર નીકળીને રાજાએ ચક્રદત્તને ઉદાક્યો

અને તેનું મોં જોયું અને કહ્યું કે “આવળી કાને હું તને જોનાવું ત્યારે ફરીથી આવજો” જાહલણ આવ્યો ગયો પણ રાજાએ પોતાને કેમ સુવાડ્યો અને ફરીથી આવળી વાને આવવાનું કેમ કહ્યું તે કશું તે બાણુતો નહોતો. ઘોડી વાગ થઈ એનામાં રાજાના વનરક્ષકો ગેડતા આવ્યા અને કહ્યું કે “અનારાજ” વનમાં એ સિંહ આ યો છે અને તે વનમાં ચળી ગયોને મારી નામે છે બે ગાયોનો તો સિંહે પ્રાણ લઈ લીધો છે” આ સાંભળતા જ રાજા દુરત જ શિમરીઓને સાથે લઈને સિંહનો સિંધાર કરવાને ઉપડ્યો. સિંહને શોધીને તેને માગ્યા તે દિવસનો ત્રીજે પ્રહર વીતી ગયો અને ગળ જૂખ્યો થયો. નગરમાં આવતા જ રાજાને ખબર પડી કે રાજાના બાહુ માં થઈ ગયા છે અને તેમને બોધ લીધા છે. પરંતુ હજી જીવ છે અને રાજાને ફોલો ફોલો યાદ કરે છે. આ સાંભળી રાજા જૂખ્યો-તરસ્યો માતાની સેવામાં હાજર થયો. રાજામાતાએ મરતા મરતા પુત્રનું મુખ જોઈને આશીર્વાદ આપ્યો કે દુરત તેનું મળ્યું થયું હવે રાજામાતાના મુડકાનો અગ્નિદાહ કરવાનો હતો એટલે રાજાને માતાના મુડાની સાથે જૂખ્યા-તરસ્યા રમસાન માના કરવી પડી અને એક પહેલ રાત વીતી ગઈ ત્યારે તે પાછો મહેનમાં આવ્યો, પછી તેને બોજન મળ્યું ચક્રાત જાહલણનું મુખ જોવાયી જ પોતા જેવા રાજાને પણ આખો દિવસ બોજન મળ્યું નહિ એવું માનીને ગળાએ ટુગન આઘા કરી કે ‘સ્વવારમાં જ એ ચાડાન જેવા જાહલણને ફાંસી દઈ દો’ “સ્વવારમાં આ નો જાહલણને પકડીને વધજૂંમિમાં લઈ ગયા જાહલણ તો આની કોરમી આઘાથી બચીત થઈ ગયો કાગણુકે પોતે રાજાનો શો અપરાધ કર્યો છે તે તે બાણુતો નહોતો. મળતી વખતે તેણે રાજાને એક વાગ મળવાની ઇચ્છા દાવી એટલે રાજા વધજૂંમિ ઉપર આવ્યો અને તેણે કહ્યું “હે ચક્રાત” દાલે મહવારમાં મે તારું મુખ જોયું તેથી મને આખો દિવસ બોજન મળ્યું નહિ, માટે તારા જેવા જાહલણને જીવતો મહેન દેવો એ આપત્તિ મમાન છે” ચક્રાત બોલ્યો કે “હે મહારાજ” કાને સ્વવારે આપે માઈ મુખ જોયું તેથી આખો આખો દિવસ બોજન મળ્યું નહિ પરંતુ મે પ્રજાના ઉઘિને આપનું મુખ જોયું હતું તેના પ્રજાનાની આગે અને

ફારી મગે છે, તો વધારે ભયકર મુખદર્શન આપનું કે માઈ તે હવે આપ જ કહો ' આ માલગીને રાજ વિચારમાં પડી ગયો અને તેણે ચક્રદત્તને કહ્યું કે " તારૂં મુખ જોવાથી આખો દિવસ જોજન મગે નહિ એવું મામુદ્રિક વિદ્યાને આધારે જૈન મુનિ પણ કહે છે " હાજરજવાણી શ્રાવણુ જોયો. ' એજ મુનિ પોતાની વિદ્યાને આધારે કહે છે કે આપનું મુખ જાણને જોનારનો અકાળે વાત ચાલે છે અને એ રીતે આપને પરમ ચાકાવ કરાવવાને જ એ મુનિએ એમ કહ્યું હોવું જોઈએ ' આ માલગીને રાજ વિદ્યા અને તેણે ચક્ર તને કૃપા આપી, પણ મુનિને એકદમ નગરમાંથી ચાલ્યા જવાનું રૂખા મુ

આ દૃષ્ટાંતમાં મુનિના ભાષાદોષનો કિંવા સમિતિહીનવાદનો વિચાર કરીએ. શ્રાવણની મુખરેશએ ઉપરથી તેના રૂજ વિષેનું નિશ્ચયયુક્ત વચન ઉચ્ચારવામાં જ મુનિએ અમભિનિની દોષ કયો. હવે પોતાના મામુદ્રિક વિદ્યાના જ્ઞાનને આધારે અને પોતાને તે દિવસે જોજન મામુ નહિ એવા અનુભવે કરીને મુનિને પોતાની અભિપ્રાય સત્યયુક્ત લાગ્યો. હવે જના ભરિખકાળના અગમ્યભેદ પારખવાને અને શ્રાવણના તથા તેનું મુખ જોનારના કર્મબંધને જાણવાને મુનિ અશક્ત હતા કારણકે તે કેવળજ્ઞાની નહોતા. એટલે એ પ્રકારનું નિશ્ચયયુક્ત વચન ઉચ્ચારવાનો તેમને અધિભાર નહોતો. મધપતિ સાથે એ જ શ્રાવણુ સંબંધિવાતચીતનો પ્રમગ ઉપગ્રિયત થયો હતો, એટલે તેમની વાલી અવમગ વિનાની નહોતી, હતા અવમગે પણ કોઈની મમન્દેહક કે કોઈનું અહિંત થાય તેવી કિંવા મોઈના રક્તરૂપને પુત્ર કન્યાની વાળી તેમજ કહેલી જોઈની નહોતી અને તે તેમણે કહી તેથી શ્રાવણને અપાર કષ્ટ પડ્યું, તેનું જીવન જવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો અને જો તેણે મુક્તિપુરસદ પોતાનો જ્યાંવ ન કર્યો હોત તો કદાચ તેના જાન પણ થઈ ગયો હોત. આથી કર્કસ વચનનો પ્રત્યાધાત તો તેથીએ રધુ કર્કસ સાબીમાં પડે છે, એટલે શ્રાવણે સાબીત કરેલા પ્રત્યાધાતથી મુનિ રાજના રોષનો ભોગ થઈ પડ્યા અને તેમને નગર છોડવું પડ્યું તે

તો તેમની સમિતિદ્વીન ભાષાના પ્રમાણમા તેમને વાળી જોણી ધૂળ સળ
ચઢ લેખાય, (૧૪૫-૧૪૬)

[હવે ત્યાગી-મુનિની ત્રીજી એવણા સમિતિ વિષે જ ચર્ચા કરીએ]

મિત્રાજીવિકા । ૧૪૭૩

દેહ સયમસાધનાય યમિના સરક્ષણીય સ્વયં ।

તદ્રક્ષાઽશનમન્તરા ભવતિ નો પ્રાપ્ય કથ તદ્ભવેત્ ॥

આરમ્ભેણ પરિગ્રહેણ પચન યોગ્યં ન વા પાચન ।

મિક્ષૈવોત્તમજીવિકાઽસ્તિ યમિનાશુદ્ધાસમિત્યાશ્રિતા ॥

એવણા સમિતિ-લિખા

ભાવાર્થ—સયમીને સયમસાધના માટે દેહનું રક્ષણ કરવું પડે છે
દેહનું રક્ષણ બોગક નિના થઈ શકતું નથી તો તેણે બોરાનું ઝૂલી રીતે
મેળવવો ? તેઓ ઝોણાં તો કરી-કગવે શું નહિ કાઢ્યું તેથી છકાયના
છવેનો આરભ થાય છે અને પરિગ્રહ વિના આથી શમ્યું નથી આ બન્ને
દોરોનો મલવ હોવાથી તેઓને માટે પચન પાચન યોગ્ય નથી, કિન્તુ-
સયમીને માટે શુદ્ધ ભિક્ષા જ ઉત્તમ કવિમા છે અને લિખા પણ સમિતિ
આશ્રિત હોય તો જ શુદ્ધ લેખાય (૧૪૭)

વિરોધન—ત્યાગી-મન્યામીને માટે સ્વદેહ ક્વળી ધમાયે જ સર-
ક્ષણીય છે અને તેનો ધર્મ સયમસાધના સિવાય બીજો નથી, એટલે
સયમાયે દેહનું રક્ષણ તેણે કરવું જોઈએ તેના રક્ષણ માટે બોગક, પાકધું
માટે વળ અને નિવાસ માટે ઝાન એવા વાના જોઈએ અને તે કેવી
રીતે પ્રાપ્ત કરવા તે તેને માટે એક મદત્વનો પ્રશ્ન છે આથી માત્ર બોરાકની
પાત કહેવામા આવે છે તેણે બોરાનું ઝૂલી રીતે મેળવવો ? જો તે ઝોણાં
કરે કે કગવે તો તેની પાસે પૈસા જોઈએ, પૈસા માટે તેણે ઉદ્યમ કરવો
જોઈએ અને પરિગ્રહમુક્ત જ્યામા મુકાવું જોઈએ અગ્નિચન દશાના નિર્વાહ
માટે ધનપ્રાપ્તિ અને ધનપ્રાપ્તિ વગેરે અન્નપ્રાપ્તિ અથોગ્ય છે એ પ્રકારનો

પરિશ્રદ્ધ જે તે ઉત્તરેતર વધારવા લાગે તો તેને સચમને છે ની સનામજ કરવી પડે! વળી જ્યારે તે ખોડની વસ્તુઓ ખરીદીને ખોરાક તૈયાર કરવા-કરાવવા લાગે છે, ત્યારે તેને અનેક પ્રકારના આરબો કરવા પડે છે અને તે મનાવતની દૃષ્ટિપૂર્વક અદિમાનું પાનન કરી શકતો નથી આ ખે મોટા દોરો ઉત્પન્ન થવા ન દેતા દેહને મોગક આપવાનું માન એકજ સાધન મિત્રવોત્તમજીવિકા છે અનુ પથ્ય સન્યાસીઓને એવી જ આશા કરે છે કે—

અનમિરનિચેત ક્યાદુ ગ્રામમહાર્યમાથયેત્ ।

અર્થાત—સન્મામીએ અમિરહિત રહેવું અર્થાત્ રાધવું—ધાવવું નહિ, મુરરિત રહેવું અને માત્ર અન્ન માટે જ વસતિનો આશ્રય લેવો અને માત્ર એકાકે જ રહેવો—એક અમય ભિક્ષા માગીને ભોજન કરવું પરંતુ સચમીની ભિક્ષા એ સામાન્ય ‘બીખ’ નથી તે ભિક્ષા દુધ હોવી જોઈએ-દોપથી રહિત હોવી જોઈએ અને તે જ ‘એપલ્સ સમિતિ’—વિશુદ્ધતાની તપાસ માટેના નિયમનો છે આ નિયમનો જૈન દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રકારે કેવા ફરમાવ્યા છે તે આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે (૧૪૭)

[ભિક્ષા દ્વારા દેહનિર્વાહ કરવાની આવશ્યકતાનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી અથવા ભિક્ષાવિધિનું કથન કરે ॥ અને તે દ્વારા સમિતિના નિયમોનું સૂચે સૂચન કરે છે]
મિત્રાવિધિ । ૧૪૮ ॥

મિક્ષાર્થે ગૃહિણા ગૃહે સુવિધિના દ્વાભ્યા મુનિભ્યાં સદા ।

ગન્નવ્ય ગુરુસન્મતૌ દિનકરે સત્યેવ યોગ્યેક્ષણે ॥

ગ્રાહ્ય પ્રાસુકમેવળીયમશન પાનીયમેતદ્વિધ ।

સાધ્યર્થે વિહિત ન તદ્યદિ ભવેન્નાપ્યન્યદોપાશ્રિતમ્ ॥

ભિક્ષા લેવાનો વિધ

ભાનાર્થ—સ્યોદય પછી દિવમના ભાગમાં થોડા સમયે, ગુરુ આદિ દોષ તો તેમની સમિતિ નહીં એ ભિક્ષુઓએ માથે મગો વિધિપૂર્વક

ગૃહસ્થને ઘેર બિદ્યા સેવા માટે જતુ ત્યાં જો પ્રાચીન-અવિદ્ય અને એકાગ્રીય
—નિર્દોષ આદાર-પાણી દોષ તો ને લેવું જો તે ખાસ લિનુને માટે બનાવેલ
ન હોય અને અન્ય દોષોથી સુક્ષ્મ ન હોય તો જ તે આદાર-પાણી મહત્ત્વ
કરવા (૧૪૮)

નિરૂપન—બિદ્યા પણ વિધિપૂર્વક લેવી જોઈએ—અવિધિપૂર્વક નહિ.
આજે માપણા દેશમાં બિદ્યાને નામે અનેક ગ્યને જિખારીવેડા ચાલી રહેલા
છે અને બિદ્યા નિમિત્તે દગ, લાગા અને જગાતકાર પણ ચાલી રહેલા છે.
આ કાષ્ઠ સિમા નથી, અને એવી બિદ્યા લેનાર બિદ્યુક-નિદ્રુ નથી પણ
જિખારી છે સાચો સાધુ, મુનિ કે ત્યાગી જિખારને માટે તમારા ખોટા
ગુણાનુવાદ ન કરે કે તમને મનાવે નહિ જિખારને માટે ઘેર અડગો નગાવીને
એમે કિંવા બિદ્યા? વાની ગૃહસ્થો દરજ્જા પાડે તે માયો માધુ બાવો કે દુકાર નથી
સાધુ તો વિધિપૂર્વક જ જિખાર લે અને અવિધિપૂર્વક અપાતી બિદ્યાને તો
આમદ ઠતા મહત્ત્વ કે નહિ આકારણ્ય મયકાર મુચિખા અર્થાત્
સુવિધિપૂર્વક જિખાર લેવાનું મુનિજનોને મ્યન કરે છે આ સુવિધિ કયો ?
જૈન શાસ્ત્રમાં બિદ્યાને સુવિધિઅતિ વિવૃત્ત છે અને એ બેરો વિધિ પાળનાર
દેહનું પોષણ કરવાના વિસ્વમા માયો સયમી જ અને એમ પ્રથમ દષ્ટિએ જ
મા મ પડ્યા વિના રહેતું નથી આ સુવિધિ આ શ્લોકમાં સંક્ષેપે કરીને
દર્શાવેલો છે પહેલું તો એ કે સ્વયંદય પડી જ બિદ્યા માટે જઈ શકાય,
રાત્રિને મમયે નહિ અને એ મથાર્થ છે રાત્રિએ ઈયામમિતિ ધનનાપૂર્વક
પાળી શકાતી નથી ત્રિમે ગુરની મમતિ લઈને એ મુનિઓએ સાથે ગૃહસ્થને
ઘેર જિખાર્યે જતુ ચોખ છે ગૃહસ્થને ઘેર અસયમના અનેક કારણો હોય
છે તે અમયમ જૂની કે દષ્ટિદોષથી મુનિથી સેવાઈ જાય નહિ, તેટલા માટે
એક મુનિની માથે બીજા મુનિની દાજરી ઉપયોગી થઈ પડે છે સ્વયંદય
પડી બિદ્યા લઈ શકાય પગ્નુ ગૃહસ્થોની ભોજનવેશ વીત્યાપૂર્વે બિદ્યા લઈ
શકાય નહિ તે પૂર્વે બિદ્યાયે જપાથી જે બિદ્યા મજે તે ગૃહસ્થએ પોતાને
માટે પૂરતો બે ... આ વિના પણ વહોરાવેલી હોય એટલે એ બિદ્યા

અયોગ્ય મમ્મે અદલ્ય કરેલી લેખાય આ જ કારણથી મનુ મન્યામીએને એવું ક્ર માવે છે કે—

વિદ્યુમે સન્નમુસલે વ્યજ્જારે મુષ્કચન્નજને ।

મૃત્તે શરાયસપાતે મિક્ષા નિત્ય યતિશ્ચરેત્ ॥

અર્થાત્—સ્ત્રોધનો કુમાડો નીકળતો બધ મયો હોય, ખાવાનું વગેરે બધ થયું હોય સર્વ ભોજન કરી રજા હોય, સ્ત્રોધના વામણ માથું ડેકાણે ખાયા હોય ત્યારે યતિએ ભિક્ષાર્થે જવું

આ વિધિનું સૂચન એટલા માટે છે કે ત્યાગીને ભિક્ષા નિર્ણય મગે મૃદુઓએ ખાતા જે સ્ત્રોધ વધી હોય તેમાથી જ ભિક્ષા મગે અને મૃદુઓને બૂખ્યા રહેતું ન પડે કિંવા સ્ત્રોધના સમારલ કરીથી આદરવો ન પડે યાગ્ય ક્ષણે એવો શુદ્ધપ્રયોગ અથકારે કર્યો છે તેના હેતુ એ જ છે કે ભિક્ષા આપનારને સમય ઉત્પન્ન ન થાય અને ભિક્ષુમ્ની ભિક્ષા મૃદુઓને લાર રપ ન લાગે વગી સાધુએ ખોરાક અને પાણી પ્રાપ્તુક એટલે અશિત્ત તથા એપાત્રીય એટલે નિર્ણય લેવા બેઠાએ દોષિત ભોજન ક્યુ ? અથકારે મક્ષે પાર્થે એ બધા દોષોનું વિવેચન કર્યું નથી સાધુને અર્થે તૈયાર કરામા આવેતો ખોરાક એ અપ્રાપ્તુક અને દોષિત છે, એટલે મૃદુઓએ પોતાને માટે જે ખોરાક તયાર કયો હોય તેમાથી અને તેમને સક્રિય ન પડે તેટલો ખોરાક અદલ્ય કરવો તે જ પ્રાપ્તુક તથા નિર્ણય છે પરન્તુ આ તો માનપદેલા જ દોષની વાત થઈ અન્વદોષાત્રિત્ત્વ ભોજન પણ સાધુ ન લે

સત્તચત્યારિશતા ચદાષેરશનમુક્ષિતમ્ ॥

મોક્ષવ્ય ધમયાત્રાયૈ સૈવળાસમિતિભવેત્ ॥

અર્થાત્—૪૭ ગ્રામદિન આતાર ધર્મયાત્રાને માટે વાપરવો તે એવળા સમિતિ કહેવાય છે આ ૪૭ દોષમાના ૧૬ દોષ આદાર આપનારથી ઉત્પન્ન થાય છે, ૧૬ દોષ આદાર અદલ્ય કરનાર મુનિ આત્રિત છે, ૧૦ દોષ આદાર અદલ્ય કરવાના કાર્યમા અને ૫ દોષ મગેની વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરામા રહેતા છે (૧) સાધુ માટે તૈયાર કરેતો આદાર આપે તે આધાકર્મી ગાય,

(૨) માધુને ઉદ્દેશી થોડો વધારે તૈયાર કરે તો આત્મ આપે તે ઉદ્દેશિક દોષ, (૩) આધાકર્મી આહારના અસવાગો આહાર આપે તે પ્રતિક દોષ, (૪) અર્ધ શુદ્ધ અને અર્ધઅશુદ્ધ ભજી ગમેતો આહાર આપે તે મિશ્રદોષ, (૫) સાધુ માટે રાખી મૂકેલો આહાર આપે તે અધાપના દોષ, (૬) ગામમાં માધુની હાજરી રહે એટલા માટે જ નહીં વિવાહાદિક ઉત્સવ આરંભે અને તે આદારાદિ ને તે પ્રામૃતિકા દોષ (૭) ઘરમાં સાધુને આવવાની સગવડ ખાતર કે અજવાળા ખાતર ૮ કાચની દિવા કંઈ તે ગ્રાહ્ય કરે દોષ, (૮) સાધુને માટે જ પૈસા ખર્ચાને લીધેલી ચીજ વહોરાવી તે ક્રોધ દોષ, (૯) સાધુને માટે જ ઉવાગ-ઉછીની લીધેલી ચીજ આપવી તે પ્રામિત્યદોષ (૧૦) સાધુને માટે જ અદન-અદન કરેલી ચીજ આપવી તે પગરૂત દોષ, (૧૧) સાધુને માટે જ સામા લાની આપે તે અભ્યાહન દોષ (૧૨) સાધુને માટે જ તાળા દાગ ઉઘાડી ચીજ આપે તે અભિન્ન ગેય (૧૩) માધુને માટે જ મેટી કે બોયગમાંથી લાવી આપે તો માનાહત દોષ, (૧૪) સાધુને માટે જ ડાહ્યાના હાથમાંથી હુટવેલો આહાર આપે તે આગ્રીય દોષ (૧૫) માધુને માટે જ મહીયારી-મઝીઆરી નસ્તુમાંથી ભાગીદારની રજા વિના ચીજ વહોરાવે તે અણ્ણિમિદ દોષ (૧૬) માધુને માટે જ આધણુ વગેરે ઉમેરેલ દોષ તો તે અધ્યવપુર દોષ એ ૧૬ ગેય આત્મ આપનારના મણા-ના ખીત્ત ૧૬ દોષ આત્મ નેનારના નીચે મુજબ છે (૧) ગૃહસ્થના બાળકો ગમાડીને આહાર ત તે ધાત્રીકર્મ દોષ (૨) ગૃહસ્થના મૈત્રા વહીને આદારાદિ લે તે દૂતિકર્મ દોષ (૩) નિમિત્ત પ્રકાશી આદારાદિ લે તે નિમિત્ત ગેય (૪) જાતિ-કુળના વખાણુ કરી આદારાગિક લે તે આશ્ચર્યિક દોષ (૫) ગરુની પેડે કરગરી આદારાગદિ તે તે વયનીક દોષ (૬) વૈદ્ય કરી આદારાગદિ લે તે ચિકિત્સા દોષ (૭) કોષ કરી કાષ તે તે કોષપિં (૮) માન કરી કાષ લે તે માન-પિં (૯) માયા કરી કાષ તે તે માયાપિં (૧૦) લોભ કરી કાષ લે તે લોભપિં (૧૧) આગના પાઠ્યા પરિચયની પિઠાન કાળી ખુશામન કરી કાષ લે તો પૂર્વપશ્ચાત્ અસ્તવ દોષ (૧૨) વિદ્યાનો ડોળ કરી આદારાગદિ લે તે વિદ્યાપિં (૧૩) કરી આદારાગદિ લે તો મન્દોષ

(૧૪) ચૂલ્—ઔપધિ વગેરે આપીને આહારાદિક લે તો ચૂલ્ યોગ (૧૫) વરીકરણ કરી આહારાદિક લે તો યોગપિંડ દોષ (૧૬) ગર્ભ માટે ઔપધિ આપી આહારાદિક લે તો મૃગકર્મ દોષ આહારગ્રહણ વિધિના ૧૦ દોષ (૧) દાતા વહોવરાવે તે સેના સાધુને ઉદ્દગમાદિક દોષની શકા ઉપજે ૮તા આહાર લે તે ચકિત દોષ (૨) સચિત પદ્યર્થથી હાથ ખરડાયા હોય તે હાથે આહાર લે તો પ્રક્ષિપ્ત દોષ (૩) નીચે સચિત અને ઉપર અચિત હોય તેવો આહાર લે તો નિક્ષિપ્ત દોષ (૪) નીચે અચિત ઉપરસચિત હોય તેવો આહાર લે તો પિહિત દોષ (૫) વાસજભા સચિત હોય તે કંઠની તેમા આહાર નાખી આપે તો તે સહન દોષ (૬) અધ ગર્ભિણી વગેરે આહાર વહોરાવે તે લેવો તે દાયક દોષ (૭) સચિત અચિત બેગા હોય તેવો આહારાદિક લે તે મિશ્રદોષ (૮) પૂરેપૂર્ણ અચિત ન થયું હોય તેવું લે તે અપરિશુત દોષ (૯) હાથ ધોમને આપે અથવા આખા પછી હાથ ધોવા ખડે તે લેવું તે નિમ્ન દોષ (૧૦) વેરાતું વેરાતું લાવી આપે તે લે તો છક્ર દોષ પાચ દોષ વસ્તુનો ઉપભોગ કરવા વિના (૧) સ્વાદ ખાતર મે ચાર વસ્તુઓ મેળવી આહાર કરે તો તે સયોજના દોષ (૨) ઠાસી ઠાસીને આહાર કરે તે પ્રમાણાતિક્રમ દોષ (૩) આહાર આપે તેના વખાણ કરે તે ઈર્ગાદ કર્મ દોષ (૪) અનિષ્ઠ આહાર ઉપર દેષ કરે તે ધુમ દોષ (૫) ૭ કારણ વિના આહાર કરે તો કારણ દોષ એ રીતે એકદરે ૪૭ દોષ થયા

આ પ્રમાણે મુનિએ મુવિધિપૂર્વક અને યોગ્ય મમથે નિર્દોષ આહાર-પાણી ગ્રહણ કરવા તેજ માગી શિક્ષા છે (૧૪૮)

[નિર્દોષ જિજ્ઞાસુ ગ્રહણ કરવા એવો સવન કથારે સધાય ? ત્યારે મુનિની રસાસન્નિ ઇટે ત્યારે તે વિષે હવે શ્રવણર ઉપદેશ છે]

રસાનાસક્તિ । ૧૪૯॥

સામ્યેનોત્તમમધ્યમાધમગૃહે ભિક્ષાર્થમીયાન્મુનિ-
લંઘ્ય તુચ્છમતુચ્છમન્નમનઘ માન્ય ન યદ્દૂપિતમ્ ।

મિષ્ટાન્ને હિ ન મોદતે ન ચ મનાક્રુ તુચ્છાશને લિચ્યતે।
લઘ્વાલઘ્વસમાનભાવનિપુણ સાવુ સ ઇવોત્તમ. ॥

ગ્દ્યાસક્તિ ન ગમ્યની

ભાનાર્થ—શ્રીમનનું ઘર હોય, મામાન્ય ઘર હોય કે ગરીબનું ઘર હોય, તેમા એક સખા ભાવથી બિહુએ બિહુ લેવા જતુ, માર ખાવાનું મગે ત્યા જતુ અને બીજો ન જતુ એવો ભેદ ન રાખવો. બિમાબોજન તુચ્છ હોય કે અતુચ્છ હોય, સરસ હોય કે નીરસ હોય પણ જો તે હોય-રહિત હોય તો બિહુએ તેને ઉત્તમ બોજન માનવુ બિહુમા મિષ્ટાન્ન મગે તો ખુશી ન થાય અને તુચ્છ-નીચ આદાર મગે તો જરા પણ ખેદ ન પામે, કોઈ વખતે થોડું મગે અને કોઈ વખતે મુદ્દર ન મગે, તોપણ સમાન ભાવથી વર્તે તે જ ઉત્તમ માધુ ગણાય. (૧૪૬)

નિવેચન—જેની દષ્ટિ મયમસાધના તરફ કે, તે સયમમસાધના માટે દેતે તે દક્ષાવવા માટે જ તેને ખોસક આપે છે અને ખોરાખને માટે બિહુમય્યા કરે છે, તેવો માધુ જો સરસ આહારમા રસિ અને નીરસ આહારમા અરસિથી બિમા અદણ કરે, તો તે નિર્ગમ બિહુ અણુ કરી શકે નહિ પરન્તુ તેને સાર માર ખાનાની રસિ જ થાય તે ધનવાનેને ઘેર જ બિહુ લેવા માટે ખાસ જાય ત્યાથી સોય-નિર્ગમને વિચાર મ્યો પિના બિમા અદણ કરે અને પરિણામે પોતાના મયમને તથા માધુત્વને હુમાવે. આ કારણથી અચકાર સાધુને કંટે છે કે તારે ઉત્તમ, મધ્યમ કે અધમ ગૃહ્યને ત્યા જઈને નિર્ગમ આહાર લેવો અને રમાસક્તિ છોરીને તુચ્છ કે અતુચ્છ, મરસ કે નીચ, જેવો આહાર મગે તેવો લેવામા હર્ષ-શોક ધારણ કરવા નહિ એવું પણ જનવાને મભવ છે કે ટેવક વાગ ગૃહ્યો મુનિને ભાવપૂર્વક નોતરીને, આગ્રહ કરીને, સારો-સારો આહાર વહોગાયે, અન્ય મ્યમે એવા આગ્રહપૂર્વક નિમત્તજુ વડે ઉત્તમ પ્રકારનો આહાર

આદાર તરફ આકર્ષાઈ જતું નહિ અને બીજાઓ તરફ અવગણના ગામ્ભીરી નહિ મનુ કહે છે કે અભિપૂજિતશ્રમેષ્ઠ ચતિમુક્તોડપિ ચળત ॥ એટલે કે પૂજન-પૂર્વક બિદ્યાનાબ લેવાથી ચતિ મુક્ત હોય તોપણ બધનમા પડે છે તેવી રીતે બનવાનોને બેર મીઠા મીઠા બોજન-પદાર્થો વહોરવાની ઇચ્છાથી જનારો મુનિ સયમના પથ પર ચડતો હોવા છતાં ગ્રાસામિતિને લીધે એ પથથી ભટક ચતો જાય છે બિદ્યાચવાને જૈન ધર્મમા 'ગૌચરી' કહી છે અને વેદ ધર્મના શાસ્ત્રોમા 'મધુકરી' કહી છે જેવી રીતે ગાય ઉગેના ધાસ ઉપર ફરતા ફરતા બે તરણા અડીથી ચરે છે અને બે તરણા તડીથી ચરે છે તેમ જૂદે જૂદે મધોથી થોડો થોડો આદાર મદલુ કરીને પોતાને જોષ્ઠતો આદાર મેળવી લેવો તે મુનિની 'ગૌચરી' કહેવાય છે મધુકર ફૂલે-ફૂલે ભ્રમણ કરીને રેકમાંથી થોડું થોડું મધ ચૂમે છે તેમ જૂદે જૂદે ગૃહેથી આદારના પદાર્થો એકત્ર કરી લેવા તે સન્યાસીની 'મધુકરી' કહેવાય છે છતાં મધુકર તો મધ મળે તે ફૂલોમા જ ભટકે છે-ચપા જેવા ફૂલને અડકતો પણ નથી, જ્યારે ગાય તો મુઠા તરણામા પણ મુખ નાખીને બે તરણા જરૂર પડ્યે ખાઈ લે છે તાત્પર્ય એ છે કે 'મધુકરી' શબ્દ કરતા 'ગૌચરી' શબ્દ ત્યાગીની બિદ્યાચવાને માટે વિશેષ બધ મેસેનો તથા વિગિટ અર્થવાદ્ય લાગે છે આવી ગૌચરી કરતા મુનિને કોઈ વાર ઇષ્ટ વસ્તુ મળે, કોઈ વાર થોડું મળે, કોઈ વાર મુદ્દન મળે, તોપણ તેણે તેથી હર્ષ-રોષ વારણ કર્યા નહિ શ્વિ-અશ્વિના ખ્યાલો કરી જિહ્વા-ગૌલ્ય અને માનસિ મગ્ધિનો પ્રોથવા નહિ અને તે જ સાચુ સાધુત્વ છે મારલ જતા મુનિ મુજલ્જા-સયમભારની જાત્રા માટે એટલે કે માત્ર દેહના નિર્વાહ માટે જ સાધુએ આદાર લેવાનો છે, ત્યાં રસો વિશેની આમકિતનો તો ત્યાગ જ હોય

દૃષ્ટાન્ત—એક ધર્મશાળામા એક સન્યાસી ઉતપો દતો, તે રોજ એક વાર નગરમાંથી મધુકરી લાવીને બોજન કરતો હતો ધર્મશાળાનો રખે-વાગ રોજ જોતો કે સન્યાસી રોજ નવી નવી જાતનું સ્વાદિષ્ટ બોજન કે છે કોઈ વાર તેના પાત્રમા લાડુ હોય છે, કોઈ વાર દૂધપાક હોય છે,

કાઈ વાર ફરમાયુ અને મ્હેમા પાલી લાવે તેવા બીજા પદાર્થો દોષ છે, અને એનું એનું બોજન રોજ લવીને સન્ધ્યાસી જમે છે મ્હેમા જમતા ને કાંઈ વધે તો તે સાજા આટે રાખી મૂકે છે, અને માગે પુનઃ બોજન કરી જે ઉપર હાથ ફેરવીને બાગમ કરે છે એક વાર મન્ધ્યાસી એનું બધું બોજન મધુરીમા લા ચો કે માગે પણ જમતા કેટલાં મિષ્ટ પદાર્થો વરી પા, તેથી તેણે રખેવાળનું એક હાટ જેને ધર્મગાનાના આગળામા જ બાધરામા આવતું તેને બાધી વધેતું બોજન ખવડાવી દીધું બા નેધને ધર્મગાનાનો રખેવાળ દોડતો આવીને સન્ધ્યામીને સળોધી કહેવા લાગ્યો “ઓ મન્ધ્યાસી બાવા ! તમે તો માર નખ્ખોદ કાનું મન્ધ્યાસી બોલ્યો “કેમ બાધાં મે તને શું નુકસાન કર્યું છે ?” રખેવાળ મોલ્યો “તમે મારા નટને મુકરી ખવડાવી એટલે હવે તેની જીભને હગમ ચસકે લાન્ધા રિના મ્હેવાનો નહિ આપ તો મન્ધ્યાસી છો એવે બાપને તો રોજ જો મિષ્ટાન મગે, પણ લીજાના પાન ખાના મારા હાટને હુ હવે ક્યાંક મુકરી લાવીને ખવડાવીશ ?”

બા મામગીને સન્ધ્યાસી બાવાને બાન થયું કે પોતે રમામગિથી થોમમિષ્ટ થનો જાય છે તે માગેની ચાનના જ સમ્મો બા રખેવાળ કહી રહ્યા છે અને જેમ જેમ વધુ મિષ્ટ પાચેનું બોજન કરવામા આવે છે તેમ તેમ રમામગિ વધતી જવાથી હગમ ચમમે લાગી જાય છે મન્ધ્યાસી મુઠા હતો એટલે રખેવાળના સમ્મોથી તેને પોતાની બૂલ સુધાગવાની તક મળી માતી તેણે તેનો આખા મોલ્યો (૧૪૬)

[પૂર્વે > જિજ્ઞાસા જો દોર રાજીને બિચા મહલ કરવાનો નિધિ શો છે તેમના જગમે ‘ હ કારણ વિના આદાર કરે તે કારણ દોષ કલો છે ક્યા જાગેને લીધે મુનિએ આદાર કરવો કો તે વિષે હવે મવડાર કહે છે]

આદારકારણવટ્કમ્ ૧-૨૦ ॥

न स्यात् क्षुत्सहन सता सुयमिनां सेवादिकार्यं भवे-
च्छक्त्या प्रालम्भ निजतनुग्राणादिनिर्वाहणम्

દૃષ્ટ્વા માર્ગનિરીક્ષણ હિ ગમને ધર્મસ્ય વાઽઽરાધન
મેતૈ. પઢવિધકારણૈર્યમમૃતાં મિક્ષોચિતા નાન્યથા

આહારના ૭ કારણો.

ભાનાર્થ—વધારે વખત જૂખ સદન થઈ ન શકે તેથી મુઠ્ઠા શાન કરવા માટે વૃદ્ધ, ગંભીર, નવદીક્ષિત કે ગુલાદિની મેવા કરવા માટે સયમ પાળવાને શક્તિ મપાવન કરવા માટે, પોતાના ગરીબ અને પ્રાણ નિર્વાહ કરવા માટે, ગ્રસ્તામા ચાવના ઈલા સમિતિ ગોધરાને આપનું તે રાખવા માટે અને સુમે સમાધે ધર્મનું આરાધન કરવા માટે એ ૭ કારણો મિમુષાએ ભિક્ષા લેની કે આહાર કરવો ઉચિત છે, અન્યથા નહિ (૧૫)

વિવેચન—પૂર્વે કહ્યું છે કે વૃદ્ધ સ્વયમસાધનાય યમિના સરક્ષણી અથાત—સયમીએ સયમ સાધનાને અર્થે જ દેહનું ગદાણુ કરવાનું છે—તેજી શુદ્ધિવાદી—શુવરાની લોતુપતાથી નહિ, એટલે ધમારાધનની સાથે સબધ ધરાવનારા જૂઠા જૂઠા ૭ કારણોની દૃષ્ટિએ સયમીએ આશ્રમ મહણુ કરવો તથા આરોગ્યે ધરે જૂખ લાગે છતાં જો આહાર કરવા ન આવે તો જ્વાનિ ઉત્પન્ન થાય અને તેથી ધમારાધનમાં વિક્ષેપ પડે તથા વૃત્તિઓ ભ્રમણુ કરવા લાગે, તેટલા માટે જૂખને મતોષવા પૂગતો આહાર કરવો જોઈએ સદગારી વૃદ્ધ, ગંભીર, નવદીક્ષિત કે ગુરુ આદિની મેવા માટે દેહમાં પૂરતું જળ જોઈએ અને આહાર વિના એ બળ ટકી રહે ન તેટલા માટે પણ જરૂર પૂગતો આહાર કરવો પડે મયમનું પાનન કરવા પપ્પ સારીરિક શક્તિ આવશ્યક હોય છે અને એ શક્તિ આહાર વિના પ્રાપ્ત થતી નથી માટે થણુ જ નોદક લેવા જોઈએ શરીર અને પ્રાણ નિવાહ કરવા માટે આહાર વિના ચાલી તકતું નથી અને પ્રત કે તપાસ હેતુ વિના શરીરને ખોરાક આપનાનું જબ કરીએ તો શરીર અને પ્રાણ ટકાવ થાય નહિ પરન્તુ મરણ થાય અને ધર્મોચરણ અટકી પડે, તે માટે આહાર કરવો જોઈએ ઈલા સમિતિને અર્થે દૃષ્ટિનું તેજ ટકાવવું

તર્થે પણ ખોરાક લેવો પડે અને છેલ્લે ધર્મનું આરાધન સુ મપૂર્વક કરવા માટે તેને સ્વચ્છ મળવા આદાર લેવો પડે આ છ કારણે મયમીને આદાર લેવો પડે, પણ તેમા તેની દૃષ્ટિ તો ધર્મપ્રધાન જ હોય-બીજી કદી ન હોય ધર્મથી લિન એવા કોઈ-કારણે ત્યાગી-મુનિ નામિન-દેવ મરણ નામિન-દેવ જીવિતમ-મરણમા પણ સુખ ન માને અને છવનમા પણ સુખ ન માને એટલે પત્રી આદારપ્રાપ્તિ કિંવા શિક્ષાના વિષયમા તેનો ધર્મ એવો જ મુક્ટ થાય છે કે

અજાભે ન વિષાદી સ્યાદ્દામે ચેવ ન દ્રવ્યેત્ ।

પ્રાણવાચિકમાત્ર સ્યાત્ માત્રાસદ્ગાદિનિગત ॥

અર્થાત્—ત્યાગી જન શિક્ષા ન મળવાથી કુખી અને શિક્ષા મળવાથી સુખી કિંવા દર્પિત થાય નહિ કેવળ પ્રાણની રક્ષા માટે જ તે બોજન કરે અને અન્ય પદાર્થોમા તે આસક્ત ન રહે

આ રીતે શિક્ષા માટેના છ કારણો મયમી માટે ઉચિત છે અને તે મિવાયની બીજી દૃષ્ટિથી કરવામા આવતી શિક્ષા અનુચિત કિંવા મયમીને સયમમાર્ગથી ભ્રષ્ટ કંઠારી છે (૧૫૦)

[હવે સદવાસી મુનિઓ પ્રત્યેના એક મુનિનો આદારવિષયક વિનય મયમાર કથે છે]

આહારાદિસમગ્રિમાગ ૧૫૧ ॥

આનીત વરમિક્ષયાઽશનજલં તદ્દર્શયિત્વા ગુરું ।

મોક્તવ્ય સહચારિભિશ્ચ સકલૈસ્તુલ્યાંશતઃ સાધુભિઃ ॥

લઘ્વાશેન નિજેન સાદરધિયા સાધૂન્નિમન્ડ્યાઽપરાન્ ।

મોક્તવ્ય સમમાવતો રસમય સ્યાદ્દાઽશન નીરસમ્ ॥

સહચારીઓ સાથે આહારાદિનો સમવિભાગ

સાવાર્થ—સદ શિક્ષાદીથી જે અનપાળી લાવવામા આવ્યા હોય તે ૫૩ આદિને સહચારી બીજા સાધુઓની સાથે સખો વિભાગ કરી

મીને સરખા રીતે વહેતી આપી આદારદિ કરવા એકેક ભિક્ષુને જે ભાગ મળ્યો હોય તેનું બીજાને આદરપૂર્વક આમત્રણ કરવું જો કેાઇ એ તો પોતાના ભાગમાથી તેો આપવું નહિતો જેને મરસ હોય કે નીચમ હોય છતાં સમભાવ રાખીને આદાર કરવો (૧૫૧)

વિવેચન—આ ગૌચરી કે મધુકરીથી ભોજનના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાના છે, આ સગસ કે નીચમ આદાર પ્રત્યે મમતાવધી જોવાનું છે, આ આદાર દિના હેતુ જીવન દઢાવવા સિવાય બીજો કશો નથી ત્યાં ચેટપૂરના ભોજનની કે જિહ્વાને આત્મા આપે તેવા પદાર્થોની આસા યેાગ્ય જ હોય મમતો કે અલ્પમમતો નહત કે અધિક જોડે આદાર પ્રાપ્ત થયો હોય તેટલો આદાર ભિક્ષુઓની વચ્ચે મમતાએ વહેતીને મળુદ મહેતુ એ જ ત્યાં કનવ્ય છે ૫ તુ આ કનવ્ય બળવવામા પણ ઉચિત વિનય યથાન છે ચુરને ભોજનના પદાર્થો બનાવવા પડી તેના ભાગ પાડવા અને એ ભાગમાથી પણ બીજા સંચારી ભિક્ષુઓને ભાગ લેવા નિમત્રણ કરવું આ જો તેમને તેમાથી ભાગ લેવા ઈચ્છા ન હોય તો પોતાને મોટે ભાગ પોતે સમભાવ દષ્ટિથી આરોગવો, એટલે વિનય આવી કનવ્ય મુમવેનો છે આ વિનયનો દેવ કેવળ શુદ્ધ વિધિપૂરનો નથી કેટલીક વાગે કોઈ મુનિ મોઢો હોય છે અને તેને ચોક્કસ પ્રકારનો આદાર વધુ જોઈતો હોય છે એવે પ્રમંગે ચુર તે મુનિને મોટે અમુક આદાર રાખીને બીજા અધા પદાર્થોનો મમભાગ કરવાનું સૂચન કરી શકે છે એટલે આ વિનય ગુણ દેવ મોટે હોય છે

દષ્ટાંત—આ વિનયનો હેતુ નહિ સમજેના પરન્તુ ભક્તિ સ્વભાવના એક મુનિનું દષ્ટાંત અત્ર અધ એસવું શરો એક વાર એક મુનિને એક મુનિને ઘેરથી ગોચરીમા મરમામરમ વાં પ્રાપ્ત થયાં મુનિએ વિચાર કયો કે ઉપાશ્રયે પહેલ્યતા આ વડાં દરી જશે અને અત્યારે તે મરમામરમ છે તો હું તેમાનો મારો અધો ભાગ ખાધ લઉં તો શુ જોડુ છે ? વાની મખ્યા ૧૧ હતી, એટલે મુનિએ માર્ગમાં જ તેમાના અધા વડા ખાઈ લીધા અને બાકીના ૮ ગળેવા લીધા માર્ગમાં આમળ વધવા વગી તેને વિચાર થયો કે

આ વડામાથી ૫૨ અને અરો ભાગ આપ્યા વિના રહેવાના નથી, એટલે
મારા ભાગમા ૪ વડા આવશે તે ૬૮ અત્યારે જ ખાધ લઉં તો સુખોદૃઃ
એમ વિચારી તેણે તેમાના ૪ વડા ભાગમા ૯૪ ખાધ લીધા અને બાકીના
ચાર રહેવા દીધા વળી આગળ વધના પુન તેને એવો જ વિચાર થયો કે
૪ માના ૨ પોનાને ગુરુ ૪૩૨ આપશે એમ વિચારી તેણે તેમાના ૨ વડા
ખાધા, પુન એવો જ વિચાર આવના તેમાનું ૧ ખાધું, અને ઉપાશ્રયે
પહોચના બાકી એક વડુ છુ ગુરુએ આદારની સામગ્રી જોના જ મુનિને
પૂછ્યું “ હે મુનિ ! તમને આ એક જ વડુ કયા શ્રાવકે વહોરાવ્યું ? ”
મુનિ ભટ્ટિક સ્વભાવના હતા, એટલે તેમણે ૧૬ વાની અને પોને કરેલી
ગણતરી તથા મનથી પાડેના સમવિભાગની વાન ગુરુને કહી ૫૩એ તેને
આદારના મમવિભાગ પાડવાનો અને ગુરુને આદારની બધી મામમગ્રી બના-
વવાનો હેતુ મમજ થો ત્યારે એ મ વ સ્વભાવના મુનિને પોતાનો ૨૫
સમજાયો અને તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ અરિન્દ્ય માટે ગુ ની ક્ષમા માગી (૧૫૧)

[પૂર્વે અશ્વિનદની પ્રતિજ્ઞા વિરોધેવામા આવ્યું છે કે મુનિએ સમાદર્શ
શક્તિ પણ ઓડવી એ એ હવે અહી આદારાદિના સમદવારા પરિમદ ન સેવાય
તેલવા માં અથકાર કયે છે]

આદારાવસદ્ગ્રહ । ૧૫૨ ॥

યાવન્માત્રમપેક્ષતે મધુકરીવૃત્ત્યા હિ તાવન્મિત ।
ગ્રાહ્ય નૈકગૃહાઽટનેન ગૃહિણા ન સ્યાદ્યથા ન્યૂનતા ॥
રાત્રો નાશનસદ્ગ્રહ સમુચિત ક્રોશદ્વયાદ્વાઽપર-
માનીત ન ચ યુજ્યતે સુયમિના યામત્રયાઽતીતકમ્ ॥

આદારાદિના સમદ ન કરવો

ભાનાર્થ—નિયુઓને એક વખત માટે આદારાદિ જોડતા હોય
તેટલા અનેક વડે ફરીને મધુકરી શક્તિથી થોડા થોડા લેવા, કે નેથી ગુહ-
સ્થાને સંકેત્ય ભાગવશે પડે નહિ કે ફરીથી ધણુ પડે નહિ વિશે લાવેલી

શિક્ષા દિવસે ને દિવસે વાપરી લી રી ગતે વાતી ન રાખતી એ ગાઉ ઉપરાત
થી લાગેલી અને ત્રણ પહોર પહેવાની શિક્ષા સઘનીએ ન બોગવતી (૧૫૨)

વિવેચન—મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે ‘ અદિમક પરિમદ ન કરી
શકે પરમાત્મા પરિમદ કે તો નથી તેને જોઈતી વસ્તુ તે રાજની રાજ
પે । કહે છે, એટલે જો આપણે તેની ઉપર વિશ્વાસ રાખીએ તો સમજી
એ કે આપણને જોઈતી વસ્તુ તે રાજની રાજ આપે છે ’ અત્ય પછી
તૃણાનુ પોષણ કરે તેનું નામ પરિમદ, અને જો ત્યાગી-અન્ધારીએ સપૂ
ર્ણ રીતે અપરિમદી થવું હોય તો તેણે આહારના પદાર્થોના પણ મમદ ન
કરવો ધટે તે તો તેણે રાજ ગ્રાસ કરીને રાજ વાપરી નાખવો જોઈએ
આહારાદિમા પછી પરિમદભુક્તિ ન બધાઈ જાય તેટલા માટે આ શ્લોકમા
કહ્યું છે કે એક ટક કે એક દિવસને માટે જોડતો જોઈએ તેટલો જ
નિશુદ્ધ આહાર મુનિએ અનેક ગૃહોમાંથી એકજ કરવો જોઈએ, તે ને તે જ
દિવસે તેનો ઉપયોગ કરી નાખવો જોઈએ, અને રાત્રે વાગી પછી ન રાખવો
જોઈએ કે જોઈ રાત્રિપૂરનો પછી આહારનો મમદ થવા પામે નહિ ગધેનો
ખોરાક અમુક સમય પછી બગડી જાય અને તેમા વિકાર કે જઘ્ન ઉત્પન્ન
થાય, તેટલા માટે જે ગાઉથી વધારે અંતર પરથી આવે તો કે તથા પહોર
પહેના વહોરો આહાર આરોગ્યને નહિ એવું સુચન પછી તેમા મમાવેતું છે
આ અસમદાન વૃત્તિ કિંવા નિષ્પરિમદી શા કેટલી ઉચ્ચ પ્રાણી છે તે
મહાત્મા ગાંધીજીના વધુ સમ્બોધી સમજાય તેમ છે તે કહે છે કે ‘ આદર્શ
—આત્મતિવ અપરિમદ તો મનથી અને કર્મથી જે ત્રિજગ છે તેનો જ
રોષ એટલે કે તે પક્ષીની જેમ ઘર વિનાનો, વજ્ર વિનાનો અને અન્ન
વિનાનો વિચરશે આ ન તો તો રાજ જોઈશે તે જગવાન આપી રહેશે ’
ક્યા આની આદર્શ અસમદાનતા અને ક્યા જગવાનને બોગ ધરાવવાના
નિમિત્તથી સમજ કરી જોડે તો મહાધિપતિઓ અને શહેવાતા સતો ? (૧૫૨)

[નીચેના શ્લોકમા વજ્ર અને સ્થાનમદભુક્તો વિધિ સંલેખમા સુમત થા છે]

બગાવર હોઈ તેનો ત્યાગ કરવાનું કથન મુનિધર્મને બધ બેમનું જ છે, ત્યાગના ઉત્તરાધમા મુનિને માટે ઐષ્વર્ય મ્યાનનું સક્ષિત સૂચન છે, કે, ત્યાગી-પુરુષોનો નિવાસ ન હોય તેમના મગથી નદિન રથાન હોય, ત્યા જ મુનિએ વ્યાધ્યાયાદિની સાધના માટે નિવાસ કરવો એવું મ્યાન ગામમા હોય કે વનમા હોય, તેની વિના કયો વિના કેવળ વિરુદ્ધતાની દૃષ્ટિએ જ તેની પસંદગી કરવી

૪૧

દૃષ્ટાન્ત—આ પ્રમત્તે હેમચક્રાચાર્યે નહોરેના એક વચ્ચનું ઉદાહરણ થોડું થઈ પડશે એ આચાર્ય એક વાર સાબર ગામમા પધાયા હતા ત્યા ધનજી નામના એક નિર્ધન શ્રાદ્ધ પાળાને માર પોતાની બીએ કાતેની જાડા સૂતગમથી વણાવેલું પાણી રૂંધે તેમને વહોરાવ્યું આચાર્ય પાટણમા આન્યા ત્યારે રાજા કુમારપાળ વગેરે ૭૨ રાજાઓ તેમના સ કારાર્થે સામા આન્યા, તેમણે જોયું કે આચાર્યે જાડી ખાતી ધારણ કરી છે કુમારપાળે કહ્યું 'આપ મારા ગુરુ છો આપ આનું કષ્ટ એટલું છે તો મારે ક્ષણ મરવા જેવું થાય' આચાર્યે જવાબ આપતા કહ્યું "તારા ગમ્યમા તારા વધર્મીઓ કે ગાન દશામા માડ માડ પેટનું પૂર કરે છે, તેમા હું નથી લાજતો ? બમાટે માધુને રુ ? બમારે તો આપા નુગડાએ ક્યાથી હોય ? બમે તો જૂના ને ફાટયા-તૂટયા રત્નોએ પહેરીએ આમારા ચરીરની અમને ચિંતા થી " એ ઉપદેશથી કુમારપાળે ગરીબ વસતીનું સન્દે નિવારવા ૨૨ વડે એક કોઠા મોનીયા વાપરવાનું કરા યુ (૧૫૩)

[સ્થાનૈષ્ણાના સક્ષિત સૂચનને હવે ખાજીના વચ્ચ મોકલમા મ વડાર વિસ્તારથી સમજાવે છે]

સ્થાનૈષ્ણાવિધિ । ૧૫૪ ॥

સ્થાનસ્યાઽધિપતેર્જનસ્ય નિતરામાજ્ઞા વિનેકક્ષણ ।
સ્થાતુ નોચિતમાત્મનિષ્ઠિતવતા સ્થેય નિયોગે તત

યસ્યાજ્ઞાનિલયસ્ય તસ્ય કિમપિ ગ્રાહ્ય ન ભોજ્યાદિકં ।
સ્થિત્વા તત્ર યથોચિત ન મમતા સ્વલ્પાઽપિ કાર્યા સતા ॥

કોદુશ નિવાસસ્થાનમ્ ? । ૧૫૫ ॥

ધર્માર્થ ગૃહિણા કૃત્ત વહુજનૈ સમ્ભૂય સઘેન વા ।
સ્થાન નાનુચિત સતા નિવસિતુ નિર્મોહભાવેન તત્ ॥
દોષસ્યાઽત્ર ચ સમ્ભવો યદિ તદા સ્થેય ગુહાયા વને ।
ગ્રામે તાદૃશમેષનીયનિલય સ્યાદુર્લભ પ્રાયશ્ચ ॥

સાધૂપાધ્યે સ્ત્રીસાધ્વીગમનાગમનપરિહાર । ૧૫૬ ॥

સ્થાને યત્ર વસન્તિ સન્મુનિવરા વ્યાખ્યાનકાલ વિના ।
સાધ્વીના તરુણીજનસ્ય વહુશો ગત્યાગતી નોચિતે ॥
સાધ્વ્યો યત્ર વસન્તિ તત્ર ન નરેર્ગમ્યં વિના પર્યદ ।
સદ્વિનૈવ કદાચનાપિ તરુણેર્ગાઢિ વિના કારણમ્ ॥

સ્થાનની એપણાનો વિધિ.

ભાવાર્થ—જે મકાનમા શિશુને ઠારવાનુ છે તે મકાનના માલિકની
ગત વિના એ દાસ તેમા રહેવુ આત્મનિષ્ઠાવાળા મુમુક્ષુને ઉચિત નથી
માટે પૂરતી રીતે તેની ગત લાધને જ ઉત્તરુ જેની રત્ન લાધે મકાનમા
નિરામ ક્યો હોય તેના ઘરનો આદાર કે પાણી કશુ બિચુથી લેવાય નહિ
જેટલો વખત ત્યા રહેવુ હોય તેટલો વખત ગદીને પણ તે યાનની મનમા
જરા પણ મમતા આધરી નહિ. (૧૫૪)

કુવા પ્રકારનું નિવાસસ્થાન ?

જે ધ્યાનક ગૃહસ્થીને માટે ધર્મધ્યાન કરવાના હેતુથી એક ગૃહસ્થી બધા યુ હોય કે સઘે મળીને બધાવેનું હોય પણ તે ધ્યાનકમાં ભિન્નભેદ નિર્મોહભાવે ઉતરે અને રહે તેમાં કાંઈ અનુચિતપણું નથી તેવા સ્થાનકમાં વસતા પણ જેને દોષનો સંભવ જણાતો હોય અને તદ્દન નિર્દોષ રહેતું હોય તેમણે જગતમાં કે ગુફા આદિ ધ્યાનમાં જ રહેવું જોઈએ ગામમાં તેનું સ્થાન મળવું પ્રાપ્તે દુર્લભ છે (૧૫૫)

માધુર્યો ઉતરે ત્યાં સ્ત્રી આનિતુ ગમનાગમન ન જોઈએ.

જે ધ્યાનમાં ત્યાગીઓ-ભિખુઓ ઉતર્યા હોય, તે ધ્યાનમાં બાહ્ય ધ્યાનના સમય વિના તરૂંપીઓ અને સાષ્ટીઓનું વધારે ગમનાગમન થાય તે ઉચિત નથી તેમજ ન્યા સાષ્ટીઓનો નિવાસ હોય ત્યાં નમ્રાસમિ વિના પુરોહિતો અને તરૂંલ ભિખુઓએ ખાસ કાળજી વિના જવું નહિ (૧૫૬)

વિવેચન—નિવાસસ્થાનક એ એક ત્યાગીને માટે સવ્યમનિર્વીરૂપ ઉપકરણ માત્ર છે, એટલે એ સ્થાનક એવું હોવું જોઈએ કે જે તેને સવ્ય સાધનાને માટે પૂરતું અનુકૂળ અથવા વિશુદ્ધ હોય આટલા માટે સ્થાનક સમયમાં એપાનીમતાના લક્ષણો બોધના આચાર્ય સૂત્રમાં જોવળસ્ત જિવન મળવેત-જાવ-ધમ્મા-શુભોગચિતાણ એ મુજબ કહ્યું છે એટલે કે જે પ્રાપ્તિને નીમ્નવા-પ્રવેશનામાં કે ધર્મનિચાગ્ણા કરવામાં અગરહણ સ્થાન હોય તે મદલ કરવું નહિ આ દષ્ટિપૂર્વક મુનિને માટે વિશુદ્ધ ધ્યાન કપું ? એવું ધ્યાન મુનિએ કેવી રીતે લેવું ? તેવા ધ્યાનમાં વસીને તેને એકીય જ રાખવા માટે કેમ વર્તવું ? અને તેવું સ્થાન જે ન જ પ્રાપ્ત થાય તે શું કરવું ? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા આ મ્હોટામાં કરવામાં આવી છે પ્રથમ તો જે સ્થાન પોતાની સવ્યમસાધના માટે બાધક ન હોય તેવું સ્થાન પસંદ કરવું અને તે ધ્યાનના માટેકની તેમાં ઉતરવા માટે પદવાનગી લેવી જોઈને મુમાગ્ધ્યાનનો જ કોઈ ખડ હોય પરંતુ તેના માલેક કે રખેવાળની પરવાનગી લેવી જ જોઈએ આવા સ્થાનમાં જ આરામ દિઆ કરી પાતી ન હોય, કાંઈ તત્ત્વીય પાતી ન હોય, દિ

કે માટે શબ્દો કાને પડતા ન હોય, ચિત્તરત્તિ ચચગ જને તેવા દુરયો નજરે આવતા ન હોય, એવી બધી બાજનો તો વિચાર કરીને મુનિએ તેનું ૨ આ
 ધ્યાનમાં સમજાવી સાધના મુકું પ્રકારે થા શકશે તો જ તેમાં વસવા માટે
 માલેખની પરવાના હી જેવી દૃષ્ટિ છે આવી રીતે જે માનકે ગમેવાળી પર
 વાનગી જેવામાં આવી હોય તેના થે થી બોલતાં ૨ જાણી ન લેવા જોઈએ,
 તેનું કા જ અપહ છે જે ગૃહ્ય ધ્યાન આપે તે ગૃહ્ય ને બોજાના
 પદાર્થો પણ આપે, તો તેથી મુનિ એ જ ઘરના મેમાન બની નય અને
 પરિભ્રમ તેમથી ગત કે અમતા ઉત્પન્ન થવાનો મત્તવ ગદે કદ ચિત્ત એ
 ધ્યાનનો માલિ મુનિની જરૂરીઆતોનો અનાઉથી ખ્યાલ કરીને મુનિને
 માટે જ દાંડ વસ્તુઓ તૈયાર કરવાને જો તે મુનિને અર્પણ કરવાને કા
 ચામ પરનું તેથી મુનિ દોસ્તામી ચામ વગી ધ્યાન આપનારને ધ્યાનની
 માલે બે જાનના થાવો આપનો મનથી પણ મ કોચ ચામ અને બાગથી
 તેવા મનમાં તે ન દર્શાવી શકવાથી તેનું અનુભવ આપા અને કાગોળથી
 મકાનના માલીખના ગૃહથી બોજાના પાથોન પ્રાણ કવવાની આગા હચિત છે
 તેમાં વિનય ધર્મ અને ગૃહસ્થીની અદિસા રે ના છે આલુ નિદ્રા મ્મન વસતીમાં
 મગનુ ધણીવાર મુરદેવ ધર્મ પડે છે જે ધરમાં ગૃહ્યો ગેતા હોય તે ધરમાં જીઓ,
 ચાકો પશુઓ વગેરે હોય અને તેવા ધ્યાનમાં સમજનો નિર્વાહ
 મુરદેવ ધર્મ પડે આ ચાગ્રજ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે 'જે મમનમાં ગૃહ્યો ॥
 સમુદયની વચ્ચે થઈને દાખલ થઈ સમગ્ર હોય અને તેથી જવા-આવવામાં
 અગવડભરેનું હોય તેવું મમન માધુ કે માખીએ તેનું નદિ જે મમનમાં
 થા ધા ૨ ચાગ્રીઓ પરપર લડતા હોય તથા તેનાદિથી અમ્યજ
 કરતા હોય નાના હોય અથવા નમ ધર્મ ગેતા હોય તેવા મમનમાં
 રહેનું નદિ જે ધ્યાન ચિત્તમણથી ભગપૂર હોય અને તેથી ધર્મધ્યાનને
 અનુદેગ ન હોય તેવા ધ્યાનમાં રહેનું નદિ.' આવા દુરયોથી ગતિ
 વમતીની વચ્ચેનું ધ્યાન કોઈ ગૃહ્યનું મગનુ મુરદેવ છે, એટલે ધર્મ
 ગૃહ્યે મિવા ગૃહ્યોના મમુદાયે ધર્મધ્યાને અર્થે કોઈ સ્થાન બનાવ્યું
 હોય તે ધ્યાન ત્યામી-મુનિના નિવાસ માટે નિર્મા હોવાનો વધુ મત્તવ
 છે વસ્તુત આપ ના પાછા કહેવાય છે તે ગૃહ્યોની

દરણીને અર્થે બધાવવામાં આવેલું હોય છે મુનિઓને માટે જ બંધાવેલું
 હોતું નથી, એટલે મુનિઓને માટે એવું ધ્યાન એકાગ્રીય જ લેખાય, છતાં
 કેટલાકો તેવા ધ્યાનમાં દોષ જુએ છે, અને તેથી ઉપાશ્રયમાં નિવાસ કરનારું
 ઉચિત સમજતા નથી ઉપાશ્રયમાંનો નિવાસ નિર્મોહભાવે કે મમત્વરહિત
 કરવામાં આવતા સયમમાંધનને માટે અનુકૂળ નીવડે છે ત્યાં આરા
 ઉપાશ્રયોમાં વસતા પણ જેઓ દોષ માનતા દોષ તેઓને માટે નિર્ણય
 સ્થાન કુદરતી રીતે બનેલી ગુફાઓ કે વન-ઉપવન જ માન છે, કારણકે
 મનુષ્યોના કશા આરભ સમારભ વિના એવા ધ્યાનો બનેલા દોષ છે,
 ત્યારે નગર કે ગામમાંના મકાનોમાં આરભ-સમારભ થએલો હોય છે,
 એટલે નગરમાં સમારભ વિના બનેલું કુદરતી ધ્યાન પ્રાપ્ત દુર્લભ હોય
 છે વિશુદ્ધ સ્થાન ગોખ્યું હોય, મેઘન્યુ હોય તથાપિ તે પુનઃ અશુદ્ધ બની
 જાય છે, તેટલા માટે તેને વિશુદ્ધ ગણવા પણ યત્નવત રહેવું જોઈએ
 સયમને બાધાકારક પ્રમગો ન ઉપસ્થિત થાય, કિંવા મમત્વ, મોહ કે
 રાગનું ઉદ્દીપન ન થાય, તેટલા માટે અચકારે એક જ મુખ્ય એતવળી
 વર્તમાન સમયના વાતાવરણનો વિચાર કરીને આપી છે, અને તે એતવળી
 શાસ્ત્રકર્તાને ટેકો પણ છે તે એતવળી એ છે કે બ્યાખ્યાન કે કથાના
 પ્રસંગ સિવાય સાધુઓના નિવામધ્યાનમાં તમણી સ્ત્રીઓએ કે સાધ્વીઓએ
 બહુ આવજન કરવી નહિ અને સાધ્વીઓના નિવામધ્યાનમાં તેવા મમય
 સિવાય તરણ પુરોએ કે જિનુઓએ ઉચિત કારણ વિના બાહ્ય આવજન
 કરવી નહિ

દુષ્ટાન્ત—એકેન એક વૃદ્ધ સન્યાસી પોતાના એકે જીવાન મન્યાસી
 શિષ્ય સનેન એક ધર્મશાળામાં આવી પહોંચ્યા વર્મશાળાના રક્ષકે મેડો
 પોતાના નિવાસના બડની ગાલુએ જ આવેના એક ગ્વચ્છ બો મુદર
 બડમાં ઉતરવાની ગળ આપી એટલે બેઠીએ ત્યાં મુદ્રામ કયો શિષ્ય
 યોગની શ્રેણી ઉપર સારી પેઠે ચ તો હતો નિત્ય પ્રાણાયામાદિમાં સારી
 પેરે મમય ગાળતો હતો અને વિદ્યાબ્યાસમાં પણ ઠીક બ્યાગળ વેના દતો
 બ્યા મહર્મચીન હોઈને ગુરુનો તેની પ્રત્યે સતોષ અને વત્સલ બાન હતો

શિષ્ય રોજ નગરમાંથી માધુકરી લાવતો અને ગુરુ શિષ્ય એક વાર બોજન કરી નિત્યધર્મ, અધ્યયન, ધ્યાનાદિમા સમય ગાળતા કાન એ એક એરી ઇન્દ્રિય છે કે તે અનિચ્છાએ પણ વિચિત્રે પ્રદર્શ કરે છે ધર્મસાળાના રક્ષકની નવી સ્ત્રી અને તેની એક જુવાન પુત્રી રોજ ઘરમાં બેઠા બેઠા અવનવ ગીત ગાતી, ને શિષ્યના કાનમાં આપોઆપ પ્રવેશવા લાગ્યા, કારણકે બેઠે ખડકની વાંચે માન એક દિવાનજ આડી હતી શિષ્ય પ્રાણાયામ કે ધ્યાન કરવા બેસે, ત્યારે પણ તેનું ચિત્ત એ મનુર કંઠના ગીતો તરફ વળવા લાગ્યું અને થોડા દિવસમાં તો તે ગીતોની માધુરી તેને એટલી આકર્ષક થઈ પડી કે એ ગીત માનારી સ્ત્રીઓના મુખનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા તેને થવા લાગી આ ઇચ્છાને તૃપ્ત કરવા એક વાર શિષ્ય એ રક્ષકને ઘેર જ માધુકરી માટે ગયો રક્ષકની પુત્રીએ લાવપૂર્વક તેને માધુકરી આપી, તે સમયે તેની અને શિષ્યની આખો મગ્ન એ જ સ્થિતિ શિષ્યને નેત્રવિકાસે મ્હાત થયો પછી તે રોજ રોજ રક્ષકને ઘેર માધુકરી માટે જવા લાગ્યો અને એ જુવાન બાગાનું દર્શન કરી આનંદ પામવા લાગ્યો શિષ્યના ચિત્તની અનિતાવસ્થા કેટલેક સમયે ગુરુના જાણવામાં આવી, એટલે તેમણે એ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરી, પરંતુ શિષ્યને તો એ સ્થાનનું મમત્વ ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યું હતું એટલે તેણે એ જ ધ્યાને રહેવાનો આમ્રદ પકડી રાખ્યો ગુરુએ શિષ્યને પોતાનો સન્ધ્યાસીધર્મ મમગ્ન-યો પણ શિષ્યે માન્યુ નહિ, એટલે ગુરુ ચાલ્યા ગયા અને શિષ્ય એ સ્થાનમાં એમ્તો રહેવા લાગ્યો દિવસ પછી દિવસ જવા લાગ્યા એક વાર કોઈ કારણ પ્રમગે રક્ષકની નવી સ્ત્રી અને તેની પુત્રી નહીં પડ્યા અને એક બીજાને ગાળો દેવા લાગ્યા રક્ષક આ યો તેને તેની સ્ત્રીએ ઉધુ ઉધુ સમગ્ન-યુ એટલે તેણે પુત્રીને શિક્ષા કરી મમત્વથી પક્ષપાતવાળા થએલા શિષ્યને એ બાગાની દયા આરી અને એક એકાત પ્રમગે તેણે એ બાગાને કહ્યું કે “હે સુદરી! પિતાના ધર્મમાં આવો કોઈ વેઠવા કરતા તું મારી સાથે આવે, તો હું તારો નિર્વાહ કરીશ અને મારી પાસે -શુ દુ:ખ તને પડશે નહિ” સગળ સ્વભાવની એ બાગા પોતાની નવી માતાથી અને કૂર પિતાથી કટાણ બની ગઈ હતી...

વચનોથી આશ્વાસન મળ્યું અને તેને પણ તે જીવાન સંન્યાસી પ્રત્યે ગગ
ઉત્પન્ન થયો. એકદં ગર્જિને સમયે તે બાળા શિષ્ય પામે આવી અને શિષ્ય
તેની માથે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો. ૬૩ ગર્જદબ્બાગમા કરીયા કરી અને
પાટવાળે જીવાન સંન્યાસી તથા ગદાકની પુત્રીને નાસી જતા પકડી રાજની
પામે હાજર કર્યા. ગુરૂને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે પણ રાજ પામે
આ યા આપત્તિમા આવી પડેતો શિષ્ય ગુરૂને વગતી પડ્યા અને મોત્યો.
“ઓ ગુરૂદેવ ! હું પતિનને તમે બચાવો” ગુરૂએ રાજને કહીને શિષ્યને
છોડા યો અને તેને તેના દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. પગ્નુ હવે શિષ્યને યોગ-
માર્ગમા એકઠે એકથી છુટવાની સરજાન કરતી પડી. એકગુણદિન-અશુદ્ધ
ગ્રહાન સયમમાર્ગે ચડતા ત્યાગીને કેરી રીને નીચે પાવવાના નિમિત્તરૂપ
અને છે, અને ક્રમે ક્રમે વધુ ને વધુ અમયમ ચિત્તમા પ્રવેશ કરૂનો ભય છે,
તે દર્શાવનાડ આ દષ્ટાન્ત છે (૧૫૪-૧૫૫-૧૫૬)

[મહા વાર લાળા સમય સુધી એકનુ એક સ્થાન સેવવાથી પણ રાજ કે
મમત્વનું કારણ જની ભય છે અને સયમની આવનામા નાધક થાય છે તેટલા
મટિ સયમીને મટિ એક જ સ્થાનમાના નિવાસની કાળમર્યાદા નિમ્ન શ્લોકમા
દર્શાવી છે]

નિવામમર્યાદા । ૧૬૭ ॥

ગ્રીષ્મે વા શિશિરે સતાં નિવસનં માસાત્પર નોચિત ।
વર્ષે માસચતુષ્ટયાત્પરતરં સ્થાતુ ન યુક્ત મુને ॥
एकत्राऽधिकवासतो यमभृता शैथिल्यसङ्गादयो—
नात कारणमन्तरेण मुनिभि स्थेय हि मानात्परम् ॥

નિવાસની મર્યાદા

ભાવાર્થ—શિયાળામા અને ઊનાળામા ત્યાગીઓએ ખામ કારણ
વિના એક મહીનાથી વધારે એક સ્થાને ન ગહેવું. ચોમાસામા ચાર મહીનાથી
રે ન રહેવું કારણ વિના એક દેહાળે વધારે રહેવાથી મૃત્યુચોની સાથે

દષ્ટિરાગ-મોહ બધાય છે, અને તેથી ચારિત્ર્યમા સિધિવતા આદિ ટોરો ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. માટે વિનાશકો જે મુનિઓએ એકે સ્થાને મયા-દાથી અધિક નિવાસ ન કરવો. (૧૫૭)

વિવેચન—ચોના મમયનો એક ગ્ધાનનો નિવાસ પણ ત્યાગીઓને પ્રસંગપાત્ર મમત્વે પાદક થઈ પડે છે અને તેમના સમયમા બાધા નીપજવે. ૭ તો ૫૪ી ચિત્ર મમયનો નિવાસ તેમને ધનિત કરે તેમા સુ આશ્ચર્ય ૭૧ જુને જુને સ્થાને ત્યાગી મદતો મંદિરોમા પોતનો અર્ધા જમાવી બેઠા છે અને અને પ્રમગ્ના લેખ, લાલચ તથા વિકાગ્મા ભરાઈ પડ્યા છે. મન્યા મીએ પણ મગધિપતિઓ થઈને બેઠા છે અને યતિઓ ટિપાચર્યોના માસિક થઈ બેઠા છે, તેનું ખર કાગળુ જે જોઈએ તો તેમને એક સ્થાનનો બધાઈ ગએતો મોહ માત્ર છે, અને ૫૪ી એ મોહની આસપાસ પોતે જ ગ્ધેવા જગામા પોતે કુમાઈ પ થા હોઈ છે. મધ્ય કાગમા ઉત્પત્તિએતો મિત્રવામી માધુઓનો વર્ગ અને દાનનો જનિવર્ગ મૂળે મમયી જન માધુવર્ગ હોવા છતાં આજે તે મમયથી કેટલો દૂર જઈ બેઠા છે? આવી રાગની જગમા એક સમયો માધુ ૩ મન્યાસી ન કુમાય તેદના માટે એક જ સ્થાનમા નિવાસ કરવા માટેની કાગમયાદા બાધવી આવશ્યક છે અને તે આ નોકમા બાધી છે. આગુમાસના ચાર મંદિના એક સ્થાને ગદેલુ અને ગ્રી મ તથા સિસિગમા ગ્ધે ગ્ધે કુર્મો કરલુ પણ કોઈ સ્થાને એક મામ કરતા વધુ મમય ન ગદેલુ એલુ મૂલન અત્ર કૈનું છે, કાગળુએ એથી વધુ મમય એક ગ્ધગમા ગેતા તેમ સાથે દષ્ટિરાગ બધાય છે અને ચારિત્ર્ય સિધિ નનનું જાય છે. સન્યામીઓને અને જન મુનિઓને પણ તેમના પૃથક્ પૃથક્ શાસ્ત્રો આગુમાસમા એક જ સ્થાને રહેવાની આજ્ઞા કરે છે, કારણકે આગુમોસ એ અનેક ઇવ-જગુઓની ઉત્પત્તિનો મમય હોવાથી તે સત્ત્વમા કરવામા આવતો પ્રસામ દિમાનું કાગળુ થઈ પડે છે. અન્યથા મતરેણ-અથાત્-‘વિનાશકો’ એવો શબ્દયોગ કરેલો છે, તેનો હેતુ એવો છે કે આ કાગમયોતનો ભગ નંદ ઉચિત કે મહત્ત્વના કારણે થઈ શકે છે. બીમારીનું, મિમાર મુનિની સેવાનું, વૃદ્ધાવશાનું, મદ્યમારીનું, વિગ્રહનું કે એલુ કાઈ કારણ હોય, તો

આ માસકંપ અને ચાતુર્માસ કંપનો ભગ અનિવાર્ય હોય, તેથી વધુ મમય એક સ્થાને રહી શકાય, પરંતુ એ કારણ દૂર થવાની સાથે જ મુનિએ પુન પોતાની આચારમયાદાર્જુ પાતન કરતા થઈ જવું જોઈએ (૧૫૭)

[મુનિએ સ્થળે સ્થળે સામાટે અને કૌની રીતે વિદાર કરતા તે નીચેના બે શ્લોકમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે]

અપ્રતિવચ્ચવિહાર । ૧૫૮ ॥

રુદ્ધ શૈવલિનીજલ મલયુત સ્તોતો ગત નિર્મલ ।
તદ્વત્સાધુજના વિશુદ્ધચરિતાઃ સ્યુશ્ચેદ્વિહારોચતા ॥
દ્રવ્યાદિપ્રતિવન્ધતોઽપ્રતિહતૈર્યાવચ્ચ જહ્વાવલ ।
ગન્તવ્ય ક્ષિતિમણ્ડલે મુનિવૈરેદંશાનુદેશ ક્રમાત્ ॥

સાધુના પાદવિહાર । ૧૫૯ ॥

નાઽશ્વોષ્ટ્રાચધિરોહણ ન ચ કદા ગન્ધ્યાદિયાનાસન ।
નો નૌકાશિવિકાદિરોહણમથો નિષ્કારણ યુજ્યતે ॥
વહ્નાય નિખિલ નિજોપકરણ સ્કન્ધાદિનોદ્ધના સ્વય ।
પાદેનૈવ વર ત્રિહારકરણ સન્યાસિના શ્રેયસે ॥

અપ્રતિબંધ વિહાર

સાવાર્થ—નદીનું પાણી એક ઠેકાણે રૂંધાઈ રહે છે તો તે એનકે શિવાળયી ગદ્ગુ થાય છે, પણ પ્રવાહમાં આવતું હોય તો તે નિર્મળ રહે છે તેવી રીતે સાધુ જનો એક ઠેકાણે રોકાઈ ન રહેતા વિદારમાં ઉછળ રહે છે તો તેમનું ચારિત્ર્ય નિર્મળ રહે છે માટે ત્યાંસુધી રોક કે જરા અવગ્યાથી જવામગ ક્ષીણ ન થવું હોય ત્યાંસુધી કોઈ પણ દ્રવ્યાદિ પ્રતિબંધથી ન થતા મુનિઓએ એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં ક્રમશઃ પૃથ્વીની પીઠ ઉપર સ્થળે વિચરવું જોઈએ (૧૫૮)

સાધુઓની પગની મુસાફરી.

માધુ જનોએ-મન્યામીઓએ ઘોડા જીટ આદિ વાહન ઉપર ન બેસવું, ગાડી-ગાડા કે ગથમા પણ ન બેસવું, વિનાકાગળે નાવ, વડાણ કે પાનખીમાં ન બેસવું, વસ્ત્રપાત્રાદિ પોતાનાં બધા ઉપકરણ મજૂર પાસે ન ઉપાવવા, પણ પોતાના ખબા ઉપર ઉપાડીને પગપાળા મુમાફરી કરવી તે જ ત્યાગી ઓને માટે શ્રેયઃકર છે (૧૧૬)

વિવેચન—પૂર્વે એ સ્થાને ચિરમમથ નિવાસ કરવાના જે દૂષણો બન્યા છે, તેથી ઉત્તરી રીતે અહીં અપ્રતિબદ્ધ રીતે વિચાર કરવાના લાભો બનાવ્યા છે સત્તામા વહી જતા જળની નિર્મળતાના જેવું એ ત્યાગીનું જીવન નિર્મળ ત્યારે જ ગદે કે જ્યાં તે મોદ કે મમત્વના ગ્રાધનોથી દૂર ગદે અને કોઈ એક યથો દશિરાગ બધામાં પૂર્વે જ ત્યાગી વિહાર કરીને અન્ય યથો જઈ વમે, અર્થાત્ જળની પેરે તે પણ હમેશા વહેતો જ ગદે તેનો આ વિદ્યાર કે વહન પણ જ્યાંમા મગ દોષ ત્યામુધી અપ્રતિબદ્ધ રીતે મનુ-દેવ જોઈએ તેનો જેવું ખીજા શ્લોકમા રડુટ કરેલો છે જ્યાંમાગની અપેક્ષા એવડા માટે છે કે માધુથી વાહનમા બેસીને કે જીટ-ઘોડાવાગ ચડીને પ્રવાસ કરવો ઉચિત નથી, તેમ જ પોતાના ઉપકરણોનો બોલો પણ પોતે જ ઉપાવવો છે “વહેતા જળમા હોયે ન મગ” એવું કહેવત છે, અને એ જ કહેવતને મથનરે ગદણ કર્યું છે, ળા એ વહન નીમાનું હોવું જોઈએ, નદિકે નોખના પાઈપની અદર બધાને વહી જતા જળનું જેવી રીતે પાઈપમા-નગમા વી જણ જળ બધાને વહેવું હોવાથી નગની અદર શેરાગ કે કાટ બાએ અને પાણી મવિન ચડાનો સહય રહે છે, તેવી રીતે અશ્વ, જાડ, પાનખી, વગળ ઇત્યાદિ વાહન ઉપર બેમને વિચાર કરતા મુનિની મનોવૃત્તિને પણ કાટ ચડાનો સહય ગદે છે ગમનાગમનનો જે સયમ જ્યાંમાગથી કરવો મુનિ કે ત્યાગી જળવી શકે છે તે સયમ પાગે પગે પ્રવાસ જી જળવી શકવો નથી અને એ રીતે

ગમનનો પરિગ્રહ વલે છે આટના આટે વાહનનો ત્યાગ કરવાનું આ પોતાના પગમા બાળ હાથ ત્યાગુધી એ પગી એ દેશમા ફરતા ફરવાનું-ઉડના નિર્દય પખીના જેવું જીવન ગાળવાનું ત્યાગી-મુનિો આટે પ્રમાનવામા આવેલું છે પોતાના ઉપકરણોનો બોલે પણ પોતે ઉપાડવાનું મુનિને માટે ઈષ્ટ છે તેથી સારાદિના કે દેવનિવાહના ઉપકરણોનો પશ્ચિદ પણ એકો થાય છે અને મયમ વધે છે તેથી ઉત્તુ જે મદતો અને મન્યામીઓ દેતેમા વિદ્યાર કરના ફરે છે તેમના ઉપકરણો તો રેતેના કમ્બે-કમ્બા ભગવતેના હોય છે તે તેમની સવારીઓના દરયો ભેનારાઓને જાણીતું છે ત્યાગ એ જ જોઈ ધર્મ છે અને મયમ એ જ જોઈ માધ્ય વસ્તુ છે, તેણે પોતાના ઉપકરણોનો ભાર હંચકવા આટે પગથપી થતું પડે તેનું પામગતા નથી ? છતાં જુદાવસ્થાને કારણે ત્યારે પમે વિનાર ધર્મ ન શમ્ને હોય, કિંવા પોતાના વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપાદી ન શકાતા હોય, ત્યારે પાનખી જેવા સાધનનો ઉપયોગ કરવાની મુનિને જરૂર પડે છે અને ત્યારે પૂન વિનાની જળભગ્તિ નદી જેવું મ્યાન ઓગળવાનું હોય છે ત્યારે વદાણમા મેસનાની પણ મુનિને જરૂર પડે છે આવી અનિવાર્યતાને કારણે નિષ્કાળ શબ્દ થોજીને પ્રથકારે અપનાદિયુક્ત સ્થિતિનું યોગ્ય ગ્લણ કર્યું છે આ રેતેના અને હવાઈ વિમાનોના યુગમા હલચલ એનું લાગે કે પગપાળા મુસાફરી કેટલી થઈ શકે ? ફર ફરના દેશમા જઈને મુનિ ઉપદેશદાન શી રીતે કરી શકે ? પરન્તુ ખૂનતુ ન જોઈએ કે પૂર્વ રેતુ મુનિઓએ લાગતની ચારે દિશામા પગપાળા ફરી વળીને જ ઉપદેશપ્રચાર કર્યો હતો અને બોદ સાધુઓએ પણ પગપાળા ફરીને ભલદેશ, ચીન અને જાપાન સુધી બોદ ધમની ફેનાવો કર્યો હતો તે વખતે આગગાદી ગટીમ કે હવાઈ વિમાનો નહોતા વસ્તુત ઉપદેશપ્રચારનો આધાર ગમનાગમનની સગવડ ઉપર રહેતો નથી પરન્તુ ઉપદેશકના સયમ અને તપ ઉપર રહેતો છે (૧૫૮-૧૫૯)

કમે કરીને હવે આદાનભાનિયેષ આચૈત વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સેવા-મુકવાની વિષય આવે છે]

ઘણાપાદાનનિક્ષેપવિધિ । ૧૬૦ ॥

વસ્ત્રાદેર્ન ચ યત્ર તત્ર ધરણ કિન્તુ વ્યવસ્થાપુરો ।
 ન્યાસો યોગ્યપદે સદા યતનયાઽઽદાન પુનઃ કારણે ॥
 તત્સર્વં ઘટતે વિના ન યમિના સમ્માર્જન વીક્ષણ ।
 તદ્દ્રમાહ્ય ન્યસનીયમત્ર સકલ સમ્માર્જ્ય દૃષ્ટ્વા તથા ॥

વસ્ત્ર-પાત્રાદિ લેવા-મૂકવાનો વિધિ

ભાવાર્થ—મુનિઓએ પોતાના વસ્ત્રાદિ ઉપરથી બધા ત્યાં રખડતા ન મૂકવા કિન્તુ વ્યવસ્થાપૂર્વક વીટી બાંધીને યોગ્ય ગ્યા : યતનાપૂર્વક મૂકવા વગી તેવું કામ પડે ત્યારે યતનાથી લેવા, પણ તે નજરે લેવા વિના કે પૂજણથી પૂજ્યા વિના લેવા-મૂકવા ન ઘટે માટે જે કંઈ લેવું-મૂકવું પડે તે જોઈ પૂજને લેવું કે મૂકવું (૧૬૦)

વિવેચન—આદાનનિક્ષેપ' એ પાત્રમાની ચોથી સમિતિ છે જાણ્યે કે અજાણ્યે સૂક્ષ્મ જગુઓની દિશા ન થાય તેટલા માટે એ મુનિએ પોતાના ઉપકરણો સાથે સ્વી રીતે વર્તવું તેવું આ શ્રોતક્રમા સૂચન કે આદાનનિક્ષેપ સમિતિની વ્યાખ્યા એવી છે કે—

પ્રાણ મોહ્ય ચ ધર્મોપકરણ પ્રયુપેક્ષ્ય ચત્ ।

પ્રમાર્જ્ય લેયમાદાનનિક્ષેપસમિતિ સ્મૃતા ॥

અર્થાત્—ધર્મોપકરણોને જોઈને તથા પ્રમાણને લેવા મૂકવા, તે આદાનનિક્ષેપ નામની મિમિતિ છે કોઈ પણ વસ્તુને જોઈને-સમાજને લેવી તથા મૂકવી તેના બે લાભો મુખ્ય છે એક લાભ એ છે કે વસ્ત્ર કે પાત્રાદિ જે કોઈ ઝેરી જગુ વગર હોય તે તેને જોઈને સમાજને લેવા મૂકવાથી તે જગુના દરામાંથી જગી શકાય આ લાભ પોતાના દિતનો છે, પણ આ સમિતિનો હેતુ તે હજીકોઈ જગુની અપરણુ દિસા થતી અટકાવવાનો છે, અને તે જ પરમ આધ્યાત્મિક લાભ ■ આ લાભને માટે-સમિતિના પાતનને અર્થે મુનિને અત્ર કહેવામાં આવ્યું છે કે-તેણે પોતાના ઉપકરણો જોઈને-

પૂજ્યીથી સમાજને ધીમેથી ચતનાપૂર્વક મૂકવાં લેવાં તથા મુશ્કેલીથી રાખવા, પણ બેદરકારીથી જોમ-તોમ દેકવા, ઉડાવવા કે દબાવવા નહિ ચતનાસહિત અને ચતનાગદિત પોતાની વસ્તુઓ લેવા-મૂકવાની રેવવામાં મનુષ્યોના કાર્યોનું પુનઃપૂર્વક નિરીક્ષણ કરનારાઓથી જ એ સમજી શકાશે કે આ બાબત નજીકેથી જોવાની ચતના મનુષ્યો કેટલી અકાગળ દિમામથી ખચારી લે છે (૧૬૦)

[હવે આ સમિતિના એક અગ્રણ્ય પ્રતિજ્ઞન પાંડેદાસની કિયાની આજ રચના શ્રવણ દસોલે છે]

વસ્ત્રાદિપ્રતિલેખનવિધિ । ૧૧૧ ॥

ઉચ્ચકો દિવસે સદા નિયમત પ્રાતશ્ચ સાય યમી ।
વસ્ત્રાદે પ્રતિલેખન વિધિયુત કુર્યાચ સૂક્ષ્મેક્ષયા ।
સ્થાદેવ યમરક્ષણ ન ચ ભવેત્ સૂક્ષ્માઙ્ગિના હિંસન
નાપ્યાલસ્યનિપેવણ નિજતનો રક્ષાઽલિસર્પાદિત ।

વસ્ત્રાગ્નિના પ્રતિજ્ઞનની કિયા.

ભાષાર્થ તથા વિવેચન—જેવી રીતે વસ્તુને લેવા મૂકવામાં એ મુનિએ ચતનાપૂર્વક વર્તણુ જોઈએ તેવી રીતે પોતાની નિત્યના ઉપયોગના વસ્તુનું પ્રતિજ્ઞન પણ કરતા રહેવું જોઈએ કેટલીક વસ્તુઓ એવી હોય છે કે જોને બહુ લેવી-મૂકવી ન પડે પરંતુ આખો દિવસ પોતાના અંગ પર કિવા સાથે જ રહે અને તેમાં પણ સૂક્ષ્મ જતુઓ પેમી ચડી ન જાય, તેટલા માટે આ પ્રતિજ્ઞન કિયા આવશ્યક છે આવી વસ્તુઓને રોજ ગરબારે અને માંડે ખારી નજરે વિધિસહિત જોવી અને સમાજને તુલ્ય કરી રાખવી કિવા ધાગણ કરી કે જેથી સુદમ જડ

સરક્ષણ થાય અને સયમની પુષ્ટિ થાય આ આધ્યાત્મિક ના

બીજે લાભ તેથી એ પણ થાય કે તેથી પ્રમાદ કે આપસ દ

થાવ અને નો કનિ મર્ષ—સીછી જેવા ઝેરી જતુઓ વચ્ચે-પાનાદિ ઉપર ચડ્યા હોય તો તેનાથી ખોતાતું રક્ષણ થાય (૧૬૧)

[મુનિને સચન પણ પ્રમાદબ્બનક ન ગીવડે તેટલા માટે ત્રયકાર નીચેના પ્રોક્ષ્યા તે વિરે ચૂષ્ણ કરે છે]

પટ્ટાદો શયનાસનમ્ । ૧૬૨ ॥

પલ્યદ્વે શયનાસનાદિ યમિના નૈવ ક્વચિદ્ યુજ્યતે ।

નો વેત્રાસનમશ્ચિકાદિપુ પુનર્નૈવાપિ સ્વટ્વાદિકે ॥

પદ્મે કાઠમયેઽથવા ક્ષિત્તિતલે દર્ભાદિસસ્તારકે ।

સાધના શયનાસન સમુચિત્ત હન્તુ પ્રમાદાદિકમ્ ॥

ભૂમિ કે પાટ ઉપર શયન.

લાનાર્થ—સયમધારી મુનિએ કદાપિ પનગ ઉપર સુવુ કે બેમતુ ન વે, તેમજ આગમખુરશી માચી કે ખાટની ઉપર પણ સુવુ-બેસવુ ઉચિત નથી, મિત્રુ લાગની પાટ, ભૂમિતલ કે દર્ભાગ્ની પથારી ઉપર માધુ જતોએ સુવુ-બેમતુ વે, જોકે તેથી પ્રમાદ, નિદ્રા, તદ્વા આદિ પાપ દૂર થાય (૧૬૨)

વિવેચન—પનગ, આરામખુરશી, ઢોલીચો, હીચકો, ઇત્યાદિ બધા સુખાસનો છે, અર્થાત્ હવે સુખ આપવા માટેના સાધનો છે પરન્તુ એ સુખાસનો છે માટે જ પ્રમાદસાધનો પણ છે તે બધા પ્રમાદના જનક છે નિદ્રા સ્વાભાવિક છે, નિદ્રા વિના દેહનુ પોષણ અને રક્ષણ થતુ નથી પન્તુ સાચી નિદ્રા માટે સુખામનની જરૂર નથી ને મનૂરો દિવસે ખૂબ પરિશ્રમ કરે છે તેમ જ ને માનસિક શ્રમ કરનાગ વિદ્યાર્થીઓ, અભ્યાસીઓ વગેરે આખો દિવસ ખોતાના કાર્યમાં મગ્ન રહ્યા કરે છે તેમને ભોગે પણ ગાત્ર નિદ્રા આવી જતા વાર લાગતી નથી તેથી ઉત્તુ સુખ-વસ્તુ પુરોને રાગ્યઓને કે ધનાત્યોને હવેને લગત્યાવરા માટે છત્ર પનગ, ટોનીયા કે હીડોગા ખાટની જરૂર પડે છે । આ રીતે શય્યા માટેના

આ સુખસાધનો વગુત પ્રમાદને પોષનાન જ સાધનો બને છે ' હવે
 ન જૂએ તૂટી જાત ' એવું એ કહેવત છે, તે સ્વાભાવિક રીતે ઉલટાવી
 નિ । માટે છે, જ્યારે જોએ આખો દિવસ પ્રમાદ કે સુસ્તીમાં ગાળે છે
 તેમને સરામણુ ફની તમાધમાં આજોગી આજોગીને મતાપગ્નિએ હવે
 રાવની પડે છે મયમીને હિંમ માટે સુખસાધન ન હોવું જોઈએ એટલે
 કે તેમને પચગ, ગેનીયો જાટ, આશમખુરશી ઇત્યાદિ ન હોવા જોઈએ,
 કિન્તુ કાષ્ટની કચોર પાટ કે જુમિ જેવી પચારી હોવી જોઈએ, અને
 તેની ઉપર તેમને પૂરી નિદ્રા મગરી જોઈએ અથવા તેની શય્યામાં નિદ્રા
 મગે તે માટે તેમણે સ્વપ્ન પણ શારીરિક-માનસિક પ્રમાદ ન એવો
 જોઈએ શય્યામુમિતલ એ જ યોગીને માટે નિદ્રાન સાધન હોય એથી
 પ્રમાદ આવતો નથી જો વિષે પ્રમાદ સેવવાની ઇચ્છા પણ નિવારણ
 થાય છે વગી નરમ ગદેવા કે નેતરમાં ભરેલા આગમાંસો વગેરેમાં જાતુઓ
 ભરાઈ રહે છે અથવા ઉપવન પણ થાય છે એવા આસનોમાં સુવું એસવું
 મયમીને માટે નિષિદ્ધ હોય એ સ્વાભાવિક છે

દૃષ્ટાન્ત—એવાની શિગોદિયા રાણા પ્રતાપને મોગનોડું આક્રમણ
 થતા થાડા સૈનિકો સાથે વનમાં નિવાસ કરેલા પંચો, ત્યારે મોગનોડા પામેથી
 પોતાની માતૃભૂમિ પાડી જીતી ચેલાવું સતત ચિંતન તેના અતઃકરણમાં
 રણા કરતું હતું હત થા એવી છે કે આ કર્તવ્યનિષ્ઠા તેને અ-
 સલાપરિ હતી એટલે તેને મર્વ શારીરિક સુખોનો ત્યાગ કયો હતો કા-
 લિ જો તે શારીરિક સુખોમાં મગે બની જાય તો તે પ્રમાદવશત પોતાન
 કર્તવ્યને નિસરી જાય એવું તે સમજતો હતો સુખશય્યા પણ પ્રમાદ ન
 જનેના હોવાથી તે વનનિવાસમાં જાયે જ્યાં પાચરીને નિદ્રા લેતા ન
 વનમાં તેને સુવાશા નરમ ગદેવા ઉપર નિદ્રા લેવાની ઇચ્છા કરી હોત
 તો તેની પ્રાપ્તિ તો માટે અશક્ય નહોતી. તે વનમાં અનેક સૈનિકો
 બનુચરો અને સ્વામિનિષ્ઠ સેવકોની સાથે રહેતો હતો એટલે તેઓની દાન
 તેને સુખસાધનો પણ મળી શકે તેમ હતું પરંતુ કર્તવ્યનિષ્ઠામાં જ
 પ્રમાદ ન પેસી જાય અને એવાની સ્વતન્ત્રતા જ સતત ચિંત-

મ્હા કરે તેમલા માટે તેણે દર્બની પથારી ઉપરનું સ્થાન પસંદ કર્યું હતું
પ્રતાપ યોગી કે ત્યાગી નહાને જવા દર્બનિષ્ઠા માટેનું તેનું આચરણ
તે એક સપ્તમીને શેષે તેવું હતું પરંતુ તેની પત્ની ચએલા અને મેરા-
હની મ્હનતના ગુમાવી બેઠેલા શિશોદિવા ગજગો દર્બની પથારી ઉપર
મુલાની બાજુએ એક શુક્ર ક્રિયા જ મમળવા લાગ્યા, અને પગિણામ એ
આનંદ કે તેઓના વશને જન્મ પામી હિંમત મળ્યાના મિઠાનામ મૂળા
પરંતુ બે-ચાક મણુ રૂની તમાઈમા માત્ર દર્બનું એક તરુ નાખીને
કહેતા કે 'અમે પ્રતાપની પેઠે દર્બ ઉપર મુજબે છીએ, અને મેવાહની
મ્હત મળા મરેની ટેકનું પાન નીએ છીએ.' 'આપ ગયા બંને
લીમોટા રહ્યા' તે એવું નામ 'મ્હા પ્રમાદનિવારક દર્બશાધ્યા અને
મ્હા પ્રમાદપોષક રૂનો ગદેનો કે જેની અદર સોગદ ખાવાને માટે દર્બનું
એકાદ તરુ નાખવામા આવેનું ટોચ' એવા પ્રમાદી શિશોદિવાઓને
દાથે મેવાહની મ્હત મળાનું મ્હણુ ન થઈ શક્ય હોય તેમા કાંઈ જ નવાઈ
નથી (૧૬૩)

[છેલ્લે પાંચમી પશ્ચિમી-પશ્ચિમીયા સમિતિ વિષે કરી મ્હમ્મર
સમિતિ પ્રમુખની સમાધિ કે છે]

પરિષ્ઠાપનાયિધિ' ૧૬૨૨॥

ત્યાજ્ય યત્ર મલાદિક તદપિ વા સ્થાન નિરીક્ષ્ય પુરા ।
સચ્ચિદ્ર ન જનાકુલ ન યદિ તન્નિમ્ન ન વા નોદ્ધતમ ॥
નો માર્ગો ન ચ દેવતાધિવસન નો સૂક્ષ્મજન્ત્વાચિત ।
કાર્યસ્તત્ર મલાદિકસ્ય મુનિના ત્યાગ સમિત્યા સદા ॥

પરઠવવાનો વિધિ

સાનાર્થ તથા વિવેચન—ભિષુઓએ ન્હા મમ-મૂના પગ-
દવાના હોય તે મ્હાન વિશુદ્ધ હોવું જોઈએ, અને તેટલા માટે તે મ્હાન
પ્રથમ તપ તે મ્હાન જિદવાળુ એટલે કે કીડી, ઉર, પોરે

જીવજીવુઓના દર વિનાયુ હોયુ જોઇએ, તેમજ ત્યાલોકોની બહુ આવજન ન હોવી જોઇએ, તે સ્થાન નિચાણવાયુ કે ઉચાણવાયુ ન હોયુ જોઇએ પણ એ સગળુ હોયુ જોઇએ વળી તે લોકોની આવજન માટેનો માર્ગ ન હોવો જોઇએ કિવા ત્યા કોઇ દેવ-દેવતાનો વામ મનાતો ન હોવો જોઇએ, અને તે સ્થાન સુક્ષ્મ જીવજીવુઓથી વ્યાપ્ત ન હોયુ જોઇએ આમ બધી રીતે જે સ્થાન વિશુદ્ધ હોય તે જ સ્થાને મુનિઓએ મગ-મૂત્રાદિના ત્યાગ પરિષ્કાપના સમિતિને જાળવી રાખના પૂર્વક કરવો ઘટે સુક્ષ્મમા સુક્ષ્મ જીવુઓ, મનુષ્યો અને દેવોને મુક્તિ પોતાના પદ્મવનાના પદ્મોથી જરા પણ ધ્વજ ન થાય, તેમજ સધર્મીને ઘટતી ભયોદાનુ પાવન થાય તેટલા માટે આ વિધિનુ કથન કરવામા આવેલુ છે ત્યા ત્યા ગદગી કરીને પડોસીની કે માર્ગે જતા મનુષ્યોની અડચણને વિચાર નહિ કરનારાઓને આ સમિતિનો મર્મ મોઢા થઇ પડવો જોઇએ છે અગીગમ પારાશર, યાગનલ્કય, મનુ ઇત્યાદિ સ્મૃતિકાળે પણ મૂલ્યુરિવાદિના સખધમા જૂદા જૂદા પ્રકારના વિવેચનુ સુચન કરે છે આ સમિતિના મર્મને મમજનાર અને અદ્વિમાના સાચા ઉપાસક ધર્મરસિ નામના મુનિનુ દષ્ટાત બધ મેસનું થઇ પડે

દષ્ટાત—ધર્મરસિ નામના એક મુનિ એકદા જોયરી કઠવા નીળ્ય અને એક ધગમા જઇ ચડ્યા તે ધગની ગૃહિણીએ તુ મડીન શાક કર્યુ હતુ પરન્તુ તુબડી કની હાવાને લીધે કોઇથી આઇ સકાય તેમ ન હતુ એટલે તે શાક તેને ઉકરડે નાખવાનુજ હતુ પરન્તુ આ મુનિને આવેલા જોઇ તેણે વિચાર્યુ કે એ શાક હતુ આ મુનિને જ આપી દઉ કે જોથી મારે Cક નાખવા જવાની તમ્લીફ લેવી ન પડે ' આથી ગૃહિણીએ કડાઇમાનુ , બધ શાક મુનિના પાનમા દે નસી દીડુ ઉપાશ્રયે આવતા ગુરુએ જોયુ કે મુનિને શાક વહોગવામા જૂન કરી છે કાગળુકે તે કની નુંમડીનું શાક છે એટલે કે તે ઝેરી વસ્તુ છે અને ખાવાથી પ્રાણની દ્વાનિ ચળે ગુરુએ ધર્મરસિ મુનિને કયુ કે આ શાક આપણે આરોગવાનાયક નથી કારણકે તે ઝેર છે, માટે માર્ગ વિશુદ્ધ સ્થાને એ શાકો વિધિપૂર્વક પરઠવી આવો મુનિ

શાક પરંવવા નગર બહાર ચાલ્યા અને એક વિશુદ્ધ સ્થાન શોધી કાઢ્યું. મુનિએ પહેલાં શાકનો એક ફેડવો જમીન પર મૂક્યો કે તુરત તેની વાસથી આક્રષાએવા સખ્યાબંધ જાતુઓ ત્યાં ધાઈ આ-આ. મુનિએ તુરત ફેડવો પાઠો ઉપાડી લીધો અને ખીલુ વિશુદ્ધ ધ્યાન શોધ્યું ત્યાં પણ ફેડવો ભોયે મૂલતા જ જાતુઓ ઉભરાયા ફરી વળી ત્રીજું ધ્યાન શોધ્યું અને ત્યાં પણ તેમ જ થયું આ જોઈને મુનિએ વિચાર કર્યો કે આ મેરી શાક પરંવવા માટે કોઈ વિશુદ્ધ ધ્યાન દેખાવું નથી તેને આરોગીને સખ્યાબંધ જીવજાતુઓ મરણ પામશે, માટે તે બધાને જાદો આ તરીકે જ એકઠું મરણ પામે તે શુ જોડુ છે ? આવો વિચાર કરીને ધર્મરૂચિ મુનિ પોતે જ અન્ય જીવોની દિમાના દોષથી બચવાને બધું શાક આરોગી ગયા અને ત્યાં ને ત્યાં જ મૃત્યુનશ થઈ સદ્ગતિને પામ્યા (૧૬૩)

પદ્ધ પરિચ્છેદ

પરિષદ-વિજય

[સુલભની સાધનાને અર્થ સંસારનો ત્યાગ કરી એ ત્યાગશૂન્ય વેશ ધારણ કર્યા, મહાવ્રતો અગ્રીકાર હયા, પાપરવાનોના પરિહારની શુદ્ધ સમીપે પ્રવિષ્ઠાને લીધી પછી સમિતિ અને ત્રિકલ્પ-ગુણને નવી આવરવા માઠી, છતાં એ બધાને બાધારદિત રીતે નિર્વંદવાનું કાર્ય મુતર નથી એ બધું બાધરતા અને બાધાઓ નડે છે વિષ્ણો ઉપરિયત થાય છે કષ્ટો પડે છે, સંયોગો સામે થાય છે એ બધાને વેદી સર્જને સુલભને નિર્વંદવો તેનું નામ ‘પરિષદ’ આવા આવા પરિષદોને વેદવા છતાં ચિત્તની રિપતિને વિષમ થવા દેવી નહિ તેનું નામ ‘પરિષદ-વિજય’ પ્રમુદત પરિચ્છેદમાં મુનિએ વેદવાધોમ્ય વિનવિધ પરિષદોનું કથન કરવામાં આવેલું છે]

શ્રીમદ્ વેદોત્તમો સમગ્રેણ અગ્રવ્યા મહાવીરેણ ક્ષાત્તવેણ પવેદ્યા ॥ કામ્યપ ગોત્રમા-
હત્ય ન ચએલા અમણ સનવત લી મહાવીરે આવા બાવીસ પરિષદ કહેવા છે
નીચેના એ બાવીસે પરિષદ સંદેષે કરીને સમ્યવેલા છે]

क्षुधादिपरिपह । १६४ ॥

भिक्षाया न च लभ्यतेऽशनजल शुद्ध कदाचित् कचिद् ।
 दैन्य नात्र तृप क्षुध परिपहो जेयस्तपोभावत ॥
 ग्रीष्मे वा शिशिरे भवेत्परिपहस्तापस्य शीतस्य वा ।
 शौर्येणैव पराजय किल तयो. कार्यो बलादारमनः॥

मशकादिपरिपह । १६५ ॥

क्वापि स्युर्मशकादयस्तदपि नो ग्लानि सतां शोभते ।
 नो दैन्य वसनाद्यलम्भजनित कष्टेऽपि नेत्रारतिः ॥
 नो स्त्रीमिश्रलन श्रमेण पथि नो खिद्येत चित्ते कदा ।
 स्थित्यैकाऽऽसनतश्चिरेण मनसो धैर्यं न मुञ्चेन्मनाक्॥

शय्यादिपरिपह । १६६ ॥

नो प्राप्ता वसति शुभा तदपि नो चित्ते विषादोदय ।
 श्रुत्वाऽऽक्रोशवचोऽपि नेव सहसा शान्तो मुनि कुप्यति ।
 नो द्विष्टे वधवन्धनेऽपि न तथा भिक्षाटने लज्जते ।
 नाऽलाभे न गदोदये निजतनोश्चिन्ता विधत्ते पुनः ॥

तृणस्पर्शादि परिपह । १६७ ॥

दर्भादौ शयनेऽपि सयमिमुनि कुर्यान्न खेद मनाद्-
 नो ग्लानिं मलिनाम्बरादिभिरथो गर्वं न सत्कारतः ।
 औत्कट्येऽपि मतेन माद्यति तथा मान्द्येऽपि नो खिद्यति ।
 मिथ्याऽऽडम्बरतो न मुह्यति पुनर्जित्वा रिपून्नान्तरान् ।

(૨) તૃણ—મુધાની પેઠે તૃણનો—તરુસના પરિપ્ત પશુ વેદવાનો એક મુનિને માટે સમય આરે છે જેમ વિગુદ્ધ આદારના પદાર્થો મળવામાં મુશ્કેલી પડે છે તેમ અમિત—વિગુદ્ધ પાત્રીપશુ કોઈ વાર કોઈ અર્થે પ્રાપ્ત થતું નથી, તે અમરે સમતાપૂર્વક મુનિએ તૃણનો પગિલ સદન દેવો, પરંતુ મનથી ન્યાકુળ થતુ નહિ કે નદી—દૂધમાંથી અમિત જળ પીરનો સહ પ સરખોએ કરવો નહિ.

(૩-૪) ટાલ—તાપ—શિયાળામાં મખન ટાલ પડે અને ઉનાળામાં સખન તાપ પડે, છતાં એ ટાલ અને તાપનો મુનિ યગજ્ઞ કરે. આ યગજ્ઞ શૌર્યેજી અને આમન યગજ્ઞ કરે એ જોઈએ, નહિ કે માન કાગમાં મુનિ અગ્નિથી શરીરને તપાવનાનો અને ઉષ્ણ કાગમાં પચાથી વાયુ નાખીને કે પાનથી સ્નાન કરીને શરીરને સુખ ઉપજાવવાનો મહત્ત્વ પણ તે કરે ટાલ અને તપનો ઉપમર્ગ મમતાભાવથી વેળી લેવો એ જ તેમના યજ્ઞ છે અર્થાત્ મુનિનો પરિપ્ત છે.

મચ્છર આદિના પરિપત્નો.

(૫) દશ—કોઈ અર્થે જામ, મચ્છર આદિના ઉપદ્રવ દેવ અને એવા જગુઓ ઉગતા ઉતા મુનિના સગીર ઉપર આવીને એને તથા દન દે, તોપણ તેથી મુનિ ગનાને કરે નહિ ક્રિવા એ શુ જગુઓ ઉપર કોઈ કરે નહિ કે તેમને દણનાનો નિચાર મગ્ધોએ કરે નહિ એ પરિપ્ત ત્યારે જ સિદ્ધ થયો લેખાય કે જ્યારે ઉત્તરાખ્યન મુનિ કન્યુ છે તે મુજબ ઉપેક્ષા જ હજી વાળ મુજલે મલ્લોગિય—પોતાનું મામ મને લોહી જગુઓ આપી જાય ત્યાં તે મર્ત સાન કરતુ પરંતુ તેમને દણવા નહિ.

(૬) વજ્રાનાભ—વજ્રોની તાણુ પડે અને નસ વજ્રા કોઈ વડાગણે નહિ તોપણ તેથી મુનિ દીનતા સેવે નહિ—અથવા કોઈ મો નસ વજ્રા સ્કોરાનીને મારી વજ્રોની તાણી મટાડે તો હીક એવો વિચાર તે કરે નહિ વજ્રાનામથી કદાચિત્ત અમેર દણ આવી જાય તોપણ એવો પરિપ્ત નિ પામ્યા વિના વેળી લેવો એ મુનિના ધર્મ છે.

(૭) અગતિ—અપરિગ્રહ ‘શામા મયમનો નિવાહ કરતા અને ગામેગામે ફરતા કાંઈ કાંઈ કષ્ટો વેઠવાનો સમય પણ આવે, તો વખતે મુનિ અસતિ વાગ્યું ને નદિ અથાત્ તે અધીરો બની જાય નદિ, યન્તુ તેવો પગિપદ તેજે સદન કરી લેવો.

(૮) સ્ત્રી—સમાર છોડતાની સાથે મુનિ સ્ત્રીને અને વિશ્વમ્ભરણને પણ છોડેજ છે પરન્તુ મયમ ધાગ્યું ક્યાં પડી કાચ એકાતમા કે અન્યથા સ્ત્રી—આદિના પ્રમગ પડે, તો ને પ્રમગને મનોમનપૂર્વક નિભાવી લે અર્થાત્ મનો ચનિત થવાદે નહિ પરન્તુ પ્રમગને લેવી લે તે સ્ત્રીપરિપદ.

(૯) ચયા—પગે ચાલીને પ્રવાસ કરે એટલે ચયા આની ચયા કરતા થાકે યાગે, અદારાદિ વિશ્વકે અગવડો વઢવી પડે, કદાચ એની ભટકતી છદ્મીથી કદાગો પણ આવે યન્તુ મુનિ એની ચયાથી ચિત્તમા જરાએ ખિન ન થાય અને નવાનો પગિપદ લેડી લે તથા અથગે અથગે વિદ્વાન કરી વડેતા જળના જેના નિર્મળ ચારિત્રને પાગે.

(૧૦) એકામન ગ્થિતિ—આ પરિપદને શાસ્ત્રમા ‘નિમીરિયા’ શબ્દથી સમજાવેતા કે અધ્યાયાયાદિ પ્રસંગે ચિત્ત ચોરીને એક ને એક મ્યાને બેમી ગ્દેવુ પડે, લડી ફરી શકાય નહિ, એની સામા વખતની એકામન ગ્થિતિથી કદાગો મુનિ જરા પણ ધીગ્ગ ન મૂ, તેમજ ‘કાઈ’ મ્યાન એવું હોય કે ત્યાં ગ્થિત જ બેમી ગ્દેવુ પડે અને હરફ ગ્વાથી છોડી દિસા થાય, તો ત્યાં પણ એકામન ગ્થિતિ મુનિ મમભાવે મન દે.

તારથા આદિના પરિપદો.

(૧૧) શયા—‘શયા’ એટલે આરામમ્યાન, જેને આ નોકમા અથકાટે ‘અનતિ’ શબ્દ વડે ઓળખાવતું છે ગામેગામ વિદાર કરતા ડોઈ અથગે મુનિને ઉતગવા-ગ્દેવા માટે સારું મ્યાન ન મળે, કિંમત કલુ મ્યાન ન મળે-તથા જ્યાં નીચે રહેતું પડે તોપણ ને પેતાના ચિત્તમા વિરાનો છેલ્લે થવા દે નહિ એ ત્યાં પગિપદ.

(૧૨) કોઈ માણસઆવીને મુનિને આહીચવચના-કર્કજ

સભળાવે તોપણ શાન્ત મુનિ તે વચનો સાભળીને તેની ઉપર એકદમ ક્રોધ ન કરે, પરંતુ એની ભાષા જોનારાને અમાન જાગૃક સમાન માની તેને ક્ષમા કરે કિંવા માધ્યમ્ય વૃત્તિથી તેને અનુભવે અનાત્ મુનિને યોગ્ય મૌનનું મેવન કરે

(૧૮) વધ બધન—સાધુને કોઈ માગ માટે કે તેને જાણે કે તેના વધ કરે તોપણ સાધુ તે માણુમનો રૂપ ન કરે કિંવા મનમાં ખિન્ન ન થાય પણ એ કષ્ટ સમતાભાવે વેરી લે, અને એવું ચિંતન કરે કે મલિય જીવસ્સ નાસાત્તિ—અર્થાત્—આ લોકો અને માટે છે કિંવા મારી નાખે છે, પણ તેથી મારા શરીરનો નાશ થશે કાંઈ મારા જીવનો નાશ થવાનો નથી (આ પરિવર્તને માટે પૂર્વે રક્ષાચાર્યના પાત્ર સો શિષ્યોનું જે દશાત આપેલું છે તે જ્વલંતુ છે)

(૧૪) યાચના—અમે તેવો મોટો રાજા કે ધનવાન વેપારી હોય પણ તે માધુર્ય અગીકાર કરે, એટલે તેજે પોતાને જોઈતા ઉપકરણો ખીજાએ પાસેથી યાચના જ જોઈએ યાચનાથી બધી વસ્તુઓ મળતી મુશ્કેલ છે એટલે ધણી વાર યાચના નિષ્ફળ પણ જાય, છતાં યાચના વિના કશું મળી શકતું નથી એટલે યાચના તો કરતી જ પડે પણ તેવી યાચના કરતા કે શિક્ષા માગતા માધુ મનમાં લજ્જા ન રાખે કિંવા પુત્રીશ્રમના ઉચ્ચ કુળનો કે મોટા અધિપતિની ખ્યાન કરીને એવું ન વિચારે કે- હું ક્યા સાધુ થયો? આ કરતા તો મૃદુસ્વાશ્રમ સારો” આ રીતે યાચના કરતી કે શિક્ષાદન કરતું તે પણ પરિવર્ત પછી

(૧૫) અનાલ—યાચના કરવા છતાં કોઈ વસ્તુ નથી મળતી તેથી સાધુ મનમાં નિરાશ કે ખિન્ન ન થાય પરંતુ આજે ન મળ્યું તો કાલે મળી ગયું એવા સંતોષપૂર્વક તે અનાલનો પરિવર્ત સહન કરે

(૧૬) રોગ—શરીરમાં કાંઈ રોગનો ઉપદ્રવ તોપણ મુનિ પોતાનો શરીરની ચિંતા ન કરે અથવા વંક મારવા કે ઉપચારને માટે ધન્ય કે અધીરાઈ ન બતાવે પણ શાન્ત ભાવે અને પ્રમજ મુખે તેણે દેહપીડાનો ઠ સહન કરવો

તૃતીયપર્વાદિ પત્રિપહેલ.

(૧૭) તૃતીયપર્ગ—દર્શની કે સૂક્ષ્મ ધામની પથારીમાં સૂતા બેમના મુનિને એ તમ્બાની અણીઓ દુ ખ આપનારી થઈ પડે છે ખાસ કરીને ઓજ વસ્ત્રો ધ રણ કઠવાને લીધે એ દુ ખનું નિવારણ મુરકે ન થઈ પડે છે, છતાં એવા તૃતીયપર્ગના પરિપક્વ મુનિ સમતાભાવે સ્થાન દરે અને મેદ ન કરે કિંવા એવું ન ચિતવે કે મારી પાસે વધુ વસ્ત્રો હોત તો માર થાત

(૧૮) મન—હિનાગ્રામાં શરીરે પગમેલો થાય, વાસુધી ઉડેલા વૃક્ષના ગળામાં શરીરપર પડવાથી મેન જામે, વસ્ત્રો મનિન થાય પરન્તુ એવા મેનભર્યા શરીર કે કપડાયા મુનિએ ગ્યાનિવત થવું નહિ અથાત્ એ પરિપક્વ મન કરતા આરિત્રમાં અ જ મહેવું

(૧૯) મત્કાર-પુરસ્કાર—કોઈ ન્યયે સાધુના સત્કાર-પુરસ્કાર થાય, અર્થાત્ કોઈ મૃદાન્ય સાધુને અલિનદન કરે અથવા આસનપરથી ઉઠીને માન આપે, કિંવા ભિક્ષા માટે આમત્રણ કરે, એવા સત્કાર-પુરસ્કારથી સાધુ મનમાં કુનાઈ જાય નહિ કે ગર્વ ધારણ કરે નહિ જેવી રીતે પોતાને અનાજ થતા કે કંઠાર વચ્ચે આભાગના તે ખિન્ન થતો નથી તેવી રીતે મત્કાર વચ્ચેથી તે મનમાં કુનાતો પણ નથી અથાત્ સત્કારો પણ તે પરિપક્વ છે-પચાવી દે છે

(૨૦-૨૧) પ્રગા-અગાન—સાધુમાં શુદ્ધિ અને પ્રગા લીક્ષ્ય હોય તો તેથી તે પ્રગાય નહિ પણ એમ જ અમરો કે માર્ગ જ્ઞાન દષ્ટ મિધુમાથી મિધુ જેટલું જ નવ પ છે તેથી ૩૧૬ શુદ્ધિ મદ હોય-આધુ અગાન હોય તો તેથી તેમોત્ત ન કરે પણ અગાનને પોતાના પૂર્વ જ્ઞાનાવગ્લીય કર્મોના ફળરૂપ માત્રી એ કમની હાથ કઠવાને જ ઉદ્ધમવત જાને. આ રીતે પ્રગા અને અગાન મેહ મનોવૃત્તિને કોઈ પ્રકારના કપાય તરફ દાગનાગ ન જાને, ત્યારે મુનિએ તે પરિપક્વ વચાર્થ વેદ્યા એમ લેખાય.

(૨૨) દર્શન-અમરશન—અન્યદર્શનીઓના ગિથ્યા આહમ્યથી મુનિએ મુ મુષ્ટિ જાવું અને એમ ન માની લેવું કે હું પરવોક્ત્રી વાતોમાં અને

આત્માની નિર્ભળતાની વાતોમાં ઠગાઈ રહ્યા હું. પરંતુ એ પરિવડ સન કરી લઇને વ્યવસ્થાને વિશે ગિયર શુદ્ધિવાળા થવું અને આત્મિક શત્રુઓ હાથ વિજય મેળવવો.

દૃષ્ટાન્ત—જૂદા જૂદા, પચ્ચિસો રિતેના જૂદા જૂદા દૃષ્ટાન્તો છે, પરંતુ દીક્ષા લીધા પછીનું શ્રી મહારીનું જીવન સર્વ પ્રકારના પરિવર્તનો સાગરરૂપ દોષ એ જીવન જ અહીં દૃષ્ટાન્તરૂપે ઉત્પન્નવાનું યોગ્ય માન્ય છે. દીક્ષા લઇને ભગવાન મહાત્માને તુલન જ હેમત સત્ક્રમ વિનાર કયો ઇંદ્રે તેમને એક દેવદાસ્ય વસ્ત્ર આપેનું તનું પણ મહારીરે એ વસ્ત્રને શિયાળામાં પહેરવાનો વિચાર સરખોએ કયો નહોતો. માત્ર નેર માસ સુધી તેમણે એ વસ્ત્ર ઝકઝક ઉપર ધારણ કર્યું હતું અને પછી તે વસ્ત્રનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો. આગ મામ સુધી અમગદિ-જગત્તે તેમના શરીરને વળગીને લોહી મામ ચૂમતા હતા. ધર્મામમિતિથી શોધીને માર્ગે ચાલતા તેમને દેખી બાળકો ભયમાન થતા અને એમના ચર્ચ તેમને લાઠ-મૂઠ માગતા. પરંતુ ભગવાન તે સન કરી લેતા. ગૃહ થો અને સ્ત્રીઓની મેળ ભેળ વસતીમાં રહેતા ભગવાનને સ્ત્રીઓ ાઈ કાઈ પ્રાર્થનાઓ કરતી પરંતુ ભગવાન તેમનો પરિણા કરતા અને ત્રેગવ્યમાર્ગમાં લીન ગ્રહેતા. ગૃહથો સાથે હજી મગતુ છોડીને તે ધ્યાનનિમગ્ન ગ્રહેતા. કોઈ વાર વિનારમાં બળાયો તેમને દાદિદેથી મારતા કે વાગ બેચીને દુખ દેતા, તેમની તરફ કે પ કરતા, પરંતુ ભગવાન એના કોર પરિવર્તનો કરી દરકાર ન કરતા. જૂલ, ગીત કે દડબુદ્ધ-મલ્લબુદ્ધની વાતો સાંભળી તે તે જોવા ઉત્સુક નહિ થતા અને સ્ત્રીઓને પગપરની કામકથામાં તત્વીન થએલી જોતા તે રાગદેવરહિત મધ્યસ્થપણે જતા. વિદ્યારમાં તે કોઈ વખત નિર્ગન સુપાઓમાં, પાણી પીસાની પગોમાં, તથા કે લોહાગની કોડમાં અથવા ઘાસની ગજ નીચે દેતા. કોઈ વખતે પરામાં, બાગમાંના ઘરમાં કે રાહરમાં રહેતા. તો કોઈ વખત મહાભાગ, સના ઘરમાં કે જાડની હોંજ રહેતા. સર્વ વચેરે જગત્તે તથા ગીધ વચેરે પચ્ચીઓ ભગવાનને કરતા. ધન્ય ઘરમાં જર કર્મ કરવા જતા હુઓ ત્યા ભગવાનને દેખી

દન-તા અને ગામના રહેવાળો તેમને દયાવાળી ઉપચાર કરતા સ્ત્રીઓ
 તેમની પર મોહિત થઈ વિચલ્યાકુળતા પ્રગટ કરતી કોઈ વાગ મુગધી-
 દુગધી વસ્ત્રોના, લમ્હર શરોના અને બીજામળા ઉપચારો થતા એ
 બધા ઉપચારોને ભગવાને શાન્ત ભાવે વેળી લીધા હતા. ત્યારે ચિશિર
 સુત્રમા ઠંડો પવન જોમથી દુકાનો હતો, ત્યારે લોકો ચંદર ધૂજતા
 હતા. ત્યારે બીજા માધુઓ એરી ફરીમા વાચરા વિનાની બધ જગ્યા
 રોધતા હતા તથા વચો પહેવાને ચાદવા હતા. ત્યારે તાપમેા સામ ।
 બાળાને રીનતુ નિવાળુ કરતા હતા, ત્યારે ભગવાન મનારી પુ ના
 ગ્યાનમા ગ્દી નીત સન કરતા હતા. હતા અત્યંત રીત પ તા તે
 નદને કરવુ વિકટ થતું ત્યારે રાત્રિએ મુદત માન મદાર હરીફરીને
 સામ્યપણે ગેના થમા પાઠા બહુ મેમી તે રીત મહેતા હતા. લાટ દેશમા
 વિર કરતા મનારીને બહુ પરિચયે મન કરવા પડ્યા હતા એ
 દેશમા મહેવાને માટે તેમને બહુ રંગ રથાનો મળતા ત્યાના લોકો તેમને
 માગતા, માગન પણુ લૂણુ મળતુ અને લોકો ફત તે ધુળમગીને ભગવાનને
 કરવા માટે દોડાવતા એવે વખતે ધણુ જ થાડા લોકો ફતગને કરતા
 નિવાગતા લાટ દેશના એ જાગ રજામિના લોકો બહુ કીધરાગા હતા
 અને સાધુને દેખી મનાઓ વડે ઉપ વ કરતા બૌદ્ધ મિષ્ટિકો આ પ્રેશના
 બોમીયા હોવા છતા નેઓ ફતગના ઉપ વમાર્થ બચરા માટે માથે મોટી
 લાકડી રાખતા તોપણુ મનાઓ તેમની પૂર પકડતા અને તેમને કરતા
 ત્યાના નીચ મેજાના કરવા વચન પણુ ભગવાને ખૂન સન કર્યા એક
 વખત જમનમા ચાનના ચાનના સાગસુધી તેમને કોઈ ગામ મળુ
 નહિ. કોઈ ગામને પાધર ને પત્રાયતા કે તુગન ત્યાના બનાર્થ લોકો મામા
 બાની તેમને માસતા બો મોનના કે “ અડીથી દૂર જતો ગુડ ” ધણી
 વખતે લાટ દેશમા લોકો ભગવાનને મૂડીથી બાનાની અનીચી, પથગથી
 કે દાકાના ખપગથી મારી મારીને પોકારો પાડતા, કોઈ વખતે ભગ
 વાનને પડી આવે ઉપચારો કરી મામ કાપી લેતા અથવા તેમનાપર
 વગમા

પાડતા પણ શૌચવત પુરૂષ મગ્રામને મોખર રહીને કોઈથી પાઠો દો
નહિ તેમ ભગવત મુનીર એ ઉપમર્ગોથી પાઠો નહિ દહતા તે બધાને
સળ કરતા થકા વિચરતા (૧૬૪ થી ૧૬૭)

સસમ પરિચ્છેદ.

સાધુની દિનચર્યા

[સયમનો નિર્માણ કરવા માટે સાધુના નિત્ય-નેમિત્તક કાર્યોનું કથન મ ય
મારે આ પરિચ્છેદમાં કરે છે]

માધના વિાકૃત્યમ્ । ૧૬૮ ॥

શેષે જાગરણ નિશોઽન્ત્યચરણે સ્વાધ્યાય આવશ્યક
સ્વાધ્યાય પ્રતિલેખન ચ યમિના યામે દિનસ્યાદિમે
ધ્યાન યામમિત તતો મધુકરી યામે તૃતીયે પુન-
સ્તુર્યેઽપિ પ્રતિલેખન ચ પઠન સાય દિનાવશ્યકમ્ ।

માધુઓની દિનચર્યા

ભાનાર્થ—માધુઓએ ગતિનો છેલ્લો પ્રવર બાકી રહ્યો, ત્યારે જાગ
અને તે વખતે સ્વાધ્યાય તથા ચાનિનું આવશ્યક—પ્રતિક્રમણ કરવું ત્યાં
પછી સ્વપ્નારમાં નિવસના પહેલે પહેલે પ્રતિનેખન અને સ્વાધ્યાય કરવે
દિવસને બીજો પહોરે એક પ્રહર મુધી ધ્યાન કરવું ત્રીજો પ્રહરે મધુર્ક
વૃત્તિથી લિશાદારાદિ શરીર કૃત્ય કરવું ચોથે પ્રહરે પથારી વગેરેનું પ્રતિ
લેખન તથા સ્વાધ્યાય કૃત્ય કરવું અને માગે દિવસનું આવશ્યક પ્રતિક્રમ
કરવું (૧૬૮)

વિવેચન—સયમને સાધનાર તે માધક અથવા માધુ અને બધા
તે બ્રાહ્મણ જેણે કેમસન્યાસ કરેલા છે તે સન્યાસી મ ય

સાથમ એ ચોથો આશ્રમ હોવાથી અને બહુધા પહેલા તથા આશ્રમોના પાનન પડી ચતુર્થ આશ્રમમાં શાસ્ત્રો પ્રવેશ કરતા હોવાથી સંન્યાસી-ઓને માટે નિત્યકર્મના નિયમનો શ્રુતિ-સ્મૃતિમાં દર્શવતા નથી પરંતુ મન્યામ પૂર્વેના ત્રણે આશ્રમો કે જેમાં શાસ્ત્રો સાધનની અવસ્થામાં જ હોય છે તેને માટે શ્રુતિ-સ્મૃતિકારોએ દિનચર્યાના નિયમનો દર્શાવેલ છે તેવી રીતે જેન માધુ છદ્મય અવસ્થામાં હોઈ-વગરની નહિ હોવાથી-તેને માટે દિનચર્યા નિયમન હોવું જોઈએ કે જ્યાં તે સમયમાં માણે સાધન અર્થાત્ સંકલ્પથી પશ્ચિર્ણ અને આ નિયમનમાં સૌથી પહેલું નિયમન રાત્રિના ઠંડા પ્રારંભ નિદ્રામુક્ત થવાનું છે રાત્રિના આ ચરણ અથવા પ્રદ્ય હોય છે, તેમાંના અલ્પચરણે એને જ ના ચરણમાં જાગના ક્ષણે અહા કરેલું છે એનું શ્રાદ્ધ મુક્તે કુપ્યત-શાસ્ત્ર મુક્તમાં ઉઠવાનું કહે છે રાત્રેલું પશ્ચિમોથમાં મુક્તે શ્રાદ્ધ ચચ્ચત-ગતિને છેલ્લો પ્રદર ને શાસ્ત્ર મુક્ત છે ઉત્તરગમ્યન સૂત્રમાં તદ્દાન નિમોત્તમ ચ એટલે કે ગતિના ત્રીજા પ્રદરમાં નિદ્રાત્યાગ કહેવો છે, પરંતુ તેમાં ત્રીજા પ્રારંભે અત સમજવાનો કે એલે એટલે નિદ્રામાંથી ઉઠવાનો સરાનુમત સમય નો રાત્રિના ત્રીજા પ્રદરના અતનો, કે ચોથા પ્રારંભના પ્રારંભનો જ છે નિદ્રાત્યાગ પડી સ્વાધ્યાય અને આનંદયક કરવાનું અથકારે મહેલું છે કૃમપુરાણમાં કહ્યું છે શ્રાદ્ધ મુક્તે ઉત્થાય વ્યવત પરમેશ્વરમ્ ॥ શાસ્ત્ર મુક્તમાં ઉઠી પરમેશ્વરનું ધ્યાન થવું એ જ રીતે ઉત્તરગમ્યન સૂત્રમાં ચતુર્થી મુજ્જોલિ સર્વાર્થ અર્થાત્ સ્વાધ્યાયમાં ધ્યાન લગાડવાનું કહ્યું છે આ પ્રમાણે રાત્રિના છેલ્લા પ્રદર માટેનું નિયમન પૂરું થાય છે એ નિયમનને મુદ્દ કરવા માટે “સ્મૃતિ રત્નાવલિ” નામના ગ્રંથમાં એમ કહ્યું છે કે-
 શ્રાદ્ધ મુક્તે ચા નિત્ય શા પુણ્યકારિણી અર્થાત્ રાત્રિના છેલ્લા પ્રારંભની નિ. એ પુણ્યનો ક્ષય કરનારી છે સુચોદયથી દિરમ્ભના પ્રથમ પ્રારંભ પ્રારંભ થાય છે વેદાનુયાયીઓ માટે જે મમય સૌચ, જ્ઞાન, સધ્યા-પ્રતોગાદિને માટે છે, તે જ સમયમાં અત સાધુને માટે પ્રતિતેષન તથા સ્વાધ્યાય , છે જીજ્ઞે આખો પ્રારંભ ધ્યાનમાં જ વ્યતીત કરવાનું

કાગ કહે છે અને મુચરિત શ્રાદ્ધરો પણ એ સમય જ્યોતિષ તન પ્રાણીઆમ, તર્પણાદિમા ગાળીને ત્રીજા પ્રદરમા બોળન કરે છે તથાકાગ મધુરરી ચાને તૃતીય મુનવે છે, કે જેણુ સૂચન મન્યામીઓને મનુએ કરેતુ છે પુનઃ દિવસના છેવટા પ્રદરમા પ્રતિવેખન અને સ્વાધ્યાય કરી માગે વેદાનુયાયીના સધ્યાપ્રયોગવત્ સાય દિનાવસ્યકમ્ કરવાનુ છે આ રીતે એક માધુની દિન-ચયા શાસ્ત્રકારે એ સુધટિત રીતે ગોઠવી છે અને તે વિવેના નિયમનોમા તેની સયમઆધના ઉપર જ પૂરતુ ધ્યાન આપ્યુ છે (૧૬૮)

[નીચેના પ્રેક્ષમા સાનુબંધોતુ રાત્રિકૃત્ય અને આ પ્રકારના નિયમનના ઇત્ય હેતુ વિશે કથન કરવામા આવે છે]

વ્યયસમયામાજ ૧૬૯ ॥

સ્વાધ્યાય ક્ષણદૈકયામસનઘ ધ્યાન નિશીથાવધિ ।
નિદ્રેક પ્રહર તતો વિધિરય સન્યાસિના નૈત્યક ॥
સ્યાદેતત્ક્રમપાલન યદિ તદા કાલોઽવશિષ્યેત નો
સાધૂનાં ત્રિકયા પ્રલાપ કલહાસૂયા-પ્રિતપ્ઢાકૃતે ॥

સમય વ્યર્થ ન શુભાવવો

ભાષાવાર્ત—રાત્રિના પ્રથમ પ્રહ મા સ્વાધ્યાય ખીજ પ્રદરમા—મધ્ય ગતિ સુરી નિર્મળ ધ્યાન અને રાત્રિને રીજે પ્રદરે એક પ્રદર સુધી નિદ્ર કરની સન્યાસીઓ—સાધુઓને માગે એ દશેશો ગિધિ છે આ પ્રમાણે કમપૂર્વક સમનની નચર્યા કરવામા આવે તો માધુઓને વિકયા, બકવાદ કન પધ્ધા, અસૂચા કે વિનડાવા જેવા કમર્ષધર્મક કાર્યો કરવાને મિનકુલ અવગણ ન રહે એને સમનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ થાય (૧૬૯)

વિવેચન—જા નિગ્ધ સયમૂતાના તત્ત્વા જાગર્તિ સયમી—અર્થાત્ સવ પ્રાણીઓની જે નિશા—ઉદ્ધ સેના માગની ગતિ છે, તે રાત્રિમા સયમી મનુષ્ય વનને છે આ શાસ્ત્રોત્તુ તાત્પર્ય એ છે કે રાત્રે ગોઠ લાગે મનુષ્યો પ્રમાદ આરામમા સમય ગાગે છે ત્મારે સયમીઓ સ્વાધ્યાય ધ્યાન આત્મ

ચિતનાદિમા સમય ગાળે છે આટલા માટે સયમીઓના રાત્રિના કનબ્ય કર્મનું સૂચન કરતા અને પ્રથમ પ્રદરમા મ્વાધ્યાય અને બીજા પ્રમા મધ્યાત સુધી ધ્યાનનું પ્રતિપાદન કરવામા આવેલું છે ઉત્તરાધ્યાયન સૂત્રમા પણ એમજ કહેલું છે કે ગત્રિએ પદમે પારિત્થિ સ્વપ્ન વિદ્યે જ્ઞાન શિયાયદ્ ॥ દિવમે ને ગમ્યયન કરેલું હોય તેનું પુનઃગનન રાત્રિના પ્રથમ પ્રદરમા કરી લેવામા આવે તેથી અધ્યાયન પશ્ચિમક વાય છે ત્યારપછી રાત્રિનો નેત્રે પ્રદર નિદ્રામા ગાળવાનો છે સયમીઓ અને સાધકોને માટે અપ નિદ્રા જ ધટિત છે પછી રાત્રિનો બોધે પ્રદર અથવા બ્રાહ્મ મુહૂર્ત આવે છે કે ને સબધે ગન શ્લોકમા કથન કરવામા આવેલું છે એ પ્રમાણે સાધુઓનું દિવમ તથા રાત્રિનું નિત્યકર્મ અથવાનો 'ટાઈમમન' પૂરૂ થાય છે ને સર્વમગપતિયાગી છે તેને આવા ટાઈમરેખનનું બંધન શામાટે ? એવી શકનાં પ્રત્યુત્તર માટે શ્લોકના ઉત્તરાર્થમા એ ટાઈમ ટેમનનો હેતુ દર્શાવેલો છે નાદીક્ષિન સાધુ હોય દીક્ષાકાગના પરિપાકવાગો મુનિ દોય કે વયોવૃદ્ધ સન્યાસી હોય, યજ્ઞુ ને તેને પ્રમાદમાથી બચારી લેવામા આવે તો તેથી તેનું વિરોધ કરવાથી મધ્યાય છે આ પ્રમા નિવારણ મટે કર્યું આત્મહિનપર નિયકર્મ હોય જોઈએ અને તેએવી રીતે જોઈવાએનું હોય જોઈએ કે જેથી શરીર પ્રત્યેનો ધર્મ જળવાય અર્થાત્ દેહનું યોગ્ય રીતે રક્ષણ થાય, સયમ સધાય અને પ્રમાદ માટે સમય જ મહેવા પામે નહિ ને નિરીક્ષાપૂર્વક જોવામા આવશે તો જખ્યાશે કે એ શ્લોકમા દર્શાવેલું નિત્ય કર્મ એ હેતુને પરિપૂર્ણ કરનાર છે ને એ નિત્યકર્મને યથાવિધિ આચાર વામા આવે તો પ્રમાદ માટે અનુભવ કેવા નવગણ મગે નહિ અને નવગણને અભાવે નવગણોના કાર્ય જેવા કે ભાત-ભાતની વિતરણો, નિદ્રા-કુચરીઓ, કટયા-કેકાસ વેગ-જેર, ધ્યાન-અસૂચા એ કરનાનું પણ જો નહિ આ પ્રમાણે એ નિત્યકર્મનું પાન જ આત્માને સાચે કરનાગ કર્મોથી માધુનું નિવારણ કરે છે અને તેથી તેની મયમસાધના વધારે પ્રગતિમાન થાય કે (૧૬૯)

[ઉપરના શ્લોકના ઉત્તરાર્થમા કરેલા કથનને નીચેના શ્લોકવડે થકુ સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું -]

પ્રમાદવિજયાર્થ સમયમર્યાદા । ૧૭૦ ॥

યાત્યશ્ચવિધપ્રમાદવિજયો ન સ્યાદ્ગુણારોહણ ।
તાવન્નૈવ મુનેસ્તત પ્રતિદિન રુન્ધ્યાત્પ્રમાદાશ્રવમ્
નદ્રોધાય તડાગસેતુસદૃશી વદ્ધા જિનેન્દ્રેરિય ।
મર્યાદા સમયસ્ય રાત્રિદિનયો રક્ષ્યા ચ સા સર્વદ

પ્રમા દાળનાને સમયની મર્યાદા

ભાવાર્થ અને વિવેચન—પ્રમાદ પાત્ર પ્રજાગ્ના છે મં નિ
દ્રાયા, નિદ્રા આે વિદ્યા એ પ્રમાદો ઉપર ત્યામુરી જય મેળવી શક
નથી, ત્યામુરી ગુણધ્યાનની ઉપની રેળી ઉપર ચી શકાતું નથી
શાસ્ત્રાનુમાર ત્યામુધી પ્રમાદ છૂટતો નથી ત્યામુધી એટલે ૧૪ માના ક
૮, ૯ ગુપ્તધ્યાનથી ઉપર ચી શકાતું નથી અર્થાત્ આત્મનિર્મળના રી સાધ
પ્રમાદથી અવરોધ થવા પામે એ તેટલા માટે પ્રમાદ કપી આશ્રયને જમુ
રોકવાની જરૂર છે આશ્રય એટલે પાપના આગમનનું દ્વાર એ દ્વારને
રીને બંધ કરવું જોઈએ કે જેવી રીતે પાપને રોકના તગાવતી પાત્ર
વામા આવે એ આવી પાળની રચનાની આવરણતા વિચારીને જિ
ભગવાં માતુ—મુનિ માટે રાત્રિ-સ્વિમના નિત્યકર્મની મર્યાદા કહેની છે
જે નિત્યકર્મ પૂર્વ મે શ્લોકોમા કહી જરામા આન્ધા છે તે એ નિયમ
મથાસિધિ પાનન કંવામા આવે તો તેથી પ્રમાદ તરે અને સાધકની સ
પથ વિજય માટે પ્રગતિમાન થાય તેના માટે પ્રમાદનું પ્રવેગદાર બંધ
કપી એ નિત્યકર્મ સાધુએ મર્યાદા અનુમત્વામા જ તેનું સાધુ દિત હેતુ છે (

[નિત્યકર્મના પાલનમા વિશેષત તેના હેતુનું પાલન કરવા તરફ દષ્ટિ
વાતુ સુરવતા ચ ચાર કાલકર્મના ઉત્પાદન સમયે નિત્યકર્મનો હેતુ બળવ
મરુ પરિત છે તેનું નિ રાન કરે છે]

કાલક્રમાલ્લક્ષ્ણેઽપિ કાલમાનસ્યનોલ્લક્ષ્ણમ્ । ૧૬૧ ॥

વેશાચારવિશેષતો મધુકરીકાલે યદિ વ્યત્યય—
પ્રહરદય તનુકૃતે નિદ્રાશનાદિક્રિયા ॥

ધ્યાનાર્થે પરિપૂર્ણયામયુગલ સ્વાધ્યાયસસિદ્ધયે ।
 રક્ષ્ય યામચતુષ્ટય મુનિવરેનો કાલમાનોત્ક્રમ. ॥

કાલક્રમનુ ઉપધન થયે પણ કાલમાનનુ ઉપધન ન કરવું

ભાનાર્થ અને વિવેચન—દિવસનો એક પ્રદ્ ગ્રહાદિ શરીર-
 કૃત્ય માટે અને રાત્રિનો એક પ્રદ્ નિર્ગમી શરીરકૃત્ય માટે નિત્યક્રમમા
 રાવેલે છે તે પૂર્વના મે સ્થોત્ર ઉપરથી આપણે જોઈ ગયા એ એ પ્રદ્ને
 બાદ કરતા વિષ અને ગત્રિના મળ એકદર ૭ પ્રદ્ સ્વાધ્યાય, આચર્ય-
 પ્રતિષેખ, ધ્યાનાદિ માટે રાખના છે કાલુચર્યાત્ર ને કાળના અનુક્રમમા
 ફેરાર ક્ષે પો તો શુ કરવું ? તે માટે આ સ્થોત્રમા કહેવામા આ પુ છે
 કે એ અનુક્રમનુ ઉપધન કરવું પો તોપણ શરીરકૃત્ય અને ધર્મકૃત્ય એ
 મેડ માટેના કાળના માપનુ ઉપધન ન કરવું ઉદાગ્ન્ય તરીકે ફેર્ક થયે
 મધુકરી માટે રીતે પ્રદ્ અનુક્રમ ન હોય પણ બીજે પ્રદ્ અનુક્રમ
 હોય નાના ગામેમા ખેડૂતોની વમળી હાથ તો ખેડૂતો બુધ્ધા વહેના
 બાજન પનારીને ખેતીના કાર્ માટે ની ણી પડે છે તો ત્યા બીજે પ્રદ્
 ગોચરી કરી પડે નહિતો કાચ એકીય આદાર-પાણી મળના બગમ્ય
 ધર્ પડે તો તેરે સ્થાને ત્રીજા પ્રદ્નુ ગોચરીનુ કાર્ બીજા પ્રદ્મા
 પનારીને બીજા પ્રદ્નુ સ્વાધ્યાયાદિનુ કાર્ ત્રીજા પ્રદ્ ઉપ ગખનુ,
 કિવા ધ્યાન પરત્વે ગોચરીનું કાર્ ત્રીજા પ્રદ્ ઉપ ગખનુ, એટલે કે
 ક્રમમા ફેરાર કરવો, પન્તુ સ્વાધ્યાયાદિના કાર્ માટેનો એક પ્રદ્ નક્કી
 કરવો છે તે પ્રદ્ તો તેની પાછળ અવરન ગાવો જ તાત્પર્ય એ છે કે
 દિનકૃત્ય અને રાત્રિકૃત્યને ક્રમેાધનને વખતે અક્ષરશ વગળી રહેનાનુ ન
 બને તો એ ક્રમ ઉપધીને પણ એ કૃત્યોના હેતુના પાન માટે કાળમાનો
 તો યથાગ્નિત બગવનુ જ એક રીતે મે પ્રદ્ નિર્ગ અને આદાર માટે,
 એ પ્રદ્ ધ્યાન માટે અને ચાર પ્રદ્ સ્વાધ્યાય-પ્રતિષેખનાદિ કાર્ માટે,
 એ પ્રમાણે આડે પ્રદ્ની વ્યસ્થા પૂરી રીતે પાળી સમયને જુદા પાગ

વ્યર્થ જવા દેવો નહિ કિંવા સરીગૃહ્ય માટે વધુ સમય લેવો નહિ, કે જેથી પ્રમાણના પ્રવેશને સરીરમા જગ પલ તક મળવા પામે

દશાત—નિયત્યદ્રઢ નામના એક મુનિ તતા, તેમને બે સિષ્ય તતા એમનું નામ ધર્મરતિ અને બીજાનું નામ ધર્મોનદ હતુ દશાતે ધર્મરતિ માટે પગલા અને તેની મિમારી વધી ગઈ એને ગુરને ત્ વમાનદો તેની મેનાન્દુશ્ચા માટે બ વખત માળવા પ તો અને તે સ નિત્યકૃત્યતા નિરમનુ પુન પુન ઉલ્લંઘન થવા લાગ્યુ હતા ગુર સિષ્યો તો બનનામુધી નિત્યકૃત્યનુ ઉલ્લંઘન કરવા દેતા નહિ એક વાર રમિે મમયે ધર્મરતિની માદગી વધી પડી અને તેની પાસે આખી ગત કેઈ જગતુ મેમી રહે એની જરૂર જણાઈ ધર્મોનદ ગમિતા પ્રથમ સ્વેચ્છા દિરમે ક્રેવા અધ્યયનનુ પુનરાવર્તન કરી-આખ્યાય કરી નવરો પ થો એને ગુર પાસે આીને કહેવા લાગ્યો “હું હવે ધ્યાનમા બેસુ છું, આપની આજ્ઞા છે ?” ગુરએ ત્રિયા કરીને કહ્યુ “ધ્યાનમા અત્યે નહિ મેમો તો આનશે તમે નિનાનુ મેવન કરો” ધર્મોનદ શમ્પાપર સૂતે નિદ્રા તેના ગાગ્યો ગુરએ આ ક્રમોલ્લંઘન એવા હેતુથી કમન્દુ હતું કે નો પોતાની મનશે તો પોને આખી ગત ધર્મરતિની પથારી પાસે બેઠા જાગરણ કે પેરનતુ બે પોતાને મરીગની સ્વચ્છતાની ખાતર નિદ્રા જરૂર પે તે ત્રિયા ત્રીજા પ્રાગ્મા પોતે ધમાનદને પથારી પાસે જાગે એસાડી પોતે નિદ્રા કરશે ધર્મોનદ એક પ્રદર નિદ્રા લઇને મન્દ જાગ ત્યારે ગુરએ હુ ધમાનદ! અને નિદ્રા આવે છે, આ તમે નિ લીની છે માટે હવ તમે બે ધર્મરતિની પથારી પામે જાગતા મેમો, હું જરા નિદ્રા કરે” ધમાનદ મોચો “ગુરુ” ત્રીજા પ્રાગ્મા માધુરો માટે નિદ્રા જ ક્તરિય છે, અને આપ મને જાગવાનુ કહો છો હીં જના નથી” ગુર સમજ્યા કે સિષ્ય નિત્યક્રમ માત્ર સમજે છે કે ઇવશાપ એ જમનુ ઉલ્લંઘન કરવુ પડે લારે રિવેકશુદ્ધિનો કવી ઉપોગ કે નો તેની તેને મમજ નથી પરનતુ એ મા ગીની પથારી સિષ્યને બધુ સમજાવવાનો એ સમય નહોતો એટલે ગુરએ કરી જ

દીધા નહિ ધમાનદે તો પાઠે ઉઘી ગયો ઓ ગુર જાગરણ કરના આખી રાત મેસી રજા, ત્યારે ધમાનદે બે પ્રદર નિદ્રા લીધી પ્રભાતે ત્યારે ધમાનદે જાગ્યું કે ધમરનિની ગુચ્છા માટે ગુરજે આખી રાત જાગરણ થયું છે અને પોતે મે પ્રદર નિદ્રા વળને નિત્યક્રમનો મોટો ભગ કર્યો છે, ત્યારે તેને આપોઆપ મમગ્નયુ કે પોતે પ્રમા મેવનમા જ એકે ડગલુ ભર્યું હતું તે ગગગગો થઈને ગુરના ચરણમા પડ્યો અને બોલ્યો ' ગુરદેવ ! મારા અવિનય ઓ પ્રમા ની મને દુઃખા કરે ઓ પ્રાર્થાસ્થિ આપો ! "

[સાધુ આત્મદિનને સાધક મદીને કામનાનો સાધક અને નહિ તેટલા માટે મધકાર એક શ્લોકમા તેને પ્રયોગ આપીને આ દિનચર્યા પ્રકરણને સમાપ્ત કરે છે]

મમ્યતત્રાદિયજનમ્ । ૧૭૨ ॥

નો ક્રોડા ન ક્રુતૂહલ જનમન પ્રહ્લાદનાયોચિત ।

નો મન્ત્રાદિવિભૂતિમોહજનન નોચ્ચાટનાપાદનમ્ ॥

નોત્પાતાદિનિમિત્તશાસ્ત્રકથન નો મોહન મારણ ।

કિન્ત્યાત્મોદ્ધતયે વિધાતુમુચિત સ્વાધ્યાયયુક્ત તપ ॥

મત્રત ત્રાદિમા સમય ન શુભાવશે

સાનાર્થ—> સાધ્યામાદિ આત્મિક કાર્ય મૂકીને ત્યાગીઓએ ક્રોડા-ગમ્મન કે સોપાને રજન કરવા માટે કુલ ન ન કરવું જોઈએ તેમ જ મત્ર ત્રાદિની વિભૂતિ દર્શાવી સોકાને મોહમા ન પાડવા ઉચ્ચાટના પ્રયોગો ન કરવા ઉત્પાતાદિ નિમિત્ત શાસ્ત્રનો પ્રકાશ ન કરવો મોહન કે મારણ નિવા ન સાધવી 'વગ આત્માની ઉત્તિને માટે સાધ્યામ ધ્યાન, તપાસ્તિ જ અનુગત ત્યાગીઓએ કરવું હોય છે (૧૭૨)

વિવેચન—સસારનો ત્યાગ આત્મદિત અર્થે છે આત્મદિતની આધનામા મસારના કર્યો બાધક થઈ પડતા ટોવાથી તેનો ત્યાગ કરવામા આવે છે પરંતુ એ ત્યાગથી જે કાર્ય સ્વરૂપ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી

અનેક ત્યાગીઓ પતિત થઈ જાય છે યોગસિદ્ધિ માટે બાવા બનેલાઓ યોગના ૮૪ આમનોનો ઉપયોગ મતારીની પેઠે ગમેનો કરનામા અને તે રીતે બિદ્યા માગી ખાનામા કરતા બેનામા આવા કે ૧ બાજુ રીતે અનેક સસારત્યાગીઓ મન-નત્ર-કુતુહલાદિમા પડી જઈને ત્યાગનો મહિમા ઘટાડે તે એટલું જ નહિ પણ મન-તત્રાદિ હમેશા કામનાથી યુક્ત હોઈ ત્યાગીને ત્યાગમાથી બ્રહ્મ કરે છે કામનાઓ પાછા રમ્યો પચ્યો રહેનાર મન-તત્ર-યોગાદિના પ્રયોગો કામનાને અર્થે કરનાર, ધન કમાના મે અને વિશ્રુતિઓની પાછા ભોગને ભરમાવનાર, સમાગનો ત્યાગ કરવા છતાં વિશેષ ને વિશેષ બધનમા પડે છે એક કાળ એવો હતો કે જે વખતે જૈન મુનિઓ અને બૌદ્ધ બિષ્ણુઓમા પણ તત્રવિદ્યા ખૂબ પ્રસરી હતી અને ધર્મ પતિત થવા લાગ્યો હતો પરંતુ ખરા સાધુનું તે લક્ષણ નથી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫ મા અધ્યયનમા કહ્યું છે —

મતમૂલ વિવિદ્ધ વિરજાવિત્ત ધમણ વિરેચણ ધૂમનેત્ત સિનાણ ।
આહરે સરણનિમિત્તિય ચ ત પરિણાય પરિવ્યય સ્ત મિરલુ ॥

અર્થાત—મત્ર જડી-છુતી, વિવિધ વેષક, વખન, વિરેચન, આખના અજન વિનાય અને સાત્ત્વન એટલા વાના પોતાને રોગ થવાથી કરે નહિ અને અન્યને માટે પણ કરાવે નહિ તે ખરો સાધુ હોનાય પોતાના દેહની કામનાને અર્થે કે પરને અર્થે પણ બાવા પ્રયોગો કરનાર આત્મહિન સાધને માટે અન્યનિ દોષ, સાધુઓને તેથી દૂર રહેવાનું અથકરે અત્ર ફરમાવેનું છે મન-નત્ર વિદ્યાના પ્રયોગમા વશીકરણ, રતનન, મોહન ઉચ્ચાટન મારણ અને શાન્તીકરણ એટલા પ્રિણાનો મુખ્ય છે આમાનું કશુંએ મુનિએ ગનઅર્થે કે પરઅર્થે ન કરેનું બોધએ ઉપદ્રવનું શાન્તીકરણ એ કોઈનું અનિદ કરના માટે ન રોઈ શકે છતાં તેમા પણ કામનાનો જ હતુ દોષથી નિષ્પાત્રી અને નિષ્કામ મુનિને માટે તે ઉચિત નથી તેથી તે માન આત્મોન્નતિને પોતાનું લક્ષ્યબિદુ જનારી સ્વાધ્યાયરૂપ તપ-ચાખ્યાય ખ્યાન, તપાલ્પિ જ અનુશન કરેનું એવું ધ્યાનમા રાખવું

જેમણે કે એક મ્યાનમા જે તત્વારો મમાતી નથી આત્મમિદ્ધિ માટેનું
મમાનુ જન મો જામનાસિદ્ધિ માટેનું મત્રાનુદાન-તત્વાનુદાન બેઉ એમી
સાથે રહી શકતા નથી, કાગ્લુકે તે પરુપર વિરુદ્ધ દિશામા ગતિ કમનારા
મો છે આને જ્યા ત્યા યોગપ્રદ બોમી-આવાઓ બીજા માગી ખાતા
મને પો છે તેનું કારણ એ જ છે કે તેઓ એક મ્યાનમા બેઉ તત્વારો
મમાવી ગમ્યા હોતા નથી (૧૭૨)

અષ્ટમ પરિચ્છેદ

સાધુમમાજની મર્યાદા

[જે જુયાપીઓના આરણ્યક અને ઉપનિષદ પ્રમાણે પ્રવેશા બે જાપિમુનિઓ
તેઓ તત્ત્વચિંતાથી વનનિવાસ કરતા અને તેમની પાસે અનેક શિષ્યાઓ
માવતા મેઠને પ્રત્યેક જાપિ અથવા જુનું તે એક કુળ બનવું મેવા જુ મોમા તત્ત્વ
જ્ઞાનનું અને વિદ્યાઓનું અધ્યયન કરવામા આવતું આ પ્રકારની પુરાતન ગુરુકુળ
સંસ્થા આજે મેજાનુયાયીઓમા અસ્તિત્વમા રહી નથી પરંતુ જાપિ-મુનિઓના
તત્ત્વજ્ઞાનનો વારસો મેજવન શ બ્રાહ્મણોએ નાના સ્વરૂપના જુ કુળો અથવા શાળાએ
સ્થાપીને વેદાધ્યયન આજુ રાખ્યું છે જે જુયાપીઓની ગુરુકુળ સંસ્થા આ રી વફત
મજાઈ હોવા જના બીજા અને જૈન ધર્મની સંઘસંસ્થા આજે વિરમાન રહી છે
જે માર્ગના શ્રમણો આજે રથા નથી અને મજારી બ્રાહ્મણો જ મજાગોતું મથ
મજાઈ બેઠા છે, ત્યારે જૈન શ્રમણસંઘ ઉત્તરોત્તર અનેક રિંતોની વચ્ચે થઈને પછ
માલી રહી છે તેનું કારણ છે મર્યાદાથી યુક્ત એવો સાધુમમાજ મા પરિચ્છેદમા એ
મમાજની ગ્યાના તેની ઉપયુક્તતા અને તેના અધિકારી વર્ગના કર્તવ્યનો બોધ
અથમર કરે છે]

વ્યવહારનિશ્ચયનયામ્યા સાધુતા । ૧૭૩ ॥

લેહ્ન સર્વમિદ યદત્ર કથિત વાહ્ય મુનેર્લક્ષણ ।

તસ્યાવશ્યકતા મતા વ્યવહરતેર્માર્ગે સમાજાશ્રિતે ॥

દૃષ્ટવા નિશ્ચયરૂપયા ત્વમિમત પ્રાધાન્યમાત્મોન્નતે ।
સૈવાભ્યન્તરલક્ષણ સુવિદિત મોક્ષસ્ય સસાધકમ્ ॥

વ્યવહાર અને નિશ્ચય-દૃષ્ટિએ સાધુતા.

ભાવાર્થ—આધુનો વેદ અને બાલાચાર પરત્વે જે કાંઈ પૂર્વે કહે
વામાં આવ્યું તે બધું માધુતાનું માત્ર નક્ષત્ર છે મમાજને માધુતાની ઓળખ
બાહ્ય માટે વ્યવહારના માર્ગમાં તેની આવશ્યકતા છે, નિશ્ચયદૃષ્ટિએ તે
આત્મો નતિતું જ પ્રધાનપણું અમીટ છે અને તે જ મોક્ષને સાધના
સાધુતાનું આતરિક લક્ષણ પ્રમિદ્ધ છે અથાત્ આત્મવિકાસમાં જ ખરી
સાધુતા છે અને તેથી જ સાધુતાનું માપ થઈ શકે છે (૧૭૩)

નિરૂચન—પૂર્વે સાધુઓનો વેશ, દિનચર્યા દિનચર્યામાં કરવા માટેનો
વિવેક દિનચર્યાને દોનરિતિ રાખવાના નિયમનો પ્રત્યાદિને કહેવામાં આવ્યું
■ તે બધા માધુતાના બાહ્ય નક્ષત્રો છે એ નક્ષત્રો મચમને પોરે છે અને
માખી સાધુતા લાવનાગ સાધનો બની શકે છે ખગ પગ્નુ બાહ્ય લક્ષણો
પાનન જ દમેશા સાચી સાધુતારૂપ હોતુ નથી ઉત્તરાખ્યન સુન્ના ૨૦માં
અખ્યનમાં ગૌતમ કેરીકુમારને સમજાવે છે કે “ સાધુઓનાં નાના પ્રકારના
બાહ્ય લક્ષણો તેમજ તેમને ઓળખી શકે તેટલા માટે લખાઈ કરવામાં આવેલા
છે મચમના નિવાહ અર્થે અને ચાનમલ્લને અર્થે ભિન્ન ભિન્ન વ્યયોગ્ય
યના છે પરન્તુ હે પ્રેશીકુમાર ! થી પાર્શ્વનાથ અને મી વર્ધમાન ભગવાનની
એવી આજ્ઞા છે કે જ્ઞાન દર્શન અને ચાગિ એ જ મોક્ષના સાધનરૂપ છે
બાહ્ય લક્ષણો સુક્રિતા સાધનરૂપ નથી ” આ રીતે જોના સમજાશે કે
સાધુતાનો બધા બાલાચાર સમમનો પોત્ત હોવા છતાં તે બાલાચાર જ
સાધુતા નથી વ્યવહાર નમ્ની દૃષ્ટિએ તે માત્ર સાધુતા છે તલુ વલ્લ ધાન્જી
કર્મને ધર્મ સમિતિને સાધનો કાંઈ સાધુ જતો હોય તેને આ પહે કહીએ
કે ‘ તે સાધુ છે પરન્તુ તે માત્ર વ્યવહાર ઉકિત છે તેના બાલાચાર સાધુનો
હોવા છતાં તેનામાં મોક્ષસાધક સાધુતા છે કે નહિ તે આપણા જાણતા
રોના નથી એટલે નિશ્ચય નમ્ની દૃષ્ટિએ આપણે કહી શકતા નથી કે ‘ તે

મધુ છે ' નિશ્ચય નરે તો તેજ માધુ છે કે જેએ માયો મયમ માધીને
આત્માને હો નિપયગામી નીં છે, જેએ કમોની નિર્મલ કરી ગુમસ્થા-
નકની ઉચ્ચ શ્રેણીમાં કમતું મૂક્યું છે અને જેએ નહુ કર્મબંધન અટકાવ્યું છે

ગાકા—અવદાર દષ્ટિએ જાતો માધુ નિશ્ચયદષ્ટિએ માધુ દોષ દિવા
ન પાગ દોષ, તે અવદાર દષ્ટિની ઉપયોગિતા શી અને શા માટે સાધુના
માથ નક્ષત્રોનો, આચારનો, વેશનો, એ બધો ખટોટોપ કવો જેઈએ ?
આત્મોન્નતિનો સાચો મધુ દોષ પણ કદાચ તે સાધુનાના બાહ્ય નમજો
પૂર્ગ ન પાગતો દોષ તેથી કાઈ તે અમાધુ નથી, તો પત્રી આ બધુ બાહ્ય
લક્ષણોનું વિધાન શું નિરૂપે છે ? દરવું નથી ?

મમાશ્રાન્—ના તે ઉપયોગી છે ઉન્નતિના કોઈ પણ માગનું જ્યાં
અકન કવવાનું હોય છે, ત્યાર સામાન્ય સમાજના અવવાદરૂપ કોઈ વિશિષ્ટ
શક્તિસપ્ત વ્યક્તિએને દષ્ટિ સમીપે રાખીને તેનું અકન થવું નથી પણ
મમાજની માધાગલ વ્યક્તિએને દષ્ટિ સમીપે રાખીને તેમને ઉત્ત કવવા
માટેના માર્ગનું જ રેલાવન થાય આ રીતે સાધુઓના કર્ન-અનુ રાકન
આ મધા-આવાદ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે, તે સામુદાયિક દષ્ટિએ જ કનુ હ અને
તેમનો આ રાર ત્રિવિધ નક્તિના ધર્મી એવા કોઈ પુખ્તરીત આત્માને
નિરૂપોગી પણ દોષ પણ તેથી તેની વ્યાવહારિક ઉપયોગિતા ઓછી
થતી નથી જે બધો નિરર્થક ખટોટોપ નથી અને સામાન્ય જનમનુષ્યના
મયમને પોષ તેવા જ પ્રમાણમાં એ લક્ષણો અને આચારો જોશ્વેના છે અનુમન
તેની ઉપયોગિતા મિદ્ધ પણ કરી આપેલી હોવાથી માધુઓને માટે એ
અવદાર દષ્ટિનો ત્યાગ કરવો હિતમર નથી વ્યવહારમાં સમાજાશ્રિય
માગને માટે તેની ઉપયોગિતા ગ્રથકાર આ શ્રોકમાં કરી છે તેમાં પણ
વસ્તુત આજ અનિગ્રાય રહે છે અવદાર દષ્ટિની પ્રધાનત ને રીતે જાણા
ચારી કુસાધુઓ સાધુરૂપે જોળાયા એ સહવિન છે પરન્તુ એટલા આચાર-
સ્તુ બંધન પણ જે દૂર કરવામાં આવે, તો કમો પણ જાણાવાર પાળ્યા
મિના નિશ્ચય દષ્ટિના સાધુ કહેવાનારા ઘણિમથી આ વગન જરૂર

ઉભરાઇ જાય અને એવા સાધુઓ તો સમાજને વિગેર શાપરૂપ થઈ પડે
આ રીતે પણ બ્યવટાર દષ્ટિની સાધુતા ઉપયોગી રહે છે

દૃષ્ટાન્ત—ભરત નકેવર્તનિ અગ્રીમાશ્રુવનમા ધર્મેણ ઉપરથી મોદ
ઉતરના આત્મિક દિવ્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન થતા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ત્યાં
પછી તેણે દીમા લીધી મરેલી માતા જ્યારે પ્રથમ જીનેશ્વર પોતાના પુત્ર
સમજાવેલ ભગવાનને વાદવા જતા હતા ત્યાં પોતાના પુત્રને તીર્થકરની
દીવ્ય માહેનીમા જોઈને ડાઘ કોઈનું સચું નથી એવું જ્ઞાન થતા
મોદનીય ધર્મ તોડ્યું, એ જ દાણે તે કેવળ જ્ઞાન પામી મુક્તિ વર્ધા આમા
ભગનો પ્રથમ કેવળ જ્ઞાન થયું અને પછી સાધુવેશ પડેશો, ત્યાં મરેલી
માતાને દીક્ષા લીધા વિના કેવળ જ્ઞાન થયું એ દૃષ્ટાંતો બતાવે છે કે જૈન
ધર્મમા બાહ્યાચારનું મહત્ત્વ જોઈને તે કરતા વધારે આચારમા આડું નથી,
ઓ સાચું મહત્ત્વ તો માત્રોબતિનું જ કહવું છે (૧૭૩)

[બ્યવટાર દષ્ટિથી સાધુધના આચારની યેટલી અવરજકતા તેટલીજ
આવરજકતા સાધુઓને તેમના અબ્યયન-આચારશક્તિમા નિરજિત રાખવાની છે -
નિમ્ન શ્લોકમા અચકાર એવા નિયામનો કોણ અને કેવા એ એ તેનું સૂચન કરે છે]
આચાર્યાપાચ્યાયો । ૧૭૪ ॥

ગચ્છે સાધુસમાજરક્ષણકૃતે સદ્વેન સસ્થાપિત ।

સ્યારસર્વોત્તમસાધુતાદ્વિતમતિ સન્નાયકશ્ચેકક ॥

एव शास्त्रविदग्रणीर्गुणमणि स्यात्पाठकोऽप्येकको-

नाचार्येण च पाठकेन रहितो गच्छो भवेच्छोभन ॥

આચાર્ય અને ઉપાચાર્ય

ભાવાર્થ—જગ કે સપ્રદાયમા સાધુ મુદુદાયનું રક્ષણ કરવાને માટે
સર્વે મળીને જેનામા સર્વની શ્રદ્ધ માધુતા હોય અને જે શાસ્ત્રમપતિયુક્ત
હોય તેને સમુદાયના નાયક-આચાર્ય તરીકે ગ્યાપવા જોઈએ તેમજ શાસ્ત્ર-
સાધુમા જે અગ્રેસર હોય અને સમજાવાદિ ગુણોથી વિનૂયિત હોય તેવી

એ વ્યક્તિને પાંચ-ઉપાધ્યાય તરીકે નીમવા લેઈએ આચાર્ય કે ઉપા-
ધ્યાય વિનાનો મનુષ્ય એ ગોખનો નથી (૧૭૪)

નિવેચન—જે સુવર્ણાચાર્ય ગુરુકુળ દોષ છે તેવા જન માધુ
સોના ગુરુકુળો મનુષ્ય એ સુવર્ણ નામ આપવામાં આવે છે અને એ સાધુમનુ-
દાન નાના-મોટા ટોળાઓમાં મનન વિના કરતો મહેતો હોવાથી તે એક
જગમ ગુરુકુળ ઉપાધ્યાય છે જે માધુઓના મોટા મનુષ્યની આચાર્યશ્રી
વ્યવસ્થા જાળવવા માટે એ નામક ન દોષ તો તેથી એ મનુષ્ય સુ છે
અથવા પતિન થયા નથી છે કે જેની રીતે આચાર્યન વિનાનું કે માત્રદર્શક
નેતા વિનાનું મનુષ્ય અધ્યયન નથી છે એવું એ નામક તરીકે આચાર્યની
મર્યાદાના મનુષ્ય-મનુષ્ય કે ગુરુકુળમાં કરી લેઈએ કે જે બધા મુમુક્ષુ
ઓને નિયમનમાં રાખે, તેમના આચાર્યશ્રી ઉપર અકુશ રાખે, માર્ગથી બંધ
થતા તેમનું ધ્યાન દોરે અને મનમાર્ગમાં પુનઃ સ્થાપિત કરે જરૂર પડતા
પ્રાયશ્ચિત્ત આપે અને કોઈ સાધુ કે-માત્રનો આચાર્ય જ દોષ તો તેને મનુષ્ય
કે મનુષ્યથી બંધિત પડે કરે આવા નવા કે નવા મનુષ્ય એક માધુનાથી
કે લાભમપતિથી મુક્ત હોવો લેઈએ કારણ કે તેની ચોક્કસ વિના તે
પોતાની જવાબદારીને વ્યર્થ રીતે ન કરી શકતો નથી આચાર્યની સાથે
મનુષ્યમાં એ પાંચ-ઉપાધ્યાય પદો હોવો લેઈએ આચાર્ય મનુષ્ય
એક હોવાથી અને શાસ્ત્રસપતિથી મુક્ત હોવાથી નાના-મોટા સાધુઓ
શાસ્ત્રાધ્યાયન કરાવવા મમથ હોય જ પરંતુ એ બધા કાર્યમાં તેને મનુષ્ય
જવા માટે ઉપાધ્યાયની જરૂર હોય છે કે જે સાધુઓના મધ્યમનો ભાર
ઉપાધ્યાયે અને આચાર્યનો ભાર એક કરે એ ઉપાધ્યાય લાભવતા અને
મમતારી હોવો લેઈએ આ રીતે મનુષ્ય કે મનુષ્યમાં એક આચાર્ય અને
એક ઉપાધ્યાય હોવા લેઈએ કે જેઓ માધુમુદાચરે નિયમમાં રાખી તેમને
આત્મક-ચાલુને માર્ગ સમજાવવા કરે અને એ રીતે પરોપકાર કરે અહો !
તેમની એ પરોપકારિતા કેટલી બધી મૂલ્યવાન છે ! પણ પરમેશ્વરને નમસ્કાર
કરવાના મહામત્રમાં-નવકાર મત્રમાં પણ તેમને શ્યાન આપવામાં આવ્યું
છે નમા ભાયરિયણ, નમા ઉવજ્જાયાણ એ બે પદો કોણે નથી જાણ્યું ? (૧૭૪)
[એમના આચાર્યની યોગ્યતા અને કલ્યાણકર્મનો પ્રાપ્તિ નિમ્ન જે શ્લોકોમાં
કરવામાં આવે છે]

આચાર્યપદયોગ્યતા । ૧૭૫ ॥

સર્વેષાં હિતસાધને સમદશા શક્તિર્યદિ સ્યાત્પરા ।
સમ્પત્સ્યાત્સકલાઽપિ શાસ્ત્રવિહિતાચાર્યસ્ય યોગ્યોદિતઃ ॥
ગ્રાહ્ય સૂરિપદ સમુન્નતતર તેનૈવ મેધાવિના ।
નોવેદ્યત્તમપિ સ્વયં હિતધિયા ત્યાજ્યં વિલમ્બં વિના ॥

આચાર્યવ્રતસ્યમ્ । ૧૭૬ ॥

ગચ્છાચારસુપાલનં સ્વયમલં ગચ્છવ્યવસ્થાપનમ્ ॥
ભાવિકલેશનિદાનવીજઃપ્રહનં જ્ઞાનક્રિયોદ્ધારણમ્ ॥
ધર્મોત્સાહવિવર્ધનં જગતિ સદ્ગમસ્ય સચ્ચારણમ્ ॥
સદ્ધૈ સ્વાસ્થ્યસમાધિસામ્યજનનં કૃત્યં હિ સૂરેરિદમ્ ॥

આચાર્યની યોગ્યતા

ભાનાર્થ—આધુ—સાધ્વી આદિ ચતુર્વિધ મધને મમદષ્ટિથી જોવાની અને બધાનું સરખું દિન સાધવાની જોનારો પરમ શક્તિ હોય અને શાસ્ત્રમાં જેવું આચાર્યને યોગ્ય બધા પ્રમાણની સપત્તિ વિષમ્ભાન હોય તે જ મેધાની પુરો ઉચ્ચા પ્રમાણ આનાર્થપદ રીકારણુ જોઈએ જો તે યોગ્યતા ન હોય તો સર્વે આપેતું પણ સૂરિપદ મમાજના દિનની આત્મ વગરનિરખે પોતાની મેરે છોટી દેવું જોઈએ (૧૭૫)

આચાર્યનું કર્તવ્ય

જે ગચ્છના પોતે આચાર્ય હોય તે ગચ્છના સાધુ—સાધ્વી—સમુદાયમાં શાસ્ત્રમુખદિત આચાર્ય પગાવવો પોતાની જાતે ગચ્છની પતિપૂર્ણ વ્યવસ્થા જાળવવી, ભવિષ્યમાં કોઈ ઉપજવાનો સભવ જણાય તો તેનું મૂળ કારણ તપાસી ક્યેસના જીજ્ઞાસાથી નાખવા જ્ઞાન અને ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કરવો સમાજમાં ધર્મનો ઉત્થાપ વધારવો, જગતને ચારે ખૂણે ધર્મનો સંચાર

કરવો, મધ્યમ અને યના મમાધિ અને સમમાવની પ્રવૃત્તિ કરાવવી, એ બધું આચાર્યનું કર્તવ્ય છે (૧૭૬)

વિવેચન—આચાર્ય એ એના સાધુમત્તજનો નિયામક અને માર્ગ પ્રદેશક છે એમ સ્પષ્ટ સાધુમત્તજનુ મગ્ગજનુ કરવાને તેને પોતાના સપ્રદાયના મત સાધુઓનું નેતૃત્વનું નિમિત્ત બનવા જેવી ગમ દિ ગમવી જ જોઈએ એ ખુબી છે એવી મત્તજિગી અને મત્તજી સાધુ જ આચાર્ય થઈ શકે અને એ યોગ્યતા તેનામાં ન હોય તો સાધુમત્તજનો નેતૃત્વ કરવાના ઉપાયે ઓ બેટા ચાલે છે કાન્યકે માન્યોના આચારો પણ મનુષ્યસ્વભાવ જેવા જ બન્યા વિધિ દોષ છે આ ઉપરાંત આચાર્યના આચાર્ય મત્તજ મત્તજો પણ તેની જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે દસ જુનામધ્ય મુજબ કરેલી છે (૧) આ ૧૦ સ્વધર્મ-મનન, મનનિ, યુક્તિ મત્તજ પ્રકારો સમય, દસ પ્રકારના ચતિધર્મ દવાદિ અન્ય-આચાર્ય પણ અને નવને પુદ્ગલ ગમા પ્રવર્તારો, નવ પ્રકારના મત્તજ, અન્યારથી અને કાંઈકાંઈ નિમ દોષ દ્રવ્ય મત્તજાગ ઓ નાવ એ ચારે પ્રકારના પ્રતિજ્ઞાધર્મ મદિન દોષ અપગતારદિન, ઇચિયોનુ દમન કરનાર, નાચરતિ નામનાં અને અન્ય વત્ત દોષ (૨) મત્તજ મત્તજ—અન્યુન દોષ અમમમ પગમમપતો જાણના દોષ એ તે મત્તજ મુજબનાં પાત્રાંથી અને વાલી-પ્રતિવાળી ઉત્તર દેવા મત્તજ દોષ જોડવા આગમ ભણે તેમણી નિધન ગીતે આગળ જે મત્તજ અપગ ઉચારણ કરે (૩) સરીર મત્તજ—મત્તજ મુજબનાં પૂર્વે ઉચ્ચ સરીર દોષ નવ સદનન દોષ પરિશુદ્ધ ઇન્દ્રિયાથી સુક્ત દોષ દનાદિ અનોપાગ શોભની દોષ કે જેથી તેનું દમન થીતઓ પ્રિયમરી થય. (૪) વચન મત્તજ—એવું વચન બોલે કે જે થીતઓ માન્ય કરે અમાત્ત પરિશુદ્ધ વિચારપૂર્વક બોલે મુજબ, કે મત્તજ ઓ જબીર વચન બોલે ક્ષેત્ર-કાવનાવ જોમને અનિશિત-ચરેદરદિન વચન બોલે અપદ વચન ગીતે-અપ્રતીનિકર્મ વચન ન બોલે (૫) વાચના મત્તજ—પ્રમાણિક દિખને વાચના દેવાની આચાર્ય પડેલાં આપેલી વાચનાને સાગી રીતે

પ્રભુભાવે-ઉપરાઉપરી વાચના ન દે વાચના લેનાર શિષ્યને। ઉત્પાદ
 વધારે અને ક્રમશઃ વાચના દે વાચના સારી રીતે મમજાવે અને અપ
 વાદનું ગદ્ય માં રીતે જાતાવે (૬) યતિ સપા—કેાઈ પણ વાતને શીઘ્ર
 જગજગ અને બીજાઓની મુજબ વિના અણુ કરે—આભાગે મમજાવે, તેને
 વિના પૂરી વિચારણા કરે, તેથી પણ વાત કે વસ્તુના નિશ્ચય કરે અને મોટા
 પણ વાત કે વસ્તુ જેમ સાબળી ન હોય, કદિન રોય, તોપણ બીજાનો
 સાચા વિના ધાણ કરે (૭) પ્રયોગ સપદા—કેાઈ નાદી માથે શાસ્ત્રાર્થનો
 પ્રયોગ કરવાનો કામ તો પડેલા પોતાની શક્તિ, જ્ઞાન તથા વાદીની ગમ્મિ
 જ્ઞાન વગેરેના વિચાર કરે ક્ષેત્ર અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ, ગળા પ્રગ
 અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ, સુલીન છે કે કુલીન ઇત્યાદિ વાતાનો વિચાર
 કરે અથવા અને પરનો વિચાર કરે એટલે શાસ્ત્રાર્થના જાણનો વિચાર કરે,
 તેથી જૈન ધર્મ Cપગો। જાન-પ્રજ્ઞાના જ્ઞાન વગેરે કે નહિ ઇત્યાદિ બાબ
 તોનો વિચાર કરે વાદી કયા વિષયનો શાસ્ત્રાર્થ કરના છે છે અને તેનું
 જ્ઞાન પોતાનામાં કહેતું છે એ જાણુ વિચારીને જ શાસ્ત્રાર્થનો પ્રયોગ
 કરે (૮) સમ્રદ સપા—ક્ષેત્રમસ્રદ અચાત્ર મજ્જના માધુ જ્ઞાન, વૃદ્ધ,
 રોગા વગેરેને માટે ક્ષેત્રનો સમ્રદ કરે અને વિચારે કે અમુક સાધુ અમુક
 ક્ષેત્રમાં રહેવાથી તેની મયમયાનાનો નિવાહ થશે અને શ્રોતાઓને લાભ
 મળશે તોતોપણ કે વધારાનું માટે સાધુસમાજને જોઈતા ઉપદેશોનો
 જ્ઞાન ગમે જાનનો અને જાનાથીઓનો સમ્રદ કરે અને વખત આગળે
 તેમનો ઉપયોગ શાસનના કામમાં કરે શામ્નને શોભાવે તેના શુશિષ્યની
 સપાનો સમ્રદ કરે આ પ્રકારની મર્વ સપદાઓ જે આચાર્યમાં
 હોય તે તો તે સપદાવના વડા તરફિનું પોતાનું કર્તવ્ય યથાયોગ્ય રીતે
 જાગવી શકે છે અને સાધુસમાજને સુચોગ્ય નિયમનમાં રાખી તેમને Cનતિ-
 પથાનુગામી બનાવી શકે છે જે સાધુ દીક્ષા ક્રિયા ચારિયમાં સમજવી
 દષ્ટિએ મોટા હોય તે વધારે યોગ્યતાવાળો જ્ઞાનવાનો સામાન્ય રીવાજ
 તેમજ પદવાન સપદાવમાં દીક્ષાએ મોટા સાધુને આચાર્ય પદ આપવામાં
 વે છે પરંતુ જે તેવા સાધુમાં આચાર્યની સપદાઓનું પ્રમાણ પૂરતું

ન દોષ તો તે આચાર્યનું પ ચચાથ રીતે વદન કરી શકના નથી પ્રાચિન વહીવટ
 માધુસૂત્રીની મનશુદ્ધિથી જિવા વિનયની દૃષ્ટિથી એવા માધુને આચાર્ય પ આપ
 વામાં આવતું નામ તો તે સારુમજાજ તથા શ્રાવ સમાજના નિતની ખાતર
 પોતાની મેળેજ એ પદ ઉડી દેતું જોઈએ અને અન્ય કોઈ મ પાત્ર
 સુમાધુને જ એ પ આપવાનું કહેવું જોઈએ માર્ગદર્શકે આ બધી મ પ ।
 એની આવશ્યકતા દર્શાવી છે તે સુચિત છે એમ આચાર્યના જનન્યની
 વિચારણા કરના જણા આરે છે સારુસુધાયમા શાસ્ત્રવિદિત આચાર્ય
 પગાવવામાં માર્ગદર્શક અને તેજ રમેશજ એ આચાર્ય પોને જ છે, તેને
 માધુસુધાયની વ્યવસ્થા પૂરેપૂરી જાગવવી પડે છે અર્થાત-માધુએને
 તેમનું જ્ઞાપા કરનારી બીજી નાવોનું પાત્ર દિત કરનારી આગાઓ દીધ
 દૃષ્ટિપૂર્વક આપની પડે છે સાધુઓ શ્રવણાવશે તે કારણે કે અન્ય કોઈ
 કરેમને ઉપદ્રવ સહનિત લાગના હોય ના એ કરેસની ચિન્તિમાં કરી તેનું
 નિ ન શોધી કાઢતું અને એ નિદાનને જ નાગી નાખવા ધનું કરવું એ
 પણ આચાર્યને શિજી રહેતું હોય છે જ્ઞાન અને ક્રિયા કે જે મોક્ષ સુરી
 પામવા માટેના રચના મે પાડે છે તે પામને ઉદ્ધાર કરી એ રથને મનિમાન
 મખવો, સમાજમાં ધર્મોત્સાહ વધાવવો, ધર્મની સર્વજ પ્રચાર કરવો અને
 તદ્વિષયક યોજનાઓ કરી મોતાના અજોપાયરૂપી સાધુઓનાગ તે અમનમાં
 સુધી, સધમાં શાન્તિ-અવ્યય-સમતા પ્રમાણની ઇત્યાદિ અનેક કાયેનો
 ભાર આચાર્ય ઉપર રહેતો છે પૂર્વે મહેન માન્યા, સત્ર, શરીર, વચન
 વાચના, મતિ ત્રયોજ અને મગ્ધ વિષયક મ પાત્રો ને આચાર્યમાં ન
 હોય નિ ના એવી હોય તો તેવી મગ્ધાવતું જઠાજ તે સુ કૃતિથી ચનાની
 મળે નથી અને મોતાનો ભાર બરાબર ઉપાડી તકતો નથી આ રીતે
 કર્તવ્યભાગની દૃષ્ટિથી જેતા આચાર્યની મ પદનો મેળ બગાળર નમે છે
 (૧૭૫-૧૭૮)

[હવે એક મહાકાવ્ય ઉપાધ્યાયનું મતલબ કરી ગ્રંથકાર આ પ્રિયેષ્ઠને સમાજ
 કરે છે]

પાઠ્યા. પુત્રદશા સદૈવ મુનય સર્વેઽપિ ત્રિધાર્થિનો ।
 નો ચૌર્ય ન ચ પક્ષપાતકરણ તત્ત્વાર્થપાઠે કદા ॥
 સચ્છૈલ્યા પઠનાહશાસ્ત્રરચના કાર્યા પુનર્નવ્યયો-
 પાધ્યાયેન વિચક્ષણેન સમયે સ્ત્રીયે પરમ્મિસ્તથા ॥

ઉપાધ્યાયત્વ કર્તવ્ય

ભાનાર્થ તથા નિવેચન—ઉપાધ્યાયત્વ કાર્ય મુખ્યત્વે કરીને પાઠ-
 કરતું એટલે મુમુક્ષુ સાધુ ત્રિધાર્થીઓને શાસ્ત્રપઠન કરાવવાનું હોય છે
 એટલે ઉપાધ્યાય શાસ્ત્રપારગન હોય અસમય-અવદર્શનમા અને પરમ-
 મય-પરદર્શનમા પણ તે નિષ્ણાત હોવો જોઈએ તે તો નિમશય કે
 પ્રસ્તુ પાતાનું જ્ઞાન ખીજા સાધુઓને આપતા—તેમને ભણાવતા તેણે
 એવી રીતે જોવું જોઈએ કે જેવી રીતે એક વત્સલ પિતા પોતાના પુત્રો
 તરફ જોતો હોય તુલ્ય પિતા આભાનિકે ગીતે પુત્રો પ્રત્યે શુક્રામળ દષ્ટિ
 ધારી હોય ॥ અને તે, પુત્ર પુત્ર વચ્ચે જો કે પક્ષપાત કરતો નથી, મૈ તરફ
 સમદષ્ટિથી જુએ ॥ તેવી રીતે ઉપાધ્યાય સમદષ્ટિથી સર્વ વિદ્યાર્થીઓને
 શાસ્ત્રાપ તત્ત્વોનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ વિદ્યાર્થીથી જ્ઞાન ચોરી શખતુ ન
 જોઈએ અથાત્—શાસ્ત્રનો અર્થ ગોપવો ન જોઈએ તેમજ કોઈને સ્વધુ
 શિક્ષણ ને ધોળને ઓછું એવો ભે કરવો ન જોઈએ શાસ્ત્રીય તત્ત્વો જાણ
 નાગને જેમ મુગમ થડે તેમ નથી નહીં શૈલીથી ભણવાયોઅ શાસ્ત્રોની
 ગ્યના કરવી એ જ એમ વિચક્ષણ ઉપાધ્યાયનું સાધુસમાજ પ્રત્યેનું કર્તવ્ય
 મર્મ છે (૧૭૭)

નવમ પરિચ્છેદ

તપશ્ચર્યા

તપશ્ચર્યા । ૧૬૮ ॥

સ્વાધ્યાયે ન મનોરુચિર્યદિ ભવેન્માન્ધ્યાન્મતે કસ્યાચિ-
દ્ધ્યાને નાપિ મનઃસ્થિતિર્ગુરુગમાભાવાચ્ચલત્વાદ્દૃઢ ॥
તસ્યાભ્યન્તરશુદ્ધયે ત્વનશનાદિદ્વાદશાના પુરાઽ-
નુષ્ઠાન તપસા યથાક્રમમિદ નિષ્કામમાવશ્યકમ્ ॥

તપશ્ચર્યા

ભાનાર્થ—શુદ્ધિ મદ દોષાને લીધે જો સ્વાધ્યાયમાં સાધુના મનની રચિ ન થતી હોય અને ગુરુગમના અભાવથી કે હ યતી ચચળતાથી ધ્યાનમાં પણ મન ગિર ન થતું દોષ તો માધુએ અભ્યતર શુદ્ધિને માટે અનશન માફિ બાગ પ્રાપ્તિ તપનું નિર્મામ પ્રતિષ્ઠા કરમમ અનુષ્ઠાન કરવું આવશ્યક છે (૧૭૮)

વિવેચન—પૂર્વે સાધુના દિનરૂત્પમા સંગીરૂત્પ સિવાય બધા કાળ આધ્યાય અને ધ્યાનમાં ગાળવાનું વિધાન કરેલું છે મોક્ષના ધ્યેયશુધી પટાયવાને માટે એ જ બે મિયાઓ આવશ્યક છે, બ્યારે સંગીરૂત્પ દેહના નિભાવને અર્થે આવશ્યક છે આધ્યાય અને ધ્યાનમાં આપણે ગીતાના જ્ઞાનયોગ અને ભક્તિયોગનો ભાગ્યમગે માણગીએ છીએ. જ્ઞાનનું સાધન આધ્યાય છે અને ભક્તિનું સાધન ધ્યાન છે જ્ઞાનદેવ દિ સુક્તિ સ્વાદ્વાજન-ક્રિયામ્યો મોક્ષ । મક્ત્યા મમમિનાતિ । ઇત્યાદિ પૃથક્ પૃથક્ વાક્યોમાના કોઈમાં જ્ઞાનની, કોઈમાં ભક્તિની અને કોઈમાં જ્ઞાન અને ભક્તિની સાધના દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ કરેલી છે પરંતુ વસ્તુતઃ જ્ઞાન અને ભક્તિનો પરસ્પર સંબંધ રહેલો છે મદ્વાત્મા ગ્રાધીજ કહે છે કે “ત્યાગશક્તિ ઉત્પન્ન કરવાને સાર જ્ઞાન જોઈએ એક પ્રકારનું જ્ઞાન તો ધણું પડિતી પામે છે

વે।દિ તેને મોઢે હોય છે, પણ એમનામાના ઘણા ભોગાદિમા ગચ્છા પચ્છા
 હોય છે આ માટે જ્ઞાનની માથે ભક્તિ જોઈએ પણ જ્ઞાન વિનાની
 ભક્તિનો અનિર્ણય કેવો હોય ? ગાંધીજી કહે છે કે “લૌકિક કલ્પનામા
 ભક્ત એન્ડે વેરનો માળા વધને જપ જપનાર, સેવાકર્મ કરે । પણ તેની
 માળામા વિશેષ આવે તેથી તે ખાવાપીવા વગેરે ભોગ ભોગવવાને સમયે
 જ માળાને દાંયમાથી મૂકે ધરી ચાલવાને માર કે દહીંની મારવાર કગડાને
 મારકની નહિ ” આ માટે ભક્તિની માથે જ્ઞાન પણ જોઈએ એકજુ જ્ઞાન
 કે એકલી ભક્તિ મોક્ષ આપનારી થતી નથી, પરંતુ જ્ઞાનને પરિણામે આપો
 આપ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે એક જન્મમા નહિ તો જન્મોત્તરે થાય છે
 અને ભક્તિને પરિણામે આપોઆપ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે
 મન્યોઅન્ય જ્ઞાન અને ભક્તિ પૂરક થઈને મોક્ષના માધનરૂપ બને છે ગીતા
 એ બામન રૂપે કરતા કહ્યું છે કે ષટ્કા જન્મનામઠ જ્ઞાનવાન્ મો પ્રપદ્યતે ।
 વાસુદેવ સર્વમિતિ ॥ અર્થાત્-આ ॥ જન્મે પડી જ્ઞાનવાન માણસ પ્રભુને
 પિઠાવે છે અને સમજે છે કે આપુ વિશ્વ પ્રભુમય જ છે તેની જ રીતે
 ભક્તિને માટે ઠગુ છે કે મત્સ્યા મામભિજ્ઞાતિ યાવાન્ ચ ગર્ભિ તત્ત્વત્ ।
 અર્થાત્-ભક્તિથી પ્રભુ વિશ્વનું તાત્ત્વ- જ્ઞાન મનુષ્યને થાય છે આ પ્રમાણે
 ભક્તિવારા જ્ઞાનનો અને જ્ઞાનવારા ભક્તિનો યોગ થતા તેવો યોગ મોક્ષ
 પ્રાપ્તિનું સાધન બને છે પરંતુ કોઈની મતિ એવી મદ હોય કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ
 માટેના મ્વાધ્યાયમા તેની શ્વિ જગૃન ન થાય અને અધ્યાસ કરવા છતાં
 તેમા પ્રગતિ થાય નહિ એવી રીતે પ્રાપ્તિ હૃદય એવું ચત્ત્રી દાંય કિવા
 દુરગમના અભાવ હોય કે ભક્તિના માધનમાએ મેન પ્રવર્તતું ન હોય,
 ત્યારે શું કરવું ? મ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કિવા જ્ઞાન અને ભક્તિ ઉભયના
 અનધિકારીએને જ્ઞાન અને ભક્તિના અધિકારી બન્યા વિના તો જ્ઞાનવાતું
 જ નથી કાગપુક તે વિના મોક્ષના ધ્યેયે પહોંચી શકાતું નથી અનધિકારીને
 અધિકારી મનાવવાનું સાધન છે તપશ્ચળા અનશન આદિ બાર પ્રકારના તપ
 યથાક્રમે નિષ્કામ વૃત્તિયા કરવાથી અભ્યતર શુદ્ધિમા પહોંચાય છે અન
 એવી શુદ્ધિ થવાથી જ્ઞાન અને ભક્તિમા-સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનમા મન મતિ
 સાથે છે આટલા માટે ઉત્તર અધ્યયન સૂત્રમા કહ્યું છે કે —

જહા મહા તલાગસ્ત મનિરુદ્ધે સંગમ્ય
 ઠસ્તિચળાપ તથાપ વચ્ચે સોમયા વચ
 પર્યંતુ મજયસ્તાયિ પાયવચ્ચ નિરામય
 મયકોદી મચિય વચ્ચ તથા નિચ્ચરિત્વા

અર્થાત્—જેમ કેાઈ મોગ તલાગસ્તે પાવું અર્થાત્ તે ત્રી
 રાખવાથી આ તે તલાગના ઉપયોગ તથા ચર્ચના તલાગ તે ત્રી
 શોમાઈ જાય છે, તેની રીતે માધુ જે પાવમને આરંભ કરે તે
 તપ કરે તે કેાટિ ભવમા તેને ત્રીય કર્મની નિર્વાણ તપ કરે
 કહે છે કે તપમા જન્મવ હંતિ-તપથી મનો મે નરકને બેઠા
 આભ્યતર શુદ્ધિ થાય છે ધર્માવાન સમસ્ત જન, જેમ જેમ તે
 અર્થાવાન પુરુષ જે જ્ઞાનની પાછળ લાગે અને ઈશ્વરની પ્રતિજ્ઞા
 લે તે તે જ્ઞાન તે પ્રાપ્ત થાય છે આ રીતે જ મને દર્શન પ્રાપ્ત
 પ્રતિજ્ઞા હોય તેવા મનઃથી મેલગને અનુભવ મળે તે પ્રતિજ્ઞા
 કરતુ જોઈએ એવા અનુદાનથી જ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી શકાય
 અકુરો કુરો છે અને આભ્યાય તથા જ્ઞાનમા રહિ જાય તે પ્રતિજ્ઞા
 પતનવિ પણ આ જ વિધાનો પ્રુષ્ઠિ અપાવે છે કે જે પ્રતિજ્ઞા
 પ્રતિષ્ઠાનાનિ ક્રિયાદામ અર્થાત્-તપનથી, આભ્યાયથી, જ્ઞાનથી
 એટલે જ્ઞાન જે જ ક્રિયાયોગ છે આ જ ક્રિયાયોગ પ્રતિજ્ઞા
 અને હવે પછી આપના પગિઝેદોમા મયકોદી મચિય વચ્ચે

[તપ એ શરીરનો વિષય છે અને દર્શનના વિષય
 પ્રુષ્ઠિન તે મન નારી જ પ્રાપ્ત થવી એ જો તે પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત થઈ શકે
 આવી શ્વાભાવિક રીતે નિરસન મયકોદી મચિય વચ્ચે નિરસન થાય છે]

વાહ્યતપસોઽધ્યન્તરતપસા

આરભ્યાડનશનાચ્ચ વાહ્યતપસોઽધ્યન્તરતપસા
 વૈયાવૃત્ત્યપથેન - વૈયાવૃત્ત્યપથેન

તન્નૈવેહિકપારલૌકિકસુખપ્રાપ્તિઙ્ઠયાઽપ્યલ્પયા ।
 નો કીર્તિસ્તુતિવાઙ્ઠયાઽપિતુ નિરાકર્તું પુરા કર્મણામ્ ॥

બાહ્ય તપમાર્થી અવ્યતર તપમા પ્રવેશ

ભાનાર્થ—આજ તપના પ્રથમ પ્રકાર અનશન—ઉપવાસની શરૂઆત કરીને ખીજ—નીજ આદિ બાહ્ય તપનું અનુષ્ઠાન કરના અવ્યતર તપમા પ્રવેશ કરવો. શાન્તિપરાયણ મુનિએ અવ્યતર તપનું અનુષ્ઠાન કરતા વૈયાકૃત્યને માર્ગે થઈ ન્યુત્સર્ગ તપની નિગર્ભવત પહોંચવું તે તપોનુષ્ઠાન પણ આ લોકે કે પરમેશ્વરી સુખપ્રાપ્તિની સ્વયં પણ ઇચ્છાથી કે કીર્તિ તથા સ્તુતિની ઇચ્છાથી નહિ, કિંતુ પૂર્વે કરેલા કર્મોનું નિગમ્મણ કરવાને જ કરવું (૧૭૬)

ચિત્તેચ્છન—બાહ્ય તપ એ અવ્યતર તપમા પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર છે અને તેટલા જ માટે બાહ્ય તપની આરમ્ભતા છે. આજે કેટલાકો બાહ્ય તપના બાબે ગભાવતા શારીરિક લાભોની ગણતરી સારી પેઠે કરી જતાવે છે. ઉપવાસાદિ કરવાથી શરીર સ્વચ્છ રહે છે અને ઊંઘોદરી કરવાથી રોગો થતા નથી, કિંવા અમુકે મગ્ધા જેટલા ઉપવાસ કરવાથી અમુકે રોગો મળે છે, એ બધા શારીરિક લાભો તપના ઇ ખસ પડે તુ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ દુધી-કર્મની નિર્જગના હેતુથી તપ કરનારાઓએ જૂની જવું જોઈએ નહિ કે શરીરની સ્વચ્છતા એ જ તપનું લક્ષ્ય નથી તપ તે ચિત્તશુદ્ધિ માટે વૃત્તિઓના સંમન માટે અને વામનાની પ્રતિગતાને રાખવા માટે કરવાનું છે અને તેથી કેવલ શરીરની સ્વચ્છતાને થોડો ભોગ આપવો. પરંતો હોય તોપણ તે ભોગ આપીને તપ કરવું એ તેનું આ વાસ્તવિક લક્ષ્ય છે. ત્યાં સુધી એ દૃષ્ટિમિથૂથી તપ ન થાય ત્યાંસુધી બાહ્ય તપ એ અવ્યતર તપનું પ્રવેશદ્વાર ન બને અને તપદ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ કરવાનો હેતુ સિદ્ધ ન થાય આ કારણથી બાહ્ય તપના એક પછી એક પ્રકારનું અનુષ્ઠાન કરતા કરતા અવ્યતર તપમા પ્રવેશ કરવો એ જ સુક્ત છે અને બાહ્ય તપનો એ જ હેતુ જો બાહ્ય તપના જ પ્રકાર છે અનશન એટલે ઉપવાસ, ઊંઘોદરિક

એવે બૂખ કે ના એવું ખાવું તે, વિશ્વાસ્યના એટલે જે ઘેર ફરીને નિના-
 -ગી ખાવું તે, અપરિત્યાગ એટલે નાહિ ખોગકનો ત્યાગ કિંવા ગિહ્યા-
 લીય ઉપર વિજય, કાયકવેશ એવે ટાંતાપ સડન કે વા તે અને
 પ્રતિમવેખના એવે સ્થળ-આમનમા નિમગ તથા ગિય રટી કદિ
 નિમદ નરવો આ છ પ્રકારના તપ અનુક્રમે આદ્યવાથી અભ્યતર નપમ્
 એટલે ચિત્તયુદ્ધિકારક તપમા પ્રવેશ કરાય છે સારીગિક તપથી શાંતિ,
 વિચેતુ હ્રમન થાય છે અને સારીગિક વિચેતના હ્રમનરી મનમિ- ગિ-
 થેનો ઉત્પાન શાન્ત થવા લાગે છે તે જ કારણથી માત્ર તપને અભ્યતર
 તપના પ્રવેશાર રપ કરવું છે પણ એ બાબ તપનો ઉપયોગ એ સુદૃઢ
 દૃષ્ટિથી-સારીગિક સ્વામ્ય માટે કરા દોષ તો તેથી અભ્યતર લક્ષ્ય કદિ
 નથી, કિંવા આ ભવમા તપરથી સારીગિક કદ વેશવથી પ હવમ્ - - -
 નદિ પ્રાપ્ત થશે એવી હાયાથી જો માત્ર તપ કર્યુ હોય તો તેથી કદ નવ-
 તર લાભ થનો નથી આપમા માટે મયજાગે પૂર્વ મ્હે મ. સિદ્ધિ મ્હે
 ઉપરોગ કયો છે અને આ તો-મા પણ એ જ શુદ્ધિગિ-સુ : -
 છે કે પાગલાનિક સુખ મીર્તિ સ્તુતિ કલ્યાણિ વાચના દમ્ભ નિત પૂર્વ
 કમની નિર્જાનના કે વા માટે જ તપ કરવું જોઈએ નમ્ નકે દૃષ્ટિ
 ઇ ૩ નિર્દોષ નિર્નિકાન્ય સનિવરણવાચનમ્ । રિષ્મન્ન મ્હેનત દન-
 નીય તપ શુભમ્ ॥ અર્થાત-નિ ૧૧ કામના-નિવરણ સિદ્ધિ નમ્ મ્હે
 નિર્જાનના કા જુમ્ન એવું શુભ તપ સારી રહે વો મનના મ્હેનત
 કરવું આધુનિક સનનમા આવક-આવિમ્ભો ધુલ્લો મ્હેનત ૧૫ નુ
 તેની પાછા ચોના જ દાખલાઓમા અભ્યતર દાદ્ય, ૧૫, અને જે
 માર્ગ થા ઓ માત્ર તપનો દેવ અભ્યતર નપમ્ પ્રવેશ અવને દેવ નુ મમને
 ઇ તેઓ પણ તપમા કમ કે નિયમિત વાગવડ નથી નવે તે મમતર-
 દૃષ્ટિમિદુને નિદ્ય કે છે ઉપગઉપરી ઉપગમે જ દમ્ભ, આપ નીરે જ
 નરવા, કિંવા એકાકનો જ ના કરવા, પસુ નકે કે અન્ય સમય જ
 તપની મોસમ પૂરી થવી દોષ તેમ જ ની મ્હેનત જ તપ છાડી દે અને
 સર્વ નકે - - - સિદ્ધિ મ્હેનત ગમ્યા ૩૦ નથી જે કાર્ય

તપની અસર શારીરિક નિષ્ક્રિયો પર—ચૂન ઈન્દ્રિયો ઉપર થઈ દોષ છે, તે નાશ પામે અને કૃતરાત્રી પૂછી જેની વામનાઓ અને વૃત્તિઓ પૂર્વવત્ અનિયમિત બનીને સચડા તથા મ્હાનવા લાગી જાય છે આ રીતે બાહ્ય તપ નિષ્ફળ નીરડે છે આ નિષ્ફળતા ન થાય તેટલા માટે પૂર્વ શ્લોકમા પ્રથમારે યથાક્રમમ્ અર્થાત્ કેમ જાગરીને તપશ્વિત્ત્વ દેવાનું કહ્યું છે અને આ શ્લોકમા અનશનથી આરંભ કરીને એક પછી એક તપના પ્રકારો આદરવાનું કહ્યું છે એ કેમ ત્યજી દેવાથી કિંવા અવ્યત્ તપ આદરીને પુનઃ ઇન્દ્રિયો મોઝાગી મૂંઝવાથી તપના રાજ પલ નાશ પામે છે ઉપર કહેના બાહ્ય તપોને અનુક્રમે આદરીને છ પ્રકારના અભ્યતર તપમા પ્રવેશ કરવો પ્રાયશ્ચિત્ત એન્ડે શુદ્ધ સમીપે પાપનું આલોચન કરવું અને કરેના પાપનો પરનાવો કરવો વિનય એટલે શુદ્ધ પ્રત્યે પૂર્ણ વિનય અને માનસુદ્ધિથી વર્તવું, વૈરાગ્ય એટલે શુદ્ધ આદિકની મેવા કરવી સ્વાધ્યાય એટલે શાસ્ત્રાધ્યયન કરવું, ધ્યાન એટલે ધર્મધ્યાન શુકનધ્યાનમા નિમગ્ન થવું અને વ્યુત્સર્ગ એટલે કાથોત્સર્ગ કરવો આમા પછી અનુક્રમ જાગવવા માટે વૈરાગ્યને માર્ગે થઈને ઠેઠ વ્યુત્સર્ગશુદ્ધિ નિષ્ઠાપૂર્વક પરોચનાન નિધાન સુધર્મિન રીતે કરવામા આવેનું છે ઉપર કહેના બાહ્ય તપના ૬ પ્રકાર અને અભ્યતર તપના ૬ પ્રકાર વિશે વિસ્તાપૂર્વક વિવેચન થયેલા હવે પછીના વિભાગમા આવે છે (૧૭૮)

[બાહ્ય તપમાના પહેલા બે પ્રકાર ઉપવાસ અને ાનોદરી વિશે અથવા નીચેના શ્લોકમા કહે છે]

उपवासौनोदर्ये । ૧૮૦ ॥

एकैकान्तरभोजनेन सतत कृत्वोपवासादिक ।

कार्या वृद्धिरपूर्वशक्त्युदयने यावच्च सस्तारकम् ॥

नो शक्तिर्यदि तावती प्रतिदिन न्यूनत्वमापादये-

वसनादिकोपकरणे भावे कषायात्मके ॥

ઉપનાસ અને જિજ્ઞાસી,

ભાનાર્થ—તપના ઉમેશાએ પ્રથમ છૂટા છૂટા ઉપવામથી મનન તપશ્ચર્યા શરૂ કરી પછી એકાન્ત ઉપનામ કરના જેમ જેમ તપની શક્તિ વધતી નથી, તેમ તેમ તપશ્ચર્યામાં વૃદ્ધિ કરી અને છેવટે મધ્યારાત્રી પાંચવું જે ઉપનાસ કે એકાન્ત આદિ તપ જેટલી શક્તિ ન થાય તો એના જિજ્ઞાસી તપ કરવું એના કે પોતાના હમેશનો જે બોગક હોય તેમાં ધનડો કરવો વગેરે ઉપ રસોભાય જનતો ધનડો કરવો અને ક્રોધાદિ નાશમાં ઉપરોગ ગળી ન્યૂનતા કરી એમ દ્રવ્ય અને ભાવ જિજ્ઞાસી તપના અભ્યાસ કરવો (૧૮૦)

નિરેશન—ઉપવામ અને જિજ્ઞાસી તપ કરી રીતે કરવું તેન વિધાન અન્ય મહાપદ્ધતિ કરેલું છે તપ કરવાની શક્તિ પાંચ ધોઈ ધોઈ ટેકારી પડે છે કારણ કે તેની પ્રિયો અને પ્રતિજ્ઞાએ જે જે વિરોધનું મેવન અનિયત્રિત રીતે કરેલું હોય કે તેમથી તેમને પાછી વાગતી, તેમને નિરજિત કરી અને એ રીતે તેમને અભ્યુત્તર ગુણિના માધન્યૂત નાવરી એ તપનો હતું છે પ્રિયો કે પ્રતિજ્ઞા ઉપર કાગમો પ્રભાવ કરીને તેમને ગ્વાન જનારી રીતે એ તપનો હતું નથી અને તેથી તપ મિદ્ધ થતું નથી

રસરુધિરમાસમેદોઽસ્થિમજ્જશુષ્કાણ્યનેન તપ્યન્તે ।

કર્માણિ શ્વાશુભાનોત્પતસ્તપો નામનૈન્કમ્ ॥

અર્થ—મ, રુધિર, માસ, મે અગ્નિ, મજ્જા અને શુષ્ક તેમ જ અશુભ પ્રમાણેનાથી તાપ પામે છે માટે તેવું નામ તપ કરેલું છે પ્રિયો, પ્રતિજ્ઞા આદિ અશુભ મોને તપાવનાર તપ તેમની ઉપર પ્રભાવ કરવાનું હોઈ જ ન શકે શક્તિની જાગર, અણુમધ્યથી કે વેગની પેટે ઉપવામાદિ તપશ્ચર્યા રીતે એ ન ન અનિષ્ટ છે અને તેના માટે કરેલું છે —

મા અ તરો યાયધ્વો જેણ મળો મગુઠ ન ચિતેહ ।

જળ ન હૃદિય દાગ્રી જેણ જોગા ન દાગ્યતિ ॥

અર્થ—જે તપ કરવાથી મન દુષ્ટ ન થાય, ઈર્દિયાની દાગિ ન થાય

અને યોગ પણ ન હોવાય તેવું જ તપ કરતું-ય છે આ પ્રમાણે શાન્તિ-
 સમાધિપૂર્વક તપ આદરવા અને તેમા આગળ વધવા માટે ધારે ધીમે ગતિ
 ભરતુ જોઈએ પહેલા છૂટકે છૂટકે ઉપરામ કરવા, પછી એક-એક વિષયને
 અતરે ઉપવામ કરી પછી એક સાથે મે, પત્રી વ્રજ, પત્રી ચાંદ એમ
 ધીમે ધીમે આગળ વધાને જેમ જેમ તપ મરવાની શક્તિ વધતી જાય તેમ
 તેમ પૂર્વ કટેના ઇએ પ્રમાણના બાજી તપ સિદ્ધ કરવા, એવેલે છેલા સમ્તાગક
 સધારાસુરી પટોચતુ આ વિધાનમા પ્રથમ રે મત્તન યાગ દેવપૂર્વક
 વાપરેનો છે જોઈએ એ ગાદ ઉપવાનના કચન સબધે વાપર્યો છે, તોપણ
 સર્વ પ્રમાણના બાજી તપમા મનનતા જાળવવા માટેનો તે ઘાન- છે ઉપર
 કહ્યું છે તેમ તપ રસ-રશિગાદિ તોપ આપના માટે છે અો જ્યાં સુધી
 વિનય-યાય તપતા નથી ત્યાં સુધી અમ્યતર સુદ્ધિ થતી નથી જે ગ્રા
 તપથી ઇદ્રિયો-દસિઓને સહજ તપાન્યા પછી તપને ઠોડી દેવામા આવે
 તો તપેથી વ્રતિઓ ઠોડી પડી જાય અને તપની અમર નાખી જતા પુ।
 વિનય-કપયમા પ્રવ્રત્તિ કયા કઈ તેટના માટે ઉપવામાદિ સર્વ પ્રકારનું તપ
 મનત જ કયાં કરવું એવું આન કહેલું છે અને તે વાસ્તવિક જ છે આવી
 રીતે જેનું ઉપવામાદિ તપ અમ્યતર તપ મળતુ માધન બો છે અર્થાત્
 તેથી માનસિક સુદ્ધિ થાય છે તેનું વિગાનશાસ્ત્રીઓએ પ્રયોગોદ્વારા મિદ્ધ
 રતુ છે હો એવડાં કુકર અનેક પ્રયોગો પછી પોતાનો એવો અભિપ્રાય
 જાહેર કરે છે કે “ઉપવાસથી માનસિક બળ બીનકુન ક્ષીણ થતુ નથી
 વાગ્યું મગજનું પોપણ કરના તત્ત્વ ખુદ મગજમા જ ઉત્પન્ન થાય છે
 તેનું પોષણ કરવાને શરીરના ખીજા કાંઈ પણ ભાગની જરૂર પતી નથી
 તેના પોષક માટે અન્નની જરૂર નથી વાગ્યું તે અત્ત પોતાનું પોષણ
 કરે છે અને પોતાનું કામ નિયમિત રીતે કર્યું જાય છે એવનની મર્મ
 રાશ્નિનો ઉદ્ભવ મગજ ન જ થાય છે જે રખતે મગજ નામ વગરથી
 થકે છે ત્યારે તેનો ચા- બોજનવી ઉતરતો નથી પણ આગ મરી ઉતરે
 નિદ્રાનો આરામ મગજનું ઉત્તમ રીતે પોષણ છે એ અને વિગે દેના
 વિગતિન થએના માનોમા પ્રાત મજે પ્રમન્નતા આવે છે તે આ

અન્ય મરી જ માનસિક શક્તિ માટે ઉપર આધાર રાખે છે અને મન-
જનુ પોષણ કરવા માટે ખોરાકની જરૂર નથી એ આ ઉપરથી મમજી શકાય
કે ત્યારે મનસ્ય માનસિક ચિંતાયા કે રાગ-દ્વેષાદિ વિકારોથી થે । યનો હોય
કે ત્યારે તેની બૂખ સૌથી પડેલા નહીં થાય છે, તેમજ શરીરમાં કાંઈ
રોગ-વિકાર થાય છે ત્યારે પણ બુ મ મરી જાય છે । બૂખનો નાશ એ રોગ
કે મિત્રનું ચિદ્ન છે એમ મમજવાનું નથી પણ મનુષ્યની પ્રકૃતિનું મધારણ
એવું છે કે રોગ કે નિમારને મીઠાનના માટેજ તે બૂખનો નાશ કિંના
ઉપવાસ એક ઉપવાગ રૂપે નિમાર થએનો છે । આ જ કારણથી આય
વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં પણ સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે કે તરીકે મન અને આત્માની મુદ્દિ
કરનાર ઉપવાસ રૂપી તપ એવું મોટું દિ યોગ્ય છે જન માત્રમાં ઉપવાસ-
અનશન તપના બે મુખ્ય પ્રકારો કાના છે એમ પ્રકાર સ્વપ મમનના
અનશનનો અને ખીજો ઇનપર્વતના અનશનનો । આ મેઉ પ્રાગના ઉપમેરો
અનેક છે સામાન્ય ઉપવાસ ગમે તેટલી સખ્યાન હોય તે સ્વપ મમનના
બેદમાં મણુપર છે અને ઇનપર્વતનું અનશન તે મધ્યમ અથવા સંસ્કારક
ગણાય છે મનને જ્ઞાન થના ઠીકા મિના, શુભ શુદ્ધિથી, કર્મબંધને તોડનાના
ઉત્સાહ સૂચક ઇનપર્વતનું અનશન આ રતું તે ઉપામપૂર્વક થત્યુને આદ-
રવાનું કાય છે । આ મનની પગમ C-અ દશા છે અને તેથી તે તપો અતીમ
કે ગણાયનો છે

ગિજોદરી તપના મુખ્ય મે પ્રકાર છે કન્ય ગિજોદરી અને ભાવ
ગિજોદરી । ગિજોદરી એવે ખોગ મા વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણોમાં ઘટાડો
કરના જતું તે નો ભાવ ગિજોદરી એવે કોષાદિ કનાગેમાં ઉપવાસ-
સૂચક ઘટાડો કરના જેવું તે । ગિજોદરી નો સમર્થ એવો છે કે જે
ગિજ રાખતું તે બૂખ કરના એાધુ માત્ર જરૂર વસ્ત્ર એાજ વસ્ત્રો
। વા, એાજ પાત્રોથી અને ખીજા ઉપકરણોથી ચનારી રતું એ તપ છે
કારણકે તેની મીની અગ દર્શિા પી મધમગતિ ઉપર થાય છે અથવા
કહે છે કે ને । । સમિ ન દોષ તો તે ગિજોદરી તપ કરના
એટલે કે આતા જતું

દ્વાવિંશા કવલા પુસ આદારસ્તુપ્તયે મયેત્ ।

અષ્ટાવિંશતિરેવેષ્ટા કવલા કિલ યોપિત ॥

અર્થાત્—પુરુષ ૩૦ કોળીયા અને સ્ત્રી ૨૮ કોળીયા આદાર કરવાથી તૃતીયાય છે પરંતુ ‘કોળીયા’નો અર્થ કરતા રખેરો ‘૧૪’ એ-પાંચ રોડીનું એક પડીકું વાળીને મોઢા પધગવે અને કોળીઓ ગળી લે તેવું આ મારે કોળીયાનું પણ માલમદારે માપ બાધ્યુ છે સામ્યમાં ‘કુલકઅક’ જેવો એટલે મોંની કાક જેવડો એક કોળીયો ગણે છે અને પત્તિ આશાધર સંસ્કૃતકૃતિ એટલે એક હજાર ચોખાના દાણા જેવડો કોળીયો ગણે છે એવડા ૩૨ કોળીયા એ પુરુષનો આદાર ગણાય ૧ થી ૮ કોળીયાથી પૂર્ણ જીજીવરી ૯ થી ૧૨ કોળીયાથી સમાર્ધ જીજીવરી, ૧૦ થી ૧૬ કોળીયાથી વિભાગ જીજીવરી ૧૭ થી ૨૮ કોળીયાથી પ્રાપ્તજીવરી અને ૨૫ થી ૩૧ કોળીયાથી કિચિત્ જીજીવરી તપ કર્યું લેખાય છે આ જીજીવરી તપમા પણ ક્રમેક્રમે આગળ વધવાથી પૂર્ણ જીજીવરી અને પરિણામે અનશન કરવાને સરીકે જગવાન છે અને તપમા મારી પેંડે પ્રગતિ કરી શકાય છે પરંતુ જીજીવરી તપ એ વસ્તુન અનશન કરતાં મટેલુ મમજવાન નથી વારમે મટેરો ઉપવાસ કહીન લાગે અને તેટલા માટે અને જીજીવરીને માર્ગે થતીને ઉપવાસ કરવામા આવે, પરંતુ જેઓએ ઉપવાસ કરવાની શક્તિ કેળવી છે તેઓને તો જીજીવરી તપ ઉપવાસ કરવા વડુ કહીન લાગે છે અને જીજીવરી તપને ઉપવાસની પગી માલમદારે ધ્યાન આપ્યું છે તે ઉત્તરોક્ત વધતી ધીનનાનો વિચાર કરીને જ આપ્યું તેમ એમ લાગે છે અપૂર્ણ બોજન કરવાથી મન અને તનને વધુ પચિયા મેઠવે પડે છે કારણકે તેથી ઉઘડેલી જૂખો દામવી પડે છે ઉપવાસમા જૂખ મરી જવાથી તેમા જીજીવરી જેવો પચિદ સદન કરવો પડે નથી અપ્રતન સીકત નામના એક વિદ્વાને રોજ એક નાનું ફળ ખાઈને કેટલાક દિવસ જીજીવરી કરવાનો નિશ્ચય કર્યા હતા, પરંતુ ઉપવાસ કરતાએ વધારે કષ્ટ લાગવા માં પુ અને તેથી તેણે ફળ ખાવાનું છોડીને પૂર્ણ ઉપવાસ જ

જેવાનું પમ કર્યું આ દ્રવ્ય બ્રહ્માની સાથે જે ભાવ બ્રહ્મા રી તપ ન કર્યું હોય તો તેથી તપનો પૂરો વાળ મળતો નથી કર્યું છે ૬—

વપાયવિપયાદારસ્યાગો યત્ર વિધીયતે ।

તપયાસ સ વિદ્યેય યપ લઘનક વિદુ ॥

અર્થાત—જે ઉપસામાધિમાં વપાય વિધેય અને આત્મારો ત્યાગ જવામાં આવે તેને ઉપવાસ જાણ્યો ને સિરાય ખીંચી નાવલ જાણ્યો.

દાહાન્ત—આજ નપના ઓ વિશેષ કરીને અનગનના ઉત્તમ દેહાન તરીકે ધન્ના અણગાને તો અન જાળવા જેવો છે ધનો કુદર કરે સ્ત્રીમાં પગમાં હતો ઓ અનુન સદ્ધિરાજા હતો એકદા મદારીર ભગવાનનો ઉપશ મામજવાથી તેને ત્યાગની અભિરામ થઈ અને અત્યંત આમરથી માતા પામેની જન લઈ તેણે પાના વીરી પીક્ષા લઈને નુગત જ વા અણુમાં ૫—છંદને પાગળે આપ મીન ખરવા માડા એટલે અનશન અને અપરિણામ મેકે પ્રાપ્ત તપનો તારાબ કર્યો માથે માંને મીન પ્રમાણના તપ પાગુ મા રવા માડા અને માડ મામમાં તો એટલી ઘેર તપના કરી કે શરીરમાં એ લાગીનું ત્રિફલકે મામની પેડી ગઈ નહિ ! હાડકાના માગા જ વીટેનું આમ માન મનસિષ્ટ રત્ન પગ્ન એથી ધન્ના અણગારના મનો કરી ગાનિ કે કેવલ થયા હિ અને તપશ્યા માંને ભાવ ઉત્તરેતર નતો ગો કયાના સમી ગયા ચિત વિદુદ થઈ ગયુ આ મા નિર્મળ થયો દેખા રહિરત્રિફલ નહિ દોવા છતા તેમના મુખ પર તપનું અનૈકિં તે માનુ ન અશક્ત થવાથી તેમણે હવે વિપુલ ગિરિપર જઈને જીવનપર્વત-પાપમન અનગન કર્યું અને એક મામના અનગનને અને તેમનો શાન્તિ-મમાધિથી કાગ કર્યો મતાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં તેનીશ માગેપમની ગિતિવાળા દેવ તે થયા તાગનાન કહે છે - તે મદા-વિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ, પીક્ષા લઈ, કમોનો નાગ કરી કેવળ જ્ઞાન પામી મોક્ષે જશે (૧૮૦)

[બાકી તપના ત્રણ વધુ પ્રકારો વિશે નીચેના શ્લોકમાં કહેવામાં આવે છે]

ભિક્ષાચરોરસપરિત્યાગકાયકલેશા । ૧૮૧ ॥

દોપાન્ પળવતિ વિહાય વિશદા ગ્રાહ્યા હિ ભિક્ષોચિતા
તત્રાઽભિગ્રહધારણ સુયમિના દ્રવ્યાદિભેદૈ સદા ॥
આચામ્લાદિવિવાનતો મુનિજનૈસ્ત્યાજ્યા ઘૃતાદ્યારસા ।
સ્થિત્વાઽનેકવિધાસનૈરભિમુખ સૂર્યસ્ય કુર્યાત્તપ ॥

ભિક્ષાવૃત્તિ, રમપગિત્યાગ અને કાયકલેશ

ભા. ના. ચ. — તપઃની મુનિએ આત્મના ઝનુ દોષ વજીને નિર્મળ
ભિક્ષા ભેરી, તેમા પણ દ્રવ્ય ક્ષેન કાળ અને ભાવથી અનેક પ્રકારે
અભિગ્રહ ધારણ કરના તે બાલ્ય તપનો ત્રીજો ભેદ છે આયબીન, નીવી
નોંડે તપ વગ્તા ધી, દૂધ તેન વગેરે મનો તપઃથી મુનિએ ત્યાગ કરવો
તે બાલ્ય તપનો ચોથો પ્રકાર છે અનેક પ્રમ ના આમનો વાળી સૂર્યની સામે
આતાપના તેના તપ કરવું તે પાંચમો કાયકલેશ નામે તપો નકાર ૯
(૧૮૧)

વિવેચન—‘ ભિક્ષાચરી ’ ને ‘ જતિસક્ષેપ ’ તપને નામે પણ
ઓળખવામા આવે છે ભિક્ષાચરીમા ભિક્ષાવૃત્તિનો સક્ષેપ કરવાનો અને
એ રીતે તપવના કરવાનો તંત્ર રહેલો છે મનુષ્યનિમા દેહુ છે કે—

ભેક્ષેણ વર્તયેન્નિત્ય નૈકામ્નાદોમરુદ્ધતી ।

ભેક્ષેણ વ્રતિનો વૃત્તિરૂપનાસમમા સ્મૃતા ॥

અર્થાત્—નતીએ હમેશા ભિક્ષા મગીને ખારી પગલુ કોઈ એક જ
મુદ્ધરના બન્નનું ભક્ષણ કરનાર થવું નહિ ભિક્ષાનગ્ન કરવાથી નતીની
વૃત્તિ ઉપવામરૂપી તપ કરવાથી જેવી દોષ કે તેવી શાપ છે

પૂર્વે એકાપીય આહારાદિ ગ્રહણ કરવાનો જે આધુધર્મ કહેનો છે
તેમા આત્મના દૈ દોષથી રહિત આહાર જ એકાપીય દોષ ૬ પગલુ
એકાપીય આહાર ગ્રહણ કરનામાએ મક્ષેપ કવો—સવમ આધરો તે આ
તપનો હેતુ છે આમા મુનિએ દ્ર વ્ય ક્ષેત્ર, કાળ તથા ભાવનો અભિગ્રહ

ધા જી રૂપવાનો છે દ્રવ્યથી મુનિ એવો અભિગ્રહ ધાગજ રૂપે મિશ્રામા
 ૬ અમુક જ વસ્તુ ગ્રહણ કરીશ ક્ષેત્રથી મુનિ અભિગ્રહ ધાગજ રૂપે કે
 અમુ મયાદિન ગ્ધાનમાથી જ તે વસ્તુ ગ્રહણ કરીશ ક્ષેત્રથી અભિગ્રહ
 ૭ રામા મુનિ ગોચરીના ૬ પ્રાગ્માનો પ્રા પ્રાગ મનમા ધારી રામે
 (૧-૭) પેટી અને અર્ધ પેટીના આકારે અથાત્ ગામ અથવા ગેરીને
 આપુણ ક પીને તો ચારે ખૂણે આવેના યા ઘેર બિહાર્થે જવુ તે (૩)
 ગોમુનિના એકે મયાકારે-અમુક વસ્તુ પ ના મૂકીને અમુક ઘેરથી જ
 બિયા તેરી તે (૪) પનગ વિધીના એકે તે પનગ ઉડે છે તેવી રીતે
 એક ખીજથી ઘણે જ આવેના ઘેર બિહાર્થે જવુ તે (૫) ગમ્બકાવર્ત
 એકે નાખના વગી પેરે અમુ ઘા પડતા મૂકી અમુક ઘેર બિયા
 માગરી તે (૬) આયનમ-ગત્વા પ્રત્યાગત એકે અમક અતર પુધી
 રાધા ગયા પગી પાઠ કરીને અમુક અમુક ઘેર બિયા માગરી તે મુનિ
 કાગથી અભિગ્રહ ધાગજ રૂપે એકે અમુક વખતે જ આદાર ગ્રહણ રૂપે
 અને ભારથી અભિગ્રહ ધાગજ રૂપે એકે મનમા એમ ધારે-મને કોઈ
 વામ્બકાથી બગે પ્રા વસ્તુ વડોગવે તો લઉં, કિંવા વાનપુમા નાખના
 નાખતા વડોગવે તો લઉં, કિંવા નાખીને પાગી કાગી વડોગવે
 તો લઉં કિંવા ખીજને આપતા આપતા વડોગવે તો નહીં
 કિંવા બનારીને માપે તો નહીં, ઇલાદિ આ પ્રકારની મિશ્રાવ્યાથી
 આગા સમઘી વિશિષ્ટ મયમતે મુનિ કરી શકે છે,
 અને એ જ તેની તપસના છે ખીજ નપો નિયન કે ત્યારે આ તપ
 અનિયન છે ઉક્ત દ્રવ્યાદિથી ધારેતો અભિગ્રહ આગે પૂરો થાય તે કહી
 શકાય નહિ તેથી જ તે અનિયન તપસ્યા તેખાષ છે અભિગ્રહધારી મુનિ
 એને દિગ્માના દિગ્મા પુધી એલીય આદાર નહિ મળે હોવાના દષ્ટાનો
 શાસ્ત્રમા ગોધાએના છે

એક રસનેદિયો અનુષ્ઠ રાખવાથી પ્રમાદ થતો અડે છે, નીરોગી
 થવાય છે, અને ખીજ મર્વ ઇદિયો પોતપોતાના વિષયથી નિરૂપ થાય છે,
 તેટલા માટે સુવર્ણને માટે અપગિત્યાજ એ મદસ્તન તપ છે કદિયાળા જય દાર

વ્યાપાર થાય છે એમ સુદ દરમ હોય અને તે જોનાની ઇચ્છા મન કરે
 ત્યારે આખ તે તરફ ફરે અથવા એમ મારી વચ્ચે હોય અને તે આવાની
 ઇચ્છા મન કરે ત્યારે હજી તેનો મ્વાદ સે પરન્તુ કામી હૃદય તો મનની
 ઇચ્છા વિના પણ વિષયમોજની સ્વુના મમાગમમા આવે છે ઇચ્છા ન
 હોય છતાં વાજાનો મધુર નાદ કાઠમા પેગીને વિષયને જગાડે, ઇચ્છા ન
 હોવા છતાં ફૂલ કે અતગ્ની સુગંધ ગાયુ સાથે મગીને નાદમા પેગી વિષયને
 જગારે, ઇચ્છા ન હોય છતાં સીતળ વાયુ તપેના દેને સ્પર્શ કરીને સુખ
 ઉપજાવના વિષયો જગાડે, એટલે એ હૃદયો કામી કે એ પાને હૃદિ
 થોની પતિમલેખના કરી એટલે કાચદેદિયનિમ્મદ-હૃદયનિમ્મદ કહેવા
 ગમી ઈથોનો નિમ્મદ કરવા કરતા કામી હૃદયનો નિમ્મદ વધારે હીન
 છે માખ મધ રાખી કે ખાલ પાણી દ્વારે ઉપાટીને મુખમા ન મૂક્યા
 એટલે આખ અને જીભનો નિમ્મદ થઈ ગઈ પરન્તુ મનિચ્છાએ કાનમા
 શબ્દ પેમે, નાદમા સુગંધ પેમે અને શરીરને સ્પર્શ થાય, છતાં વિષયની
 જગૃતિ થતા ન રી તે વિશેષ કહીન છે અને એવો નિમ્મદ કહીન છે, માટે
 જ તે 'તપ' છે ઉવવાઈ સુખમા આ પ્રમારના હૃદયનિમ્મદનો એ જ
 માર્ગ મૂક્યો છે અને તે એ કે હૃદયને વિષયના સાધન તરફ
 જતી રોકવી જતા એ સાધન અનિચ્છાએ હૃદયને વિષયો
 પમેાગ કરાવે તો તેમા ગમ કે દૂષ ધાણ નહીના ચિત્તની સમતા
 જાગરી રાખરી એટલે નિમ્મદ આપોઆપ થઈ અકામ સમજવો પ્રતિમલે
 ખનાનો ખીન્ને પ્રકાર જય જયોચ્ચ કહી છે ક્રોધ, માન, માયા અને
 તોભ એ ચાર કામ્ય છે સાધુજીવનમા એ કયાયનો તરાગ જ કલ્પ્ય હોય
 છે છતાં તેો ઉ ન થઈ આવે તે સહનિત છે તે વખતે તેનો નિરોધ
 કરવો અને નિરોધ કરવાના મત્ત જતા તેો ઉચ્ચ થાય તો તેને-પ્રત્યેક
 કામ્યના વિકારને નિરુદ્ધ કરવો તે કયાપ્રતિમલેખના તપ ગણાય કીધે
 કામા વડે માનને વિનય રહે, માયાને સરળતા રહે અને ભોભને મતોષ વડે
 નિરુદ્ધ કરવો એલે કયાયો ઉપર જીત મેળવના રૂપી જે તપ તેો લાજ
 મુનિ પામી શકે પ્રતિમલેખનાનો નીન્ને પ્રકાર યોગપ્રતિસરેખના મન

વચન અને કાષા અનિષ્ટ યોગમા પ્રવર્તતા હોય ત્યારે તેમને એવા યોગમાંથી રોકી ઈષ્ટ-ગુપ્ત યોગમા પ્રવતાવવા તે યોગપ્રતિસત્તેખના તપ કહેવાય છે. મન ખરામ વિચારમા અનિ કરતું હોય ત્યારે તેને તેમાંથી રાખી માગ વિચારમા લગાવુ મુખ્યમાં કટુ-કર્ષ વચનો નીમવા જતા હોય કે નીકળતા હોય ત્યારે તેવા વચનોને જેની મુજબ વચનોની ઠીરણા કરી, અને કાયાના દય-પ્રજાતિ અવયવોને મમાધિમા-નાવમાની જેડે મ પ્રાપ્તિને નિશ્ચય રાખવા એમને પ્રતિમલેખના તપ મિદ્ધયાય શયનામનપ્રતિમ લખના તે નિમ્મગ લ્યા છે. મુનિ પોનાનુ શનન અને આમન એવે મ્યાને સખે કે જ્યા તે નિમ્મગ લામા ગદી શે એટલે કે જેના મગથી ઇષિયોનુ ગોપન કરી શકે. થમ પો તેવાના સગથી રતિન દશામા ગ્ ગ ઉદ્યાન, ફેવાનય, હાન, પાળાની પગ્ગ ઇત્યાદિ જે મ્યાને મુનિ ઉતરે તે મ્યાને ઇષિયોના ગોપનમા ઉદય કે તેરી બ્યક્તિઓ-ભીઓ, નપુમ્કો વિવા માતા-પશુઓ નાવા જોઈએ એની નિ સગ દશામા ગ્ગેવાથી તે મુખેનિય થઈને વર્તી શકે અને તપમિદ્ધિ થી શકે એ પ્રમાણે ખાલ તપના હ પ્રમા આચરવાથી એક મુનિ કમખધેનોને કાપી શકે અને આવના કમોને ગેખી શકે (૧૮૦)

[બાકી તપનો વિષય પૂરી થતા હવે અલ્પવર તપના વિષયમા પ્રવેશ થાય છે તેમા પ્રથમ પ્રચલિત નામક અલ્પવર તપ વિષે કહે છે]

અમ્યન્તરતપ । પ્રાયશ્ચિત્તમ્ । ૧૮૧ ॥

स्याच्चेन्मूलगुणे तयोत्तरगुणे दोषो लघुर्वा महौ—
स्तत्काल गुरुसन्निधौ मुनिवरैरालोचनीय रवयम् ॥
दद्युर्यद्गुरवो विशुद्धिनियत छेद तपो वेनर
त्प्रायश्चित्तमतिप्रसन्नमनसा तत्तद्विधेय द्रुतम् ॥

અમ્યન્તર તપ પ્રાયશ્ચિત્ત

ભાના ૧—મુનિને મૂળ ગુણ-મદાનતોમા અને ઉતર ગુણ-સન્નિધિ

અમિતિ આદિ સમિતિ-ગુપ્તિમા નાનો કે મોટો ટાઈ પળ દોષ લાગી ગયો હોય તો તત્કાળ પોતાના ગુરૂની પાસે જઈને પોતાની મેં તે દોષનું આનોયન કરું તેવું જોઈએ એવું ગુરૂ મમત્વે તે દોષ જાહેર કરવો જોઈએ ગુરૂ મદારાજ દોષની ત્રિગુણિયાય તે માટે જે કાર્ય છે તે તપ કરવાનું કહે તે અત્યંત પ્રમત્ત મનથી જની આચરી તેનું તેનું નામ પ્રાપ્તિ તપ (૧૮૩)

નિવેચન—પૂર્વે મુનિધર્મનું ચિવળ કરતા મદાનતવિચક પ્રતિષ્ઠાએ કરાપગિની પ્રતિષ્ઠાએ, અમિતિ-ગુપ્તિ આચરીને તેનું પાલન કરાના નિયમો ઇત્યાદિ વિશે જોવામાં આવે છે આ પ્રતિષ્ઠાએ પગિારો નિયમો ઇત્યાદિમાં જ્યાં જારાપુરણાત મિના અમાત મુનિથી અપનાયો થઈ જાય છે ત્યાં તે દોષિન અથવા પાપી બને છે આવો દોષ થતા નેમાથી મુખ ચરણે ગુણ જ ચલ કરે તે એવા મયોગોમાં મુનિનો પ્રથમ ધર્મ થઈ પડે છે પ્રાપ્તિ હિ પાપાં વજાતાપ હિ સ્મૃત-પાપનું પ્રાપ્તિ તે પશ્ચાત્તાપ છે પશ્ચાત્ત મનમાં ને મનમાં પશ્ચાત્તાપ જે કરામાં આવે તો તે પ્રાપ્તિ થતું નથી તેટલા માટે પાપની આનોયના ગુરૂની મમીપે કરી તે જ પ્રાપ્તિ છે પ્રિયતી ધર્મમાં જેને Cōnfession જે છે અને ધર્મગુરૂની મમીપે જે કન્ફેશન્સ એટલે પાપનો પ્રકાર કરાના જે નિધાન છે તે વસ્તુત પ્રાપ્તિતરૂપી તપ જ છે પોતાના કરેના પાપો જે ગુપ્ત હોય કન્ફેશન્સનું દોષ નથી, તે પોતાની મેં ગુરૂનોની મમીપે જી બતાવવા તે સહેનું કાર્ય નથી મનનો અત્યંત આર્જાવ થયે વિના તે કાર્ય બની શકું નથી નિશ્ચય ચૂકી માં કરું છે -તે જ દુઃખ જ પશ્ચિવિજ્ઞાન, તે દુઃખ જ સમ્મ આજ્ઞા-અથાત્-જે અમારું પ્રતિમેન કરું તે કુશ્વર નથી, પણ જે તેની મમ્યક પ્રકારે આનોયના લેરી તે જ કુશ્વર છે આનોયના આટલી ૨ દોષને જ તે પ્રાપ્તિતરૂપી તપમાં મદામાં આવી છે પ્રિયતી ધર્મમાં માનનાગોએ મૃત્યુગણે આવી રીતે પાપપ્રકાર કરી પાપની આનોયન કરવાના અને તેથી પાપનો જાર જાણે કે હલકો થાયથી આત્માને શાન્તિ

મળી હોય તેજ બનાવેના મુક્તિ દાખવાઓ મળી શકે છે આવા પ્રાયશ્ચિત્તથી અવ્યત્ત-આનસિક લાભો કેના થાય ? તે મળ્યે કેવું ? કે—

લઘુ આહાદ્વજજળ અપ્પરતિવત્તિ અઙ્ગવ મોદી ।

દુક્કરવરગ આળા નિસ્સહસત્ત ચ સાન્નિ મુગા ॥

અર્થાત્—ગુરુ સમીપે પાપપ્રકાશ કરવાથી અનરમા લભુતા આરે છે મનનો ભાર ઓછો થએનો નાગવાથી આહનાં ઉત્પન્ન થાય છે, પોતની ઓ પરની નિવૃત્તિ થાય છે આજીવ સિદ્ધ થાય છે, મુક્તતા પ્રાપ્ત થાય છે, પાપપ્રકાશ નવું દુષ્કર કાર્ય પોતે કર્યું એમ મનને નામે છે ગુરુની આરાધના (ગુરુ કહે તે નત-તપ કરવી) પ્રાપ્ત થાય છે અને અતઃ નિશ્ચય બની જાય છે એ બધા શોધિ' કહેના આનોનના ॥ અવ્યત્ત ગુણો છે મનમા જ પડનાવો કરવાયા પ્રાયશ્ચિત્ત સિદ્ધ થતું નથી કારણકે મનનો અવભાવ ચચળ છે અને પરિશ્ચિત્ત બનાતા કિંવા પચાત્તાપની અસર સયોગવશાત્ નાબૂ થતા પુનઃ પાપપ્રવૃત્તિ માટે મન લગતાય છે તેટલા માટે ગુરુ સમીપે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું આવશ્યક છે તેથી મનની વિગુહિ થવાથી અને વધુતા-સ-જ્ઞતા ઇત્યાદિ પ્રાપ્ત થવાથી પાપમા પુનઃ પ્રવૃત્તિ થવાનો સભવ તદ્દન ઓછો થઈ જાય છે પાપની આતોચના એ તપ તો છે, પરંતુ પ્રાયશ્ચિત્તની પૂર્ણાનુભૂતિ તો ગુરુ જે આરાધ કરે અને છે કે તપ કરવાનું કદ તે તત્કાળ પ્રમત્ત મનથી માચના વડે જ થાય છે ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમા કહ્યું છે કે આગચના રિશ્દય વાયલિત્તં તુ દગવિહ ॥ જે મિત્તર વન્દ ગમ્મ વાયલિત્તં તમાદિયં ॥ અર્થાત્—ગુરુસમીપે પાપાભોચના કરી, અને દમ વિધે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તથા કાપાએ કરીને તે રૂઢી રીતે સેરવું તેનું નામ પ્રાયશ્ચિત્ત ઉત્તરાધ સૂત્રમા ॥ દસવિધ પ્રાયશ્ચિત્ત કિંવા અથકાર કહે છે તે છે— અને 'તપ નીચે મુજબ કહેના છે (૧) ગુરુની સમીપે પાપનો પ્રકાશ કરવો (૨) મિથ્યા દુષ્કૃત દહને પ્રતિક્રમણ કરવું (૩) આને ચના ઓ મિથ્યા દુષ્કૃત મેઉ કરવા (૪) ગેપિત વગુનો ત્યાગ કરવો (૫) કાયોત્સગ કરવો (૬) આયબીનાદિ તપ કરવું (૭) નિશામા જાગમ મુધી હેઠળ ઉતરવું (૮) કરીથી લેરી (૯) જે નવારથી પાપ નાશુ હોય તે કાર્યથી દુઃગ્ધેવું (૩)

દાયની બદાગ રહીને તપ કર્યુ ૫૩ કહે તેરી રીને આમાનુ એક દિવા વ
પ્રકાગ ૫ તપ કરવાથી પ્રાપ્તિ થાય આં એ રીતે શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય
(૧૮૩)

[હવે બીજા વિનય રી અલ્પવર તપ વિષે કહે છે]

વિનય । ૧૮૪ ॥

મૂલ ધર્મતરો કિલાસ્તિ વિનય સતપ્રકારો મત
સેવ્ય સર્વવિધોઽપિ દર્શનગતો ભેદો વિશેષેણ વૈ ॥
ઉત્થાનાસનદાનચન્દનનમસ્કારૈશ્ચ ભક્ત્યાદિભિ ।
ર્તુર્વાદોવિનય ક્રિયેત મુનિભિસ્તપસ્વાઽસ્ત્રિલાઽઽશાત

વિનય

ભાવાર્થ—ધર્મરૂપી જ્ઞાનુ મુળ વિનય છે તેના માત્ર પ્રકારો
ને બધા મેવનારોગ્ય છે પણ તેમા દર્શનગત બેદ એટલે દર્શન વિન
વિશે કરીને મેવનારોગ્ય છે દીક્ષિત મુનિએ શુદ્ધાદિની બધી આશાત
દર કરીને શુદ્ધાદિક બનારથી આવે ત્યારે હડીન ડાખા થા યોગવાને આર
આપણુ વદના નમસ્કાર કે વા, ભક્તિ-બુઝાનાવિધિ વિનય કરવે તે અમ
તર તપો બીજે પ્રકાર મમજ્ઞો

વિવેચન—“વિનય વેરીને પણ વશ કરે” એવું કહેવું છે વશ
કરણના મહામન રૂપી નિઃશ્વ એ કાંઈ આમાન્ય વસ્તુ ન હોય મશ
વિનયો ધર્મતરો મૂલ-ધર્મરૂપી જ્ઞાના મુળ તરીકે જોવા આવે છે જેની
શ્રી વીર ભગવાને સામનના મુળરૂપે વિનયને જોવા આપતા કહ્યું છે

વિનયો સાસજે મૂલ વિનયો નિચ્ચાણસાદ્ગતો ।

વિનાયાઓ વિષ્ણુમુક્તસ્મ વચ્ચા ધર્મમા કમો તથા ॥

અર્થ—વિનય એ સાસનનું મુળ જે વિનય નિચ્ચાણપ્રાપ્તિમા અ
ધ થાય છે જે વિનયથી રહિત છે તેનામા ધર્મ આથી અને તપ
થી ? તાત્પર્ય એ છે કે વિનય એ ધર્મનો પાયો છે ઉપનાર્થ સુત

વિનયના માત્ર પ્રકારો એવા છે ગાનનો વિનય, દર્શનનો વિનય, ચારિત્રનો વિનય, મનથી વિનય, વચનથી વિનય, કાયાથી વિનય નો સોપાનનો વિનય. સર્વ પ્રકારના ગતિઓનો વિનય કે વો તે ગાન વિનય. ગુણોની શુભતા ગરી અને અનાશાનનો કરતી તે દર્શન વિનય. ધર્મ પ્રમાણના ચારિત્રનો વિનય કરવો એ નાગરિક વિનય મનથી વિનય કે વો તે મન વિનય, વચનથી વિનય કરવો. તે વચન વિનય નો કાષ્ઠથી વિનય કરવો તે કાષ્ઠ વિનય. દેશ-કાળ-આદિ અનુકૂળ તરી ગરબાદિ પ્રત્યે મુખ પ્રવૃત્તિ કે તા તે મોહો-ધર્મનો વિનય. આ માટે પ્રમાણનો વિનય આદરવાનો ને, ૧ ના મધ્યકારે દર્શન વિનય ઉપર ખાસ બાજુ મારે છે. એટલે આપને વિનયના એ બેદમાં વિશેષ રૂં. ઉત્તરીય ગાન વિનયના મુખ્ય એ બે મુદ્દાના વિનય અને અનુચિતના વિનય છે, એટલે પ્રમાણ ઉત્તર પ્રમાણ આ બે મુખ્ય બેદનો અભાવે કે જો કે ગુણોમાં આવે ત્યાં ઉત્તરે ગાન થતુ આત્મન મારે બાનગરુ મુખ કિવા ન્યા મેમે ત્યાં આત્મન જિજ્ઞાસી આપતુ, મહત્ત્વ ને મન-દહન-અનુચિતતા દાષની અવર્જિત જોડીને નમસ્કાર, અને જાની વખતે વજાજસા જતુ, એ મત પ્રકારે બાંધપૂર્વક કાશૂના કરતી તે શુભતા વિનયના પ્રકારો છે અન્નિદા, ધર્મ, અનાથ ઉપાસના, સંવિર, કુલ મજુ મધ, કેવલતા સ્વધી અનિગ્રાના, શુભચાલી, અવધિનની, અનુપરવાળી અને કવચગાળી એ પદરતી આદરના કરતી નદિ તેમના બાંધે માનપૂર્વક કરી અને તમણે શુભ-કારિની પ્રકાશિત કે તા એવી જોતે ૬૫ પ્રકારો નાનાનાના વિનય સુત્રમયે આ કરેલા છે

એ નિમિત્ત ૬૬ પ્રત્યે શિષ્ય અપવિત્ર જોના વિનય સુત્રમે કરુ
૧ કે—

શર્યાત્તનંડખ્યાચરિત્ત ધયમા ન મમાચિદોત્ત ।

શર્યાત્તનસ્યગૈયન મત્તુમ્યાદાધિધાદયમ ॥

કેવલે પ્રાણાથ વામતિ યન દશવિર આયતિ ।

મત્તુરવાનામિધાદામ્યા પુનસ્તામ્યતિપયતે ॥

અર્થ ત—શુભી સત્યા તથા આત્મન પર પડેમ અથવા પ્રત્યક્ષ કરાપિ એકત નદિ, અને જોનાની તથા તથા આત્મન પર બહા હોત એ અને શુર

આવે તે તે પગથી ઉઠીને તેમનું અભિવાદન કરુ. પોતાનાથી નિષાદિ
પુણ્યોમા વૃદ્ધ, ગુરુ આદિ પુરુષ આવે તે મનને સુચારુ પુરોના પ્રાણ બદાર
નીવગવા જેવા થાન છે. પગી જ્યારે તે સુચારુ પુરુષ તે વૃદ્ધને પ્રત્યુથાત
તથા અભિવાદનથી મત્કાડે તેણે કરીને પાઠ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે સુર્વાદિક પ્રત્યે કહેલો સુચારુ અને અનાગતના વિનય
તપરૂપ બને છે, અને તેથી આત્મિક નિર્ભંગતાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

અયગુણ પ્રવ્રણાડપિ ચપસ્તિ વિનયો વૃદ્ધ ।

મૂયો ગુણમવાન્નાતિ મહંમવા નિવશનમ્ ॥

અહંન્નક મુનિ (અગ્નીક મુનિ) જોયરી કરા જતા વદ્રમુખી સ્ત્રીના
મોહપાશમા બાધાઈ ગયા અને એ નરહુસાન મનિ એ સ્ત્રી । ત્યા જ ગદી
મુખવિનાસ ભોગવવા નાગી ગયા પરંતુ અહંન્નકમાથી વિનય ગમે ન
ટોતો તેથી જ્યારે તેમની જોષ જગા જતા તેમના માતૃશ્રી સામ્રી વેમે
તેમની મમીપે આનીને ડિઆ ગયા કે તુલત જ એ વિનયાન્વિત પુત્ર તથા
સાધુએ માતાનો મોહ માથે ચળી રહ્યું કૃત્યનો ત્યાગ કર્યા પ્રાયશ્ચિત્તમા
પા પોગમન અનશન સ્વીકારી લીધું અને અનશનમા જ મૃત્યુની જેઠ
લીની આ રીતે વિનય આત્મિક નિર્ભંગતાના માધનરૂપ બને છે.

દૃઢાન્ત—ઉજ્જયિની નગરીમા આત્રોઘાન નામે એક ઉઘાનમા
અહરૂદ સુરિ નામે એક જૈન આચાર્ય ગિન્ન પરિવાર માથે પધાર્યા સુરિ
એના કોડી હજાર કે સિંચોના ન્યૂતાધિ ગેવ જોઈને તેમને બહુ રોડ થયે
આ સર્વ સિંચોને માગ એકનાથી સભાગી મળતા નથી અને કોઈને લીધે
આત્માનું કાર્ય નષ્ટમે છે એમ વિચારીને ગુરુ ગિ ચોથી થેડે દૂર એમ
ન્તમા ક્ષમધ્યાન કરતા ભાગ્યા એક વાગ કેડનાક જુસાનીયાઓ ફરતા ફરતા
તે ઉઘાનમા આવી અડચા, તેમા તુરતનો પગળી આવેલો એ- વણિ પુત્ર
હતો આ વણિક પુત્રને આગળ કરીને બીજા જુસાનીયા સાધુઓની મમીપે
ગયા બોલેલા 'મહારાજ' આ અમારા મિત્રની સ્ત્રી ભાગી ગઈ છે
અને એ કુખીનો ચર્ચ ગયો છે એટલે એને સસાર ઉપર વિરાગ આવી

પરિવારમાં મુખની લહેરમાં બિગળતા હતા ત્યાંથી તેમને ઉપાદીને મે અમા-
ગીયાએ કેવા કુખી કર્યો ! ગુરુને આખો હાવ મુખ દેનારા એવા દોષ
ભાગ્યશાળી શિષ્યો થાય છે પણ મે તો પ્રથમ દિનને જ એમને મદાદ
દીધુ ! ” આમ અવનિંદા કરના શિષ્યને જ્ઞાન ઉપજ્યુ અને જ્ઞાનને બળે તે
મરખી ભૂમિ ઉપર ગજગતિએ ચાલવા લાગ્યો. ગુરુને હૃદય આવતા બધ
થયા એમને તેમણે શિષ્યને પૂછ્યું “ નને માર્ગ ખામ છે કે ? ” શિષ્યે
કહ્યું ‘ આપની કૃપાએ મરીને ગયું દેખાય છે ’ ગુરુએ જાપ્યું કે શિષ્યો
જ્ઞાન ઉપજ્યુ છે એમને તે એકદમ શિષ્યની ખાધથી ઉતરી પડ્યા અને
દાઘ જોડી માન મોડી શિષ્યની ક્ષમા માગીને વિચારવા લાગ્યો કે ‘ આ
નવા શિષ્યને ધન્ય છે કે મે કોષ કરીને દડેદડે માર્યો પણ મન વચન
કાયાની મમતાથી અન્યો નહિ મને સયમ લીધાને જુગના જુગ વટી ગયા
આચાર્ય પદ પામ્યો, કોષના દોષ જાણ્યા, છતાં કોષને વારી ગઈતો નથી,
તો ધિક્ક છે મને આટલા વર્ષ મે અસિધારા નન પાળ્યું, પણ તે કોષથી
નિષ્ફળ ગયું હવે મારે કદાપિ કોષ ન કરવો ’ એમ વિચારતા ગુરુને પણ
જ્ઞાન થયું આ રીતે શિષ્યનું દર્શન વિનય રૂપી તપ ઉભયનું વત્સાળ
કર્મનાર થયું (૧૮૪)

[હવે ત્રીજા અધ્યયન તપ વેચાવચ્ચ વિષે નીચે ! યોગમાં મહેવામાં
આવે છે]

વેચાવચ્ચમ્ । ૧૮૫ ॥

મિક્ષાયાનયનેન ભારવહનોપાદ્ધાદિસમ્વાધને-

વૈયાવૃત્યતપસ્તપસ્વિભિરલ કાર્ય શ્રુનજ્ઞાનિનામ્ ॥

एव ज्ञानिभिरप्यभीष्टतपसा ग्लानत्वરोगोद्भवे ।

भैवज्यानयनादिसाधनभरै. सेव्यास्तपोवारिण ॥

વેચાવચ્ચ

ભાનાર્થ—વેચાવચ્ચ—વૈનાટ્ય એમને સેવાભક્તિ તપગ્રવી મુનિએ
શ્રુતપ ૧૫૫૫ જ્ઞાની મુનિએને ભિક્ષા નારી આપવી, વિગ્રમમાં તેમનો ભાર

ઉપાડી લેવો, હાથ-પગ વગેરે દાખવા એવી રીતે તપસ્વીએ શાનીની વેશ વચ્ચે કરીને અભ્યંતર તપના ત્રીજા પ્રકારનું અનુષ્ઠાન કરવું તેમજ શાની મુનિએ પણ તપસ્વીની જ્ઞાન-અવસ્થા થાય કે રોગાદિનો ઉપદ્રવ થાય, ત્યારે ઔરધ નારી પથ્ય પાળીને યોગ મેળવી, તપસ્વીની મેવા બાબતના વૈયાટ્સ્ય તપનો આદર કરવો (૧૮૫)

વિવેચન—સાધુઓમાના કેા) ગ્વાધ્યાયદ્વારા જ્ઞાનમાર્ગે વગે છે ત્યારે કેાઇ તપાદિકાગ લક્ષિતમાર્ગે વગે છે આ બેઉ માર્ગોનબી માધુ-ઓએ કાગળુ ઉપમિત થયે પ તપસ્વી વેશાવચ્ચ કરવી—મનાભક્તિ કરવી અને એવી મેવાભક્તિ તે એક પ્રકારનું તપ છે તપની નહિવાગે માધુ કે શાનીની નહિવાગે સાધુ પોતાથી ઉચી કે નીચી પ્રેણી ના સાધુની—મેણીનો વિચાર કયા વિના—પ્રસંગવગાત મેનાભક્તિ જે મજતા—વધુતાનો વિચાર દોડી દે, એ વસ્તુત માનસિક તપ જ છે મેવાભક્તિ કરી એ એક એવો શુભુ ૭૩ જેનો અતિરેક થયા છતા તેનું કશું અનિષ્ટ ફળ સેવાભક્તિ કરનારને મળતું નથી આટલા માટે કહ્યું છે કે—

વેશાવચ્ચ નિયય કરેદ્વ ઉત્તમગુણે ધરતાળ ।

સત્ત્વ ફિર પઢિયાદ વેશાવચ્ચ અવઢિયાદ ॥

પઢિભગ્ગસ્ત મયસ્ત વ નાસદ્ ચરણ સુખ અગુણળાય ।

ન દુ વેશાવચ્ચ વિમ અસુહોદય નાસવ વન્મ ॥

અર્થાત્—જે કે બીજા ઉત્તમ ગુણે મેાઇ માણસ ધારણ ને તોપપુ તે સર્વ ગુણે મેાવાન પ્રતિપાતી થાય છે (બજ યાય છે) પણ વૈયાટ્સ્ય શુભુ અપ્રતિપાતી છે, તે શુભથી પ્રાપ્તિ બ્રજ થયો નથી માટે નિરતર વૈયાટ્સ્ય કરવું મને કરીને બટ થએના માણસનું ચારિત્ર નજર થાય છે અને આગતિ વિના (વાગેવારે સભાર્યા વિના) શુભ નટ થાય છે પણ વૈયાટ્સ્ય શુભ મદાપિ નાશ પામતો નથી વૈયાટ્સ્ય અસુહોદયવાળા કર્મને નાશ કરે કે વૈયાટ્સ્ય રૂપી શુભની આગલી સિમેનના છે સાગ્રમા વેશાવચ્ચના દસ પ્રમાણે ના એ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય નવગીક્ષિત શિષ્ય રોગી સાધુ,

તપસ્વી સ્થવિર, સાધર્મિક, કુળ (ગુરુભાઈ), ગણ (સપ્રદાયના સાધુઓ) અને ચતુર્વિધ મધની વેચાવચ્ચ એ ચ પ્રકારની વેચાવચ્ચ છે ગુરુઓ કે તપસ્વી, રોગી આદિ નાના મોટા સાધુઓને વ્યાધિ કે પરિપક્વતાને લીધે અવ્યગ્રતા આવી દોષ ત્યારે તેમને બિક્ષા લાવી આપવી, વિદ્યાર પ્રતી તેમનો ભાર ઉપાડી લેવો, થાક નાઓ હોય તો તેમની વિશ્રામભા કરવી-પગ કે ઉપાગ દખાવના વ્યાધિ થયો હોય અને દર્દી સાધુની ધન્ય હોય તો તેને માટે ઔષધ વહોરી ભાવવુ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે સેવાભક્તિ કરી શકતા ઉપજવની તે સાધુઓને માટે વેચાવચ્ચના મુખ્ય ભેદો અને કહેવામાં આવેલા છે વેચાવચ્ચ કમ્વાનુ પાત્ર પોતાથી દીક્ષા, શાન, વર, તપ, પત્રી, ઇત્યાદિમાં ઉચ્ચ છે કે નીચ છે તેના વિચાર છે વાથી જે તપ થાય છે તેના મબધમાં ગૌતમે અશ્વત્થામીર ભગવાનને પૂછ્યું કે 'વેદાવલ્ચન મતે કિં જગદ્ ?' -હે ભગવાન! 'વેચાવચ્ચ કરવાથી શુ થાય' ભગવાને જવાબ આપ્યો 'ગાયત્રી મીય ગાય કર્મ્મ ન વધદ' -હે ગૌતમ! વેચાવચ્ચથી નીચ જોતકર્મ ન મધાય મનુ-મૃતિમાં પણ કદ્યું છે કે—

અભિષાદનશીલસ્ય નિત્ય ધૃદ્ધોપસેવિન ।

વત્સારિ તસ્ય યદ્દન્તે આયુર્વિધાયશોભલમ્ ॥

અર્થાત—ગુરુ આદિ વૃદ્ધોની નિત્ય સેવા કરનાર તથા તેઓનું અભિષેક કરવાના સ્વભાવવાળા પુરુષના આયુષ્ય, શુદ્ધિ, યશ અને બીજી વૃદ્ધિ પામે છે

દૃષ્ટાન્ત—નદિયેનુ મુનિ કોઈ પણ રોગી, જ્ઞાન કે વૃદ્ધ મુનિની સેવા ભક્તિ કરવાને હમેશા તત્પર રહેતા અને તેની સેવાભક્તિ કરવાનો પ્રમુખ પોતાને મન્યો તે માત્ર પોતાને ધન્ય માનના વળી તે અનન્યતાથી તપસ્ય પણ ખૂબ હોતા મુનિની આવી સેવા ભાવના વિશે દેવનોકમાં દેવોની વચ્ચે ચર્ચા ચાલી અને મૌ તેને ધન્ય ધન્ય કહવા નાચ્યા, પગ્નુ મે દેવોને નદિયેનુની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર થયો એક દેવે વૃદ્ધ સ્કેનપિત્તિયા સાધુનું રૂપ ધારણ કર્યું અને બીજાને જુવાન સાધુનું રૂપ ધર્યું વૃદ્ધ સાધુ નગરથી દૂર જગતમાં રહ્યા અને જુવાન સાધુ નદિયેનુને ધ્યાનકે આવ્યો નદિયેનુએ

મામના ઉપવાસ કયા દેતા, તેનું પારણ કરવાને ને પ્રેમવા જતો હતો. એટલામાં જુવાન સાધુએ આવીને કહ્યું "નંદિજ મુનિ" મારા ગુરુ અતિ વૃદ્ધ અને રોગી છે અને હું જુવાન થયો છું, તો તમે જાહેરે તેમને સર્પ આવા "જુદા અને રોગી માધુની સેના કરવાનો પ્રયત્ન આ રોગીની મેથાનાથી નંદિજ મુનિ એકાદ પાગલુ કરવાનું પણ મૂકીને જગતમાં જાય તો ત્યાં એ વૃદ્ધ તમે જદા રક્ષાપિત્તથી પીડાતા અને ગાન સાધુને તેમજે બેધા તેમજે વૃદ્ધ માધુને પોતાની માથે આવવા કહ્યું, તો જદા માધુએ કહ્યું "મને તમને જુદા પા પીડા માટે જુદા નગરમાંથી પાળી સર્પ આવ" નંદિજ નગરમાં પાળા દયા, પણ પ્રાણ વિશુદ્ધ-એકાદ પાળીના ભેગ મળ્યો નવિ છેડો રીંગે પડારે એક લાટો પાળી મળ્યું, તે વખતે નંદિજ મુનિ જદા સાધુ પામેલા વા વૃદ્ધ સાધુ તો કોપાયમાન થઈ ગયેલા. "એ નંદિજ" તમને મારો જુદા જુદા અને પાળી લાવના તને આટલી જાડી વાર થઈ ?" એમ કહેતા જુદામાંથી માધુએ પાળીના લોખને કેમ મારી પાળી રોગી નાખ્યું. નંદિજે માધુને શાન્ત કર્યા અને કહ્યું "ટે ગુરુ" પાળી તો રોગી ગયું છે અને હવે કરો તો મીઠું નહીં આવું" જુદાએ કહ્યું "ના, પાળી નથી જોઈતી તું અને ઉપાડીને આવ મારાથી હીડી રાગશે નહિ" નંદિજે વૃદ્ધ સાધુને ખાધે બેમાડી આવવા માન્યું. માગના જદા માધુ પેતાના રોગપીડિત જદામાંથી રોગના જુદામાંથી ભરેની મી નંદિજના જદા ઉપર પાડે મળ-મૂન કરે, પણ નંદિજે તો મનમાં એમજ કહે કે "અહો" આ મિત્રાગ વૃદ્ધ મુનિને કેવી પીડા થતી રશે ? તેમનું રોગી કેડુ રોગથી મેગર્ડ ગયું છે ? હું ક્યાં તેમને મ્યાનકે પડો-મારી મુખ ઉપ તવું" આવા ભાન મનમાં ધારતા નંદિજેને જ્ઞાન થયું અને માધુ વેશધારી બેઠું જોતે પણ નંદિજના વેશવૃત્તની પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થતા આ રીતે તેમની કમોગી કરવા માટે ક્ષમા માગી (૧૮૫)

દશમ પરિચ્છેદ

તપશ્ચર્યા સ્વાધ્યાય

[અભ્યુત્તર તપના ૬ ભેદમાના ત્રણ ભેદ પ્રાયશ્ચિન, વિનય અને વેદાભ્યાસ
અત પરિચ્છેદમા હેવામા જાણ્યા છે બાકી રહેલા ત્રણ ભેદ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને
ચ્યુત્યગ એ ગાદન અને વિસ્તૃત હોવાથી ત્રણ ભૂદા ભૂદા પરિચ્છેદોમા પ્રથમ
તેના સમાવેશ કર્યા ■ તેમા પ્રથમ સ્વાધ્યાય તપનો અધિકાર આ દશમા પરિ
ચ્છેદમા આપેલો છે]

સ્વાધ્યાયવ્રકારા । ૧૮૬ । ૧૮૭ ॥

શાસ્ત્રાણા કિલ વાચન ચ મનન તદ્વન્નિદિધ્યાસન ।
સ્મૃત્યર્થં પઠન રહસ્યસહિત તાત્પર્યસશોધનમ્ ॥
શઙ્કાયા ગુરુસન્નિધૌ સવિનય પૃષ્ઠા તદુચ્છેદન ।
ભાષાજ્ઞાનપુરસ્સર વિનયિના સ્વાર્થ વિનાં પાઠનમ્ ॥
નૈપુણ્યે સકલાગમેષુ જનિતે વ્યાખ્યાનવિસ્તારણ ।
સજ્જિજ્ઞાસુસમાસમક્ષમુચિત ધર્માભિવૃદ્ધયૈ સદા ॥
સત્ત્વાકર્ષકતત્ત્વશાસ્ત્રરચના સાહિત્યસંચારણ ।
જ્ઞાતવ્યા સકલા અપીહ યમિભિ સ્વાધ્યાયભેદા ઇમે ।
યુગ્મમ્ ॥

સ્વાધ્યાયના પ્રકાર

ભાષાર્થ—તાત્ત્વિક શાસ્ત્રનાં બોલુ વાચન કરવું, મનન કરવું, નિધિ-
ધ્યાસન કરવું ગ્રંથમાં ગદ્ય તેટલા માટે પાઠ કરવો, ગદ્ય અદિત ધારણા
કરવી દરેક વાક્યના અર્થ અને તાત્પર્યનું શોધન કરવું, કાંઈ સ્થળે શંકા

મળી હોય તો શુદ્ધ આત્મી પાસે જઈ વિનવ મહિત પૂજીને શકાતું નિવા-
મ્મ કરવું, શસ્ત્રની ભાષાનું જ્ઞાન પૂરેપૂરી રીતે મેળવીને સ્વાર્થ વિના જિજ્ઞા-
સુએને બળુાવવું બધા શાસ્ત્રોમા નિપુણના મેળાવા પડી જિજ્ઞાસુઓની
મમમ ધર્મની વૃદ્ધિને અર્થે વિજ્ઞાતથી વ્યાખ્યાન આપવું, મનુષ્યોનું આક-
ર્ષણ કે તેના તાત્ત્વિક શાસ્ત્રોની રચના કરી ધર્મના સાદિત્યનો પ્રચાર
કરવો એ બધા સપત્તીઓએ કરવાયોગ્ય વ્યાખ્યાયના પ્રમાણે બાંધવા
(૧૮૧-૧૮૭)

નિવેચન—વ્યાખ્યાયનો મહિમા જૈન તેમ જ જનેતા શાસ્ત્રોમા
વસવેતા કે જૈન શાસ્ત્રમા વ્યાખ્યાયને એ- પ્રકારનું તપ બખ્યુ છે, કામ્યુ
કે ઉચિત તથા મનનો સારી પેઠે મયમ કર્યા વિના વ્યાખ્યાય ધર્મ શકતો
નથી મનુષ્યતિમા વ્યાખ્યાયનો મહિમા ગાતા કહતુ છે કે—

યં સ્વાધ્યાયમધોત્તેઽધ્ધ વિધિના નિયત શુચિ ।

તમ્ય નિત્ય મરત્યેષ પયો દધિ ધૃત મધુ ॥

અર્થાત્—> પુરૂષ કમેશા શુદ્ધ ધર્મ વિધિવડે એક વર્ષ પર્વત વ્યાખ્યાય
કરે તેને તે વ્યાખ્યાય કમેશા દૂધ દહી મધ અને ઘી વરમાવે છે
તાત્પર્ય એ છે કે વ્યાખ્યાયથી મનુષ્ય સુખી અને સપત્તિમાન થાય છે
માનિરિચ્ય સૂત્રમા વ્યાખ્યાયરૂપી તપને માટે કહેતુ છે કે—

યારસયિદ્ધમિ તથે, મદ્ધમંતર યાદિરે કુમલવિદ્ધે ।

નયિ અત્યિ ન વિ ચ દોદિ સક્ષાય સમ તયો વમ્મ ॥

અર્થાત્—મર્વડ ભગવતે કહેતા અમ્યતર અને બાલ્ય એવા બાગ
પ્રમારના તપમા વ્યાખ્યાય જેતુ તપકર્મ કોઈ છે પણ નદિ અને થશે
પણ નદિ શાસ્ત્રમથોમા વ્યાખ્યાયના પાત્ર બેઠ અથવા પાત્ર પ્રમાણે કહેતા
છે વાચના પૂજના પરાવનના, અનુગ્રેક્ષા અને ધર્મકથા ત્રયગારે આ
બેઠના ઉપબેઠા ઉપર વક્ષ રાખીને એકદરે અગીઆગ પ્રકાર આ મે
સ્ત્રોકમા વ્યાવેતા છે વાચન, મન અને નિદિધ્યાત્મન એ વસ્તુત વાચનાના
જ બેઠો છે માર્ગ પણ સ્ત્રોક કે વાક્યનું આખ તથા સુખથી વાચન કરવું

તેથી 'વાચના' શબ્દનો પૂર્ણ અર્થ અદ્યુ થતો નથી, એને મુખ્ય કે નેત્રથી વાચન, મનથી મનન અને ચિત્તમા એ વાચનનું ધારણ કહેતા નિદિધ્યાસન થાય એટલે 'વાચના'ની ક્રિયા પૂરી થાય. આ પ્રમુખે વાચના એ એક વાચ્ય તથા તેના અર્થનો માત્ર માનસિક સમ્પદ અથવા તો અનધ્યાન છે અને તેથી તે વ્યાધ્યાયનું એક અંગ છે. જો એ વાચનની સમજામાં કિંવા તેના અર્થમાં કાંઈ શકા ગતી હોય તો તે માટે શુરને ટૂંકા કરવી અને મનનું ઊદન કરવું તે ખીન્ને પદ્ધતિના નામનું પ્રમાણ છે. પદ્ધતિના વડે નિરુદ્ધ થએલા જ્ઞાનને મૃતિમા જડી દેવા માટે તેનું વાગવાર પાન કરવું કિંવા શાસ્ત્રના શબ્દમા કહીએ તો પરાવર્તના કરી એ તેનો ત્રીજો મુખ્ય પ્રકાર છે. અનુરેક્ષાને મથમરે એ વિભાગમા વહેચી કે રહમ્યધારણા અને તાત્પર્યરોધન. અનુરેક્ષાનો શબ્દાર્થ કહીએ તો એ થાય છે કે સૂત્રાર્થનો મુખ્યથી ઉચ્ચાર કયા વિના મનમા તેનું ધ્યાન કરવું તે વ્યાધ્યાયનું નવમીન તે તેનું રહમ્ય કહેવાય એવા રહમ્ય માથે તાત્પર્યનું રોધન કરવું તે વ્યાધ્યાયના નિપતનનું મૌન મહી એમતમા નિર્મળ ધ્યાન કરવાનો જ વિધિ છે. આવા ધ્યાનથી સમજેલા વાક્યાર્થનું રહમ્ય શું છે. આ તો તે રહમ્ય વાક્ય કિંવા વાક્યોમા વર્તી લેવાનો શાસ્ત્રજાગ્રો હેતુ જો છે—તાત્પર્ય શું છે તે ચિતિશક્તિ સમીપે મુદ્દ થાય છે. આ હેતુપૂર્વક ઉત્તરેક્ષાને એ વિભાગમા વહેચીને તેને વિભાગમા મમજરી છે. વ્યાધ્યાયના તત્ત્વનું ધ્યાન કરવા સબધે કહ્યું છે કે—

સકુલાદિજને મઘ્ય સશબ્દામૌનવાન શુભ ।

મૌનજાન્માનસ ઘેષ્ઠો જાપ શ્લાઘ્ય પર પર ॥

અર્થાત—ઘણા માણસોમા રહીને વ્યાધ્યાયના તત્ત્વનું ધ્યાન અર્થાત્ જાપ કરવા બેસવું તે કરના એમન્ત વધારે સારી છે, મુખથી બોલીને જાપ કરવા બેસવું તે કરના મૌન વધારે સારું છે અને મૌન જાપ કરતા માનસિક જાપ—ધ્યાન—ચિંતન ઉત્તરોત્તર વધારે પ્રસસનીય છે. વ્યાધ્યાયનો પાત્રમો પ્રકાર ધર્મકથા કે ધર્મકથાના ચાર ઉપબેદો મથમરે અત્ર દર્શાવ્યા છે અને એ ઉપબેદો શાસ્ત્રમા નહિ દર્શાવેલા હોવા છતાં તેની

ઉપયુક્તતા છાની રહે તેમ નથી પાદન, વ્યાખ્યાન, આદિત્યપ્રચાર અને
 ત્રયગ્યના એ ધર્મકથાના ઉપબોધ છે પોનાને પ્રાપ્ત થએના જ્ઞાનનો નામ
 અન્ય જિજ્ઞાસુઓને નિરુદ્ધ રીતે પાદન દ્વારા આપવો, તેમા કરો સ્વાર્થ
 સાધવાનો મહત્ત્વ પણ કરવો નહિ, તે વગુત ઉચ્ચ પ્રકારની ધર્મકથા જ
 છે અત્ર માયાજ્ઞાનપુરસ્કાર શબ્દનો પ્રયોગ કહેલો છે, તે પાદનની વિશુદ્ધતાની
 અવેક્ષાથી જ કરેલો છે શાસ્ત્રત્રયોમા નિષ્પ્રયુતા મેળ-યા પત્રી જિજ્ઞાસુ
 ઓની મહામા વ્યાખ્યાન આપવું, ઉપદેશ નવો, અને એ રીતે ધર્મની
 અભિવૃદ્ધિ કરી તે તો વિરુદ્ધ ધર્મકથા જ છ આકર્ષક અને તાત્ત્વિક
 કથોની ગ્યતા કરી અને ધર્મના આદિત્યનો પ્રચાર કરવો એ એ ધર્મ-
 ધ્યાના બને બને આધુનિક લેખાય, છતા તેની ઉપયોગિતાની પાઈ ના
 કરી શકે તેમ નથી જે રખતે મહાત્મીર ભગવાને ઉપદેશ કયો હતો તે
 વખતે ત્રયતોખનની કે ત્રયપ્રચારની પ્રવૃત્તિ અસ્તિત્વમા નહોતી, સૂત્રો
 ત્રયકાર થયા ત્યાગપત્રી ત્રયો પી મુદ્દર પ્રતો કરીને તેનો પ્રચાર કરવાની
 પ્રયા ઉપકારક લેખાના લાગી, અને સુત્રો શ્રોતાઓ તથા અભ્યાસીઓને
 સુગમ અને તેટલા માટે તે ઉપર લાખ્યો પીઠાઓ, ચૂર્ણોઓ અને દૃશ્ય
 પૃથક્ કથોની રચના થઈ ઘમ્મકહનો હેતુ ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનો હતો
 અને ત્રયગ્યના તથા ધર્મસાતિત્યનો પ્રચાર પણ ઉપદેશનો હેતુ મારવા
 માટે આધુનિક અમથનુ અનુદાન આધન દોર્લ તેનો મમાવેશ સ્વાધ્યાયરૂપી
 તપની અદ્ય કરવામા અને એ તપાચરણનુ મુનિઓને માટે વિધાન કરવામા
 ત્રયકારે સુધારિત કાર્ય કરેતુ લેખાશે એ નિસસય છે એટલુ ખરૂ છે કે
 ધર્મકથાના આ બધા ઉપબોધો પણ મુનિને માત્ર 'તપ' રૂપે જ અસ્તિત્વમા
 ગે અને સયમમા વિશેષ કરે તેની પ્રવૃત્તિરૂપ બની ન જાય સ્વાધ્યાયના
 એ મર્ત પ્રકારોનુ અનુદાન કરવામા આવે પણ સયમીનુ ધ્યાન તો
 તેમાથી થતી તપસસિદ્ધિ તપ્ત જ લાગી ગેટલુ દોષ (૧૮૬-૧૮૭)

[હવે જ્ઞાનના આઠ આચારો વિશે કહે છે કે જે આચારોનુ પાલન સ્વાધ્યાય
 રૂપી તપની સુવર્ણસિદ્ધિ માટે આવશ્યક છે]

જ્ઞાનાચારાટકમ્ । ૧૮૮ ॥

અસ્વાધ્યાયવિવર્જનેન પઠન સ્વાધ્યાયકાલે સદા ।
ગુર્વાદો વિનય વિધાય તદપિ પ્રેમ્ણા પ્રકૃષ્ટેન વૈ ॥
કાર્યં યોગ્યતપો ગુરોરુપકૃતેનો વિસ્મૃતિ સર્વથા ।
શબ્દાર્થોભયશુદ્ધિરપઠનાચારા ઇમે શોભના ॥

જ્ઞાનના આઠ આચાર,

ભાનાર્થ—અધ્યાય કાર્ય-અસત્ક્રમ ટાળીને-શાસ્ત્રનું પઠન કરવું
અધ્યાપક-શુવાદિકનો બરાબર વિનય સાચવીને બધાનું, જે બધાવાનું હોય
તેના ઉપર ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ રાખી-શ્રિપૂર્વક બધુંનું, શાસ્ત્રના આનાવા પ્રમાણે
ઉપધાન તપ કરવું, બહાનવામાં જેને પરિશ્રમ લીરો હોય તેવા અધ્યાપક-
વિદ્યાશુરનો ઉપકાર કોઈ પણ રીતે જૂનવો કે ગોપવો નહિ શાસ્ત્રના
પાઠનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો, અર્થમાં લેશમાત્ર ફેરફાર ન કરવો અર્થોત્તર
શુદ્ધ અર્થ કરવો, શબ્દ અને અર્થ બંધની શુદ્ધિ માયવરી એ જ્ઞાનના
આઠ આચાર શાસ્ત્રમાં કહેલા છે તેનો ઉપયોગ કરી શાસ્ત્ર બધુવાર
વિદ્યા સુશોભિત થાય છે (૧૮૮)

વિવેચન—અત્ર વિવરણ સાથે જે આઠ જ્ઞાનાચાર કહેલા છે તે
નાશ્રમાં મહાપ્રમા નીચે મુજબ કહ્યા છે કાલે ક્ષિણે ચક્રમાણે ઉપદ્રાણે તદ્
નિન્દવણે । વંજણ ભર્ય તદુમણે બઠવિદ્યા નળમાયારો ॥ (૧) વેદાનુયાયીએ
જેને ‘અનધ્યાયી’ કહે છે, તેને જળ શાસ્ત્રમાં અમનક્રમ—અનધ્યાય
કહે છે આ અમનક્રમ તે એવો સમય હોય કે જે વખતે શાસ્ત્ર
વાચન-પઠન થાય નહિ અને કરીએ તો ગણભાગી થઈએ જૈન શાસ્ત્ર
કર અસત્ક્રમ કરી છે નજીકમાં દાડકા, માત્ર લોહી કે વિદ્યા પડી હોય
રમજાન હોય ચક્રમદલ્ય કે સૂર્યમદલ્ય હોય, કોઈ મોટા માણસ મર
પામ્યો હોય, રાત્રીમાં કોઈ વિદ્યા હોય નજીકમાં પર્વતોનું કનેવર હોય
તાશ ખયા હોય શિયાઓ રાત્રી થઈ હોય, અગ્નિને ગાજનીજ, વીજની

મોકાં થાય બીજાવધાદય વખતે ચાર નહી, આગસમા નરીન ચિન્દ થાય, ધુમમ પડે, જાગ પડે, તોફાની પવન વાય, અસાક સુદ ૧૫ અને વદ ૧ ભાદરવા સુદ ૧૫ અને ૪૬ ૧, કારતક સુ ૧૫ અને વ ૧ ચૈત્ર સુ ૧૫ અને વ ૧, સુર્યો ૫ પહેલા મે ઘડી, મધ્યાહ્ને મે ઘડી, માગે મે ઘડી અને મધરાત્રે મે ઘડી એ બરીસ કાળ આધ્યાયો માટે અલગ એકને દોષપૂર્ણ હોય તેનો ત્યાગ કરીને ઇતર મળતાય કાગમા યાત્રાનુ પાત-પા ન કરવું (૨) શિક્ષણ આપનાર અધ્યાપક કિંવા ગુરુ પ્રત્યે સૂચ્ય વિનય રાખીને યાત્રાનુ અધ્યયન કરવું વિનયગ્રામી તપને વિરે પૂર્વે દેવામા આવેલું જ છે (૩) અભ્યામના વિનયનુ બહુ માન કરીને એને કે ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમપૂર્વક અધ્યયન કરવું શ્રિ વિના કેળવેલી પેઠે અધ્યયન કરવું તે નિર્ઘર્ષ છે અને જ્ઞાન જેવી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુની અવગણના છે કહ્યું છે —

इग दु नि मासस्वयण सवच्छरमयि अणमिओ हुज्जा ।

સમ્માય જ્ઞાણ રહિઓ યગોવાસકર્ક પિ ન ઝમિજ્જા ॥

અર્થાત—એક માસ, મે માસ ' ૪૬ મામના માસક્ષપયુ ૮૦ અથવા એક ૪૫ સુધી આગમણ કરે, પણ જો તેનો આધ્યાય ધ્યાન દિન હોય, તો એ ઉપરાસતુ પણ ફગ મળવતો નથી (૪) અધ્યયનના વિપત્તી ઉપર દ્રષ્ટિ રાખીને આચાર્ય કે ગુરુ જે કાર્ક તપ કરવાનું હશે તે તપને ઉપધાન દેવામા આવે છે આલુ ઉપધાન તપ ૮ વાથી જિજ્ઞાસુની શુદ્ધિ અને શક્તિ નિર્મળ થાય છે અને વધી અધ્યયન માટેની તેની જિજ્ઞાસાની દસોગી પણ મારી પેઠે થાય ૭ સુધ્ રીતે ઉપધાન વહીને આધ્યાય કરનાર વિશેષ નિર્મળ ચિત્તનામો માધુ બને છે આધ્યાયમા તેની શક્તિ એકાગ્ર થાય છે અને જેવી સેવા તે માનની કરે છે તેવી જ મેવા તેની કરના માન તેની દલુરમા ઉપગ્ધિન થાય છે (૫) અધ્યાપક કે વિદ્યા-ગુરુનો ઉપકાર જૂલી જવા નહિ કે ગોપવત્રો નહિ એ પણ માનનો પ્રશન્ત આચાર છે કોર્ક વાગ તીન શુદ્ધિનો શિષ્ય ગુરુ કે અધ્યાપકને આગળ વધી જાય છે, કિંવા કાષ્ટ ઉ-૭

પણ જ્ઞાન મદલું કરવાની જિજ્ઞાસુને જરૂર પડે છે તેવે મમરે શુર કે અધ્યાપનો ઉપકાર જૂનવો નહિ કિંવા તેમના ઉપકારને કબૂલ રાખના લખતુ કે દનકે માનતુ નહિ (૬) સાચના મૂળ પાઠનો મુદ્દ ઉચ્ચાર કરવો (૭) અર્થમાં પણ મુદ્દના જાળવરી લેશ પણ ફેરફાર કરવો નહિ અને (૮) મૂળ તથા અર્થ ઉભયની મુદ્દતા એકમગ્ધી રીતે જાળવીને અભ્યાસ કરવો કે જેથી રહ્યું ને મ્યાને મગ જેવા દામ્યજનક અને દોષપૂર્ણ પ્રયોગો થતા અગ્રહી જાય આ પ્રમાણે આઠ આચારો મહિન જે જ્ઞાનની ઉપામના કરવામાં આવે તો આધ્યાયકથી અનુપમ નવની મિદિ જિજ્ઞાસુ કરી શકે છે

દૃષ્ટાન્ત—શુરનો ઉપકાર ગોપનાગનું એક દૃષ્ટાન્ત અથ ઉપયોગી થયે એક નીતિ કહિ એક જગતો બેરો બેરો માહનાનો શિકાર કરતો હતો પાળીમાં ગમતા માહનાના રોગા ઉપર તે કાગમી ગ્રન્થ મારતો અને એના માહનાને જ ચાચમાં લઇ બીજા નાપ ચાર માહનાને પોતાના નહેરની હેઠળ દયાની રાખતો પત્રી એક પછી એક માહનાને પગથી ઉચે ઉઠાણીને જગતો પોતાની ચાચમાં ઝીરી લેતો । નીતિ સામે કહિ બેરો એ બીન જગનાની આ શિકારની કળા જોઈતો તાજુમ થયો તેણે પણ જગનાતુ અગ્રસ્ત કરવા માડ્યું નહિ પગથી ઠાકરા વીળીને તે હાથરડે ઉચે ઉઠાગતો અને પત્રી તે કાગને મ્હોથી ઝીરી લેતો ધીરે ધીરે ઠાકરાને મ્હોમાં અને પત્રી ઘનમાં ઝીરી લેવાની કળા સિદ્ધ થઇ ત્યારે તેણે કાગને જ ને લોખડના ખીનાને ઉઠાગી મ્હોમાં ઝીરી લેવાની ટેન પાડી તેથી આગળ વધીને તેણે ધરી ઉઠાગી મ્હોથી ઝીરી લેવાની કળા માધી અને છેલ્લે ત્યારે તેણે એ કળાપર સારી પેઠે પ્રજ્ઞત્વ મેળવ્યું ત્યારે ખુલી તત્વારને ઉચે ઉઠાગી તેની આ પિને ઘાતથી પકડી લેવાને પ્રયોગ સિદ્ધ થયો પત્રી એ બીન રાજ ગજવાડાઓમાં ફરી પોતાની આ કળા મનાવવા અને જાડું માન-પાન મેળવવા લાગ્યો એક રાજ તેના આ પ્રયોગથી ખૂબ નસન થયો અને તેણે પૂછ્યું કે ‘ હે બીન ! તને આવી મુદ્દ કળા કયા શુરએ શીખરી ? ’ આ પ્રશ્ન સાંભળીને બીન વિચારમાં

પડી ગયો! ખરી રીતે તે એ કળા મગના પામેથી જ નીખ્યો તેનો પગનું
એ વાન કહેવાથી પોતાનું માન ધરી જશે એવી ધાગાથી તેણે કહ્યું
' આ કળા તો તું ધણા વર્ષના પરિશ્રમથી મારી મેળે જ નીખ્યો છું '
તાનએ કહ્યું ' ત્યારે એ ત વા નો પ્રયોગ મન એક સાર ફરીથી જી
મનાવ મને હજીએ જોવાની હોશ રહી ગઈ છે ' ગુરુના ઉપકા ને ગોપ
રીતે અમલ્ય કથન કરવાનો દોર ફરી ચૂકેનો બીન ખીથી ત વા? ઉપકાને
ઝીલી કરવાનો પ્રયોગ કરવા તૈયાર થયો પેતાની આ અવધિમિદ્ધ કળા
માટે રાજાને પોતાને માટે ખૂબ માન ઉત્પન્ન થયું હ એવા ખ્યાલથી
અધમથી તેણે એ છતાંથી જ ત વા? ઉજળા પ ન્તુતત્વા નીતે આવ
તા જ તેના ધમકે તેની માટે બૂનવી મો તત્વા? નથી પકડાવાને
ખાતે સીરી તેના નાક ખાતે હો પર આવના તે મખત રીતે ધાયન થઈને
મૃત્યુ પામ્યો (૧૮૮)

[હવે સ્વાધ્યાય તપના ઉપસદ્ધારમા ઉત્તરોત્તરેવા વિવેચનો અભ્યાસ કરીને
સ્વાધ્યાયની સિદ્ધિ કરવી તે વિષે ન ચમત્ કહે છે]

સ્વાધ્યાયનિષ્ઠા ૧ ૧૮૯ ॥

જ્ઞાનાચારસમાદરેણ ચરણદ્રવ્યાનુયોગૌ પુરાઽ—
ધીત્યાઽધ્યાત્મવિચારશાસ્ત્રજલધે પીત્વા ચ તત્ત્વામૃતમ્॥
સમ્પાદ્ય સ્થિરતા ધિયો વિમલતા ચિત્તપ્રસાદ તથા ।
પ્રાપ્તવ્ય જનિતોત્તરોત્તરગુણૌ સ્વાધ્યાયનિષ્ઠાપનમ્ ॥

સ્વાધ્યાયની મિદ્ધિ

આનાર્થ તથા નિવેચન—પૂર્વે જે જ્ઞાનના આઠ આચાર કલા
છે તેનો સમ્યક્ પ્રકારે માર કરીને મયમધારીએ પ્રથમ ચરણાનુયોગ
અને દ્રવ્યાનુયોગનું અધ્યયન કરવું ચરણાનુયોગ એટલે માધુ જનોના
આગ અને દ્રવ્યાનુયોગ એટલે આ જગતમાના સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સ્વપ્ના-
રૂપ મયમી પડેના પોતાના આચારમા દર

પણુ જ્ઞાન ગ્રહણ કરવાની જિજ્ઞાસુને જરૂર પડે છે તેવે અમથે શુદ્ધ કે અધ્યાપકનો ઉપકાર નૂતનો નહિ કિવા તેમના ઉપકારને કબૂત રાખના લગતુ કે ૧૧૬ માનતુ નહિ (૬) સાક્ષના મૂળ પાદનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો (૭) અર્થમા પણુ શુદ્ધતા જાળવવી લેશ પણુ ફેરફાર કરવો નહિ અને (૮) મૂળ તથા અર્થ ઉલ્લેખની શુદ્ધતા એકમરખી રીતે જાળવીને અભ્યાસ કરવો કે જેથી રક્ષ ને મ્યાને સમજ નેના દ્વામ્યજનક અને દોષદૂર્ણ પ્રયોગો થતા અટકી જાય આ પ્રમાણે બાહ્ય આચારો સહિત જો જ્ઞાનની ઉપાસના કરવામા આવે તો સ્વાધ્યાયરૂપી અનુપમ તપની મિદ્ધિ જિજ્ઞાસુ કરી શકે છે

દૃષ્ટાન્ત—શુદ્ધનો ઉપકાર જોષવનારનુ એ- દૃષ્ટાન્ત અત્ર ઉપયોગી થો એક નીને મઠે એક જગતો મેલો બેસે માગનાનો મિકાર કરતો ૧૦૦ પાણીમા રમના માજનાના ટોળા ઉપર તે કાગળી નુપ મારતો અને એ ૧૬ માજનાને જ આચમા લઈ બીજા નુપ ચાગ માજનાનો પોતાના નરોળની દેઠા દમાની ગમ્મતો પડી એક પડી એક માજનાને પગથી ઉચે ઉઠાગીને જગતો પોતાની આચમા ઝીની રેતો । નીને સામે ઝાંઠે મેડેતો એક બીજા જગનાની બા શિ રતી કળા જોધને તાલુખ થયો તેણે પણ મજનાનુ અનુકરણ કરવા માજુ ની પગથી કાકરા વીણીને તે દાથવડે ઉચે ઉઠાગતો અને પડી તે કાગને મેલો ઝીની રેતો ધીરે ધીરે કાકરાને મેલો અને પડી દાનમા ઝીવી લેવાની કળા સિદ્ધ થઈ ત્યારે તેણે કાકરાને જ ને લોખળા ખીનાને ઉઠાળી મેલો ઝીની લેવાની ટેવ પાડી તેથી આગળ વધીને તેણે જરી ઉઠાળીને મેલો ઝીની લેવાની કળા માધી અને છેલ્લે બ્યારે તેણે એ કળાપર સારી પેઠે પ્રભુત્વ મેળુ ત્યારે ખુની તત્વારને ઉચે ઉઠાળી તેની આગીને દાતથી પગડી લેવાનો પ્રયોગ સિદ્ધ થયો પડી એ બીજા રાજ રજવાડાઓમા કરી પોતાની આ કળા મનાવવા અને જુ માન-પાન મેળવવા લાગ્યો એક રાજ તેના આ પ્રયોગથી ખૂબ ગ્રસન થયો અને તેણે પૂછ્યું કે હે બીજા ! તને આવી સુદ કળા કયા શુરુએ શીખવી ? ” આ પ્રશ્ન સાંભળીને બીજા વિચારમા

પડી ગયો ખરી રીતે તે એ કળા જગના પાસેથી જ લીખ્યો હતો પરંતુ
એ વાત કહેવાથી પોતાનું માન ધનિ જગે એની ધાગપાથી તેણે કહ્યું
“ આ કળા તો હું ઘણા વર્ષના પરિશ્રમથી મારી મેગે જ લીખ્યો છું ”
રાજાએ કહ્યું “ ત્યાં એ તત્વાગ્ના પ્રયોગ અને એક વાગ ફરીથી કરી
ખનાવ અને દહએ જોવાની દોષ મહી ગઈ છે ” પુરના ઉપમગને ગોપ
વીને અમત્ય કથન કરવાનો દોષ કરી ચૂકેનો જીન ફરીથી ત વાગ ઉ ગાગીને
મીઠી લેવાનો પ્રયોગ કરવા લેવાર થયો પોતાની આ રમ્યમિદ્ધ કળા
માટે રાજાને પોતાને માટે ખૂબ માન ઉત્પન્ન થયું છે, એવા મ્યાનથી
-વમકથી તેણે એ ૭ ડટાથી જ તત્વાર ઉત્તમી પરંતુ તત્વાર નીચે આવ-
તા ૪ તેના ધમકે તેની ચોટને જૂનરી અને તત્વાર દાતથી પકડાવાને
જ ન ગીધી તેના નાક અને હો પર આવના તે સખ્ત રીતે ધામન થાને
મત્યુ પામ્યો (૧૮૮)

[હવે સ્વાધ્યાય તપના ઉપસહારમા ઉત્તરોત્તરકેવા વિષયોનો અભ્યાસ કરીને
સ્વાધ્યાયની સિદ્ધિ કરવી તે વિષે અથકાર કહે છે]

સ્વાધ્યાયનિષ્ઠા । ૧૮૯ ॥

જ્ઞાનાચારસમાદરેણ ચરણદ્રવ્યાનુયોગૌ પુરાઽ-
ધીત્યાઽધ્યાત્મવિચારદાઽજલધે વીત્વા ચ તત્ત્વામૃતમ્ ॥
સમ્પાદ્ય સ્થિરતા ધિયો વિમલતા ચિત્તપ્રસાદ તથા ।
પ્રાપ્તવ્ય જનિતોત્તરોત્તરગુણૌ સ્વાધ્યાયનિષ્ઠાપનમ્ ॥

સ્વાધ્યાયની મિદ્ધિ

ભાનાર્થ તથા વિવેચન—પૂર્વે જે જ્ઞાનના આદ આચાર કહ્યા
છે તેનો ગમ્યક પ્રમરે આ ૭ કરીને સમગ્રધારીએ પ્રથમ ચગ્લાનુયોગ
અને કન્યાનુયોગનું અધ્યયન કરવું ચગ્લાનુયોગ એમને સાધુ જનોના
આચારનું સાસ્ત્ર અને ન્યાનુયોગ એમને આ જગત્માના સ્થૂળ પાયા-
નું જ્ઞાન વ્યાપરે સમગ્રી પરના પોતાના આચારમા દર અને નિર્દોષ

અને નિરૂદ્ધ અવસ્થા છે એ વાતે વિશિષ્ટ, ચાતાચાત, લિષ્ટ અને સુલીન એવી ચિત્તની આઠ અવસ્થાઓ છે એમની એકાગ્ર અને નિરૂદ્ધ કિંવા શિષ્ટ અને સુલીન એ બે અવસ્થાઓ દોષરહિત થએલા ચિત્તની ધ્યાન માટેની મુમુક્ષુ અવસ્થાઓ છે, અને બાકીની અવસ્થાઓ તે દોષયુક્ત ચિત્તની ભૂદ્ધિ ભૂતી અવસ્થાઓ છે આ અવસ્થાઓને લીધે ચિત્તમાન-મના મોનોના પ્ર-ગે આ વ્યોદેમા દર્શાવેલા છે પતનજનિતા અભિપ્રાય મુમુક્ષુ ચિત્તમા વિશેષ ઠગનારા અતરથો નવ પ્રકારના છે—આધિસ્થાનગત્યપ્રમાદ-લક્ષ્યાવિરતિપ્રાપ્તિર્દર્શનાઞ્ચમૂલિસ્તદ્વાનકસ્થિતવાનિ ચિત્તવિક્ષેપાસ્તેઽતરાથા ॥

આધિ સ્થાન (મૂળતા), સંસય, પ્રમાદ, આત્મ, અવિરતિ, પ્રાપ્તિદર્શન, અનુબંધભૂમિત્વ અને અનવગ્ધિતત્વ એ નવ ચિત્તના વિભેદો છે અને મહંતુ ઠાનમા અતરાથો છે જેવી રીતે આ નવ અતરાથો ચિત્તની ક્ષિત મૂલ અને વિશિષ્ટ અવસ્થાના અકુરો છે, તેવીજ રીતે તે ત્રણ અવસ્થાના અકુરો અત્ર દર્શાવેલા આઠ દોષો પણ છે મક્ષેપમા કહીએ તો પતનજનિતો અપાવેલા નવ ભેદો અને આ આઠ દોષો કે જે હુરિમદ્ સરિએ કરેલી વર્ગજ્ઞાને અનુસારે છે તે લગભગ સમાન ભૂમિકા રોકે છે ધ્યાન કિંવા અન્ય ધર્મો નુશાન પડે અત કરણમા નાનિ ઉત્પન્ન થાય-વિપાદ થાય તે ચિત્તનો પ્રથમ દોષ છે કોઈ વાર દેહમા આધિ અગ્નિત્વ ધગવતો હોવાથી કે થાવ નાગવાથી એની ગ્નાનિ ઉપજે છે અને તે ગ્ધિતિ ધ્યાન માટે ઈષ્ટ નથી ચિત્તમા કોઈ પ્રકારની વૃત્તિ કે ઇન્દ્રિયી ઉદ્ભવ-નિતા ઉપજે તે તેના બીજો દોષ છે પતનજનિ જેને અવિરતિ દોષ કહે છે તે આ જ પ્રકારનો છે કોઈ અનુદાનવૃત્તિ સ્વરૂપ આપુ હશે કે તેવુ હશે એમ ચિત્તમા મદેદ થયા કરે અને આધનને અસાધનરૂપ તથા અસાધનને સાધનરૂપ માનીને કંઈને બે કે કોઈ કરે તે પ્રાપ્તિ નામનો ત્રીજો દોષ છે પતનજનિએ કહેના આન્નિર્ગન અને સમ્યક નામનો દોષોનો સમાવેશ આ એમ દોષની ગણતરીમા થાય છે અચળતાને ચોથો ઉત્થાન-અનવિચનતા ઉત્પન્ન થાય અને શેષ-એક અનુદાન છાંડીને બીજા અનુ ઠાનને પકડવા દોડવાનું મન થાય તે ચિત્તનો ચોથો તથા પાંચમો દોષ છે આ બેઉ દોષો પતનજનિએ કહેના અનવગ્ધિતત્વના રૂપ રૂપ છે અથાત

ચિત્તની મર્યાદાના પાંચામરૂપ છે એક જ અનુદાનમાં મુગાઇ મહી
 ત્યાગપ્રીતિના અન્ય અનુદાન તરફ ઉપેક્ષાદષ્ટિ રાખે એટલે આત્મિક ઉપજે,
 જે પનજનિએ કહેલા પ્રમાદ તથા આનંદ્ય રૂપી ગેરોતુજ પાંચામરૂપો
 પનજનિએ કહેલો આનંદ્યશ્રુતિભવ નામનો ચિત્તોપ સાધકના ચિત્તને
 અનંતોત્તર વડે મહિમુષ્ય રાખે છે, તેની જ રીતે અનકહેલો અન્યમુદ નામનો
 સાતમો ગેય ચાતુ અનુદાનમાં સાધકને અમરુદ અને અશ્વિમાન ગામી
 દરૂ મના અનુદાનમાં ગગ ઉપજવે છે અને છેલ્લે સંતુળનનું ઉત્થા
 પન-ઉચ્ચ કંગાવનારો રૂપ નામનો દોષ તો પનજનિએ કહેના સ્થાન-
 મૂના-નિતર્યાકમગ્નતા ની ભૂમિમાં આવે છે આ ઉપજન પનજનિ દુષ્પ,
 મનઝોમ મગનુ અગ્નેયત્વ, અને શ્વાસ પ્રશ્વાસના વિગેરેને પણ ચિત્તના
 દોષો તરીકે ગણાવે છે, પરંતુ મથકે અત્ર એ દોષોની જૂની મથુત્રી કરી
 નથી અને આગળ જતા મન તથા પ્રાણનો સળધ સાધવા માટેનું અગનું
 અગ્નેયત્વ મેળવવા માટે આમનસિદ્ધિનું, શ્વાસપ્રશ્વાસના દોષદુષ્પ માટે
 પ્રાણાયામનું વિધન કરેલું છે તે એ વિશિષ્ટ દોષોનું વિરેચન કરવાનો હવે
 માગવા માટે છે આ બધા દોષો ચિત્તના સ્વાભાવિક દોષો છે એને તે
 મનુષ્યના સ્વભાવની સાથે જ જન્મેલા છે મનુષ્યસ્વભાવ મત્વ, રજસ અને
 તમસ એ ત્રણ ગુણોનો બનેલો છે એટલે એ ત્રણ ગુણોના જૂના જૂના
 ઉપેક્ષાગ પોતાનો ધમ ચિત્તરૂપી ક્ષેત્રની બહાર બળવે છે ભગવદ્ગીતામાં
 કહે છે —

સર્વદ્વારેપુ દેહેઽસ્મિન્ પ્રકાશ ઠપજાયતે ।

જ્ઞાન યદા તદા વિદ્યાદિવૃદ્ધ મત્યમિત્યુત્ત ॥

હોમ પ્રવૃત્તિરારમ્મ કર્મણામશ્મ ક્ષપ્પહા ।

રજસ્યેતામિ જાયન્તે વિવૃદ્ધ મરતર્થમ ॥

અપ્રવાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ પ્રમાદો મોહ યથ ચ ।

તમસ્યેતામિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે કુરુતન્દન ॥

અર્થાત્—આ દેહમાં સર્વ ઉદ્રિયોમાં બ્યારે જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ

થાય છે, ત્યારે ચિત્તમાં મત્યગુણો વિરે પેલો છે એમ સમજવું

રત્નોગુણની વિશેષ વૃદ્ધિ થયે લોભ, પ્રવૃત્તિ, ક્રોધોનો આરભ, અશાન્તિ અને ધુન્ડા ઉત્પન્ન થાય છે ચિત્તમા તત્ત્વોગુણની વિશેષ વૃદ્ધિ થયે જ અપ્રમાદ, અપ્રવૃત્તિ, પ્રમાદ તથા મોહ ઉપજે છે આ ઉપરથી સમગ્રરો કે ચિત્તમા સત્ત્વગુણ પ્રધાન હોવા છતાં જ્યારે તેમા રજસૂ અને તમસૂ વિશેષ વ્યાપે છે અને સત્ત્વને ઝાંણુ બનાવી પોતે પ્રધાન બને છે, ત્યારે તેની ક્ષિપ્ત, વિક્ષિપ્ત તથા મુદ્ધા થાય છે, અને ઉપર જણાવેના આડે દોષો પોતાનો વ્યાપાર ચનાવે છે ચિત્ત ત્રણે ગુણેનુ બનેલુ હોવા છતાં એ ગુણોમા પ્રધાન કે ગૌણ બનવાનો ધર્મ રહેલો છે જ્યારે ચિત્તની ગ્થિતિ એવી થાય કે તેમા સત્ત્વગુણ જ પ્રધાન બને અને રજસૂ તમસૂનું નિરોધાન થાય ત્યારે જ ઉપર જણાવેના દોષો સ્વભાવની સાથે જન્મેલા હોવા છતાં નિરોધાન પામે અને ચિત્તક્ષેત્ર ધ્યાનરૂપી યોગપ્રક્રિયાને માટે વિશુદ્ધ બનીરહે ચિત્તની એની નિરોધ અવસ્થા ત્યારે જ સિદ્ધ થાય કે જ્યારે તે સત્ત્વપ્રધાન બને અર્થાત્ એકાગ્ર અને નિરુદ્ધ બને પદ્મજનિએ યોગચિત્તવૃત્તિનિરોધ એવુ જે એક મહત્ત્વનુ સૂત્ર કહ્યુ છે તે નિરોધ આની દોષરહિત કિંવા એકાગ્ર અને નિરુદ્ધ ચિત્તાવસ્થામા જ શક્ય છે (૧૯૦-૧૯૧)

[ચિત્તની દોષરહિત કિંવા સમસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું? પદજલ્દિ તે દોષો દૂર કરવાને-તત્પ્રતિરોધાયમેકતત્ત્વાભ્યાસ-એમ એક તત્ત્વનો અભ્યાસ કરવાનું કહે છે એ એક તત્ત્વ કયું? તે બુદ્ધિ બુદ્ધિ તત્ત્વો શુભવે છે અને તેમા લીલારાગવિષય ચિત્તમ્ તથા યયાગિમતધ્યાનાદ નો પશ્ચ સમાવેશ કરે છે આ બ્રહ્મ અભ્યાસ ની એલી અધિકારે ગ્રહણ કરી છે અને તદ્વિષયક વિદ્યાનર્માં આગળ વધવા માટે ધ્યાનસિદ્ધિના અવલ બન રૂપ આસનસિદ્ધિ વિરે પહેલા કહે છે]

આસનાનિ । ૧૧૨ ॥

પર્યદ્વોત્કટિકાબ્જવજ્રલકુટાદ્ગોત્સર્ગવીરાસન-
ગોદોહાસનભદ્રકાસનમિતિ ધ્યાનાસનાન્યૂચિરે ॥

યથજ્ઞાતિ સુખાસન સ્થિરતયા તસ્યેવ તેષ્વાદરો ।

હેય કષ્ટદમાશન પ્રથમતો ધ્યાનાચલારોહણે ॥

આસનના પ્રકાર

જ્ઞાનાર્થ—પરિકામન, ઉત્કટિકામન, અન્ગ-કમલામન, વજ્રામન, ષડાંગમન, કાયોત્તમગામન, વીરામન, ગોદાહામન અને ભદ્રામન એ નવ આસનના આમન કલા છે તથાપિ પ્રાણમાં ધ્યાનરૂપ પર્વત ઉપર ચંદ્રા માટે એમાનું જે આમન સુખરૂપ ભાસે અને જે આમને વધારે સ્થિર ગદી શકાય તેનો પ્રથમ આદર કરવો અને કષ્ટ આપનાર આસનનો ત્યાગ કરવો (૧૯૨)

૧ વિવેચન—ચિત્તની દોષરહિત કિંવા અમગ્નિચિત્તની સાધના તે ધ્યાનનું પ્રથમ પાદ ત્રિશ પગનું છે, એટલે ધ્યાનને માગે વળસાથી તે દોષો દૂર થવાની સાથે સાથે ધ્યાનસિદ્ધિ પણ ઉપનબ્ધ થાય છે આ કારણથી ધ્યાનની પૂર્વ પીઠિકામાં ચિત્તના દોષો દર્શાવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ધ્યાનની પ્રક્રિયાથી છત્તર એવો ચિત્તદોષોના દૂરીકરણનો વિધિ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી

ધ્યાનની પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ કરતા મોટી પહેલા આસનસિદ્ધિ કરવી જોઈએ યોગના ૮૪ આમનો છે અને યોગના મંથોમાં તે બધા આસનોનો વિધિ યાવવામાં આવ્યો છે પરંતુ એ મધ્યા આસનો ધ્યાનસિદ્ધિ માટે આવશ્યક નથી, જાગૃત્ તેમાંના વજ્રામન આમનોનો હેતુ તો વાયુ ઉપર જળ મેળવવા પૂરતો કિંવા લેડ ઓ તેની સિરાઓના આરોગ્ય પૂરતો જ હોય છે આ કારણથી પ્રથમજે ધ્યાનને અર્થે હેય કષ્ટદમાસન અચાર-કષ્ટમ આસનનો ત્યાગ કરવાનું અને સુખ્યામનનો જ આગ કરવાનું કહેતું કે મધ્યજે પ્રનાહ મામન-૬૪ આમન ધ્યાનસિદ્ધિમાં વિધિ રૂપ થઈ પડે તવાથી તે પ્રમારના આમનો નિરૂપણી રેખા અત્ર પર્યાસન, ઉત્કટિકામન કમલામન, વજ્રામન તુટામન, કાયોત્તમગામન વીરામન, ગોદાહાસન અને ભદ્રાસન એ નવ આમનોને ધ્યાન માટે ઉપયોગી લેખ્યા છે એ

રત્નેશુભ્રુની વિગત વૃદ્ધિ થયે લોભ, પ્રવૃત્તિ, કર્મોનો આરભ, અશાન્તિ અને ધ્રુવતા ઉત્પન્ન થાય છે ચિત્તમા તમોશુભ્રુની વિશેષ વૃદ્ધિ થયે જ અપ્રકાસ, અપ્રવૃત્તિ, પ્રમાદ તથા મોહ ઉપજે છે આ ઉપરથી સમજાશે કે ચિત્તમા સત્વગુણુ પ્રધાન હોવા છતાં જ્યારે તેમા રજસૂ અને તમસૂ વિનય વ્યાપે છે અને સત્વને ગૌણ બનાવી પોતે પ્રધાન બને છે, ત્યારે તેની ક્ષિપ્ત, વિમિષ્ણ તથા મૂલ દશા થાય છે, અને ઉપર જણાવેના આઠે દોષો પોતાનો વ્યાપાર બનાવે છે ચિત્ત નજે શુષ્કોતુ બનેલું હોવા છતાં એ જુગોમા પ્રધાન કે ગૌણ બનનાનો ધર્મ રહેલા છે જ્યારે ચિત્તની ગ્થિતિ એવી થાય કે તેમા સત્વગુણુ જ પ્રધાન બન અને રજસૂ તમસૂનું નિરોધાન થાય ત્યારે જ ઉપર જણાવેના દોષો સ્વભાવની સાથેજન્મેવા હોવા છતાં નિરોધાન પામે અને ચિત્તક્ષેત્ર ધ્યાનરૂપી યોગપ્રક્રિયાને માટે વિશુદ્ધ બનીરહે ચિત્તની એવી નિર્દાય અવસ્થા ત્યારે જ સિદ્ધ થાય કે જ્યારે તે સત્વપ્રધાન અને અર્થાત્ એકાગ્ર અને નિરૂદ્ધ બને પુનઃજનિએ યોગક્ષિત્તવૃત્તિનિરોધ એવું જે એક મહત્ત્વનું સૂત્ર કહ્યું છે તે નિરોધ આવી દોષરહિત કિંવા એકાગ્ર બી નિરૂદ્ધ ચિત્તાવસ્થામા જ સુખ્ય છે (૧૬૦-૧૬૧)

[ચિત્તની દોષરહિત કિંવા સમસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરે? પત્તજ્ઞે તે દોષો ફરે ફરવાને-તત્પ્રતિવેષાર્થમેકતત્ત્વાધ્યાસ-એમ એક તત્ત્વનો અધ્યાસ કરવાનું કહે છે એ એક તત્ત્વ કયું? તે બુદ્ધિ બ્દ. તત્ત્વો સૂચવે છે, આ તેમ જ ચીતરાગવિપય વિરામ તથા ચયામિતતધ્યાનાદ નો પશ્ચ સમાવેશ કરે છે આ એક અભ્યાસની શ્રેણી અવકાસે ગ્રહણ કરી છે અને તદ્વિષયક વિધાનમા આગળ પધ્ધતિ માટે ધ્યાનસિદ્ધિના અવલબન રૂપ આસનસિદ્ધિ વિશે પહેલા કહે છે]

આસનાનિ । ૧૦૨ ॥

પર્યદ્વોત્કટિકાઞ્જવજ્જલક્રુટાદ્વોત્સર્ગવીરાસન-

પગના અગૂઠાને કામા દાઢથી અને જમણા પગના અગૂઠાને જમણા દાઢથી પકે વા તેને વજાસન કહે છે હરયોગમા મિદાસનને વજામન હેવામા આવે છે

લટગમન—આ આમન યોગસામ્રના પ્રયોગમા પરિચિત નથી, પણ જૈન શાસ્ત્રપ્રયોગમા પરિચિત છે જેની રીતે ગરેડાની ઉપર બાગની ગૂણુ લાવવામા આવે છે તેની રીતે મન્ત્રકનુ શિષ્યાધ્યાન અને પગ એ મેને અધાઈ દેહની ગોળ કમાન વાગાને ચિત્ર થવું તે નટ્ટામન અથવા લટગમન કહેવાય છે (દેમચદ્રાચાર્ય ૪૨ સુખામનોમા લટગમનની ગણતરી ન કરતા દામનની ગણતરી કરે છે મેસીને આગળીઓ, ગ્રંથ—પાની અને સાધના એ નજો જમીનને અડકે એવી રીતે પગ લામા કરવા તેને દાસન કહે છે 'ગાનાર્ધુષ' મા દામનનું નામ નથી)

કાયોત્તમગાસન—અન્ને શુભાઓને નીચી લાક્ટી ગળી ઊભા અથવા બેઠા કાયાની અપેક્ષા રાખ્યા વગર ગ્રહેવું તેને કાયોત્તમગામન કહે છે

વીરામન—સિદાસન ઉપર બેઠેલા અને પગ નીચા મૂકેલા હોય, ત્યારે પાગથી આમન કાની વીધા પછી તે માણુમ જેની રીતે ગ્રી સંકે તેની રીતે ગ્રેવું તેને વીગમન કહે છે આ રીગસન કાયપ્રેશ તપના સમયમા વપરાય છે નુખાસન તરીકે રીગમન એવું જાણવું કે-કામે પગ જમણા માથગપર અને કાળા માથગપર જમણો પગ, એ પ્રકારે જે એસવ તે વીગસન છે

ગોદોદિકાસન—પગના અગૂ ૧ તથા અગગાઓના આધાર પર પગનો એક ઊભો ગળી બેઠે પાનીઓ ઉપર મીવની આવે એવી રીતે રહેને ટેકવી બેઠે માથગપર બેઠે દાઢની કોળીઓને ટેકવીને એમણુ તે ગોદોદિકામન છે સહોપમા કહીએ તો માથને દોહવા માટે જેની રીતે એમણુ પડે તેની રીતે આન ધ્રુવા માટે એમણુ તે ગોદોદિકાસન જાણવું

ભગામન—સીવનીના કામા લાગમા ગામા પગની એડી પગને ઉત્તર-દાવીને રાખવી અને સીવનીના જમણા લાગમા જમણા પગની એડી

નવ આસનોમાનુ પણ જે કોઈ આસન મુમુક્ષુને સુખામનરૂપ વાગે તે જ આસન તેને ઉપયોગી મનજીવુ પર તુ ખ્યાનમાં આસનનો દેતુ દેદ તથા મનની ચચાતા, આળસ, આદિ ગુને અને તમોગુણનો નાશ કરવાનો છે આસનન રજો હન્તિ ॥ એટલે સુખામન કરવાનો હેતુ કષ્ટપ્ર આમનનો ત્યાગ કરવાનો છે પરંતુ ખ્યાન ધર્મતા આળસ કે તદ્વા આવવા લાગે એવું સુખામન આરવાનો નથી પ્રવૃત્ત નવઆમનો એરા પ્રકારના છે કે જેથી રત્નેશુદ્ધ દરે અને દેહને કષ્ટકારક થાય નહિ એ બધા આમનો મિદ્ધ કરવાનો વિધિ નીચે મુજબ છે

પર્યકામન—એક જઘાના નીચલા ભાગે પગના ઉપર મુકવે છતે અને જમણા તથા ડાબે હાથ બન્ને નાભિ પામે હયા ઉત્તર-દક્ષિણ (આગ) રાખવાથી પર્યામન થાય છે મદાવીરટેને નિવાળુ આવસરે આ આસન હતું જાતુ અને હાથને પ્રમારીને સૂવુ તેને પનર્તન પર્યકામન કહે છે

ઉત્કટિકાસન—ડેઝી નીચેના નિત મોને પગની પાનીની સાથે નીચે જમીન ઉપર આડકાલા તે ઉત્કટિકામન કહેવાય છે આ આસનમા મદાવીર ભગવાનને કેવળગાન થયુ હતુ લૌકિક ભાષામા જેને ઉભાક બેસવુ કહેવામા આવે છે તે આ જ આમન

પદાસન-કમનાસન—જમણા પગને ડાબા સાથળપર મધ્ય ભાગમા રાખવો અને ડાબા પગને જમણા સાથળપર મધ્ય ભાગમા રાખવો તથા બન્ને પાનીપર પ્રથમ ડાબો હાથ ચત્તી ગખી તે ઉપર જમણો હાથ ચત્તી રાખવો, દાનીને હૃદય મગીપે ચાર આંગળી દૂર રાખવી અને જમણો ઉપરના ઘનના મૂળના મધ્ય ભાગમા સ્થાપી નાસિકાની અગાઉ ઉપર દષ્ટિને સ્થિર કરવી (યોગસાસ્ત્રમા આ આમનને ચિત્ત, પ્રાણ તથા ઉદ્રિયોની સ્થિરતાને પ્રાપ્ત કરનાર કલ્પુ છે)

વજ્રાસન—ડાબો પગ જમણા સાથળપર અને જમણો પગ ડાબા સાથળપર સ્થાપી પગી વજ્રની આકૃતિ માફક પાછળ એક હાથ રાખી તે હાથ વડે એક પગના અગૂદા પકડવા—અર્થાત્ પીઠ પાછળ હાથ કરી ડાબા

પગના અગૂદાને ડાખા દાઢથી અને જમણા પગના અગૂદાને જમણા દાઢથી પકડવું તેને વજાસન કહે છે હઠયોગમાં મિદાસનને વજાસન કહેવામાં આવે છે

લકુડામન—આ આમન યોગશાસ્ત્રના મૂલ્યોમાં પરિચિત નથી, પણ જન શાસ્ત્રમૂલ્યોમાં પરિચિત છે જેની રીતે ગદ્યેકાંતી ઉપર ભારતી ગૂણુ દાખવામાં આવે છે તેવી રીતે મુક્તમ્બુ શિખામ્બા અને પગ એ બેને આધારે દેહની ટોળા કમાન વાળીને ચિર થવું તે લકુડામન અથવા લકુડામન કહેવાય છે (હેમચંદ્રાચાર્ય નન સુખામનોમાં લકુડામનની ગણતરી ન કરતા હકામનની ગણતરી કરે છે બેમીને આગળાઓ, ગુદ-પાની અને સ્થાન એ ત્રણે જમીનોને આડે એવી રીતે પગ લાગા કરવા તેને હકાસન કહે છે 'શાનાશ્વ' માં હકામનનું નામ નથી)

કાયોત્તમ્યામન—બન્ને જુગ્મોને નીચી લગ્નતી ગળી જમા અથવા બેગ કાયાની અપેક્ષા રાખ્યા વગર રહેવું તેને કાયોત્તમ્યામન કહે છે

વીગસન—સિદ્ધાસન ઉપર બેડેના અને પગ નીચા મૂકેના હોય, ત્યારે પાળળથી આસન કાળી લીધા પછી તે માલસ જેવી રીતે ગરી શકે તેવી રીતે રહેવું તેને વીગસન કહે છે આ વીગસન કાયકરેશ તપના સંબંધમાં વપરાય છે સુખામન તરીકે વીગમન એવું જાણુકું કે-કાળે પગ જમણા માથાગપર અને ડાખા સાથાગપર જમણો પગ, એ પ્રમાણે જે બેમ્બુ તે વીગસન છે

ગોદાહિમસન—પગના અગૂદા તથા અગગીઓના આધાર પર પગનો ફોલો જોકો રાખી બેઠે પાનીઓ ઉપર સીવની આવે એવી રીતે દેહને ટેકવી બેઠે માથાગપર બેઠે દાઢની કોબીઓને ટેકવીને બેસવું તે ગોદાહિ કામન ઈ સક્ષેપમાં કહીએ તો ગાયો ગાવા માટે જેવી રીતે બેમ્બુ થઈ તેવી રીતે ધ્યાન ધરવા માટે બેસવું તે ગોદાહિકામન જાણુકું

ભાસન—સીવનીના પ્રાણ ભાગમાં ગાળા પગની એવી થઈને ઉડવાની રીતે સીવનીના જમણા ભાગમાં જ

નવ આસનોમાનુ પણ જે કોઈ આસન મુમુક્ષુને મુખામનરૂપ લાગે તે જ આસન તેને ઉપયોગી સમજવું પરંતુ ધ્યાનમાં આસનનો હેતુ દેહ તથા મનની વ્યગ્રતા, આગસ, આદિ ગ્ને અને તમોગુણનો નાશ કરવાનો છે. આસનન રજો દૃષ્ટિ ॥ એટલે મુખામન કરવાનો હેતુ કષ્ટપ્રદ આમનનો ત્યાગ કરવાનો છે, પરંતુ ધ્યાન ધૃતતા આગમને તદ્વા આવવા લાગે એવું મુખાસન આનંદનો નથી પ્રસુત નવ આસનો એવા પ્રકારના છે કે જેથી રજોગુણ હો અને તેહને કષ્ટકારક થાય નહિ એ બધા આમનો મિદ્ધ કરવાનો વિધિ નીચે મુજબ છે.

પર્યંકામન—બેડું જઘાના નીચલા ભાગે પગના ઉપર મૂકવે. જો અને જમણો તથા ડાબો હાથ બન્ને નાભિ પાસે ઉભા ઉત્તર-વશિષ્ઠ (આન) રાખવાથી પર્યંકાસન થાય છે. મહાવીરે રહે નિરાશુ અવસરે આ આસન હતું જનુ અને હાથને પ્રસારીને સૂવું તેને પતજનિ પર્યંકામન કહે છે.

ઉત્કટિકાસન—ટેકની નીચેના નિતબોને પગની પાનીની સાથે નીચે જમીન ઉપર અડકાવા તે ઉત્કટિકાસન કહેવાય છે. આ આસનમાં મહાવીર ભગવાનને કેવળગાન થયું હતું. લૌકિક લાપામાં જેને ઉભડક બેસવું કહેવામાં આવે છે તે આ જ આસન.

પદાસન-કમનાસન—જમણા પગને ડાબા સાથળપર મધ્ય ભાગમાં રાખવો અને ડાબા પગને જમણા સાથળપર મધ્ય ભાગમાં રાખવો તથા બન્ને પાનીપર પ્રથમ ડાબો હાથ ચત્તો રાખી તે ઉપર જમણો હાથ ચત્તો રાખવો, દાનીને હૃદય મંથીપે ચાર આંગળ દૂર રાખવી અને જીભને ઉપરના ઘનના મૂળના મધ્ય ભાગમાં સ્થાપી નાસિકાની આડી ઉપર દૃષ્ટિને સ્થિર કરવી (યોગશાસ્ત્રમાં આ આસનને ચિત્ત, પ્રાણ તથા ઇન્દ્રિયોની સ્થિરતાને પ્રાપ્ત કરનારું કહ્યું છે.)

વજ્રાસન—ડાબો પગ જમણા સાથળપર અને જમણો પગ ડાબા સાથળપર સ્થાપી પગ વજ્રની આકૃતિ માફક પાછળ બેડું હાથ રાખી તે હાથ વડે બેડું પગના અગૂદા પકડવા-અર્થાત્ પીઠ પાછળ હાથ કરી ડાબ

પગના અંગૂઠાને જાગ્યા દાઢથી અને જમણા પગના અંગૂઠાને જમણા દાઢથી પણ તેને વજામન કહે છે દરયોગમા મિદાસનો વજામન કહેવામા આવે છે

વજામન—આ આમન યોગશાસ્ત્રના ગ્રંથોમા પરિચિત નથી, પણ તે શાસ્ત્રગ્રંથોમા પરિચિત છે જેવી રીતે મધે ભી ઉપર ભાગની ગૂણુ લાવવામા આવે છે તેવી રીતે મત્તમ્નુ શિખાપ્રધાન અને પગ એ મેને આવડે દેહની ગોળ કમાન વાળીને ચિય થવુ તે વજામન અથવા લગ્ન-કમિન કહેવાય છે (હેમચન્દ્રાચાર્ય નવ સુખાસનોમા લગ્નમાની ગણતરી ન કરના દાસનની ગણતરી કરે છે મેમીને આગળીઓ, ગુ હ-પાની અને સવળ એ ત્રણે જમીનને આડક એવી રીતે પણ લાગ્યા કરવા તેને દામન કહે છે 'લાનાભૂવ' મા દામનનું નામ નથી)

કાયાલગ્નમાન—અન્ને જુગ્મજોને નીચી વડની ગળી ઊભા અથવા બે। મપાની અપેમા રાખ્યા વગર ગહેતુ તેો કાયાલગ્નમાન કહે છે

વીગમન—મિદાસન ઉપર બેટના અને પગ નીચા મૂકના દોષ, ત્યારે પાછાથી આમન કાની લીધા પછી તે માપમા જેવી રીતે ગતી રાખે તેવી રીતે હેતુ તેને વીગમન કહે છે આ વીગમન કાપખેદ તપના સળધેમા વપરાય છે સુખાસન તરીકે વીગમન એવું જાણતું કે-ડામે ૧૪ જમણા માથાગપર અને જાગ્યા સાથગપર જમણો પગ, એ પ્રમાણે જે બેમત તે વીગમન છે

ગોદાદિમાસન—પગના અંગૂઠા તથા અંગૂઠાઓના આધાર પર પગનો ફેલો જામો ગળી બેઠું પાનીઓ ઉપર સીવની આવે એવી રીતે દેહને ટેમ્વી બેઠું માથાગપર બેઠું દાઢની કોણીએને ટેકવીને બેસતુ તે ગોદાદિ-માન છે સહેપમા કદીએ તેા ગાપને દોહવા માટે જેવી રીતે બેસતુ પણ તેવી રીતે ધ્યાન ધરવા માટે બેસતુ તે ગોદાદિમાન જાણવુ

લદાસન—મીઠવી મા ડાગ્યા લાગમા ડાગ્યા પગની એડી પગને ઉદ ટવીને ગૂંપવી અને સીવનીના જમણા લાગમા જમણા પગની એડી

પગને ઉઠાવીને રાખવી જન્ને પાદતથોનો સપુટ એ રીતે થઈ જવા પછી તે ઉપર બેમી મેઢિ દાઢના આગળા આપમમાં ભરાવી ત્યા પગ ઉપર રાખવા તે બદાસન કહેવાય છે કવિન આમનો વડે સરીંગો શ્રમ થયો હોય તો તે શ્રમને આ આમન દૂર કરે છે (‘સાનાર્થુવ’ મા ‘ભનામન ને સ્થાને ‘ સુખાસન ’ નામ આપ્યું છે)

આમાનું કોઈ પણ આસન દીર્ઘ મયયસુધી સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવો આવશ્યક છે, અને તેટલા માટે અથમરે સ્થિરતા શાન્દનો પ્રયોગ કયો છે આસનમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થવા વિના ધ્યાન રૂઢી રીતે સધારું નથી યોગપ્રદીપિકામા કહ્યું છે કે-કુર્યાત્તદાસન શ્વેયમારોગ્યં વાગલાય-વમ્ । અર્થાત્-ગિરતા, આરોગ્ય અને અગતાયવ સધાય તેવું જ આસન આદરવું પનજતિ પણ સ્થિરસુખાસનમ્ મુત્રવડે આમનની સ્થિરતાનો બોધ કરે છે (૧૮૨)

[આસનસિદ્ધિ કયા પછી પ્રાણાયામની દિશાનો બોધ કરવાના હેતુપૂર્વક અવકાશ પ્રાણ અને મનનો સબધ સમજાવે છે]

પ્રાણમનસો સમ્યગ્ધ ૧૧૧૩ ॥

યાવત્પ્રાણગતિર્ભવેન્ન નિયતા તાવત્સ્થિર નો મના ।
મિશ્રત્વાદુભયોર્મનપવનયો ક્ષીરામ્બુવત્સર્વથા ॥
છેદે પ્રાણગતેર્મનોગતિરપિ ચિઢન્નેવ તસ્યા પુન-
ર્વિચ્છેદે વિપર્યે સહેન્દ્રિયગતિર્નષ્ટૈવ સિદ્ધિસ્તત ॥

પ્રાણુ અને મનનો સબધ

સાનાર્થ—જ્ઞાસુધી પ્રાણની ગતિ નિયત્રિન થતી નથી, ત્યા-સુધી મન સ્થિર થતું નથી કેમકે દૂધ અને પાણીની પેઢે મન તથા પ્રાણુ પણ સર્વથા ઓતપ્રોત થઈ જએ । છે જ્ઞે પ્રાણની ગતિનો છેદ થાય તો ગતિ છે ત્યની જ સમજવી અને મનની ગતિનો છેદ થયો તો

વિષયોની સાથે ઇન્દ્રિયોની ગતિ પણ અટકી ગએલી સમજાવી, અને વિષય પ્રયે ઇન્દ્રિયગતિ અટકી એટલે ધ્યાનની સિદ્ધિ થઈ (૧૯૩)

નિરે રન—પ્રાણ શબ્દ વડે અત્ર 'વાયુ' । બોધન થાય છે જ્યાં-મુખી દેહમાં વાયુ ફરે છે ત્યાંમુખી જ જીવન છે અને એ વાયુ દેહમાંથી કયમને માટે આશ્વો જાય છે એટલે દેહનું મગ્ન થાય છે એ પ્રમાણે વાયુની ગતિ સાથે આ ગ્રૂણ દેહની જીવન્ત ગિયતિનો સબધ રહેતો ॥ એ પ્રાણુની અથાત્ વાયુની ગતિને જો નિયત-નિયતિન કરવામાં આવે તો મન પણ નિયતિન થાય છે મન અને પ્રાણુ એ દ્વય અને પાણીની પેઠે જોનડાત મગી ગએના છે હેમચક્રાયામ મન અને પ્રાણને તવિતો નીતનીતવત્ ૫૬ છે એટલે પ્રાણને નિયત કરતા મન પણ નિયત થાય છે અને પ્રાણને અનિયત રાખના મન અચળ બને છે હસ્યોગ-નવીપિકામાં કવ્યુ છે કે—

ચલે વાતં ચલે ચિત્ત નિચલે નિચલ મયેત ।

યોગી સ્થાણુસ્થમાન્નોતિ તતો વાયુ નિરોધયેત ॥

અર્થાત્—પ્રાણુવાયુ ચનાયમાન હોય છે ત્યારે ચિત્ત પણ ચનાયમાન હોય છે અને પ્રાણુવાયુ નિશ્ચય હોય છે ત્યારે ચિત્ત પણ નિશ્ચય હોય છે પ્રાણુવાયુ અને ચિત્ત એ બેઉ નિશ્ચય હોય છે ત્યારે યોગી નિશ્ચયનાને પામે છે માટે વાયુના નિરોધ કરવા જોઈએ

પ્રાણુવાયુની સ્થિતતા ઉપર મનની પણ સ્થિતતાનો આધાર હોવાથી જો પ્રાણુવાયુની ગતિનો છે કરવામાં આવે તો મનની ગતિનો પણ છે થાય એટલે કે તે ગિયત્-નિશ્ચય થાય મન નિશ્ચય થવાથી કિવા મનની ગતિનો છે થવાથી મનની આગળે અનુમનનારી ઇન્દ્રિયોની ગતિનો પણ છે થાય છે અર્થાત્ ઇન્દ્રિયો પોતાની પ્રવૃત્તિ કરતી નથી ઇન્દ્રિયો એ સ્વ વિનયની રાગી હોવાથી તેઓ હમેશા વિષય-કષાયમાં ગતિમાન હોય છે, પરન્તુ તેમની ગતિનો છે થતા તેમના વિષય-કષાય-પ્રવૃત્તિરૂપી બધા થાય છે અને એમ થતા ધ્યાનની સિદ્ધિ આપે

યાય છે આટલા કાગોથી પ્રાણવાયુની ગતિનો જે કયો જોધએ અથાત
નિરોધ કરવો જોધએ (૧૮૩)

[પ્રાણની ગતિને જે કરવો-નિરોધ કરવો એટલે પ્રાણાયામ એ પ્રાણ
યામ કેવી રીતે સિધ્ધ કરવો તે વિષે અચાર નીચેના જે શ્લોકમાં કહે છે]

પ્રાણાયામ । રેચકપૂરકકુમ્ભકા । ૧૯૪ । ૧૯૫ ॥

પ્રાણાયામ ઉપાય એક ઉદિતો ધ્યાનસ્ય સસિદ્ધયે ।
શ્વાસોચ્છ્વાસગતિચ્છિદાત્મકતયા રૂપાત પુન સ ત્રિધા ।
વાયુ કોષ્ઠગતોઽતિમન્દગતિતો નિ સાર્યતે યદ્વહિ ।
સોઽય રેચકનામકો નિગદિતો ભેદસ્તદીયોઽગ્રિમ ॥
ઘ્રાણાદ્દ્વાદશકાઙ્ગુલસ્થપવન ત્વાકૃપ્ય યત્પૂર્યતે ।
કોષ્ઠે પૂરકનામક સ મુનિભિર્ભેદો દ્વિતીયો મત ॥
નાભાદેય સ પૂર્યમાણપવનો યત્નેન યદ્રુધ્યતે ।
સોઽય કુમ્ભકનામક સુવિદિતો ભેદસ્તૃતીય પુન ।

પ્રાણાયામ રેચક, પૂરક તથા કુમ્ભક

ભાવાર્થ—મનને સ્થિત કરવા ધ્યાનની મિદ્ધિ મેળવવા માટે પ્રાણાયામ
એક ઉપાય કહાયો છે શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિનો નિરોધ કરતા ૧૫ પ્રાણ-
યામના ત્રણ પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે તેમાં કોઈકમાં મંજેન વાયુ અતિમંદ ગતિથી
ધીમેધીમે જ્યાર કાંવામાં આવે તે રેચક નામનો પ્રાણાયામનો પહેલો ભેદ
સાત્ત્વમારોએ કહેવો છે (૧૯૪) નાસિમથી જ્યાર આગળ દૂર ગયેન જલ
રતા પવનને ખેંચીને તે કોઈકમાં પૂરવામાં આવે તે પૂરક નામે પ્રાણાયામનો
બીજો ભેદ જાણવો કોઈકમાં પૂર્યાંને પવન ચત્તરડે નાભિમાં ગોળી રાખવો
તે કુમ્ભક નામે પ્રાણાયામનો ત્રીજો ભેદ સમજવો (૧૯૫)

વિવેચન—પૂર્વ શ્લોકમા જે પ્રાણની મતિના છેલી આવગયકતા
 વ્યક્ત કરી છે તેનો બાવાત્મક અર્થ એ છે કે પ્રાણવાયુની મતિનો નિર્ગોધ
 પ્રવેશ, કે જેનું નામ પ્રાણાયામ છે હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના યોગશાસ્ત્રમા
 કહે છે કે-પ્રાણાયામા ગતિચ્છેદ શ્વાસપ્રશ્વાસયોમત ॥ પદનર્જનિ પલ્લ પ્રાણુલ્લામરી
 એવી વ્યાખ્યા કરે છે કે શ્વાસપ્રશ્વાસવાગતિવિચ્છેદ પ્રાણાયામ ॥ અર્થાત્ શ્વાસ
 અને પ્રશ્વામની મતિનો વિચ્છેદ કરવો-નિર્ગોધ કરવો-તેની મતિને રોકી નેને
 પ્રાણુલ્લામ કહે છે આ નિર્ગોધના ત્રણ વિભાગ છે રચક પૂરક એવ ઉમક-
 લેતિ સ ત્રિધા ॥ રચક, પૂરક અને કુલ કરવા બનારનો વાયુ નમોગ વાટે
 અદર જાય તેને શ્વાસ કહે છે અને અદરનો અતુલ વાયુ નમકો ॥ તો
 બનાર નીકળે તેને પ્રશ્વામ કહે છે શ્વાસ વખતે બહારનો ત્રણ નાકમા થઇને
 ગળાના પાછાના ભાગમાથી કદમા થઇ ફેરમામા જાય છે કદમા જે શ્વાસ
 નથી છે તે કરોડની ગળના પાચમા મળુકાથી પીડના મીઠા મલકા સુધી
 જઇ તેના મે વિભાગ થાય છે તે દરેક ભાગ એક એક ફેરમામા જાય છે
 આ દરેક મોટા ભાગના વિભાગો થઈ ફેરમામા ચારે બાજુએ ફેરાય છે
 તેના પણ અને- વિભાગો થતા નેઓ ઘણા મૂલ્ય થાય છે અને તેઓના
 કદના વિભાગોની બાજુએ તેમજ છેડાઓ ઉપર ગેડો સૂત્ર પચોડીઓ
 હોય છે એ પાંચદશ હોઇ ફેરમાની ઉપર તથા અદર ગ્રેહી છે
 એ પચોડીઓ ઉપર લોહીની કેશવાહિનીઓની જળ પથરાએલી છે અને
 તેમા શરીરન બગડેલુ લોહી ફેરે છે શ્વાસ લીધા પછી બનારની દવા આ
 પચોડીઓમા બગાડ કહે છે તે દવા બગડેના લોહી માથે મળા જઇ
 અતુલ લોહીને તુલ્ય કરે છે આ રીતે શ્વાસ અને પ્રશ્વામથી શરીરમા અનેક
 ફેર થાય છે પરંતુ નાક વાટે શ્વાસ પ્રશ્વામ ન રતા જો અનન્યથી
 દવા ગળામા આવે તો તે હોઝરી અને આંતરપ્રમાથી પગાર થાય છે અને
 મગદાર વાટે નીકળી જાય છે બનારે હોઝરી અને આંતરકામા મોરાક
 હોતો નથી જે મોટી ઘણા દવા બગાડની કહે છે તે મુખથી આવતા
 એ મુખજાગના વાયુમચારથી બહાર નીકળી જાય છે આ
 રીતે કરનામા આવેનું પ્રાણુવાયુનું પાન જોને

એમ સમજાય છે અને તેથી પ્રાણાયામ નામિય દ્વારા જ કરવો જોઈએ પ્રાણાયામનું પ્રથમ અંગ જે રેચક છે તે ફેફસામાંથી વાયુનું રેચન નાસિકા દ્વારા કરવાની ક્રિયા છે પરંતુ આ રેચન કાગળ નિશ્ચય વડે નહિ કરતા અતિમદગતિત એટલે અત્યંત ધીરે ધીરે બરુ જોઈએ જેમથી રેચક કરવાથી બળની હાનિ થાય છે એટલે મદ ગતિથી રેચન કરવાનું કહ્યું છે હક યોગપ્રદીપિકામાં કહ્યું છે કે રેચવચ્ચ નતોડ-યન જનરેવ ન વેગત-બીજ નાદીથી પ્રાણને દળવે રળવે છોડવો-જેમથી નરિ રેચક-પૂરનો હેતુ એવો નથી કે મજાવજોહવાસ્વ રેચપૂરો સ સંયમો-લોહામ્ની ધમ્બની પેડે રેચક-પૂરક સહમથી કર્યા કરવા । જ્યારે મદ ગતિથી વાયુનું વિસર્જન કરવામાં આવે ત્યારે જ તે રેચક બને છે અને પ્રાણાયામનું અંગ બને છે પ્રાણાયામનું બીજું અંગ પૂરક છે નાસિકાથી બાર આગળને અતરે આવેના વાયુને આકર્ષીને તેને કાગળ એટલે ફેફસામાંથી માડીને નાભિના પ્રદેશ સુધીમાં જે પૂરવામાં આવે તેને પૂરક કહેવામાં આવે છે આ પૂરકવિધિ પણ મદ ગતિથી જ કરવાનો છે પ્રાણ સુવેગ વાજ્જ્ય વૃચદુરં જનૈ । અર્થાત- સુચ નાદીદ્વારા પ્રાણને આકર્ષીને ધીરે ધીરે છોડવો બરુ એમ યોગપ્રથોમાં વિધાન કર્યું છે આ પ્રમાણે પ્રકાશ પૂરેલા પ્રાણવાયુને રોધ કરી રાખવો નવો વાયુ ખેંચવો નહિ અને પૂરેલો વાયુ છોડવો નહિ તેને કુલ્મક કહેવામાં આવે છે આ કુલ્મથી પ્રાણની ગતિનો છેલ્લો થાય છે કુલ્મના આક બેગે યોગશાસ્ત્રમાં કહેવા છે અને અંગ તેનું પ્રયોજન નથી, પરંતુ કુલ્મક કરવાની મક્તિ જોડવી ફેગવાય છે તેના પ્રમાણમાં પ્રાણાયામની ક્રિયા વિશેષ ફગવની નીવડે છે રેચક અને પૂરક કરવાના સળધમાં યોગીઓ એક વિશેષ સૂચન એ કરે છે કે જમણા નાસાપુટથી વાયુને આકર્ષીને ડામા નામાપુટથી છોડવો અને યુન જામા નાસાપુટથી આકર્ષીને જમણા નાસાપુટથી છોડવો એ પ્રકારનો પ્રાણાયામ વિશેષ દિલકારી છે અને એ પ્રમાણે એક નામાપુટથી વાયુને આકર્ષવા-છોડવા માટે બીજા નાસાપુટને દામી રાખવા માટે આગળનો ઉપચાર કરવામાં દરકત નથી આ પ્રાણ-

યામને અનુલોભ વિલોભ પ્રાણાયામ કહે છે અત્ર મથકારે પ્રાણમા રેચ, પછી પૂરક અને છેવે ડુલક કરવાનું કહેતું છે આ પ્રાણાયામનો એક ક્રમ છે અને તે તાત્ત્વિક ક્રમ છે પતંજલિ એ ક્રમ સૂચવે છે બીજો ક્રમ પ્રથમ પૂરક પછી ડુલક અને છેવે રેચક કરવાનો છે જેને વૈદિક ક્રમ કહેવામાં આવે છે એ ક્રમ યાગવલ્ક્ય સૂચવે છે ૫૦૦ આ બેટી ક્રમ પ્રાણવાયુની ગતિના છેદ માટે અને ચિત્તની નિર્ભળતા માધ્યમ માટે એક સરખા ઉપયોગી છે પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કેટલે સુધી આજગ વર્ણવેા ઇષ્ટ છે તે સમયે કહ્યું છે કે—

પ્રાતર્મધ્યદિને સાયમર્ધરાત્રૌ ચ કુમજાન્ ।

દાનૈરશીતિ પર્યંત ઘનુર્ધાર સમચ્ચસેત્ ॥

અર્થાત્—પ્રાત કાળે, મધ્યાહ્ને, સાયકાલે અને મઘાને એ ચારે કાળમાં હળવે હળવે એવી સુધી ચાર વાર પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો (આ અભ્યાસ કરનારે અસજ્જાયાના સમયનો ત્યાગ કરવા પૂરનો વિવેક આકરવો આવશ્યક છે) એ પ્રમાણે પ્રાણાયામના વિધિનું મુખ્ય તત્ત્વ મેલું છે (૧૮૪-૧૮૫)

[આ પ્રમાણે પ્રાણાયામ કરવાથી કેવા ફળની પ્રતિ શક છે વિરે મથકાર નિમ્ન શ્લોકમાં કહે છે]

પ્રાણાયામકાન્મ્ । ૧૧૬ ॥

પ્રાણાઽપાનસમાનકપ્રમૃતય પચ્ચાઽનિલા દેહગા-
સ્તસ્થાનાદિકબોધનેન મુનિના કાર્ય શુભસ્તજ્જય ॥
સ્વાત્પ્રાણાદિજયે શરીરમસિલ નીરોગમભ્યાસતો ।
હૃત્પદ્મ વિકસેચ સત્વરમલ સાધ્યા ભવેદ્ધારણા ॥

પ્રાણાયામનું ફળ.

બ

૨૧

અપાન સમન, ઇન્દ્રિય અને વ્યવહાર

વાયુ દેહમાં હોય છે તે દેહના ધ્યાન અને સ્વરૂપને જાણીને
ગિરિસાસુએ તે વાયુ ઉપર હન મેગરની પ્રાજ્ઞાદિ વાયુને હનર
ના રોગોનું નિવારણ થઈ શકે છે, એવી સરીગ પીંછી થઈ શકે
અભ્યાસ મારી રીતે થઈ શકે છે તેથી હવે અમને જાણી
થાય છે અને ધ્યાનના જગજગ રીતે આપ્ય થાય છે (૧૮૬)

નિરોચન—સરી ના પ્રાજ્ઞાદિ ધ્યાને પદ્ય પ્રકારના વાયુ
મુખ્ય તો ત્રાણ અને અપાન એ બે જ વાયુ છે પરંતુ ધ્યાનને
કિરામેદથી તેના પાંચ પ્રકારો મળેલા છે આમદાગ જલદગી
હવે પ્રદેશમાં જાય છે તે મર્દ પ્રકારની પોલીની રંગ કરીને
સુધા-વૃદ્ધા કરી તે પોલી ક્રિયા છે હવે અને તેની અસપાસ
શમા રહેનાર વાયુ ને અપાન મળીને નીચે રહ જવા અ
વિમર્જન કરતું તે તે કાષ્ઠ છે મહાન વાયુ નાભિમ-અપા
ખારેના-પીચેના રોગોને સારી રીતે તવારી શરીરને વૃદ્ધ કરી
તે તે નાડીઓમાં વહેતી દેહ ઉદાન વાયુનું સ્થાન કરે છે
તે એની ક્રિયા છે સરીગો નમારતુ, ઉચુ કરતુ, વ-પીંછી
તે તેનું કાર્ય છે ધ્યાન વાયુ આખા સરીગમાં વ્યાપી રહેતો છે
અપાનને ધાગણ કરવામાં મદદ કરે છે પ્રાજ્ઞ-અપાનનો કુબક
કાષો આ વાયુથી થાય છે આખા મરીગમાં સ્થિતિ સમાપ્ત
તથા પગાંધીનો સદાયનૂત એ વાયુ છે આ પ્રાજ્ઞાદિ વાયુ
મધુર્ણ જ્ઞાન મેગરની મુનિએ તેનો જલ્ય કરવો આનંદવક છે
ઉપર જલ્ય મેળવવાથી સરીર નીરે મી થાય છે અને ધ્યાનાદિના
હૃદયરૂપી કમળ-અનાદન વચ્ચે વિકાસ પામતા ધારણા સિ
જ્યાસુધી પ્રાજ્ઞાસમયી શ્વાસપ્રશ્વાસની ગતિ નિયંત્રિત થઈ
હોયે સરીગની નાડીઓ મળતી વ્યાપ્ત રહે છે અને જુદા-
તેમાં નિષ્કમિત ગતિ કરી સકતા નથી મજાકુદ્દસુ નાડીસુ મારતા
—અથાત્ મળતી આકૃતિ થએલી નાડીઓમાં પવન મધ્યનાર

શુદ્ધિમેતિ યદા સર્વ નાદીચક્ષ મહાકુલમ્ ।

તદથ જાયતે યાગી પ્રાણસમ્પ્રહણે શ્વમ ॥

ત્યારે મહાકુલ આખું નાદીચક્ર ગુદ્ધિ પામે છે, ત્યારે જ પ્રાણના સમ્પ્રહણમાં પે ગી શક્તિમાન થાય છે

વિધિયત્પ્રાણમયામનાદોચક્રે વિશોધિત ।

શુપુમ્નાયદન મિષ્ઠા સુચાદ્વિશતિ મારુત ॥

વિધિપૂર્વક રૂપેના પ્રાણાયામોથી નાદીચક્ર નિશુદ્ધ થતા પ્રાણવાયુ શુભા નાદીના મુખપ્રાણ બેના કરીને તેમાં પ્રવેશ કરે છે

મારુતે મધ્યમ્નચારે મન સ્થૈર્ય પ્રજાયતે ।

યો મન સુમ્ધિગીભાષ સૈવાવસ્થા મનોમ્મતો ॥

ત્યારે શુપુમ્નાની મધ્યમાં પ્રાણવાયુનો મચ્છા થાય છે ત્યારે મનની સ્થિતિ થાય છે અને એ રીતે જે મનુષ્ય સ્થિત થયું તે જ મનોમ્મતો બને છે

શુપુમ્ના નાદીના મુખમાં પ્રાણવાયુનો સમ્પ્રાપ્ત થતા જ નાભિપ્રદેશમાં રહેલી કુડનિની જાગૃત થાય છે મનુષ્યના શરીરમાં મસ્તિષ્કથી માંડીને શરીરના મુખીમાં જે ચક્રો રહેલા છે, તેમાંથી એક ચક્ર કુડનિની છે એ કુડનિની હમેશા સુપ્ત અવસ્થામાં જ રહે છે અને પ્રાણાયામ દ્વારા તેને જાગૃત કરવાનો યોગીનો યત્ન રોપ છે

સુમા ગુરુપ્રસાદેન યદા આગર્તિ કુદ્ગલી ।

તદા સર્વાણિ પદ્માનિ મિચંતે પ્રથયોડપિથ ॥

ત્યારે એ રીતે સુતેલી કુડનિની જાગે છે, ત્યારે સર્વ પ્રયત્નો બેઠાઈ બને છે અને સર્વ ક્રમમાં ઉઘડી જાય છે

પ્રથમરે અત્ર પ્રાણાદિના જપ થતા હૃત્પદ્મ વિકસેત-હૃદયકમળ વિકસે છે એવું મહોપમા કહ્યું છે તેનો વિપ્લવ અર્થ એવો છે કે પ્રાણ શુપુમ્ના નાદીમાં પ્રવેશ કરતા કુડનિની જાગૃત થાય છે અને જ્યાં કમળોનો વિકાસ થાય છે હૃત્પદ્મ-હૃદયકમળ એકનો જ ઉત્કલ્પ કરવાનો હેતુ એ છે કે હૃદયપ્રદેશમાં રહેલું કમળ ‘અનાદ્ય ચક્ર’ કહે-

વાય છે અને ત્યારે કુડલિની જગૃત થાય છે ત્યારે યોગીને એ ચક્રમાથી
અનાહત નાદ શ્રવણગોચર થાય છે ધ્યાનસિદ્ધિનું આ એક ઉચ્ચ પગ
થીયું છે ત્યારે કુલક કરવામા આવે છે ત્યારે તેના ધક્કો કુડલિનીને
લાગે છે અને તે સર્પાકારે હોવા ઝતા જગૃત થઈને સીધી ઘર્ષ જાય છે
અને પ્રાણ મુકુન્નામા પ્રવેશી ત્યેવ ચક્રને ભેડતો બહાર-મ ક્રેન્ મસ્તિષ્કને
ગ્યાને રહેતું છે તેમા જાય છે તે મમ્મે મનોવૃત્તિ શાન્ત થનાથી અનેક
જનની વામનાઓના સમ્કરો નાશ પામવા લાગે છે તથા વિવેકબુદ્ધિ ઉત્પન્ન
થાય છે આ અમાધિ દશા છે અને અનાહત ચક્રમા નાદ સંભળાવા લાગે
તે મધ્યમ દશા છે આ બધો વિષય અચકારે સંલેખમા મમ્મજ્ઞો
કારણકે તેની સિદ્ધિ ગુરુગમ્યતા વિના અગમ્ય છે અને ગુરુગમ્યતા આવ
શ્યક પણ છે યોગ વિષય ગુરુ વિના શીખવો તે હાનિપ્રદ થવાનો સંભવ
કે જ્ઞાતિતા થીઓસોફીક્ટ પત્તિ લેડખીટર સત્ય જ હશે છે કે
' I should advise every one to abstain from them
unless directed to try them by a competent teacher
who really understands what they are intended to
achieve ' અથાત્-યોગપ્રક્રિયાઓ સામાન્ય અને કેમ કરવી તે મ પૂર્ણ રીતે
સમજનાર ગુરુની દેખરેખ વિના એ પ્રક્રિયાઓના અખતરા નહિ કરવાની
દૃઢ દેર જિજ્ઞાસુને અનાદ આપુ છું ' (૧૯૬)

[ધ્યાનસિદ્ધિ અને નિષ્કલિષ્ટજિને મળે આ તો દ્રવ્યપ્રાણરામની વાત
થઈ પરંતુ તેથીએ વિશિષ્ટ જે ભાવપ્રાણાયામ છે તે વિશે હવે ચર્ચા કરે છે]

ભાવપ્રાણાયામ । ૧૯૭ ॥

ब्राह्मप्राणविशोधनं न सफलं स्यात्सर्वथा योगिना-
मत्रास्ति क्षतिसम्भवोऽपि न ततोऽस्याऽस्यादर शोभनः
तस्यैकवा वहिरात्मभावमखिल भाव निपूर्यान्तर ।
स्थातव्य परमात्मभावशिखरे ध्यानाङ्गमेतद्धरम् ॥

ભાવપ્રાણાયામ

ભાવાર્થ—ઉપર બતાવેલ દ્રવ્યપ્રાણાયામની રીતે જોઈ બાહ્ય પ્રાણની શુદ્ધિ થાયથી રોગાદિની નિવૃત્તિરૂપ ફળ થવા સભવ છે તથાપિ આત્મધ્યાનપરાયણ યોગીઓને માટે તે ફળ પૂરતું નથી એટલે બાહ્ય પ્રાણ શોધન સર્વથા સફળ નથી, એટલું જ નહિ પણ એ રીતમા કંઈ ફેરફાર થવાથી હાતિ થવાનો પણ મભવ છે માટે તેનો અતિ આદર શોભારૂપ નથી કિન્તુ ભાવપ્રાણાયામનું સ્વરૂપ મમણું તેનો આદર કરવો જોઈએ. ભાવપ્રાણાયામમા બહિઃગતભાવનો ઈચ્છા અતરાત્મભાવનો પૂરક અને પરાત્મભાવનો કુલક કરવો જોઈએ આ ભાવપ્રાણાયામ ધ્યાનનું ઉત્તમ અંગ છે (૧૬૭)

વિવેચન—પતંજલિયોગના આઠ અંગો ગણાવે છે ચમનિયમાસનપ્રાણાયામપ્રત્યાહારધારણાધ્યાનસ્માધવાંડપ્ત્યવસ્થાનિ ॥ યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ આઠ અંગો કે આમાના પ્રથમ ચાર અંગો વિશે અહીંમુધીમા વિવેચન આવી ગયું છે પતંજલિ જે ક્રમાદિ બતાવે છે તેનું મહત્ત્વ બન કરવામા આનું ન હોવા છતાં તેનો આશય જળવાય તેવી રીતે તે વિશે કહેવામા આનું છે રાજયોગ કે હાથોગમા ચિત્ત ઉપર જ્ય મેળવવાને આસન-પ્રાણાયામનો પ્રયોગ આકર્ષક લેખવામા આવે છે, હના ચિત્ત ઉપર જ્ય મેળવવાનો એક બીજો મર્ગ પણ છે અને તે ભાવપ્રાણાયામ છે વાયુના નિરોધવાર પ્રાણાયામ માધવાથી ચિત્ત ઉપર જે જ્ય મેળવી શકાય છે તે જ જ્ય ભવપ્રાણાયામથી પણ મેળવી શકાય છે આ ભાવપ્રાણાયામનું કથન અત્ર મેંતું છે વાયુ ઉપર જ્ય મેળવવારૂપી દ્રવ્યપ્રાણાયામના લાભો તો દહેવાઈ ગયા છે પરંતુ તેથી હાનિ થવાનોય સભવ છે યોગશાસ્ત્રના અર્થોમા પ્રાણાયામાનિ પ્રક્રિયાઓથી અનેક પ્રકારના મેળોનો નાશ થવાનું હોવામા આવ્યું છે તે સત્ય છે અમુક પ્રકારના આસનોથી મેળોપાતો ઉપર સારો કામ મેળવી ડામ છે અને શરીરની સ નશકિતમા વધારો કરવા ઉપગત આયોગ્ય પણ જાગી શકાય છે પણને પ્રક્રિયા ન સર્જ સ્વાસ્થ્ય-સર્વથા મફળ થતી નથી

પ્રક્રિયાને નિરર્થક જ દેવાનો અયકારનો

આશય નથી, પણ તે મર્યાદા સફળ થતી નથી, અને તે માર્ગે ચાલનાર પ્રત્યેક જિગ્સાનુની આશા પૂરી થતી નથી એમ કહેનાનો આશય છે, તારણે તેમાં કાંઈ ભૂત કે દરેકર થનાથી ક્ષતિના સંભવ ■ યોગશાસ્ત્રના પ્રમાણ ન આ બાંધનાનો અપેક્ષ રીતે દર્શાવેલ છે હલ્લેયગ પ્રીતિકામાં કહ્યું છે ?—

પ્રાણાયામાદિયુક્તેન સર્વરોગક્ષયો મયેત્ ।

અયુષ્કામ્યાસયોગેન સર્વરોગસમુદ્ભવ ॥

દિક્ષા અ્વાસન કાસન શિરઃ વર્ણાશ્લિષેદના ।

ભવન્તિ વિવિધા રોગા પવનસ્ય પ્રવોપત ॥

અર્થાત્—યુક્ત પ્રાણવાયુથી સર્વ રોગોનો નાશ થાય છે પરંતુ અયુક્ત પ્રાણવાયુથી અને રોગોની હિત્તિ થાય છે દેડકી શ્વાસ, કામ, ગિરોરોગ, કલ્પરોગ અને જ્વરાદિ નાના પ્રકારના રોગો પ્રાણવાયુના અપથી થાય છે આ માર્ગે જનારાએ ને પડિત લેડીનીટર રપ્પ-અપ્પ શબ્દોમાં ચેતવણી આપે છે We are sometimes told that such a faculty can be developed by means of exercises which regulate the breathing, and that this plan is one largely adopted and recommended in India. It is true that a type of clairvoyance may be developed along these lines but too often at the cost of ruin both physical and mental. Many attempts of this sort have been made in Europe and America. This I know personally because many who have ruined their constitutions, and in some cases brought themselves to the verge of insanity, have come to me to know how they could be cured. Some have succeeded in opening astral sufficiently to feel themselves perpetually

haunted, some have not even reached that point, yet have wrecked their physical health or weakened their minds so that they are in utter despair some one or two declare that such practice has been beneficial to them અર્થાત—ટલીક વાર આપણને એમ કહેતામા આવે છે કે દિવ્યદર્શન-શક્તિનો વિકાસ દીર્ઘ સ્વાસ્થ્ય-પ્રત્યાભાના વ્યાયામથી (પ્રાણાયામથી) કરી શકાય છે અને એ પદ્ધતિ દિન્દુત્તાનમા સાગી પેઠે અનુભવ્ય છે તથા મુનવાય છે એ માન ખરી છે કે એક નકારની વિવર્તનની શક્તિ એ મને કેળવી શકાય ખરી પરંતુ ઘણી વાર તેની પાછળ શારીરિક અને માનસિક શક્તિનો નોગ લેવાય છે યુરોપ અને અમેરિકામા એ પ્રાદેશિક વિકાસ કરનાના અને પ્રયત્નો થયા છે આ વાત હ પોતે અગત મને જાણ છે, કારણકે એ પદ્ધતિ અનુસરીને પ્રક્રિયા કરનાગઓમાના વાળા કે જેઓએ પોતાના શારીરિક મધ્યગણની ખુદારી કરી નાખી છે અને ખીલઓને નમજગ લેનારા લાગુ પડી છે તેઓ મારી પાસે એ પ્રકારના ગેજમાથી મુખ્ય એમ થવાય તે જાણવા માટે આવ્યા છ કેમકા? વિન્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામા મફત થયા છે અને તેથી તેઓ હમેશાં પોતાની આમપામ પ્રેતાતમાઓ અમલ કરતા જુએ છે ' કેટલા' ૧૭ એ સ્થિતિએ પહોંચ્યા નથી છતાં પોતાના શારીરિક આરોગ્યનુ નજરે મોઢ વાળી મેકા છે અને મનને એટલી ૧૬૬૫ની નિર્ગળ બનાવી ચુક્યા છે કે તેઓ તદ્દન નિરાશ બની ગયા છે માત્ર કાંઈ એ બે જાણઓ જ અને એવા મન્યા છે કે જેઓ એ પદ્ધતિ પોતાને તાલમારક થઈ દોવાનુ વહે છે ' વળી સિદ્ધિ માટે કાંઈ પ્રાણાયામની અનિવાર્ય આવશ્યકતા પશુ નથી દેખાયદ્રાયાપ આ સંગવે ૨૫૯ કહે છે કે—

તમ્નાપ્નાતિ મન સ્વાસ્થ્ય પ્રાણાયામે વદયિતમ્ ।

પ્રાણસ્થાયમને પીઠા તસ્યા સ્વાસ્થ્યત્તત્તવિપ્લવ ॥

પૂરણે શુભને લૈષ રેચને ચ પરિધમ ।

પ્રત્યુદયારણમ્ ॥

અર્થાત—પ્રાણુ વાગે કરી, કાર્યના પામેતુ મન અવશના પામેતુ નથી, કાગલુકે પ્રાણુનો નિગ્રહ કરના શરીરો પીડા થાય છે બી શરીરને પીડા થવાથી મનમા અપમાન થાય છે પૂરક કુલક ચેયક કરવામા પરિશ્રમ પડે છે પરિશ્રમથી મનમા ચક્રોચ્છન્ન થાય છે અને મનની સંસ્પૃશિત ગિતિ મોક્ષમાર્ગનું એક ખરેખરું વિદ્ય છે

આ દ્રવ્ય પ્રાણુવામને બદલે જે બા-પ્રાણુવામ કરવામા આવે તો તે અભય અને સિદ્ધિપ્રદ થાય જેવી રીતે પ્રાણુવામમા વાયુનો ચેયક, પૂરક અને કુલક કરવામા આવે છે, તેવી રીતે બાવપ્રાણુવામમા બદ્ધિ રાતમભાવનો રેચક, અતગતમભાવનો પૂરક અને પગમતમભારો કુલક કાવો કે જે ધ્યાનનું ઉત્તમોત્તમ અંગ છે યાગસૂત્રમા પતન્જલિ કાર્મ એકથી દહયોગની ક્રિયાઓનું કે પ્રાણુવામાદિનું જ પ્રતિપાદન કરેલો નથી તે કહે છે કે—અભ્યાસવૈરાગ્યમ્ તમિરોષ અમાત-અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી વૃત્તિઓનો નિરોધ થાય છે (કે જે યોગની વ્યાખ્યા છે) પુનઃ વ્યસોઽભ્યાસ એ મુત્ર વડે તે અભ્યાસની વ્યાખ્યા એવી કહે છે કે ચિત્તનો નિરોધ કરવાનો જે અત્યંત માનસ ઉત્સાહ તે જ યત્ન અને દૃઢપ્રવિધિવિવિધવિ સુખાસ્ય વશીકારસંજ્ઞા વૈરાગ્યમ્ ॥ એવે વિશ્વોમા રાગદ્વંદ્વ ચિત્તની જે વશીકાર ॥ ૨૫—વિનૃત્ત્યા તે વૈરાગ્ય આ અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વાસુ ઉપર જ્ય મેગવવાની એક જ દિશામા બોધી શકાતા નથી પરંતુ બાવપ્રાણુવામની બીજી દિશામા પણ બોધી શકાય છે અને તેથી ધ્યાનસિદ્ધિના ધતર માર્ગનું પણ બોધન થાય છે આ માર્ગ અત્ર અધકારે બોધ્યો છે પડિત લેડબીપર પણ એ જ માર્ગી મરીમનામન માને છે તે યોગપ્રક્રિયાઓથી દિવ્ય શક્તિ ખીલવવાને બદલે એકાગ્રતા, ધ્યાન અને ધારણાનો માર્ગ બતાવે છે કે જે બાવપ્રાણુવામનું જ એક સ્વરૂપ છે તે કહે છે કે

The man who would try for the higher must free his mind from worry and from lower cares while doing his duty to the uttermost, he must do it impersonally and for the rights sake and leave the

result in the hands of higher powers. But the man who wishes to try to unfold these faculties within himself will be very ill-advised if he does not take care first of all to have utter purity of heart and soul, for that is the first and greater necessity આ સમીપ તાત્પર્ય એ છે કે-જો માણસ-હિન્દુ સમિતિ કેળવવાને યત્ન કરવા ઇચ્છે તો હોય તેલે આશ્રિત દુઃખાઓને અને તુચ્છ પ્રમાણની ચિંતાઓને પોતાના મનસુમાથી દેશવગે રૂઢા જોઈએ (જલિંગત્મભાવનો રૈયક) પછી તેણે પોતાથી જે કાઈ બને તે ફરતે અપૂણ્ય રીતે બળવરી જોઈએ અને તે બધું તેણે નિષ્કામ વૃત્તિથી-પોતા માટે નહિ પણ અત્યંત માટે કરવું જોઈએ (અત્મગત્મ ભાવનો પૂરક) અને ડેલે તેનું ફળ પરમાત્માના કાંઈમા જ રહેવા દેવું જોઈએ (પરમાત્મ ભાવનો કુલક) પણ જે માણસ આ શક્તિઓનો સાક્ષાત્કાર પોતામા ચએતો જોવાની ઇચ્છા કરે તે જો પોતાના અત્મ મરજ અને આત્માની પવિત્રતા જાળવવાની કાળજી ન ન રાખે તો તેણે અચેત્ય કરેતું લેખામે કાળજી આ પ્રતિના વિકાસ માટે એ પ્રમાણની પવિત્રતા એક પરમ આવશ્યક વસ્તુ છે એક જ ગિરિશિખર પર જવાના જેમ ઓક માત્રો હોય છે, તેમ એક જ ધ્યાનની મિદિ માટેના મે મુખ્ય માર્ગ મધ્યમરે જોઈયા છે તેમનો પહેલો દ્રવ્ય પ્રાણાયામનો છે-તો બીજો ભાવપ્રાણાયામનો છે દ્રવ્યપ્રાણાયામ કરના ભાવપ્રાણાયામનો માર્ગ વિશેષ કહીન છે ખરો પરંતુ દ્રવ્યપ્રાણાયામનો માર્ગ જોઈતો બધામરેતો છે તેટલો જ ભાવપ્રાણાયામનો માર્ગ નિર્ભય છે દ્રવ્યપ્રાણાયામને માર્ગે પડેનાઓ ચાતુર્ય માધવા જતા દરયોગમા પડી જાય છે અને દરયોગમાએ પાર નહિ પડતા કવિતા ચારીરિત-માનસિક આરોગ્ય પ્રમાણી બેગે છે અને કાતો જીવનમા પતિત થાય છે ત્યારે ભાવ-પ્રાણાયામના માર્ગમા પાઠ પડા જેવું હોતું જ નથી તેમા ભરવામા આવતું ડગલું ધીર પણ દ- અને નિર્ભય છે અને તેથી તેને હિન્દુ મ્થાન આપનામા આવ્યું છે (૧૯૭)

[હવે થો- ચમા અથ પ્રત્યાહાર વિષે સમજાવવામા આ-]

પ્રત્યાહાર । ૧૯૮ ॥

યાવદ્ધાવતિ ચચ્ચલેન્દ્રિયગણો વાહ્યેષુ શબ્દાદિષુ ।
 સ્યાચ્ચિત્ત મલિન વહિસ્તદનુગ ધ્યાનસ્ય નો સમ્ભવ
 અત્રાવગ્યક ઇન્દ્રિયાર્યવિજયશ્ચિત્ત વિધાતુ સ્થિર ।
 પ્રત્યાહાર ઉદાહૃતોઽયમમલો યોગસ્ય સત્સાધનમ્ ॥

પ્રત્યાહાર

ભાવાર્થ—ત્યામુધી નયન ઇન્દ્રિયોનો અમલ બાહ્ય શબ્દાદિ વિષય તરફ દોડ્યા કરે છે ત્યામુધી ચિત્ત પણ મલિન થઈને તેની પાછળ પાછળ ભટક્યા કરે છે એટલે ધ્યાનની મિદ્ધિ થવાનો સભવ રહેતો નથી માટે આ અંગે ચિત્તને સ્થિર કરવાને માટે વિષય તરફ ગેડતી ઇન્દ્રિયોને પડી કબજામાં રાખવી જરૂરી છે આનું નામ જ પ્રત્યાહાર કહેવાય છે પ્રત્યાહાર પણ યોગનું એક નિર્માણ સાધન છે (૧૬૮)

વિવેચન—દ્રવ્યપ્રાણાયામાદિથી કિંવા ભાવપ્રાણાયામાદિથી ચિત્તની ચચ્ચતાનો એક વાર નાશ કરવામાં આ યો, અર્થાત્ ચિત્તને સ્થિર કરવામાં આ યુ, છતાં જો ઇન્દ્રિયો તેને વશ રહી વર્તે નહિ તો તેથી પુનઃ ચિત્ત પોતે મલિન થવા લાગે છે કહ્યું છે કે--

ઈન્દ્રિયાણા હિ સર્વેષાં યથેક ક્ષરતીન્દ્રિયમ્ ।

તેનાસ્ય દ્રવ્યતે પ્રજ્ઞા કૃતે પાદાદિષોદયમ્ ॥

અર્થાત્—સર્વે ઇન્દ્રિયોમાંથી જો એક પણ ઇન્દ્રિયનું રખતન થાય છે તો જેવી રીતે ચર્મખાનમાંના છિંથી જળ બહાર વહી જાય છે તેવી રીતે તે રખતન વડે તે પુરૂષની પ્રજ્ઞા બહાર વહી જાય છે આ કારણથી ઇન્દ્રિયોને સ્વસ્વ વિનસ તરફ દોડતી અગત્યની સ્થિતિ ચિત્તને અનુસરનારી બનાવવા ન્હી પ્રત્યાહારનો આદ્ય મુમુક્ષુએ કરવો જોઈએ પતંજલિ કહે છે કે સ્વવિપ્લાસપ્રયોગ ચિત્તસ્વચ્છાનુવાર દ્વેન્દ્રિયર્ણા પ્રત્યાહાર ॥ તત્ત પરમા વસ્તુત્ત દ્રવ્યાણામ્ ॥ અર્થાત્—પોતાના નિષેધના અમળધર્મ ઇન્દ્રિયોની ચિત્તના

અરૂપને અનુસરવા જેવી જી અવગણ્યા તે પ્રત્યાહાર છે. બીજી તેની સિદ્ધિથી
 ઇન્દ્રિયોનો પરમ જ્ઞાન થાય છે. આમ કહીને અચકાઈ ઇન્દ્રિયોના સર્વ
 પ્રકારના આપાગને અપકાવવાનું કહેના નથી ચાલુવલિ. વચ્ચે દ્રિયગણ એ
 ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગનો હેતુ એ છે કે ઇન્દ્રિયો ચચગતાપૂર્વક વિષયો તરફ
 દોડે છે, એ જ અનિષ્ટ. જો નહિ કે ઇન્દ્રિયોનો બધો આપાગ જ નિર્મૂળ
 કરવો. ઇન્દ્રિયો પોતાનો વ્યાપાર રાગભુક્તિપૂર્વક ન કરે, તેમાં જ ગમિકતાથી
 દુઃખાદુઃખ ન બને એ તાત્પર્ય. જે આખથી દગરો પાથો કેખાય છે,
 તોપણ જો તે દશ્ય પદાર્થો નીરખવામાં રાગભુક્તિ ન હાય તો તેથી બધ
 પ્રાપ્ત થતો નથી પ્રિય અને અપ્રિય દગરો શરો સાબળવામાં આવે
 તોપણ જો તે અદુષ્ટ કરવામાં રાગ કે દેવ ન થાય, કિવા પ્રિય શરો
 સાબળવામાં સુખભુક્તિ અને અપ્રિય શરો સાબળવામાં દુઃખભુક્તિ ઉત્પન્ન
 થાય નહિ તો તેથી એમ ન કહેવાય કે અવશેદ્રિય ચચગતા તરફ-પોતાના
 વિષય તરફ દોડે. એટલે કે તેથી નધ પ્રાપ્ત થતો નથી એવી જ રીતે
 શબ્દ, નાસિવા બીજી સ્પર્શાન્દ્રિય માટે સમજી હેતુ જેણે ઇન્દ્રિયો ઉપર
 જ્ઞાન મેળવ્યો છે એણે કે જેણે પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કર્યો છે તેને માટે ઇન્દ્રિયોના
 વ્યાપાર કમખધગર નથી, તેથી જ કહેવાય છે “ યાનીકા ભોગ સવિ
 નિજરાકા હેતુ હે ” પરંતુ કેટલાક અગ્રણ્યોમાં અજ્ઞાતેશિયો પણ આજ-
 કાય જ્ઞાતેશિયોનો સ્વાગ ધાગ્ય કરીને ઇન્દ્રિયોનો વિષય સમિપ્તાથી ભોગવે
 છે. બીજી આ પ્રકારની માન્યતા હાનમાં ખૂબ વચોવાઈ છે. મુદ્ધચા-
 વામમાં તીર્થકરો ભોગવાનિ કમ ભોગવતા હતા ધણી કમને બાધના ન
 હતા, તેનું કાગળ એ હતું કે વિષયો પર તેમની રાગભેષની પરિણતિ અત્યંત
 મદદ હતી અને ઉદામીન પગિલામી હતા પ્રત્યાહાર તે મનની આ સ્થિતિનો
 વચક છે, બન યોગનું એક માધન છે. પરંતુ બાલ ઇન્દ્રિયોના નિઃશ્રદ્ધ
 વિના આતરુ ઇન્દ્રિયોનો નિઃશ્રદ્ધ મર્ચા મર્ચા માધન માગ સક્ષ્ય નહિ હોવાથી
 બાલ અને આતરુ ઉભય ઇન્દ્રિયોનો નિઃશ્રદ્ધ પ્રત્યાહારના સાધકે કરવો એ
 વિશેષ ઉચિત છે. (૧૯૮)

[૯૦ વિશેષ અમ પ્રાણુ વિષે કહે છે]

ધારણા । ૧૯૯ ॥

નાસાગ્ર હૃદયં મુખ ચ નયન નાભિશ્ચ માલ શ્રુતિ-
સ્તાલુ ભ્રૂરસના ચ મસ્તકમિતિ સ્થાનાનિ યોગસ્ય વૈ ।
અપામન્યતમે સ્થલેઽભ્યસનતશ્ચિત્તસ્ય યદ્વન્ધન-
મેતલ્લક્ષણધારણાઽપિ સતત સાધ્યા સમાધ્યર્થિભિ ॥

ધારણા.

ભાનાર્થ—નાસિકાનો અગ્ર ભાગ હૃદય, મુખ, નેત્ર, નાભિ, કપાળ, કાન, તાળવુ, બ્રૂકુટી જીભ અને મસ્તક એ અગીયાર ધ્યાન અથવા ધારણાના સ્થાન દર્શાવ્યા છે એમાંના કોઈ પણ ધ્યાને અભ્યાસના બળથી ચિત્તને બાધવું-રોકવું, તેનું નામ ધારણા સમાધિના ઉમેદવારે નિરતર અભ્યાસ કરી ધારણા સાધ્ય કરવી જોઈએ (૧૮૯)

વિવેચન—ધ્યેયપ્રદેશમાં ચિત્તનો બંધ તેનું નામ ધારણા કહે છે—

પ્રાણાયામેન પચન પ્રત્યાહારેણ ચેન્દ્રિયમ્ ।

યશીકૃત્ય તત્ પુર્યાષ્વિત્તમ્ધ્યાન શુભાચયે ॥

અર્થાત્—ધારણા ક્રોધા યચ્ચિત્ત તત્ર ધાર્યતે ॥

અર્થાત્—પ્રાણાયામથી પવનને, અને પ્રત્યાહારથી ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને પછી ચિત્તને શુભ ધ્યાને ગ્રિત કરવું તે ધારણા કહેવાય છે પતજલિ ધારણાને ચિત્તનો દેશમન્થ કહે છે ચિત્તને ક્યા ક્યા દેશોમાં બાધવું તે વિશે અત્ર અથકારે અગીયાર ધ્યાનો ગણાવ્યા છે નાસિકાનો અગ્ર ભાગ, હૃદય, મુખ, નેત્ર, નાભિ, કપાળ કાન, તાળવુ બ્રૂકુટી, જીભ અને મસ્તક હેમચંદ્રાચાર્ય આ પ્રમાણે ૧૧ સ્થાનો ધારણાના ગણાવે છે અને લગભગ અગીજ દરેક આધ્યાત્મિક ધારણાઓ ગરુડગણમાં કહી છે

પ્રાઠનામ્યાં હૃદયે ધ્યાય તૃતીયે ચ તથોરસિ ।

કળ્પે મુક્તે નામિકામે નેત્રમ્મધ્યમૂર્ધસુ ॥

વિશિષ્ટસ્માત્પરસ્મિન્ન ધારણા દશ કીર્તિતા ॥

અર્થાત્—નામિકામા, હૃત્પદમા, અનાદત ચક્રમા, કહમા, જિહવાના અક્ષરમા, નામિકાઅમા, નેત્રમા, બ્રૂમધ્યમા, મૂધામા અને મૂર્ધાની ઉપર ખાર આગળનો પ્રદેશ એ દશ ગ્યાનોમા દત્ત ધારણાએ કહી છે

જેણે આમન તથા પ્રાણાયામની સિદ્ધિ કરી છે તેને ધારણાની મિદ્ધિ માટે બન્ન પત્ન કઠવો પડે નથી, પરંતુ જેઓ કાને-પાકે અભ્યાસે ધારણાને મિદ્ધ કરવા મથે છે તેને કાંઈક વધુ શ્રમ વેઠવો પડે છે આ કારણથી મધકારે શમ્યતન્ત અને સત્તત્ત એ મે ક્રિયાનિશ્ચયજી અવ્યયો વાપર્યા છે એ શબ્દયોગોનું તાત્પર્ય એ છે કે સતત અભ્યાસ વડે જ ચિત્તને શૂન શૂન પ્રદેશમા બાધી શમ્ય છે અને ધારણા સિદ્ધ કરી શકાય છે ધ્યાન તથા મમાધિના સિખર પર ચડતા માટે ધારણા એ મદત્વનું પગથીયું છે, અને એ પગથીયા તરીકે જ તેનો ઉપયોગ કરવા જોઈએ છે જેવી રીતે અસનમિદ્ધિ કરનારાઓ ત્યાથી આગળ નહિ વધીને કમરતમા જ મનારીઓ થઈ આમનના પ્રયોગો કરી ભોકાને આશરું પમાડવાનો ધધો કરે છે અને પ્રાણાયામ કરનારાઓ ત્યાથી આગળ વધવાનું છોડીને પવનને કમળે ગમવાના ચમત્કારો કરી ભોકામા માનપાન પામવા લાગે છે, તેવી રીતે ધારણાની સિદ્ધિએ પકાવેનાઓ પણ કેટલીક વાર પતિત થાય છે ઉપર દેવા અગીઆર અગીઆ મનને ગિર કરવાનો અભ્યાસ કરવાથી કેટલીક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે જીવન મગ્ન પગજ્ય, લાલાલાલ, ઇત્યાદિનું જાણવાપણું ચમત્કારશક્તિ, દિવ્ય શસ્ત્ર અવલ ઇત્યાદિ પ્રાપ્ત થતા અર્ધદંધ યોગી એ નાદે ચઢી જાય છે અંતે સમાધિના અપૂર્વ આનંદને જતો કરે છે આ નાદે ચઢવાથી ભૌતિક ખ્યાતિ પ્રાપ્ત થાય પણ આત્મદિન સધાતું નથી અને આત્મા પતિત થવા લાગે છે તેણે સાધેનો ઉદ્ધિનિગ્રહ અને ચિત્તની સ્થિરતા ઇત્યાદિના જે આધ્યાત્મિક લાભ છે તેને પણ તે ખૂએ છે આ કારણથી સુસુક્ષ્મ ધારણા ત્યારે જ કરવી કે ત્યારે તે મમાધિના જ અર્ધો હોય અન્યથા નહિ આ કારણથી મધકારે સમાધિવિધિ એ શબ્દનો પ્રયોગ હેતુપૂર્વક કરેલો છે (૧૮૯)

[હવે મધકાર 'ધ્યાન' વિષય પર આવે છે અને તેમા પ્રથમ અધ્યાય નં ૧મા અમલવે

ધ્યાનલક્ષણમ્ । ૨૦૦ ॥

એકાદ્ય મનસ સ્પલક્ષ્યવિષયે ધ્યાન મત તજ્જિનૈ-
લક્ષ્ય ચેદશુભ તદાઽશુભમિદ સ્યાદાર્ત્તરૌદ્રાત્મકમ્ ॥
હેય તદ્દિવિધ સદા મુનિવરૈર્ધ્યાનિ તુ સેવ્ય શુભ ।
ચલલક્ષ્યેણ શુભેન સમ્ભવતિ વૈ તદ્ધર્મ્યશુક્રાત્મકમ્ ॥

ધ્યાનનુ લક્ષણ.

ભાવાર્થ—પોતાના લક્ષ્યના વિષયમાં અથાત્ ધ્યેય તરફ મનની એકાગ્રતા સાધી તેનું નામ ધ્યાન જન જગવાને કહ્યું છે આ ધ્યાન શુભ અને અશુભ એ મેં ઉપરનાં દોષ છે લક્ષ્ય-ધ્યેય જો અશુભ હોય તો તે આર્ત અને ગૌરવ અશુભ ધ્યાન થાય છે આ બંને પ્રમારનું અશુભ ધ્યાન મુનિવરોએ સર્વથા ત્યજવું જોઈએ શુભ લક્ષ્ય-ધ્યેયની સાથે મનને એકાગ્ર કરવાથી ધર્મધ્યાન અને શુભ ધ્યાનરૂપ શુભ ધ્યાનની નિ પત્તિ થાય છે, તે મેં ધ્યાનનું મેવન કરવું જોઈએ (૨૦૦)

વિવેચન—પોતાના લક્ષ્યમાં ચિત્તની એકાગ્રતા તે ધ્યાન પત્રી તે લક્ષ્ય ધટ્ટ હોય કે અનિષ્ટ હોય, શુભ હોય કે અશુભ હોય । શુભ લક્ષ્યનું ધ્યાન તેજ દિતાવડ છે અને અશુભનું ધ્યાન અહિનર છે એ ખુણું છે યોગના કેઈ પણ પ્રથમા અશુભ ધ્યાન કર્તવ્ય લેખ્યું નથી જતા ધ્યાનના પ્રકારોમાં અશુભ ધ્યાનનીએ ગણતરી કરતી પડે, એટલે અહીં શુભ તથા અશુભ સર્વ પ્રમારના ધ્યાનની મમજૂતી આપવામાં આવી છે ચારુદ્ર મ મગુણું ધ્યાન અને નિર્ગુણું ધ્યાનને આદરણીય જીને જણાવે છે —

અયાન્યપિ બહુયાહુર્ધ્યાનાનિ મુનિપુગવા ।

મુરયાન્યેષાનિ ચૈતેષ્યો જઘન્યાનીતરાણિ તુ ॥

અથાત્—મુનિવરો બીજા પક્ષ બહુ ધ્યાનો કરે છે, પણ તેમાં આ જો (સગુણ અને નિર્ગુણ) ધ્યાનો મુખ્ય છે, બ્યારે બીજા ધ્યાનો તેનાથી ઉતરતા છે જૈન શાસ્ત્ર ધ્યાનની વ્યાખ્યા આપતા કહે છે -

નંતામુહુત્તમિત્ત ચિત્તાવત્યાળ મેગવત્યુમિ ।

છવમત્યાળં દ્યાળ જોમનિરોહો જિળાળ તુ ॥

અર્થાત—એક જ વસ્તુમાં અત્યુર્ધ્વત્ માત્ર જે ચિત્તનું અવસ્થાન—
એકાગ્રતા ને ઇશ્વરચિન્તનું ધ્યાન છે અને એજે નિરોધ તે જિનેશ્વરેનું
ધ્યાન છે ઇશ્વરચિન્તન અવસ્થાનું ધ્યાન જો શુભ હોય તો તે મોક્ષનો હતુ
થાય છે અને અશુભ હોય તો તે સમારનો હતુ અને છે ધ્યાનની ગણતરીમાં
તો એકે આવે છે, પરંતુ ધ્યાનની ગુણાતુલના જ મોટા અને મધની
કાચીમીન છે

અહો ધ્યાનમ્ય માહાત્મ્ય એનૈકાપિ દિ વામિની ।

અનુરાગવિરામામ્યા મયાય ચ જિવાય ચ ॥

અર્થાત ધ્યાનનું કેવું આદાત્મ્ય છે કે જેથી એક જ શ્રી અનુરાગ
તથા વિરાગે કરીને બંધને માટે સાધનભૂત થાય છે અને મોક્ષને માટે
પણ સાધનભૂત થાય છે અશુભ ધ્યાનના જે પ્રકાર આત્મધ્યાન અને રૌદ્ર
ધ્યાન છે અને શુભ ધ્યાનના જે પ્રકાર ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન છે જેવું
સદૃશ તેવું તે ધ્યાનમાં પ્રકાર સમજાવે તેમાં અશુભ પ્રકારોને ત્યાગ્ય અને
શુભ પ્રકારોને આદરણીય સમજવા

આત્મધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનની ગણતરી અપ્રસન્ન અને ત્યાગ્ય ધ્યાન
તરીકે થતી કરવામાં આવી છે પરંતુ આવશ્યક નહિ હોનાથી અથકારે તેની
નિશીઠ રૂપરૂપતા કરી નથી શ્રી મનાવી જાગવાને આ એકે ધ્યાનના પ્રકારો
સૂત્રમાં સમજાવ્યા છે અગ્રિય સંયોગ આવી પડતા તેના વિયોગનું ચિંતન
કરવું, પ્રિય સંયોગ હિષ્ટિયત થતા તે સ । મર્ષદા થાતુ ગદે એવું ચિંતવવું,
રોગની પ્રાપ્તિ થતા તેના વિયોગની અને મુખ્યમરી કામનોગતી પ્રાપ્તિ થતા
તેના વિયોગ નયવાની આગ્રહા કરી એ આત્મધ્યાન કહેવાય છે જે
આત્મધ્યાનનો ભોગ મર્ષ પડે તે શોચ કરે, આક્રંદ કરે, રજ્જે આ વિવાપ
કરે એ તેના વક્ષણો છે હિંમ્બાનો જૂદનો ચોરીનો અને ભોગોપભોગના
મરક્ષણો અનુબંધ કરવો એ રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે આ ધ્યાનનો ભોગ
ચએનો મનુષ્ય હિંમ્બાદિનો થાડો કે વધુ દોષ કરે છે, અનિષ્ટ શાસ્ત્રોગ
અભ્ય રૂ અને અરતામુધી પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરતો નથી આ

અપ્રસન્ન ધ્યાનોની વાત થઈ બીજા જે જે પ્રસન્ન ધ્યાની છે તે વિશે આગળ જતા અથકારે લખાણથી સમજૂતી આપી છે (૨૦૦)

[ધ્યાનનું કારણ સમજાવ્યા પછી અથકાર પ્રસન્ન ધ્યાનની આવશ્યકતા વિષે મોકલા નવાં છે]

ધ્યાનાવશ્યકતા । ૨૦૧ ॥

મોક્ષ. કર્મલયાત્મક સ્વ ચ ભવેન્નૈવાત્મમાન વિના ।
તદ્ધ્યાન સુલભ ભવેદ્ધ યમિના ચિત્તસ્ય સામ્ય વિના ॥
સામ્ય સિદ્ધયતિ નૈવ શુદ્ધિજનક ધ્યાન વિના સર્વથા ।
તસ્માદ્ધ્યાનયુગ શ્રયેન્મુનિવરો ધર્મ્ય ચ શુક્લ પુત્ર ॥

ધ્યાનની આવશ્યકતા

ભાનાર્થ—કર્મનો સર્વથા વિનય થાય તેનું નામ મોક્ષ છે, અર્થાત્ કર્મ અને કુખના બંધનથી સર્વથા છૂટવું તે મોક્ષ આત્માનું ભાન થયા વિના સંભવે નહિ ચિત્તની સામ્યાવસ્થા વિના સમગ્રીરૂપણ આત્માનું ભાન થવું સુલભ નથી ચિત્તની સામ્યાવસ્થા પછી મગ્ધ અને વિશ્લેષને દૂર કરનાર શુભ ધ્યાન વિના સર્વથા સંભવે નહિ માટે સમઘારીઓએ પરપગએ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન એ બે ધ્યાનનો આશ્રય લેવો (૨૦૧)

વિવેચન—શુભ ધ્યાનનું ફળ આત્મસાક્ષાત્કાર છે અને આત્મસાક્ષાત્કાર એ મોક્ષનું સાધન છે તેથી ધ્યાનની પરમાવશ્યકતા સાસ્ત્રીઓ કહેવામાં આવી છે જ્યાંથી ચિત્ત ધ્યાનવડે સામ્ય અવસ્થાને પામતું નથી, અને સામ્યાવસ્થા માટે ચિત્તના મગ્ધ રૂપી દોષોનો નાશ થતો નથી, ત્યાંથી મુમુક્ષુને આત્માનું ભાન થતું નથી તેથી જ કહ્યું છે કે—

સિદ્ધા સિદ્ધચન્તિ સેત્સ્યન્તિ ચાવન્ત વેડપિ માનયા ।

ધ્યાનતપોરહેનય સે સર્વેડપિ શુભાશયા ॥

અર્થાત્—જે કોઈ મનુષ્યો સિદ્ધ થયા છે, સિદ્ધ થાય છે અને સિદ્ધ થશે, તે સર્વે શુભાશયવાળા ધ્યાન તપના બંધ કરીને જ સિદ્ધપણું પામે છે.

નિર્જરાકરણે યાદ્યાત્ક્રેષ્ઠમામ્યગ્તર તપ ॥

તત્રાપ્યેકાનપત્રત્ય ધ્યાનસ્ય મુનયો જગુ ॥

અર્થાત્—નિર્જરા યજ્ઞમાં બાલ તપ કરતા અમ્યગ્તર તપ શ્રેષ્ઠ છે તેમાં પણ ધ્યાન તપનું એકજગપણ છે તે તપ ચક્રવર્તી છે એમ મુનિઓ કહે છે

ધ્યાન વિના આત્મબાન થવું નથી, અને કેવળ શુભ ધ્યાનથી જ આત્મબાન થના સસાર તરી ગયાના દૃષ્ટાન્તો મળે છે પૂર્વે ભગ્ત ચક્રવર્તી અને મરદેવા માતાનાં દૃષ્ટાન્તો આપેલા છે, તે ઉપરથી જન્મજો કે માત્ર શુભ ધ્યાનને જ યોગે તેઓ મિદિ પામ્યા હતા માત્ર કહેશે કે તેમણે આ પ્રાણાયામ, આસન, ધારણાદિ બ્રુમિકાઓ વટાવવાને પદ્ધતિસગ તપશ્રયી કરી હતી? આવી જ શકાનો જાણે કે જવાબ દોષ તેમ મરદપુગાણમાં કશું છે કે—

આસનધ્યાનવિધયો ન યોગસ્ય પ્રસાધકા ।

વિશ્વમ્પજ્જનનાં સર્વે વિસ્તરા દિ પ્રકીર્તિતા ॥

અર્થાત્—આસનના અને ધ્યાનના વિધિઓ યોગ ॥ અત્યંત ઉપકારક નથી તે સર્વ વિન્તારો ઉત્તમાધિભારીને યોગમાં વિનષ્ય કરનારા ગણાય છે આ ઉપરથી સમજાશે કે ધીમે ધીમે આમળ વધવાની શક્તિવાળા મુમુક્ષુને માટે પૂર્વે જન્મ્યાવેના બધા ક્રમ આવશ્યક હોવા છતાં પરમ આવશ્યક વસ્તુ તો ધ્યાન જ છે કારણકે મુકોપનિષદમાં કહ્યા પ્રમાણે સતત્ત્વ તત્ત્વતઃ નિષ્ક્રાંત વ્યાયમાન ॥ અર્થાત્—ધ્યાન કરનારે પુરુષ જ ચિત્તશુદ્ધિ થયા પછી પરમાત્મ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરે છે આ પ્રમાણે જૈન તેમ જ જૈનતર શાસ્ત્રમયો ધ્યાન ઉપર જ આત્મમાક્ષાત્કારનો અને પરિણામે સિદ્ધિપદનો આધાર રહેલો બતાવે છે ‘ધ્યાન ગિદુ’ ઉપનિષદમાં ધ્યાનની મહત્તા એટલેસુધી કહેવામાં આવી છે કે—

યદિ શત્કમમ પાપ વિસ્તીર્ણ યોજનાનં વહુન ।

મિપત્તે ધ્યાનયોગેન તાન્યો ભેદ વચચન ॥

અર્થાત્—જો સર્વતના જેવા ઉગ્રા અને અનેક યોજનાપર્વત વિસ્તાર,

વાળા પાપો હોય તોપણ અહીંનું ધ્યાન કરવાથી તે મર્ત પાપોનું બેદન થાય છે. અથવા એક પછી ઉપાસથી તે પાપોનું બેદન થતું નથી.

દશાન્ત—પ્રમત્તયદ્ર ગજર્ષિ રાજમહી નમરીતી નિમ્નમા આવેલા વ્યારગિરિ પર્વત પામે કાષોત્સર્જ ધ્યાનમા પ્રિરાજતા હતા એવામા રાજ દૂતના મુખમાથી નીકળેના અશુભ વર્તમાનવાગા શ્રુતો તેમના સાબળવામા આવ્યા અને તેમના હૃદયમા વહેતી શુભ પરિણામની ધારા કુદિત થઈને મુદ્દો લડનારૂં અશુભ પરિણામની ધારા વહેવા લાગી તે એ જ ગિયતિમા એના દુધ્યાન મુધી ચડી ગયા કે સાતમી નગ્ને યોગ્ય એવા બાધા પડી માથે સડજ દાઘ ફેરવ્યો. મત્તક પર રાજમુકુટ નહોતો પણ કેવળ મુક્તિ મત્તક હતું. તુરંત તેમને જ્ઞાન આ મુ કે, અરે હુ તો સાધુ છું અને મે મનમા આ મુદ્દો લડનાના અને ચક્રવ્યૂહો કરાનાના મનોગ્ધો રહી રમ્યા. પોતાનું અનુભવ કર્મ તેમને સમજાયુ ખસતાવો થયો પુન જાવો નિર્મળ થવા લાગ્યા અને પરિણામે નિર્મળ ધ્યાન ધરતા થકા કેવળ ગુણ પામ્યા ની મદાવીર ગ્રામીની પામે પ્રસન્નચન્દના મગજ અને અન્ધ ગતિમા અવતાર સંબંધમા શ્રેણિક રાજ પૂછે છે એવી વાગ્મા તો પ્રસન્નચન્દ રાજર્ષિ કેવળગાની થયા તે કેવળ શુભ ધ્યાનનો જ પ્રભાવ છે. (૨૦૧)

[હવે ધ્યાનને માટે જુ સ્થાન ૫૪૬ કરુ તે વિરે કહે છે]

ધ્યાનક્ષેત્રમ્ । ૨૦૨॥

ઉદ્યાન કદલીગૃહ ગિરિગુહા દ્વીપ સરિત્સદ્ગમો ।
ગ્રામૈકાન્તગૃહ ચ શૈલશિખર વૃક્ષસ્તટ તોયધે ॥
યત્ર સ્ત્રીપશુપણ્ડકાદ્યગમન કશ્ચિન્ન કોલાહલ ।
સ્થાન તાદૃશમુત્તમ યમમૃતા ધ્યાનસ્ય સસિદ્ધયે ॥

ધ્યાનને યોગ્યક્ષેત્ર

જાવાર્થ—ઉદ્યાન કદલીગૃહ, પર્વત ઉપરની ગુફા, દ્વીપ, જે નગરોના

ક મધુ અને નદીનો મગમ થનો હોય તે સ્થાન, ગામની અંદરનું એકાન્ત
ધર્મ પર્વતનું ગિર્ણા, ઝાડ, સમુદ્ર, ઇત્યાદિ ગંગા કે ન્હા સ્ત્રી, પશુ
નૃપમકે, બાળકે વગેરેનું આવાગમન ન હોય તેમ જ કોઈ જાનનો કોનાદન
થો નહોય તેના પ્રકારનું શાન્ત ગ્યાન સમગ્રી મુનિઓના ધ્યાનની મિદ્ધિ
માઠ ઉત્તમ છે (૨૦૨)

વિવેચન—ધ્યાન મારેનું ગ્યાન એકાન્ત પવિત્ર અને કોઈ પણ
પ્રમાણ ઉપરથી ચર્ચિત હોતું જોઈએ, કા પુરે એવા અનુકૂળ ગ્યાનની
અપ્રાપ્તિથી જો પ્રતિકૂળ ન્ધાને ધ્યાન કરવામાં આવે છે તો તેથી ધ્યાનનો
ભગ થાય છે કે નામ મયોગો ધ્યાનાદિ યોગપ્રક્રિયા મારે પ્રતિકૂળ અને
કેટલાક મયોગો અનુકૂળ હોય છે ‘હઠયોગ પ્રતિપિકા’માં કહ્યું છે કે અત્યંત
આદર, પશ્ચિમ, બકવાદ નિષ્ક્રમો અનાદ્ય મનુષ્યોનો મમાગમ અને
ચમત્કાર એ ઠ દોરાથી યોગનો નિનાશ થાય છે આ ઉત્સાહ, સાદ્મન,
ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, નિશ્ચય તથા જનસમાગમનો પશ્ચિમ એ ઠ નિષ્ક્રમોથી
યોગની મિદ્ધિ થાય છે આ ત્યાગ અને આલ વસ્તુચિંતિમાં ઉપદ્રવરહિત
એકાન્ત સ્થાનનો જ મિદ્ધિમાં દશાવસામાં આવેલો છે ‘ગોરક્ષ સનક’માં
કેલું છે કે—

વર્જયેદુજનપ્રાપ્ત વદ્વિહીપયિસેવનમ્ ।

પ્રાતઃસ્નાનોપધાનાદિવાયકલેશપિધિં તથા ॥

પવાન્તે વિજ્ઞને ત્વંચે પયિત્રે નિરુપદ્રવે ।

પવણાજિતયચ્છાણામુગર્યાનનમમ્યસેત્ ॥

અર્થાત્—દુઃખની મમીપે નાસ અગ્નિનું સેવન, સ્ત્રીમગ, તીર્થયાત્રા-
મર્મન, પ્રાતઃસ્નાન, ઉપવામાદિ તથા રાત્રીને કશેષ આપનારી ક્રિયા, એ સર્વનો
યોગાભ્યાસમાં ત્યાગ કરવો ઉપદ્રવ વિનાના પવિત્ર ને નિર્મલ એવા
એ ન દેશમાં વસન, મગમમં ને વસની ઉપર આમનનો અભ્યાસ કરવો

યોગ પ્રક્રિયાને મારે પ્રતિકૂળ ગ્યાન તથા સયોગો ત્યજી અનુકૂળ
સ્થાન તથા મયોગોની વિચારણાપૂર્વક આ યોગમાં ધ્યાન મારેના અનુકૂળ
સ્થાને દર્શાવેલા છે હિવાન-અગ્નીયો કે ન્હા મનુષ્યોની આરામ નું ન

દોષ અને જે જાહેર જગ્યાએ । દોષ, દરવીશદ્વંધવા જેવના સુ-
 પવતની યુક્તિ કે જેમાં કેવળ નીચવના દોષ, શાન્ત નથા એકાન્ત દોષ
 પ્રદેશ, જે નીચોના કે એક નીચ અને માગરના મનમાં જે નીચાન્ત
 દોષ અને વળેના જગ્યા ધીર નાદ ગિરિય જીતે ક્રોધ કે દોષ ન દોષ,
 નમ્રમાં જે મન શૂન, પર્વત સિખર, ગ્રહ, નમુ તત્ત્વ દ્વંધાદિ એવે
 શાન્તિથી યુક્ત અને એમનામાં તેમજ તે બધાં જ ન મારે ઉપવાસી છે
 વળી એ ધ્યાનને મારે મગ્ધમાં મોઢ પદ દ્વંધાદિ પમદ કમલ તે ચિત્તને
 ચિત્ત કરી મૂકે તેના સ્ત્રી પશુ નપુમ્બાદિ જેને ધ્યાનને મારે ઉપવાસી
 છે તેની અવગત પશુત્વા ન હોતી જોઈએ જાનની એના મનમગ્ધાત દ્વંધાદિ
 કે ન દરદિત એવ ન સેખામાં અનુ છે કામ્યુદે વળેના જાને નાં
 ધારો અને દ્વંધાદિ દોષ છે, પશુ કે મોઢાં યોગી જનો તે એક
 ગ્યાન । પશુ મોઢાંદવ પુ અને ઉપવાસી લેખી તેના ત્યાગ કરવાનું કહે
 છે એવાશ્વનર ઉપવાસી યોગાભ્યાસ મટે અનુદાન ધ્યાન નીને પ્રમાણે
 કથું છે

સમે શુદ્ધો શકરયદ્વિવાનુકાચિચર્મિત શબ્દજલાશયાદિભિઃ ।
 મતીનુવલે ન તુ ચક્રુષોઢને શુદ્ધાનિ વાતાધયણે પ્રયોજયેન્ ॥

અર્થાત્—સત્ જાણુથી મમાન, પવિત્ર કામ્ય અગ્નિ જેની કાંદદશ
 અને જાણાશયથી નિતિ, મતી અનુદાન, અન્યથી ગ્નિ તે અન્યત વાણી
 ગ્નિત શુદ્ધા અદિ ગ્યાનમાં સાધકે યોગાભ્યાસ કરવો એમને મર્ત રીતે
 અનુદાન તથા ઉપવાસિન ગ્યાન ધ્યાન મારે પમદ કરવું (૨૦૨)

[હવે ધ્યાનમાં કેવી રીતે વિશેષે બેઠા તે વિશે કહે છે]

ધ્યાનમ્ચિત્તિ । ૨૦૩ ॥

શ્લાઘ્યા પૂર્વદિશાઽથવોત્તરદિશા ધ્યાનાય શાસ્ત્રે મતા ।
 તત્કાષ્ઠાભિમુખો યથોક્તસમયે સ્થિત્વા યથાઽર્હસિને ॥

નાસાગ્રે નયનદ્વય સ્થિરતર કૃત્વાઽથ શાન્તાનનો ।
ધ્યાતાઽક્ષિપ્તમના પ્રમાદરહિતો ધ્યાને ચ તિષ્ઠેન્મુનિઃ ॥

ધ્યાનની સ્થિતિ.

ભાવાર્થ—સાત્ત્વમા ધ્યાનો માટે પૂર્વ દિશા અથવા ઉત્તર દિશા ઉત્તમ મહેલી છે માટે તે દિશા તરફ મુખ રાખીને યથોચિત સમયે યોગ્ય અસને બેસીને શાન્ત મુખવાળા, મનના આલોપ નિનાના અને પ્રમાદરહિત મુનિએ નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર બે નેત્રને અત્યંત ગ્રિહ કરીને ધ્યાનમાં બેસવું (૪૦૩)

વિવેચન—ધ્યાનને અર્થે પૂર્વાભિમુખ રિવા ઉત્તર અભિમુખ યોગ્ય સમયે અને યોગ્ય આસને બેસવું યોગ્ય સમયના મળધમાં પૂર્વ સાધુની દિશાથીના વિષય થત્વે કહેતા ધ્યાન માટેના સમયો નિર્ધિન છે ના, અને યોગ્ય આમનના મળધમાં પૂર્વે જે નવ સુખામનો કહેતા છે તેમાંનું મોર્ધ અનુકૂળ આસન પસંદ કરીને બેસવાનું છે પરી પવ જે ધ્યાનાના અનુભવો દેશ છે તેમાંનું એક ધ્યાન કે જે નાસિકાનો અગ્ર ભાગ છે તે ॥ તરફ દષ્ટિ ટેકાવી રાખીને ધ્યાનનો આગલ વેલો પળુ ધ્યાનમાં ધ્યાન યોગના મનને આલેખવું કે પ્રમ મુખ બનવા નહિ. આ બધું ધ્યાન ધિનિત. હા તે ઉપરથી મનનો ધ્યાન, પ્રમાધાન, પ્રમાદ ધ્યાન અને ધ્યાન એ પદોનો એક ન્યાયે નુ-ગીને નવલ ત્યાગ ધ્યાન સ્વીકારવાનું થયું છે અથવાનો અર્થ ધ્યાન થયું નહીં થીન મેરીટો થયું છે અને વિવિધ વસ્તુઓના પ્રમાનો યોગ્ય નથી થયું છે તેથી કહે છે—Chances a certain fixed time for yourself when you can be undisturbed, the early morning is in many ways the best, if this can be managed. Sit down comfortably where you will not be disturbed, and turn your mind with all its under-developed power of concentration, upon some

selected subject demanding high and useful thought. We in our Theosophical studies have no lack of such subjects, combining deepest interest with greatest profit અથાત્— 'તમારે માટે તમે એ એવા ચોક્કસ મમય પસંદ કરો કે જ્યારે તમને કશો માનસિક-શારીરિક ઉપ વ થાય નહિ કે ઈર્ષ્ય કશી દરકત કરે નહિ અનેક દૃષ્ટિથી જોના વહેવો પ્રમાણનો મમય સર્વોત્તમ છે, એટલે જો જની શકે તો એજ મમય ધ્યાનને માટે નક્કી કરવો. તે વખતે તમે એવે સ્થાને મુખપૂર્વક એમો કે જે સ્થાને તમને ઈષ્ટ વિષય કરે નહિ પણ એમમતાના સારી પેરે થએના વિકાસવાળા તમારા ચિત્તને ઈર્ષ્ય પસંદ કરેના વિષય તરફ દોરો એ વિષય એવો જોઈએ કે જેમા ઉચ્ચ અને ઉપયોગી વિચારણાની જગર પર જમારાથીએમોડીના અભ્યાસમા અમને એવા વિષયોનો તોટો પડેનો નથી કે જે વિચારોમા ખૂબ જ રસ પડે અને વળી જેની વિચારણા લાભદાયક થઈ પડે "

ધ્યાન સાધવાની રીતિએમા ન્યૂતાલિંગ ફેફ્ફાર હોવા જના જૈન અને જૈનેતર શાસ્ત્રો તેની પદ્ધતિની મમાનતાનું જ આ રીતે દર્શન કરાવે છે (૨૦૩)

[ધ્યાન વિષે સામાય વિવેચન કર્યા પછી એ વચકાર જે પ્રમારના પ્રસસ્ત-શુભ ધ્યાન વિષે વિવેચન કરે છે તેમા પ્રથમ પર્મધ્યાન વિષે કહેતા જે સ્વોક્ષમા તેના ચાર પ્રકારોનું નિદર્શન કરે છે]

ધમધ્યાનપ્રકારા । આજ્ઞાવિષયાઽપાયવિચયૌ । ૨૦૪ ॥

આજ્ઞાઽપાયવિષાયકરૂપવિચયૈર્ધર્મ્યં ચતુર્ધા મત ।

સાર્વાજ્ઞાઽઽદરપૂર્વચિન્તનમલ ધ્યાન તદાજ્ઞાત્મકમ્ ॥

રાગદ્વેષકપાયદોષજનિતા હાનિર્યદા મૃશ્યતે ।

શુદ્ધધર્મ્યં નિપુણૈરપાયવિચયધ્યાન દ્વિતીય તુ તત્ ॥

વિપાકવિચયમસ્થાનવિચયો । ૨૦૨ ॥

પ્રાગ્જન્માર્જિતપુણ્યપાપજનિત સર્વં ચ દુઃખ સુખ ।
યત્રેત્ય પરિભાવ્યતે તદ્વનઘ ધ્યાન ત્રિપાકાભિધમ્ ॥
સસ્થાન જગત્ સપાદશિશ્વર ગત્યાગતી તદ્ભવે ।
ચિન્ત્યન્તે સ્થિરમાનસે યદમલે ધ્યાન ચતુર્થં તુ તત્ ॥

ધર્મધ્યાનના પ્રકાર આજ્ઞા વિચય અને અપાય વિચય

ભા. ૧૪—ધર્મધ્યાનના એકદર ચાર પ્રકાર છે આજ્ઞા વિચય, અપાય વિચય, વિપાક વિચય અને સસ્થાન વિચય તેમાં ત્યારે આત્માના ઉદ્ધાર માટે તીર્થ ગતી થી થી અગાઓ છે તેનું આ રૂપૂર્વક સંપૂર્ણ રીતે વિનન કરવામાં આવે અને તેના ઉપર મનને એકાગ્ર કરવામાં આવે, ત્યારે ધર્મધ્યાનના પ્રથમ પ્રકાર આજ્ઞા વિચયની નિષ્પત્તિ થાય છે ત્યારે રાગ, દ્વેષ અને કપાલના દાપથી મી રી દ્વાનિશ્ચય છે તેનું ચિત્તન કરવામાં આવે અને તે રોગોની શુદ્ધિ માટે પુખ્ત વિચાર કરતા તેના ઉપર મનની એકાગ્રતા કરવામાં આવે ત્યારે અપાય વિચય નામે ધર્મધ્યાનનો બીજો પ્રકાર મિદ્ધ થાય છે (૨૦૪)

વિપાક વિચય અને સસ્થાન વિચય

જે વખતે મસારામાંની મર્વ મપત્તિ કે વિપત્તિ, સુખ કે દુઃખ, મયોગ કે વિયોગ પૂર્વ જન્મમાં ઉપાજન કરેલા યોનાના પુખ્ત કે પાપનું જ ફળ તે એક વિચાર કરવામાં આવે અને તેના ઉપર મનની એકાગ્રતા માધવામાં આવે તે વખતે વિપાક વિચય નામે ધર્મધ્યાનના ત્રીજા પ્રકારની મિદ્ધિ થાય છે અને ત્યારે આ જગત્-લોકની પગથી તે સિખર-ટાચ સુધીની અગ્નિ અને તેની અગ્નિ આ જીવનું જીવ તથા આવતું જન્મ ને મગ્ન અથવા પરિવ્રજાનું એકાગ્ર ધ્યેય નિર્મળ મનમાં ચિત્તન કરવામાં આવે ત્યારે સસ્થાન વિચય નામે ધર્મધ્યાનના ચોથા પ્રકારની નિષ્પત્તિ થાય છે (૨૦૫)

વિરેચન—જેવી રીતે પનજીવિ યોગમાં યોગચૂતમાં સમુદ્ધ ધ્યાન

અને નિર્ગુણ જ્ઞાન એવા બે જ્ઞાનના બેદો પાર છે, તેમ જૈન શાસ્ત્રમાં પ્રશસ્ત જ્ઞાનના ધર્મ જ્ઞાન અને શુદ્ધ જ્ઞાન એવા મે બે? પાડવામાં આવેલા છ તોપણ આ મેં કે વગીકરણો એક બીજાના પદાવવાચક નથી, એટલે એ વર્ગીકરણ એક જ દૃષ્ટિથી થએલું નથી મારું જ્ઞાન એ આત્મનમનિ જ્ઞાન છે અને નિર્ગુણ જ્ઞાન એ આલ્મજનમદિત છે, બ્યારે ધર્મ જ્ઞાન આત્મનમનિ અને શુદ્ધ જ્ઞાન કાષ્ટક આલ્મજનમદિત તથા કાષ્ટ આર્દ્રમન રદિત છે તે વિરે આમ જ જતા વિવેચનઆવશે ધર્મ જ્ઞાન કે મગુણ જ્ઞાન બેઉમાં એ દૃષ્ટિમિદુ સમાન છે અને તે એ કે ચિનની પરમ ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરવાને ઉચ્ચ ભાવનાઓથી ચિત્તનું પોષણ કરવું મગુણ જ્ઞાન તે સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ ઇત્યાદિ સ્વસ્વરૂપને મનમૂઝા ધાણ કરી તે સ્વરૂપ પળ પોતાનું જ છે, સોડહ' હુ એવું અવધારવાનું છે ધર્મ જ્ઞાન તે ટોના મૂર્ત સ્વરૂપોનું નહિ પણ તેમના જીવનગુણોનું અને આપણા જીવનગુણોની ન્યૂનતાનું ચિત્તમાં જ્ઞાન કરી ઉચ્ચ શ્રેણી પર ચડાવ વિરેનું જ્ઞાન કરવાનું ■ થીઓસોફીમાં ચિત્તને સ્થૂળ પદ્ધતોના માનસિક જ્ઞાનની કેળવણી આપીને પત્રી જીવનના ઉચ્ચ ગુણોના વિકાસ મારતું જ્ઞાન ધરવાની પદ્ધતિ બતાવે છે મી લેડખીમાં કહે છે કે — If you prefer it, you can take some moral quality, as is advised by the Catholic Church when it prescribes this exercise. In that case, you would turn that quality over in your mind, see how it was an essential quality in the Divine order, how it was manifested in Nature about you, how it had been shown forth by great men of old, how you yourself could manifest it in your daily life, how (perhaps) you have failed to display it in the past and so on. Such meditation upon a high moral quality is a very good exercise in many ways, for it

એવું ચિત્તન આરા વિચયના પેગમા જ મમાઈ જાય છે તેમાચાઈ કરે છે
 કે તદાક્ષરૂપમદ્ય ન મૃયામાપિના વિના -મદ નુ વચન આનારો જ ગી-
 હાનુ કેમકે અનેકરો દેવપિ અમત્ય પોનના થી (૨) આરા વિચયમા
 કર્તવ્યની વિચારણા આવે ત્યારે જીગ્ન અપાય વિચયમા ત્યજવાયાંજ અ-
 કર્તવ્યની વિચારણા આવે છે ગજ દેવ, કાપાદિ નાથી આત્મને રીથી
 રાનિ થાય છે, આત્મા તેથી કેના દેવ નવીન કર્મજનનમા જકડાતો જાય
 છે, એ બધન તોડવાં જો નુ બધન થતું અન્કાનવાં દેવે શુ કરવું
 જોએ ઉત્પાદિ વિચયનું ચિત્તન જીગ્ન અપાય વિચયમા લેખાય છે સ
 જગદેક એવો મુમુક્ષુ ત્યાજ્ય દોષથી મરથા મુક્ત ન થાય ત્યામુધી તે
 દોષથી થતી રાનિનો પણ વિચાર કરે અને માત્ર મુખોનુ પણ ચિત્તમા
 ધ્યાન કરે (૩) રાગ અને દોષાદિ કપાયો ધ્યાને દેવે ? ત્યારે મુખ પ્રતિ-
 દય અને દુખ પ્રતિ દેવ ઉત્પન્ન થાય તદિ પણ મુખમા કે દુખમા
 સપત્તિમા કે વિપત્તિમા, મયોગમા કે વિરોગમા ચિત્તના સમગ્ધિનિ ગદે,
 ત્યારે એ કપાયો દબ્યા લેખાય ચિત્તની આવી સમગ્ધિનિની માધના કર્મવિપા-
 કના ચિત્તન વિના પ્રાપ્ત થતી નથી આ જન્મમા મુખ છે તે પૂર્વ જન્મમા
 ઉપાજેલા પુણ્યનુ ફળ છે, આ જન્મમા દુખ છે તે પણ પૂર્વના પાપનુ
 ફળ છે એમા દય મો, કે મોક મો ? એ મુખદુષ્ણાદિ વડે પુણ્ય અને
 પાપરૂપી કર્મની નિર્જરા થઈ ન્હી છે આ પ્રકારના ચિત્તનથી વિપાક
 વિચય નામે ધ્યાનનો ત્રીજો પ્રકાર થાય છે (૪) ચિત્ત વૈગમ્યના જગથી
 પૂર્ણ રમજમ-તરમોગ ત્યારે થાય કે ત્યારે જીવના જન્મ
 જગ-મરણરૂપી પરિભ્રમણના ચિત્તનપૂર્વક તો અં આત્મભાન થાય આ
 ચિત્તન માટે લોકનુ સ્વરૂપ મપૂલુ રીને ચિત્તમા લાવવું તેની અદ્ય આ
 જીવને અનેક યોનિઓમા અવતારો થયા, પ્રત્યેક અવતારે જન્મ, જગ,
 મરણના કષ્ટો વેદના અને પુન પુન એના ફેરા ફરવાના જ રજા છે, એ
 ફેરા જેમ અને તેમ ઓછા થાય તે માટે કર્મજનન તોડવા અને નવા કર્મોને
 આવતા અટકાવના સિવાય આજે નથી આવા વિશુદ્ધ પશ્ચિમાત્માને માટે સ
 સ્થાન વિચય નામના ધ્યાનની આવશ્યકતા છે

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે—

જ્ઞાનાદ્રવ્યગતજ્ઞાનતપયાવપરિધર્તનાત્ ।

સદાસજ્ઞ મનો નૈવ રાગાદ્યાકુલ્પતાવ્રજેત ॥

અર્થાત્—આ લોકગુરુપતે ત્રિચાર કરવાથી, અનેક દુઃખોમાં રહેના મન તપથીયેને પગારથી ૧ મરવાથી (દ્રવ્યગત પર્વાયના અબેધમાં ત્રિચાર ગ્રાથી) નિરતર તેમાં આમકા થએતુ મન ગાલાદિ આકુળતા પામતુ નથી તે પ્રમાણે ધર્મ ધ્યાનના ચાર પ્રકારે આત્માના નિર્મલીકરણના સાધન ૫ છે (૨૦૬-૨૦૫)

[ધર્મધ્યાનના આલેખન અને જ્ઞાનના અવકાર નીચના શ્લોકમાં કહે છે]

ધર્મધ્યાનાત્તદ્વિજ્ઞાનાદીનિ । ૨૦૬ ॥

મધ્યાનનગાધિરોહણકૃતે શાસ્ત્રોક્તમાલમ્બન ।

દ્વિવાચનપ્રચ્છનોહનકથેત્યેવ ચતુર્ભેદકમ્ ॥

..સારાશરણેકતા ક્ષણિકતા રૂપાશ્ચતુર્ભાવના ।

ભાવ્યા ધ્યાનવિશુદ્ધયે સમુદિયાધાવત્પ્રકૃષ્ટા રુચિ ॥

ધર્મધ્યાનના આવેખન અને ભાવના,

જ્ઞાનાર્થ—ધર્મધ્યાનરૂપી પાતલ ઉપર ચડનારી માત્ર શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના આવેખન-રેના કલા છે આધ્યાત્મિક જીવે તાત્કાલિક મનનું વાચન, મોકા લાય તે ગુનાદિને પૂરીને ખુલાસો મેલવો, પરિવેશનમન (કરવાયોગ્ય વિષય ઉપર ઉદ્ધાનોદ કરવા, અને અમરત તાત્પર્યની કથા કરવી એ ચાર જ્ઞાન મન ધ્યાનના ઉમેલવારે ૪ કરવા ધ્યાનની વિભાગે, અનિત્ય ભાવના અશક્ત્ય લાગુ તસાર ભાવના ધ્યાનના એ ચાર જ્ઞાનના ત્યાગથી મનને કે વ્યાસુધી

૧ પા થાય (૨૦૬)

વિવેચન—ધર્મધ્યાનને ત્રયમર એક પર્વતની તુલામા મુકે છે તે
 યથાર્થ છે જેવી રીતે પર્વતને ત્રય (આવળ ન કરે તેવો—ગિયર) કહ્યો છે,
 તેવું ધર્મધ્યાન સ્થિર અને અચળ હોય, ધનુષ્ય તેની ઉપર દાર્દ્ર મળુપ્ય
 પક્ષીની પેડે ઉડીને ચડી જઈ શમ્તો નથી તેવો તો તેની ઉપર ક્રમે ક્રમે
 ચડવાનું છે અને તે જોવી રીતે કે જગતુ જુનાય નહિ, નહિતો એ
 જગતુ જૂનતા ખસીને ઉઠી તળેટીમા જળડી પડવાનો ભય રહે છે આવા
 ઉચા પર્વત ઉપર ચડવા માટે આનળન—રેખા પણ જોઈએ અને તે
 આનળનો અન્ન શાન્નને આધાર આપવામા આવ્યા છે ઉવવાઈ સૂત્રમા
 શાન્નમા, પુચ્છળા પચ્છળા અને ચમ્મવહા એ ચાર આનળનો કહેવા છે
 શાન્નમા જે રવાધ્યાય તપના પાત્ર પ્રકારો કહેવા છે તેમાના જ આ ચાર
 પ્રકારોને ધર્મધ્યાનના આલળનરૂપ કહેવા છે, કારણકે પુર્વે જે ધર્મધ્યાનના
 ચાર પ્રકારો કહ્યા છે તે પ્રકારોનું અનુસીલન રવાધ્યાય તપના આવા
 આનળનો વિના શક્ય નથી શાન્નશબ્દોનું વાચન કરવામા આવે, શકા
 હોય તો તેનું નિવાગણુ શુદ્ધ આદિ ગીતાર્થ મુનિઓને પૂછીને કરવામા
 આવે, શીખેના વિધ્યનું પુન પુન રટન અથવા મનમા પુનરાવર્તન કરવામા
 આવે અને જેનો અભ્યાસ કર્યો તેની પુન પુન કથા કરવામા આવે તો જ
 તીર્થકર્મની આશાઓનું ચિત્ત ધર્મધ્યાન પ્રસંગે થવા પામે, તો જ
 ગંગાબેધના મમતે મમતને ચિત્ત તેના ત્યાગમા અધિરૂ થાય, તો જ
 ક્રમેના વિપાકનું મહત્ત્વ સમજાય તથા શ્રદ્ધા જાગે અને તો જ ચોરાશી
 લાખ જીવોનાના પરિશ્રમણના કારણો તથા તે કારણોની વિરણુના
 માર્ગમા ચિત્ત એકાકાર થાય આવા આ છોથી ધર્મધ્યાનના પણ આલળનો
 છે અને એ આનળનોનું યથાર્થ ગ્રહણ કરવામા આવે તો ધર્મધ્યાનનું
 અનુસીલન મુગમ્મ તથા રીધસાધ્ય થાય ધર્મધ્યાનના આલળનરૂપે જે
 રવાધ્યાય તપના ચાર પ્રકારો કહ્યા, તે ઉપગત એક બાકી રહેલો પ્રકાર
 તે “અનુપ્રેક્ષા”નો છે આ અનુપ્રેક્ષા—ચિત્તારણુના ચાર પ્રકારો શાન્નમા
 કહેવા છે જે અનિત્ય અશરણુ સસાર અને એકત્વ ભાવના છે બા
 ભાવનાઓમાની આ પહેલી ચાર ભાવનાઓ છે આ જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ

અનિત્ય છે, લક્ષ્મી-ગરીગ-મૌવન પ્રયાદિમાનું કશું નિત્ય કે શાશ્વત નથી એવી જે ભાવના હતી અને તે વડે ચિત્તને યોગ્ય તે અનિત્ય ભાવના આ જગત્માં જીવને આત્મજન-મગ્ન પ્રેમાળી સ્ત્રી કે વત્સલ માતા-પિતા, મમ્મ કે મમ્મટ કોઈ શબ્દ આપે તેમ નથી, દૈવ જીવ અશરણ છે-બનાય છે, શબ્દ છે એક માત્ર ધમાચરણનું એ પ્રમાણે જીવની અશરણતાનું ચિત્તન કરવું તે અશરણ ભાવના છે જગત્ અનિત્ય છે અને જીવ અશરણ છે ધર્મનું શબ્દ ન ગ્રીકારતા તેને જે સમારંભ પરિભ્રમન કવાનું છે તે મમાગ કેવો છે? આ રાજલોકના અમખ્યાન પ્રદેશ છે તેમાના દૈવેક પ્રેરો અનંતાનંત વાર જન્મમગ્ન કરી જીવે અનંતા પુરુષનપગવર્તન નીપજન-યા, તોપણ તેનો ઉડો આ-યો નથી જન્મ-જરા-મરણ-નગ્નકાદિના કુયો વેદધા, અનેક જીવો માથે ચિત્તચિત્ત સખધા બાધ્યા, તોપણ સમારનો છડો આ યો નદિ એવો આ સમાગ અપાગ છે, એવું ચિત્તન તે ગ્રીજ સસાર ભાવના છે આ અશાશ્વત જગતમાં અશરણ એવો હું એ જ છુ માં કોઈ નથી અને કશું નથી, હું અસહાય છુ માત્ર ધર્મ જ મારી માથે સામગ્રી સાથે આવશ, એ પ્રમારની ભાવના તે યોથી એ-ત્વ ભાવના છે પૂર્વે કહેના ધર્મખ્યાનના ચાર પ્રકારેનું આ ચારે ભાવના માગી રીતે યોગ્ય કનારી દોઈ તેની સાથે તે ભાવનાનો મખધે શાન્ત્રોમાં સુપટિત રીતે યોગ્ય છે ખ્યાનમાં લિટ્કૃષ્ટ રૂચિ લિપ્ત થાય ત્યા-મુધી એ ભાવનાઓ ભાવવાળેન છે (૨૦૬)

[હવે ચાર પ્રકારના ધ્યેયોના લક્ષ્યો નીચેના ત્રણ શ્લોકોમાં કહેવામાં આવે છે]

ચતુર્વિધે ધ્યેયે પિષ્ઠસ્થલક્ષણમ્ । ૨૦૭ ॥

પિષ્ઠસ્થ પ્રથમ પદસ્થમપર રૂપસ્થરૂપોઽજિજ્ઞાતે ।

ધ્યેય ધ્યાનત્રિધૌ ચતુર્વિધમિદ શાસ્ત્રેષુ સલક્ષ્યતે ॥

પાર્થિવ્યાદિકધારણાત્મકતયા ચચ્ચિન્તન સ્વાત્મન ।

તદુચ્યતે મુનિવરૈઃ પિષ્ઠ-

પદ્મસ્થમ્ । ૨૦૮ ॥

નાભૌ ચિત્તમુસે ચ પોઢશચતુર્વિંશાષ્ટપત્રામ્બુજ ।
સસ્થાપ્યાક્ષરમાતૃકા પ્રતિદલ સકલ્પ્ય ચિત્તચિન્તનમ્
યદ્વા સત્પરમેષ્ઠિમન્ત્રવચન ચિત્તે સ્થિર ચિન્ત્યતે ।
ધ્યેય તદ્વિ પદસ્થમાસપુરુષેરુક્ત દ્વિતીય શુભમ્ ॥
રૂપસ્થરૂપાનીતે । ૨૦૯ ॥

અર્હચ્છાન્તદશાસ્ત્રરૂપમમલ સસ્થાપ્ય ચિત્તે સ્થિરે ।
વૈશ્યેન વિચિન્ત્યતે ચિરતર રૂપસ્થમેતન્મતમ્ ॥
રૂપાતીત-નિરજ્ઞનાઽધરહિત સિદ્ધ સમાલમ્બ્ય યત્ ।
તૈનૈવ્ય પરિભાવ્યતે સ્વદ્વદયે રૂપોઽજ્ઞિત તન્મતમ્ ॥

ધ્યેયના ચાર પ્રકારમા પ્રથમ પિડમ્બુ નક્ષત્ર

ભાવાર્થ—ધ્યાનના વિધિમા ધ્યેયના ચાર પ્રકાર સામ્યમા જોવામા આવે છે, તે પિડમ્બ પદ્મ, રૂપમ્બ અને રૂપાતીત તેમા પાર્થિવી અધારશાસ્ત્રે આત્માનુ એકાગ્રતાથી ચિત્તન કરવામા આવે તેને મુનિરૂપ ધ્યેયના ચાર પ્રકારમાનુ પ્રથમ પિડમ્બ ધ્યેય કહે છે (૨૦૭)

પદ્મસ્થ ધ્યેય,

નાભિમા સોળ પાખડીવાળા, ચિત્તમા ચોરીસ પાખડીવાળા અમુખમા આઠ પાખડીવાળા કમળની ક જના કરીને તેના ઉપ દૈવક પાખડી અમુક વધુમાળા ॥ અક્ષરોની સ્થાપના કરીને તેનુ એકાગ્રતાપૂર્વક ચિત્ત કરવામા આવે અથવા પદ્મ પદ્મેષ્ઠિમન્ત્રના શબ્દોનુ એકાગ્ર ચર્ચા-ચિત્તમા ચિરતાપૂર્વક ચિત્તન કરવામા આવે તેને આસ પુરો નીતુ પદ્મ ધ્યેય અથવા ધ્યાન કહે છે (૨૦૮)

રૂપચ અને રૂપાતીત

અગ્નિત ભગવાનની શાન્ત દશાનુ નિમજ સ્વરૂપ ગ્નિ અને એકામ ચિત્તમા ગ્યાપીને અનિ નિમ્નગતાથી અમુક વખત તેનું ચિત્તન કુરવામા આવે તે રૂપચ નામે ત્રીજા પ્રમાણુ ધ્યેય કપથી અતીત થએલા નિરંજન નિમકાગ મગરહિત સિદ્ધ ભગવાનનો આશ્રય કરીને તેની સાથે પોતાના આત્માનું એકપણ પોતાના હૃદયમા પ્રેમતાપૂરક ચિત્તવવામા આવે તે રૂપતીત નામે ચોથા પ્રકારનું ધ્યેય સમજાનું (૧૦૯)

નિવેચન—આ શ્લોકત્રયીમા ધ્યેયના ચાર પ્રમાણી મમજૂની આવે છે પિન્ધ, પન્ધ, રૂપચ અને રૂપાતીત એના એ ત્રા લેગેનો ત્રીકાગ વે શાન્તીય થોમગથો અને જા થોમગથો પણ કરે છે, માન એ ધ્યેયમા ધ્યાન - વાના વિધિમા જૂની જૂની પરિભાષા જોવામા આવે છે આપણે અત્ર એ ચારે ધ્યેયની અનુક્રમે સમજૂની આપીયુ કે જે મમજૂની ઉપર આપેલી શ્લોકત્રયીમા કાર્ત્ત મહિમ રૂપે દેખા દે છે

(૧) રૂપી, મતિ તપ, જળ અને આગશ એ પાંચ તત્ત્વો છે એ પાંચ તત્ત્વોનો ત્રયેક પદાર્થ-પિન્ધ જનેનો છે આ પચતત્ત્વનું ધ્યાન તે પિન્ધચ ધ્યાન છે વે શાન્તમા તે પચતત્ત્વના ધ્યાનનો વિધિ છે, તેને અનુમતેના પપુ પાંચાશમ બિનતાત્રાઓ જેન શાન્તમા કથેનો તેનો વિધિ કે જેન શાન્તાનુમાર પાર્થિવી માત્તેથી, વાયવી વા રી અને તત્ત્વમ્ એ પાંચ ધાગલારૂપે આત્માનું એકાગ્રતાથી ચિત્તન કરવાનું છે હિમાચાર્ય નિમ શ્લોક વડે એ પાંચે ધાગલજોના નામ કથે છે

પાર્થિવી સ્વાદધાત્મેયી માદતી વાયુની તથા ।

તત્ત્વમ્ પચમો ચેતિ પિન્દસ્થે પચધારણા ॥

પાર્થિવી ધારણા અો તેનું ધ્યાન આ પ્રમાણે રહે આ તિદો લોહ એમ શબ્દપ્રમાણ વાગે-પહેજો છે તેમા પહેલા કીરમમુનો કે પગે તે સમુન્ની મધ્યમા જ મુન્નીપની પેડે એક વાચ યોજનના વિન્નાગવાનું અો દમર પાખરીઓનાનું કમજ ચિત્તરુ કમજની મધ્યે કેમગત્રો છે મધ્યે દેગધ્યમાન પીગી પ્રભાવાગી અને મેર પવંત સમાન

વાળી કર્ણિકા ॥ એની કંપના કરવી તે કર્ણિકાની ઉપર એક ઉન્નત્તર
 સિદ્ધામન છે તે ઉપર ખોતે બેસીને મર્મ ક્રમોનો ઉચ્છેદ કરે છુ એમ
 કે પવુ, તે કંપનામા ગિર થઈ જતુ આઠ ક્રમોની પ્રકૃતિઓના પુદ્ગલ
 મધ્યેને આત્માના પ્રશોધી ખખેરી નાખી ચૈદ ગજલોકમા ફેલી દીધા
 એમ ધ્યાનુ પડી પોનાનો આત્મા અનત કોટિ સૂર્યના તેજ કરતા પવુ
 અનત જ્ઞાનપ્રકાશથી મર્મ લોકોનોકને પ્રકાશે છે એમ ચિતવવુ પડી
 મા ગજલોકમા ઉરેના કર્મપુદ્ગલો ગિર થઈ જાય છે અને સુવર્ણના
 મિદાસન ઉપર મને દેવનાઓ તથા ઇન્દ્રા બેસાડી દેશના સાબરે છે એવું
 ચિતન કરવુ લાખો શ્લોકો આવી તત્ત્વ સાબરે છે પણ હું માફી તરીકે
 તેઓના આચરણ વિચારો જોઈ મ્હુ છુ-મને તેમા દર્ષ કે શોધ થતો
 નથી એમ ચિતવવુ સ્ફટિક રત્ન મમાન નિર્મળ એવા અમખ્ય પ્રદેશોમા
 મમયે મમયે સર્વ ભાસ થાય છે એની ભાવના ભાવરી અને અમખ્યાત
 પ્રેમ રિધર એકરૂપ છે એમ ધ્યાનુ એ પારિધી ધારણ થઈ આગ્નેયી
 ધાગણા માટે નાભિની અર મોળ પાખડીવાળુ કમળ ચિતવવુ અને તે
 કમળની કર્ણિકામા જઈ એવો મન ધ્યાપવો તે કમળની પ્રત્યેક પાખડીમા
 અનુક્રમે જ આ હૈં ડ ક જ જૂ ઝ ઞ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ એમ સોગ
 મ્હોને ધ્યાપન કરવા, અને તે કમળમા એકામ ચિતથી લીન થઈ જતુ,
 એકનેસુધી કે કમળ વિના અન્ય વસ્તુનુ સ્મરણ પણ રહે નહિ. પછી
 હું યમા આઠ પાખડીનુ કમળ ચિતવવુ, અને પ્રત્યેક પાખડીમા અનુક્રમે
 જ્ઞાનાવગમીય, દર્શનાનુશીય, વેદનીય, મેહનીય, આયુષ્ય નામ, જોત્ર અને
 અતરાય એ આઠ કર્મનુ એકેક પાખડીમા સ્થાપન કરવુ એ કમળનું
 મુખ્ય એવી રીતે નીચુ રાખવુ કે જોઈ મોળ પાખડીરાળા કમળની ઉપર
 તે કમળ અધોમુખ રહી ઝૂંટ્યા કરે પડી મોળ પાખડીવાળા કમળમા
 ધ્યાપેના જઈ માના હૈના રેકનિદુથી ધૂમ્રસિખા નીકળતી ચિતવવી, ધીમે
 ધીમે તેમાથી અગ્નિકણિકાઓ અને પડી અનેક જ્વાળાઓ નીકળતી
 ચિતવવી એ જ્વાળાઓ વડે હૃદયાત્મક અષ્ટ કર્મોની પાખડીવાળુ કર્મ-
 કમળ ખરે છે એવી કલ્પના કરવી મહામત્ર જઈના ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થએલા

અમિતે અજ કર્મની પાખડીવાળી કમળ જાળીને ભગ્ન થાય છે એવી ભાવના કવી પદી શરીરની મહાત્રણ ખૂણાવાળો બળતો અમિતો સમૂદ ક'પવો અને એ અગ્નિમુદ તથા શરીરની અદ્ભુત મહામત્રતા ધ્યાનથી ઉપન થએન અગ્નિ-જ્વાળા એ એ વડે દેહ અને અદ્ભુત કર્મનું કમળ એ મેહ જાળીને ભગ્ન થાય ॥ એનું કત્તી શાન્ત થવું આ આગેથી ધારણાનું મ્વ પ છે ત્રીજી વાયવી ધારણાનું ધ્યાન આ પ્રમાણે કરત - "ત્રણ ભુવનના વિસ્તારને પૂરનાર એવા પ્રચંદ વાયુને ક'પવો આગેથી ધારણાથી શરીર અને દમતી ને ભગ્ન થઈ ગએલી કે તે ભગ્નને એ વાયુ ઉઠાડી નાખે છે એવી દેહપના ક'ની પદી વાયુ શાન્ત થઈ જાય છે એમ ધ્યાનુ વાણી ધારણા આ પ્રમાણે અમૃતમમાન વર્ષાને વધાવનાર મેઘમાળાથી ભગ્નપૂર એવા આકાશની ક'પના કરવી એ આકાશમાથી થતી જગત્કૃષ્ટિ વાયુથી ઉઠી ગએલી દેહ તથા કર્મની ગાળને શાન્ત કરે છે તથા ધોધ નાખે છે એવી ભાવના ભાવવી છેવે વજ્રમુગ્ધ શાન્ત થાય છે એમ ક'પવું એ વાણી ધારણા થઈ છે ત્ત્વભૂ ધારણા આ પ્રમાણ - ધ્યાતાએ સાત ધાતુરહિત પૂર્ણ મહાન્તિની પેઠે નિર્ભય સર્વગ મમાન પોતાના આત્માને ચિતવવો પદી સિદ્ધાસન ઉપર બેઠેના, સર્વ કર્મોનો નાશ કરનાર, ગંગીની અગર રહેના એવા નિગદાગ આત્માને ઝમ્નવો એ પ્રમાણે તત્ત્વભૂ ધારણા સ્મરન કર્મનો ક્ષય કરે ॥ અને આત્માને પરમાત્મસ્વરૂપ-અહસ્ત્વરૂપ બનાવે છે આ પાત્ર ધારણાઓ પણ ચદિક યાગની પત્ર તત્ત્વની ધારણાઓની પેઠે આત્માને જહાજીસ્મિ નો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે

પિંડથ ધ્યાન કરનાર પોતાને ઔદિઠ, વૈકિંઠ, આદ્ય, તૈજસ અને કાર્મણ એ પાંચે પ્રકારના સગીરથી વિભ-પૃથક્ નિધાર છે અને તેથી દેહાદિ જગોના કથિમા આત્મા અજ તથા મમત્વ પગિણામયી બધાતો નથી તે ભોગ્ય પાર્થોની ઈન્દ્રિયોમા બધાતો નથી અને અનેક ઇવોને દુષ્પ આપવા પ્રેરતો નથી કર્મના યોગે વસ્ત્રરૂપ સગીર તો અનેક મને છે તથા છો છે તોપણ તેથી તે જરા પણ દર્પ વા મોકને ધારણુ કરતો નથી.

ધ્યાનનો યાગી પ્રારબ્ધકર્મ યોગે અનેક કાર્ય કરતો છતો પણ આ

સ્વરૂપમાં ધ્યાન રાખે છે શરીરમાં રહેલો આત્મા સ્તરીરથી ભિન્ન હોય છે તેવું
 નિઃશ્વાત્મક જ્ઞાન થતા બાહ્ય મથોરોમાં રહ્યા છતાં પણ તે તેમાં રેવાનો
 નથી આત્માના પ્રેક્ષમાં બોલે તે ચિત્ત નિર્વિકલપ રૂપાવાણુ થાય કે
 અને તેથી આત્માની શક્તિઓ ખીલવા માટે કે વચનગિહિ અને સદૃષ્ટ
 મિદ્ધિ મનજ બને છે જેઓ આત્માના અમખ્યાન પ્રદેશોનું ધ્યાન ધરે
 તે પણ જગત્માં ઉપકાર કરવાની પ્રગતિ ધરે છે ધરાવે છે તેઓ તીર્થકરાર્થિ
 પોતે પ્રાપ્ત કે છે અને જેઓ ઉપકાર કરવાની ધરે અને પણ ત્યજી પિંડ
 ધ્યાન ધરે છે તેઓ મૂકેકેવળા થઈ મિદ્ધ દગાં પ્રાપ્ત કરે છે શરીરના કોઈ
 પણ ભાગમાં આત્માના પ્રદેશોનું ધ્યાન ધરે મન છે નાભિચક્રમાં ધ્યાન
 વગવાથી કાય-પ્રદનું જ્ઞાન થાય છે એવે કે જગત્ની નાદીઓનું અને તેમના
 કાર્યોનું જ્ઞાન થાય કે તેમજ મનના સદૃષ્ટનિક પોતે વિવિધ થઈ છે તે
 રૂપમાં ધ્યાન કરવાની નુષાન્તર શમે છે અને રાણીનો મારી ગીતે પ્રકાશ
 થાય છે દૂર્ભનાદીમાં ધ્યાન કરવાથી ગિયતાની શક્તિ થાય છે અને અચળના
 શમે છે સ્વદગ્ધમાં ધ્યાન કરવાથી સિદ્ધ પુરોના નિર્ધાર છે, પાપોના નાશ
 થાય છે અને ધર્મશ્રદ્ધા વધે છે હૃદયમાં ધ્યાન કરવાથી હૃદયશક્તિ થાય છે,
 જ્ઞાનભામ થતા જાય છે, મત્તની પ્રતીતિ થાય છે અને પ હૃદયને વાચી શકાય
 છે મનોનર્ગણની માથે તેમનાં જે સબધ છે તેનું જ્ઞાન મનોવગણમાં
 ધ્યાન કરવાથી થાય છે તેમાં રિરોપ સમય કરવાથી મન પર્યંત જ્ઞાન પ્રકટે
 છે એ જ રીતે જન નાક, આખ, જીભ અને અપરોચ્ચમાં ધ્યાન કરવાથી
 તે તે હૃદયોની શક્તિઓ વિકાસ થાય છે કાય-જગ વાગી જગ અને મનો
 જગમાં ધ્યાન કરવાથી તે તે જગ વૃદ્ધિ પામે છે મનકમાં ધ્યાન કરવાથી
 મનજના જ્ઞાનતત્ત્વો પુષ્ટ થાય છે અને તર્કશક્તિ વધુ ને વધુ ખીલે છે
 આ રીતે અપિ જ્ઞા કોઈ પણ અંગમાં પિંડરૂપ ધ્યાન કરી શકાય છે અને
 તેના શારીરિક તેમ જ આધ્યાત્મિક લાભો થાય છે પરંતુ તે સર્વમાં સ્વદગ્ધ
 રૂપમાં આત્માના પ્રદેશોનું ધ્યાન કરવું સર્વશ્રેષ્ઠ છે જે વખતે સ્વદગ્ધમાં
 આત્માના અમખ્યાન પ્રદેશોનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે તે વખતે શ્વાસો
 સ્પૃશ્મની ગતિ મ પડે છે આત્માના અમખ્યાન પ્રદેશમાં તન્મયતા થવાથી

આમોદોસની ગતિ જિનકુન જોઈ થઈ જાય છે અને તે વખતે આનંદ આનંદ થઈ જાય છે, આત્માનો અનંત શક્તિનો અનુભવ થાય છે મવ હવે ઉપર મમતા પ અમૃત એવગ્રહિ વધાનાય છે તે વખતે એવો અનુભવ થાય છે એવો, આવી વ્યાખ્યા મના કાગ ગ્રહેવાય નો માર્ગ । એવી દશા દાયોપશમ ભાવમા તામા કાળ મુની પ્તની નથી તોપણ પુન પિંચ્ચ ધ્યાન ધરી તેની દના પ્રાપ્ત કરવા ધ્યાની ઉદ્ધમ કરે છે અને પાછો તેવો જ આનંદ લે છે ત્રીજા જાદુમગ્ધિક દાર્યોમા જોના તે ઉપાધિની વિવિધ દશા અનુભવે છે પણ તેમા તેને સ પડતો નથી એવલ ગમે તેમ ઠરી પાછો ધ્યાનમા પ્રવેશ કરે છે આની મજલ મુખની દશાનો અનુભવ થતા બાલ્ય મુખના સર્વ પ્રવારની અભિનાયાઓ દળે છે

(૨) ૫ મ્થ ધ્યેયમા ધ્યાન અનેક પ્રમારે કરાય છે, તેમાનો એક પ્રમાર મલમટે અત્ર દશાવેનો છે અગિત મિદ્ધ આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને માધુ એ પાચ પ નુ ચિત્તની ગ્ધિગતાપૂર્વક જે ધ્યાન કરવામા આવે તેને ૫૬૨થ ધ્યેયનુ ધ્યાન કહેવામા આવે છે બીજો પ્રમાર એવો છે કે નાભિ પ્રેલમા મોળ પાખગીનુ કમળ ચિત્તની તેમા જ થી જ પર્વત મોળ મ્વૈની ગ્ધાપના કરી તેનુ અનુક્રમે ધ્યાન કરવુ ત્રીજો પ્રમાર એવો છે કે લઘ્ય-કમળમા ચોરીમ પાખડીનાગુ કમળ ચિત્તની તેમા ક થી મ મુધીના અક્ષરો મનુક્રમે ચોવીમે પાખડીઓમા ગ્ધાપી મ ને કમળની ઠણિંકામા ગ્ધાપવે અને પ્રત્યેક પ નુ અનુક્રમે ધ્યાન કરવુ ચોથો પ્રમાર એ છે કે મુખમા આઠ પાખડીવાળા કમળની પ્પના કરી અને તેમા ક થી હ મુધીના અક્ષરો ગ્ધાપી તેનુ ધ્યાન કરવુ આજ પ્રમાણે જ કાગનું જર્હ મત્રનું જર્હ હૌ થી જર્હ નમ એ મત્રનું અને અન્ય મત્રોનુ પણ ૫ મ્થ ધ્યાન કરી શકાય છે એ પ્રમાણે અક્ષરોનુ ચો પોનુ ધ્યાન કરતો જોયો ચિત્તની ચચ જાનાને વાટે છે અને જુનજાનનો પાગ્ગામી થાય છે ૫ મ્થ ધ્યાનનો માધક નિમિત્તનાને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, આ સાચો યોગી તો ૫ મ્થ ધ્યાન અનુભવથી ધોવા આ વડે આત્માની નિમજતા કરનાગ

(૨) મમવસરલુપ્ત મેડેના તીર્થિક ભગવાનનું સ્વરૂપ તે રૂપરૂપ ધ્યેય અને તેમાં ધ્યાન કરવું તે ધ્યાનનો તીર્થે પ્રકાર ભગવાનની શાન્ત દશાનુ ચિત્તમાં અવધારણું કરવું તેમના મત્તકમાથી પ્રખટતી તેજધારાઓને ચિત્ત પ્રેમમાં ઝીનવી, એમના અનંત ગુણોનું સ્મરણ પ્રકટાવવું અને તેવા જ ગુણો પોતાના આત્મમાં પ્રવેશીને રહેવા છે તેનું પ્રકટીકરણ કરવાનું ધ્યાન ધરવું તે આ પ્રારંભ ધ્યાન છે. આદ્ય મર્મ કપી છે અને તેના સંબંધમાં મારો આત્મા અનાદિ જાગૃતી રહ્યા છે રૂપમાં મહેનો મારો આત્મા વસ્તુત રૂપથી ન્હારો કે મિદ્ધ મમાન અનંત ગુણમય છે ઇત્યાદિ જે ભાવના ભાવની તેને રૂપરૂપ ધ્યેયમાંનું ધ્યાન સમજવું આ ધ્યાનમાં એવા વિચારો કરવા કે મારો આત્મા ગુણે કરી પચપરમેષ્ઠી રૂપ છે અને એ ગુણો પ્રકટ કરવાનો મારો ઉદ્દેશ છે, તથા નાન દર્શન અને ચારિત્ર ગુણે વડે મારો આત્મા દીક્ષિમાન છે ઇત્યાદિ આત્મામાં જ પરમાત્મ દશા રહી છે પણ ધ્યાન વિના તે પ્રકટ થતી નથી, એવા માટે રૂપરૂપ ધ્યેયમાં ધ્યાન કરવાની યોજના છે તેથી સકલ્પ વિકલ્પવાળી ચિત્ત શાન્તો નિરોધધાય છે મોહના ઉપાગા સ્વયમેવ શાન્ત પડે છે, અનેક સક્રિયો પ્રકારે કે અને મનની નિર્મળતા સર્વે સધાય છે.

(૪) રૂપથી અતીત-આકારરહિત જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ નિરંજન સિદ્ધ પરમાત્માનો આશ્રય કરીને તેની માલે મત્તાથી મિદ્ધસમાન એવા પોતાના આત્માનું એકત્વ ચિત્તમાં અવધારણું-ધ્યાન, તે રૂપાતીત ધ્યેયનું ધ્યાન મમ જનું પિન્દરૂપ પદ્ય અને રૂપરૂપ ધ્યેયના અવનમનપૂર્વક મુમુક્ષુ યોગીએ રૂપાતીત ધ્યેય પર જનું અને ચ્યૂગમાથી સુદમ આત્મા ઉપરજતા આત્માના ગુણપદ્યોનોની સુદતા ચિંતવતી આત્માનો ઉપયોગ એક જ ઠેકાણે સખવે અને બહિર્મુખ મનને જવા દેવું નહિ એમ કરવાની રૂપાતીત ધ્યેયમાં પ્રવેશ થશે અને અનિશ નેનો અભ્યાસ કરવાથી રૂપાતીત ધ્યેયમાં ધ્યાનની ચિંતના થશે રૂપાતીત ધ્યાનના નિઃશ્વાસુએ દ્રવ્યાનુયોગનું તેમ જ અધ્યાત્મગાત્રોનું નાન મારી પેડે પ્રાપ્ત કરવું કારણકે તે વિના જડ ચેતનની વિનિતાનો અગમર ધ્યાન ચિત્તપ્રેશમાં રહેતો નથી આરે ધ્યાનોમાં રૂપાતીત ધ્યાન

સત્યાપિ છે એ ધ્યાન કરના યોગી કર્મરૂપી લાગતો જાગતો તેની ભગ્ન
કરે છે અને તે અનન્ત શક્તિને પ્રગટાવવા સમર્થ અને તે જેમ જેમ રૂપા-
લીન ધ્યેયમા ધ્યાનની પ્રગતિ તથા વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ વણાદિ
વિશિષ્ટ રૂપી પદાર્થોમા થતું બદ તથા મમત્વ વિનષ પામે છે તે દુનિ
કંપનાનું જોર કાય પામે છે નિશ્ચયથી નિઃકાર એવો પોતાનો આત્મા કે
એવું જ્ઞાન યોગીને થતા તે જ્ઞાન ત્રણે કાગમા અખ- ગહે ૮ રૂપાલીન
ધ્યેયનો પ્થાતા દુનિયાની જગતગથી મુક્ત થઈ મદગ્ગ આનંદને પ્રાપ્ત કરે
છે અને બાહ્ય દેશાના નામ શરીરના આગમ તથા દર્પ શોકને કેવળ વિમર્ગી
જાય છે મન પોતાના આત્માનું જ આનંદન કરીને ગહે અને શુદ્ધ પયો-
ગમા ચિત્ત થાય, જ- તથા જોનન મમત્વજે બામે તેને મમત્તમી લાવ તહે
કે એવા મમત્તમી લાવો થો ॥ રૂપાલીન ધ્યેયમાના ધ્યાનથી પામે છે
(૧૦૭-૨૦૮-૨૦૯)

[ધર્મધ્યાનનો ક્ષપસદાર કરવા મધ્યમાર તેના ફળનું મોધન નીચના એક
ગ્રંથમા કરે છે]

ધર્મધ્યાનપદ્મ ૧ ૨૧૦ ॥

ધર્મધ્યાનમિદ વદન્તિ મુનયો વૈરાગ્યસંજીવન ।
લેઢ્યાશુદ્ધિકર કુકર્મદહન કામાનલામ્ભોધરમ્ ॥
સાલમ્બ પ્રથમ તથાપિ સતતાભ્યાસેન શુદ્ધ ભવ-
ચ્છત્ત પ્રાપયિતુ ક્રમેણ વિશદ શુભ નિરાલમ્બનમ્ ॥

ધર્મધ્યાનનું રૂપ

સારાધર્મ—પ્રાચીન મુનિઓ એમ કહી ગયા કે કે આ ધર્મધ્યાન
વગરને મદવન બનાવનાર કે સેયાની ગુદ્ધિ ટગ્નાર છે, મનુષ્ય કર્મના
ધર્મનો માગી ભગ્ન કરનાર છે, કામવિષ્કાર ૨૫ અગ્નિને કાગવામા અભો-
ધ-મેધ સમાન છે, પ્રથમ જ્ઞાનજનમન્તિ છે તોપણ નિરતરના અભ્યા-

સથી જેમ વિશુદ્ધ જનતું જાય તેમ તેમ આનંદનરહિત ને ધિર્મજી શુદ્ધ
ધ્યાન તેની ૧ મા ક્રમે ક્રમે ધ્યાતાને પાડેલા નાગ ૩ (૨૧૦)

વિવેચન—આરાધ્ય વિચય, અપાય વિચય, વિપાક વિચય અને મગ્ધાન
વિચય એમ ધર્મ ધ્યાનના બેડા અને ધ્યેયને અનુભરીને પિંડગ્રંથ, પંથ, ૫૦ થ,
૩૫૦ થ અને રૂપાતીન એવા પાડેના વિરોધ બેડા ઉપરથી એટલુ મમજી શકાય
તેમ કે કે આ જ્ઞાન સાનંદન હોઈ તેમા દ્વાયોપશમિક આદિ ભાવ હાય છે,
અને જેમ જેમ ધ્યાતા આગળ વધેના જાય છે તેમ તેમ સેરવાનુ વિશુદ્ધી
કરણ થના પીત, પદ્મ અને શુદ્ધ સેરવા ઉદ્ભવે છે આ કારણથી પ્રાચીન
સમયમા મુનિઓએ ધર્મ ધ્યાનની જે મુલિ કરી છે અને અત્ર મથકાગ
પણ તેની મુલિ કહે છે તે યોગ્ય જ છે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ધર્મ ધ્યાનના
દગ વિશે કહે છે —

અસ્મિન્નિતાતઘેરાગ્યવ્યતિગતરગિતે ।

માયતે દેહિના સૌલ્ય સ્વત્ત્વેદ્યમર્તીદ્રિય ॥

અર્થાત—આ ધ્યાનમા અત્યંત સૌન્દર્ય રમના સયોગથી તરંગિત થએના
યોગીએને પોતે અનુભવ કરી શકે તેનુ અર્તાદિય આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય
છે આ આત્મિક સુખ જ ચિત્તની ગમરૂપરિત મમસ્થિતિનુ પર્યાયવાચક
કે સાનંદન ધ્યાનમા ધર્મ ધ્યાન એ ઉચ્ચ મિજગે સિરાજે છે અને નિગ
લબ ધ્યાનમા પ્રવેશ કરના માટેનુ તે ઝેલુ પગથાધુ છે શુદ્ધ ધ્યાનને
યોગ્ય હાલના શારીરિક બધાગણ હોતા નથી એવુ યોગી જનો કહે છે,
કારણકે શરીરના કટકા થાય તોપણ ચિત્તની મમસ્થિતિમા ક્ષેપ-વિક્ષેપ
ઉત્પન્ન થાય એવુ શરીરમગ્ધાન હોવુ જોઈએ તે આ કાળમા હોવુ
નથી આ કાળથી ધર્મ ધ્યાન એ શુદ્ધ ધ્યાનનુ પ્રવેશદ્વાર હોવા છતા
આધુનિક કાળમા ધર્મ ધ્યાન સર્વથા ઉપયોગી અભ્યાસવાયોગ્ય અને આદ
રવાયોગ્ય ધ્યાન છે શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ શુદ્ધ ધ્યાનનો અર્થ કરાવનાર ધર્મ
ધ્યાન જ છે

દૃષ્ટાત—આ શ્લોકમા ધર્મ ધ્યાનના જે રૂપો કહ્યા છે તે રૂપનો અર્થ
લેનાર દંપ્રકારીનુ દષ્ટાત અર્થ અર્થસૂચક થઈ પડશે દંપ્રકારી આદ્ય-

યુવક દો પાત્ર ઉદ્દત પ્રકૃતિવાળો હોય તે કાળક્રમે પોતેનો નામક થયો
 હતો અને ચોપાની ટોળી સાથે વનમાં રહેતો હતો એક વાર તેના નામક-
 પત્ર હાથની ચોર ટોળીએ કુશચક્ર નામનું ગામ લૂટવા માગ્યું અને ચોરો
 લૂટ કરતા કરતા એક ગરીબ માલખુના ધરમાં પે। આપણને સ્ત્રી તથા
 નાના બાળકો હતા અને બાળકો ઘણા વખતથી ખીંચી ખાનાને આગુરુ થયા
 હોવાથી માલખુ અતિ પરિશ્રમે ખીંચી સામગ્રી લારી નીચે નંદાવા ગયો
 હતો ખીંચી તૈયાર થઈ હતી એવામાં ચોરો પેઠા અડી કાઢીખીંચી લૂટવાનું
 મન્યું તરિ એમને તેમજ ખીંચી વામણ ઉપાધુ બિચારા બાળકો પોતાનું
 સોજન લૂટાનું ભેદ નામો ગયા એનામાં વેર આપતા માલખુને લૂટની
 ખબર પડી તે ક્રોધમય થયો વેર પડાવ્યો અને એક મોળી ભોગના લલ્લ
 ચોરોને માગવા ગયા ભોગના પ્રદાર હી ચારા નાઠા અને કેટલાંક મૂળ્યા
 પડ્યાં ખા આ વાનની દુઃખદારીને ખબર પડી એટલે તે તાથમાં ત વાર
 હતો પોતા માલખુના વગમાં પ્રેમતા જ એક ગાય આઠી આવી તેનો
 એક જ નામકે તેણે નાણુ લીધો દુઃખદારીના પ્રદાર એટલે દુઃખ હતો કે
 તે વદાપિ ખાની જતો નહિ ગાયને મારીને આગળ વધતા માલખુની ગર્ભ
 વતી સ્ત્રી તેને મટકાવતા આવી દુઃખદારીએ તેને પણ એ-કાંટલ લાપી
 નાખી અને જીનો ગર્ભ તરફનો બાથે પડ્યાં 'એરકામાં પેસતા માલખુ
 જાને જો તે પલ્લુ દુઃખદારીએ નાખી નાખ્યો આ પ્રમાણે ગૌરવ, સ્ત્રી-
 દત્તા, મૂળ્યા અને અલ્પતા કરી લે જુએ છે કે માલખુના બાળક
 આઈ કરી જા છે કૂર નભાવના નોરમાં દયા પ્રેમલ અને પોતાના
 અસ્થિની મોનો નેરે પસનાવો થવા ગયો આ બાળકોને પોતે ગિરમ્પર
 કરી મૂળ્યા ન પાપમારી પોતે ક્યારે જુટશે એણે સિચારનો પોતાનું બાળ
 તેણે માતા કર્મોમાં વાસું તે માટે તે પોતાને ધિડાવવા ગયો પાપથી
 જ્વાનિ પામેતો દુઃખદારી પોતેની ટોળીને છોટીને નગર જતા આવ્યો
 ગયો અને એક વૃક્ષ દેગ બેઠો તેનો વેગઅગમ વૃદ્ધિ પામતો હતો
 એનામાં સગળ મુનિઓને તેણે દૂરથી જતા જોયા તે તેમને શરણે
 ગયા ।। પોતાના પાપોનું પ્રાપ્ત કરી તે પાપથી મુક્ત થનારો

પૂના લાગ્યો. મુનિઓએ તેની ચોખ્ખતા જોઈ તેને સહોપમા દેહ તથા આત્માની લિન્નતા, કર્મોને આવવાના કાળો તથા પેદાવાના હેતુઓ તથા ઉપારો ઇત્યાદિ મમની સમભાવનો ઉપેક્ષા કર્યો. દંપ્રદારીના આત્માને વિવેકથી વાસિન થયેનો જોઈ મુનિઓએ તેને દીક્ષા આપી એ જ મવમંદે દંપ્રદારીએ ગુરુ પાને અભિગ્રહ લીધો કે “ આ પાપ મને ત્યાગુધી સાભ રો અથવા તોડો અને ચાલ કરારી આપજો, ત્ય મુધી હું અહી જ આદાગદિનો ત્યાગ કરી કાયેત્મર્ગ મુદ્રાએ ગતી ખ્યાન કરીશ ” મુનિઓ તેને ત્યા જ છોડીને ચા-ચા ગયા. દંપ્રદારી નગરના ઉત્તર દરવાજે વાયેત્મર્ગ મુદ્રાએ ધ્યાનમથકરો ગયા જોઈ દંપ્રદારીને આધુના વેગમા જોઈ તેને ગેત્રી માની ધુતપાગરા, ગાજો દેવા અને મારા લાગ્યા દંપ્રદારીએ ધણાને માયા દના અને ધામના ધન લૂટયા દના તે બધા હવે વે વાળવા લાગ્યા, પણ દંપ્રદારી તેથી ઉદ્વેગ ન પામ્યો ક્ષમા તથા ધર્મ નેણે છોડ્યું નહિ કોધનું સયમન તેણે બગાડ કરી રાખ્યું તન અને મનના ઢાંટો વેહનો ગોતાના કર્મોને ચા મરતો, એ કાંગે કર્મના ફળરૂપ કે એમ મમજતો અને ગુરુના ઉપેક્ષનું જ ધ્યાન ધરતો તે ગાં મામ ઉત્તર દરવાજે જો પડી ગાં માસ દક્ષિણે દરવાજે રતો એમ ચાગે દરવાજે રતી તેણે કે મામ ધ્યાનમથક અવસ્થામા ગાળ્યા જો જોઈનો ઉપદ્રવ મહન કયા તે વિચારતો “ હું અત્મનું ’ વચ્ચા લાના અર્થી શ્રીઓએ આકોશ માર, બધન, તાજન કે તર્જન મર્મ મન કરવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ નિમમન થઈ મરીગથી પણ નિ પેશ થતું જોઈએ ’ વખત જતા દંપ્રદારીનું ધર્મ ક્ષમા, વિવેક અને ધ્યાન પરાકાષ્ઠાએ પડાચ્યા કવે દેહાસમિતિના પાલ લોપ થયો અને માત્ર રમખતામા જ તે લીન ગડેવા લાગ્યો મનુ કે મિન તેને કોઈ ગ્યા નટોતા એ પ્રમાણે દર્શનનોનું દ્વન કરતા કે મામે તે કેવળજ્ઞાન પમ્યા મી આધુઆઈ કરેનો દાય થના મોક્ષપ પામ્યો (૨૧૦)

શુદ્ધધ્યાનમ્ । ૨૨૨ ॥

ચિત્ત યત્ર વહિર્ન યાતિ ત્રિપયાસદ્ગેષિ વૈરાગ્યત્ ।

દેહચ્છેદનભંદનેષિ નિતરામેતિ પ્રકમ્પ ન તત્ ॥

શુદ્ધધ્યાનમુદાહૃત કિલ ચતુર્ભેદ સ્વરૂપોઽમુખ ।

રાગદ્વેપલયાત્ કપાયત્તિજયાદેતત્પર મોક્ષદમ્ ॥

શુદ્ધધ્યાન

બીનાર્થ—જો ધ્યાનમાં ઇન્દ્રિયોને વિનયનું આનંદનું મનના ઇનામ ॥ બાધથી વિતરંતિ મુનઃ મદિર્મુખ ન યાય, તેમજ કોઈ મનથી દેહનું ઇન્દ્રિયનું કે તોપણ ત્રિપદ વચ્ચે ચિત્ત જરા પણ કંપે કે જો નહિ તે ધ્યાનનું નામ શુદ્ધ ધ્યાન ક'વાય છે તેના પણ આગ પ્રકાર અથવા ના પા ઇ તે ધ્યાન સ્વરૂપાભિમુખ હોઈને ગમ્ય તથા કરા પનો મનના વિનય કરાવીને સાક્ષાત્ પરમ મોક્ષને આપનાર છે (૨૧૧)

વિનયન—ક્રમે રીતે ધર્મ ધ્યાન કરા શુદ્ધ ધ્યાન એ પગથી ઉભું ગણાય ઇ તા શુદ્ધ ધર્મ ધ્યાનના ધ્યાના તથા શુદ્ધ ધ્યાનના ધ્યાતાની યોગ્યતામાં વિશાળ અતલ હેતુ છે ઇન્દ્રિયો વિરોધી આકર્ષણો જરા પણ મદિર્મુખ ન યાય એ શુદ્ધ ધ્યાનના ધ્યાનાની મુખ્ય યોગ્યતા ઇ મવા જ યોગ્યતા ધર્મ ધ્યાનના ધ્યાતાની પણ કહી છે પણ ધર્મ ધ્યાનમાં ધાગ્યા રહેલી ઇ અને શુદ્ધ ધ્યાનમાં ધ્યાતાની ઇન્દ્રિયો કેવળ વિરાગીત બને ચિત્ત ધારગુપ્તિન યથા ભેદએ, એટલે કે એ ધ્યાનના ધ્યાતા ચિત્તની ગમણતાએ એટલે મગ્ન તહ કે તેો દેખતુ આનંદનું સુખનું, સ્પર્શનું છત્તાઈ ઇન્દ્રિયાના વ્યાપગ્નો વ્યાપ પણ ન કે અને જાતો પાપાજની ધરેલી પ્રતિમા હોય તેરી રીતે ત્રિપદના પૂર્વક કેવળ મગ્ન દશામાં જ ગટે એકની પહેલી પંક્તિમાં જે ઇન્દ્રિયો બલિર્મુખ ન થરાં ની ધ્યાતાની યોગ્યતા વિનયનું નેમા બીજી પંક્તિમાં ત્રિપદના ધ્યાતા કરી છે, તે એરી રીતે કે કોઈ એવા ધ્યાતાના રેહન

છ ન-બેદન કરે તોપણ તેના ચિત્તની ઈચ્છના એ નહિ ત્યારે એ
શુદ્ધ ધ્યાન થયું કહેવાય આ બેઉ પદ્ધતિઓ ઉપરથી ચિત્તની બદિર્ગુ
ખતાનો ત્યાગ કિંવા ઇન્દ્રિયોની વિષયાતીતતાનડે અચકાર શુ કહેવા હ-એ
છ તે અપષ્ટ થાય છે આવા ધ્યાતા કેાણુ ચર્ચ શરૂ તે વિરે શ્રી હેમાચાર્ય
કહે છે કે—શુદ્ધધ્યાન સત્માત્માસ્ત્વધિવારોઽપસારણામ્ ॥ અર્થાત્—શુદ્ધધ્યાન
રવાનો મધિમા એ પ મત્તવાળા શુવોને હોતો નથી જો પડેતુ મધિલ
એને દેદતુ નજીસપબનારાય સથેલ હોય તો જ તે રેના છેલ-બેદન
જેના ઉપમગો તથા પરિપહોને મતી શરૂ અને પૂર્વના યાનના જાણકાર
હોય તો જ તેઓ ચિત્ત તથા ઇન્દ્રિયોને કેવળ વિષયાતીત રાખીને વતી
રહે આવા ઉચ્ચતમ શુદ્ધ ધ્યાનથી ગગદેષનો નય થાય છે અને કયમે
ઉપર વિજય મેળવાય છે, એટલે પરમ વીનગગ ત્યાનુ સુદક શુદ્ધ ધ્યાન
મોક્ષદાયી થાય છે આ શુદ્ધ ધ્યાનના ચાર ભેદો અથવા પાયા છે (૨૧૧)

[સાક્ષમા શુદ્ધ ધ્યાનના જે ચાર જા મયવા પાયા કહ્યા છે તે (૧)
સચિત્તાર સચિત્ત (૨) અચિત્તાર-અચિત્ત (૩) સુન્નક્રિયા અપ્રતિપત્તિ અને
(૪) ઉચ્ચક્રિયા અપ્રતિપત્તિ એ પ્રમાણે છે તે દરે જાતુકમે કરીને કહે છે
પહેલા નયમ પાદ સચિત્તાર શુદ્ધ ધ્યાન નીચેના પ્રોક્ષમા કહે છે]

શુદ્ધધ્યાનપ્રથમપાદ ૧૨૨ ॥

આદ્યૌ દ્વૌ શ્રુતયોગયોશ્ચ કુરુત કિંચિત્સમાલમ્બન ।
દ્વાવન્યૌ ભવતોઽર્હતોઽન્ત્યસમયે શુદ્ધૌ નિરાલમ્બનો ॥
સ્યાધોગશ્રુતસક્રમો વહુવિધો યત્ર ત્રિયોગાન્વિતે ।
શુદ્ધ તત્પ્રથમ વિચારસહિત નાનાવિતર્કાશ્રિતમ્ ॥

શબ્દાધ્યાયમક્રમણમ્ ૧૨૩ ॥

ઉક્ત સક્રમણ ત્રિધા જિનવરૈઃ શબ્દાર્યયોગાશ્રયા-
દાલોચ્યેકવચો વચોઽન્તરગતિ શબ્દાભિવ સક્રમ ॥

एव योगपदार्थयोरपि पुनर्ज्ञेयोऽन्यगत्यात्मक ।

सोऽय सक्रमणार्थकोऽत्र गदित शब्दो निचारात्मक ॥

શુદ્ધ ધ્યાનનો પ્રથમ પાદ

આ રીતે—શુદ્ધ ધ્યાનના આ પાદમાંના પ્રથમના બે પાદ શુદ્ધ શબ્દ તથા અર્થ અને રોગ-મન આદિના આપાત્તુ કાર્ષ્ણ આપ મન કરે છે, એટલે મેં પાદ માન મન છે અને રીતે તથા ચોથો એ મેં પાદ અદિત અમવાન ચૈત્ત્યે ગુણાએ થઈ મોક્ષમા જન તે વખતે છે ની થીએ હાય તે પરમ શુદ્ધ અને નિગમન હોય છે. ગુરુ ધ્યાનીની જે અવસ્થામાં જો યોગ નિષ્ક્રમણ છે તે વખતે યોગમાંની શુભતા અને શુભતાથી યોગમાં અને પ્રતિ મક્રમથી થાય જ, માટે ત્યાં અવિચાર નાના નિમિત્તોના નામે શુદ્ધ ધ્યાનનો પ્રથમ પા નિષ્ક્રમણ થાય છે (૨૧૨)

શબ્દ અર્થ અને યોગનું સંક્રમણ

શબ્દ અર્થ અને યોગની આશ્રિતી મક્રમણ શુદ્ધ રીતે નિમિત્ત વગેરે થાય છે એ જ શબ્દનું આરોધન કરીને ખીજા શબ્દ પ્રત્યે ગતિ કરી તે શબ્દ મક્રમ એટલે જ રીતે એ જ યોગનો આરંભ કરીને એ જ યોગમાંથી ખીજા યોગમાં જઈ તે યોગ મક્રમ અને એ જ અર્થનું ચિત્તન કરીને ખીજા અર્થ પ્રત્યે જઈ તે અર્થ મક્રમ એટલે જ શબ્દ મક્રમ, યોગ મક્રમ તથા અર્થ મક્રમ એમ ત્રણ પ્રકારનો મક્રમ છે. શુદ્ધ ધ્યાનના પ્રકારમાં જે સવિચાર શબ્દ આવે છે તેમાં વિચાર શબ્દ ઉપર મક્રમણ અર્થમાં રૂપાયેન જ અવિચાર એટલે મક્રમણમહિત એટલે અર્થ શબ્દ છે (૨૧૩)

નિરોધન—સવિચાર (અવિતર્ક) અને અવિચાર

એ મેં શુદ્ધ ધ્યાનના પાયામાં જન (શબ્દ તથા અર્થ) (મન-વચન-ગાયા)નું આનંદન રે છે તેની એ મેં

— અને સમ્પ્રતિષ્ઠા અપ્રતિષ્ઠા તથા ઉચ્ચ-નીચ

મેં પા શુદ્ધતા રહેતી છે. શબ્દ

તથા આનંદનરહિતતા કેવી રીતે થાય એ ચાહે પાયાના વિવેચન ઉપ-
 થી આગળ જતા મમજાઈ જશે શુનોપદશમાથી એક વખત એ પદાય
 અથવા તેનો પર્યાય લઈ તેની ઉપર ચિંતાર કરવો પડી બીજા પાયા
 અથવા બીજા પર્યાય ઉપર વિચાર કરવો એક પદાર્થ ઉપર આવી વિચાર
 રાખનાર બરાબર નિરીક્ષા કરી એ પાર્થમકભાગ રાખાય એવી જ રીતે
 એક શબ્દપર વિચાર કરીને બીજા શબ્દપર મકમલ કરવું તે રામકમલ
 કહેવાય મન-વચન-ચાત્રના યોગેશના એ યોગ પર ઘાડો વખત ગિય
 રહી બીજા તરફ સક્રમણ કરવું તે યોગમકમલ કહેવાય એવી રીતે
 શુકન ધ્યાનના પ્રથમ પાદમા એ પદાર્થથી બીજા પદાય પ, એ શબ્દથી
 બીજા શબ્દપર અને એક યોગમાથી બીજા યોગમા મકમલ થયા હો છે
 ધર્મધ્યાનમા બહારની વસ્તુનું આનંદન હવું તે ગમ્ય ધ્યાનમા ફર થાય
 કે અને તેને બદલે હવે પદાર્થનું જ્ઞાનનાગ આનંદન થાય છે વિશુદ્ધ
 અરતોકનપૂરક તેની આલેખના થાય છે અને તેમા ચોક્કસ મમયમુદ્ધી
 ગિયતા થાય છે એવી રીતે યોગમાના નો યોગપર વારાફરતી મકમલ
 થયા હો છે એક વસ્તુનો નિત્ય પર્યાય લીધો તો તે ઉપર કેટલોક વખત
 સ્થિરપણે ધ્યાન ચાલે છે વળી બીજા પર્યાયપર વિચારના ચાલે છે એવી
 રીતે અમુક દ્રવ્યના પર્યાયો ઉપર એક પડી એ ચિંતાર ચાલ્યા હો છે
 આ ધ્યાનને મવિત અને સવિચાર કહેવાનું કાગળ એ છે કે બીજી એક
 પડી મે- વિનર્મો શુનોપદશના અવનબનો રોય છે એ પદાર્થથી બીજા
 પદાયપર વિચારવા ચાલ્યા હો છે અને પર્યાયએ રામ મકમલ પણ
 થયા હો છે નહીં આ પ્રકારનું મકમલ મિદ્ધ થતા શબ્દમકમલ કે
 અર્થમકમલમાથી યોગમકમલ અને યોગમકમલમાથી શબ્દ-અર્થ
 સક્રમણ પણ થાય છે આ ત્રણ પ્રકારનું મકમલ તે જ શુકન ધ્યાનની
 સવિચારતા અથવા વિતકાનિતતા છે આ પ્રકારના શુકન ધ્યાનથી-મવિ-
 ચારથી જડની અનિત્યતા અને આત્મના નિત્યતા કિવા જાઓ એન
 વચ્ચેના પૃથક્પણાનું નિર્ભજ જ્ઞાન થાય છે, તેથી આ ધ્યાનના પદેના
 પાયાને પૃથક્ત્વ શુનવિચાર કિવા પૃથક્ત્વનિતકને નામે પણ ઓળખ

વામાં આવે છે ચિત્તની સવિચાર દિવા સંનિર્મલ થા ઉપરથી ચિત્તની ચચગતાનો અર્થ સમજવો નહિ એક જ દ્રવ્યના મળધમાં ચિત્તની ચિચગતા હાવાથી ત્યાં ચિત્તની ચચગતા હાવી નથી પરંતુ ચિત્ત ધ્યાનાવસ્થા હોય છે સક્રમણથી ધ્યાનીની ચિત્તાવસ્થા ચચગતાનો પ્રાપ્ત થતી નથી ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧ મેં 'પુણ્યધ્યાન' એ ધ્યાન મુનિને થાય છે તેથી ચિત્ત શાન્ત થાય છે, આત્મા માધ્યતર દર્શિતે પામે છે, ક્રિયા નિર્વિઠાર થાય છે અને મોક્ષનો ક્ષયોપશમ થાય છે (૨૧૨-૨૧૩)

[હવે શુ ક ધ્યાનના બીજા પાદ વિષે ચક્રાર સમન્વીત આવે છે]

શુક્લધ્યાનદ્વિતીયપાદ । ૨૧૪ ॥

ન સ્યાત્સક્રમણ વદુસ્વચિરહાયત્રૈકયોગાશ્રિતે ।
 ત્ર સ્યાદવિચારનામકમિદ ગુહ્ય દ્વિતીય શુભમ્ ॥
 સ્યાદત્રાખિલઘાતિકર્મવિલયો મોહસ્ય નિર્મૂલનાત્ ।
 કેવલ્ય પ્રકટીભવેદતિશયૈ સર્વે સમ નિર્મલમ્ ॥

શુક્લ ધ્યાનનો બીજો પાદ

બાનાર્થ—પ્રકટ ધ્યાનીની જે અવસ્થામાં ત્રણ યોગમાંનો એક જ યોગ હોય છે તે વખતે બળત્વાના અભાવથી મક્રમણ ન હોય, માટે તે વખતે અવિચાર નામે ગુહ્ય ધ્યાનનો બીજો પાદ સબંધે આ અવસ્થામાં મોક્ષની નિર્મલતા સરંધા ઉપર થતા ચાહે ધ્યાન મને વિનય થાય છે અને મોક્ષની અનિશ્ચયની મધે નિર્મળ કેવલગાન નષ્ટ થાય છે (૨૧૪)

ત્રિવેચન—ધ્યાના ત્યારે શ્રુતમાથી યોગમાં અને યોગમાથી શ્રુતમાં સક્રમણ કરતા કરતા ચિત્તનો પામે છે અમોનની શુદ્ધતા તથા નિશ્ચયનાને અનુભવે છે સાથે તેની અવિચાર-અવિનિર્મલ દશાનો લોપ થાય છે અને એક જ યોગથી એકત્વવિચારનામાં પરોવાય છે આને ધ્યાનની 'અવિચાર' ક્રિયા નિર્વિનિર્મલ દશા નહીં રમય આ અવસ્થામાં યોગમાં મક્રમણ કરવાનું રહેતું નથી, એ વ્યવસ્થા અને એકે પુરજનનું તે દશન ને છે અથવા

દ્રવ્યમા રહેના પર્માણુમા લિન્નતા હોના છતાં તેમા રહેલી અતિમ એના અનુભવે છે અને એ વિશિષ્ટ ધ્યાનથી ધ્યાતામા શુદ્ધિની એટલી નિર્મળતા આવે છે કે અત્યારપુધી મર્વ વસ્તુઓનો બોધ થઈ શકે તેવું જે જ્ઞાન આવરણ પામ્યું હતું તે આવરણ એ વિશિષ્ટ ધ્યાનથી ખસી જવા પામે છે એ અવરથામા મોહનીય કર્મનો ઉચ્છેદ થઈ ચૂક્યો હોય છે એ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવલીય, મોહનીય તથા અતરાય એ ધાતીકર્મનો પણ વિનય થઈ ચૂક્યો હોય છે એટલે જેમ વાદળાનું આવરણ દૂર થતા સૂર્ય પ્રગટી ઉઠે તેમ ધ્યાનાનું નિર્મળ કેવળજ્ઞાન તથા કેવળચેત્તન પ્રકટ છે તેમા શ્રુત નિચારનું અવનબન હોય છે પણ દ્વિતીય પાને અતે નિરાનબા શા આની પામે છે કેવળજ્ઞાની મર્વ લોખનોદ બાલ્યાબ્યતર, સુદમ-માદર, સર્વ પાથાને હન્યામનમ્વત દેખે-જાણે છે, એ અને પ્રમારની લક્ષિઓને પામે છે દેવેનો અને મુનીન્દ્રો તેને નમસ્કાર કરે છે કેવળજ્ઞાની વાળીમા અને પ્રમારના ગુણો પ્રકાશ પામે છે, એ વાળીથી મિથ્યાત્વનો અધકાર દૂર નાસે છે અને અનેક ઇવોનું આત્મસ્વ્યાણ સધાય છે (૨૧૪)

[કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી કેવળ જન્મત્તની સેવા કરવામા હુકમ થાય છે તે વિરે હવે કહે છે]

વેષગ્નિનો જગત્સેવા । ૨૧૫ ॥

કૈવલ્યેઽધિગતે જિનસ્ય તુ જગત્કલ્યાણમાર્ગે સ્વય ।
 વૃત્તિ સ્યાજિનનામકર્મવશગાઽનન્ત્યાદયાત્તોતસ ॥
 સત્તત્ત્વામૃતવર્ષણેન વસુધા કૃત્વા પરા શીતલા ।
 મુક્તેર્માર્ગનિર્દર્શનેન જગત્ત સેવા વિદધ્યાદયમ્ ॥

કેવલીની જગત્સેવા.

ભાવાર્થ—નીતરાગને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા પોતાનું કલ્યાણ તે જાયુ હવે જગત્ત કલ્યાણ કરવાના માર્ગમા જિન નામકર્મના ઉપથી અને અનત આવધ્યાની ત્રણ આનવાથી પોતાની મેજે તેમની વૃત્તિ થાય છે,

તેથી કેવળી ભગવાન મત્યતત્ત્વ પ અમૃતનો વગ્માદ વગ્માવવાથી આ પૃથ્વીને
પ્રગ્મશીનના બનાવીને જગતને મુક્તિનો માર્ગ દેવાવાનારા જગતની સેના
બળને (૨૧૫)

વિવેચન—જગત અવગ્યામાથી ધ્યાનવદ્ ગિર્ધા જનિ રીતે રીત । ।
ત્યારે કેવળજ્ઞાન પામે છે, ત્યારે તેમની મુક્તિ પ્રાપ્તિ નિમજ્જા અને
કમખચેનથી મક્તિ જ હોય છે તેમની વાત્સલ્ય નિરવધાન જ રીત છે
એવે એમના ઉપદેશમાં એ પશુ વચન અવાચક રીતે નથા તીર્થકર
નામકર્મનો જે ઉચ્ચ થયો હો તે તીર્થકરપણે આ નહિતો આમાન્ય
કેવળીપણે તે જગતના જીવને ઉપદેશ આપી મત્યતત્ત્વનું જ્ઞાન જગતી
મુક્તિના માર્ગ દેવાની સેના બળને છે અને એ રીતે વેદીય, નામ, ગોત્ર
અને માધુષ્ય એ બાબી જેના ચાર મરાતી ક્રમોનો પણ ક્ષય કરવાની
વિધિમાં આવે છે તે વખતે તેમના ચિત્તમાં અમૃત જગતના જીવો પ્રત્યે
એવી ભાવદયા વહે છે કે તેમને પોતાના અને બીજાના આત્મા વચ્ચે ભેદ
દેખાતો નથી જગતના મનુષ્યો અને તીર્થકરો પણ તેમના ઉપદેશને સાંભળી
સમજી શકે છે અને પોતાનું આત્મા માધી શકે છે આ વિધિમાં કેવળ
કેવળીની પૂજા કરે છે જુમા । કરે છે આ રીત વગ કાષ્ટ ઉપસર્ગો
વેદવાની સમય પણ આવે છે, પરંતુ એ પૂજા કે ઉપગમની કરી અમર
તેમના મન પર થી નથી ચિત્તની એવી ઉદાત્ત ગિર્ધા કેવળી ભગવાન
પૃથ્વીને પોતાના વચનામૃતની શ્રદ્ધથી રીતગ કૃત્તા વિચરે છે અને તીર્થકર
નામકર્મનો ઉચ્ચ થાય છે જગત કેવળી ભગવાન તો તેમણે અમિત રહે છે
કેવળી જ દુકર્મ ધ્યાનના રીત પાયાને પ્રાપ્ત કરવા અમર્થ છે (૨૧૫)
[હવે શુદ્ધ ધ્યાનના રીત અને એકાદ શાશ્વત પર્યોચ સ્થિતિનું નિર્ણય
નીચના ભાગમાં વડે કરવામાં આવે છે]

શુદ્ધધ્યાનતૃતીયપાદ । ૨૧૬ ॥

સ્થિત્વા સ્થૂલશરીરયોગસરણૌ સૂક્ષ્મ વિધત્તે જિનો
વાણીમાનસયોગમન્યસમયે સ્થિત્વા તતસ્ત

સ્થૂલ કાયિકચેષ્ટિત પુનરિદ સૂક્ષ્મ વિધાયેતરદ્ ।
 રુન્ધ્યાદ્યોગયુગ તદેવ કથિત સૂક્ષ્મક્રિયાસ્થ પદમ્ ॥

શુક્લધ્યાનચતુષ્પાદ । ૨૧૭ ॥

અર્હન્મુક્તિપદપ્રયાણસમયે પञ्ચસ્તરોચ્ચારણા ।
 કાલ તિષ્ઠતિ સૂક્ષ્મયોગવિલયે શૈલેશવન્નિશ્ચલ ॥
 एतच्चैव मत चतुर्थचरण ध्यानस्य शुक्लस्य वै ।
 व्युच्छिन्नक्रियनामक शिवपदासन्न समाप्तार्थकम् ॥

શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો પાદ

ભાનાર્થ—જે અવસ્થામાં શુક્લ ધ્યાની કેવળી ભગવાન આતવખતે
 મા ગચ્છૂં કાયયોગમાં રહીને વચનયોગ અને મતોયોગને સૂક્ષ્મ બનાવે
 છે, તેમજ મનમન યાગમાં રહીને વળી ગચ્છૂં કાયયોગને સૂક્ષ્મ બનાવે
 અને તેમાં રહીને વળી મનવચન યોગનો રોષ્ટ્ર છે તે વખતે ફક્ત સૂક્ષ્મ કાયયોગની
 સૂક્ષ્મ ક્રિયા રહેવાથી સૂક્ષ્મક્રિયા નામે શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો પાદ નિષ્પન્ન થાય છે

શુક્લ ધ્યાનનો ચોથો પાદ

અરિહત ભગવાન મુક્તિપદમાં પ્રયાણ કરના હોય તે વખતે સૂક્ષ્મ
 કાયયોગનો પાત્ર નિગ્રહ કરીને પાત્ર હૃદય સ્વરોનો ઉન્નાર કરીએ તેટલો
 વખત મેરૂ પર્વતની પેરે નિશ્ચય અયોગ અવસ્થામાં રહેલી અવસ્થામાં રહે
 તે જ વ્યુચ્છિન્ન ક્રિયા નામે શુક્લ ધ્યાનના ચોથો પાયો છે આ પાદમાં મહત્ત
 મર્થની સમાપ્તિ થાય છે, અને શિવપદનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે (૨૧૭)

નિરૂપણ—સૂક્ષ્મક્રિયા એટલે અત્યંત યોદ્ધા ક્રિયા આ અવસ્થામાં
 કેવળાને એ ૧ કર્મજન ત્રણે જો હોય છે પરંતુ એ ૨૨ મેરી હોય છે ?
 જેમ મેડેન બનાજ ખાનાથી પે ભરાય છે, પરંતુ તે પાનરાથી ભરતું
 નથી તેમ એ અપાની કર્મની મત્તાથી કેવળી ચરનાદિ ક્રિયા કષ્ટે છે પરંતુ
 ક્રિયા-કર્મ બવાકુરે ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી આ કામજથી માન સૂક્ષ્મ કર્મ

તેમને વાં છે શુભ ધ્યાનના સીંગ પાયામાં કેળવી ભગવાન દમને કેવી
 રીતે સુખ છે તે યોગસિદ્ધિ કરે છે, એટલે કે પ્રથમ બાદ-સ્થાન
 ધ્યાનમાં ગિયતિ કરે છે અને બાદ વચનયોગ તથા મતિયોગો સુદમ
 કરી નાખે, પછી સુખ વચનયા। અને મનાયોગમાં ચિત્તિ કરી બાદ
 કાવ્યોનને પણ સુદમ કરી પાન છે જે સુખ કાવ્યયોગમાં ગિયતિ કરીને
 કેવળી સુખ વચનયોગ અને સુખ મનાયોગનો પણ નિમ્મલ છે છે-૨
 છે આ રીતે ૧૦ મે ગુણદાણ કેળવીને માત્ર સુખ કાવ્યયોગ છે છે અને
 એવી ગિયતિનો સુખમદ્ધિ ધ્યાનને નામે આગળપાયામાં આરે છે ૯-૩
 કેળવી ધ્યાનના આયા પાયામાં ૧૫૫ થાય છે અને એ પાયા છે ૧૦
 ગુણમદ્ધિજ પ્રાપ્ત થાય છે સીંગ પાયામાં જે સુદમ કાવ્યયોગ અદ્વૈત
 છે તેના પણ નિર્દેશ કર્યો તે વૃત્તિ ૭ ક્રિય નામના ગુણ ધ્યાન છે ૨૦
 છે એ બધા થામાં અદ્વૈત ૧૫૫ એ પાયા હવે અવેના ૬૨ ૬૧ એટલે
 માત્ર બાકી છે ત્યારે કેવળીને અધ્યાત્મી ગુણધ્યાન પ્રવૃત્તિ ૭ ને સુવ
 યોગનો નિર્દેશ થાય છે એને ૨૧મી મેરૂ પવન ૨૨ નિર્દેશ ૨૨
 અધ્યાત્મમાં છે છે એજ અધ્યાત્મિક પાદ છે એ ૨૨ ને ૨૨ મેરૂ
 હોની નથી એટલે અધ્યાત્મિક પ્રાપ્ત થઈ અને અદ્વૈત મેરૂના
 મ તર નામ થાય ૭ ગુણ ધ્યાનનો માત્ર ૨૨ ને ૨૨ એ અધ્યાત્મ
 છે છે અને ત્યારપછી મુક્તાવસ્થા ૨૨ ૨૨ ૭ એટલે આ ૧૬ને
 નિવૃત્તિ-મુક્તિપદ ૭ની અવસ્થા નિર્દેશ ૨૨ ને ૨૨ ૧૬ ને ૨૨
 આ યુ ૭ (૨૧૬-૨૧૭)
 [નીચના યોગમાં મધ્યમ ગુણધ્યાન ૨૨ ને ૨૨ ને ૨૨ ને ૨૨ ને ૨૨
 નિર્દેશ ૨૨ છે]

શુદ્ધધ્યાનાલમ્બનવર્ગ ૧ ૮ ૬

ક્ષાન્તિર્માર્દિવમાર્જવ ચ યમિના નિર્લોભવૃત્તિઘટ્ટ
 રાલમ્બા અધિરોહણે નિર્ગદિત ધ્યાને સુ સુવત્તા
 ઇવં પાપમપાયકારણમર દેહોઽગ્રુમ પુદ્ગલ
 જગન્નમિને દ્યેવાશ્વરુ

શુકલ ધ્યાનના આલેખન અને ભાવના

ભાનાર્થ—સયમીઓને શુકલ ધ્યાન ઉપર ચત્વરે માટે ક્ષમા, નિર્ભયતા, સહનતા-સગવડ અને મૃદુતા એ ચાર આનંદન કલ્યા છે તેમ જ શુકલ ધ્યાનની વિશુદ્ધિ માટે પાપ માન અપાયકારણ-દ્વાનિકતા છે, આ દેહ અશુભ-અશુભિમય છે, આ શુભ અને ત પુરુષ-પરાવર્તનથી સસાગ્રમા પરિભ્રમણ કરે છે અને આ જગત નશ્વર નિવાસમાન છે, એ ચાર ભાવનાઓ ભાવવી (૨૧૮)

નિરોચન—શુકલ ધ્યાનના પહેલા બે પાયામાં શક્તિતાનું અગ્નિત્વ હોઈ યોગનું (પઠનામાં નહ અને ખીજમાં એમનું) પણ અગ્નિત્વ છે, એ બે ત્યાસુધી સયમીના ચિત્તને ઉચ્ચ શ્રેણીએ ચડતા જવા માટેનું આલેખન હોય તે સ્વાભાવિક છે આ આનંદનો ચાર છે આ પ્રથકારે નિગદિતા-કહેતા એ શબ્દપ્રયોગ એટલા માટે કર્યો છે તે આનંદનો શાસ્ત્રકથિત છે ઉવવાઈ સૂનમાં તે આનંદનોનું સિધાન છે ક્ષમા મૃદુતા, સહનતા અને નિતોભતા રૂપી આનંદનો વડે શુકલ ધ્યાનમાં ચિર રહી શકાય છે અને પ્રથમમાંથી ખીજ પાઠમાં તથા ખીજ પા માથી ત્રીજ પાઠમાં ચડી શકાય છે આ ઉપગત શુકલ ધ્યાનીની ચાર અનુદેશાઓ અથવા ભાવનાઓ કહી છે પ્રાણાલિપાતાલિ રેક પાપ અપાયનું કાગળ છે એનું ચિતવનું તે એમાની પડેલી ભાવના છે મિથ્યાતા, અનત પ્રમાદ વપાય અને યોગ એ પાપ આશ્રયના મો છે અને આશ્રયને ભગવતે મપાયના કાગળ રૂપ કલ્યા છે, એવા શુનના ચિતનમાંથી યોગમાં સદ્મજ વડે અને યોગમાંથી શ્રુતમાં મકમજ વડે ઉત્તરોત્તર જૂદી જૂદી ભાવનાઓ ભાવના શુકલ ધ્યાનમાં ધ્યાતા આગળ ને આગળ વધેના જાય છે એવી જ રીતે નહ ભાવનાઓ વિરે સમજવું અશુભિ ભાવના એવે એનું ચિતવનું કે આ દેહ અશુભ-અશુભિ પરમાપ્ત્યોનો મોતો છે એવે તે ઉપર તો હજી નહીં? ત્રીજી અનંત પુરુષ-પરાવર્તન ભાવના છે એટલે આ શુભ ચત્વરમાં પરિભ્રમણ નેા યોગ અને ત પુરુષ-પરાવર્તન કરી ચૂક્યો છે હવે એ સમારમાં રાગ શા રી, એનું જો ચિતન તે શુકલ ધ્યાનની ત્રીજી ભાવના છે અને ચોથી

વસ્તુના પરિણામ પાડવાના એટલે કે જગતની ચલિતતાના સ્વભાવનું ચિત્તન કરવું એ જ્ઞાનના એથી જગતની નશ્વરતા-અનિત્યતાનું આત્માને જ્ઞાન થતા વીતગત જ્ઞાની કેળવણી તેને મળે છે આ આનંદનો અને ભાવનાઓ વગરનું ધ્યાનના ઉચ્ચતમ સિખરે ચડવાના પગથીયા છે તે પગથીએ પગ મૂકેનો થકો ધ્યાતા આત્માને નિર્ભળ કરતો ઉચ્ચે ચડતો જાય છે (૨૧૮)

[શુ ક ધ્યાન એ આત્માના નિર્ભળીયારૂ મરિતુ ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ સિખર છે પણ પર તુ તે પર ચડવાનું આ શુભમાં અતિ દુષ્કર છે, તે દર્શાવતા પ્રયત્નમાં મુમુક્ષુને એ ધ્યાનનો ઉચ્ચ મનોભાવ રાખવાનું સૂચન કરે છે]

શુક્લધ્યાનદુષ્કરત્વમ્ । ૨૧૯ ॥

શુક્લધ્યાનમપેક્ષતેऽપરિમિત વીર્યં ચ ચિત્તાત્મનો-

રાય સહનન સ્થિર દૃઢતર વૈરાગ્યભાવ પુન ॥

નૈતેષા યદિ સમ્ભવોઽન્ન સમયે ભાવ્યા તદા ભાવના ।

ભાવ્યાશા નિયતા ન સાધનવલ્લ યાવત્સમાપદ્યતે ॥

શુક્લ ધ્યાનની દુષ્કરતા

જ્ઞાનાર્થ—શુક્લ ધ્યાનની ગિચ્છિત પ્રાપ્ત કરવાને માટે અત્યંત દરેકની પૂરેપૂરી દૃઢતા અને આત્માનું અપરિમિત વીર્ય-આમર્થ્ય જોઈએ, ઓછું થયેલાનું પ્રયત્ન વજ્રસપ્તભનારાય સધયજી જોઈએ અને અત્યંત દૃઢ વગરના ભાવ જોઈએ આ સમયમાં-પાત્રમાં આત્મા જે તેનો મભવ ન હોય તો જ્ઞાનીની આશા તપ્તીને ઉપર જણાવેલી શુક્લ ધ્યાનની ભાવના ભાવની, ત્યાગુધી અપરિમિત વીર્ય-માદિ સાધનમામગ્રી પૂરતી રીતે પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાગુધી (૨૧૯)

વિવેચન—પૂર્વે ૪૩-૨૧૧માં ‘શુક્લ ધ્યાન’ વિશેના વિવેચનમાં જણાવનામાં આવ્યું છે કે અપ્રમત્તવગ્ના શ્લોકને શુક્લ ધ્યાનનો અધિકાર નથી એ અધિકાર નહિ હોવાનું કાણુ એ છે કે તે ધ્યાન અત્યંત દુ

દે, તેમા ચિત્ત અને અત્માના અપરિમિત મામળાની તેમ જ શુદ્ધ મેદ
 યજ્ઞિની વર્ણ ૫ છે આજ મહાન એવું પડેતુ વજ્રકથનનારાય સયમ
 ક જેમા વજ્રની માફક દાખાઓની મૂળભૂતાઈવાળુ નરી હાય એ
 મારી પેઠે દર એવું નિરાનસામિત ચિત્ત હાય તે જ શુદ્ધ ધ્યાનનો અધિ
 કારી છે એ આ મમયમ્ એવી ચો ના કાષ્ઠમા દાખાનો અમલન દોવાથી
 ગુપ્ત ધ્યાનની આનના બચવાનું એટલે કે શુદ્ધ ધ્યાનની પોતાના અનિમ
 આર્થ તરીકે ધ્યાની તેની તરફ મનિ કરવને ઉચ્ચમલીલ રહેવા Cચિત
 છે જ્ઞાતુથી અપરિમિત વીર અને દેહાદિષ આધનનામથી જ્ઞાત ધ્યા
 નનિ-એવો અનુર્વ અમર આને નદિ, જ્ઞાતુથી શુદ્ધ ધ્યાનને માત્ર આ શ
 નનીને તેથી ઉતરતી ગટિના ધર્મ ધ્યાનમા આગળ વધના રહેવું એ ચિત્તની
 નીનસાગ દલા તથા આત્માની નિમળતા આધવાનો વડવાર માગ છે જાની
 હિમાચાર્પ પણ આધુનિક મમયના લોકોને મારે શાસ્ત્રચિત શુદ્ધ ધ્યાન
 હાલ રખતા કહે છે કુસ્મચાપુનિઃ ગુણતજ્ઞાન ચયાશાન્તમ્ ॥ ધર્મધ્યા
 નનો મવિચલ ચિત્તિમાગ અતર્ક્યતા છે અને એમા ક્ષાયાપરામિક
 ભાવ છે તેથી અન્યાતર થયા મે છે એ શુદ્ધ ધ્યાનની અપેમાએ અ પ
 ઠે પણ આર્ત-ગીત ધ્યાન કરતા એની ચિત્તિ ધણી ઉચી છે, એને
 આધનિ મમયો માટે ધર્મ ધ્યાન જ હજ છે (૨૧૮)

દ્વાદશ પરિચ્છેદ

તપશ્ચર્યા વ્યુત્સર્ગ

[દરે તપનો હલો પ્ર ૧૨ વ્યુત્સર્ગ તપ ૨ આને ૭]

વ્યુત્સર્ગતપોડયના વિવેક ૧૨૨૦ ॥

દેહાદો પરવસ્તુનિ પ્રથમતો જાતાઃ સ્તમ્બુદ્ધિશ્ચ યા ।
 સમ્પન્ન જલદુઃખવત્તદુઃખયારૈક્ય તયાઽનાદિત ॥

માત્ર દેહને જ સુખદુઃખ થાય છે. આત્મ, ભેદજ્ઞાન આપે પ્રકટ થાય છે ત્યારે આત્માને માટે જે ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

અક્ષેપોયમદાદ્યોયમલેષોડ્યોષ્ય ધવ ચ ।

નિત્ય સર્વગત સ્થાણુરચલોય સનાતન ॥

અર્થાત્—આત્મા અક્ષેપ (કાંઈ ન સકાય તેવો), અદાત્મ (બાગી ન થાય તેવો), અક્ષેપ (ભીંગાઈ ન સકે તેવો), અતોષ્ય (મોઠાપ રિ તેવો), નિત્ય, સર્વત્ર ઉપયોગ યોગનાર, ગિયર, અચળ અને સનાતન છે એ તત્ત્વનો. માક્ષાતકાર થાય છે દેહ અને આત્મા વચ્ચેનો ભેદ સમજાવનાર જે જ્ઞાન તે ભેદજ્ઞાન આ ભેદનો અભ્યાસ કરવાથી રંગબેરંગ થાય છે, અને સુતમર્ગ તપની મિદિ સર્જા મને છે.

અનુભવ—ભેદજ્ઞાને કરીને કેવળ જ્ઞાન પામનાર ગજસુકુમારનું દ્રષ્ટાન્ત બની બધે બેસનું થતો જાજસુકુમાર કૃષ્ણ મહારાજનો નાનો ભાઈ થતો હતો. માતા દેરાબીનો તેની ઉપર ખૂબ પ્રેમ હતો. તે જુદાન થયો ત્યારે બેઠે થાર નારીયમાં તીર્થંકર નેમનાથ પ્રભુ દ્વારકાનગરીની જગ્યા ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, અને કૃષ્ણ મહારાજ ગજસુકુમારને માથે સર્વ પ્રજતા દર્શન કરવાને જવા લાગ્યા. જનામાં મોહિત નાને બ્રાહ્મણનું ધર્મ આનુષ્ઠ એ ધરતી અમાઝીમાં મોહા નામની એ બ્રાહ્મણની ઔચ્ચ સ્ત્રી કે પા મળીઓ માથે રમતી હતી તે કૃષ્ણના ભેવામાં આવી અને તેનું સમનગરસુકુમાર વડે કરવાનો કૃષ્ણનો વિચાર થયો. કૃષ્ણે મોહિતને મોહાથી મોહાના તત્ત્વવિરવાન પીન કરી, મોહાને કુવણ અનુપ્રમા મોહલી દીડી પડી મેજ ભાઈ ઉવાન તર પ્રત્યક્ષ જવાને કૃષ્ણના વધ્યા પ્રભુનો ઉપદેશ આંતરગી ગજ-દીપ્ત ભેવા માટે માતા પાસે આપ્યા મામના

કતા તથા અકતાં છે જન્મેતનો. આવો બેઠ જાણ્યા પછી મુમુક્ષુએ આત્મરૂપ એવન જે 'અ' છે અને દેહરૂપ જડ જે 'પર' છે તેમાંથી 'અ'નું પ્રાણ કરી 'પર'નો ત્યાગ કરવામાં ઉદ્ધુક્ત થતુ બોધએ વશ્યસ્તમન્યામનિષ્ઠય સોડન્ટરામા મતસ્તન્ન અર્થાત્-આત્માનો જ જોડો આત્મભાવમાં નિષ્ઠય કર્યો છે તેને જાની પુરૂષાએ અતરાત્મા જોડો છે આવો અતગત્મભાવ કિંવા અવરૂપનો વિવેક પ્રગટે છે ત્યારે વ્યુત્તરજ તપ મદજ્જ મિદ્ધ બને છે (૨૨૦)

[આવો વિવેક પ્રગટતા ૭ જડ-એતન વચ્ચેના બેઠનુ જ્ઞાન કલ્પ ન થાય તેને ખ્યાલ નીચેના રોડથી આપવામાં આ થો છે]

ભેદજ્ઞાનમ્ । ૨૨૧ ॥

દેહો નાસ્તિ મમાહમસ્મિ ન પુનર્દેહસ્ય કાલે કચિત્ ।

સ્થૂલોડય ક્ષણમદ્ગુર પુનરહ ચેતન્યરૂપ. સ્થિર ॥

દુઃખ જન્મજરાડગસાનજનિત રોગાધ્યુપાધ્યુદ્ભવ ।

દેહસ્યૈવ ન ચાસ્તિ મેડથ સહજાનન્દસ્વરૂપોડસ્મ્યહમ્ ।

ભેદજ્ઞાન

જ્ઞાનાર્થ—આ દેહ મારો નથી, હું કોઈ પણ કાળે આ દેહનો થરાતો નથી આ ૭૨ અધૂગરૂપ અને ક્ષણમદ્ગુર છે, ત્યારે ૭ સ્થિર અને નન યરૂપ હું જન્મ જરા મૃત્યુથી ઉત્પ ન થતુ અને ગેમ, આધિ ઉપાધિથી પ્રગટ થતુ હું અ અને કોઈ આ દેહને જ છે તે મને નથી, કારણકે હું તો સદજ્જ આનન્દ રૂપ હું-આમ બે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો (૨૨૧)

વિવેચન—ત્યારે દેહ મારી બહુ શુદ્ધિનો લોપ થાય છે, ત્યારે ચિત્તની એવી મમ-અવગથા હોય છે કે દેહની પીડા તુલ્ય જણાય છે અને આત્મા તો ક્ષણમદ્ગુર દેહની ધગવા કયા વિના બહુ મદ્ગાસ્મિ સમજીને આનન્દ અવરૂપને પામી ગ્હે છે દેહ એ નથી કે મારો નથી, તે તો અધૂગ અને અનિત્ય પદાર્થ માત્ર છે જે હું હું તે તો નિર્મળ-અનન્ય રૂપ આત્મા હું, ૭૦ મધિ-વ્યાધિ કે ઉપાધિ, જ મન-અન-કે મૃત્યુથી હું અ થતુ નથી પણ

પણ્યો તે બોલ્યો. “અરે જેની માથે સોમાના લગ્ન થવાના હતા તે ગજસુકુમાન તો સાધુડો થઈને અહીં બેઠો છે. અરે દુષ્ટ! તારે જે મુડાડું હતું તો શામાટે માગી પુત્રીને કુવાગ અતપુરમાં મોકલતી રડાપો મપા યો? એ કોમ્પી બાહ્યે ગજસુકુમાનને સખ્ત શિક્ષા કરાવેલો વેચાર કયો? તેણે ધ્યાનગ્ર્ય બેઠેના ગજસુકુમાનને માથે ત્રીની માગીની માગ બાધી અને રમશાનમાં બગાડી એક ચિનામાંથી મીઠી લરી બળતા મગારા નાવી ગજસુકુમાનને માથે ગાધીની માગીની પાળની નચે દાન ધા મુજ્જ ગવેના માથાની ચામડી ચગચગ કરતી બળવા લાગી અને ચામડી પડી મગજનું મામ બગવા લાગ્યું. એથી થતી પીડાનું તો પૂજી જ શું? પણ ગજસુકુમાને માથું કે શરીરનો કાઈ ભાગ ચોર્યો કે હનાવ્યા નહિ, તેમ સોમિન ઉપર દ્વેષ પણ અબો નહિ કોઈના સસરા પાત્ર પત્નીમ ગપિયાની વાધડી બધાવે છે, ત્યારે અને માગે માસગે મોક્ષની પાધડી બધાવે છે એવો માવ ગજસુકુમાન મુનિના શુભ ધ્યાનમાં ગુરુનો હતો. આ મરો પ્રભાન આ શરવીરતા, આ નિશ્ચિનતા, એ બેદશાનનું પરિણામ હતું એ વખતે ગજસુકુમાનો આત્મા જાણે શરીરથી બહાર નીકળી કમોંને હકાનવા મેદાનમાં પડ્યો હોય અને શરીર માથે કાંઈ પણ મળધ ન ટોન, તેમ દુષ્ટ વેદ્યા વિના આત્મભાવમાં લીન થએલો હતો. તેમના મહિમત્તમભાવનો તો ક્યારનોય ખસ થઈ ગયો હતો, અને અત્યારે અતન્તમભાવમાંથી એ પગમાત્મ ભાનમાં જવાની તૈયારી કરેલો હતો. ક્ષપ્ત શ્રેણીએ ચળતા શુદ્ધ ધ્યાનના છેલ્લા પાયાને ચ્ચર્ગતા મકન કર્મનો અત કરી અતગ્ન ટ્રેવગી થઈ ગજસુ કુમાન મુનિ મોક્ષે પહોંચ્યા (૨૮૧)

[હવે વ્યુત્સર્ગ વપના એ એ માના પદેદાદ્રબ્ય ધુત્સર્ગ તપ વિષે છે]

વ્યુત્સર્ગો દ્વિવિધો મતો જિનવરૈર્દ્રવ્યેણ ભાવેન વા ।

ગચ્છાદ્ગોપધિમોજનાદિવિધયા રૂપાતશ્ચતુર્ધાઽઽદિમ ॥

આસન્ને મરણે વિહાય મમતા ગચ્છે તનો

ત્યાજ્ય ભોજનપાનક ચ નિશ્ચિલ નિષ્કામવુદ્ધયા વુધેઃ॥

દ્રવ્યવ્યુત્તમર્ગ તપ

ભાનાર્થ—જિનવરોએ વ્યુત્તમર્ગ તપના બે પ્રકાર કહ્યા છે દ્રવ્ય વ્યુત્તમ અને ભાન વ્યુત્તમર્ગ ગરુડ, શરીર ઉપચરણ અને ભાજન આદિ બેતી પ્રથમ દ્રવ્ય વ્યુત્તમર્ગ તપ ચાર પ્રકારનું છે જ્યારે મળ નજીકમા આવે ત્યારે ગરુડ, શરીર અને ઉપચરણ ઉપધિ ઉપરથી મમના ઉતારી નાખીને ઉવટ નિ કામ વૃત્તિરી વિશુદ્ધોએ ચાર પ્રકારનું અન્નપાતી પણ ત્યજ સચાગે એવો જોધએ (૨૦૨)

નિવેચન—વ્યુત્તમર્ગ તપના મે પ્રકાર શાસ્ત્રમા કહ્યા છે દ્રવ્યવ્યુત્તમર્ગ અને ભાવવ્યુત્તમર્ગ નિશ્ચિલમર્ગ=વિશે કરીને ત્યાગ તે વ્યુત્તમર્ગ દ્રવ્યવ્યુત્તમર્ગના ચર પ્રકારો છે ગરુડ મન પાના મમત્વનો ત્યાગ, શરીરના મમત્વનો ત્યાગ, ઉપચરણ-દેહ કે ધર્મચયાલિના સાધનાના મમત્વનો ત્યાગ અને અન્ન પાતીના મમત્વનો ત્યાગ આ બધું નિષ્કામવુદ્ધિથી-મમનારનિત ગતિથી કરવું એવે તેથી દ્રવ્ય વ્યુત્તમર્ગ તપ સિદ્ધ થાય હું અમુક ગરુડનો માધુ દે કે અમુક સત્કાયો માનું છું એવો મમના ભાવ વિત્તમાથી વિનય પામે અને માત્ર એવું જ માને કે હું તો નિર્મળ આત્મા છું, મારે દેવે ગરુડ કે મ પ્રદાયની માથે શા સેવા દેવા છે ? આવી ચિત્તગતિથી ગરુડ-સત્કાય પ્રત્યેના મમત્વનો કે તેના નિશ્ચાનોના ત્યાગ કરે, દેહ ઉપરથી મમત્વ ઉતારી નાખે એટલે કાયોત્તમર્ગ કહે-કાયોમાથી મમત્વ આવેનો ત્યાગ કરે, જીવોએ એ કાયોને કરડે કે ખાઈ જાય, મરે દેવે કે મિત્ર મમ તે હી ને, વાયુ સુખ ઉપગતવે કે તાપ દગાડે એવા ઝાઈ પજુ સુખ-દુઃખને મળુમળે નહિ અને માન ત્યાગભાવમા જ લીધે ગદે ને કાયો મર્ગ કહેવાય ને કાં દુઃખે કે સુખે થાય છે તે શરીરને થાય છે, ૮ ને-મારા નિમળ આત્માને તેથી કશા સુખ દુઃખ થતું નથી એવો જાવ ત્યારે પ્રપ્ટ છે, ત્યારે ચિત્તને જગએ મેદ કે જગનિ થતી નથી, તે અગદે છે, દુઃખ-મથી શરીર ના અંગોને જનાવવાની દત્તિ ઉદભવતી નથી એ એવા કાયો ત્તમર્ગ જ તપની દેલો વે સંગતી દે છે-મુખ્યો અગ્રજાને તિગ

જમે દેહે પરિસહા-મારા શરીરે પરિષદ છે જ નહિ એની જ પ્રબળ ભાવના તેનામા વર્તી ન્હે છે ત્યારે ઉપધિ-ઉપકરણોનો ઉત્સર્ગ તપની કંઈ છે ત્યારે તેણે ગન્ધ કે શરીર ઉપના મમત્વનો સંપૂર્ણ ત્યાગ જ કરેતો હોય છે ઉપકરણો કાતો ધર્મચર્ચાએ કે મગ્દાવની વિશિષ્ટતા-પૃથક્તા સૂચવના માટેના બાબ માધનો હોય છે અને કાતો દેહના ગ્દાણુ માટે ॥ રથૂળ પદાર્થો હોય છે ગન્ધ અને શરીર ઉપરનું મમત્વ છાડ્યુ કે એ બધા ઉપ કરણો પરનું મમત્વ છૂટી જાય છે રત્નોદગણ કે અમુક રગનું વસ્ત્ર ઈલાદિ મારે શામાટે જોઈએ ? આત્માને વિશિષ્ટ રૂપે જોળખાવવાની કે શરીરને રક્ષવાની ક્ષેત્રે રી જરૂર છે ? એવો જ ભાવ તપસ્વીના ચિત્તમા સંપાદિત રહે છે આ પ્રકારના ઉત્તમો સાધ્યા પછી દેહને નિભાવવા અન્ન-પાણી મળ્યુ કરવાની પણ વૃત્તિ રહેતી નથી આ વૃત્તિમા રમણ કરેતો આત્મા શુ વિચારે ?

જ્ઞાણજીવ્ય પરીસહા હયસંગાદિતિ સસ્રયા ।

સયુદ્ધે દેહમેયાય દત્તિપન્નેધિયાસય ॥

અર્થાત્—જ્ઞાણગી છની । ત્યાગી પરિષદો અને ઉપસર્ગો-સહેવાના છે, એમ ધારીને “ મે શરીરથી જૂદો થવા માટે જ શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે ” એમ વિચારી, મુનિ સર્વ પરિષદો અને ઉપસર્ગો વેડે શરીરથી જૂદા થવાને શરીરનુ પોપણુ પણ છોડી તેને ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ ત્યાગે તપસ્વીને ઉદ્દભવે ત્યારે તે સધાગે કરે, અર્થાત્ વિશુદ્ધ મ્થાને બેસી, સર્વ યોગોને નિરોધી, અન્નપાણીનો ત્યાગ કરી શરીરને વાસરાની કે આ રીતે સનાશે દ્રવ્ય-સુત્રમર્ગે તપ મિદ્ધ થાય (૨૨૨)

[હવે જ્ઞાણવ્યુત્સર્ગ તપ વિરે ન્હે છે]

માયવ્યુત્સર્ગતપ ૧૨૩ ॥

સ્યાત્સસારકપાયકર્મભિદયા ભાવાત્મકોઽપિ ત્રિયા ।
વ્યુત્સર્ગ પ્રથમ કપાયવિલય કાર્ય ક્ષયથ્રેણિ
જાતેઽસ્મિન્ ઘનઘાતિકમવિરહ સસારનાશસ્તતા ।
૩૦૦ પરિનિષ્ઠિતે ચ સકલે સર્વે હિ નિષ્ઠા ગતમ્ ॥

ભાવ૩૫ વ્યુત્સર્ગ તપ

ભાનાર્થ—ભાવ-વ્યુત્સર્ગ તપ પણ સમાર કયાય અને કર્મના બેદથી ગુણ પ્રકારનું છે તેમા પ્રથમ ક્ષપક શ્રોત્ર ઉપર આરુ થઈને કયાયનો વિનય કરવો, કયાયનો લય થતા ચાર ધનધાતિ કરમનો નાશ થશે અને કર્મનો નાશ થશે એ-લે મમારનો પણ નાશ થશે મમજ્વો એટલે વ્યુત્સર્ગ તપની સિદ્ધિ થતા મમગ કાર્મની મિદ્ધિ થઈ મમત્તી (૨૦૩)

વિવેચન—ભાવ-વ્યુત્સર્ગ તપના ગુણ પ્રકાર કયાય વ્યુત્સર્ગ, સસાર વ્યુત્સર્ગ અને કર્મવ્યુત્સર્ગ ક્રોધ, માા માયા અને લેભ, એ ચારે કયાયને ત્યાગે તે કયાય વ્યુત્સર્ગ નગક ગતિમા તિર્ચય ગતિમા, મનુષ્યગતિમા કે દેવ ગતિમા જવાના કારણનો ત્યાગ કરે અર્થાત્ મર્ત પ્રમારના મમારના કારણને નિવારે તે મમાર વ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારના જે કર્મ જ્ઞાનાવગળીય, દ્યૈનાવગળીય, વેદનીય, મોદનીય, આયુષ્ય, નામ જોત્ર, ઓ અતરાય એના બધેના કારણોથી નિવૃત્ત થાય તે કર્મ-વ્યુત્સર્ગ ભાવ વ્યુત્સર્ગ તપ-ચૂરક દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ તપ થાય ત્યારે જ તે સાર્થક થાય ઈ અને દ્રવ્યથી દેદ ઉપરનું મમત્વ ગુણ તથા ભાવથી રુભ કર્મબધન ઉપરથી પણ મમત્વ ગુણ એટલે મકન કાર્મની મિદ્ધિ જ થઈ લેખાય એમા શો મરાય ? જૂના કર્મના બધેને તોડતા અને નવા કર્મના બધેને અટકાવી ભાવે કરીને કર્મબધના મારણને પણ છેદી નાખવા એટલે આત્મ-સ્થાણ મધાર્થ ચૂમ્યુ મમજ્વ નારણ નીન સમાર થશે ત્યાથી અટકે છે અને આત્મા મુક્તિને જ વડે છે (૨૦૩)

[એક બાલુએ ધ્યાન અને બીજા બાલુએ તપશ્ચર્યા એ બેક આત્મસ્થાણના સાધનો હોઈ તે બેકના ફળની એકલા વિષે ઉપસદાર કરી મયાાર મધની પૂર્ણાહુતિ કરે છે]

ધ્યાનતપસા ફલૈક્યમ્ । ૨૨૪ ॥

ધ્યાન ધ્યાનિજનસ્ય પાકસમયે દત્તે શુભ યત્ફલ ।
દદ્યાદત્ર ફલ તદેવ શમિન પત્ત્વા તપસ્યા ધ્રુવમ્ ॥
મધ્યે યદ્યપિ ભાતિ સાધનવિધૌ ભેદ કથાશ્ચિત્તયો-

નિષ્ઠાયા તુ તયો ફલૈસ્વકલનાન્નાસ્ત્યેવ ભેદો મનાક્લ

ધ્યાન અને તપના ફળની એકતા,

ભાનાર્થ—ધ્યાની પુરુષને પરિપાકસમયમા ધ્યાન ને શુભ ફળ આપે છે તે જ ફળ તાન્ત તપનીને પરિપાક થએની તપન્યા પણ આપે છે વચમા એકે માધનવિધિમા કાષ્ટ એક રીતે બે પ્રતીત થાય છે, તોપણ પરિણામે તે મેનું એક જ ફળ જલ્પાયાથી પરિણામે જગા પણ બે નથી માટે જ્ઞાનના અધિભરીએ વ્યાખ્યાય અને ધ્યાનથી પોતાની દિનચર્યા પૂરી કરવી અને તપના અધિકારીએ તપન્યાથી સમાપ્ત કરી (૨૨૪)

વિરેચન—એવી રીતે હાથોગી સમાધિને સાધે છે અને રાજયોગી પણ સમાધિ। સાધે છે, છતાં બેઉના ક્રિયા-સિધિમા અતર હોય છે, તેની રીતે ધ્યાની અને તપની બંધના માધનવિધિમા અતર હોવા છતાં ઉભયને સમાન પ્રજ્ઞની પ્રાપ્તિ થાય છે પૂર્વે જણાવવામા આવ્યું છે તેમ જ્ઞાન અને ભક્તિના મજમથી આત્મા મુક્ત દશાને પામે છે કાશ્ચકે સાચો જ્ઞાની છેને શ્રદ્ધાશુ-ભક્ત બને છે, આ સાચા ભક્તને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા વિના રહેતું નથી તેની જ રીતે સાચો તપની કે જે બાહ્ય અને અભ્યંતર તપનું અનુદાન કરી ચૂક્યો હોય છે તે કથયોને પાતળા પાટી વસ્તુત જ્ઞાન-ભક્તિની સ્પર્શના ક્યાં વિના રહેતો નથી એવે તે પણ અતે-વાસ્તવ્ય વીતરાગ દશાને પામી શકે છે વ્યાખ્યાયતીત અને ધ્યાનશીનને ને ફળપ્રાપ્તિ થાય છે, તે જ ફળપ્રાપ્તિ આ રીતે બાહ્યાભ્યંતર તપનીને થતી હોવાથી એ મે માર્ગો એક જ ત્રિરિશિખર પર ચડવાના જૂદા જૂદા માર્ગો છે આ કારણથી પૂર્વે મુનિની જે દિનચર્યા સૂચવવામા આવી છે તેમા અધિભરીએ વ્યાખ્યાય તથા ધ્યાનમા આ વ્યાખ્યાય તથા ધ્યાનના અનધિભરીએ તપક્રયામા પોતાની પ્રવૃત્તિનો સમય ગણાવે, તે દિનચર્યાના અહીં ઉપસદાર થાય છે ધ્યાન અને તપના ફળની એકતા તે બે જૂદી જૂદી સીનીઓ પર થઈને એક જ માર્ગ પર જઈ પહોંચવાના કારણ છે, અને ચતુર્થ આત્મમર્મ-સંન્યાસો મદ્દલુ કરી ચૂકેના મુમુક્ષુને જે કોઈ

મીની અનુકૂળ થાય તે મીનીને ઉપયોગ કરવાનું મુન્ય કરી અથવા આ
છે'ના ખડની પૂણાનિ કરે છે (૨૨૪)

અન્યપ્રશસ્તિ । ૨૨૨ । ૨૨૬ ॥

ગચ્છે સ્વામ્યજરામરો દિનમણિલોકામિધે ત્રિશ્રુત-
સ્તત્પદ્મે મુનિદેવરાજવિબુધ શ્રીમૌનસિંહસ્તતઃ ॥
મુરિર્દેવજિદાહ્વય શ્રુતવર પદ્મે તદીયેઽમર-
સ્વામિશ્રીનયુજિદ્વળી ગુણલ્લિપ્તિ શિષ્યસ્તદીય પુનઃ ॥
રયાત સ્વામિગુલાવચન્દ્રવિબુધ શ્રીવીરચન્દ્રાગ્રજ-
સ્તચ્છિષ્યેણ તુ રત્નચન્દ્રમુનિના કર્તવ્યમાર્ગાવહ ॥
અન્થોઽય લ્લ-ગજા ડ્વ-મૂ પરિમિતે વર્ષે શસ્ત્રપૂર્ણિમા-
સૌમ્યાહ્નિ પ્રથિતોઽથ રાજનગરે પૂર્ણાકૃત શ્રેયસે ॥

શુભમ્ ॥

અન્યપ્રશસ્તિ,

ભાનાથ તથા ત્રિવેદ્યન—યોગ શા નામના મહાપુરુષે સવત્
૧૫૦૧ માં આપેના લોકા ગુણની એક શાખા તે હીંમતી સમ્રાજ્ય એ
સમ્રાજ્ય પશુ પ જૂનો છે પશુ તામન હીંમતી મપ્રાપના યોગક
થી અમર ભગ્ન સ્વામી તના હીંમતી સમ્રાપના માત-આક ખીન દાદા
પદી જર્જ દાદિયાવાડમા જૂ. જૂ. મપ્રાપેને નામે પ્રમરી ગયા દના,
એવે અથ ગની સીદા હીંમતીએ એ મ. ૧૫૦૧ યોગક શ્રી અમરભગ્ન
જ દોષ અત્ર તેમને આદિ પુરુષ લેખનામાઆ-મા ઠ હીંમતી મપ્રાપમા
તે મુર્તી પેઠે પ્રખ્યાતિ પામ્યા દના, દારણકે તત્પૂર્વે મધુઓમા જે
કાઈ આચાર્યનાઓ દની તે જ કરવા માટે શ્રી અમરભગ્ન સ્વામીએ
ગચ્છના કેટલાક નિયમે સ્થાપ્યા દના અને તત્કાલે વર્તવાની ફરજ

સાધુઓને શિરે નાખી હતી એ જ દિનમણિ-મૂચનો પ્રકાશ લીળી સપ્રદાયના સાધુઓ આજસુધી ઝીની ગઢેલા છે તેમની પાટે તેમના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી દેવરાજજી આમી થયા તેમની પગી પૂજ્ય શ્રી મોખસિં આમી પાટે આવ્યા તેમની પછી શાસ્ત્રનિશ્ચાત પૂજ્ય શ્રી દેવજી આમી આચાર્ય થયા તેમની પાટે તેમના શિષ્ય ગુણગણુભંડિત પૂજ્ય શ્રી નંદુજી આમી આવ્યા તેમના પ્રખ્યાત શિષ્ય શ્રી શુનામચંદ્રજી આમી કે જેમને પોતાના લઘુ ભાતા મજારાજ શ્રી વીરજી સ્વામીની માથે દીક્ષા ધાગણુ કરી છે (અને જે વિવેચનના લેખનકારે લીળી મપ્રતાપની પૂજ્ય પદવીપગ વિરાજે છે) તેમના શિષ્ય મુનિ શ્રી રત્નચંદ્રજીએ કર્તવ્યમાર્ગદર્શક 'કર્તવ્ય-કૌમુદી'નો આ બીજો અથ વિક્રમ મવન ૧૯૮૦ (જ=૦, ગજ=૮ જા=૧ મૂ=૧)ના આમો મુદી ૧૫-સરત પૂનમ ને શુક્રવારને દિવસે ગુજરાત દેશમા મુપ્રમિદ્દ નાજનગર એટલે અમદાવાદમા ચાતુર્માસ રહીને પોતાના તથા પરના શ્રેયમ્ માટે પૂર્ણ કર્યો છે પ્રથમ અથ ૧૯૭૦ મા લખાએનો અને આ બીજો અથ ૧૯૮૦ મા લખાયો, એટલો મોટો વખતનો ગાળો બેઉ અથોના લેખન વચ્ચે પમાર થયો તેનું કારણ એ છે કે એ ગાળામા મુનિશ્રી અધમાગધી ભાપાના કોપની ગ્યનામા ગયા હતા તે કાર્ય પૂર્ણ થયા આ બીજા અથની રચના હાથમા જ ના આવી હતી અથકારે ૧૦ વર્ષના ગાળા પગી બીજો અથ લખ્યો, તે ઉપરાંત વિવેચનકારે બીજા ૬ વર્ષના ગાળા પગી વિવેચન પૂર્ણ કર્યું એટલે આ બીજો અથ પ્રથમ અથ પગી ૧૬ વર્ષ પૂરો થયા પામ્યો છે !

કાળાય તસ્મૈ નમ ॥ (૨૨૫-૨૨૬) ॐ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ

इति द्वितीय खण्ड समाप्त॥

